

ƏMULASIR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

A stylized illustration in a dark, textured frame. It features two theater masks, one smiling and one frowning, positioned behind a large, light-colored, stylized leaf or fan shape. The entire scene is framed by ornate, draped curtains on the left and right sides.

**AZƏRBAYCAN
DRAMATURGIYASI
ANTOLOGİYASI**

AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASI ANTOLOGİYASI

DÖRD CİLDDƏ

III CİLD

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKİ

2007

Tərtib edən və
biografiyaların müəllifi:

Dilarə Məmmədova

ISBN 978-9952-34-118-8

894.361'2'008-dc22

Azərbaycan dramaturgiyası

Azərbaycan dramaturgiyası antologiyası. Dörd cildə. III cild.

“Şorq-Qorb”, Bakı, 2007, 544 səh.

Bu cildə Azərbaycan dramaturgiyasının nümayəndələrindən Bəxtiyar Vahabzadə, Nəriman Həsənzadə, Rəfət Əhmədzadə, Məqsud İbrahimbəyov, Kəmalə, Əkrəm Əylisli, Anar, Vəqif Səmədoğlu və Rüstəm İbrahimbəyovun əsərləri daxil edilmişdir.

© “Şorq-Qorb”, 2007

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASI

Bəxtiyar Vahabzadə

Nəriman Həsənzadə

Rüfət Əhmədzadə

Maqşud İbrahimbəyov

Kəmalə

Əkrəm Əylisli

Anar

Vaqif Səmədoğlu

Rüstəm İbrahimbəyov

BƏXTİYAR VAHABZADƏ

(1925)

Bəxtiyar Mahmud oğlu Vahabzadə – şair, dramaturq, ədəbiyyatşünas-alim – Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Ailəsi ilə Bakıya köçmüş (1934), orta məktəbi, ADU-nun filologiya fakültəsini bitirib (1942–1947), universitetin aspiranturasını bitirən B.Vahabzadə “Səməd Vurğunun lirikası” adlı namizədlik (1951), “Səməd Vurğunun yaradıcılıq yolu” mövzusunda doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmiş, ADU-nun “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı” kafedrasının professoru vəzifəsində (1950–1990) çalışmışdır. Azərbaycan MEA-nın müxbir (1980), həqiqi üzvü (2000) seçilmişdir.

İlk şeri “Ana və şəkil” (1943), ilk kitabı “Mənim dostlarım”dır (1949). “İkinci səs” (1970), “Vicdan”, “Yağışdan sonra” (1977), “Yollara iz düşdü” (1977), “Fəryad” (1984), “Hara gedir bu dünya” (1990), “Özümüzü kəsən qılınç” (1997), “Cəzasız günah” (2000), “Dar ağacı” (2000), “Rəqabət” (2003) pyesləri Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur. 52 adda bədii və elmi kitabların müəllifidir.

B.Vahabzadə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü (1945), Azərbaycanın xalq şairi (1984), Azərbaycanın Əməkdar İncəsənət xadimi (1974), Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı (1976), “Türk dünyası ədəbiyyatına xidmət” mükafatına (Türkiyə, 1994) layiq görülmüşdür. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin deputatı (1990), Millət vəkili (1995–2000) olmuşdur.

İKİNCİ SƏS

Üç məclisli, doqquz səhnəli dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Reşad
Həyat
Şükür bəy
Mələhət
Arzu
Fikrət
Zeynəb
İradə
İkinci Reşad
İkinci Arzu

- nəbatat institutunun elmi işçisi, 40 yaşında
- onun arvadı, 36–37 yaşlarında
- nəbatat institutunun direktoru, 50–55 yaşlarında
- onun arvadı, həkim, ginekoloq, 45 yaşında
- həkim, 30–32 yaşında
- Həyatın qardaşı, baş həkim, 38 yaşında
- Həyatın uşaqlıq rəfiqəsi, 40 yaşında
- Reşadın qızı, 12 yaşında

SƏN XOŞBƏXTSƏNMİ?

BİRİNCİ MƏCLİS

BİRİNCİ SƏHNƏ

Radio (ikinci səs)

Qışı lənətləyib, yaza “gəl” demə.
Qışın dəhşətləri yaz içindədir.
Enişdə yoxuş var, yoxuşda eniş.
Ən böyük atəş də buz içindədir.

Daş da qiymətlənir əldən gedəndə,
Şeytan da səndədir, mələk də səndə.
Kənarda axtarma, dost da, düşmən də
Yaxşı da, yaman da öz içindədir.

Pərdə açılır.

Pilləkən başı, sol tərəfdə Mələhətin qapısı, sağ tərəfdə Arzunun. Qarşı divara nəşi uşaq əli ilə kömür ilə bir adam şəkli çəkilmişdir. Pərdə açılarkən sol qapıdan Mələhət çıxır. Onun döşündə önlük, əlində süpürgə var. Mələhət şəkəli diqqətlə baxıb gülümsünür.
Sağ qapıdan Arzu çıxır.

Mələhət. Arzu, salam, hara belə? (Cavab gözləmədən şəkəli işarə edir.) Bunu kim çəkib, ay qız?

Arzu. Uşaqların işidir.

Mələhət. Bayaq yox idi, indi çəkiblər. Ay dəcəllər! (Pauza.) Hə... hara belə?

Arzu. Bəs xəbərin yoxdur?

Mələhət. Nədən?

Arzu. İntizar özünü zəhərləyib.

Mələhət. Hansı İntizar?

Arzu. Qonşumuz. Paşazadənin qızı.

Mələhət. Bu nə danışıq? Axı niyə, nədən ötrü?

Arzu. Bir nəfəri sevirmiş.

Mələhət. Sonra?

Arzu. Anası razı olmur. Oğlanın ali təhsili yoxmuş. Məsələ böyüyür, ana oğlanı çağırır deyir ki, qızımdan əl çək, sən onun tayı deyilsən. Oğlan deyir, bu bizim öz işimizdir... Ana oğlanı təhqir edib qovur. Qız buna dözə bilmir...

Mələhət. Dəhşət! Müsibət!

Arzu (fikirlə). Görünür, çox əzab çəkib... axırda... Ay bədbəxt!

Mələhət. Sən necə, Arzu, xoşbəxtsənm?

Arzu. Mən? Sənə baxanda hə.

Mələhət. Sən xoşbəxtliyi nədə görürsən?

Arzu (dərin pauza). Məhəbbətdə!

Mələhət (gülür). Azmı sevməyib xoşbəxt olanlar var? Mən ki sevənləri heç vaxt xoşbəxt görməmişəm. Elə biri sən, həmişə ah-nalə, fəryad!

Arzu. Mənim sevgim ağıl-qaralı bir dünyadır. Şadam, çünki o mənimdir, kədərliyəm, çünki o yalnız mənim deyil. Məhəbbətlə dolu bir həyat nə qədər gözəl, nə qədər mənalıdır.

Mələhət. Ancaq bu məhəbbət sənə çox baha oturur.

Arzu. Əlbəttə, əzablıdır, amma həyatın gözəlliyi də bundadır.

Mələhət. Düz demirsən, Arzu, əzabın nəyi gözəl ola bilər?

Arzu. Bəs sakitliyin, rahatlığın nəyi gözəldir? Eh, Mələhət, həyatdakı bir şeyin əzabını çəkmədin, nəə bir şeyin həsrətilə yanıb-yaxılmadın, o nə həyatdır? Düz demirəm? Buyur, elə sənə həyatın, sizdə çatışmayan nədir?

Mələhət. Təkcə bir övlad!

Arzu. Xoşbəxtlik üçün övlad çox azdır. Sizdə çatışmayan başqa şeydir, bacım.

Məlahət. Nədir?

Arzu. Çırpıntı, həyəcan, kədər, sevinc, başqasının dərdinə qalmaq... Siz isə o qədər otaqlarınıza qapanmışınız ki, qapıbir qonşunuzun müsibətindən də xəbəriniz yoxdur. Qulaq dincliyini, rahatlığını hər şeydən üstün tutursunuz. Nə isə... Gedirsen?

Məlahət (*qapını aralayıb*). Şükür, Şükür, yatdığım bəsdir, dur!..

Şükür bəy (*içəridən*). Nə olub, (*gəlir qapıya*) yangındır?..

Yoxsa, sel gəlir?

Məlahət. Paşazadənin qızı özünü zəhərləyib, geyin, keçək onlara.

Şükür bəy. Hansı Paşazadə? Qonşumuz?

Məlahət. Hə.

Şükür bəy. Yox əşsi!.. Niyə zəhərləyib? Vay səni!.. Mən axı zökəmə. (*Asqırır, evə keçir.*)

Arzu (*istəhzalı*). İşin yoxdur, kişi zökəmdir.

Məlahət (*divardakı şəkə baxır*). Eh, Arzu, necə uşaq olmaq istərdim... Təmiz, pak, şən, dərdsiz, qəmsiz... Səflığıyla bir dünya, şənliyi ilə bir aləm!

Arzu. Elədir, Məlahət, uşaqlıqda hamı saf olur, tam olur. Ancaq böyüdükcə haçalanırıq, ikiləşirik. Hiss bir söz deyir, ağıl başqa söz, tamah bir söz deyir, vicdan ayrı söz. Mən olsaydım, bunu (*divardakı şəkli göstərir*) iki rəngli çəkərdim (*verdən kömür götürür, şəkli iki yerə bölür, bir tərəfini qarayır*).

Məlahət. Başa düşürəm, Arzu.

Arzu. Bu azdır, hiss elə!

Məlahət (*tərəddüd keçirir*). Nə deyim, vallah, mən də çaşmışam. Öyrini düzdən seçə bilmirəm.

Arzu. Məni qınama, hələlik. (*Gedir.*)

Məlahət onun arxasınca baxıb düşünür, birdən dəli kimi cv qapısını açıb üzünü otağa tutur.

Məlahət. Şükür, Şükür! Bəs durmadın?

Şükür bəy görünür.

Şükür bəy. Nə var, nə olub, qapını niyə açıq qoymusan? Küləyə bax a... (*Asqırır.*)

Məlahət. Vallah, Kür aşığındandır, Araz topuğundan... Dünya dağıla, vecinə deyil.

Şükür bəy (*asqırır*). Arvadların zəlzələsi olmasa, dünya dağılmaz... Yenə nə olub cin atına minmişən?

Məlahət. Deyirəm, qonşunun qızı ölür, dur keçək onlara, deyir-sən, zökəmə. Bəs belə də soyuqqanlılıq olar?

Şükür bəy. Əşsi, qız axı niyə elə iş tutub? Ağıllı adam da bu havada özünü öldürər? Sən allah, qoy yaşayaq özümüz üçün.

Şükür bəy otağa keçmək istəyir.

Məlahət. Hara? Yenə yatmağa?!

Şükür bəy. Ay qız, görmürsən nasazam?

Məlahət. Sənin heç saz vaxtın olub?

Şükür bəy. İndi belə oldu?

Məlahət. Bəs Reşadgilə getməyəcəyik? Qızının ad günüdür axı...

Şükür bəy (*öz-özünə*). Sən öl, bu rojdenilər də öldürdü bizi. Qoymurlar evimizdə yaşayaq özümüz üçün. Bir də... axır vaxtlar Reşaddan heç xoşum gəlmir.

Məlahət. Yenə nə olub?

Şükür bəy. Mənim yaxşılıqlarımın əvəzində bütün institutu qaldırıb üstümə. Eh, dünya! Qayda belədir.

Şükür bəy çəkilir, Məlahət divardakı şəkə baxıb düşünür.

Məlahət. Necə uşaq olmaq istərdim!.. İndi neyləyim? Zahirən hər şey öz yerindədir. Ərim professor, özüm həkim, yayları gözəl kurortlarda, qışları geniş otaqlarımızda. Kislovodskdan tutmuş Karlovi Variyə qədər gəzmışik. Evimizdə hər şeyimiz var. İndi nə istəyirəm?.. Bəs iyirmi il əvvəl belə bir cah-cəlal həsrətilə yaşamırdımı? Bəs indi xoşbəxtəmmi? Yox!.. Arzu düz deyir.

Əlhəzər, bu soyuq bəzək-düzəkdən,
Könül tapşırmasın özünü dərdə,
Xalını, xalçanı neyləyirəm mən,
Gülüslər gül açsın döşəmələrdə.
Çölü bahar gözür, otağı saxta,
Ürəyi qış kəsir, dodağı saxta.
Otaqda danışan dillər də saxta!..
Güldəndən boylanmış güllər də saxta
Qışdır, baharda da bizim otaqda.

İKİNCİ SƏHNƏ

Arzunun otağı. Reşad musiqiyə qulaq asır, otağın baş divarında Reşadın böyük portreti asılıb.

Reşad. İnsan ürəyi sirli bir dünyadır. Onu kəşf etmək ən uzaq ulduzları kəşf etməkdən çətindir. (*Saatına baxır.*) Görəsən... (*Arzu görünür, Reşad dərhal dəyir.*) Arzu!

Arzu. Reşad! Çoxdan gözləyirsən?

Reşad. Bəli, səhərdən.

Arzu. Səhərdən niyə? Mən ki onca dəqiqə gecikmişəm.

Reşad. Bəli, mən səhərdən gözləyirəm, səhərdən bu dəqiqə ilə yaşayıram.

Arzu. A!.. O başqa məsələ...

Reşad. Arzu, mənə elə gəlir ki, sən bu balaca otağın dünyanın mərkəzidir, dayaq nöqtəsidir.

Arzu. Arximed dayaq nöqtəsini tapa bilməyib a...

Reşad. Bunun üçün də sevmək lazım deyil... Belə qərribə olmuşam ey, Arzu, özüm özümü tanıya bilmirəm...

Arzu. Gözlə ha!.. Bu çox xatalı işdir.

Reşad. Hər şey gözümə ayrı cür görünür. Elə bil, dünya da, adamlar da, iqlim də gözəlləşib. Mənə elə gəlir ki, ömrümün bəhərini indi yaşayıram.

Ömrün payız fəslə sevdim, sevidim
Elə bilirəm ki, ilk baharam mən.
Eşqindir ucaldan məni göylərə,
Bu eşqin gücünə minnətdaram mən.

Arzu. Yavaş, qorxuram şair olasan...

Reşad. Bilirsən, bu son günlərdə bir ilin işini görmüşəm. Qollarıma yeni qüvvət, ürəyimə ilham gəlib. Özümdə elə bir qüvvə hiss edirəm ki...

Arzu. Yavaş, Fərhad olub dağ çaparsan, ha!..

Reşad. Doğrudan elədir. Mən bilirəm ki, sən mənim işlərimlə maraqlanırsan. Ona görə də hər dəfə görüşünə təzə bir kəşf ilə gəlmək istəyirəm.

Arzu. A... yaxşı yadıma düşdü. Məqaləni oxudum... "Bitki aləmində qayda və azadlıq". Çox maraqlıdır, amma mənim qeydlərim var.

Reşad. İndi qeydlərin yeri deyil, bütün günü gözüm elə saatda olub. Deyirəm, gözləmək nə gözəl şeydir. Onda adam nə üçün yaşadığını bilir. Filosoflardan hansısa gözəl deyib.

Arzu. Səadət, arzuya çatana qədərki yoldadır.

Reşad. Bəli.

Arzu. Demək, arzu özü bir şey deyil?

Reşad. Yox, yox! Bütün gözəllik arzudadır...

Arzu. Yəni məndə!

Reşad. Bəli, səndə! Sənin adın da Arzudur, özün də! Mənə elə gəlir ki, mən səni çoxdan, hələ dünyaya gəlməmişdən əvvəl tanıyıram.

Arzu. Reşad, bu çox oldu, bir qədər azalt!

Reşad. Məgər sənə elə gəlmir?

Arzu. Elədir, axı biz eyni adamlarıq.

Reşad. Ora bax, dəniz də bizim kimi tələtömlüdür.

Arzu. Bəlkə sevir?..

Reşad. Əlbəttə... Ləpələr elə bil danışır.

Arzu. Nədən danışır?

Reşad. Elə bil dəniz dodaqlarıyla sevgilisinə məhəbbətdən nəgmə oxuyur.

Arzu. Bu sənə görə belədir... Bəlkə başqası... (*Sükut.*) Mən bilmək istəyirəm, dəniz sahili niyə sevdi?

Reşad. Çünki dəniz öz dərdini, öz qəlbini, yalnız sahilə danışa bilir... Çünki dənizin tələtümü sahildə qurtarır... Çünki dəniz öz rahatlığını və səadətini yalnız sahilə tapa bilir... Çünki...

Arzu. Yaxşı, daha bəsdir!

Reşad. Bir də... Sahil heç zaman dənizə "Məni nəçin sevdin?" sualını verməz. Gör şair necə deyib:

Nəçin sevdidiymi bilmədən mən də
Sevirəm, sevirəm, insan sevəndə
Yalnız öz könlünün səsini dinlər.
Nəçin sevdidiymi bilməz sevnələr.

Arzu. Bu, doğrudan belədir. Ancaq... hər halda bir səbəb də olur. Tarın simləri qoşa-qoşadır. Bu simlər eyni səs üstündə köklənmişə, mahnı yaranmır.

Reşad. Doğrudan biz necə oldu tapışdıq?

Arzu. Mən tez-tez Şükür bəyin zökəmini müalicə üçün onlara keçərdim. Şükür bəy həmişə səndən Məlahətə şikayətlənərdi. Onun söhbətlərindən sən mənim təsəvvürümdə yaranmışdın... Çox qəribədir, Rəşad, ilk dəfə səni görəndə dərhal tanıdım.

Rəşad. Mən isə ilk dəfə səni görəndə... ömrümdə duymadığımı hissələr məni təlatümə gətirdi... Ordakı mübahisəmiz yadımdırımı? Elə bil həyatın özü bu şəraiti yaratdı!

Arzu. Sənin çılgınlığının qabağında Şükür bəyin sakitliyi məni necə əsəbiləşdirirdi...

Rəşad. Mənim çılgınlığım da bəzilərini əsəbiləşdirir. Amma mən nə edim ki, xasiyyətimi dəyişə bilmirəm.

Arzu.

Elə bunun üçün də sənə mənim xəyalım, eşqim,
həyəcanım dedim.

Məni qınayanlara, öz hissimi, duyğumu,
mən necə danım, dedim?

Çağlamaq istəyirəm dağda şələlə kimi,
Səpilmək istəyirəm çöllərə lələ kimi.

Rəşad. Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm.

Arzu. Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.

Rəşad. Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm.

Arzu. Həyatı, həyat kimi yaşamaq istəyirəm!

Rəşad.

Yaşa! Mən duyğu ötsün ürəyindən bir anda.
Sən qımışma güləndə, inləmə ağlayanda.
Ağlasan, hönkür ağla, gülsən, qəhqəhə çək, gül.
Gülsən də, ağlasan da tamam doysun qoy könül.

Arzu. Səni necə sevməmək olar, Rəşad!

Rəşad.

Axı, sənsiz mən nəyəm ki, eşqim, arzumsan mənim.
Əgər mən bir səmayamsa, dan ulduzumsan mənim.
Mən zamanın özüyəmsə onun ayı, ili sən...

Arzu. Əgər mən bir dənizəmsə... sən onun sahilisən. Bəs niyə, bəs niyə bizi qınayırlar?

Rəşad. Qınayan qoy qınasın, dünyada kimi qınamırlar ki...

Arzu (*saatına baxıb*). Rəşad, vaxtdır, sən getməlisən.

Rəşad. Hara?

Arzu. Bəs yadımdan çıxıb! İradə səni gözləyir.

Rəşad. Yaxşı, gedərəm.

Arzu. Yox! Qalx!

Arzu dolabdan bir uşaq paltarı çıxarır.

Arzu. Rəşad! İradəni təbrik elə!

Rəşad. Arzu, əzizim!.. Sən neyləyirsən?

Arzu. Di yaxşı, get, gecikirsən... Hələlik!

Rəşad görüşüb çıxır, səhnə fırlanır.
Pilləkən başı. Rəşad fikirlidir.

Rəşad. Nə böyük ürəyi var!..

İkinci Rəşad görünür.

İkinci Rəşad. O səni də, sənin balanı da düşünür. Sən necə, onu, onun gələcəyini düşünürsənmi?

Rəşad. Sən kimsən?

İkinci Rəşad. Özünü tanıyırsan? Mən sənin ağlınam, vicdanınam, ikinci səsinəm. Sən məndən qorxma, biz bir adamıq, sən təkcə hissələrlə qalsan, bədbəxt olarsan. Mən sənin yanında olanda sənə zaval yoxdur.

Rəşad. Demək, mən ikiyəm?

İkinci Rəşad. Bəli! İnanmırsan? İndi sən sevgilinin yanından hara gedəcəksən?

Rəşad. Evə.

İkinci Rəşad. Uşağın ad gününü keçirməyə. Sevgililə danışan dodaqların arvadınla danışacaq. Sevgililə görüşən əllərin arvadının, qızının sağlığına bədə qaldıracaq. Bəs bu ikilik deyil?

Rəşad. Bədir!

İkinci Rəşad. Yox! Hələ indi başlayırıq. Sən ikicə dəqiqə əvvəl sevgililə deyib-gülürdün. Özünü tamam unutmuşdun. Elə bilirdin ki, dünyada bir sənsən, bir də o. Nə arvadın var, nə də uşağın. Çölə çıxdın, sevgilinin hədiyyəsindən utandın. Bu xəcalət məni çağırdı... Mən gəldim. Mən sənin, sənə uzaqdan baxan gözlərinəm.

İndi bu halından qorxma, deyib-gülən, dünyanı, cəmiyyəti, ailəni unutduğun bayaqkı halından qorx! Sən indi həm hakimsən, həm müttəhim, həm xeyirsən, həm şər.

Reşad. Demək, mən öz özümün düşməniyəm? Bunun nəyi yaxşı oldu ki...

İkinci Reşad. Düşmən yaxşı şeydir. Adamı həmişə sərvəti saxlayır. Ancaq vay o gündən ki, düşmənin öz içində ola. Daxili düşməne qarşı mübarizə aparmaq çox çətin işdir. Amma vacibdir.

Reşad. Əl çək, əl çək məndən.

İkinci Reşad. Adamlar məndən qaçanda cinayət törədir. Teymurləng insan kəllələrindən saraylar tikmək əmrini verdiyi zaman ikiləşsəydi, o cinayətlər törənməzdi. İlk atom bombasını salmaq əmrini verən o canı də həmin dəqiqə ikiləşsəydi, yəqin ki, Xirosima faciəsi də olmazdı.

Reşad. İnsan kəllələrindən saraylar, Xirosima faciəsi... (*Qəh-qəh çəkib gülür.*) Mən hansı cinayətin sahibiyəm?

İkinci Reşad. Əlbəttə, sən cinayətkar deyilsən, amma günah-karsan. İnsan, hər işdə addım atmışdan əvvəl papağını qarşısına qoyub düşünməli, vicdanı ilə məsləhətləşməlidir.

Reşad. Məgər sevib-sevilmək günahdır? Xeyr! Mən sevirəm, sevilirəm. Demək, xoşbəxtəm.

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Reşadgilin mətbəxi. Mələhətlə Həyat söhbət edirlər, o biri otaqdan qonaqların səsi, bədələrin cingiltisi eşidilir.

Mələhət. Neyləyirəm o qızıl testi ki, içinə qan qusacağam, kim üçün, nə üçün yaşadığımı da bilmirəm. İndi sən xoşbəxtlik nəyə deyirsən?

Həyat. Dünyada hamı üçün nəsə çatmır...

Mələhət (*dərin düşüncədən sonra*). Hara baxırsan, ikilik. Biri mən, həyatım da, sənətim də bu ikilikdən, ziddiyyətdən yaxa qurtara bilmir. Mən ginekoloqam, gündə onlarla uşağı dünyaya gətirirəm, amma özüm uşağa həsrətəm. Mən uşaqları çox sevirəm, amma gündə neçə günahsız körpəni məhv edirəm... qərribə dünyadır...

Həyat. Sənin dünya ilə nə işin, de görək indi mən neyləyirəm? Getdikcə görürəm ki, Reşad ailədən soyuyur... O nə işə qanadlı xəyallarla yaşayır, onun öz aləmi, öz dünyası var.

Mələhət. Niyə sən bu barədə Reşadın özü ilə danışmırsan?

Həyat. Yox, mən onunla üz açmaq istəmirəm... (*Pauza.*) Mələhət, sən o qızı tanımırısan?

Mələhət (*özünü itirir*). Hə?..

Həyat. Onu deyirəm də... Reşadın...

Mələhət. Eh... Ay Həyat, onu tanımaqla sən nə qazanacaqsan? (*Qapı zəngi.*) Sən işində ol, mən gedirəm. (*Mələhət gedir, Zeynəblə qayıdır.*) Buyur, burdadır.

Zeynəb. Tanımadın?

Həyat. Yox!

Zeynəb. Yaxşı bax.

Həyat. Dayan, dayan... Zeynəb!

Zeynəb. Bəli... çox dəyişmişəm?

Həyat. Çox. Ancaq gözlərindən tanıdım. Yaman kökəlmisən. (*Mələhət o biri otağa çörək aparır.*) Tamam buraxdılar, yoxsa?

Zeynəb. Tamam. Üç il yatdım. Sənin də deyəsən qonaqların var, amma çarəm yoxdur.

Həyat. Eybi yoxdur. (*Pauza.*) Nə üstə tutulmuşdunuz?

Zeynəb. Dolaşdıq, ticarət belədir də. Gəlib görürəm anam ölüb, evimiz əldən çıxıb.

Həyat. Bəs qardaşın Əbdül?

Zeynəb. Onu da İraqa göndəriblər.

Həyat. İndi harada yaşayırsan?

Zeynəb. Əbdülün evində. Nə qazanmışdımsa hamısını vermişdim anama. Anam öləndə onları kimə verib, bilmirəm. Tanış-bilişin hansından soruşursam deyir, xəbərim yoxdur. Amma deyirlər ki, anamı müalicə eləyən həkim arvada çox yaxşılıqlar eləyib. Öləndə də yanında olub. Deyirlər, o hamısını bilir. İndi onu axtarıram. Eh... Həyat, srağagün evi yığdırsınram, sənin məktubun keçdi əlimə, o qədər ağlamışam ki...

Həyat. Nə məktub?

Zeynəb. Hospitala, Əbdülə yazdığın.

Həyat. O hələ durur? (*Gülür.*)

Zeynəb. Bəli. Saxlayır. Burdadır. (*Sumkasını göstərir.*) Baxmaq istəyirsən?

252463

Həyat. Yox. Axı bu...

Zeynəb. Sən onun yanında günahkarsan, Həyat!..

Həyat. Niyə? Məgər mən Əbdül söz vermişdim?

Zeynəb. Bəs ərinin qabağında günahkar deyilsən?

Həyat. Niyə günahkar olum?

Zeynəb. Bəs məktub ərinin əlinə keçsə, neylərsən?

Həyat. Sən özün Allah şahidisən, o məktubu səninin xahişinə görə yazmadım?

Zeynəb. Deyirlər, ərin yaman eşqə düşüb?

Həyat. Bunun heç kəsə dəxli yoxdur.

Zeynəb. Axı biz dostuq. Olmaya daha məni dost hesab eləmir-sən? Əlbəttə, elə olar, mən dustaqdan gəlmiş ləkəli adam, sən alim arvadı...

Həyat (bir qədər pauzadan sonra). Sənə nə olub ki... Yenə işlə-sən, hər şey düzəldir. Amma daha ticarətə getmə.

Zeynəb (qəhqəhə çəkib istehza ilə gülür). Yox, biz qədimdən elə tacir olmuşuq, başqa bir iş əlimizdən gəlməz. Elə bir sənətimiz yox, savadımız yox...

Həyat. Yenə yeyinti? Bəs qorxmursan? Axı, ay Zeynəb, halal zəhmətdən niyə qaçırsan?

Zeynəb. Ağzın isti yerdədir. Sənə nə var ki, duru yerindən ayda beş yüz manatın var. Əlbəttə, siz halal zəhmətdən ağızdolusu danı-şarsınız da.

Mələhət gəlir, söhbətə qulaq asır.

Həyat. Deyəsən səninki dava-davadır?.. (Sükut.) Bir də... Özü yıxılan ağlamaz.

Zeynəb. Mən neyləmişəm ki?

Həyat. Əvvəla, təhsili yarımçıq qoydun.

Zeynəb. Ərə getdim də, sağ getməyəydim, o da gətirmədi.

Həyat. İndi məndən nə istəyirsən?

Zeynəb. İş...

Həyat. Məndən niyə? Get, işlə.

Zeynəb. Bizim kimiləri adam yerinə qoyan var?

Mələhət butulkaları götürüb çıxır.

Həyat. Niyə elə deyirsən, ay Zeynəb, siz də hamı kimi vətən-dəşsınız, ya yox?

Zeynəb. Bura bax. Evdə oturmusan, dünyadan xəbərin yoxdur. O qəzet sözlərini mənə demə...

Həyat. Yaxşı, yaxşı, hirsənmə, mən də istəyirəm sənə kömək eləyim, amma...

Zeynəb. İstəsən, eləyərsən, ərinin nə çox dost-tanışı.

Həyat. Zeynəb, sən and verirəm, məndən əl çək, xəstəyəm, sabah-birigün xəstəxanaya gedirəm. O məktubu...

Zeynəb. Qoy ovcuma, qoyum ovcuna.

Həyat. Zeynəb!..

Zeynəb. Mən getdim, sizə mane olmaq istəmirəm, fikirləş!

Zeynəb gedir, Həyat düşünür, Mələhət gəlir.

Mələhət. Ay Həyat, bu kimdir?..

Həyat. Keçmişdə qonşumuz olub. Ölmüş bilmirəm mənim bu vaxtında hardan gəlib çıxdı?

Mələhət. Nə istəyir, axı?

Həyat. Bu Zeynəbin Əbdül adında bir qardaşı vardı, məni istə-yirdi, ancaq utanırdı, deyə bilmirdi.

Mələhət. Sən necə? Meylin vardı, ya yox?

Həyat. Dava başlandı, bu getdi cəbhəyə. Gedəndən bir-iki ay sonra ondan məktub aldım.

Mələhət. Şanlı məktub, hə?

Həyat. Hə... Mən cavab yazmadım. Bir gün Zeynəb ağlaya-ağlaya gəlib dedi ki, Əbdül ölümçül yaralanıb, hospitalda yatır. Məndən xahiş etdi ki, ona bir ümidverici məktub yazım. Dedim, yaza bilmərəm, yalvardı, yaxardı, dedi, sevmirsən öz işindir, sevmə, ancaq insanlıq xatirinə bir məktub yazmağa nə var ki... Razı oldum. Özü də o diktə elədi, mən yazdım. Sonra da Əbdül sağalıb təzədən gedir cəbhəyə.

Mələhət. Bəs sən bu əhvalatı o zaman Rəşada danışmadın?

Həyat. Yox, heç ağılıma da gəlməyib. Bir də axı burda nə var ki...

Mələhət. Bəs indi niyə qorxursan?

Həyat. Bilirsən niyə? Biz Rəşadla evlənəndən bir az sonra zəng çalıb ona deyirlər ki, arvadının Əbdül adlı birisi ilə sevgi macərası

olub. Yəqin ki, bu Zeynəbin işi idi. Reşadın da qısqanclığını bilirsen. O məndən təkidlə soruşdu, mən qəti rədd elədim.

Mələhət. Məktub əhvalatını da demədin?

Həyat. Yox, dedim, milçək bir şey deyil, ürək bulandırır. İndi deyirəm, belə bir vaxtda, kişinin eşqi başına vuran vaxtda bu məktub da...

Mələhət. Bəli, onda bulandırmazdı, amma indi bulandırır. Deyir ən böyük bəlik düzlükdür. Ər-arvad bir-birindən balaca bir şey gizlətsə...

Həyat. Yaxşı, sən allah, bəsdir, mənə yol göstərməkdənsə, başlamısan...

Reşad gəlir.

Reşad. Həyat, meyvələr hanı? Bunlar zarafat-zarafat, yaman vururlar. Mələhət, gör işin harasıdır, Şükür bəy də içir, bir ora bax.

Mələhət. O, limonad içər.

Həyat. Buyur.

Vazaları Reşada verir.

Reşad. Bu lap rəsmi oldu ki...

Mələhət. Ver, mən aparım.

Mələhət vazaları götürüb o biri otağa keçir.

Reşad. Həyat, sənə nə olub?

Həyat. Heç nə.

Reşad. Gözümə birtəhər dəyirsən.

Həyat. Bəs bilmirsən ki, xəstəyəm? (*Həyat ürəyini tutur.*) Reşad, mən xəstəxanaya getməliyəm. Özün bilirsen ki...

Reşad. Bilirəm. Mən bir-iki günə rayona gedirəm.

Həyat. Xeyir ola?

Reşad. Təcrübə obyektlərində olacağam.

Həyat. Axı xəstəlik gözləmir.

Reşad. Beş-altı günə qayıdıram.

Həyat. Yaxşı, mən özüm gedərəm, Fikrətin klinikasına.

Reşad. Yox, ora yox! Öz xəstəxanamıza nə gəlib. Ax, sənin qardaşın mayeyi-fəsad olur.

İradə qaça-qaça gəlir.

İradə. Ana, ana! (*Paltarını göstərir.*) Necədir, gör atam mənə nə gözəl paltar alıb?!

Həyat (*uşağı qucaqlayıb öpür*). Gözəldir, qızım, lap əyninədir!

İradə. Sağ ol, ata! (*Atasını öpür.*)

Reşad (*öz-özünə*). Sağ ol, çox sağ ol!

Fikrət gəlir.

Fikrət. Mübarək!.. (*İradənin saçlarını sığallayır.*) Eynən nənənə oxşayırsan. (*Həyata üz tutur.*) Həyat, gör anamıza necə oxşayır.

Həyat. Ay Fikrət! Elə bunun üçün də mən ona anam deyirəm.

Mələhət (*gəlir*). Mübarək! Bəh-bəh! Nə gözəldir, necə də yaraşır.

Fikrət. İndi qalır bir məsələ.

İradə. Bilirəm, bilirəm.

Mələhət. Nə məsələ? Deyin biz də bilək.

İradə. Demə, demə.

Fikrət. Yox, deyəcəyəm, burda şərt kəsək ki, sonra sən işə ürəklə başlayasan.

İradə. Mən ki dediyimi eliyənəm.

Fikrət. Onu bilirəm. Amma burda kim var ki, özümüzük. Demək, məsələ belədir, İradə xəstə olduğuna görə keçən il beşinci sinifdən musiqi məktəbini atmalı oldu. Bu ildən təzədən getmək istəyir, ancaq beşinci sinfə götürümlər. Görək imtahan verə.

İradə. Söz vermişəm, eliyəcəyəm.

Reşad. Ancaq eliyə bilməsən, adını dəyişəcəyik, ha...

Mələhət (*üzünü otağa tutur*). Şükür, Şükür, bir bura gəl, bir balamıza bax!

Şükür bəy. Yenə nə olub, ay xanım arvad?

Mələhət. Di gəl görək.

Şükür bəy gəlir, asqırır.

Şükür bəy. Mübarək, qızım! Zökəm məni öldürdü (*Mələhətə*). Gözüm o dərmandan!..

Fikrət. Dərmanı neyləyirsən, oğor mən həkiməmsə, zökəmin dərmanı araqdır.

Şükür bəy. Sən allah, qoy dərmanımızı atıb...

Fikrət. Yaşayaq özümüzçün, hə?

Mələhət. O elə həmişə zökəmdir.

Reşad (Şükür bəyə müraciətlə). Bilirsən niyə? Palıdda, qarağacda zökəm olarmı, yoldaş bioloq?

Fikrət. Yox!

Reşad. Zökəm parnik xəstəliyidir.

Şükür bəy. Deyirsən indi biz parnik tərəvəziyik?

Fikrət. Həmişə evdə, kabinetdə. Hava üzü görmürsən. İşə də maşınla gedib-gəlirsən. Ömrün qutularda keçir, ev qutu, kabinet qutu, maşın qutu.

Reşad. Nəhayət, tabut qutu, məzar qutu, qutu qutu içində.

Mələhət. Ay Reşad qardaş, iraq olsun, nə danışırısan?

Şükür bəy. Arvad, indi gördün, bu mənə nə arzulayıf? Eh, Fikrət, zaman dəyişib, dostla düşməni ayırmaq olmur. İllərlə dost bildiyin adam, bir də görürsən səni qoyub özgəsinə havadar çıxdı. (Asqırır.) Bu qədər də gerçək.

Reşad (öz-özünə). Özgə... özgəsi... (Ucadan.) Görəsən, özgəsi kimdir, özümüz kimik?

Şükür bəy. Bilmirəm?

Reşad (gözü qəzetdə). Fransa NATO ittifaqından çıxdı...

Şükür bəy Reşadı tors-tors süzür.

Şükür bəy. Özünə umac ova bilməyən özgəyə niyə əriştə kəsir, axı?

Reşad (gözü qəzetdə). İranda zəlzələ. Mərakeşin Qırmızı Aypara Cəmiyyəti İrana kömək edir...

Şükür bəy Reşada tors-tors baxır.

Fikrət. Başqasına əl tutmaq məgər pis işdir?

Şükür bəy. Fikrət, anasını əməm uşaq görmüsənmi?

Fikrət. Çox!

Şükür bəy. Düşün birini əmir, o birisini də əli ilə tutur, deyir, o da mənimdir.

Fikrət. Bu köhnə sözdür...

Şükür bəy. Təzə də köhnənin üzərində qurulur. Fikrət, sənin bu yecnən öz işindən ötrü mənimlə çomaq davasına çıxsa, məni

yandırmaq, əşi özgəsinə ötrü? Kişi qoymur da yaşayaq özümüz üçün.

Reşad (gözü qəzetdə). Kennedinin arvadı ərə gedir.

Şükür bəy. İndi durub onun dərdini çəkəcəyik?

Şükür bəy Reşadın olından dartıb qəzeti alır.

Reşad. Şükür bəy, bayaqdan baxıram, saç-ısaqqalı lap ağartmışan ey...

Şükür bəy. Sənin kimilərin dərdini çəkməkdən. Deyirəm bunu da içək...

Reşad. Ay qardaş, limonadla da sağlıq deyərlər?

Şükür bəy. Sizin mənimlə nə işiniz. Siz aracağımızı için. Hə, içək Fikrətin sağlığına, mən Fikrəti çox istəyirəm, ona görə ki, o, ağıllı adamdır, hissə qapılan deyil bəzi adamlar kimi. Fikrət həkimdir, arzu edirəm bizim ona ehtiyacımız olmasın. Ona görə ki, şair demişkən, cəsağılığı dünyanın ən böyük nemətidir. Əgər Kamal kimilər qoysa... (İçirlər.)

Reşad. Şükür bəy, yenə deyirəm, əl çək bu Kamaldan. O çox təmiz adamdır.

Şükür bəy. Yəni Kamal, sənə məndən də əziz olub?

Fikrət. Balam, bu hansı Kamaldır?

Şükür bəy (Reşadı göstərir). Bu cənabın köhnə aspirantı.

Fikrət. Balam, o ki qabiliyyətli oğlandır.

Şükür bəy. Qabiliyyətinə sözüm yox. Amma iddiasından göy çatlayır. İclaslarda bizi biabır eləyir, susuruq, yerindən atmacalar atır, dinmirik, bizi bəyənmir, dözüürük. Dünən də gəlib kabinetə mənə biabır eləyib. Əşşi, belə də dərd olar? Biz nə qədər dözək? İndi mən də qoymuşam onun məsələsini, ya o, ya mən.

Fikrət. Bu Kamal nə deyir, axı?

Şükür bəy. Nə deyəcək... Onun sözündən belə çıxır ki, qoca alimləri naftalınlayıb verək muzeyə.

Reşad. Qoca alimləri yox, fikrən qocaları deyir.

Şükür bəy. İndi sizin bu qoca dedikləriniz öz zərbi-dəstini göstərsin, sən də bax.

Reşad. Xeyr, mən kənardan durub baxanlardan deyiləm.

Şükür bəy qəzet oxuyur.

Şükür bəy. Ay ölən var ha... (*Eynəyinin üstündən Mələhətə.*)
 Bir analgin versənə, atım.
 Reşad. Sən xoşbəxtsən.
 Şükür bəy. Nədən bildin?
 Reşad. Ağrını analginlə yox eliyə bilirsən.
 Şükür bəy. Kamalın ağrısını heç on ton analginlə də yox eləmək olmaz. (*Pauza.*) Ay balam, Kamal qanadının altına almısan, al, daha bizi niyə tapdalayırsan?
 Fikrət. O həmişə belədir. Birini, başqasının hesabına sevir.
 Reşad. Şükür bəy, gəl, indi əyri oturaq düz danışaq, bu axır bir ildə bizim institut neyləyib? Kamal sərt dedi, amma həqiqəti deyirdi, axı!
 Şükür bəy. Ə, bu nə danışır? Bəs bu vaxta qədər elədiklərimiz elm deyildir?
 Reşad. Biz bu vaxta qədər nəyin necə olduğunu öyrənmişik, indi gəl niyə belə olduğunu öyrənək. Bax, bu əsil elm olar.
 Şükür bəy. Reşad, sən allah, qoy yaşayaq özümüz üçün. Uşaq-muşağa dil vermə. Siz gedər çatar böyükklərin qulağına, di gəl bundan sonra baş girlə, görüm necə girləyirsən.
 Reşad. Şəraiti dəyişməklə arpanı buğda eləyirdiniz, nə oldu? Bilmirəm, bu uydurma nağıllardan yaxamızı nə vaxt qurtaracağıq?
 Şükür bəy. Əvvəla, hələ ki, akademik Lisenko sağdır, ikincisi də hələ bu barədə bizə yuxarıdan göstəriş yoxdur.
 Reşad. Öz aqlımız da yoxdur?
 Şükür bəy. Maşallah, sən ağıl dəryasısan.
 Reşad. Şükür!
 Şükür bəy. Sən gəl köhnə bazara təzə nırx qoyma!
 Reşad. Sən də, buyruq quluna dönmə, bir az da öz aqlını işlət!
 Fikrət. Siz deyəsən zarafat-zarafat davaya keçirsiniz, yaxşı, siz allah, bəsdirin.
 Şükür bəy. Fikrət, ağıldan dəm vuranları həmişə ağılsız gördük. Öz gözündə tiri görməyənlər başqasının gözündə qıl axtarır. (*Reşada.*) Sən kimə dərs verirsən? Bir özünə bax, gör Həyat kimi gözəl bir insanın başına nə oyun açırsan?
 Reşad. Sən mənim yarama toxunursan.
 Şükür bəy. İstəmədim, amma məcbur eləyirsən... Sənin üçün heç bir qayda-qanun yoxdur. Öz dərdini çək, kamalların dərdinə qalma!

Reşad. Yox, mən sən ola bilmərəm.
 Şükür bəy. El üçün ağlayan gözsüz qalar, bala!
 Reşad. Kor olsun o gözlər ki, el üçün ağlamır.
 Şükür bəy. Ağrımayan başına dəsmal bağlama, palaza bürün elnən sürün.
 Reşad. Şükür bəy, bu qoyun fəlsəfəsini hardan belə öyrəndin?
 Şükür bəy (*ayağa qalxır*). Necə? İndi qoyun olduq? Çox sağ ol! Afərin sənin tərbiyəyə!

Mələhətlə Həyat gəlir.

Mələhət. Al, dərmanı!
 Şükür bəy. At o yana, mən dərmanımı içdim, gəlmirdim, məni sən gətirdin.
 Mələhət. Nə olub?
 Şükür bəy. Nə olacaq? Kamal kimdir ki, ondan ötrü qoyun da olduq?
 Fikrət. Şükür bəy, yaxşı, əyləşin!
 Şükür bəy. Bundan sonra nə əyləşim? Mən bayaqdan dözürdüm.
 Həyat. Şükür qardaş, siz allah...
 Şükür bəy. Həyat bacı, sən çox yaxşı adamsan, hayıf səndən!

Şükür bəylə Mələhət gedir.

Fikrət. Reşad, axı öz evində qonağı təhqir etmək yaxşı deyil.
 Reşad. Mən nə elədiyimi yaxşı bilirəm.
 Fikrət. Özün bilərsən. Bacı, mən də getdim. (*Fikrət gedir.*)
 Həyat. Reşad, sən lap ağ eləmişən. Düz demirlər? Bir uşaqdan ötrü neçə illik dostluğu niyə yerə vurursan?! Neçə ilin peymanını sən kimə dəyişirsən? Sən niyə belə etibarsız oldun?
 Reşad. Mən etibar naminə haqdan keçim? Sən məni hara çağırırsan? Başqaları məndən razı qalsın deyər, mən kor olmalıyam, lal olmalıyam?
 Həyat. Bəs başqaları da adam deyil? Onlar heç nə bilmir, bilən elə bircə sənənsən? Belə bilənsənsə, bəs öz nöqsanlarını niyə görmürsən, niyə bilmirsən?
 Reşad. Mən bilirəm, sən necə?

Həyat. Mənim nə nöqsanım var? Ana kimi başına dolanmağım, qulluğunda durmağım mənim nöqsanımdır? Hər şıltağına dözüb dinməyəyim, mənim nöqsanımdımı? Çox sağ ol, Rəşad, çox sağ ol!
Rəşad. Yaxşı, bəsdir!

İrada gəlir.

Həyat. Evə kirayənişin kimi gəlib-gedirsən. Evin dərdindən xəbərin yox, çorundan xəbərin yox! Deyirəm, xəstəyəm, deyirsən, rayona gedirəm, gözlə. Mən cəhənnəmə, heç olmasa evini, uşağını düşün.

Rəşad. Ah! Başladı yenə, ev, uşaq, dükən, bazar, nə bilim nə...
Həyat. Vallah, mən səni başa düşmürəm. Sən necə adamsan?
Rəşad. Sən məni heç vaxt başa düşməmişən. Get stolu yığışdır.

Həyat pərişan halda gedir. Rəşad dönüb İradəni görür.

İradə. Ata! (*Qəzəblə qışqırır. Atasına sığınır.*) Sənə mahnı çalımı, ata?

Rəşad. Çal, qızım, çal.

İradə. Yenə onumu?

Rəşad. Onu çal, qızım, onu.

Rəşad araq töküb içir, pərişan halda öyləşib əlləri ilə başını tutur. İkinci Rəşad görünür.

İkinci Rəşad. Sən niyə hamını özündən incidirsən?

Rəşad. Məgər mən haqlı deyiləm?

İkinci Rəşad. Haqlısan, ancaq bu qədər çılgınlıq nəyə lazım?

Rəşad. Şükür bəy mənim ən təmiz hissimə, məhəbbətimə toxundu.

İkinci Rəşad. Burda o haqlıdır. Yaxşı, o bir yana qalsın, bəs bu yazıq arvadın günahı nədir? Onun məhəbbətini tapdığının az deyil, hələ bir...

Rəşad. Biz başqa-başqa adamlarıq. Onun hissləri, fikirləri, bu dar otaqlardan kənara çıxa bilmir, məni də bu çərçivəyə salmaq istəyir. Amma mən ora sığa bilmirəm.

İkinci Rəşad. Bu, xəyanətinə qazandırdığın uydurma bəraətdir. Əgər doğrudan belədirsə, bu vaxta qədər necə yaşamısınız?

Rəşad. Bu vaxta qədər o öz aləmində yaşayıb, mən də öz aləmində.

İkinci Rəşad. Sən təmizsən, o?

Rəşad (*xeyli fikirdən sonra*). Mən Arzunu saf bir məhəbbətlə sevirəm.

İkinci Rəşad. Bu sözü hamının qarşısında deyə bilərsənmi?

Rəşad. Bəli, mənim hissimdə bir çirkinlik, bir riyakarlıq yox isə... Niyə onu gizlətməliyəm?

İkinci Rəşad. Tamamilə düz! Lakin sən bu sözləri arvadının qarşısında da deyə bilərsənmi? (*Sükut.*) Niyə susursan? Susma, onda icazə ver, mən sənə məhəbbətinin tamlığına inanmayım.

Rəşad. Yox! Elə deyil, mən burda acizəm, cəmiyyətdə...

İkinci Rəşad. Sevən heç vaxt özünü düşünməz, sevdini düşünər. Sən bir qadının xoşbəxtliyindən oğurlayıb o birsinə verirsən. Nəticədə, ikisi də bədbəxt olur. Bunu bilirsənmi?

Rəşad. Heç bilmək də istəmirəm, mən sevirəm.

İkinci Rəşad. Sevirsən, bunu da arvadın bilir. Unutma ki, arvadların intiqamı yaman olur ha!.. Sonra o intiqama dözə bilməzsən.

Rəşad. Hə... o zənglər? Yox!.. O, mələk qədər təmizdir...

İkinci Rəşad. Sən odla oynayırsan. Bu oyun hələlik xoşdur, amma bunun arxasında uçurum durur.

Rəşad (*gülür*). Nə olsun? Məgər, hər gündüzün sonu gecə, hər enişin sonu yoxuş, hər həyatın sonu ölüm deyilmi? Yaşayırkən bunlar haqqında düşünməyə dəyərimi?

İkinci Rəşad. Ancaq hisslərə bu qədər də azadlıq vermək olmaz. Hisslərini cilovla, ən böyük pəhləvan özü özünü yıxmağı bacarandır.

Rəşad. Bəs yaşamaq, yənaq, hiss etmək, sevmək?..

İkinci Rəşad. Ancaq məhəbbətin özü də müəyyən qaydalar çərçivəsində olmalıdır.

Rəşad. Qayda – məhəbbət! (*Gülür.*) Bunlar ki tutan şey deyil.

İkinci Rəşad. Ailə, nikah – qaydadır, qanundur və müqəddəsdir!

Rəşad. Məhəbbət isə azadlıq! Mən azadlıq istəyirəm!

İkinci Rəşad. Cəmiyyətdə qanundan kənar yaşamaq olmaz.

Rəşad. Əl çək! Sən mənim xoşbəxtliyimi əlindən almaq istəyirsən.

İkinci Rəşad. Bu, öləri xoşbəxtlikdir...

Reşad. Əl çək! (*İkinci Reşad çəkilir.*) Doğrudan da mən xoş-bəxtəmmi?

Arzu ilə bərabər həmişə dinlədikləri mahnı. Reşad düşünür.
Ürək parçalandı, ömür gödəldi
Öz arzumu cücərdi, bağrımı dəldi.
Həmiyə, həmiyə yazığım gəldi,
Amma öz-özümə qatıl olmuşam.

Dərdə bax, əlimdə qəzəb qamçısı,
Gözümə qəlbimin atəş damcısı,
Bir yandan özümün ittihamçısı,
Bir yandan özümə vəkil olmuşam.

Səhnə fırlanır, Arzunun evi. Arzu tək düşünür.
O da eyni mahnını dinləyir.

YAŞAMAQ NƏDİR?

İKİNCİ MƏCLİS

DÖRDÜNCÜ SƏHNƏ

Arzunun evi. Reşad və Arzu.

Reşad. Belədir də, Arzu, həyat mübarizədir.

Arzu. Deyəsən institutda da işlərin yaxşı getmir?

Reşad. Bəli, sənin qonşun Şükür bəyə qarşı durmalı olmuşam.

Arzu. Səndən yaman gileylənirlər.

Reşad. Neyləyim ki, istəməsəm də çox vaxt onunla toqquşmalı oluram. İnstitutun direktorudur. Həmiyə yol göstərmək əvəzinə buyruq quluna dönüb, suyu da üfürə-üfürə içir. Bu vaxta kimi bir adama nə xeyri dəyib, nə zərəri.

Arzu. Təəssüf ki, belələri az deyil.

Reşad. Bəli, bu gün səhər işə gedirdim. Bir qadın mənə yanaşıb, iki qəpiklik istədi. Məlum oldu ki, qardaşının ürəyi gedib. Qadın təcili yardımə zəng çalmaq istəyir. Bu zaman bir təcili yardım maşını gördük. Əl clədik, saxladı. Əhvalatı həkimə danışdıq. Həkim nə desə

yaxşıdır? Bura mənim uçaştokum deyil. Öz uçaştokunuzun həkiminə zəng çalın. Yerimdəcə donub qaldım.

Arzu. Belələrinin təkəbə bədəni deyil, vicdanları da piy bağlayıb. Reşad. Sabir gözəl deyib:

Daş qəlbli insanları neylərdin, ilahi?!
Bizdə bu soyuq qanları neylərdin, ilahi?!

Arzu. Mən səni çox yaxşı başa düşürəm.

Yaşamaq istəmirəm, sürünüb dizin-dizin,
İstəyirəm ən uca zirvələrə mən qonam.
Xəlifə sakitliyini neyləyirəm dənizin
Onun qasırğasına, dalğasına vurğunam!
Qoy döysün yağış məni, boran məni, qar məni.
Həyatın boranları daim yaşadar məni.

Reşad. Eh, Arzu, ehkamçılıq bizi yordu. O gün iclasda Kamal bir danışdı, gəl görəsən, açdı sandığı, tökdü pambığı. Vaxtilə elədiklərinin kölgəsində gizlənən bəzi qocaları yaman silkələdi. Kamal düz elədi, amma çıxışı çox sərt idi.

Arzu. Sərtlilik elə səndə də var.

Reşad. Dünənki iclasda onun institutdan çıxarılmaq məsələsi də qoyulmuşdu. Bacarmadılar, əksəriyyət Kamalın tərəfində oldu.

Arzu. Yaxşı, bəs Fikrəti niyə incitmisən?

Reşad (*əzəbi*). O özü sənə şikayət eləyib? Xahiş edirəm onun adını mənim yanımda çəkməyəsən. (*Sükut.*)

Arzu (*zarafatla*). Qısqanırsan?

Reşad. Mən qısqanmıram, ona qibtə eləyirəm, onun səni sevməyə haqqı var, amma mən...

Arzu. Haqsız olsan da sevilirsen.

Reşad. Yox, daha dözə bilmirəm, əsəblərim korlanıb. Artıq Həyat da üzə durub. Rayona gedirəm, xudahafizləşmək əvəzinə yenə dalaşdıq?

Arzu. Nə üçün, niyə?

Reşad (*gərgin pauzadan sonra*). Heç özüm də bilmirəm, doğrusu, özüm də özümdən baş açamıram.

Arzu. Reşad, başqasını tanınammaq olar, vay o gündən ki, adam öz-özünü tanımaya, öz-özündən baş açmaya.

Reşad. İnsan qəribə məxluqdur, bilir, amma bilmək istəmir, duyur, duyduğundan keçə bilmir, hissirliz özümüzədən güclü imiş.

Arzu. Biz ikimiz də ikiye. Çünki yol ayrıcında, hissələ fikir ayrılığında.

Reşad. Bu müsibətdir! İçimdə mübarizə, çölümdə mübarizə!

Arzu. Tutduğu işin günah olduğunu bilməyən günahkar xoşbəxttir, amma...

Reşad. Günahkar olduğunu bilən günahkar isə bədbəxttir. (Pauza.) Bəs yaşamaq nədir? Yeyib yatmaq, işləyib dincəlmək? Eh, cəfəngiyat! Mən yol üstündəyəm. Belə söhbətlərin vaxtı deyil. (Sətinə baxır.) Gecikiyəm, hələlik!

Arzu. Çatan kimi zəng elə! Sağlıqla!

Reşad gedir. Pilləkən başı. Arzu onu ötürür.

Mələhət öz evindən çıxır, bunları görür.

Mələhət. Arzu! Bədsir, bu dörd yazıq Həyatı lap üzdü. Sən özün də batırsan. Su xirtdəyəndədir.

Arzu. Dost deyilsən? Xilas elə.

Mələhət. Kənardan olan təkan səni batırır, təkan içəridən olmalıdır. Özün çapala, özün çıx.

Arzu. Çıxa bilsəydim...

Mələhət. Bəs bu neçə ildə yorulmadın? Bir düşün, Arzu!

Arzu. Düşün demək asandır, beyin düşünə bilir, ürək yox!

Mələhət. Sən başqasını sevməlisən, yoxsa onu unuda bilməyəcəksən.

Arzu (istehzalı gülür). Başqası?!

Mələhət. Başqası Fikrət, o ki səndən ötrü sinov gedir. Özünü də bir yerdə işləyirsiniz. Hər xasiyyətinə bələdsən!

Arzu. Mələhət, başa düş, mən yalnız Reşad kimisini sevə bilərəm.

Mələhət. Bəli, sevginin gözü kor olur. Bəs onun ailəsi?

Arzu. Eşitmiyəm, sevginin qulaqları da kar olur. Sevirəm, demək, haqlıyam.

Mələhət. Bəs bunun axırı nə olacaq? Axı ən böyük məhəbbəti belə ZAQS möhürü təsdiq etməlidir.

Arzu. Sən möhürsüz məhəbbəti qəbul etmirsən?

Mələhət. Xeyr.

Arzu. Mən isə sənin möhür altına düşən məhəbbətinə qibtə etmərəm.

Mələhət. Ancaq bütün bəşəriyyət ordan gəlib keçir... (Sükut.) Arzu, babalı qoy mənim boynuma. Get Fikrətə, kişi o boyda klinikanın müdiri, professor, vur qoltuğuna bu kişini, göz dünyanın gözəl yerlərini, Reşad elə yadından çıxırsan ki...

Arzu. Yox!.. Mən sevmədiyim adamla yaşaya bilmərəm.

Mələhət. Sən elə bilirsən, bütün bu ər-arvadlar hamısı birini sevir? Yox! Amma yenə yaşayırlar. Heç kəs bilməsə də mən bilirəm, səni nə qədər istəyən olub.

Arzu. Düzdür, neyləyim ki, mən sevə bilməmişəm. Mən arzuladığım adamı yalnız rüyalarım və xəyallarımda görədim, həyat-dasa axtarardım. Nəhayət, tapdım. Bu da belə. İndi mən nə edim? Çətinliklə tapdığımı asanlıqla əlimdən necə verim? Başa düş, Reşadın yanlışlığı da mənim üçün naxışdır.

Mələhət. Düzdür, başqasına öyüd-nəsihət vermək asandır, ancaq bir dost kimi bunları sənə deməliyəm... indi özün bilərsən.

Mələhət gedir. Arzu tək düşünür. İkinci Arzu görünür.

Arzu. Niyə hamı məni danlayır? Niyə heç kəs mənə haqq vermirdi?

İkinci Arzu. Haqlısan ki, haqq versinlər, Arzu?

Arzu. Axı, mən sevirəm!.. Sevirəm!..

İkinci Arzu. Sən sevirsən! Bəs... axı sən sevdini səndən əvvəl başqası sevib! Bəs onda niyə sən özünü haqlı, o birisini haqsız bilirsən?

Arzu. O da haqlıdır, mən də haqlıyam.

İkinci Arzu. İkinizin haqqı bir qalığa sığmaz. Sənsə... bir yerdə yaşamaşı mümkün olmayan iki şeyi bir yerdə sığdırmaq istəyirsən. Bax budur sənin faciən!

Arzu. Yox, mən sevirəm, demək, yaşayıram.

İkinci Arzu. Amma haqsız məhəbbət, insana xoşbəxtlik yox, bədbəxtlik gətirir. Məhəbbət, doğrudan da insanın ən təmiz, ən müqəddəs hissidir. Ancaq sənin məhəbbətin başqalarının gözündə səni alçaldır, rüsvay edir. Buna nə deyirsən?

Arzu. Neyləyim ki, başqaları nifrətində müqəssir olursa, mən bədbəxt məhəbbətimdə müqəssirəm. İşə bax, təmizliyimdə çirkinlik, yüksəkliyimdə alçaqlıq tapmışam.

İkinci Arzu. İndi ki sən özün bunları bilirsən, niyə başına çarə qılırsan? Özünü məhv edirsən. Məgər sənə də ailə, uşaq, isti ocaq lazım deyilmi? Nə vaxta qədər yatanda özünü, qalxanda dizini görəcəksən?

Arzu. Məhəbbətsiz həyat, həyat deyil. Mən sevərək yaşamaq istəyirəm.

İkinci Arzu. Bu sadəcə arzudur, amma unutm, arzu başqa, imkan başqa, sevgi başqa, haqq başqa!

Arzu. Bəs yaşamaq nədir?

BEŞİNCİ SƏHNƏ

Xəstəxana. Həkim otağı. Mələhət darıxmış halda telefonla zəng edir.

Mələhət. Allo, allo, hardandır? Arzu! 81-16-ya. Bağışlayın. *(Bir də zəng vurur.)* Cavab vermir, yəqin çıxıb...

Fikrət hövləyə daxil olur.

Fikrət. Mələhət xanım, Arzuya zəng çaldırmı?

Mələhət. Bəli, dahiyyə məşin də göndərdilər. Telefon cavab vermir. Yəqin ki, çıxıb.

Fikrət. Bəs şəfqət bacısı hanı?

Mələhət. Oksigen balışı üçün getdi... *(Pauza.)* Fikrət, vəziyyəti ağır deyil ki?

Fikrət. Yaxşı ki sən yanında olmusan.

Mələhət. Yazıq Həyat! Fikirdən özünü üzdü.

Arzu gəlir. Fikrəti çox mənalı süzür.

Arzu. Nə olub?

Mələhət. Həyatın ürəyi... *(Arzu xalətini geyib karıxmış halda palataya keçir. Fikrət Mələhətə yol göstərir.)* Yox! Mən dözə bilmərəm, bir az keçsin gələm. *(Fikrət də palataya keçir.)* Dəhşət!.. Görəsən insanlar niyə bir-birlərinə bu qədər əziyyət verirlər? Elə bil birinin yaşaması üçün o biri özilməlidir.

Fikrət gəlir.

Fikrət. Mələhət xanım, Həyat evdən nigarandır. İndicə İrədo dərindən gələcək.

Mələhət. Mən gedərəm.

Fikrət. Yox, artıq gecdir...

Mələhət. Fikrət, Rəşad xəbər eləməyəkdir?

Fikrət. Yox, lazım deyil.

Mələhət. Rəşad buna nə deyəcək? Sən bu barədə fikirləşmişmi?

Fikrət. Nə deyəcək desin, başqa əlac yoxdur.

Mələhət. Nə deyim, vallah, özünüz bilən yaxşıdır. *(Pauza.)* Hə... indi rahat ola bilərsiniz. Arzu gəldi, özü də xəstənin kim olduğunu bilə-bilə.

Fikrət. Ayrı cür də ola bilməzdi. Biz ki Arzunu tanıyırdıq.

Mələhət. Ancaq... qorxuram, Fikrət, birdən Həyat Arzunu tanısa...

Fikrət. Onların bir-birini tanımaları, özü də yaxından tanımaları vacibdir.

Mələhət palataya keçir. Arzu gəlir.

Fikrət. Necədir?

Arzu cavab vermir, o, özəbi hallar keçirir.

Arzu. Fikrət, sən bu oyunu mənim üçün qurmusan. Sən bacını qəsdən bizim xəstəxanamıza gətirmisən.

Fikrət. Hər halda qardaş istər ki, bacısı öz gözləri qabağında müalicə olunsun.

Arzu. Kimin əli?

Fikrət. Sənin əlinlə. O sənin xəstəndir.

Arzu. Demək istəyirsən ki, yaranı sən vurmusan, sən də sağalt.

Fikrət. Haqq vermirsən?

Arzu. Yox! Bəlkə də... Bunu başqa məqsədlə... mənə əzab vermək... məndən...

Fikrət. Arzu, sən məni nə hesab edirsən?.. Sən mənim ürəyimi bilsəydin...

Arzu. Fikrət, bəlkə də... mən səhv edərəm... ancaq... başa düş, mənim üçün çox çətindir... Onunla rastlaşa bilmərəm...

Fikrət. Başa düşürəm, əgər burda səndən yaxşı ürək mütəxəssisi olsaydı... Həm də mən sənə inanıram... Onu yalnız sən sağalda bilərsən!

İradə gəlir. O ad günü münasibətilə Arzunun aldığı paltaradır.

İradə. Dayı, anama nə olub?

Fikrət. Heç nə, qızım, qorxma.

İradə. Dərsdən gəldim, qonşular dedilər ki, ananı dayın xəstə-xanaya apardı... elə qorxdum... dayı...

Arzu oğrun baxışlarla İradəni süzür, onun paltarına baxır.

Fikrət. Nahaq, qızım, indi gedərik görərsən, heç nə yoxdur. Doktorla tanış deyilsən? Tanış ol, ananın həkimidir.

İradə Arzu ilə görüşür.

İradə. Doktor, anam...

Arzu. Qorxma, qızım, anan tez sağalacaq. *(İradəni bağrına basır, onu qəhər tutur, üzünü kənara çevirir.)*

İradə. Dayı... axı... *(Əzab çəkir.)* Mən...

Fikrət. Nə var?

İradə. Dayı, mən hamısını bilirəm... mən...

Fikrət. Sən nə bilirsən?

İradə. Onlar... elə bilir... mən heç nə bilmirəm... amma...

Arzu həyəcan keçirir.

Fikrət. İradə, qızım.

İradə. Bilirəm, dayı, hamısını... bilirəm...

Fikrət. Yaxşı, bədsir!.. Gedək ananla görüş.

İradə palataya keçir... Fikrətlə Arzu xeyli bir-birini süzür, baxışlarla danışirlar. Fikrət gedir. Arzu ölləri ilə başını tutur.

Zeynəb gəlir.

Zeynəb. Olar? Mənə doktor Arzu lazımdır.

Arzu. Arzu mənəm.

Zeynəb. Hə, salam.

Arzu. Salam.

Zeynəb. Necəsiniz? Vallah, sizi o qədər axtarmışam, lap əldən düşmüşəm.

Arzu. Əyləşin.

Zeynəb. Deyirlər, siz mənim ananın həkimi olmusunuz, ona övladlıq eləmisiniz. Öləndə də yerdən siz götürmüşünüz.

Arzu. Siz Tavat xalanın qızısınız?

Zeynəb. Bəli.

Arzu. Demək, sizi buraxıblar? Mən sizi axtarırdım. Bəli, mən üç aya qədər ananızı müalicə elədim. Xeyri olmadı.

Zeynəb. Sənə qurban olum, ay həkim, danışın.

Arzu. Mən o zaman sahə həkimi işləyirdim. Gündə 2-3 dəfə ananızı yoluxardım. Bəzən gecələr də yanında qalardım. Öləndə də vəsiyyətini mənə elədi.

Zeynəb. Necə? Hə, nə dedi, nə verdi?

Arzu. Mənə bir kağız verdi. Orada ananız sizin varidatınızı kimə tapşırıldığını yazır, notariusda təsdiq etdirmişəm.

Zeynəb. Siz ki bunu eləmisiniz. Mən sizə ömrüm boyu qul olmağa hazıram.

Məlahət gəlir.

Məlahət. Arzu, iynəni vursunlar?

Arzu. Vursunlar, mən özüm də gəlirəm.

Məlahət Zeynəbi tanıyır.

Məlahət. Arzu, bir dəqiqə olar? *(Kənara çəkilirlər.)* Bu hardan hara?.. Ay qız, bilirsən bu kimdir? Sənə dediyim Zeynəb budur da...

Arzu. Necə? Nə danışırısan? Çox yaxşı! *(Məlahət gedir. Zeynəbə yaxınlaşır.)* Sizin ananız çox gözəl adam idi.

Zeynəb. Hanı indi elə gözəl adamlar? İndi hamı odu öz qabağına eşir.

Arzu. Siz ki pis adamlardan bu qədər şikayətlənirsiniz, bəs özünüz niyə başqasına pislik edirsiniz?

Zeynəb. Mən kimə pislik eləmişəm?

Arzu. Həyat xanıma... Xəstə bir qadını nə hallara saldığınızı bilmirsiniz?

Zeynəb. Yox, o başqa...

Arzu. Zeynəb! İstədiyiniz vaxt o kağızı gəlib apara bilərsiniz, amma bir şərtlə, Həyat xanımın sizdə olan məktubunu mənə qaytarmalısınız.

Zeynəb. Nə məktub?

Arzu. Özünüz çox yaxşı bilirsiniz.

Zeynəb (*uzun fikirdən sonra*). Yaxşı.

Zeynəb gedir. İradə ağlaya-ağlaya gəlir.

Arzu. Niyə ağlayırsan? Ağlama.

İradə. Doktor!..

Arzu. Qızım, sən anandan lap arxayın ol, mən baxmışam, ananda qorxulu bir şey yoxdur.

İradə. Doktor, anam hirsələnəndə xəstələnir. Onu hirsəlməyə qoymayın.

Arzu. Yaxşı, qızım, arxayın ol. Sən ağlama, sən ağlama!

Məlahət gəlir. İradənin oından tutur.

Məlahət. Boy, heç sənə ağlamaq yaraşar? Sən daha böyük qızsan, gedək.

Məlahət İradə ilə gedir. Arzu tək düşünür. İkinci Arzu görünür.

İkinci Arzu. Gördünmü? (*Arzu susur.*) O uşağın günahı nədir? (*Arzu susur.*) Bundan sonra sən yenə də vicdanını təmiz hesab edirsən?

Arzu. Mənim vicdanım ləkəsizdir.

İkinci Arzu. Demək asandır. Bütün günahkarlar öz günahlarına haqq qazandıрмаğı bacarır. Tutduğun əmələ yaxşı bax!

Arzu. Bəs mən neyləyim? Məgər mənim sevməyə haqqım yoxdur?

İkinci Arzu. Yox!.. Bu cür sevgiyə heç kəsən haqqı yoxdur.

Arzu. Var, var! Axı mənim sevgim su qədər saf!..

İkinci Arzu. Sən tərəzinin bir gözünə sevgini, o biri gözünə Həyatla İradənin göz yaşlarını qoy, gör hansı ağır gələ?

Arzu. Mənim göz yaşlarım qəlbimə axır, heç kəs onu görmür.

İkinci Arzu. Bir anlığa özünü qoy Həyatın yerinə. Ərin baş-qasını sevsə dözərsənmi?

Arzu. Yox! Qətiyyətlə yox!

İkinci Arzu. Bəs özünə rəva bilmədiyini başqasına niyə bilir-sən?

Arzu. Bəs mənim əzablarım?

İkinci Arzu. Bəs onun əzabları? Sən niyə öz gəsinin xoşbəxtliyinə göz dikirsən?

Arzu. Mən, mən... heç vaxt o fikrə düşməmişəm.

İkinci Arzu. Sən axı həkimdən, başqalarının əzablarına ələcləyirəkən, bu yandan da başqasına əzab verirsən. Sən öz məhəbbətini bu məsum körpəyə, o xəstə qadına qurban verməlisən.

Arzu. Bəs Rəşad? Axı o da sevir.

İkinci Arzu. Rəşadın iradəsi zəifdir, o özünü ələ ala bilmir. Bəs sən? Sənə nə olub?

Arzu. Axı mən də bacarmıram.

İkinci Arzu. Əgər sən onu doğrudan da sevir-sənsə... onun ailəsini də düşünməlisən.

Arzu. Mən... Mən hamını düşünməliyəm. Bəs mənim özüm də düşünməyə haqqım var, ya yox?

İkinci Arzu. Burda yoxdur. Qurbanı sən verməlisən!

Arzu. Bacarmıram, çətindir, ağırdır.

İkinci Arzu. Ayrı yolun yoxdur, qəti qərara gəl. Eşidirsənmi? Bu sənə vicdani borcundur! Sən xudbin olmamalısan!

Arzu. Mən xudbin olmamalıyam!.. (*Dəhşətlə hönkürüb ağlayır.*)

Niyə qəm gətirsin, niyə bilmirəm
Mənim daşdığım qəm öz gəsinə?
Dərdim dil yandırır, dəyər bilmirəm,
Həm özümə dərdəm, həm öz gəsinə...

ALTINCI SƏHNƏ

Beşinci səhnədəki quruluş. Həyat divanda oyləşib kitab oxuyur. İradə gəlir, arxadan anasının gözlərini tutur.

İradə. Tap görək kimdir?

Həyat. Məlahət xalan.

İradə. Yox, bilmədin.

Həyat. Rəna xalan.

İradə. Yox, tapmadın.

Həyat. Onda özün de.

İradə. Sənin anan İradə! (*Görüşürlər.*)

Həyat. Ay anama qurban olum!

İradə. Mənim balam necədir?

Həyat. Ana yaxşı olanda bala da yaxşı olur. Bəs de görüm bu gün anam nə yeyib?

İradə. Ananı Mələhət xala yedirdib. Hə, məndə təzə xəbər var, müstəluğumu ver deyim.

Həyat. Mənim qaranquş balam, sən həmişə xoş xəbərlər gətirirsən.

İradə. Hə, dünən axşam atam rayondan zəng çalmışdı. Dedim, sən xəstəxanadasan. Dedi, onda səhər gəlirəm. (*Pauza.*) Deyirəm, ay ana, atam səni necə çox istəyir. Telefonda səsi elə titrəyirdi ki...

Həyat. Dərslərin necə gedir?

İradə. Lap yaxşı, bu gün iki dənə "beş" almışam.

Zeynəb gəlir.

Zeynəb. Olar? (*Həyatı görür.*) Olmasın azar, ay Həyat! Necə-sən?

Həyat. Çox sağ ol. (*İradəyə.*) Qızım, sən get.

İradə görüşüb gedir.

Zeynəb. Yenə yaxşı ki, qardaşının yanındasan, yoxsa ayrı həkimlər... (*Həyat susur.*) Bəs doktorun hardadır? Arzunu deyirəm ey, gözümə dəymir.

Həyat. Sən onu hardan tanıyırsan?

Zeynəb. A... bilmirsen? Anamın həkimi olub də... Nə əcəb yoxdur?

Həyat. İndi gəlir.

Zeynəb. Havaxt çıxırsan? (*Həyat susur.*) Niyə cavab vermirsen?

Həyat. Məndən nə istəyirsən, Zeynəb?

Zeynəb. Heç nə. Gəldim səni görüm.

Həyat. Zeynəb, Reşada zəng vurub ona məndən nə isə deyirlər, bunu kim eliyər?

Zeynəb. Zəng çalanın əli qurusun. Dayan, dayan, bilirsən bu kimin işi olar, ərinin aşnasının... O yəqin hardansa Əbdül əhvalatını eşidib kişinin ürəyinə xal salmaq üçün zəng çaldırır.

Mələhət gəlir.

Mələhət. Salam, hə, indi necə-sən?

Həyat. Ürəyim mənə aman vermir, Mələhət.

Zeynəb. Ürək neyləsin, o boyda dərdi ki, o götürür, vallah, böyük hünərdir.

Mələhət. İndi sən görək hər şeyi unudub əməlli-başlı müalicə olunasan.

Zeynəb. Ağız, o boyda dərdi nə təhər unutmaq olar? Deyirəm, vallah, görək bu kişilərin dal ətəyini kəsib, qabaq ətəyinə yamaq edəsən.

Mələhət. Sən bura xəstə görməyə gəlmisən, yoxsa...

Zeynəb. Neyniyim, vallah, ürəyim yanır...

Mələhət. Hə, Həyat, sənə yaxşı bir kitab gətirmişəm... o birisini oxudunmu?

Həyat. Yox, Mələhət, oxuya bilmirəm, xahiş edirəm, apar, palatadır, gedək, verim.

Mələhət, Həyat gedir, Arzu gəlir.

Zeynəb. Arzu xanım, salam. Neçə gündür gəlirəm aşağıdan buraxmırlar. Bu gün birtəhər elədim buraxdılar. (*Astadan.*) Gətirmişəm, öz aramızdır, öyrəndim bildim, bu məktub niyə səni bu qədər maraqlandırır.

Arzu. Nəyi bildin?

Zeynəb. Mənə yox də... Sən məni tanımırısan, Zeynəb bilməyən şeyə qurd düşər. Əcəb eləyirsən, halalıdır.

Arzu. Nədir halalım?

Zeynəb. Reşad! O elə sənə layiqdir. Deyirəm, Allahın da qəribə işləri var, sürməni çəkir paxlaya, noxudu qoyur yana-yana.

Arzu. Zeynəb, ayıbdır!

Zeynəb. Nədir, ayıb? Bu dünyanın belədir, bacarana can qurban.

Arzu. Zeynəb!..

Zeynəb. Mən yəni o qədər maymağam ki, bilmirəm bu məktubu niyə alırsan? (*Sumkasından məktubu çıxarır.*) Al, göstər ərinə, qoy tanışın arvadını.

Arzu. Artıq-əskik danışma.

Zeynəb. Sən məktubun qiymətini aşağı salmaq istəyirsən... əgər bu doğrudan mənasız şeymişsə, niyə bundan ötrü belə əl-ayağa düşmüşünüz?

Arzu. Zeynəb!

Zeynəb. Kağızımı ver. *(Arzu kağızı verib məktubu alır.)*

Arzu. Gedə bilərsən!

Zeynəb. İndi olduq kivid... qaldı bir məsələ, Həyat sənə doktor kimi tanıyır. Ancaq bilmir ki, sən...

Arzu. Bəli, bilmir.

Zeynəb. Mən indi ona gedib desəm...

Arzu. Bəs vicdan?

Zeynəb. Vicdan yaxşı şeydir, adamı yaşamağa qoysa. *(Pauza.)* Yaxşı, mən Həyata deməyəm, bəs əvəzi?

Arzu. Nə əvəzi?

Zeynəb. Mənə bir iş düzəlt. Rəşad sənə bir sözünü iki eləməz.

Arzu. Qalx ayağa! *(Zeynəb qalxır.)* Gedə bilərsən!

Zeynəb. Acığın niyə tutur? Bir xahişdi elədik də...

Zeynəb gedir. Mələhatla Həyat gəlir.

Mələhat. Bizim kişi də gələcəkdi, ləngidi...

Həyat. Nə zəhmət çəkir.

Mələhat. Nə zəhməti, o sənə xətini çox istəyir... İradədən də nigaran qalma, gözüm üstündədir.

Mələhat gedir.

Arzu. Həyat xanım, sizə çox gəzmək yaramaz.

Həyat. Bilmirəm, sizə necə...

Arzu. Belə sözlər artıqdır.

Həyat. Doktor, yadıma bir bayatı düşdü:

Əzizim min ayə dəyər,

Qaşın min ayə dəyər,

İl var, bir günə dəyməz,

Gün var, min ayə dəyər.

Sizinlə keçirdiyim günlər ömrüm boyu mənim yadımdan çıxmaz. Söhbətləriniz dərmanlarınızdan xeyirlidir. Nəhayət... sizə ürəyimi açə bilərəm.

Arzu *(sıxılır)*. Bəlkə... lazım deyil...

Həyat. Görürəm ki, mənim sağlığım üçün əlinizdən gələni əsir-gəmirsiniz. Həkim xəstəsini yaxşı tanısa, müalicəsi asan olar.

Arzu. Elədir, ancaq...

Həyat. Doktor, mənə elə gəlir ki, ürək xəstəliyi insanın tərcümeyi-halı ilə bağlıdır. Ərim məşhur alimdir, Rəşad Zəkibəyli. Evləndəndən bir az sonra mən işdən çıxıb mətbəxə bağlandım. Ərim gün-gündən böyüdü, yüksəldi. Mən isə yerimdə saydım. Getdikcə mən hiss edirdim ki, ərim ailədə özünü tapa bilmir. O nə isə qanadlı xəyallarla yaşayır, onun öz aləmi, öz dünyası var.

Arzu. Bəs siz onun aləminə cən atmadınız mı?

Həyat. Çox gec. Bir vaxt ayılıb gördüm ki, o zirvədə, mən dağın dibindəyəm... Mən əvvəl özümü həmişə onunla bir səviyyədə hesab edirdim. Onun əsərləri, ixtiraları mənə çox adi görünərdi. Çünki o mənim üçün yalnız ər idi. Bir vaxt ayılıb gördüm ki, o artıq mənim deyil. Ərimin əlimdən çıxmaqda olduğunu biləndən sonra mən onu tanımağa, qısqaqlamağa başladım. Qısqaqlığımdan artıqca sevgim də gücləndi.

Arzu. İnsan gözəlliyi uzaqdan görür.

Həyat. Təəssüf ki, belədir, doktor.

Arzu. Bəlkə də bütün gözəllik həsrətdədir?

Həyat. Bəli, mən buna əminəm. Nə qədər ki, evlənməmişdik, Rəşad mənim üçün əlçatmaz bir dağ idi. Elə ki evləndik... o mənim üçün adıləşdi. İndi o qız üçün də Rəşad əlçatmaz bir dağdır. Ona çatmağa cən atır, elə ki çatdı... Ax! Nə olaydı, mən o qızı tanıyırdım.

Arzu. Nədən ötrü?

Həyat. İstərdim biləmə bizim Rəşadın gözlərini o nə ilə qamaşdırıb?

Arzu. Bunu bilmək üçün ona yox, Həyat xanım, ərinizə yaxşı baxın, onu yaxşı tanımağa çalışın!

Həyat. On altı il bir yerdə yaşadığım ərimi tanıyıram?

Arzu. Yaxşı tanısaydınız... o özünü başqasında deyil, sizdə tapardı.

Həyat. Belə çıxır ki, müqəssir mənim, doktor?

Arzu. Həyat xanım, məndən inciməyin, siz ərinizi yaxşı tanısaydınız, onu da yaxşı tanımış olardınız...

Həyat. Nə isə... o nə qədər xoşbəxtədir. Mən o qızın yerində olmaq istərdim.

Arzu. Bəlkə... o da sizin yerinizdə olmaq istəyir?

Həyat. Yerlərimizi dəyişməyə mən hazıram.

Arzu. Xoşbəxtliyin nə olduğunu yalnız bədbəxtlər bilir. Gündüz çırağın işığı görünməz.

Həyat. Mənə deyın görüm siz ki... subaysınız, bəs bunları hardan bilirsiniz?

Arzu. Dərd, əzab, insana hər şeyi öyrədir.

Həyat. Doktor, xahiş edirəm, danışın, mən də sizin dərdlərinizi bilmək istəyirəm. İstəyirəm biləm, görüm siz dərdlə necə güləşir, necə tablaşırsınız...

Arzu. Mən də ayrı vaxt danışaram.

Həyat. Doktor, məni başa düşün, mən sizdən öyrənmək istəyirəm. Siz danışanda mən sizə valeh oluram, özümü unuduram...

Reşad gəlir.

Həyat. Reşad! Xoş gəldin! (Arzu özünü itirir.) Mənim həkimimdir, tanış ol, Arzu xanım! (Reşad özünü itirir, əlindəki gülləri hara qoyacağını bilmir.) Gülləri doktora ver!

Reşad gülləri Arzuya uzadır.

Arzu. Sağ olun... (Alıb güldana qoyur.) Burda qalsa yaxşıdır.

Həyat. Reşad, Arzu xanımla yaxşı tanış ol. (Arzu Reşadla "tanış olub" həkim otağına keçir, dərhal geyinib dəli kimi çıxır, qapının ağzında Fikrətlə rastlaşır.) Bilirsen nə insandır? Qızıl parçasıdır. Nə qədər ağıllı, mədəni qızıdır. Allah elə bil bu qızdan heç nə əsirgəməyib.

Reşad. Özün necəsən?

Həyat. Sağ ol! Yaxşıyam... Ancaq bu gözəl əxlaq sahibi bilmirəm niyə bu vaxta kimi subay qalıb? Bunu alan xoşbəxtidir!..

Reşad həyocan keçirir, Fikrət həkim otağına gəlir.

Reşad. Axı sənə birdən-birə nə oldu? Özünü yıxdın yatağa? (Pauza.) Özü də mən burda olmayan vaxtda... Yaxşı, nə vaxt çıxırsan?

Həyat. Hələ bilmirəm.

Reşad. Onda, mən bir həkimlə danışım. (Çıxır. Reşad həkim otağına keçir.) Fikrət, yəni bacın evdə müalicə oluna bilməzdi?

Fikrət. Əvvəla, xoş gəlmisən, ikincisi o, həkim nəzarətində olmalıdır.

Reşad. Nə vaxta qədər?

Fikrət. Danışırıq. (Getmək istəyir.)

Reşad. Dayan, hara qaçırsan? Sənə sözüm var.

Fikrət (ayaq saxlayıb). Buyur.

Reşad. Fikrət, təvəqqe edirəm, sən mənim ailə işlərimə qarışmayasan.

Fikrət. Axı o mənim bacımdır... onun səhhəti...

Şükür bəy gəlir.

Şükür bəy. Salam.

Fikrətlə görüşür, Reşada dalını çevirib əyləşir.

Fikrət. Bəs Reşadla niyə görüşmürsən?

Şükür bəy. Balam, biz o gecə qoyun olmadıq? Qoyun canavarla niyə görüşsün, axı?

Fikrət. Yaxşı, siz də uşaq deyilsiniz ki, küsü saxlayırsınız.

Şükür bəy. Gör mən nə qədər sayılmaz olmuşam, ezamiyyət-dən gəlib direktorun xəbəri yoxdur.

Reşad. Mən elə indicə məşından düşüb birbaşa bura gəlmişəm. (Üzünü Fikrətə tutur.) Şükür bəy özgeşi deyil, Fikrət, sən nə məqsədlə bu həngaməni düzəltmisən?

Fikrət. Mən sənənlə açılmaq istəmirdim, ancaq... Görünür, vacib imiş. Arvadını düşünmürsən, heç olmasa onu... Arzunu düşün, ona yazığın gəlsin. Sənin evin-əşiyin, arvadın-uşağın, adın-sanın. Bəs o? Sən heç nə itirmirsən. Ancaq o itirir. Sən heç bir şeyindən keçmirsən. O isə ömrünü və gələcəyini sənə qurban verir.

Reşad. Aydındır. Sən axı... Sən özün də... ona laqəyd deyilsən...

Fikrət. Düzdür... lakin...

Şükür bəy. Bilmirəm, siz niyə elə Arzuya tərəf danışırırsınız? Axı bu işdə Arzu da günahkardır? Burda günahsız, həm də ən çox əzabkeşi Həyatdır. Onu fikirləşin!

Reşad. Məndən nə istəyirsiniz? Qoysanız...

Şükür bəy. Deyir, oğru elə qışqırdı, doğru bucağa qısıldı... Bura bax... Elə sən özün də əzab çəkirsən?.. Balam, bir məhəbbət ki, sənə əzab-əziyyətdən başqa heç nə gətirmir, neyləyirsən onu? (Reşad gülür.) Nəyə gülürsən? Bu sənə nə verir? Hörmət? Yox, əksinə, hörmətdən salır. Xoşbəxtlik? Yox, əksinə, bədbəxt eləyir. Ağıl? Yox, əksinə. Bəs onda dəlilsən ki, sevirsen? Bir fikirləşsənə...

Reşad. Adam məgər fikirləşib sevir?

Şükür bəy. Ağillı adam əvvəl fikirləşir, sonra sevir... (Asqırır.)

Reşad. Sənə qibtə eləyirəm.

Şükür bəy. Əlbəttə, görəb eləyəsən.

Reşad. Məgər siz elə bilirsiniz mən bunları qanmıram? Yox, başa düşün. Başqasını mühakimə etmək asandır. Məni, yalnız mənim vəziyyətimdə olanlar başa düşər.

Fikrət. Mən səni başa düşürəm.

Reşad. Bəs neyləyir?

Fikrət. Birdəfəlik ya üz, ya düz. İkisi də yazıqdır.

Reşad. Bacarmıram, hər işdə, hər yerdə həlledici olan mən, burda acızam. İnamsızlığı dərk etdikcə məhəbbət çoxalır, maneə artıqca sevgim güclənir.

Fikrət. Bəli, biz insanlar ölçatmaz şeyləri daha çox sevirik.

Reşad. Hara baxırsan standart! Düşüncələr standart, hisslər standart, qaydalar standart, elm standart! Siz elə bilirsiniz mənim dördüm yalnız sevgi dərvidir? Yox, məni başa düşün. Mən heç bir şeydə standartda, çərçivəyə sığa bilmirəm.

Şükür bəy. Yox, deyəsən bu xamır hələ çox su aparacaq... Nə isə... bura bax, akademiyanın rəyasət heyətinə bizim institutun hesabını qoyublar. Hazırlaş! (Sükut.) Fikrət, məni Həyat xanımın yanına apar.

Şükür bəy palataya keçir.

Reşad. Fikrət, Arzu hardadır?

Fikrət. Evə getdi. (Reşad çırpınır, həyəcanla qapıdan çıxır. Onun arxasınca.) Çətindir. Çox çətindir! Neyləsin, məgər sevmək adamın özündən asılıdır?

YEDDİNCİ SƏHNƏ

Pilləkən başı. Arzu özünə halda pillələri qalxır.
Reşad qaça-qaça onun ardınca gəlir.

Reşad. Arzu! (Arzu susur.) Arzu! Axı sənə nə oldu?

Arzu. Bilmirsən?

Reşad. Nə etmək olar? Biz bu vəziyyətlə barışmalıyıq.

Arzu. Yox, yox, bacarmıram.

Reşad. Gör, Fikrət nə oyun çıxartdı.

Arzu. Fikrət düz elədi. (Pauza.) Utanıram, xəcalət çəkirəm... Bir qədər əvvəl hər ikimiz sənəin arvadının qabağında nə qədər miskin, nə qədər kiçik idik. O özü idi, amma biz oynayırdıq. Gördünmü, biz ikilikdə bir cür, onun qarşısında isə ayrı cür olduq. Sən bu ikiliyə necə dözsən? Ah, bilsən, bilsən! Axı vicdanımla məhəbbətim, hissimlə fikrim vuruşur.

Reşad. İndi gördünmü, sən də ikisən?

Arzu. Həyat xəstəxanaya düşəli mən öz dərdimdən çox, onun dərdi ilə yaşadım. Onun nələr çəkdiyini öz gözlərimlə gördüm. Bir də İradə... O məsum körpə... onun ağlar gözləri... titrək səsi... Uşaqlığım yadıma düşür... Atam... Onun cəbhəyə getməsi, çətin günlərim, yetimlik, təklik, təklik. Bilirsən, uşaqlıqda tək qalmaq, özünü idarə etməyi bacarmaq necə çətindir. Yox, bu belə gedə bilməz... Ha... ha... ha! (Gülür.) Gördünmü bizim məhəbbətimizin bu dar otaqdan çölə çıxmağa ixtiyarı yoxmuş. Biz özümüzə bacarmalıyıq... Yox, çətindir... axı mən sənsiz necə... necə? (Reşada yaxınlaşır, onun saçını sıgallayır.) Sınıxmısan... Ah, Reşad, sənsiz bu günlərim mənim üçün nə qədər ağır keçib. İndi gölməsən, gör, sənəinlə necə danışdım? Yox, mən artıq dözə bilmirəm...

Reşad. Arzu!

Arzu. Mən insanam. Daha dözə bilmirəm, başa düş, yox, biz ayrılmalıyıq.

Arzu evinə keçir.

Reşad. O haqlıdır. Bu belə davam edə bilməz, çox çətindir. Getdikcə tələblər böyüyür... Bəlkə mən ciddi bir addım atmalıyam? (Tamaşa zalına üzünü tutur.) Bəlkə sizə elə gəlir ki, bu çox asandır? Yox, inanmırsan, insan öz arzusundan keçə bilmir...

Mən könül verəli bu şirin dərde
Bir üzüm qaradır, bir üzüm ağdır.
Bu haqsız eşqimin ömrü qədər də
Mənim əzablarım uzanacaqdır.

Reşad gedir, bir qəddərdən Arzunun qapısı açılır, o doli kimi çölə çıxır.

Arzu. Yox, Reşad, qayıt, qayıt! Axı mən sənsiz necə... Qayıt...

İkinci Arzu görünür.

İkinci Arzu. Dayan, hara?! Sən neyləyirsən?

Arzu. Axı mən onsuz necə yaşayım?

İkinci Arzu. Dözməlisən!..

Arzu. Axı mən də insanam.

İkinci Arzu. İndi sən yalnız məni eşitməlisən, çünki baş ürək-dən ucada dayanır.

Arzu. Axı unutmaq üçün nifrət lazımdır, nifrət! Sevə-sevə necə unudum? Necə ayrılıq?

İkinci Arzu. Unutmalısən, onu unut, unut, unut!

Arzu başını aşağı dikir. İkinci Arzu çəkilir.

Arzu.

Unutmaq istəmə, özüm-özümdən
Bir daha ayrılıb haçalanmayım.
Gecələr yatıram bir fikirlə mən
Səni düşünməyim, səni anmayım.
Bu elə qayğı ki, bu elə qəm ki,
Azdırar yüzillik yolundan səni
Səhər də, axşam da, düşünürəm ki,
Görək düşünməyim heç zaman səni,
Unudar fikirdə, xəyaldə təkcə
Unutmaz ürəkdə sevən sevnəni.
Mən özüm-özümə unut dedikcə
Özümü unudub, tapıram səni.

Höknürtüylə ağlarkən pərdə salınır.

KİMDİR HAQLI – BORC, YA MƏHƏBBƏT?

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

SƏKKİZİNCİ SƏHNƏ

Reşadın evi. İradə şcır özərləyir.

İradə.

Vətən eşqi, hər eşqdən əzəldir,
Mənim elim, mənim dilim gözəldir,
Öz anamdır, öz canımdır Vətənim!
Azərbaycan, mən sənəmə, sən mənim.

Fikrət, Həyat gəlirlər.

Həyat. Qızım, İradə!

İradə. Ana, ana!..

Həyat. Can qızım!

Ana-bala qucaqlaşır.

İradə. Ana, bu gün mən solfeciədən də “əla” aldım. Beşinci sifə qəbul olundum.

Həyat. Afərin, qızım, afərin!

Fikrət. Bacım, həmişə evində, eşiyində...

Həyat. Fikrət, çox sağ ol.

Həyat düşünə önlük taxır.

Fikrət. Bu nədir? Gələn kimi işə başladın?

Həyat. Deyirəm, bir şey hazırlayım, gələn olacaq. Bir də gör ev nə kökdədir.

Fikrət. Ay bacım, ay bacım, elə ömrün boyu evi fikirləşdin, özünü düşünmədin. Heç olmasa Mələhəti çağırırdıydın, sənə kömək eliyəydi.

Həyat. Qadınımı evdir, Fikrət. Hə, bura bax, birdən-birə Arzuya nə oldu, xəstələndi, görüşə bilmədim, ünvanını götürmüşəm. Sabah mütləq gedəcəyəm evinə. Mən ona həyatımı borcluyam.

Fikrət. Həyat, bax, bir də özünü yorğan-döşəyə salmamaq üçün
gərək dediklərimə baxasan.

Həyat. Neyləyim?

Fikrət. Səbirli ol, sən elə bilirən o əzab çəkmir? (*İradəyə.*)
Qızım, sən get dərslərinə bax.

İradə gedir.

Həyat. Məni xəstəxanadan çıxarmağa da gəlmədi, bəs buna nə
deyirən?

Fikrət. Bu gün institutun hesabat iclası var. Yoxsa...

Həyat. Yox, Fikrət, o, ailəsini tamam unudub, o xudbindir.

Fikrət. Xudbinlik hamımızda var, birimizdə çox, birimizdə az...

Həyat. Məndə bir tikə də yoxdur.

Fikrət. Adamın öz haqqında belə deməsi, özü də xudbinlikdir.
Bəs başqası?

Həyat. Yaxşı, yaxşı! Sən elə həmişə başqalarını düşündün.
Budur, qırxı haqlamısan, hələ özünə bir gün ağlamamısan... Öz
yanında o gözəllikdə qız, Arzunu deyirəm ey... niyə görə bilmirən?

Fikrət. Birini bilirən, birini yox. O mənə gəlməz.

Həyat. Səndən artığına gedəcək?

Fikrət. O başqasını sevir!

Həyat. Bəs niyə bu vaxta kimi sevdiniyə getməyib?

Fikrət. Sevdiniyə adam evlidir.

Həyat. Vay səni! Bədbəxt qız! (*Düşünür.*) Deyirəm, a Fikrət,
Allah eləməmiş, Rəşad birdən elə beləsini sevmiş olsa...

Fikrət. Nə olar?

Həyat. Beləsindən ayrılmaq müşküldür. Mən qadınlığımla ona
vurulmuşam, gör indi buna vurulan o kişi nə çəkir? (*Pauza.*) Bura
bax, sən necə?.. Sən Arzunu sevirən?

Fikrət (*uzun sığıntıdan sonra*). Çox, çox sevirəm!

Həyat. Onda qorxma, evlən onunla, gör bir-iki aya sənə isni-
şir, ya yox?

Fikrət. Əvvəla, o, sevmədiyi adama getməz. İkincisi də mən
almaram.

Həyat. Birincisi hələ məlum deyil, özüm onunla danışacağam.
İkincisini mənə başa sal, əgər o gəlsə, sən də sevirənsən, niyə alma-
yasan?

Fikrət. Niyə? (*Sıxıntı içində.*) Mən sizin faciənizi təkrar elə-
mək istəmirəm. (*Həyat başını aşağı dikir.*) İncimə, bacım, sən ərinə
hörmət eləmişən, qayğısını çəkmisən, sən ona arvad olmusan, yoldaş
olmamısan. Gecədə beş dəfə durub üstünü örtmüşən, ancaq ona
dəyən soyuğun hardan gəldiyini bilməmişən!

Həyat. Sən mənimlə lap düşməni kimi danışsın.

Telefon zəngi. Fikrət dəstəyi götürür.

Fikrət. Allo, bəli, kimdir soruşan? (*Həyata.*) Bacı, Zeynəbdir.

Həyat dəstəyi alır.

Həyat. Bəli, eşidirəm. Başa düşürəm, nə xəcalət? Nə olub?
Hansı məsələ? Tanıdın? Kimdir? Nə, nə Arzu, mənim həkimim? Sən
nə danışsın? Dəlisən, nəsen? Ola bilməz! Yox, Zeynəb, yəqin ki
yenə... hardan danışsın?.. Avtomatdan? Tez gəl bura!

Dəstəyi asır, rəngi ağarmış halda kresloya əyləşir.

Fikrət. Sənə nə oldu? Nə deyirdi?

Həyat. Deyir ki, yox, deyir ki, Rəşadın sevdiniyə qız Arzudur.
Fikrət, bu nə sözdür? Deyəsən, axı... bu... bayaq... sən danışdığın
əhvalata uyğun gəlir... Bəlkə sən elə bunu demək istəyirdin?.. Hə...
Niyə susursan?

Fikrət. Həyat!

Həyat. Səni and verirəm...

Fikrət. Həyat!..

Həyat. Mən bilmək istəyirəm, aldatmaq nə lazımdır?

Fikrət. Bəli, Arzudur!

Həyat. Arzu!.. Onda mən doğrudan da bədbəxtəm!..

Fikrət. Onlar səndən də bədbəxtdir!..

Həyat. Heç inana bilmirəm... Demək, bir ay o mənim qarşımda
oynamışdır?..

Fikrət. Həyat, gəl biz bacı-qardaş... onları da düşünək. Özün
bilirən o səndən ötrü nələr etdi.

Həyat. Fikrət, mən həyatımı ona borclu ola bilərəm... Ancaq...
Rəşadı yox!..

Fikrət. Bəs deyirdin, məndə bir tikə də xudbinlik yoxdur?

Həyat. Bu, elə məsələ deyil, Fikrət, həyatımdan keçə bilərəm, ancaq izzəti-nəfsimdən, qadınlıq heysiyyətimdən keçməərəm! Yox, keçməərəm!

Həyat yan otağa keçir.

Fikrət. Bəli, biz insanlar, başqalarına aid olan məsələləri düzgün həll edir, haqqı nahaqdan seçə bilirik. Özümüzə aid olan məsələlərdə isə xudbinliyimiz baş qaldırır, məsələni öz xeyrimizə həll etməyə çalışırıq. (Pauza.) Doğrudan çətindir, ağırdır... kimi qınayasan? (Üzünü yan otağa tutub.) Həyat, Həyat, dözümlü ol, başqa əlacın yoxdur.

Rəşad və Şükür bəy gəlir.

Rəşad. Gördün? Daha danışma!.. Yox, Şükür, daha təslim bayrağını qaldır!

Şükür bəy. Əşşi, bir bizə də macal ver də...

Rəşad. Yox, daha davanı qurtarıb. Bu gün hər şey aydın oldu. (Şükür bəyə.) Düz demirəm? Özün danış.

Şükür bəy. Bu gün hesabat idi. Prezident də ordaydı. Mənim müavinim...

Rəşad. O müavin ki, Şükür bəy həmişə ona arxalanırdı.

Şükür bəy. Bəli, düz deyir. Müavinim birdən düşdü üstümə... Demə, məndən yuxarıya yazan da elə bu özümüş. Az qaldı ki, məni oğru eləsin. Guya nəbatat bağının ağaclarına da daraşmışam. Düzü, o zalım oğlu elə danışıdı ki, əvvəlcə özüm də özümdən şübhələnməyə başladım.

Rəşad. Səni kim müdafiə elədi, onu de.

Şükür bəy. Balam, gözləmədiyim halda Kamal! Sonra da bu. (Rəşadı göstərir.)

Rəşad. O Kamal ki bu onu institutdan çıxarmaq istəyirdi. Bunun stoluna göz dikən demə ayrısıymış... Biz bunu tənqid elədikcə, bu bizdən şübhələnirdi... Daha demirdi ki, bizim davamız stol davası deyil, elm davasıdır.

Fikrət. Mən çox şadam ki, nəhayət, ulduzlarınız barışıdı.

İradə gəlir, Fikrət yan otağa keçir.

İradə (atasının üstünə atılır). Ata, mən dediyimi elədim. Bax beşlərə, qəbul olundum. (Gündəliyini göstərir.) Daha adımlı dəyiş-mirsiniz ki?

Rəşad. Yox, qızım, sənin adın da İradədir, özün də. (İradəni öpür. Öz-özünə.) Uşaqdakı iradə məndə olaydı...

Şükür bəy. Bu mənim balamdır... İndi, gör, Mələhət xalan necə sevinəcək! Gör, indi Şükür əmin sənə nə alacaq.

Rəşad. Şükür, gedək mənim otağıma.

Rəşad, İradə yan otağa keçir.

Şükür bəy (qapının ağzında dayanır). Şair nə yaxşı deyib:

Zaman bizə deyir həyata düz bax,
Fikrin bu sürətdən geri qalmasın.
Böyük bir dərd deyil, yaşca qocalmaq.
Fikir qocalmasın, qəlb qocalmasın.

Həyat gəlir.

Həyat. Salam, Şükür qardaş!

Şükür bəy. Ay Həyat, həmişə evində-əşiyində!..

Həyat. Çox sağ ol!

İradə gəlir.

İradə. Şükür əmi, atam sizi çağırır.

Həyat. İradə, qızım, get Mələhət xalangilə, de, bizə gəlsin. Özün də orada qal.

İradə. Ana!

Həyat. Get, qızım, get!

İradə gedir.

Şükür bəy. Niyə qızı göndərirsən? Zəng eləsənə.

Həyat. Şükür qardaş, Rəşadla ciddi söhbətim var, uşağın yanında danışa bilmərəm.

Şükür bəy. Ancaq çox da dəriniyə getmə.

Rəşad. Ay Şükür bəy, nə oldu? Niyə longidin?

Şükür bəy. Gəldim.

Reşad. Həyat, həmişə ayaq üstə, bəs niyə məni gözləmədin?
(*Həyat üzünü yana tutur.*) Bu gün institutda...

Reşad qapının ağzında.

Həyat. Reşad, mən bu vaxta qədər onu tanıyırdım, ona görə də sakit idim, amma indi... Artıq bu vəziyyətə dözə bilmərəm.

Reşad. Yaxşı, sakit ol!

Həyat. Reşad... Mən bu vaxta qədər dözürdüm, deyirdim, bəlkə özün başa düşərsən, yaşından, başından utanarsan, gördüm yox, məsələ gün-gündən böyüyür, daha bəsdir!

Reşad. Həyat, axı mən də əzab çəkirəm.

Həyat. Bunun üçün də əzablara son qoymaq lazımdır! (*Sükut.*) Susma, danış, söz sənindir! Mənə yazığın gəlir? Yox, gəlməsin!.. Mənə güzəşt lazım deyil, mən məhəbbət istəyirəm. Əgər yoxsa...

Reşad. Yaxşı, bu gün xəstəxanadan çıxmısan, dincəl, sabah danışırıq!

Həyat. Yox, indi!.. Ürəyimizlə danışib onu da çürütdüyümüz yetər. Qoy çürüyüncə açılsın, saçılınsın, tökülsün! Hər kəs öz işini bilsin, susma, danış! Qorxursanmı?

Reşad. Bəsdir!

Həyat. Evli ola-ola başqasıyla sevimyə cəsarətin çatır, amma mənimlə açıq danışmaqdan çəkinirsen?

Reşad. Uşaq eşitməsin, ayıbdır!

Həyat. Uşaq evdə yoxdur, ancaq sən uşağı düşünsəydin, belə cləməzdin. Sən uşağınla heç maraqlanmırsan? Ata!

Reşad. Yəni deyirsən mən balamı da istəmirəm?

Həyat. Heyvanlar da balalarını istəyir.

Reşad. Həyat!

Həyat. Nə Həyat? Qəti qərara gəl, ya mən, ya o pozğun!

Reşad. Onu təhqir etməyə sənənin haqqın yoxdur! (*Əsəbi hallar keçirir.*)

Həyat. Pozğunun buynuzu olur? Ailəli bir kişiylə sevimə nə deyirlər?

Reşad. Həyat! Mən... daha... tab... (*Özünü zorla saxlayır.*)

Həyat. Onunla birdəfəlik qurtarırsanmı?

Reşad. Yox!.. Yox!.. Yox!

Həyat. Onda yol açıqdır, gedə bilərsən! (*Qapını göstərir.*)

Reşad. Çox yaxşı!

Şükür bəy. Reşad, hara?.. Dayan!..

Həyat. Şükür qardaş, qoyun getsin!

İkinci Reşad görünür. O, qapının ağzında dayanıb bu vəziyyəti seyr edir. Reşad getmək istərkən ikinci Reşadla üzleşir, dayanıb bir müddət düşünür, sonra ikinci Reşadı itələyib qəti addımlarla gedir. İkinci Reşad onu təqib edir.

Şükür bəy. Mən heç başa düşə bilmirəm, bu nəyləyir? Bəs bu başqaları üçün yaşamağı şüar eləmişdi? İndi nə oldu? İndi özü üçün yaşamağı oldu?

Fikrət. Bəli, haqqı başqalarından ummaqda ustayıq... amma özümüz...

Şükür bəy. Fikrət, dayanmaq olmaz, gəl görək bu hara getdi.

Fikrət, Şükür bəy gedirlər, Zeynəb, gəlir.

Zeynəb. Həyat, mən sənənin yanında...

Həyat. Artıq mənim üçün... heç bir fərqi yoxdur.

Zeynəb. Arzu məni çoxdan axtarırmış. Mən səni görmək üçün xəstəxanaya gələn gün o məni tanıyır. Mən evə gedəndə, o məni saldı otağına, dedi, məndə ananın kağızı var... Onu sənə verim bu şərtlə ki, Həyatın məktubunu verərsən mənə...

Həyat. Sən də verdin?

Zeynəb. Düzü mən donub qaldım. Ancaq ürəyimə gəldi ki, bunu ona sən demiş olarsan. Axı o sənənin həkimindir. Bir də aramızdakı məktub əhvalatını bir sən bilirsən, bir də mən...

Həyat. Mələhət də bildirdi.

Zeynəb. Görürsən, bax, sən dostunla düşməninə tanıyırsan!

Həyat. Məktub öz işini gördü...

Mələhət gəlir.

Mələhət. Həmişə evində-əşiyində, ay Həyat! (*Sükut.*) Xeyir ola?

Həyat. Xeyir olmamış nə olacaq, Allaha şükür, Arzu xanımla birleşib yaxşı mənə quyu qazdınız...

Mələhət. Bu nə sözdür?

Həyat. Bilmirsən? Məndən niyə gizlədirdin, niyə demirdin ki, düşmənin ocaq başındadır?

Məlahət. Axı bunu mən sənə necə deyə bilərdim, Həyat?

Həyat. Yaxşı, bu heç, bəs Arzu, hardan bilirdi ki, Zeynəbdə mənim məktubum var,

Məlahət. Mən demişəm.

Həyat. Yaxşı ki boynuna alırsan. Niyə, niyə demisən? Bəs sən bilmirsən ki, o məktubu Zeynəbdən alıb, Reşada verib?

Məlahət. Burda dayan! Məktub dünəndən məndədir. Mən onu sənə dünən çatdırmalı idim, ancaq ləngidim. Sən Arzunu yaxşı tanı-mırsan, o çox təmiz adamdır. O bunu sənə vermək üçün alıb. Reşadın isə bundan heç xəbəri də yoxdur.

Həyat. Necə xəbəri yoxdur? Hani? Baxım! (*Məktubu alıb baxır, dəhşətə gəlir.*)

Zeynəb büzüşüb kənara çökür.

Zeynəb. Dünyada nə qəribə adamlar varmış... (*Yavaş-yavaş səhnədən çıxır.*)

Fikrət. İndi sənə aydın oldumu? İndi sən onun təmizliyinə inan-dınmı?

Məlahət. O bunu sənə özü də verə bilirdi. Ancaq elə eləmədi, məndən də xahiş eləmişdi ki, sənə deməyim.

Həyat. Axı o niyə bu yaxşılığı eləsin?

Məlahət. Yaxşı adamlar, yaxşılığı bir məqsəd üçün eləmirlər, onların təbiəti belədir...

Həyat. O hər cəhətdən məndən güclü imiş... Evləndik, mən elə bildim ki, artıq o həmişəlik mənimdir. Demə, ərin pasportunda yox, ruhunda, qəlbində yaşamaq, orda əbədi yer tutmaq lazımmış.

DOQQUZUNCU SƏHNƏ

Pilləkən başı. Reşad pillələri qalxır. İkinci Reşad onun qarşısına çıxır. O, sürəkli qəhqəhələrlə gülür.

İkinci Reşad. Hara gəlirsən? Arzuyamı qısılmağa? Heç uta-nırsan?

Reşad. Oyun nə qədər olar? Məsələni mən həll etməli idim, mən də elədim. Elə bil çiyimdən dağ götürüldü.

İkinci Reşad. Yox, sən öz-özünü aldadırsan.

Reşad. Axı niyə?

İkinci Reşad. Sən bu qərarını söyləyərkən səni əhatə edən adamların tonalı baxışlarını görmürsən? Etiraz səslərini eşitmirsən?

Reşad. Bilmirəm, görmək istəmirəm, eşitmək istəmirəm.

İkinci Reşad. Qayıt, Reşad, qayıt evinə!

Reşadın qulaqlarına Həyatın səsi gəlir.

Həyatın səsi. Reşad, bəsdir, yalnız özünü düşünmə, hisslərini cilovla, artıq cavan deyilsən, mənə də yazığın gəlsin, balana da... Evə təmir lazımdır, bağımızı ot-almaq basıb. Bəsdir, yetər!

Reşad. Düz deyirsən, Həyat, səbir etdiyin yetər. Mən doğrudan da pis adamam. Sənin bütün üzüntülərinə səbəb mənəm. Doğrudan da evə təmir lazımdır... Bağ da bellətməliyəm...

Qulaqlarına Arzunun səsi gəlir.

Arzunun səsi. Reşad, sən həyatın dibində dolaşmamalısan. Sən zirvələrə uçmalı, sən yaratmalısan. Sən sevmək və sevilmək üçün yaranmışan.

Reşad. Düz deyirsən, Arzu, mən uçmalıyam. Mən evimin divar-ları, bağımın hasarları arasına sığışa bilmərəm! (*Xeyli sükkətdən sonra.*) İkisi də düz deyir. Hər ikisi də haqlıdır. Bəs kimdir haqsız?

İkinci Reşad. Bilmirsən? Haqsız sənənsən, sən! Hər ikisini avara qoyub dördə salan sənənsən, sən!

Reşad. İçimdə dəhşətli döyüş gedir.

Tək özüm biliyəm, nə çəkirəm mən,
Sinəm ön dəhşətli döyüş meydanı.
Yoxdur bir eşidən, yoxdur bir görən,
Bu döyüş səsinə, bu axan qanı.
Necə "mən" yaşayır, tək birco "məndə".
Öldürən də mənəm, axı, ölən də.
Su da özümdür, od da özümdə,
Dost da özümdür, yad da özümdə.
Rəhm də mənədir, zülm də mənə,
Həyat da mənədir, ölüm də mənə.

İkinci Reşad. Bu döyüşdə ağılı, iradəni, vicdanın hissini, nəf-sinə qələbə çalmalıdır. Çünki borc, məhəbbətdən üstündür.

Reşad. Yox məni arzularım, xəyallarım çağırır. Əl çək məndən!.. (Arzunun qapısını döyür. Səhnə fırlanır.) Arzu, Arzu mən gəldim! Həmişəlik! Arzu nə üçün susursan? Arzu, aç qapını, Arzu, özizim, axı niyə belə edirsən? Arzu, bəs sənə məhəbbətin? Bəs sənə özab-ların? Demək belə, demək sən məni rədd edirsən! (İkinci Reşad yenə qəhqəhələrlə güldür.) Niyə gülsən?

İkinci Reşad. Hə, nə oldu? Qayıtdı?.. Gördün o qadınlığıyla səndən iradəli çıxdı. Onun borcu məhəbbətinə qələbə çaldı.

Reşad. Düz deyirsən! İndi mən neyləyim?

İkinci Reşad. İradəni köməyə çağır.

Reşad. Doğrudur, məni yalnız sən xilas edə bilərsən. İradə, İradə!

Məhəbbətin qapısı açılır, İradə çıxır.

İradə. Ata, ata, mən burdayam! (İradəni qucaqlayıb diz çökür.) Qalx ayağa! Qalx, ata!

Reşad İradənin qolundan tutub pillələrə enir. Səhnə fırlanır, bütün surətlər, hər kəs öz evində, öz işi ilə məşğuldur.

Reşad səhnənin ətrafı ilə gedir, gedir.

İkinci səs (radio ilə).

Gah batan ay olur, gah doğan günəş,
Haldan-hala düşür də, nədən insan?
Gah enir, gah qalxır, gah da bürdöyür,
Bəşikdən məzara yol gedən insan.

Təmali vicdandır hər ülvyyətin
Ürəyi eşitmək çətin, çətin.
Yüksəlir, böyüyür –

öz ürəyinin
İkinci səsini eşidən insan!

1968-1969

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ

(1931)

Nəşənzadə Nəriman Əliməmməd oğlu Qazax rayonunun Poylu qəsəbə-sində, dəmiryolçu ailəsində anadan olmuşdur. Rayonda ibtidai və orta məktəbi, Gəncə Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsini (1949-1953) bitirmiş, hərbi xidmətdə (1954-1956) olmuşdur. Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitu-tunda (1957-1961), ikiillik Ali ədəbiyyat kursunda oxumuşdur. ADU-nun "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" kafedrasında aspirant olmuş, "Azərbaycan-Ukrayna ədəbi əlaqələri" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir (1962-1965).

Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində böyük redaktor (1962), "Uşaq və gənclər ədəbiyyatı nəşriyyatı"nda redaktor, "Azərbaycan gəncləri" qəze-tində, "Azərbaycan" jurnalında şöbə müdiri, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəze-tində baş redaktoru (1978-1991) vəzifəsində işləmişdir. Yazıçılar İttifaqı ilk partiya təşkilatının katibi və SSRİ Yazıçıları Ədəbiyyat fondunun (Azərbaycan bölməsi) direktoru, Dövlət Mətbuat və İnformasiya Nazirinin birinci müavini (1999-2001) işləmiş, Mətbuat və İnformasiya Nazirini əvəz etmişdir.

Mətbuatda 1953-cü ildən çıxış edir, əsərləri keçmiş SSRİ-nin və bir çox xarici ölkə xalqlarının dillərində (ingilis, fransız, çex, hind, ərəb, fars, italyan, xarvat, alman və b.) tərcümə edilmişdir. "Bütün Şərq bilsin" (1981), "Atabəy-lər" (1983), "Pompeyin Qafqaza yürüşü" (1997) mənzum pvesləri Sumqayıt, Bakı, Moskva, Naxçıvan teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. 34 adda bədii və "Tariximiz, taleyimiz" adlı irihəcmli elmi-ədəbi-tənqidi məqalələr kitabı nəşr olunmuşdur. Avropa və Şərq ölkələrində elmi-ədəbi konfranslarda, poeziya simpoziumlarında, rəsmi dövlət səfərlərində olmuş və çıxış etmişdir.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü (1954), İdarə heyətinin üzvü, Azər-baycan Xalq deputatı (1991-1995), Beynəlxalq Akademiyasının (Azərbaycan bölməsi) müxbir üzvü (2002), akademik (2004), Əməkdar incəsənət xadimi (1981) olmuş, Azərbaycan və Belarus fəxri fərmanlarına "Şərəf", "Şöhrət" ordeninə və fəxri prezident təqaüdinə layiq görülmüşdür.

Hazırda Azərbaycan Milli Aviasiya Akademiyasında "Humanitar fənlər kafedrası"nın müdiri işləyir.

ATABƏYLƏR

Tarixi xronika – XII əsr

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Atabəy Qızıl Arslan
İnanc Xatın
Nizami
Əcəmi
Toğrul bəy
Əbubəkər

Mahmud
Ayoba
Ruz
Gülaçar
Əbuşər
Yad adam

Salnaməçi, bağban, könizlər, oşqarlar, elçilər,
ozan, rəqqasələr

Hadisələr 1186-1191-ci illərdə baş verir. Naxçıvan, Möminə xatın məqbərəsi.

Salnaməçi

Bismillahir-rəhmanir-rəhim!

Dünyanın adil hakimi, böyük müəffər, islamın və müslümün başçısı Cahan Pəhləvan Atabəy Əbucəfər Mühəmməd ibn Atabəy Eldəniz islamın və müslümün paklığı Möminə xatına bir xatirə olaraq bu türbəni tikməyi əmr etmişdir.

Lütfkar Haqq-taalanın ona rəhmi gəlsin!

Min yüz səksən altıncı il!

(Türbənin qapıları açılır, əsərin bir neçə personajı çıxır və Salnaməçi onları bir-bir təqdim edir.)

1-ci personaj: Arranın və Azərbaycanın hakimi Atabəy Qızıl Arslanı.

2-ci personaj: Cahan Pəhləvanın azərbaycanlı qadından olan oğlu Əbubəkər.

3-cü personaj: Cahan Pəhləvanın fars qadını İnanc Xatından olan oğlu Mahmuddur.

4-cü personaj: Qızıl Arslanın ana qardaşı Toğrul bəydi. Səlcuqların sonuncu nümayəndəsidir.

5-ci personaj: Cahan Pəhləvanın əmirləridir – Ayoba və Ruz.

6-cı personaj: Ruzun sevgilisidi – Gülaçar.

7-ci personaj: Azərbaycanın böyük şairi gəncəli Nizamidir. “Xosrov və Şirin” poemasını Cahan Pəhləvana həsr etmişdir.

Nizami

(Divarda yazı oxuyur.)

“Biz gedirik, ancaq qalır ruzigar,
Biz ölürük, əsər qalır yadigar...”

(Fikirli.)

Bir el məsəli var, qədimdən qalır, –
Tikən gedəridir, tikilən qalır.
Yerə şöhrət olub yerdən ucalan,
Gedən yaradandı... qalan yaranan...

Xoşdur bu türbənin hüsnü, camalı,
Susmuş musiqidir, toxunmuş xalı.
Torpağa səcdədir, qadına hörmət
İnsanı yaradan ana təbiət
Burda sənətkara qısqana bilər,
Daşlara toxunsan... oyana bilər.

Salnaməçi

(Əcəmi daxil olur)

Azərbaycanın böyük memarı naxçıvanlı Əcəmi ibn Əbubəkərdir.
Türbənin tikilməsini Atabəy Cahan Pəhləvan ondan xahiş etmişdi.

Nizami

Ustad, çox məmnunam dövlətinizdən,
Ellər danışacaq xidmətinizdən.

Əcəmi

Eşq olsun mübarək qədəminizə!
Şair, gəlişiniz bayramdır bizə

Xaqani Şirvandan gələydi görək,
Dəvət eləmişdim... gecikdi, demək.
Deyirlər, Məkkədə ziyarətdədi,
Beyləqani ilə ibadətdədi.

(Pauza.)

Gəncədən birbaşa Nəxşicahana?!

N i z a m i

Birbaşa türbəyə,
Necə şahənə!
Necə müasirdi, necə qədimdi,
Bu mənim ən uzaq səyahətimdi.
Tikilən qalacaq... bu həqiqətdi.
Tikmək özü belə bir təriqətdi.
Aranda söylənir sizdəki hünər,
Salam göndərirdi bizim tərəflər.

Ə c ə m i

Aran, Gəncəbasar, şeir yuvası,
Hələ telli sazın gözəl avazı!
Orda ozanlardan dərs alıbdılar,
Atabəy yurduna səs salıbdılar.
Gəncə – anasıdır bütün Aranın,
Şairi xoşbəxtidir belə ananın.

N i z a m i

Doğru buyurdunuz, var olun, ustad,
Övlada atayıq, vətənə övlad.
Atabəy Eldəniz sağ olaydı kaş.
Sənət möcüzədir... adicə bir daş
Sonra Xatın olur, Eldəniz olur
İnsan daşa dönür... daş öziz olur.

Ə c ə m i

Şeirdə, sənətdə duyduğum ovsun,
İstədim hördüyüm daşlarda olsun.
Bu gün gəlməlidir Cahan Pəhləvan,
Deyirlər, sağalıb, yaxsıdı Xaqan.
Bu gün türbəmizin açılışıdır,
Onun sağlığına dövrən yaxşıdır.

(Məlikə İncə ayanların müşayiətilə daxil olur.)

S a l n a m ə ç i

Atabəy Cahan Pəhləvanın arvadı Məlikə İncə xatındır.

İ n a n c X a t ı n

Şair xoş gəlirdi... Bu yerlər hara?

N i z a m i

Gəldim ki, baş əyim böyük memara.
Məni bu türbənin açılışına
Özü dəvət edib, borcluyam ona.

İ n a n c X a t ı n

Əcəmi, bu işin xeyir-mübarək!

N i z a m i

Ölkə səcdəsinə yerisin görək,
Örəkli gəlirək pakdır, təmizdir.

Ə c ə m i

Cahan Pəhləvana hədiyyəmizdir,
Ona duası var elin-obanın.
Səhhəti necədir böyük Xaqanın?

İ n a n c X a t ı n

Loğman söz versə də, yatır Pəhləvan,
Nə tanrı rəhm edir, nə dava-dərman.
Dünya sehrikardı... öz təcrübəm var,
Harda sevinc gördüm, orda da qəm var.

(*Fikirlı.*)

Gəlin siz, Əcəmi, Nizami, siz də,
Sarayda görüşək, ailəmizdə.
Orda söhbət edək, məsləhətləşək,
Niyyətim bu idi... bu sözü demək.

N i z a m i

Bizdən salam deyın əlahəzrətə,
Deyin, duaçıyıq biz o qüvvətə,
Görmək arzusıyla çırpınır ürək.

Ə c ə m i

Deyin duaçıyıq.

İ n a n c X a t ı n

Gəlin, görüşək.

(*Gedir.*)

N i z a m i

Ağırdı Cahanın xəstələnməsi,
Yoxdur ölkəmizdə onun əvəzi.
Ustad, elimizdə bir məsəl də var,
Sərkərdə yırılsa, ordu dağılar.
Çoxdan eşitmişdim, Cahan xəstədir.
Ürək səksəkədə, qulaq səsdədir.

Ə c ə m i

Mən də bu gəlişdən deyiləm agah,
Bizi öz evinə dəvət edir şah:
Qasid göndərsəydi, ya da bir çapar,
Bizi dərğahına çağırırdılar.

N i z a m i

Məlikə qəmliydi, gördünüz, ustad,
Bir az şübhəliydi, bir az narahat.

Ə c ə m i

Gedək, əziz şair, möhtərəm qonaq,
Biz evdə görüşək, saraydan qabaq.

(*Gedirlər.*)

I PƏRDƏ

I ŞƏKİL

Ataböylər sarayı. Cahan Pəhləvanın şərifinə oxunan dua eşidilir.
İnanc Xatın narahatdır.

S a l n a m ə ç i

Qüdrətli hökmdar, böyük Atabey, Əcəm dünyasının Xaqanı,
İslam və müsəlmanın başçısı Cahan Pəhləvan Eldəniz oğlu
El-şah 1186-cı ilin axırlarında vəfat etmişdir.

İ n a n c X a t ı n

Atabey dövləti, bu qədim saray,
Ondan yadigardı, haray, ay haray!
Cahana sığmadı Cahan Pəhləvan,
O tədbirli oldu öz atasından.
Səlcuqlar baş əydi hər ömrimizə,
İraq səltənəti diz çökdü bizə.

(Dua davam edir.)

Orda şərəfinə dua oxunur,
Burda yaram üstə bir əl toxunur.
Orda sağlığına bel bağlayıram,
Burda qəm içində yas saxlayıram.
Aparıb xəlvəti dəfn elədik biz,
Yaşadı şöhrətlə, getdi xəbərsiz.
Düz iki ay keçir ölüm günündən,
Bir Allah bilir ki, nə çəkirəm mən.
Xalqa demişik ki, yatır can üstə,
Dünya qərar tutub bir yalan üstə.

(Kənzilər gəlib qulluq göstərmək istəyirlər.)

Xalxallar¹ ayıldır məni, ey kənz!
Yaddır ürəyimə bu mərəkənz.
Sükut istəyirəm, ölü bir sükut!

(Kənzilər gedirlər.)

Başımın üstündə sıxlaşır bulud,
İndi Qızıl Arslan baş sərkərdədir.
Onun fikri nədir, məramı nədir?
Sərhəng... Pəhləvanın kiçik qardaşı!
Hələ Əbubəkr... o bizə qarşı!
Dünən bir hərəmdən olan bu uşaq,
Sabah məmləkətə sahib olacaq?!
Onu Qızıl Arslan çox əzizləyir,
Amma bu düynü İncə izləyir.

M a h m u d

Ana, fikirlisən?

İ n a n c X a t ı n

Neyləsin anan?

M a h m u d

Ana, atamızdan sən yadigarsan.
Ana...

İ n a n c X a t ı n

Sağ ol, oğlum, bu diqqət üçün,
Can dözmür bu əzab-əziyyət üçün.
Doyunca ağlamaq dərdi unudur,
Onu bacarmıram... fəlakət budur.
Bir toy paltarı var, bir yas paltarı, –
İnsanın həyatı, bir də məzarı.
Bu dünya əzəldən bir quru səsdir,
Onu dindirməsən, qaradınməzdir.

M a h m u d

Gəl, ana, qoy öpüm sənin üzündən,
Vətən anamızdır, anamız vətən.

İ n a n c X a t ı n

Yətər, arxalandın doğma vətənə,
Vətən arxalansın qoy indi sənə.
Əmin Qızıl Arslan sənə yad deyil,
Amma taleyindən narahat deyil.
Cahanın taxtında sən özün əyləş,
Qanuni oğlusan...
Mahmud, fikirləş!
Daha bu cahanın Cahanı yoxdur,
Gövhər var ölkədə, sayanı yoxdur.
Ad sənin olsa da, güc sənin deyil:
sən vətən desən də, vətənin deyil.
Başı, baş əyməklə saxlamaq olmur,
Qızılız torpaq da bir torpaq olmur.
İndi var-dövləti keçirsən ələ,
Hörmət qazanarsan xəzinə ilə.

M a h m u d

Ana, Əbubəkr... öz ailəmiz?..

¹ Ayaqda zingirov

İ n a n c X a t ı n

Atabir, anadan ayrısınız siz,
Görək unutmasın əslini insan,
Cahanın qanuni arvadı mənəm,
O yoxdu... yaşadan bu adı mənəm.
Bir gözdə görünməz baş ilə bədən,
O hərəmdən olub, sən Məlikədən,
O beşikdə yatıb, sən əllər üstə,
İndi sən evdəsən... O, yəhər üstə.

(*Pauza.*)

Yaddan gözləyirik zərbəni, hər vaxt
Ən yaxın adamdan alırıq ancaq.
Yaxından düz vurur nişan alan kəs,
Uzaqdan yanılar... hədəfə dəyməz.

M a h m u d

Əmimiz oğlu bəs? Toğrul bəy, Toğrul?

İ n a n c X a t ı n

Onun da niyyəti başqadır, oğul.
Gözünü yuman tək Cahan Pəhləvan,
Toğrulun atası bizdən nəgahan
Qoşun yetirmişdi.
Elə o bahar,
Səlcuqlar paytaxtı tutmalıydılar,
Atabəy dövləti əzilməliydi,
Sizin də başınız kəsilməliydi.

M a h m u d

Hamamdan çıxanda deyirlər ona
Kimsə zəhər verib... Allah var, ana.
Şərbət əvəzinə içib hökmdar.

İ n a n c X a t ı n

Sənə kim deyibdi?

M a h m u d

Kənar adamlar.
Atama sağ ikən o qardaş deyib,
Atam ölən kimi qoşun yeridib.
Onun nəzərində ədalət budur,
Qohumluq özü də şübhə doğurur.

İ n a n c X a t ı n

(*kənara, fikirli*)

Bir az sadələşdirdi Mahmud deyəsən,
Həyatda hər şeyi görür o, üzdən.
Bir kiçik piyalə, bir azca şərbət,
Əlli min dinara... beləydi qiymət.
Sənə halal olsun Əbuşər qoçaq,
Səni Qızıl Arslan gətirdi bir vaxt
Qaçıb gizləndiyin Türkmənistandan,
Onun da torunu qurarıq, dayan!

(*Gedir.*)

S ə s

(*Mahmud qulaq asır*)

Yetər, arxalandın doğma Vətənə,
Vətən arxalansın qoy indi sənə.
Cahanın taxtında sən özün əyləş,
Qanuni oğulsan...
Mahmud, fikirləş!

(*Cahan Pəhləvanın şəərəfinə oxunan dua eşidilir. Nizami, Əcəmi,
Qızıl Arslan və başqaları daxil olub bir-birilə salamlşırlar.*)

N i z a m i

“Yeddi göy altında ey dünya şahı!
Beşinci ölkənin sənə pənahı.

Ömrində bu qədər ölkə, şəhər var,
Qapında sütundu saraylı şahlar..."
(*Məlikə daxil olub salam verir.*)
Məlikə, Arandan, Gəncəbasardan,
Çiçək göndəriblər – min dava-dərman.
Deyiblər çatdırın şah sarayına,
El ağzı duadır, inanın ona.
Bu güldən dəmləyib, içsə deyirlər,
Böyük hökmdara tez şəfa verir.

Ə c ə m i

Daşduzdu, Məlikə, Nəxşicahandan,
Ölkə xəbər tutub, yatır Pəhləvan.
Bu duzun suyunda yuyunsa hər kəs,
Yüz il ömr eləsə, ağrıdım deməz.
Bu qayda qədimdən qalır yadigar,
Həkimsiz yaşayıb həkim babalar.

l - c i k ə n i z

(*Daxil olur.*)

Bir qarı gəlibdi, ağbirçək arvad,
Deyir ki, göndərib məni camaat.
Ağzımda dua var, gözümdə ovsun.
Allahın köməvi üstündə olsun.
Deyir, mən dünyanın şəfa əliyəm,
Deyir, bu qapıda mən ölməliyəm.
Pəhləvan balamız sağalmalıdır,
Devir. Məlikənin özü halıdır.

İ n a n c X a t ı n

Köniz, xəbər ver ki, gecikib arvad,
Gecikib bütün xalq, bütün camaat.
Dünya Cahansızdı, Cahan dünyasız.

(*Dua oxunur.*)

Dünya da vəfasız, o da vəfasız!
Ölkənin bascısı ölübdür, demək.
Asan görünməsin... ehtiyat görək.
Özünün qoyduğu vəsiyyətdir budur,
Necə yazıbdısa, eləcə durur.

S a l n a m ə ç i

(*daxil olur*)

Ölümündən bir az qabaq Cahan Pəhləvan övladlarına vəsiyyət etmişdi ki,
əmiləri Qızıl Arslana tabe olsunlar; həm də Toğrul boyın qulluğunda
dursunlar, məsləhətləşsinlər, ona ürəklərində kin bəsləməsinlər, itaətindən
çıxmasınlar... yardım göstərsinlər.
Bu vəsiyyəti əvvəlcədən pozan İnanc Xatın öldü.

İ n a n c X a t ı n

(*həyəcanla*)

Toğrul bəy istəyir Qızıl Arslanı,
Onun adamları bilmirəm hanı?
Qasid göndərmişdim, gəlməliydilər,
Gəlib fikrimizi bilməliydilər.

Q ı z ı l A r s l a n

Mahmud nəvaziş et, sıxılır anan,
Cahanın fikridir yəqin sarsıdan.
O, Sultan Səncərin əvəzi idi,
Taleyn ölkəyə töhfəsi idi.

S a l n a m ə ç i

O, böyük hövsələ sahibi, xoşxasiyyət, ədalətli, müdrik bir hakim idi.
Onun hakimiyyəti vaxtında tabeliyində olan ölkələr sülh şəraitində,
təbəələri ilə əmin-amanlıqla yaşayırdılar.

(*Gedir.*)

N i z a m i

Ölüm xəbərinə olmur inanmaq,
Nə demək mümkündür, nə bunu danmaq.

Ə c ə m i

Əllərim soyudu, buza döndü can,
Nizami, gör kimi apardı zaman!
Ondan yadigardı hər böyük əsər,
Xatın türbəsi də – əmanətimdi.
Eşqiylə düzdüyüm kərpic hərflər
Divara hörülmüş sədaqətimdi.

N i z a m i

Köçdü o dünyaya bu dünya oğlu,
Yer altı yer üstədən şöhrətli oldu.

(Pauza.)

“Vəslin həvəsi ömrümü son ana yetirdi,
Hicran qəminin xəncərini qana yetirdi.
Ömrün gəmişi ruzigarın dalğalarında
Tufansız ötüb gör necə ümməna yetirdi.
Tordan qurtaran quş ki, qayıtmaz tora bir də,
Keçmiş ömrü kim yenidən cana yetirdi,
Bilsən, niyə biz bilməmişik qədrini vəslin,
Çünki bizi bəxt qəflətən əhsana yetirdi”.
Ustad, Qızıl Arslan çox narahatdır,
Qəlbində tufan var, üzdə rahatdır.

Ə c ə m i

Aqıl adamların fəhmi, diqqəti
Qabaqca hiss edir hər fəlakəti.

Q ı z ı l A r s l a n

(onlara yaxınlaşır)

Biz bunu bilirdik – ölübdü Cahan,
Keçə də bilmirdik İnanc Xatından.
Cahansız bu dünya bizə dar gəlib.

(Pauza.)

Bu gün çox mötəbər adamlar gəlib.
Sizə minnətdaram.

Ə c ə m i

Var olun sizi!

Ə b u b ə k r

Əmim qoruyacaq şərəfimizi.
Atamın yoxluğu artıq hiss olur,
Bir para əmirlər şübhə doğurur.
Əmim ələ alsın gərək dövləti.

İ n a n c X a t ı n

Cahanın bu idi öz vəsiyyəti.

(Qızıl Arslana müraciətlə.)

Cahanın yatdığı şanlı torpaq da
Sizi tələb edir ordu da, xalq da.
Şüarlar deyilir şərəfinizə,
Tanrı bəxş eləyib bu haqqı sizə.
Məncə, əmirlərin yekdildir sözü,
Sizə tərəfdardı rəiyyət özü.

(Pauza.)

Sarayda bu gündən Mahmud da gərək
Bir rütbəyə çatsın Əbubəkrtək.

Q ı z ı l A r s l a n

Mahmud, Əbubəkr... qardaşdı onlar,
Gərək ayrılmasın qardaş olanlar.

İ n a n c X a t ı n

(*gedib qılnc gətirir*)

Ana südü kimi halal edirəm!
Qoy Cahan Pəhləvan, qibleyi-aləm,
Sizin şəxsinizdə olsun bərqərar,
Qılnc onunkudur, alın hökmdar.
Özü tapşırırmışdı, indi buyurun,
Siz də sözünüzün üstündə durun.
Sizə göz dikibdi bütün məmləkət.

Q ı z ı l A r s l a n

Sözümüz qılncı deyilir, fəqət,
Sənə and içirəm, Cahan Pəhləvan,
Nə qılnc susacaq, nə Qızıl Arslan.
Qılnc götürməsə, tarixdə bir xalq,
Ayaqlar altında itib-batacaq!

İ n a n c X a t ı n

Sizə Toğrul bəydən şəxsi namədir,
Çaparlar gətirib... üstəlik – salam,
Bizə sədaqətədi, sizə ehtiram.

Q ı z ı l A r s l a n

(*məktubu oxuyur*)

Şəxsi fərmanıdır, dəvətnamədir.
Təşrif aparmağı təklif buyurur.
Arada əvvəlki sədaqət durur.

Ə c ə m i

(*Nizamiyə*)

Cahanın əvəzi Qızıl Arslandır,
Əsl hünərvədir, o qəhrəmandır.
Hərbi rütbəsi var, şanı, şöhrəti,
Sevir sənətkarı, şəri, sənəti.

N i z a m i

Fəlakət göylərdən bu taxta düşdü,
Bizim gəlişimiz pis vaxta düşdü.
Görünür, taleyin buydu yazısı,
Hələ açılmayıb hikmət dünyası,
Nədəndir, soyudur insanı torpaq?

Ə c ə m i

Gəlir Qızıl Arslan.

N i z a m i

Biz vidalaşacaq.

Q ı z ı l A r s l a n

Nə qədər xoş oldu mənə bir yandan,
Sizinlə görüşüm, Allah sarıdan.
Ölkədə vəziyyət ağırdı bir az.
Gözləsək, sonradan vaxt bağışlamaz.
Sizi yola salım.

Ə c ə m i

Yox, yox, hökmdar.

N i z a m i

Siz zəhmət çəkməyin.

Q ı z ı l A r s l a n

Mənə xoş olar.

İ n a n c X a t ı n

Sizi dəvət etdim şah sarayına,
Saray sükutunun lal harayına.
Yiyəsi hardadır bu cah-calalın?!
Sizi yola salım...

Ə c ə m i

Yox, yox, siz qalın.

(Gedirlər.)

İ n a n c X a t ı n

(arxasınca)

Gedin, hökmdar,
Orda üzəngini Əbuşər tutar.
Toğrul bəy halıdır tədbirimizdən,
Tanrı qoy üzməsin əlini bizdən.
Siz Əbubəkrdən narahatsızsınız,
Mənim Mahmuduma tamam yadsınız.

Q ı z ı l A r s l a n

(daxil olur)

Əbuşər, hardasan?

Ə b u ş ə r

Gəldim, hökmdar.

Q ı z ı l A r s l a n

Bizi Həmədana çağırıbdılar,
Sən də bizimlə get, qalma dəstədən.

(Gedir.)

Ə b u ş ə r

Şahım, bu dəvətə minnətdaram mən.

İ n a n c X a t ı n

Yaramaz kişiye ağciyər olmaq,
Tərəddüd fəlakət gətirir ancaq.
Al bunu

(Kisə uzadır.)

Üstəlik qayıdan kimi
Sarayda yaşarsan... öz yuvan kimi...

(Əbuşər gedir.)

Qalxıb İsfahanda qanlı bir üsyan,
Deyirlər qəhr olsun Cahan Pəhləvan.
Atabəy dövləti dağılsın gərək.
Bizim taleyimiz nə göstərəcək?!
Qoy olsun... məhv olar ya İsfahanda,
Ya görüş zamanı o, Həmədanda,
Toğrul bəy qənimdi Qızıl Arslana,
O zaman sevinər oğul və ana.

II ŞƏKİL

İ n a n c X a t ı n və oğlu Mahmud

K ə n i z

(daxil olur)

Sultan Toğrul bəydi, bir də əmirlər,
Nədir məramları, bizə demirlər.
Görmək istəyirlər, Məlikə, sizi,
Tanrı hifz eləsin şərəfinizi.

(Gedir.)

İ n a n c X a t ı n

Get özün qarşıla Mahmud, əlli ol,
Söhbət zamanı da sən tədbirli ol.
Sənə kömək üçün gəlib o bəylər,
Toğrul bəy səlcuqdu, sən atabəylər!

(Toğrul bəy, Ayəbə, Ruz, yad adam daxil olurlar.)

Toğrul bəy

Məlikə, heyranam iradəniyə.

İnanc Xatın

Toğrul bəy xoş gəlib

(Ayəbaya və Ruza.)

Borcluyam sizə.

Əyləşin, buyurun... bu ev, bu otaq.

(Toğrul bəyə.)

Mərhum atanıza doğmaydı bir vaxt.
Siz də gələrdiniz... dəyişdi zaman.
İndi nə atanız, nə də Pəhləvan.
Bu dünya hərəyə bir əcəl verir.
Zəhəri, şərbəti eyni əl verir.
Gülüş də, kədər də olur bir üzdə,
Min acı dadırıq bir ömrümüzdə.
Durur gözünüzdə ata xiffəti,
Ölkə unutmayıb bu xəyanəti.
Toğrul bəy, atanız mərhum... o zaman
Vəba yayılmışdı...
Bəlkə vəbadan?!

Əbuşər

(kənara)

Fikri yayındırır, mərhəbə, İnanc,
Sən özün oldun ki, o "vəba", İnanc,
Elə bu sarayda, saraydan xəlvət,
Bu əldən o ələ keçdi xəyanət.
Açıqca uzanır bu ərş-arğac,
Məkrli İnancdı Məlikə İnanc.

İnanc Xatın

Mahmud – Pəhləvanın halal oğludur,
O taxtda otursun – rıcamız budur.
Var-dövlət, cavahir, daş-qaş, xəzinə
Yüz il xərcləsəniz, tükənməz yenə.
Sizin hünəriniz, cavanlığınız,
Toğrul bəy, qibtəyə layiqdi yalnız.
Toğrul bəy, sultanlıq şərəfinizə
Mən and içirəm ki, sadıqəm sizə.

Toğrul bəy

Məlikə, mən sizi düz başa düşdüm,
Xəlvəti gəldim ki, özüm görüşüm.
Fərman göndərmişəm Qızıl Arslana,
Təşrif gətirəcək o, Həmədana.
(Məlikə yad adamdan şübhələnir.)
Məlikə, Yad adam yaxındı bizə,
Bir şübhə gəlməsin ürəyinizə.
Mən bunu hiss etdim baxışınızdan.

Yad adam

Şübhə doğурсa, bədbəxtidir insan.
Sizə müraciət cəsərimdi,
Bir xidmət buyurun... səadətimdi.

İnanc Xatın

Xoşdur.

Ruz

(Ayəbaya)

Şübhəlidir, mənə, bu hərif.

Ayəbə

Toğrul bəy özüylə onu gətirib?!

İ n a n c X a t ı n

Biz taxta çıxarıb Qızıl Arslanı,
Üstə qaldırırıq tez İsfahanı.
Şirvanşah Əhsitan yerişər üstə,
Qara buludlardan od ələr üstə.
Qədimdən düşməndi atabəylərə
Toğrul bəy, inanın ulu göylərə,
O sınar əlində səlcuqla, farsın
Aran, Azərbaycan xəbər tutmasın.

A y ə b a

Cahan Pəhləvanın varisi ancaq,
Cahan Pəhləvanın oğlu olacaq.

İ n a n c X a t ı n

Bizim tərəfdədi Ayəba və Ruz
Qoşuna başçılıq – sizin borcunuz!

R u z

(fikirlə)

Qızıl Arslan ilə bu gün vuruşmaq –
Cahan Pəhləvanı yıxmaqdi sabah.

İ n a n c X a t ı n

Ruz məndə indidən şübhə doğurur!

A y ə b a

Hərbi adamlarda siyasət olmur,
Fikrini gizlətmir, üzə şax deyir,
Düşməni üstünə də o şax yerişir.

İ n a n c X a t ı n

Siyasət ağıldı, bir də ehtiyat,
Bunu bilməyəni məhv edir həyat.

Toğrul bəy

(kənara)

Baş – qadın başıdı, kişi ağılı var.

İ n a n c X a t ı n

Yəqin, dediyiniz hərbi adamlar
Sonuncu fikrini övvəlcə deyir,
Sonra qadın kimi üzr istəyir.

R u z

Məlikə, ağırdı ittihamınız,
Sizdən götürürəm bu sözü yalnız.
Adi döyüşçünü Cahan Pəhləvan,
Çox yüksək tuturdu öz dərğahından.

İ n a n c X a t ı n

Məndən inciməyin, ərək etdim sizə.
Sözüm toxunmasın ürəyinizə.

R u z

Bu da siyasətdi?

İ n a n c X a t ı n

Bəli, siyasət.
Siyasətdən kənər nə var ki...

(Gülür.)

R u z

Dəhşət!

Toğrul bəy

Biz gedək.

İnanc Xatın

Toğrul bəy, sizə yaxşı yol.
Ayəba, yaxşı yol.

(Gedirlər.)

Tanrı, kömək ol!

(Mahmuda.)

İndi nə əmin var, nə dost, nə tanış,
Sənin düşməninə bütün yaranış.
Ya nifrət etməyi bacar dünyada,
Ya əzil, tapdalan ayaqlar altıda!

(Gedir.)

III ŞƏKİL

Ruz və Gülaçar daxil olurlar.

R u z

Kimse məndən ötrü darıxır hər dəm,
Kimse yasa batır görəndə məni.
Kiməsə bayramam, kiməsə matəm,
Kiməsə əbədi həyat yelkəni.
Kimse yol gözləyir, əlində çiçək.
Kimse kölgə kimi izləyir məni.
Hardasa payıma sevinc düşəcək,
Hardasa bir kədər gözləyir məni.
Dostlar üz çevirdi, məni duyduqlar,
Hakimlər üzümə hökm oxudular.

G ü l a ç a r

Bilmirəm kim sənin xətrinə dəyib,
Dəyişib əvvəlki o söz, o söhbət.
Sənin gözlərində qəm çiçəkləyib,
Mənim ürəyimdə o qəmə hörmət.

R u z

Sən elə incəsən, sən elə həssas...

G ü l a ç a r

Fikrin oxunur daim gözündən,
Gülüş azaldırdı yaşını bir az,
Qəm yaşlı göstərir səni özündən.

R u z

Oxşa saçlarımı, səpil ruhuma,
Sənə yaxın olum, dünyadan uzaq.
Qaldır dabanını, sarıl boynuma,
Qoy sükut danışsın: ikimiz susaq.
Sənə yaxın olum, dünyadan uzaq.
Dözüüm azalır hərdən elə bil,
Düşüb əriyirəm təzə qar kimi,
Sənin nəvazişin mənasız deyil,
O çatır dadıma xilaskar kimi.

G ü l a ç a r

Gəl yanıma innən belə,
Soruş məni, axtar məni.
Ürəyində apar məni,
Gözlərində qaytar məni.
İçimdədir odum-közüm,
Göz olubdur sirrim-sözüm.
Heç bilmirəm deyim, dözüüm?
İntizardan qurtar məni.

R u z

Öyrəş mənsiz yaşamağa, mənim gülüm,
Bir az mənsiz yaşa daha, mənim gülüm,
Bu həyatda hər kəsin öz həyatı var,
Hər dildə bir bayatı var.

Bəlkə də hər bayatıda
Bir torpağın fəryadı var.
Bu, həyatdır, sərtidir üzün,
Sınaqlardan keçiririk ömrümüzü,
Mənim gülüm.

G ü l a ç a r

Özün oyat məni, əzizlə məni,
Əyləndir bu axşam xoş üzlə məni.
Vermə öz əlindən bir ələ məni,
Tələ əzizləsin qoy hələ məni.

R u z

Nə qədər ağırdı səndən ayrılıb,
Başqa bir iqlimə səfər eləmək.
Sonra da, hardasa könlünü alıb,
Bir qəlb ağrısıyla "darıxma" demək.
Qalsam, kimliyimə cavabdehəm mən,
Getsem, kimliyimi soruş özündən.

G ü l a ç a r

Bizi görüşdükdü, həyata əhsən!
Hani o şuxluğun, şaqraq gülüşün.
Kimdənsə ayrılmaq niyyətindəsən,
Mən sənə nə deyim... tələsmə, düşün.

R u z

Bir az möhlət istəyirəm ömürdən,
Nə qədər ki, bu dünyada biz varıq,
Bu dünyanı yaşadırıq, yaşarıq,
Sən olarsan, mən olaram – ikimiz,
Həyat şirin, dünya gözəl, sən əziz.

G ü l a ç a r

Kimse qarğayıbdır elə bil mənə,
Gərək gecələrim yuxusuz olsun.

Gərək mən kiminsə qalam qeydinə,
Sonra da yanmağım özümə qalsın.

R u z

Gördüm həyatımda kimsəsizliyi,
Yaxşılıq axtarıb tapdım pisliliyi.
Gülaçar, ölübdü Cahan Pəhləvan,
Milli qürurumuz, şanlı qəhrəman.
Ürəyim elə bil dar qəfəsdədir.

G ü l a ç a r

Mən də eşitmişdim, ağır xəstədir.

R u z

İçimdə bir qüvvə, dərd əyir məni,
Elə bil fəlakət izləyir məni,
Sındırmaq istəyir tutub elə bil,
Sən gəldin, yox, daha bu mümkün deyil.
Ən güclü qüvvəsən bu yer üzündə,
Bəlkə heç bilmirsən bunu, özün də.

G ü l a ç a r

Ruz, sən qəhrəmansan, həm də pəhləvan,
Görmüşəm, güləşdə üçünü yıxan...

(Gülür.)

R u z

Gülaçar, məhəbbət nədir dünyada?

G ü l a ç a r

İnsanla doğulur, yaşayır o da,
Doyunca gülməkdi, həm də ağlamaq.
Deyirlər, çətindi gizli saxlamaq.

R u z

(fikirlı)

Məhəbbət! Nə deyim bu ülvı ada,
Hamıya bir gözlə baxmayır o da.
Bırınə ömür-gün yoldaşı verir,
Başqa bırısınə göz yaşı verir.

G ü l a ç a r

Ruz, səni soruşur arabir anam,
Mən də ana olmaq arzusundayam.
Bəsdi bu yürüşlər, yoruldu torpaq,
Biz də bir ev olaq, ailə quraq.
Mən laylay oxuyum, uşaq bələyim...

R u z

Nə gözəl arzudur, mənim mələyim!

G ü l a ç a r

Sən mənim ərim ol.

(Gültür.)

R u z

Gülaçar, dayan,
Məni üroyimdən yaralayırısan.

G ü l a ç a r

Allah eləməsin, elə demə, Ruz,
Sonra bir qızımız, bir də oğlumuz.
Qız dünya gözəli, oğlan da tufan!
Adını qoyarıq Cahan Pəhləvan.

R u z

(onu qucaqlayır)

Bu söz bir hikmətdi, sağ ol, Gülaçar,
Yaşasın, ölməsin böyük adamlar.
Adları adlara qoyulsun gərək,
Biz də yaşayarıq, onda ölmərik.
Onda bilirsənmi, xalq da xalq olar.
Bir adı düz min il yaşatmaq olar.

(Pauza.)

Gülaçar, bax bu gün biz görüşürük,
Sabah Həmədana yola düşürük.

G ü l a ç a r

Nə var Həmədanda?
Bu xəbər nədir?

R u z

Sabah Qızıl Arslan özü gedəcək,
Taxta çıxmalıdır – bu, ənənədir,
Toğrul bəy sultanlıq elan edəcək.

(Pauza.)

Gülaçar, mənim də öz xiffətim var,
Cahan Pəhləvana sədaqətim var.
Onun qoşununa sərkərdə mənəm.
Mən... Qızıl Arslana indi düşmənim.
Mahmud... Pəhləvanın halal oğludur
Taxt-tac onunkudur.

G ü l a ç a r

Dəhşətdi bu, Ruz,
Qoy geri çəkilsin sizin ordunuz.

Ruz, sən əl qaldırma Qızıl Arslana,
O da qəhrəmandır, sədiq qal ona.
Onun hünərinə sən baş əyibsən,
Qızıl Arslan deyib fəxr eləyibsən.
Ruz, qayıt bu yoldan!

R u z

Yoxdur faydası.

G ü l a ç a r

İgid oğulların budur vəfası!
Qırır bir-birini igid oğullar,
Qızların yolunu bağlayır onlar.
Ruz, qayıt bu yoldan!

R u z

Gecdi, Gülaçar,
Bir yandan bağlayan, bir yandan açar.

G ü l a ç a r

Sənə and içirəm, Ruz, mənə inan,
Bir imtahan oldu bu əhd-peyman.
Ruz, qayıt bu yoldan!

R u z

(*əsəbi*)

Qayıtmaq olmaz;
Sən qayıt, mən getdim... tökülən dolmaz.

G ü l a ç a r

Mən öz ürəyimdə gətirdim səni,
Mən sənin yanında itirdim səni.

(*Ağlayır.*)

R u z

Bu işə doğrudan qol qoydum nahaq,
Açıq xəyanətdi gizli ittifaq.
Məlikə Toğrula badalaq gəlir,
Toğrul Məlikəyə...
Daha vaxt gəlir.
Mənim də taleyim beləymiş əlbət.
Qayıtsam – xəyanət,
Getsəm – xəyanət!
Yaşa, məhəbbətim, yaşa Gülaçar,
Sənə sədaqətlə öləcəyəm mən.
İnan, harda mənə xırdalasalar,
Yanına böyüyüb gələcəyəm mən.
Əlvida, Gülaçar!

II PƏRDƏ

I ŞƏKİL

Həmədana Toğrul bəyin iqamətgahı.

S a l n a m ə ç i

(*daxil olur*)

İnanc Xatının düşmən olduğunu bilsələr də, əmirlərin bir qismi bu nəticəyə
gəldilər ki, Cahan Pəhləvanın varisi onun doğma qardaşı Qızıl Arslan olmalıdır.
Onlar Qızıl Arslana öz sədaqətlərini bildirdilər və xahiş etdilər ki, qoyulmuş
qanun-qaydaya görə Həmədana gedib dövləti idarə etməyi öz öhdəsinə
götürsün. Sultan Toğrul bəy isə bütün tərəfdarlarına bildirdi ki, Qızıl Arslanı
öz Atabəyi təyin etməyə məcburdur və bu vəzifəyə ancaq onun
qoyulması barədə fərmanı göndərmişdir.

B a ğ b a n

(*daxil olur*)

Gəlir Qızıl Arslan, ona halaldı,
O da çinar kimi qalxdı, ucaldı.

Görüm ayağına daş toxunmasın,
Duası yollarda bəd oxunmasın.

(Gedir.)

Toğrul bəy

İnancın qəribə bir aləmi var,
Qadın hikkəsi var, kişi zəhmi var.
Ağlasa yollara duman, çən düşər,
Hırlənsə, kainat gözündən düşər.
Məlikə İnanca vəd verdim, görək,
Bizim görüşümüz nə göstərəcək...
Ayəba, Ruz hanı?

Ayəba

Çox narahatdı,
Bir az əsəbiydi... indi babatdı.
Bəzən hırlənir də əsib-coşaraq.
Başından bir yara almışdı bir vaxt.
Cahan Pəhləvanın Ruz sağ əliydi.

Toğrul bəy

Yox, görək Ruza da deyilməliydi,
Gəlir Qızıl Arslan Əbubəkrlə,
İsfahandan gəlir indi məkrlə.
Orda yatızdırıb o, üsyanları,
Gedək, ləngitməyək işləri barı.

(Gedirlər.)

Bağban

(Qayıdır.)

Deyirlər, istəmir Toğrul bəy özü,
Atabəy nəslini götürmür gözü.

Yad adam

(daxil olur)

Qoca, əmirlərdən kim var bu yanda?
Nə gördüm mən gördüm o İsfahanda.
Cahan Pəhləvanın əleyhdarları,
Qaldıra bilməşdi bütün bazarı.
Əllərdə nizələr, bellər, kürəklər.
Orda qarışmışdı tacirlə nökrə,
Amma Qızıl Arslan yetişən kimi
Ayağına düşdü xalq kövşən kimi.

(Gedir.)

Bağban

Xeyir xəbər üçün xoşbəxt ol səni,
Burda yatmamışam bütün gecəni –
Atam atasına bağban olubdu,
Atabəy Eldəniz insan olubdu.

Yad adam

Əbuşər, Toğrul bəy görüşən zaman,
Nizəni sancarsan düz arxasından.

Əbuşər

İsfahandan gəlir, ehtiyat görək.

Yad adam

Orda öldürübdü, burda öləcək.

(Gedirlər.)

Bağban

Namərdlər, onların məramına bax,
İlahi, kim kimə ol qaldıracaq?

Onda Həmədanda qalxar bir üsyan,
Nə Toğrul bəy qalar, nə bağ, nə bağban.

(*Gedir. Qızıl Arslanın şərafinə alqış səsləri eşidilir.*)

Y a d a d a m

(*Əbuşərlə kənardan müşahidə edirlər*)

Gəlir, Toğrul bəyə təzim edərək.

S ə s l ər

- Hökmdar!
- Eşq olsun!
- Var ol!
- Mübarək!

Y a d a d a m

Biri fikirlidir, biri mehriban,
Əsl qəhrəmandı o Qızıl Arslan.
Hədiyyə paylayır özü... nə qədər...
Əmirlər, əyanlar, qullar, könizlər.
Geyinir Toğrul bəy... xələt, zər-ziba.
Daş-qaşdı, qiyməti gəlməz hesaba.

S a l n a m ə ç i

(*daxil olur*)

Atabəy Qızıl Arslanla Sultan Toğrul bəyin bu təntənəli görüş
mərasimi əslində ömirlərin dövlətə münasibətini aydınlaşdırmaq
məqsədi güdürdü.

Y a d a d a m

Onlar qucaqlayıb indi öpüşür,
Hazırlaş, Əbuşər, bax, məqam düşür.

B a ğ b a n

(*daxil olur*)

Saxla əllərini yaramaz alçaq!
Sənə qənim olsun bu su, bu torpaq!

Y a d a d a m

Əbuşər, bağbandı.

B a ğ b a n

Tanıdım, yassar!
Səni Qızıl Arslan dilindən asar!
Bayaq İsfahandan, Qızıl Arslandan
Danışan sən idin...

Y a d a d a m

Danışma, bağban!
Biz də Toğrul bəyin adamlarıyıq,
Məram baş tutmasa...

B a ğ b a n

Dur, zatıqırıq!

(*Bağbanı xəncərlə vurmaq istəyir. Qızıl Arslan
Toğrul bəylə daxil olur.*)

B a ğ b a n

Hökmdar!

Q ı z ı l A r s l a n

(*ikimənəli*)

Tanıdım, gəl, qoca bağban.

(Əbuşəri tuturlar.)

B a ğ b a n

Bir Allah saxlasın səni xatadan.

Q ı z ı l A r s l a n

(kənara)

Sarayda əvəzsiz bir bağban idi,
Mən uşaq olanda o cavan idi.
İndi yerişə bax... ahıllaşıbdı.
Saqqal çallaşıbdı, bığ çallaşıbdı.
Atam çox razıydı sədaqətindən,
Sonra... gileyləndi öz səhhətindən.
Atam Həmədana göndərdi o vaxt,
Sağalib qayıtsın... Təsadüfə bax!

T o ğ r u l b ə y

(kənara)

Bağban Naxçıvanın sağ əli idi,
Bağban Həmədanda şübhəli idi.

Q ı z ı l A r s l a n

(bir az əsəbi)

Hər şeyi bu həyat öyrədir bizə,
Təqiblər ehtiyat öyrədir bizə.
Mənə tanış gəldi o üz, o surət,
Kölgələr hərlənir...

T o ğ r u l b ə y

(heyətlə)

Burda, xəyanət?!

Q ı z ı l A r s l a n

Səfərə çıxana ehtiyat gərək,
Görür ehtiyatı bir azuqətək.

B a ğ b a n

Atan Eldənizin səxavətindən,
Qardaşın Cahanın şücaətindən
Oğul, bu torpaqda ellər-obalar,
Hələ min il sonra danışacaqlar.
Varsa qoy eşitsin qulağı yerin.

Q ı z ı l A r s l a n

Baba, yaxına gəl.

(Qucaqlayır.)

Xəlvət gətirin.

II ŞƏKİL

Qızıl Arslanın çadırı.

Q ı z ı l A r s l a n

Aran, Azərbaycan, bütün məmləkət
Bir bayraq altında birləşsin, fəqət.
Vətən bölünməsin... hökm qətidir –
Cahan Pəhləvanın vəsiyyətidir.

Ə b u b ə k r

(daxil olur)

Əsir gətiriblər, hökmdar.

Q ı z ı l A r s l a n

Buyur.

(O gedir.)

Məndə Əbubəkr inam doğurur,
Ağlı, düşüncəsi, fikri, zəkası
Yaddan qoruyacaq torpağımızı.
Qılinc döyüşündə çoxdan ad alıb,
Məndən də bir qılinc mükafat alıb.
Lakin İnanc Xatın sarayda hərdən
Şübhəli danışır Əbubəkrdən.
Üzə vurmasa da özü arabir,
Məlikə, görürəm xeyli çəkinir.

Ə b u b ə k r

(daxil olur)

Gətirin... əsirlər qoy dindirilsin
Hər şeyi hökmdar qoy özü bilsin.

Q ı z ı l A r s l a n

Əsirlər hardandı, kimdi de görək?

Ə b u b ə k r

Casus daha çoxdu, Şirvandan.

Q ı z ı l A r s l a n

Demək,
Hardasa işləyir yenə əlaltıdan
Şirvanşah sarayı... cənab Əhsitan.

Ə b u b ə k r

Casus yalvarır ki, rəhm edəsiniz.

Q ı z ı l A r s l a n

Döyüş meydanında görüşərik biz.
Sonra, Əbubəkr?

Ə b u b ə k r

Şəfaiyəldi.

Q ı z ı l A r s l a n

Orda ayaq altında qalan şəhərdi.
Mən indi bildim ki, oyaqdı düşməni,
Cahan ölübdüsa, yaşayır Arslan.
İsfahan istəmir atabəyləri,
Babam Eldənizin vaxtından bəri.
İsfahan üsyanı bir təhlükəydi,
Yaxud, Əbuşərin niyyəti nəydi?

(Əbuşəri gətirirlər.)

Ovcuna tökdürün onun gözünü,
Əbədi görməsin özü özünü.

Ə b u ş ə r

Nankoram, hökmdar... əbləhəm, daşam...

Q ı z ı l A r s l a n

Qaldırın o daşı!

Ə b u ş ə r

Mən yanılmışam.

Ə b u b ə k r

Niyə, düz gəlibsən.

Q ı z ı l A r s l a n

Düz gətiriblər.

Əbuşər

Toğrul bəy, Məlikə... mənə bir qədr
Öyrətdi.

Qızıl Arslan

Əbuşər, səni bir zaman,
Mən özüm gətirdim Türkmənistandan.
Atabəy yurduna sədiq ol dedim,
Məni vurmaq üçün nəzə vermədim.

Əbuşər

Hökmdar, rəhm edin.

Əbubəkr

Xain, bəri sus!
Süfrələr başında yalmanan casus.

Əbuşər

Hökmdar, məktub var... sizə xəyanət,
Özüm köçürmüşəm üzünü xəlvət.
Məzmunu böyükdü, həcmi çox qısa,
Məni bağışlayın dərgahınıza.
Əhf edin... Qurandan bir ayə deyim.
Ayaqyalın gedim Məkkəyə, şahim!

Qızıl Arslan

Xəyanət? Doğrusa bu təzə xəbər,
İnsanda insanlıq tükənə bilər.
Mən bunu əvvəldən duymuşdum... qərəz,
Hərislər toxları aldada bilməz.

Salməçi

(daxil olub məktubu oxuyur)

Toğrul bəyə, Ayəbaya, Ruza!

...Adi bir hərəmin oğlu Əbubəkrin mənim oğlumdən artıq olmasını və
daha yüksək mövqə tutmasını, sizin üroyiniz necə götürür?!

Əbubəkr

(bərk tutulur)

Şahım... mənim anam, şahım, inanın,
Ən gözəl qızıdır Azərbaycanın.
Anam... Sirdaşıydı atam Cahanın.

Qızıl Arslan

(təmkinli)

Dayan, Əbubəkr, susan aparar,
Sözün hər ağızda bir qiyməti var.
Söz var, o dillərə ağızdan düşür,
Ağız var, söz orda nüfuzdan düşür.

Salməçi

(davam edir)

"...Məndə elə miqdarda pul, sərət, dinar və dirhəm var ki, sizi saxlamaq üçün
uzun illər kifayət eləyər. Mən istəyirəm siz mənim oğlum Mahmudu bir ata öyləşdi-
rib, özünüz də onunla birlikdə yanıma, saraya gələsiniz. Sizin hamınızı, kim sizinlə
birlikdə gəlsə, mən burada yerbəyər eləyərəm və nə qədər lazımdırsa, o qədər pul
xərcləyərəm ki, öz ağaız Atabəy Pəhləvanın qoşunlarını Müzəffərəddin Qızıl Arsla-
nın öleyhinə birləşdirəsiniz..."

Məlikə İnanə Xatın"

Q ı z ı l A r s l a n

(fikirlı)

Axır bir dərəyə yeraltı sular,
Harda günəş doğur, orda bulud var.

Ə b u ş ə r

Məlikə vermişdi... məktubu hökmən
Təcili çatdıram Togrul bəyə mən.

Q ı z ı l A r s l a n

Gözünə dəyməyin siz o nankorun,
Bir də görünməsin burda... aparın.

(Əbuşəri aparırlar.)

Hazırlaşın yürüşə!

Q ı r a n

Yeni, şanlı döyüşə!

Y ı x a n

Şahım, siz hay desəniz...

S a t m a z

Hay verən bir ordu var.

T u r a l

Xain, namərd üstünə!

A y d o ğ d u

Hər igidin adı var!

Ə b u b ə k r

Aydoğdu, sən qabağa!

Q ı z ı l A r s l a n

Azərbaycan torpağı
Qalxır indi ayağa!

III ŞƏKİL

Togrul bəyin çadırı. Uzaqdan təbil səsləri, at kişnərtisi eşidilir.

R u z

(daxil olur)

Əlimdə bu qılınc, çiynimdə kəfən,
Bir vicdan səsidir məni söylədən.
Kimsə ovsunladı məni elə bil,
Aldandım... Aldanmaq satılmaq deyil.
Özüm məhv elədim öz həyatımı,
Əbədi sındırdım qol-qanadımı.

(Togrul bəy qulaq asır.)

Cahan Pəhləvanın sağ əli ikən,
Uydu Məlikəyə... Ruz, sənə əhsən!
Bu ki xəyanətədi əsl xəyanət!
Kimin xidmətinə?! Ruz, sənə lənət!

T o ğ r u l b ə y

Gör nələr danışır bu qaradınmöz,
O, Qızıl Arslanla döyüşə girməz.

(Gedir.)

Ç o b a n b a y a t ı s ı

(*uzaqdan eşidilir*)

Dağlara dolu düşdü,
Palıdın qolu düşdü.
Həsərin güzarına
Yarımın yolu düşdü.

Yarım bir səsə getdi,
Düşdü həvəyə, getdi,
Gəlirəm deyə-deyə
Gedər-gəlməzə getdi.

Yollara izim düşüb,
Daş altı dizim düşüb,
Eşitmir yarım məni,
Dünyaya səsim düşüb.

R u z

(*həyəcanlı*)

Ah, könül dildarım, sən harda qaldın?!
Mən burda, sən orda odlarda qaldın.
Sənin sözlərinə məhəl qoymadım
Sən ürək qoyanda, mən əl qoymadım.
İndi öz cəzamı çəkim mən görək.
Ölüm, yalnız ölüm!

(*Qılıncla özünü vurmaq istəyir. Ayəbə daxil olur və
biləyindən tutur.*)

A y ə b a

Tələsmə görək.
Sən ki Pəhləvanın xidmətindəsən.

R u z

İtil gözlərimdən!

A y ə b a

Ruz, sənə əhsən!..

R u z

Cahan Pəhləvana xəyanət?! Əfsus!
Burda ölməlidir Ayəbə və Ruz.
Kimin qapısına sən daş atırsan,
Ağrıyan ürəkdən xəbərin varmı?
Kimin süfrəsinə əl uzadırsan,
Kəsdinin çörəkdən xəbərin varmı?

A y ə b a

Qoşuna rəhbərlik tapşırıb bizə
Məlikənin özü... hər ikimizə.

R u z

İtil... Qızıl Arslan qalib gələcək,
Burda Ayəbə da, Ruz da öləcək.

A y ə b a

Bütün qorxaqları mən xain kimi
Özüm məhv edərdim...

R u z

Qorxaq? O mənmi?!
Ayəbə!

(Qılınclaşırlar.)

Qorxursan?

A y ə b ə

İndi bərk dayan.

R u z

(İstehza ilə.)

Çağır Toğrul bəyi.

A y ə b ə

Əsmə qorxudan.

(Toğrul bəy, Mahmud və Yad adam daxil olur.)

M a h m u d

Bizim tariximiz ölümdü, qandı,
Öldürən qohumdu, ölən qohumdu.

T o ğ r u l b ə y

Heyf... Ruz qəhrəman, qorxmaz bir ərdi,
İgidlər dönmürlər – bu da hünərdi,
Bu da sədaqətdi... başqa şey deyil,
Heç kəs... bu itkiyə cavabdeh deyil.

(Yad adama işarə edib Mahmudla gedir. O, Ruzu arxadan vurur.)

R u z

Kəfən əynimdədir, gördün yaramaz,
Ölünü öldürmək hünər sayılmaz.

(Yıxılır.)

A y ə b ə

(daxil olur)

Ruz o cür ölümə layiq deyildir.
Ah, namərd! Bu kimin fitnə-felidir?!
Xain, bu ləkədir şərəfimizə.

(Yad adamı təqib edir.)

T o ğ r u l b ə y

Ayəbə təhlükə olacaq bizə.

(Dəbilqəli asgərlər keçir.)

S a l n a m ə ç i

(daxil olur)

Toğrul bəy əmirlərini yaxşı tanıyırdı, başa düşürdü ki, Qızıl Arslana xəyanət etdikləri kimi, bir gün də ona xəyanət edəcəklər. O, Ayəbanı yanına çağırıb Qızıl Arslanın qoşununa hücum etməyi əmr etdi. Ayəbə əmiri yerinə yetirməkdən boyun qaçırdı.

(Gedir.)

T o ğ r u l b ə y

(gələn Mahmuda)

Ayəbə hardadı?

Mahmud

Məyusdur tamam.
Mənə bu barədə demişdi anam.
Sülh vaxtı sakitdi, səngərdə məğrur.
İndi Yad adamı tap! – deyib durur.
Ruzu təntənəylə dəfn edin deyir.
Sizi soruşurdu... görmək istəyir,
Toğrul bəy, düz deyir, mənə, Ayəbə
Əsl qəhrəmandır...

Toğrul bəy

Mahmud, mərhəbə!..
Ayəbə məğrurdu, biz daha məğrur,
Cəbhədə döyüşmək onun borcudur.

Ayəbə

(daxil olur)

Toğrul bəy!

Toğrul bəy

Ayəbə!

Ayəbə

Qan yerdə qalmaz!
Toğrul bəy, siz məni eşidin bir az.

Toğrul bəy

Söhbətə başlasaq, düşmənin vaxt udar,
Mənim səngərimi o gəlib tutar.

Ayəbə

Mən indi bildim ki, zəmanə pisdir,
Düşmənin dediyiniz öz əminizdir!

(Dəbilqəli əsgərlər keçir.)

Toğrul bəy

Ayəbə... səngərə!
Sən döyüşçüsən,
Qızıl Arslan ilə üz-üzə gəlsən –
Gərək vuruşasan, tələbim budur!
Cəbhədə tərəddüd şübhə doğurur.

Ayəbə

Mənə şübhələnin hər kimsə, hökmən,
Özü şübhələnsin öz taleyindən.
Xain olmamışam mən, əlahəzrət,
Xainlər içində düşmüşəm fəqət.
Toğrul bəy, tanıdım... o, Ruzu vuran
Həmin Yad adamdı... gördüm arxadan.
Sizi müşayiət eləyən alçaq,
Tərif edirdiniz... sarayda bir vaxt.

Toğrul bəy

Sən qisas deyirsən!

Ayəbə

Toğrul bəy: qisas!
İgidin şərəfi yerdə qoyulmaz!

Toğrul bəy

Taleyi gülmədi Ruza doğrudan,
Səngərdə can qoydu... amma nahaqdan.

Ayəbə

Toğrul bəy, görünür qisməti budur,
Bir də ki ölümlər səngərsiz olmur.

(Əsəbi gedir.)

Toğrul bəy

(*yad adama*)

Nədir, hər sözündə bir şübhə-qərəz,
Cəbhəçi səngərdə belə düşünməz.
Gör Mahmud hardadır, gözümə dəymir.
O da Ayəbanın tərəfindədir.
Onun qürurundan, şücaətindən,
Cahan Pəhləvana sədaqətindən
Əfsanə danışır bayaqdan... qərəz,
Yox, mənim ürəyim daşdı, o bilməz.
Əvvəl Ayəbanı, sonra Mahmudu...
Sənə tapşırıram, qərarım budu!

(*Gedir.*)

Y a d a d a m

(*onun dalınca*)

Toğrul bəy, mənim də daşdı ürəyim,
Amma qiymətlənmir hələ əməyim.
Mən iki əmiri, bir şahzadəni,
Öldürsəm... səadət gözləyir səni.

(*Çoban bayatısı eşidilir.*)

Mənim öz nəğməm var, mənim öz havam.

(*Ayəba daxil olur.*)

Aha, ələ düşməz belə bir məqam.

(*Onu nişan alır.*)

Ayəba

Odur ki, səlcuqlar xanədanından,
Bir həmdəm tapmadı Cahan Pəhləvan.
Mən onun adına gəldim, inandım,
Burda xəyanəti görüb oyandım.

Y a d a d a m

(*kənara*)

Xəyanət saxlayır müvazinatı,
Belə dərk edirəm mən də həyatı.

(*Mahmud daxil olur.*)

A y ə b a

Mahmud, öldürdülər qəhrəman Ruzu,
Gör harda baş tutdu xain qurğusu.

Y a d a d a m

(*kənara*)

Namərdlər mərdlərə həyatda hər gün
Ehtiyat öyrədir yaşamaq üçün.
Tədbirlə baş işlət, ağıllı tərpen,
Yoxsa birdəfəlik bada gedərsən.
Yox! Hələ bunları Ayəba görmür,
İnsanı insanın gözü götürmür.

M a h m u d

(*kənara*)

Mənə Toğrul bəyin səmimiyyəti
Şübhəli görünür... nədir niyyəti?!

A y ə b a

Qaç burdan, yazıqsan... bu dünya şərdir,
Həyatın ölümle qabaq-qənşərdi!

Y a d a d a m

Onu fəlakətdən qaçırdır, ancaq
Özü fəlakətə düçar olacaq.
Varlıqla yoxluğun arasındadır,
Ayəbə ölülər sırasındadır.

(Nişan alır.)

A y ə b a

Mən öz kəndirimi əlimlə kəsdim,
Bilsəydim, mən belə səhv etməzdim.
Harda and içilir, orda yalan var,
Qəsdin – əvvəlində vəfa, etibar,
Qəsdin axırında cinayət durur.
Toğrul bəy hardasa bir hiylə qurur...

(Yad adam vurur.)

Namərd!.. Axtarırdım səni, ah, qisas!

B a ğ b a n

(daxil olur və Yad adamı tanıyıb dalınca qaçır)

Dayan, tanıyısam səni, yaramaz!

A y ə b a

(Mahmudun qolları üstə can verir)

Qaç, Mahmud, gözləyir səni fəlakət:
Toğrul bəy namərddi, Məlikə namərd!

IV ŞƏKİL

Birinci şəkildəki vəziyyət.

İ n a n c X a t ı n

(təkdir)

Yuxuma kəfənsiz ölülər gəlir,
Qorxudan yozmuram, birtəhər gəlir.
Gördüm bir dərə var, qorxunc bir dərə,
Ruz orda yalvarır üzü göylərə,
Ayəbə uzanıb yanında çılpaq.
Mahmudu dindirmir... bu nədir, Allah!
Qaçır Toğrul bəyin atı yüyənsiz.
Kim isə qışqırır, harayı – səssiz!

B i r i n c i k ə n i z

Xanım, dərd çəkməyin, hər şey düzələr:
Mahmud sağ-salamat qayıdıb gələr.

(Gedir.)

İ k i n c i k ə n i z

Sizin hüsnünüzə yaraşmır bu qəm,
Xanım, mən xudaya daxil¹ düşmüşəm.

Ü ç ü n c ü k ə n i z

Mahmud, Allah qoysa, yüksələcəkdir,
Cahanın yerinə o gələcəkdir.

¹ Minnetçi düşmək (red.)

İ n a n c X a t ı n

Bir falçı çağırın, məni qəm üzdü,
Gördüyüm yuxunu yozsun əlüstü.
Münəccim hardadır, gəlsin o hökmən,
Desin ulduzların vəziyyətindən!

Birinci kə niz

(daxil olur)

Məlikə, Mahmuddur!

İ n a n c X a t ı n

Bir şey var əlbət?!

Birinci kə niz

Yox, gözünüz aydın!

(Mahmud daxil olur.)

İ n a n c X a t ı n

İlahi, rəhm et!

(Oğlunu qucaqlayır.)

M a h m u d

Ana... Qızıl Arslan basıldı, ana,
Zərbələr endirir Toğrul bəy ona.

İ n a n c X a t ı n

Bu, xeyir xəbərdi Mahmud, cəbhədən,
Mən amma qorxuram, bilmirəm nədən...

M a h m u d

Ruzu, Ayəbanı vuruşduraraq
Toğrul bəy aradan götürdü...

İ n a n c X a t ı n

Allah!

Demək, qətl olundu iki qəhrəman?!
Onları sevirdi Cahan Pəhləvan.
Mənim tərəfimə keçdi ki, onlar
Mahmudum taxt-tacda olsun bərqərar.

M a h m u d

Toğrul bəy fikrini daim dəyişən,
Ölkəyə hakimlik eşqinə düşən
Səlcuq sultanının oğludur, ana.
Sənə deyəcəyim söz budur, ana.
Orda başsız qalıb indi ordular,
Mən qaçıb gəlmişəm... təcili qərar...

(Pauza.)

Özün öz əlinlə Qızıl Arslana,
Nə qədər gec deyil, məktub yaz ana.
Yenidən birləşsin bizim ordular,
Biz özümüz getsək, daha düz olar.

İ n a n c X a t ı n

(təmkinli)

Toğrul bəy yeridib öz məramını.
Alır atasının intiqamını.
Qoy olsun, o məni aldada bilməz,
Aldanır, aldatmaq istəyən hər kəs!

(Gedirlər.)

Birinci kə niz

Onun gülüşündə tufan gizlə n i r ,
Qəfəsdə bir diş i pələ ng bəslə n i r .

İkinci kə niz

Cahan Pəhləvanın yerinə gərək,
Oğlu Mahmud olsun, ölkədə mütləq.
Bir də bərk qışqanır Əbubəkrdən,
Böyük mənəblərə çatır o birdən.
Aran gözəlidir onun anası,
Həm də hərəm olub... budur davası.

Üçüncü kə niz

Taxt-tac istəyir əslində, qərər,
Elə inaddır ki, and içdi – dönməz.

İ n a n c Xatın

(oğlu ilə daxil olur)

Nə üzlə mən gedim, Mahmud, nə üzlə?
Necə sax yeriym dəreylə, düzlə?
Saraydan – səngərə,
İstidən – soyuğa...
Nə su, nə kölgə!
Dünyanın ən uzaq yoludur bəlkə?!
Keçilməz tilsimdi – məndən ötəri,
Əslində təslimdi – məndən ötəri.
İndi Məlikəyəm, bir azdan kəniz.
Ağlasın nəslimiz, nəcabətimiz.
Ağlasın rəiyyət indi saraya,
Yox, qadın qürurum qalsın sonraya,
Ölçüb-biçməliyəm sözü-söhbəti:
Deyirlər başqadır kişi ülfəti.

Deyərəm, birləşsin bizim qonşular,
Mən desəm, eşidər mənə hökmdar.
Nə qədər güclüdür, nə qədər həssas
Güclü kişilərdə qərər, kin olmaz,
Qaranlıq işıqdan görünmür heç vaxt
İşıq qaranlıqdan görünür ancaq.
Bir məktub yazmışam, oxuyar əlbət,
İlahi, rəhm et!

(Gedirlər.)

V ŞƏKİL

Dağlarda Qızıl Arslanın çadırı. Dəbilqəli əsgərlər keçir.

Qızıl Arslan

Hər qarış torpaqda şahid olan var,
Cavanşir qalası, Babək qalası!
Cahanın qanından qanımda qan var.
Çalın, bu dağların cəngi susmasın!

(Gedir.)

B a ğ b a n

(daxil olur)

Oğul, nişan verin Qızıl Arslanı,
Hardadı dağların o pəhləvanı?

(Əsgərlər keçir.)

Qızıl Arslan

Şanlı igidlərim güc alın yerdən,
Dağ sizə söykənsin, siz dağa hökmən

Tural, dərədən!
Satmaz, qalx dağa!
Yıxan, qabağa!
Qıran, yolu kəs!
Aydoğdu, tələs!

(Hökmələr verə-verə gəlir.)

B a ğ b a n

Oğul, Qızıl Arslan, adına qurban,
Mən qoca bağbanam.

Q ı z ı l A r s l a n

Gəl, qoca bağban.
Baba, necə geldin, qorxuluydu yol?

B a ğ b a n

Məni gətirdilər, gəlmədim, oğul.

Q ı z ı l A r s l a n

Necə, kim gətirdi... Mən nigaranam.
O kimdi?

B a ğ b a n

Bir satqın, adı Yad adam.
İnanan aldanır həyatda, oğul, –
Görək heç çıxmasın bu yaddan, oğul.
Toğrul bəy namərdlik elədi, əfsus,
Özüm götürmüşəm burdadı casus
Yalvarıb, yalayır indi torpağı.

Q ı z ı l A r s l a n

Gətirin.

B a ğ b a n

Xainlər çoxdu cahanda.

Q ı z ı l A r s l a n

(tanıyır)

Əlimdən qaçmışdı o, İsfahanda
Mənə demişdilər belə bir adam
Gizlində işləyir...
Baba, çox şadam.
Dünyanın qəribə təzadları var, –
Kim kimdən qaçarsa, ona tuş olar.

B a ğ b a n

Ruzu, Ayəbanı vurdu arxadan,
Sənə əl qaldırıb əvvəl o nadan.
Biz tutub gətirdik, sonra birtəhər,
Sənin tərəfinə keçdik on nəfər,
Onlar gözləyirlər.

Q ı z ı l A r s l a n

Gəlsinlər, baba

(Pauza.)

Bizə namərd çıxdı Ruzla Ayəba.

Y a d a d a m

(verindən)

Pəşiman olmuşdu onlar sonradan,
Toğrul bəy dedi ki, götür aradan.

Q ı z ı l A r s l a n

Lakin cəngavəri arxadan vurmaq,
Xainin işidir.

B a ğ b a n

Xaindir alçaq.

Ə b u b ə k r

(*daxil olur*)

Şahım, yaralanıb bir cavan əsgər
Qızıl qan içində...

Q ı z ı l A r s l a n

Yoxsa bəd xəbər?..

Ə b u b ə k r

Qoymur yarasını açıb sarıyaq,
Nizə pis dəyibdi.

Q ı z ı l A r s l a n

Nə deyir qoçaq?

Ə b u b ə k r

Sizi tələb edir, görmək istəyir,
Mənim hökmdara sözüm var deyir.
Amma vəziyyəti ağır idi bir az.

Q ı z ı l A r s l a n

Gətirin əsgəri, gözləmək olmaz.

(*Bağbana.*)

Baba, o əsirin açın qolunu.

B a ğ b a n

Oğlum, bu düşməndi.

Q ı z ı l A r s l a n

Bilirəm onu,
Burda qanadsızdı, o uça bilməz.

B a ğ b a n

(*kənara*)

Mərdlərə can qurban, əvəzedilməz.

(*Yaralı əsgəri gətirirlər, sinəsi bağlıdır.*)

Q ı z ı l A r s l a n

Açın, sarısımlar...

Y a r a l ı ə s g ə r

Ağırdı yaram,
Məni bağışlayın...

Q ı z ı l A r s l a n

Nəydi əhdiniz?
Siz deyin, yerinə yetirərik biz.
Köynəyi tərsinə geyibsən, qoçaq?

Y a r a l ı ə s g ə r

Bir əhd eləmişdim mən səngərdə, şah!
Ruza yetişsəydi, əllərim mənim,
Köynəyi rastına geyinəsidiyim.
O mənə vəd verib qaçdı arxayın...

B a ğ b a n

Oğul, o xaini vurdu bu xain!

(Yad adamı nişan verir.)

Q ı z ı l A r s l a n

(bağbana)

Aparın! Nə desə, özün qulaq as,
Mən olan məclisdə namərd oturmaz.

Y a r a l ı ə s g ə r

Nə, vurdu?
Ruz öldü?
Vəfasız insan!

Q ı z ı l A r s l a n

Oğlum, adın nədir?

Y a r a l ı ə s g ə r

Ah, Qızıl Arslan!
Sizə əbədi bir sədaqətim var,
Ruza məhəbbətim... adım, Gülaçar!

*(Başından dəbilqə düşür, saçları çiyninə dağılır,
ölür. Oğlan paltarında qız hamını sarsıdır.)*

B a ğ b a n

Ölən Gülaçardı, qalan bu dağlar,
Göydə günəş sönsün, yerdə ocaqlar.
Qəbristan yeriymiş dünya əzəldən,
Bu necə sirridir, bilməmişəm mən.

Gülaçar, açmadın, bəslədim səni,
Güllərin içində gizlədim səni.
A qızım, öləndən tutan bu əllər,
Tabutunu necə dəfn edə bilər,
Sənə laylay deyən bu dillər, qızım,
İndi ağı deyib inildər, qızım.

Q ı z ı l A r s l a n

Eşqi güclü oldu sədaqətindən,
Qıza rəhmət deyir – bu eşqə əhsən!
Onu dəfn eləyin oğula layiq:
Yerdən bayraq kimi qaldırmalıyıq.
Bir qəlbin andına şahiddi dağlar,
Var olsun dünyada bizim analar!
Qəhrəman bir xalqı məhv etmək olmaz.
Tarix gələcəyə boylansın bir az!

(Çoban bayatısı eşidilir.)

Dağlara dolu düşdü,
Palıdın qolu düşdü.
Həsretin güzarına
Yarımın yolu düşdü.
Qəm gəldi, sıralandı,
Mən səndən aralandım.
Səni nişan aldılar,
Mən yandım yaralandım.
Fələk, sən darda qoydun,
Gözü yollarda qoydun.
Əlim xınalı qaldı,
Yarımı harda qoydun?!

(Əsgərlər qılınclaşa-qılınclaşa keçirlər.)

Ə b u b ə k r

(daxil olur)

Hökmdar, məktub var İnanç Xatından.

Q ı z ı l A r s l a n

(mənalı)

Hələ çıxarmayıb o bizi yadından?!

(Məktubu açıb oxuyur.)

Çox gözəl... qoşunlar birləşsin deyir.
Məlikə məni də görmək istəyir.
Amma bir təklifi çox maraqlıdır.

Ə b u b ə k r

Şahım, nə təklifdi?

Q ı z ı l A r s l a n

Bəlkə haqlıdır?
Yazır ki, Toğrul bəy sapdırdı bizi,
Şöhrət düşkünüdür, qadın hərisi.
Bəlkə o düz deyir, birləşsək əgər,
Azalar Vətənə dəyən zərbələr.
Mənim də istəyim bu olub hər vaxt,
Mahmuda rütbə də istəyir ancaq
Verdiyi şeylərin o, əvəzinə.
Yazır ki, sizindi daş-qaş, xəzinə.
Mənə kəniz olmaq arzusundadır,
Gəlişin niyyəti bəlkə bundadır?
Oğul bağışlamaq istəyir mənə,
Qız da bağışlasa, pis deyil mənə.
Uşaqsız yaşamaq bəlkə də qəmdir,
Bəlkə də bu mənim öz faciəmdir.

Ə b u b ə k r

(kənara)

Məlikə İnancla?... Sancıd ürəyim,
Gör harda yanılbı aldanır ərim.

Q ı z ı l A r s l a n

Necə, Əbubəkr, məram baş tutar?

Ə b u b ə k r

Siz hökmdarsınız, sizindi qərar.

Q ı z ı l A r s l a n

Oğlum, mürekkəbdə dünya əzəldən,
Qaldıran əl görək düşəni yerdən:
İnanc biz tərəfdə vuruşa əgər,
Qoşun da, ölkə də tamam birləşər.
Düşmənlər araya təfriqə salmaz,
Bu elə təklifdi, yox demək olmaz.
Bəlkə məhkəməyə verək sonradan?

(Pauza.)

Amma şənimizə sığmaz heç zaman.
Cahan Pəhləvanın adı üstədir.
O düşmənlə olsa da, indi üzdədir.
Axtar Məlikəni, öyrən hardadır?

Ə b u b ə k r

Oğlu Mahmud ilə bir çadırdadır
İcazə istəyir görüşmək üçün.

Q ı z ı l A r s l a n

De gəlsin,
Gəlsinlər.
Açılsın dünyın.

Əbubəkr

(*kənara*)

Qədimdən, şah Edip faciəsindən,
Əmim söz düşəndə danışır hərdən.
Deyir bir çobanın səhv hərəkəti,
Törətdi bir evdə min fəlakəti.
Korinf dağılmazdı bəlkə də o vaxt.
Özü Məlikədə yanılır ancaq.
Mən desəm, onsuz da eşitməyəcək.
Ürəyi yumşaqdı, rəhm eləyəcək.

(*Gedir.*)

Qızıl Arslan

Məlikə vətəni bölməzdən qabaq,
Qoşunu böldülər... o boyda tamah!

İnanc Xatın

(*Əbubəkr və oğlu Mahmudla daxil olur*)

Şahım, hasil olsun hər muradınız,
Hörmətə layiqdi sizin adınız.
Gəlmişəm mən sizin ayağınıza,
Gözüm kölgəlidir, dilim lap qısa.
Girov gətirmişəm oğlum Mahmudu,
Cahan Pəhləvanın doğma oğludu.

Qızıl Arslan

Qardaşım oğludur.

İnanc Xatın

Əsirik sizə
Pənah gətirmişik ürəyinizə.

Qızıl Arslan

Mahmud – Əbubəkr versin əl-ələ,
Gedək Pəhləvanın məramı ilə.
(*Əbubəkr və Mahmud çıxırlar.*)
Amma Toğrul bəylə gizli qəsdiniz
Bizə ağır oldu...

İnanc Xatın

Doğru dediniz,
Bir səhvdi, gəldim ki, rəhm edəsiniz.
Ordu qabağında siz gedəsiniz.
Fələk şərbətimə zəhər qatıbdı,
Özüm oyaq ikən bəxtim yatıbdı.

Qızıl Arslan

Dincəlin, ağırdı bu həyəcanlar.

(*Kənara.*)

Dünyanın qəribə töhfələri var,
Həyatda ən ağır cəzanı bəzən,
Kiminsə yerinə özün çəkirsən.

İnanc Xatın

Cəzadan ağırdı, şahım, mərhəmət,
Siz də danmazsınız bu hissi əlbət.
Qadını cəbrlə deyil, hökmdar,
Bəzən nəzakətlə məhv etmək olar.
Sizdəki bu qürur ümid doğurur,
Neyləyim, mənim də taleyim budur.
Yola çıxmamışam duzsuz, çörəksiz,
Ürəyim dilsizdi, dilim ürəksiz.
Özüm ağırlıqda şahım, dünyada
İki kirpiyim var... qalxmayırdı o da.

Qızıl Arslan

Burda nə günahı kirpiyiniz,
Mən ki xətrinizə dəymədim sizin.

İnanc Xatın

Gərək dəyəydiniz burda, hökmdar,
Zor sevir, güc sevir bütün qadınlar.

Qızıl Arslan

(Kənara.)

İnancın məkri var, gözəlliyi var,
Xəzinə üstündə yatır ilanlar.

(Gülümsəyir.)

Məncə, bu yalandır.

İnanc Xatın

Həqiqətdi, şah.
Qadına yalan da yaraşır, ancaq
Kişiyə yaraşmır.

Qızıl Arslan

Kişiyə olmaz.
Yoldan gəlibsiniz, dincəlin bir az.

(Pauza.)

İnanc Xatın

Üzüm gətirmişəm... dünyada məşhur
Naxçıvan üzümü.

Qızıl Arslan

Sizə təşəkkür.
Şərur düzlərinin dadı, şirəsi.
Ən yaxşı şəfədir adi gileşi.

İnanc Xatın

İsfahan alması... alın, hökmdar:
Nemətdir, burda da yeməli olar...

(Pauza.)

Bu da "Xosrov-Şirin", tanış olun siz,
Bir vaxt özünüz də istəmişdiniz.
Cəbhədə, səngərdə vaxt tapıb hərdən,
Oxuyun səhrli səhifələrdən.
Şair Pəhləvana bağışlamışdı.

Qızıl Arslan

Bilirəm, Nizami mənə tanışdı,
Mən sizi bilmirəm, məncə Nizami
Böyük sənətkardı Firdovsi kimi.

İnanc Xatın

Firdovsi dediniz?

Qızıl Arslan

Bir az da artıq,
Biz hələ bu xalqı tanıtmamışıq.
Hələ qabaqdadır ən vacib işlər.
Qatır başımızı hərbi yürüşlər.
Sözü biz qılıncla deyirik, ancaq,
Söz də qılınclımız olacaq bir vaxt.
Sabah tariximiz varaqlanacaq.
Gələcək keçmişlə maraqlanacaq.

İ n a n c X a t ı n

Görünür.
Hər şey öz vaxtında dəyişir, dönür,
Uzaq keçmişini bilməyən bir xalq,
Gözübağlı gedir sabaha ancaq.

Q ı z ı l A r s l a n

Xalqın taleyini düşünən bir ər
Olmasa, əlbəttə, xalq itə bilər.

İ n a n c X a t ı n

Xəyaldır dünyada sizi yaşadan.

Q ı z ı l A r s l a n

Məncə, müqəvvadır xəyalsız insan.

İ n a n c X a t ı n

Xəyalla mənim də qəlbim doludur.
Amma nə olsun ki, qismətim budur.

Q ı z ı l A r s l a n

Sizdədir gözəllik, hüsn-lətafət,
Hüsnün düşmənidir amma bu xiffət.

İ n a n c X a t ı n

Kişi qarşısında bəzən bir əda,
Oyadır qadında qadınlığı da.
Görünür qadında hüsn-lətafət,
Onu siz gördünüz, hökmdar fəqət.

Q ı z ı l A r s l a n

Bu səngər, bu hücum, bu döyüş hökmən,
Hissimi, duyğumu alır əlimdən.

İ n a n c X a t ı n

Sizə kəniz olmaq səadətimdi,
Asan bildiyim şey necə çətindi!

Q ı z ı l A r s l a n

Zərif qəlbinizi alqışlayıram,
Sizə üzüyümü bağışlayıram.

(Barmağından çıxarıb verir.)

Ə b u b ə k r

(daxil olur)

Toğrul fil göndərüb bizi çaşdırır,
Fil üstə güzgülər göz qamaşdırır.

Q ı z ı l A r s l a n

Filin qabağını kəsir piyada,
Şahmat oyununu gətir sən yada.
Çıxart piyadanı, bir məqam axtar.

İ n a n c X a t ı n

Doğru buyurdunuz böyük hökmdar.

Q ı z ı l A r s l a n

Güzgü şüşədənədi, döyüşçü – almaz,
Almazın ağzına şüşə dayanmaz.

Ə b u b ə k r

Hökmdar, üçkünlü dəmir tikanlar
Yollara tökülüb... qandı o yollar.
Karıxıb düşmənin atı, dəvəsi.

Q ı z ı l A r s l a n

Ən böyük qüvvədir döyüş hiyləsi.

Ə b u b ə k r

(üzüü İnanc Xatının barmağında görür)

Əmim üzüyünü verib yadigar,
Böyük səhv eləyir böyük hökmdar.

(Gedir.)

M a h m u d

(daxil olur)

Toğrul bəy təklənib, sərxoşdu murdar,
Söyür, təhqir edir sizi hökmdar.

Q ı z ı l A r s l a n

(fikirli)

Nəhayət, səngərdə gəldik üz-üzə,
Gəlsin, qılınc çalaq öz kökümüzə.
Qılınclar şimşəkdi, qalxanlar bulud,
İldırım çaxacaq bir azdan, Mahmud.

(Gedir.)

M a h m u d

Bizdən Əbubəkr şübhələnilibdi,
Elə bil üstünə od ələnilibdi.
Bir az əsəbidi, bir az da məhzun.
Toğrula yazılan məktubunuzun
Üzünü xəlvəti köçürüb, ana,
Əbuşər çatdırıb Qızıl Arslana.

İ n a n c X a t ı n

Dəhşət! Halal olsun Qızıl Arslana,
Üzümə vurmadı.

M a h m u d

Mən getdim, ana.
Üz-üzə dayanıb indi ordular,
Qılınc döyüşünə girib hökmdar.

İ n a n c X a t ı n

(tək)

Qaynayır qanımda yenə bir qisas,
Buza basdırılsam, odum soyumaz.
Qadın dərk eləsə özünü əgər,
Qorxudan bəlkə də özündən hürkər.
Ağrıya dözəndi, təhqirə həssas.
Qoy gəlsin Toğrul bəy... o bunu duymaz.
Məni bağışladı burda hökmdar,
Ah, onun nə böyük mərhəməti var!
Tanrı ürək verib Qızıl Arslana,
Gözəllik, boy-buxun veribdi ona.
(Bağban gəlib qulaq asır.)
Toğrul qalib gəlsə, kənizi mənəm,
Toğrul məğlub olsa, ona düşmənam.

Bir yandan ehtiyat, bir yandan istək,
Sevgim nifrətimlə əkizdir, demək.
Dilimdə sədaqət, ürəyimdə kin,
Nə kinin quluyam, nə sədaqətin.

(Gedir.)

B a ğ b a n

Bu qadın bəzəkli ilana bənzər,
Səsində bal ətri, dilində zəhər.
Ən dərin quyudur, qadın qucağı,
Düşdünmü, görünməz ucu-bucağı,
Fars qızı İncanın məkri, niyyəti.
Xaraba qoyacaq bu məmləkəti.

(Gedir.)

Ə b u ş ə r

(daxil olur)

Məlikə İncanə sözü yox daha,
Gör haraya gəlib... düz qərargaha.
Gözünə görünmə – yenə tor qurar,
Gözündən yayınsam – gözümdən vurar.

(Pauza.)

Əbuşər, məqamdı, hərəkət eylə,
Bir xəncər yarası kifayət eylər...

(Xəncəri siyirib gedir.)

İ n a n c X a t ı n

(daxil olur)

Dayan! Qorxuludur belə cəsarət.
Nə mükafat düşür sənə, nə xələt.
Tələsmə.

Ə b u ş ə r

Geciksəm, indi bir qədər,
Mənə rəhm eləməz o ulu göylər.
Səadət taxtına çıxar fəlakət.

İ n a n c X a t ı n

Fəlakət deyilmi bəs bu cinayət?

Ə b u ş ə r

Sənin gözlərində cinayətdi bu,
Mənim gözümə bax – bir xidmətdi bu.

İ n a n c X a t ı n

Gör harda qadına əl qaldırırsan?

Ə b u ş ə r

Tək qadın olsaydın, dəyməzdim, inan.

İ n a n c X a t ı n

Əlində titrəyir xəncər elə bil?

Ə b u ş ə r

Titrəyən dünyadır, bu xəncər deyil,
Sənin nəzərində əsir bu həyat,
Mənim nəzərimdə donub o yüz qat.

İ n a n c X a t ı n

Ruza, Ayobaya qəsd elədilər,
Canını qurtardı Mahmud birtəhər,
Unutdu vədini Toğrul bəy, əfsus.

Əbuşər

Sən məni çaşdırma!

(Hücum edir, İnanc Xatın qışqırır.)

Mahmud

(daxil olur)

Tərpənmə, casus!

Qılinc sancılacaq mürdar sinəndən.

*(Əbuşər çaşır, əlindən xəncər düşür,
İnanc Xatın götürüb onun köksünə sancır.)*

İnanc Xatın

Al!

Əbuşər

Canım qur...tardı if...ritə.. səndən.

(Ölür.)

Toğrul bəy

(daxil olur)

Qılinc zərbəsini dadsın qoy əmim,
Biləyim səngərdə bərkiyir mənim.
Gəlsin, mən səlcuqam, o atabəylər,
Bizim haqqımızda başqadı rəylər.
Bizim torpaqları mən almalıyam,
Atamın yurdunda mən qalmalıyam.
Ona kömək durdu Müctəhid Xalis,
Bağdad qoşununu möhv elədik biz.
İraq hakiminin qəsdi-qərəzi,
Bir də İnanc Xatın... qadın hiyləsi!

Qızıl Arslan

(daxil olur)

Mən əl qaldırmazdım bəlkə də heç vaxt.

Toğrul bəy

Mən tələb edirəm!

Qızıl Arslan

Di bərk dur, qoçaq!

Toğrul bəy

Qılincin uzundur.

Qızıl Arslan

Ömür gödəldir.

Toğrul bəy

Mənim qılincimin dəstəyi ləldir.

Qızıl Arslan

Dəstəyi hərlədən əl olsun görək.

Toğrul bəy

Əl məndə.

(Yıxılır.)

Qızıl Arslan

Toğrul bəy!

Toğrul bəy

Dayan!

Qızıl Arslan

Qalx görək,
Döyüşür səngərdə polad ilə ləl.

(Toğrulun qılıncı düşür.)

Ləlin sülh istəyir, poladın əcəl!
Cahan Pəhləvandan qalıb yadigar.

(İnanc Xatın qılıncı götürüb Toğrula verir.)

Toğrul bəy

Bu səlcuq babamdan...

Qızıl Arslan

(İnancı göstərir)

Sən ona yalvar.

(Döyüşürlər.)

Qılıncı mənə də o verdi, İnanc
Sənə də!
Bir əldən hər iki qılınc.

İnanc Xatın

(kənara)

İki qılınc ilə vuruşur Arslan,
Sözü də qılıncdır, keçir ortadan.

*(Qızıl Arslan Toğrulun qılıncını vurub salır
və ayağını qılıncın üstünə qoyur.)*

Qızıl Arslan

Bu qədər qırğınlar, qanlar, ölümlər,
Xəyanət, iftira... Toğrul bəy, yetər!
Xoyu, Urmiyanı, Uşnu, Səlməsi
Virana qoydunuz... sözün qisası.
Bütöv bir dövləti bölmək, dağıtmaq,
Kim sənə haqq verib?!

Qanunlar, ya xalq?!

Mahmud

Şahım, vurasıydı məni Yad adam,
O namərd adamla bu namərd adam.

(Toğrul bəyi nişan verir.)

İnanc Xatın

Bəs əhd-peymanın?!

Toğrul bəy

Bari, sən dayan,
Sən olan torpaqda nə əhd-peyman?!

İnanc Xatın

Tabə ol, Toğrul bəy, ənənə budur,
Xalının üstünə ayaq bas, buyur!
Baş əy hökmdara!

Mahmud

(qılıncını çıxarır)

Biz olan torpaqda?..

Belə yaramaz.
Qəhrəm qalasında qəhr olsun bir az.
(*Toğrul bəyi aparırlar.*)
İndi ləngiməyin, qoşuna elan:
Hədiyyə verilsin mənim adımdan.
Düz qırx gün, qırx gecə məclis qurulsun,
Qoy cəngi çalınsın, keflər durulsun...
Bayraqlar asılsın, bəzənsin ölkə,
Əbədi sülh oldu, dünyada bəlkə.
Sən də Əbubəkr!
Gəncəyə – vali!
Qurub-yaradandı orda əhali.
Səlcuq hökmdarı Məhəmməd Tapar,
Orda qazanmışdı hörmət, etibar.
Ağıllı rəhbərdən bizim torpaqda,
Razılıq eləyib zaman da, xalq da.
Elə ki sözündə bir yalan olub,
Ölkədə ya qırıq, ya talan olub.
Gəncə qapıları...
Fikirləş görək.
Özgə qapılarda qalmasın görək.

(*Bağbana müraciətlə.*)

Gəncədə bir bağ sal “Bağban” adında,
Min il bu ellərin qalsın yadında.

Ə b u b ə k r

(*cibindən kağız çıxarır*)

Hökmdar, zülmədən qurtardı ellər
Qələbə nəminə təbrik edirlər.
Bağdad hakiminin hökmü, qərarı:
Xüsusi qılıncı sultan paltarı!

Çaparlar gəlibdi Çindən, Misirdən,
Hinddən, Suriyadan, Əlcəzairdən.
Buyurun, uzaqdan gələn qonaqlar
Sizə minnətdardı, böyük hökmdar.

(*Qızıl Arslana sultan paltarı geydirirlər.*)

İ n a n c X a t ı n

(*kənara*)

Çatdı Qızıl Arslan öz niyyətinə
Bir rütbə vermədi Mahmuda yenə.
Düz başa düşmədi o niyyətimi
Gör harda tapdadı heysiyyətimi.

(*Uzaq elli elçilər adətə görə əyilib
hökmdarın qarşısında torpağı öpürlər.*)

Qızıl Arslan

Gedək, paytaxtımız gözləyir bizi,
Orda bayram edək qələbəmizi.
Yəqin, İnanc Xatın, bütün Naxçıvan
Səndən nigarandı, məndən nigaran.

(*Gedirlər.*)

B a ğ b a n

(*üzüyü İnanc Xatının barmağında görür*)

Qalib hökmdara, ey Tanrı, yol aç!
Onu əsir edib aparır İnanc.

III PƏRDƏ

I ŞƏKİL

Atabəylər sarayı. Toy məclisindən qabaq.

S a l n a m ə ç i

(*daxil olur*)

Qızıl Arslan İraq səltənətinin təbəşinə hakimi oldu. O, Azərbaycanı, Aranı, Həmədanı, İsfahani hakimiyyətinə qatdı, bütün vilayətlərlə birlikdə Reyə yiyələndi. Farsın və Xuzistanın hakimləri də öz növbəsində ona təbə idilər.

Məlikə İncə Xatın Qızıl Arslandan narazı olanların hamısını əvvəlcədən ələ almaq niyyətinə düşdü. O dedi ki, biz Toğrul bəyə qarşı vuruşmaqda haqsızlıq etməmişik. İndi heç kəs daha bizə inanmaz. Qibleyi-ələm Qızıl Arslanın özü bizimlə əlaqəsini kəsənə qədər biz onunla əlaqəni kəsməliyik. O artıq müxtəlif dövlət vəzifələrində bizim adamları öz adamları ilə əvəz etməyə başlayıb.

(*Gedir.*)

İ n a n c X a t ı n

(*mahmudla daxil olur*)

Mən sənə dedim ki, əmin yad deyil,
Amma taleyindən narahat deyil.
Axırda o tamam unuttu səni,
Yenə Əbubəkr aldı Gəncəni.
Aran torpağında o hakim oldu,
Əvvəli kim idi, sonu kim oldu.
Gəldilər, qalxdılar, dövlət oldular,
Şanını itirdi şanlı ordular.
Sənin ata baban qul idi, ağ qul,
Şəmsəddin Eldəniz... o ac və yoxsul!
Satın alıbdılar qul bazarından,
Qurtarıb dünyanın dörd-azarından.

Möminə Xatını aldığı gündən,
Səlcuqlar çəkindi atabəylərdən.
Qoy olsun, başqadır hökmü həyatın
O Möminə Xatın... Mən İncə Xatın!
Fars qızı İncəcam, qanım tərtemiz,
Əslimiz, nəslimiz, nəcabətimiz!
Sənin ata baban ana babanı
Öldürüb... Qoymaram yerdə bu qanı.

M a h m u d

Əmimlə toyunuz başlayır, ana,
Gedib xəbər çatır Qızıl Arslana.

İ n a n c X a t ı n

Qəhrəm qalasına... indi birbaşa.
Ayağın yollarda dəyməsin daşa.
Götür.

(*Pul kisəsi verir*)

Ver, sonradan istə açarı,
Özün bu məktubu apar içəri.
De ki, darıxmasın... get dediyim tək,
Əmindən görmədik, Toğruldan görək.

M a h m u d

(*gedə-gedə*)

Toğrul bəy öldürmək istədi məni,
Mənim öz taleyim gözlədi məni.
İndi orə gedir əmimə anam,
Ona məktub yazır...
Heç baş açmıram.

(tərk)

Mən indi qayıdıb bəzənəcəyəm,
İndi mən hamıya küsənəcəyəm.
Cavahir yanacaq barmaqlarımda,
İpək sürünəcək ayaqlarımda.
Ətir bədənimi, sürmə gözümü...
Görək tanımayım özüm-özümü.
Tanınsa adidir... tez sınar qadın,
Tanınmaz olanda tanınar qadın.
Əkiz bacıdılar qadınla torpaq,
Qadın uşaq doğur,
Hər şeydən qabaq
Qadın doğmalıdır öz-özünü də
Gözəl camalını, öz hüsnünü də.

(Barmağındakı üzüyünü göstərir.)

Üzüyün oduna gizli yanmışam,
Ayaqdan yox, əldən qandallanmışam.

1 - c i k ə n i z

Məlikə, hökmdar soruşur sizi.

2 - c i k ə n i z

Gözləyir mübarək qədəminizi.

B a ğ b a n

(daxil olur)

Toyuna çağırıb məni hökmdar,
Ondan hörmət gördüm, bir də etibar.
Görək heç bu nikah baş tutmayaydı,

Cahanın ruhunu unutmayaydı.
Cır tutla xar tutun peyvəndi tutmaz,
Qartal yuvasından qarğa uçurtmaz.
İgid könül versə namərdə əgər,
Axırda qılıncı özünə dəyər.
Burda ya Cahanın vəsiyyəti var,
Ya Qızıl Arslanın öz niyyəti var.
Ya başqa bir dünyən... bir də məsəldir,
Tac başda olsa da, saxlayan əldir.
Məlikə İncin toyuna ancaq,
İkinci dəfədir gəlirəm, Allah!
Üçüncü toyuna ya İncə, ya mən!
Ürək gözdən çəkir, göz gördüyündən.

İ n a n c X a t ı n

Hə... Görək bu gecə, bu gecə hökmən,
Məhbəsdə görüşəm Toğrul bəylə mən.

(Gedir. Rəqqasələr gəlirlər. Rəqs. Bir azdan Qızıl Arslan və
İncə Xatın daxil olurlar. Şərbət verilir.)

O z a n

(onları qarşılayır)

Torpağının altı vardı,
Üstü dövlət, bəhrə-bardı.
Eldənizdən yadigardı
Atabəylər dövlətimiz.
Cahan Pəhləvan – Arslandı,
Qızıl Arslan – Pəhləvandı,
Əbubəkr – qəhrəmandı.
Var olsun bu qeyrətimiz,
Atabəylər dövlətimiz!

Azərbaycan, Gəncəbasar,
Ozan deyər, tarix yazar,

Zaman bizə qulaq asar,
Unudulmaz xidmətimiz,
Atabəylər dövlətimiz
Azərbaycan dövlətimiz.

Qızıl Arslan

Bu böyük sənətə heyranam, düzü
Ozan ovsunlayır hər adi sözü.

Ə c ə m i

Kimin sinəsində belə nəfəs var?!
Nə belə nəğmə var, nə belə səs var.

B a ğ b a n

Mən də bir söz deyim şahın yanında
Günəşin odu var onun qanında.

Qızıl Arslan

Buyur, qoca bağban, söz səninkidir.

B a ğ b a n

Mən indi gördüm ki, ömür ikidir –
Biri sağlığında, biri sonradan.
Gərək çıxarmasın heç səni yaddan
Bütün Azərbaycan, Aran torpağı;
Sönmədi bu yurdun odu-ocağı.
Demişdin bağ salım “Bağban” adında
Min il bu ellərin qalsın yadında.
Su içib göyərdi torpaq əlindən,
Oğul, bağ sənindi, bağbanı səndən.

(Alqışlayırlar.)

İ n a n c X a t ı n

(Kənzilərə müraciətlə.)

Şirin şərab verin əlahəzrətə,
O heyran qalıbdı sözə, sənətə.

1 - c i k ə n i z

Qibleyi-ələmə göz qoyuram mən,
Piyalə bayaqdan düşmür əlindən.

2 - c i k ə n i z

Məlikə içirdir... gərək az içsin.

3 - c ü k ə n i z

Yenə bir düyün var sarayda yəqin.

1 - c i k ə n i z

Məlikə düyündü başdan-ayağa,
Yüz il azlıq edər onu açmağa.

2 - c i k ə n i z

Yəqin bəyənmədi Ozan babanı.

Ə c ə m i

(onu eşidir)

Hər ürək dərk etməz sazda havanı,
Doğma ananı da duymaq üçün sən,
Gərək süd əməsən onun döşündən.
Ana laylasına yatasan gərək,
Ata nəfəsinə oyandığın tək.

Dilimiz yaranır süddən, sümükdən,
Bunsuz öz-özünə möhtacdır vətən.

Qızıl Arslan

Nizami hardadır, gözümə deyir?

Əbubək r

Xəstədir, hökmdar, o gələ bilmir.
Deyir bağışlasın şanlı hökmdar,
Bir qəzəl göndərüb, qoy oxusunlar.

Ozan

“Ay üzlü nigarım, kimə mehman olacaqsan?
Bir söylə, kimin şəninə şayan olacaqsan?
Şahlıq çetiri var başın üstündə bu axşam,
Ənbər çətinlə kimə sultan olacaqsan?
Şəkkər demirəm mən sənə, ondan da şirinsən,
Dilbər, necə bir bəxtəvərə can olacaqsan?
Zülmət gecə, sən nurlu çıraq, bəd gözə gəlmə,
Ey abi-həyat, sən kimə canan olacaqsan?
Getdin, necə bəs tab eləsin hicrə Nizami,
O xəstə ikən sən kimə dərman olacaqsan?”

Qızıl Arslan

Nə qədər incədir sözü, rübabı,
O sual verirsə, yoxdur cavabı.
Onsuz da Gəncəyə səfərimiz var,
Orda görüşərik, ona xoş olar.
Burda Əcəmini görürəm, əhsən!
Bizi sən türbəylə schrləmişən.
Anamız Mömünə Xatının adı,
Sənin sənətinlə tarixdə qaldı.
Əcəmi... Nizami... dövrün məşəli!
Sən quran əlisen, o yazan əli.

Bu iki sənətkar burda doğuldu,
Daşımız, sözümüz qiymətli oldu.

(*Hamı baş əyir, musiqi çalınır.*)

İnanc Xatın

(*Qızıl Arslana şərab verir*)

Bizi bağışlasın məclisdəkilər,
Dincəlmək istəyir şahım bir qədər.
Görünür çox içib, yatsa ayılar.

Əcəmi

Gecəniz xeyrə...

(*Dağılırlar.*)

İnanc Xatın

Xeyir-dualar.

(*Hökmdar yatağa gedir, işıq sönür.*)

Qızıl Arslan

(*qaranlıq səhnədə*)

Oğul bağıslamaq niyyətindəsən,
Bu mənim arzumdu, Məlikə, əhsən!
Öz qanım, öz səsım, öz adım olsun
Mənim məndən sonra həyatım olsun.
Uşaqsız bir otaq, bir ev dünyada
Boşdur,
O nə qədər zəngin olsa da.
Lakin bir istək var, bir də namus, ar.
Namusa səsleyib bizi babalar.

Yox, Cahan Pəhləvan, şanlı hökmdar,
Tökülüb ələnsin üstümə dağlar,
Qürbət ölkələrə düşsün güzərim,
Ayaqlar altında qalsın məzarım,
Sənin qadınına toxunsa əlim.
Sənin qılıncındı ölimdə mənim.
Bu nikah bambaşqa bir nikah idi –
Vətəni birliyə çağırmaq idi.

II ŞƏKİL

Höbsxana.

Toğrul bəy

Burda tərsinədir qayda-qanunlar,
Gecə ayılırlar, gündüz yatırlar.
Dünya bir dənizdir, məhbəş bir ada.

(İstəhsə ilə)

Məni qoruyurlar məhbəsxanada.
Yəqin azadlıqda öldürördilər?!
(Əli ilə dörd divara işarə edir.)
Əminim qayğısı mənə... bu qədər!
O boyda səlcuqlar səltənətindən
Mənə məhbəş boyda bu yerdə düşün.
Budur Toğrul bəyin tənha qəbiri –
Həyatda ölüyəm, qəbirdə diri!
Yox... Hələ özümə külli-ixtiyar,
Tə Səlcuq babamdan qalıb yadigar.

İnanc Xatın

(daxil olur)

Gəldim mən Toğrul bəy, adın dilimdə,
Həyatım, ölümüm sənin əlində.

Orda yatırdırdım Qızıl Arslanı,
Burda oyatmışam bir pəhləvanı.
Orda əsir idim, burda da əsir.
Əsirlik səninlə necə gözəldir.
Kəş dünya əbədi məhbəş olaydı,
Yə məhbəş dünyayla əvəz olaydı.
Toğrul bəy...

Toğrul bəy

Məlikə, bu, möcüzədir.

İnanc Xatın

Qadın olan yerdə möcüzə nədir!
Gözündə şübhə var, görünür sonu.
Qadıncan şübhələm, amma sev onu,
Şübhə doğurmursa o, qadın deyil,
Qadınsız bir həyat həyatın deyil.

(Pauza.)

Sənin qollarının arası hökmən
Genişdi səlcuqlar ərazisindən.
Aç, orda dincəlim, yoxdu qərarım!
İsti yatağım ol, soyuq məzarım!
Daş-qaşı payladım, aldılar, Toğrul.
Yeganə sərvətim səncə... Cəld ol!

(Sənsini açıb onun qolları üstə yıxılır.)

Toğrul bəy

(kənara)

Məlikə istəyir taxt ilə tacı,
Ləkin Qızıl Arslan qoymaz İnancı.
Məlikə səlcuqlar tərəfindədir,
Onda da bilərəm məramı nədir.

İ n a n c X a t ı n

Mahmuda verdiyin sözü unutma,
Qalxanda budaqdan tək əlli tutma.
Sabah Qızıl Arslan səfər üstədir,
Özü yox, taleyi yəhər üstədir.
Onun çadırında görüşməliyik,
Biz ya qalxmaliyiq, ya düşməliyik.

T o ğ r u l b ə y

(onu qucaqlayır)

Heyranam, ilahi, mən bu xilqətə,
Həm eşqə çağırır, həm xəyanətə!

III ŞƏKİL

Aran torpağında Qızıl Arslanın çadırı.

Q ı z ı l A r s l a n

Açın Azərbaycan xəritəsini,
Duyduqca torpağın yaz nəfəsini,
Deyirəm, xoş gəlir bu yurda bahar.
Mənim arzularım, diləklərim var,
Arxlar – səhralara, zəmilər – düzə,
Həyat insan kimi qoy gülsün üzə.

İ n a n c X a t ı n

Qəlbi fərəhlənib uşaq qəlbi tək,
Ən xoşbəxt çağdır Azərbaycanın.

Q ı z ı l A r s l a n

Qızıl sikkələrə həkk olsun görək,
İndi Qızıl dövrü Azərbaycanın.

Oğlum, Əbubəkr, töhfə et bizə.
Şairi dəvət et məclisimizə.
Gəncədə, biz onun torpağındayıq,
Çoxdan Nizaminin sorağındayıq.

Ə b u b ə k r

Baş üstə, dəvəti çatdırar çapar,
Bu görüş şairə daha xoş olar.

(Çapar göndərirlər.)

Q ı z ı l A r s l a n

Gəncədən nə xəbər?

Ə b u b ə k r

Şanlı hökmdar,
Sizə duaçısı ellər-obalar.
Sizdəki bu ürək, bu qayğı, hünər
Aran torpağının dilində əzbər!
Şahım, üzə gülür indi küçələr
Qırmızı kərpiclə bəzənir şəhər.
Tikilir Gəncədə Yeni Gəncəmiz,
Dağa yol çəkirik, şəhərə kəhriz.
Ayrıca bir şahmat mədrəsəmiz var,
Güllərdən, otlardan dərmanxanalar.
Şahım, əlyazması toplayır şəhər,
Pompeyin vaxtından bu vaxta qədər.
Əziz oğlu kimi sevirlər Sizi,
Tərixə yazırıq taleyimizi.

Q ı z ı l A r s l a n

Vergili, Romalı böyük sənətkar
Arazdan bəhs edib... onu da axtar.
Məncə, Əbubəkr, Naxçıvan görək
Kərpicdən tikilsin Gəncədəkitək.

Şəhər tamamlansın bu gündən belə,
Möminə Xatının məqbərəsilə.

Ə b u b ə k r

Əcəmi bizə də qol-qanad verib,
Gəncə xalisına tərtibat verib.
Şahım, Əcəmidən xahişimiz var, –
Bir abidə tiksin Gəncədə memar.

Q ı z ı l A r s l a n

Əcəmi bəyənər niyyətinizi
Ona çatdıraram dəvətinizi.
Gəncə xalısı da abidənizdir.

Ə b u b ə k r

Hökmdar, bu sizin xidmətinizdir.

Q ı z ı l A r s l a n

Böyük sənətkardı, heyranam ona.
Gəlin məqbərənin açılışına
Gəlin, ləngiməyin, siz də Gəncədən,
Ustad Əcəmiyə söz vermişəm mən.
Yaxşı, Əbubəkr, necədi bağban?

Ə b u b ə k r

Bağına ad qoyub o, “Qızıl Arslan”.

(Pauza.)

Şahım, bir şeyi də çatdırım sizə –
Qasid göndərmişdim özüm Tiflisə.
Gəncə qapıları qalır o vaxtdan.

Q ı z ı l A r s l a n

(fikirli)

Gəncə zəlzələsi baş verən zaman
Gəlib, camaata qəsd eləyiblər,
Bir mətəm nəğməsi bəstələyiblər.
Daş-qaş, cavahirat axtarıbdılar,
Gəncədə var-dövlət axtarıbdılar.
Nə xahiş, nə minnət, nə yalvar-yaxar,
Gedəndə qapını aparıbdılar.

Ə b u b ə k r

Şahım, bir hekayət nəql elədilər,
Batıb zəlzələdən o gecə şəhər.
Ordular Gəncədən qayıdan zaman,
Bir gənc əl çəkməyib o darvazadan.
Arada şəhərin zəlzələsindən,
Möhkəm zədə alıb o, sinəsindən.
Qanı axa-axa qalxıb ayağa,
Təzədən yıxıblar onu torpağa...

Q ı z ı l A r s l a n

(bərk tutulur)

Danışıq aparın qonşularla siz,
Görək tapdanmasın həysiyyətimiz.
Hörmət, mədəniyyət xətrinə görək
Kiməsə baş əyib, təzim etməyək.
Yaşayır dünyada xeyir də, şər də,
Hikmətlə uyuşmur heç vaxt ədavət.
Tarixə hörmət var həyatda, bir də
Hörmətə tarixi bir münasibət.
Amma qonşularla görək dil tapaq.
Nifaq yox, ittifaq –
Hər şeydən qabaq!

(Bir nəfər içəri girir və Əbubəkərə nə isə deyir.)

Ə b u b ə k r

Hökmdar, Nizami təşrif buyurur.

Q ı z ı l A r s l a n

Taleyin ən böyük töhfəsi budur,
Aran görüşümüz hər şeyə dəyər,
Bir az sakit olsun məclisdəkilər.
Nə kef, nə musiqi, nə şərab, nə səs,
Böyük Nizaminin başı götürməz.

(Şair ozanla birlikdə daxil olur.)

Şairlə bir görüş, ya adi söhbət,
Allaha xidmətdi, bəndəyə hörmət.

(Pauza. Nizaminin öz şəridən deyir.)

“Bir ürəkdə olsa iki sevgili.
İki ürəklinin düz olmaz dili.
İki bürclü olsa, Ütarid yanar,
Günəşsən, günəşin bircə bürcü var...”

N i z a m i

Mən də duaçıyam sizə, hökmdar,
“Qapında sütundu saraylı şahlar”.

İ n a n c X a t ı n

Şairə ehtiram adətimizdi,
Hər sözü – sözümüz, söhbətimizdi.
Buyurun, öyləşin.

Q ı z ı l A r s l a n

Nizami, buyur.
Cahan Pəhləvanın fərmanı durur.

Onu, böyük şair, gətirmişəm mən,
Burda təqdim edim özünə, şəxsən.

(Fərmanı gətirirlər.)

Həmdünyan adında bu kənd, bu xələt,
Sənə məhəbbətədi, əsərə qiymət.
“Xosrov-Şirin” üçün mükafatındır.
Zamanın şöhrəti, sənin adındır.
Səngərdə oxudum əlyazmasını,
Duydum mən ürəyin eşq havasını.
Kəlamlar işləyir iliyə, qana.

İ n a n c X a t ı n

Mən onu apardım Qızıl Arslana.
Məndən istəmişdi oxuyum deyər,
Cahandan yadigar, sizdən hədiyyə.

N i z a m i

Hökmdar, böyükdür səxavətiniz,
Ən böyük dövlətdir bu hörmətiniz.
Sizdəki hünəri, qüdrəti görək,
Biz sənət dililə göstərə bilək.

Q ı z ı l A r s l a n

Onda... yaratdığın yeni əsərdən,
Bizə parça oxu, sevin sin vətən.
Şairin dilindən şeir eşitmək,
Əvəzsiz bir nemət sayılsın görək.

N i z a m i

(oxuyur)

“Ey könül, böyüklük almadan ələ,
Böyüklər yanında oturma hələ.

Dindirən olmasa, oturma hədə,
 Kəsəri yavaş vur, sınmasın gövhər.
 Gözsüzsə yaramaz göstərmək çıraq,
 Görməyən bir gözə nə piltə, nə yağ?!
 Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
 Sultanın tacında get elə məskən.
 Yerlərə, göylərə odur can verən,
 Böyük Cahangirdir, düşmən devirən.
 Cahan Pəhləvandır, Nüsrətəddindir,
 Hökmü düşmənlərə qılınc təkindir.
 Şahlıq et, verilmiş sənə ölkələr,
 Kömək et xalqlara ədalət göstər.
 Şahdan bir diləyim var mənim ancaq,
 Mənim dastanıma nəzər salaraq
 Sönük bir əfsanə görərsə, artıq,
 Üstünə nə kölgə salsın, nə işıq.
 Rast gəlsə, dalğalı inci, gövhərə,
 Başımı ucaltsın uca göylərə.
 Qaralsın yağının ağzı dağ kimi,
 Yansın düşmən dillər bir çıraq kimi.
 Uca dövlət kimi qonsun eyvana,
 Nizami afərin oxusun ona”.

(*Alqışlayırlar.*)

Q ı z ı l A r s l a n

(*fikirlə*)

Qılıncda güc olur, qələmdə hikmət,
 Birləşsə, basılmaz bu iki qüvvət.
 Hökmdarda qılınc, şairdə qələm...

N i z a m i

Böyük fəzilətdir qibleyi-ələm!

Q ı z ı l A r s l a n

Şairsiz millətin əlacı yoxdur,
 Demək o millətin dilmancı yoxdur.
 Sözün qiymətini verə bilməyən
 Baş varsa, o başı rədd edirəm mən.

İ n a n c X a t ı n

İsfahan məşhurdu sözdə, sənətdə.

Q ı z ı l A r s l a n

O da Nizamiyə borcludur həttə,
 Bizim dilimizin şəhdi, şirəsi –
 Nizami şerində sənət zirvəsi.
 Laylamız, yasımız dilimizdədir,
 Gözəl rəvayətlər, mənəcə, bizdədir.

N i z a m i

Şahım, qoy bir şeyi mən xatırladım, –
 Mən də fars dilində yazdım, yaratdım.
 Ona hörmətimiz, sədaqətimiz
 Ustad Firdovsinin dilidi, şəksiz.
 Şifahi danışiq, göstəriş, filan,
 Yazıya köçmürsə, yaşatmır zaman.
 Farsın dilindədi dəftərxanalar,
 Ana dilimizdə bir yazı axtar?
 Yoxdur.
 Soruşacaq tarix bir zaman,
 Bizə mat qalacaq bizi oxuyan.
 Sizin vaxtınızda öz diliniz yox,
 Fars dili yayıldı, çiçəkləndi, şah!
 Gedib söz soruşsan birindən ağər,
 Yalnız fars dilində cavab verirlər.
 Nə qan qaraldıram, qibleyi-ələm,
 Nə qanım qaralır... guşənişinəm.

(fikirli)

Şair, inanıram bir gün gələcək,
Azərbaycan dili çiçəklənəcək.
Yeganə sərvətdi bu dövlət, bu var –
Nəsildən-nəsilə qalıb yadigar.
Öz böyük oğlunu yetirəcək xalq,
Biz də gələcəyik dünyaya o vaxt.
Nizami, ölməzdir sənin sənətin,
Canlı bir oğlusan o səltənətin.
Başqadır şairin eşqi, ürəyi,
Çatan əsrlərə sözün səsidir.
Vətən, vətən deyən şair ürəyi
Vətənin ən böyük ərazisidir.
Demə bu söhbətim bir təsəllidir,
Tarixdən misallar sənə bəllidir.

İ n a n c X a t ı n

Hökmdar, elçilər gələcək hökmən,
Çindən, Hindistandan, bir də Yəməndən.
Şair də xoş gəlib məclisimizə,
Şahım, dincəlmək də lazımdır sizə.

Qızıl Arslan

Sizi yola salım.

N i z a m ı

Böyük hökmdar,
Özümüz gedərik.

(Gedirlər.)

Böyük sənətkar...
Bəlkə unudacaq məni gələcək...
Bəlkə bu görüşüm yada düşəcək?!
Şairin öz səsi, öz aləmi var.
Qəlbinə gah isti, gah şaxta düşür.
Nə vaxt yetişirsə böyük sənətkar,
Hər xalqın şöhrəti o vaxta düşür.

İ n a n c X a t ı n

(pauza)

Sizin yanınızda, şahım, sizsizəm,
Nə bilim, bəlkə də mən səbirsizəm.
Görürəm get-gedə artır işiniz,
Azalır əvvəlki nəvazişiniz.
Mən gözə dəymirəm göz qabağında,
İtirəm sarayım əl-ayağında.
Sıxır mənliliyi şəərəfim, həyam,
Məlikə olsam da, şahım, qadınam, –
Kişi nəfəsinə ehtiyacım var,
Sizə deyiləsi ağrım-acım var.
Sıgal istəyirəm sizdən or kimi,
Adi qadın kimi, bir bəşər kimi,
Şahım, bağışlayın, birtəhər olur,
Qadın – zəiflikdən hiyləgər olur.
Yeganə gücü var – göz yaşındadır.
Yenə tufanları öz başındadır.

Qızıl Arslan

Məlikə, gözəldir səni dinləmək,
Gözəldir – qadında qadını görmək.
Qadınla öylənmək özü sənətdir,
Ailə ayrıca bir cəmiyyətdir.
Onun da ayrıca öz qanunları,
Sən indi anlatdın mənə bunları.

Lakin... görüləsi çox işimiz var,
 O ulu tanrıdan xahişimiz var,
 Gərək şöhrətimiz gözsün hər yanı
 Zəkamızı tanıtсын Azərbaycanı.
 Bütün öikələrle artırsın ticarət,
 Ticarət – ən böyük bir mədəniyyət!
 Adamlar seçirəm... sabahdan gərək
 Şərq ilə Qərbə biz elçi göndərək.
 Əlaqə yaradaq gərək bu ara,
 Başlayaq siyasi yazışmalara.
 Azərbaycan dili – ana dilimiz,
 Dünyanın ən gözəl dilidi, şeksiz.
 Döyüşdə, sevgidə, siyasətdə də
 Bu dil əvəzsizdi,
 Nəzakətdə də.
 Mən gedim dincəlim.

İ n a n c X a t ı n

Şanlı hökmdar,
 Arzunuz böyükdür, hökmünüz də var.

(Qızıl Arslan gedir.)

Məni də bu dillə siz aldatdınız,
 Əvvəl nikahlayıb, sonra atdınız.
 Əliniz dəymədi mənə, hökmdar,
 Qadını nikahla əsir almazlar.
 İcazə vermişdi sizə şəriət.
 Siz namus əsiri, mən eşq, məhəbbət!
 Bunu bir mən bildim, bir siz, bir Allah.
 Lakin qisasını İncə alacaq!

(Pauza.)

İndi nə hissi var, nə həyəcanı,
 O sevir məni yox, Azərbaycanı.
 Nə sığal gördüm mənə, nə öpüş, nə ər,
 Bu şərtə uduzur bütün kişilər.

Xəlvət gizləmişəm burda xəncəri,
 İlahi, özün sal məni içəri.
 Özün əlimdən tut, mənə kömək ol,
 Gərək gecikməsin Mahmudla Toğrul.

(Gedir.)

M a h m u d

(daxil olur)

Elçilər gəldilər... Toğrul bəy və mən,
 Çindən, Hindistandan, bir də Yəməndən.
 Aldatdım birtəhər keşikçiləri.

(İstehza ilə gülür.)

Qoy indi Toğrul bəy gəlsin içəri.
 Bizim taleyimiz həll olunacaq,
 Əbədi sönəcək indi bu ocaq.

T o ğ r u l b ə y

(daxil olur)

Qəhrəm qalasında mən idim yatan,
 Çadırdə o yatır.
 Oyağam, oyan!
 Bu görüş əbədi bir ayrılıqdı,
 Hökmdar, bu qılıq başqa qılıqdı!

(Fikirli.)

Mahmud heç qalxmayıb əlim yuxarı,
 Əminin gör harda yetib axırı?
 Məni həbs eləyib o öldürmədi
 Bəlkə də özünə rəva bilmədi.

Onun ürəyinə bələdəm... bu, düz!
İnanc Xatın ilə sözdü-sözümüz!
Görək mən öskürəm...
Mahmud hazırlaş!

Q ı z ı l A r s l a n

(hövlnək çıxır)

Toğrul bəy?!

T o ğ r u l b ə y

Hökmdar...

Q ı z ı l A r s l a n

Bu nədir, İnanc?!

(Toğrulun əli qalxmır. İnanc Xatın arxadan
bir neçə dəfə xəncərlə vurur.)

Ah, İnanc!
Ah, Toğrul!
Ah, Mahmud!
Dayan!..
Mənə arxa duran vurdu arxadan.

(Yıxılır.)

(İnanc Xatın və Toğrul bəy gedirlər.)

M a h m u d

(tək)

Atamın yurdunda təkəm indi mən,
Biz qisas alarıq Əbubəkrdən.

Keçdi əlimizə indi taxt-tac,
Yaşasın, Toğrul bəy!
Məlikə İnanc!

S ə s

(Məlikə İnancın səsi. Mahmud dinləyir)

Yətər arxalandın doğma vətənə,
Vətən arxalansın qoy indi sənə.
Cahanın taxtında sən özün əyləş
Qanuni oğlusan...
Mahmud, fikirləş!

İ n a n c X a t ı n

(daxil olur)

Qaç, Mahmud! Qaç qurtar indi birtəhər,
Toğrul fərman verdi – həbs eləsinlər.
Götür bu xəncəri, tələb edirəm,
Toğrulun qanına boyansın aləm!

M a h m u d

(tərəddüd edir)

Ana, Toğrul bəyin verdiyi vədi?

İ n a n c X a t ı n

Vədələr, ümidlər yalnız tələdi!
Tez Mahmud! O səni bərk hədələdi!
(Mahmud xəncəri siyirib gedir.)
Elə bil ayıldı Toğrul sonradan,
Sarsılıb soruşdu Qızıl Arslanı.
O tələb elədi gözlərində qan,
Mənim əllərimdə görəndə qanı.

Toğrul bəy

*(daxil olur. İnanc Xatının barmağında
Qızıl Arslanın üzüyünü görür)*

Üzük barmağında bulaşmış qana,
Qızıl yalan satdın Qızıl Arslana!
Mənə evlənməyi təklif elədin,
Al bu, üzəğlğim... tanıdın yəqin?

İnanc Xatın

Ah, Mahmud! Ah, Mahmud!

Toğrul bəy

Al, sənin olsun!
Bu qanlı köynəyi kəfənin olsun!
Üstümə göndərdin əlində xəncər,
O hücum etsə də, çaşmışdı... ləçər!
Günəşin odunu külək soyutmaz,
Bəbirlə tülkünün oyunu tutmaz!
Sən təhrik elədin...

İnanc Xatın

Ah, Mahmud, oğul!

*(Qanlı köynəyini boğazına dolayır və
dəli vəziyyətdə özünü boğur.)*

Salnaməçi

(daxil olur)

Nəhayət, oğlunun qanında boğul!

(Tamaşaçılara.)

Oğul istəyirdi şah, Məlikədən,
Oğlunu itirdi axırda vətən.
Möminə Xatından İnanc Xatına,
Bir ölkə mat qaldı iki qadına.
Bir qadın eşqilə qurulan dövlət:
Bir qadın məkrilə uçdu, nəhayət.

Əcəmi

(Nizami ilə daxil olur)

Zəmanə xatırlar Qızıl Arslanı,
Şöhrətə çatdırdı Azərbaycanı.
Öz böyük oğlunu itirirsə xalq –
Özü başsız qalır hər şeydən qabaq.

Nizami

Millətin şüuru oyansın gərək,
Qorusun vətəni göz bəbəyitək.

Bağban

Çıxıb Əbubəkr ağ yolun üstə,
Gəncədən yeriyr Toğrulun üstə!

*(Əbubəkr və döyüşçülər siyirməqılınc səhnəyə daxil olurlar.
Birinci şəkildə olduğu kimi, Salnaməçi və sağ qalan
personajlar qayıdıb Möminə Xatın türbəsinin
qapılarından içəri keçirlər.)*

SON

RÜFƏT ƏHMƏDZADƏ

(1933–1988)

Əhmədzadə Rüşət Zülfiqar oğlu, – şair, dramaturq, – Azərbaycanın Balakən rayonunda anadan olmuşdur. Orada orta məktəbi bitirib, kinolaşdırma idarəsinin səyyar kinomexaniki (1949–1951), Balakən rayon mədəniyyət evinin direktoru (1951–1956), Bakı şəhəri Xətayi rayonundakı pionerlər evinin direktoru (1956–1959), “Kırpi” satirik jurnalında (1959) əvvəl korrektor, ədəbi işçi, məsul katib, baş redaktorun müavini olmuşdur.

ADU-nun filologiya fakültəsində təhsil almışdır (1963–1968).

Bədii yaradıcılığa “Əziz bayram” şeirləri (1953) “Azərbaycan pioneri” qəzetindən başlamış, “Gülə-gülə” (1981), “Bildirçinin bəyliyi” (1984), “Zarafatsız zarafat” (1987), “Hələlik” (1988) kinokomediyalarını tamaşaya qoymuşdur. “Gülüş sanatoriyası” (1988) televiziya operettasının mətnini yazmışdır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü olmuşdur (1968).

BİLDİRÇİNİN BƏYLİYİ...

(SÖNQULUNUN NÖVBƏTİ CƏHDİ)

İki hissəli musiqili gülüş

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Sönqulu
Balaxanım
II Balaxanım
Baş həkim
Qapıçı
Sanitar
Ofisiant
Xörəpaylayan
Potuş
Gönc (nazir müavini)
Hambal
I müştəri
II müştəri
Eynökli oğlan

– Sönqulunun arvadı

BİRİNCİ HİSSƏ

Reproduktordan şux musiqi sodesi altında şeir mətni oxunur:

Qovuşur illərə illər, yaradır qəhrəman ellər, gəlir ilhama könüllər belə
şən çağ, bu növrəği görürkən düşünürsən: nə qədər bəxtəvərəm mən
belə xoş gündə, bu şənlikdə, dünyədə söz açıb el hünərindən gəziyəm
doğma diyarı, hamının indi şüarı belədir ki, gecəni gündüzə qatmaq,
iş ilə vaxtı qısaltmaq, daha yüksəklərə çatmaq, Vətənin şonin ucaltmaq,
yaşasın bir belə növrəq, belə dövrən ki, günəş şələli öz qanunu
vardır, onun hər kəlməsi, hər cümləsi insanlara yarıdır, bu həqiqətlə
ürəklərdə bahardır, calanıb karvana karvan, el olub bolluğa sarvan,
belə görək inanırsan bu adamlar dağı dağı üstə qoyarlar, hamıda
çünki inam var və bilirlər bizim ellər necə qüdrətlə, dəyanətlə, cəsarətlə
gedirlər yarışın ön sırasında, atalar da, analar da, bacılar da,
xalalar da, nənələr də, nəvələr də, hamısı işdə hünərdə, hamının
qəlbi qürurlu, hələ bundan da uğurlu gələn illər olacaqdır, bu bir haqdır,
yox əgər şəkk eləyən var, o da şəksiz badalaqdır, özü də köhnə
alaqdır, bir təsadüfdü ki, sağdır və təəssüf hələ var, beyni qabar, kəlsəsi
dar zəti qırıqlar, azsa da var hələ pislər, ürəyi pəslə xəbəslər, ilişib
kündə qalanlar, dadanıb rüşvət alanlar, dələduz, saxtakar, əyyaş,
deyirəm kaş, düşə bir daş qala altında bu qansız yaramazlar, yerə girsin
bu bir azlar!

Bu sözləri deyirəm
Xalqımızın adından;
Ünvanı antipodlar
Çıxarmasın yadından.
Onlar bizimlə addım
Ata bilməyəcəklər.
İyrənc niyyətlərinə
Çata bilməyəcəklər.
Belələrdən birini
Təqdim edirik sizə.
Gəlin onu çevirək
Nifrət hədəfimizə,
Gülüş hədəfimizə!

Səhnə işıqlandır.
Sönqulu oxuya-oxuya gəlir.

Sönqulu.

Deyirlər ki, Sönqulu
Yaman çox sevir pulu.
Cibində dərs alandır,
Dorsini tərs alandır.

Nəfsiyyənin girişəndir,
İlişə sürüşəndir.
İşdə tutmayıq qərar,
Onda min cür oyun var.

Nəqərat:

İnanmayın, inanmayın, yalandır,
Mənim yerim guya döngə-dalandır.

Baş vururam indi o yan-bu yana,
Çax-çux ilə bəlkə bəxtim oyana!
Tənqid oldum hər necə,
Heç nə almadım vecə.
Əlli iş dəyişmişəm,
Bilmirəm nədir peşəm.
Xeyrimçün zəliyəm mən.
Sanmayın dəliyəm mən.
Sizin gözlərinizdə
Bəlkə gülmləliyəm mən.

Nəqərat:

Xəstəxananın küçə qapısı.

Sönqulu olındə zənbil gəlib içəri keçmək istəyəndə qapıçı buraxmır.

Qapıçı. Hara gedirsən, a kişi?

Sönqulu. Görmürsən, hara gedirəm? Burdan hara gedirlər?

Qapıçı. Ora keçmək olmaz!

Sönqulu. Nöşün?

Qapıçı. İcazə vermirlər.

Sönqulu. Təzə zakəndu? Öz arvadımı görməyə icazə almamı-
yam? Yekə kişisən, uşaq-uşaq danışma!

Qapıçı. Burda arvad-kişi söhbəti yoxdur, xəstə var, həkim var.
Sönqulu. Qapıçı demədin, ən əsası.

Qapıçı. Qapıçı yox, nəzarətçi var.

Sönqulu. Sağlığına qismət olsun. Nəzarətçi müəllim! (*Cibin-
dən pul çıxarıb ona uzadır.*) Buyur, bu da mənim icazəm! İndi olar?

Qapıçı. İndi heç olmaz. Sən mənə rüşvət verirsən?

Sönqulu. Ay-hay! Sənin nə vəzifən var ki, rüşvət alasan, bu
hörmətdir, atam-qərdeşim! Hörmət!

Qapıçı. Sənin mənə nə hörmətin ola bilər?

Sönqulu. Hörmət sənə yox, Balaxanıma.

Qapıçı. Bura bax ey, Balaxanım özünsən! Danışanda sözüünə
sərhəd qoy!

Sönqulu (*gülür, qapıçı əsəbiləşir*). Allah atova rəhmət eləsin,
Balaxanım. Bədnəiyabətliyin burda da qabağıma çıxıb.

Qapıçı. Yekə kişisən, altı-beş danışma! Bədnəiyabət də özün-
sən, Balaxanım da! Mən kişi adamam! Ağzımı açıdır, indi söyləyərəm
Balaxanıma da.

Sönqulu (*hirsələnir*). Ələ, mumla! Əlli qramlıq ağzına səkkiz
givrəkəlik bir şapalaq çəkərim, səkkiz aydan sonra özünə gəlsən,
səkkiz il Allaha şükür eliyərsən. (*Əsəbi cibindən siqaret çıxarır, yan-
dırır, qapıçı qorxuya düşüb mülayimləşir.*)

Qapıçı. Niyə hirsələnirsən, atam balası. Mənə necə tapşırırlar,
elə də işləyirəm. Deyirlər içəri adam buraxma, buraxmıram. Deyor-
lər burax, buraxaram. Atamın xəstəxanasıdır, bəyəm?

Sönqulu. Yaxşı ki, atovunki deyil, yoxsa adamın atasını dalına
səriyərdin. Qapıda oturub göylərnən vuruşursan.

Qapıçı. Elə demə, yoldaş, mən mədəni adamam.

Sönqulu. Onu sən deməsən də bilirəm.

Qapıçı. Hardan bilirən?

Sönqulu. Ədə, mədəni olmasaydın, qapıda nə işin var? Azı-
azı heç olmasa indi mənim yerimdəydin. Özün ki deyirsən mədəni
adamsan, onda mədəniyyətinə göstər, get, Balaxanıma çağır. Xəbər
göndərüb, bu gün çıxır. De, orin gəlib gözləyir.

Qapıçı (*sevinir*). Balaxanım, sizin arvadınızdır?

Sönqulu (*pərt olur*). Bəs kimdir? (*Hirsi.*) Sən hardan tanıyır-
san Balaxanıma?!

Qapıçı. Mən tanıyıram. (*Sönqulunun eyni açılır.*) Mən elə bil-
mişdim, sən mənə Balaxanım deyirsən.

Sönqulu (*iki əlini göyə qaldırır*). Xudaya, şükür yaratdığımı, olub-qalmayan ağlına. (*Qapıçıya*.) Ay rəhmətliyin qız nəvəsi, sən arvadsan bəyəm? Adın nədir?

Qapıçı. Dadaşbala!

Sönqulu. Gül kimi adın var, başqa adı neynirsən? Hə, de görüm, çağırırsan? Ya mən keçim içəri?

Qapıçı. Xeyr! İçəri keçmək olmaz! Özüm gedib çağıraram! Hansı palatadır?

Sönqulu. Palata-zad bilmirəm. Kimdən soruşsan, yerini göstərər. Ona Balaxanım demişəm. Allah bilir, bir həftədə xəstəxananın bütün ştatını reqlistrasiyadan keçirib.

Qapıçı. Onda sən burda ol, içəri heç kimi buraxma a!

Sönqulu. Arxayın ol! (*Qapıçı gedir*.) Bay atonnan, qapıçı da olanda beləsindən olasan, zalım oğluna pul da kar eləmir. Eh, küllətpövün mərkəz nöqtəsinə! Sən pul nə başa düşürsən? Bununki töhmətdir, yapışdırasan qabırğasına, artıq-əskik də danışdı, salasan sak-raşeniyaya, getsin dana otarsın. (*Bu vaxt eynəkli oğlan gəlib, içəri keçmək istəyəndə Sönqulu onu saxlayır*.) Hara, a yoldaş! İçəri keçməyə heç kimə icazə vermirlər.

Eynəkli oğlan. Qardaşım burdadır, ona bir kəlmə söz deyib çıxıram.

Sönqulu. Burda qardaş-bacı, ər-arvad söhbəti yoxdur, xəstə var, həkim var. Bura xəstəxanadır.

Eynəkli oğlan. Xahiş eləyirəm.

Sönqulu. Çox nahaq eləyirsən. İcazə yoxdur. Başa düş, yoldaş, başa düş! (*Eynəkli oğlan əlini cibinə salır, Sönqulu kənara*.) Deyəsən, başa düşəndir, mən ölüm! Buna hörmət eləməmək günahdır. (*Sönqulu pul verir*.) Tez ol, keç. Amma elə get, heç kəs səni görməsin. Burda mənim pəmoşnikim var, qapıçı, əclafın biridir. (*Oğlan cəld keçir*.) Əcəb əntiqə yerdir, adı balaca, haqq-hesabı haqq-hesab, mən ölüm! Gündə 50-60 beləsi gəlsə, duru yerindən filan qədərini var. (*Fikrə gedir, musiqi parodiya*.)

(“Darıxıram” mahnısı)

Sən olmasan gülmür üzüm,
Qayğına qalan mən olmuşam.
Yaxşı bilirəm canım, gözüm
Qadan alan mən olmuşam.

Tez-tez küsürsən niyə,
Pərişan olma belə,
Sevirəm səni.

Balaxanım, Balaxanım, Balaxanım,
Mənim gülüm!

Ürəyimin, diləyimin
Sən istəyi ol bu dünyada
Acı-şirin günlərimi
Mən salaram hər zaman yada.

Gözlərim, gözlərim gələrsən,
Mənimlə hər zaman gülərsən.
Balaxanım, Balaxanım, Balaxanım
Mənim gülüm!

(*Bu vaxt baş həkim gəlib salam verib keçmək istəyəndə, Sönqulu onu saxlayır*.) Hara, a yoldaş! (*Həkim onu görüb tutulur*.)

Baş həkim. Siz kimsiz? Sizi bura kim təyin eləyib?

Sönqulu. Bura bax, qışqırma, bura bazar deyil, xəstəxanadır! Vjd-fasonundan mədəni adama oxşayırsan, amma şəhər nəqliyyatı kimi mədəniyyətin çatmır. Adam bir əvvəlcə soruşar, keçmək olar, ya yox? Sonra biz də baxarıq, götür-qoy eliyərik. Paçka basmaqdır bəyəm?

Baş həkim. Mən sizdən soruşuram. Siz hardan bura düşmüşüz?

Sönqulu. Bura bax, silistçi-zadsan bəyəm, məni sorğu-suala tutursan? Heç özündən çıxma. Ona qalsa, mən səndən də nervinniyəm. Əlimdə kağızım da var. (*Əlini alır cibinə, kağız yerinə pul çıxır*.) Budur, (*pərt olur*) əşi, bu şoqərib hardan çıxdı? Dedim olmaz, vəs-salam. Buranı mənə tapşırıblar. Tapşırıblar heç kimi buraxma. Təm bolce sənin kimi adamı. Başa düşdün, ay düşdün a. Hər girdə şey baş olsaydı, balqabaqda da ağıl olardı, mən ölüm!

Baş həkim. Təhqirə keçməyin. Mən... (*Qapıçı hövlnək gəlir*.)

Qapıçı (*həkimlə Sönqulunu sözləşən görüb pərt olur*). Yoldaş baş həkim, iki dəqiqəlik xəstəni çağırmağa...

Baş həkim. Çox nahaq getmişdin. Bura sənin yerin deyil. Növbən dəyişilən kimi, gələrsən yanıma. Səninlə sonra danışaram. (*Gedir*.)

Qapıçı. Sən nə eləmişən? O buranın böyüyüdür. Yıxdın mənim evimi.

Sönqulu. Atam-qərdeşim, necə demisən, elə də eləmişəm. Dedin heç kimi buraxma, mən də buraxmadım, bu bir, ikincisi, sən nədən qorxursan? Belə ki, işləyirsən a, o sayaq suxoy yer hər yerdə var. Qoy buranın böyüyü qorxsun ki, çıxartsalar, qanı getdi, mən ölüm! Yaxşı, Balaxanım necə oldu? Gəlir?

Qapıçı. Əcəb adamsan, heç bilmirəm bu gün qabağıma kim çıxmışdı ki, sənə rast gəldim. Eh, Balaxanım. (*Əlləri ilə gözünü qapayır.*)

Sönqulu. Balaxanıma nə olub? Halı pisdir?

Qapıçı. Halı lap əla idi. Dedim ərin səni gözləyir. Elə bil arvadı cin vurdu. Çıxdı özündən, nə çıxdı. Orda başıma o oyun gəldi, burda başıma bu.

Sönqulu. A kişi, adam kimi danış görüm, nə deyirsən? Balaxanıma nə olub?

Qapıçı. Balaxanım deyir mənim ərim-zadım yoxdur. Ayıb olsun, məni çağırana da, çağırtdırana da, deyir ərim beş il qabaq rəhmətə gedib.

Sönqulu. Sən öləsən, həkimlər arvadı dəli eləyiblər. Dedim, Balaxanım, gəl getmə xəstəxanaya, özüm səni müalicə eliyim, sözümə baxmadı. Buyur, Sönqulu, hər şeyin vardır, bircə dəlin çatmırdı, o da düzəldi. (*Qapıçıya.*) Lap elə dedir?

Qapıçı. Onun dediklərinin hamısını yadda saxlamağa mənə yaddaş nə gözür? Növbətçi həkim öldündən nimçəni almasaydı, geydirirdi kəlləmə.

Sönqulu (*ağlamsınır*). Yazıq Balaxanım. Sönqulu kaş, beş il qabaq doğrudan öləydi, sən bu gününü görməyəydin.

Qapıçı. Yaxşısı budur, sən çıx aradan, dedi, indi paltarımı geyib gəlirəm. Milis çağır o dələduzu tutdurmaq mənə borc olsun.

Sönqulu (*ağlamsınır*). Can Balaxanım, can! Ağıllı vaxtında sənle bacarmırdım, gör bundan sonra nə müsibətim var?!

Qapıçı. Sən çıx aradan. (*Birdən duruxur.*) Yox, getmə, elə bilər onu aldatmışam. Məni birtəhər eləyər. Allah göstərməsin gözlərindən od çıxır. (*İkinci Balaxanımın gəldiyini görən qapıçı stolun altına girir.*)

İkinci Balaxanım (*hirsli*). Hanı, məni çağırın o ər?

Qapıçı (*stolun altından*). Bacı, o boyda ərivi görmürsən? (*Sönqulu çaş-baş qalır.*) Balaxanıma tanımırsan?

İkinci Balaxanım. Məni çağırın bu idi?

Qapıçı. Bəli, Balaxanım bacı.

İkinci Balaxanım (*Sönquluya*). A kişi, heç utanmırsan, adam dul olanda, onu ələ salarlar? Ərim sağ olsaydı, sənün ciyərivü çıxartmışdı.

Sönqulu. Küy-kələyə salma, ərün ciyər çıxardan olsaydı, sən ondan qabaq rəhmətə gedərdin.

İkinci Balaxanım. Sən qalmışdın məni ələ salasan? Vallahi, burda bir şivən qopararam, səsimə aləm yığılar. Balaxanıma dolayan hələ anasından olmayıb. (*Ağlayır.*)

Sönqulu. Ay bacı, mən Balaxanımın dalınca gəlmişəm. Öz arvadımın. (*Qapıçıya.*) Sən ora niyə girmisən? Adam yeyəndir? Arvad-zad görməmişən? Mən sənə Balaxanıma çağır dedim, sən bu şingiləni hardan tapdın?

Qapıçı. Balaxanımdır da.

İkinci Balaxanım (*ağlayır*). Baxanımam da.

Sönqulu. Ala e! Belə də Balaxanım olar? Üç yaşlı dana kimi arvad gətirmişəm bura, əvəzində buzov aparım? Bura xəstəxanadır, ya ferma?

İkinci Balaxanım. Buzovsan da, keçisən də. Mənə cavab ver görüm, sən mənim ərimsən?

Qapıçı (*stolun altından*). Təmiş söhbətdir, arvad olanda nə olar?

Sönqulu. Əşi, mən sənə dedim ki, sən mənim arvadımsan? Haçan dedim, kimə dedim? (*Qapıçı stolun altından çıxır.*)

Qapıçı. Mənə dedin! Dedin bu gün xəstəxanadan çıxır, get çağır mən də çağırıdım.

İkinci Balaxanım. Mən hələ üç gündən sonra çıxacağam xəstəxanadan.

Sönqulu. İstəyirsən, lap üç ildən sonra çıx. Öz işindir. Onun mənə dəxli yoxdur. Balaxanım canı!

İkinci Balaxanım. Görüm elə özün yatasan üç il böyrü üstə. Heç dalınca gələnin olmasın.

Sönqulu. Olmadı da. Qarğısa qalsa, sənə fundamentalni elə qarğış eləyəərəm, dayandığın yerdə donarsan. Heç avqust ayının cırhacırında Ərəbistan səhrasında da donun açılmaz, mən ölüm! (*Qapıçıya hirsəlir.*) Ə, Dadaşbala, məni dolamırsan? Bu Balaxanımdır? Balaxanımdan üç dənə bundan çıxar, hələ astatka da qalar.

Qapıçı. Ay bacı, sən Balaxanım deyilsən?

İkinci Balaxanım. Balaxanıma.

Qapıçı. Bu sənin ərindir?

İkinci Balaxanım. Yox. (Ağlayır.) Ərim yoxdur. Ölüb.

Sönqulu. Bacı, ərin yoxdur, Allah əvəzini yetirsin! Oturduğum yerdə işə düşmədim? (Qapıçıya.) Ay süd yanıqı, bəyəm mən öz arvadımı tanımıram, sən bundan soruşursan?

İkinci Balaxanım (Sönquluya hücum eləyir). A kişi, indi özünü zorla mənə ərləyəcəksən?

Sönqulu. Allah eləməsin! Sənə baxanda Balaxanıma min şükür! (Kənara.) Deyəsən, bu, zorla özünü mənə sıramaq istəyir, mən ölüm! Bacı, mən bir Balaxanıma ancaq saxlaya bilirəm. İkinci Balaxanıma mənə padarka versələr də lazım deyil. Evdə arvad xoru düzəltməyəcəyəm ki. (Qapıçıya.) Aləmi qarışdıran budur. Allah sənə şəfa versin. Bu kişinin səhvinə görə səndən min dəfə üzr istəyirəm.

İkinci Balaxanım (yumşalır). Deyirəm axı, siz mədəni adama oxşayırsınız. Üzünüzdə nur var. Kobud danışdığım üçün mən sizdən üzr istəyirəm. Yaxşı deyiblər ki, adam görək bir şeyi dərindən öyrənməmiş, tez özündən çıxmasın.

Sönqulu. Eybi yoxdur, özündən çıxmaq arvadların xasiyyətidir. Balaxanımdan min dəfə qabiliyyətlidir, mən ölüm. İyirmi beş ildir mən bizim arvada nəzakət dərsi keçirəm, beyninə girmir. De nəşün? Çünki mən onu alanda, üç maşın cehiz gətirib, bir qram mərifət gətirmək yadına düşməyib.

Qapıçı. Bu yaman hiyləgər adama oxşayır. O cür əzazili bir dəqiqədə əl quzusuna döndərdi. (Bu vaxt eynəkli oğlan içəridən çıxanda qapıçı onu saxlayır.) Dayan, a yoldaş! Sən içəri hardan girmisən?

Eynəkli oğlan. Burdan.

Qapıçı. Kim buraxıb səni? (Sönqulu göz vurur, o başa düşmür.)

Eynəkli oğlan. Bu kişi.

Sönqulu. Mən? Yekə kişisən, ədə? Mən qapıçı-zadam səni buraxım? (Eynəkli oğlan başını bulayıb gedir.) Gördün naxalı? Bildi işini, çıxdı aradan. Aferist. Allah bilir, hasardan aşıb. Cüvəllağı!

Qapıçı. Əmanətə xəyanət yaxşı iş deyil.

Sönqulu. Bura bax, ey. Ağzıya gələnə tozlazlama. Qıraqdən qulaq asan da elə bilər, görəsən, mənə nə əmanət eləmişən ki, xəyanətım olub. Əmanətin olsa, qapıda nə qəlot eliyirdin?

Qapıçı. Ay başına dönüm, indi ki, bunu buraxırdın, daha baş həkimi o günə niyə salmışdın?

İkinci Balaxanım (qapıçıya). Sən də uzunçusan a. Kişiyə bəhtan niyə atırsan? Utanmırsan? Bu adam buraxandır?

Qapıçı. Daha sözüüm yoxdur.

Sönqulu. Sənin qızdırman var, mən ölüm. Rəhmətliyin oğlu. Həkimlər qulağuvun yanında ki, özünü göstər də.

İkinci Balaxanım. Demə daha. Siz ona fikir verməyin. Mən indi gedib sizin Balaxanıma taparam.

Sönqulu. Dayanın, hələ getməyin, sizinlə bir balaca söhbətim var.

İkinci Balaxanım (əzilib-büzülür). Nə barədə?

Sönqulu. İş barədə.

İkinci Balaxanım. Bəlkə qalsın başqa vaxta? (Balaxanım gəlir, onların söhbətini eşidib, kənara çəkilir.)

Sönqulu. Olar. Bu barədə arxayın danışmaq lazımdır. Təkliddə. Mən sonra sizin yanınıza gələm. Sizə nə gətirim?

İkinci Balaxanım. Hec nə lazım deyil! Sizin sağlığınızdən başqa! Sağ olun! Xudahafız! (Gedir.)

Sönqulu. Mütləq gələcəyəm. Bunu görək yeməxanaya işə götürüm. Əntiqə zaşitnikdir. Yoxlama oldu, ver qabağa, mən ölüm! Arvadlara güzəşt çoxdur. (Balaxanım onun yanından saymazıya keçir, Sönqulu onu görüb sevincək.) Balaxanım, həmişə ayaq üstə! Bizim idarənin müdiri kimi düz keçirsen, gözün adam-zad görmür!

Balaxanım. Mən Balaxanım deyiləm.

Sönqulu. Balaxanım deyilsən? Nə oldu, adını dəyişdin? Güll kimi aduvu dəyişincə, xasiyyətini dəyişsəydin, deyərdim afərin!

Qapıçı. Deyəsən, bu da Balaxanım olmadı.

Sönqulu. Bu əsil Balaxanımdır. (Pərdə örtülür, Sönqulu və Balaxanım pərdə qabağında qalırlar.)

Balaxanım. Gəlmə mənim dalımcə! Get səni gözləyənin yanına!

Sönqulu. Bərəkallah! Heyif bu qəddi-qamətindən ki, qapısında yel vurub yengələr oynayır. Sən öləsən, sən məni çərrədirib salacaqsan balnisada boş qalmış koykova!

Balaxanım. Səninçün daha yaxşı, məşuqəyə yaxın olarsan.

Sönqulu. Balaxanım! Kaş ömrüm boyu subay qalaydım, sənə rast gəlməyəydim! Ağöz, mən məşuqə dalıca gözənəm? Mənim heç ölməyə vaxtım yoxdur?!

Balaxanım. İndi öz gözümnlə gördüyüm, qulağımla eşitdiyimi də danacaqsan? Sönqulu! Heyif səninlə keçən ömürdən, çox heyif!

Sönqulu. Sonra deyirlər, təqsir kişidədir, bayaqkı Balaxanımın qabiliyyəti hara, bunun körtənkələdən zəhər alan dili hara? Balaxanım! *(Qışqırır.)*

Balaxanım. Çəkmə mənim adıml!

Sönqulu. Ay sənin adın Əzrayılın bugünkü spisokunda başda qırmızı çernillə yazılsın ki, gözündən yayınmayasan!

(Musiqi.)

Balaxanım.

Səni sevirəm dedim.
Sözümdən inciyərəm.
Yollarına dikilən
Gözümdən inciyərəm.

İnciyərəm, səni mən
Güman etməzdim belə.
Səndən incidiyimçün
Özümdən inciyirəm.

Sönqulu.

Məni kəməndə salan
Telindən inciyərəm.
Şirin dildə acı söz,
Dilindən inciyərəm.

İnciyərəm illərlə
Sən olmusan həmdədim.
Ayımdan inciyirəm,
İlimdən inciyirəm.

Balaxanım. İndi belə danışarsan, quyruğun qapı arasından çıxıb, kefin kök, öləndə yeməkkəna, hər şey təzələlib, köhnə bir dənə Balaxanım qalmışdı, onu da o cüllütlə əvəz elədin. Xudahafiz!

Sönqulu. Xeyr! Sən əvvəl mənimlə salamlaş, sonra xudahafiz de! Ay həkimlər, həkimlər! Gül kimi arvadı gic eləyib qaytardılar üstümə!

Balaxanım. Həkimlər çox sağ olsunlar! Məni əməlli-başlı ayağa qaldırmışdılar, sən yıxdın. Özü də xəstəxananın kəndərində. Heç qoymadın evə gəlib çatım. *(Ağlayır.)*

Sönqulu. Xalis anavun kopyasısan, mən ölüm! O da atovu bu priyomnan öldürdü. İndi sən də ondan öyrəndiklərini mənim üstümdə təcrübə aparmaq istəyirsən? Onu görməyəcəksən! Böhtançı, deyir xəstəxananın kəndərində məni vurub yıxdın.

Balaxanım. Vursaydın ondan min dəfə yaxşı idi. Elə bilirsen, sənin o cüllütlə mazağlaşmağını görmədim? Ona svidaniya verməyini eşitmədim? Az qalmışdın üzünü mürdəşir yumuşu hop eləyib udasan. *(Sönqulunu yamsılayır.)* Sənin üçün nə gətirir? Dərd apar, azar apar! Ağacın dalından sizə qulaq asırdım. Hamısını bildim. Tanıdım səni! Heç eybi yoxdur. Mən də oturub, bunun yolunu gözləyirəm ki, dalımca gələcək. Çəkil gözümdən, çəkil, çəkil, çəkil...

Sönqulu *(gülür)*. Ağzın motosiklet motoru kimi xoda düşəndə dayanmaq bilmir. Heç xəbərin var ki, o cüllütü sənin yerinə sıırıyır-dılar mənə? Mən səni çağırırdırdım, gördüm o gəldi. Heç demə, onun da adı Balaxanımmış. Dedim əşi, bizim arvad hara, bu hara? Balaxanım!

Balaxanım. Can!

Sönqulu. Kül olmayan dərrakövün fundamentinə! Ay maymaq-lar müsəbiqəsinin qalibi, heç şeyi bilməsən də, görək onu biləsən ki, mən sənin o tülkü baxışovu əlli elə cüllütə dəyişməyəm.

Balaxanım. Bu nə bənzətmədi? Tülkü baxışovu nədir? De, ceyran baxışını.

Sönqulu. Görmədiyim şeyi deyə bilmərəm.

Balaxanım. Sönqulu, mən bilirəm sən məni çox istəyirsən, incimə, sınayırdım səni.

Sönqulu. Bərəkallah, düzü əyri görən qabiliyyətin olmayan cövhərinə. Malades! Bu fərsət yer üzündə birçə adamda olar, o da mənim baxtım çıxıb. İyirmi beş ildir Sönqulunun qoltuq cibində mürgü vurur, hələ indiyə qədər mənə sınayırdı. Bərəkallah!

Balaxanım. Sönqulu, çox qəliz danışarsan a, incimə, başa düşmədim, nə deyirsən?! Qoltuq cibində nə var, dedin?

Sönqulu. İnşallah, iyirmi beş ildən sonra onu da başa düşərsən.

Balaxanım. Elə onu de, hələ nə yaşım var? Yadındadı, sonə gələndə balaca, bu boydana uşaq idim.

Sönqulu. Kaş elə o boydana qalaydın.

Balaxanım. Niyə, Sönqulu?

Sönqulu. Heç olmasa, sən sarsaq-sarsaq danışanda, deyərdim: uşaqdır, ağıl kəsmir. Balaxanım, mən həyatımda iki şeyi sevmişəm. Bir pulu, bir də səhv eləyib səni.

Balaxanım. İndi ki səhv eləmişən, mən çıxıb gedə bilərəm.

Sönqulu. Deməzsən aldatdım, bəs iyirmi beş illik sənə baxmaq xərcimi kim ödəyəcək?

Balaxanım. İşləyərəm, az-az qaytararam.

Sönqulu. Xeyr, mənim kredit maldan zəhləm gedir. Torpağı sanı yaşayasan, sən də xalan Nisəxanım kimi niyə şey üçün sino gedirsən. Elə siz nəsilliklə niyəbəzsiz.

Balaxanım. Sarsaq dedin, yadıma düşdü: ay Sönqulu, heç soruşmuram işlərin necədir?

Sönqulu. Necə olacaq, yenə ilişdim. Müvəqqəti keçirdilər aşağı işə.

Balaxanım. Ay Sönqulu, təzə yeriməyə başlayan uşaq kimi tez-tez yıxılırsan e!

Sönqulu. Badalaq qoyanlar qoyur bəyəm?

Balaxanım. Olmaz ki, düz işləyəsən? Yorulmadın? Bilmirəm sən niyə belə pulgir oldun?!

Sönqulu. Rəhmətlik atova oxşamışam da.

Balaxanım. Sönqulu, birdəfəlik bil ki, yalan ayaq tutar, yeriməz!

Sönqulu. Balaxanım, yalanı elə yeridirlər ki, lap "mersedes" kimi. Elə bu dəfə məni yalandan yıxmadılar?

Balaxanım. Axı bir də görüm necə oldu?

Sönqulu. Necə olacaq? Yatmışan xəstəxanada, dünyadan xəbərin yox. İntizam, qayda-qanun məsələsinə elə girişiblər ki, yatanda da diksinirəm.

(Musiqi.)

Bir qadın gəldi ki, kontrolam mən,
Dedim iş nə gözəl xanıma düşdü.

Balaxanım. Arvad?

Sönqulu.

Arvad, üzü də sir-sifətdən sənə oxşayırdı.
Ürəyim quş kimi qopdu yerindən,

Gedib nənəngilin damına düşdü.
İşarə elədim dərdimi bildi,
Dedim nə yaxşı ki, bu əhli-dildi.
Cibimi tərpətdim, astaca güldü,
Güləndə qadasi canıma düşdü.
Şükür elədim ki, işim deyil pis,
Nə bilim tor qurur mənə bu iblis,
Elə ki zəng edib çağırırdı milis,
Sındı qol-qanadım yanıma düşdü.

(Balaxanım məyus olur, Sönqulu onun könlünü alır.)

Balaxanım, fikir eləmə. İşim yaxşı olacaq.

Balaxanım. Nə vaxt?

Sönqulu. Amma heç kimə demə a! Sən bir az ağzıyırtıqsan.

Balaxanım. Mən? Arxayın ol! Dədəmin canı, heç kimə demərəm.

Sönqulu. Bu yaxınlarda atıram yeməxananın daşını, əntiqə yerə gedirəm.

Balaxanım. Hara?

Sönqulu. Sus! Bunu bir sən bilirsən, bir də mən.

("Sus-sus" mahnısı)

Bunu demə heç bir kəsə,
Hamı bilər düşər səsə.
Sonra məndən yazan olar,
Ora-bura yozan olar.

Nəqərat.

Təkcə sənə, sənə, sənə açiram sirri,
Çünki sənə, mənə, bizə olacaq xeyri!
Sus! Sus! Sus! Kimsələr bilməsin!
Sus! Sus! Sus! Kimsələr duymasın!

Balaxanım.

Arxayın ol sən dilimdən,
Lal olaram, susaram mən.
Elə işdən qaçmaq olmaz.
Belə sirri açmaq olmaz!

Nəqərat.

(Pərdə açılır.)

Yeməxana. Orda-burda tək, cüt adamlar oturub.
Sönqulu və Balaxanım gəlirlər.

Sönqulu. Balaxanım, müftəbazları çağır yanıma. Petiminutka eləyəcəyəm.

Balaxanım. Günün günorta çaği petiminutka olar?

Sönqulu. Bay atonnan, ömrümdə görmədim ki, sənə söz deyəndə cavab qaytarmayasan!

(Sönqulu oxuyur.)

Bura hər axşam səhər,
Müştərilər gələrlər.
Yeyib ləzzət alarlar
Bizdən razı qalarlar.

Xidmət eliyərik,
Hörmət eliyərik.
Bundan gözəl nə vardır?

*(Balaxanım bir-bir işçilərə yaxınlaşıb pıçıldayır:
"Sönqulu əntiqə işə gedir, amma heç kimə demə a!")*

Bizdən inciyən olsa,
Bəd sözlər deyən olsa,
Üzlərinə gülərik,
İşimizi bilərik.
"Səhv olub" deyərik,
Minnət eləyərək.
Bundan gözəl nə vardır?

Bu vaxt xörək paylayan dili topuq vura-vura onun yanına gəlir.

Ağarəfi. O... o... onlar s...s...i...kayət ki...ta...bı... istəyirlər.

Sönqulu. Ədə, nə olub sənə, belə kəkələyirsən, boğazında sümük-zad qalmayıb ki...

Ağarəfi. Ş...i... istəyirlər.

Sönqulu. Şaşlıq istəyirlər? Ver də! Azar istəmirlər, dərd istəmirlər.

Ağarəfi. Yooox o... onu de...de...mirəm...

Sönqulu. Ağız Balaxanım, buna bir stəkan sərin su ver, boğazı açılıns.

*(Hər iki Balaxanım su gətirib gəlirlər və ikisi də suyu
Ağarəfiyə uzadır.)*

Sönqulu. A bala, bir-bir, nə olub? Pajar söndürürsünüz? *(Ağarəfi çaş-baş qalır.)* Götür, iç də! *(Suyu başına çəkir, o biri suyu da içmək istəyəndə Sönqulu onu saxlayır.)* Dayan görüm, zalım oğlu, tarla sulayırsan? De görüm, nə olub?

İkinci Balaxanım. Yazığın halı xarəbdır!

Sönqulu. Sən mumla! Həkim-zadsan bəyəm? Özün təzə dirilmisən ki?

Balaxanım. Qoy bir nəfəsini alsın da, sən heç hövsələni yoxdur a!

Sönqulu. Sən öləsən, mənə deyən gərək bir Balaxanımın əlində girinc olduğu yerdə, ikincisini niyə bura peyvənd eləyirsən? Balaxanım, icazə ver, sözünü desin! Olar?

Balaxanım *(Ağarəfiyə)*. Qorxmusan?

Sönqulu *(ona tərs-tərs baxır, Balaxanım geri çəkilir)*. Hə, boğazın açılmadı? Bəlkə kanalizasiya idarəsindən usta çağırmaq?!

Ağarəfi. Orda oturan iki nəfər şikayət kitabını istəyir. Deyirlər, altı manat 75 qəpik artıq almışam. Deyəsən, böyük adamdır, yaman ötkəm danışır. O maşın da onlarındır.

Sönqulu. Nə qədər içiblər?

Ağarəfi. İkisi 800 qram.

Sönqulu. Kül təpəvün mərkəz nöqtəsinə! Ötkəm danışmaq üçün 150 qram bəsdır, 400 qram vuranda siçan da pişiyi sorğu-suala tutur. Keç bu yana görüm!

Balaxanım *(onu tutur)*. Sən mənim canım, hirsələnmo! Ölin-dən xata çıxar, xasiyyətinə bələdəm!

Sönqulu *(mülayimcəsinə)*. Sən də lap odun üstünə su əvəzinə benzin tökənsən ha... Heç mən hirsələnmişəm? Yaduva mərəkə düşüb? *(Nə işə fikirləşir.)* Balaxanım, gördün, ara qarışdı, cüllütü ver qabağa! Çubuşdan da zirəkdir!

Balaxanı m. Baş üstə, amma sən hırslənmə! Xasiyyətinə bələ-
dəm də... Əlindən bir iş gölməsə də, dilini dinc qoyan deyilsən.

Sönqulu. Yeri get, dəyirmandan dən yeyib bəslənən toyuq kimi
ortada fırlanma.

Ağarəfi. Ode, özləri gəlir bura. (*Müştərilər gəlirlər.*)

Balaxanı m. Hazırlaşım hücumu?

Sönqulu. Balaxanı m, heç nədən dava axtarma, get iş-gücünü! Balaxanı m, sən indi də qoçuluq eliyirsən. Onu istəyirsən 15 sutka versinlər sənə, indi də ora peredaça götürüm. (*İkinci Balaxanıma.*) Sən nə Həştərxan pişiyi kimi gözüvü zilləmişən? Gedin iş-gücünüvüzə!

Birinci müştəri. Hamı buranın müdiri? (*Ağarəfiyə.*) A bala, bu şikayət kitabı nə oldu belə gəlib çıxmadı?

Sönqulu. Şikayət kitabımız bomboşdur, içində heç nə yoxdur.

Birinci müştəri. Hamı müdir?

Sönqulu. Hələlik budur.

Birinci müştəri. Bəs siz kimsiz?

Sönqulu. Mən həmişəlik müdirəm.

İkinci müştəri. Heç nə başa düşmürəm.

Ağarəfi. İcazə verin, sizi başa salım. Əslində müdir bu kişidir. (*Sönqulunu göstərir.*) Mən xidmətçiyəm. Balaca bir iş olub, üç aylıq onun vəzifəsini kiçildib keçiriblər xidmətçi, məni də müvəqqəti müdir.

İkinci müştəri (*birinci müştəriyə*). Sən bir şey başa düşdün?

Birinci müştəri. Düşdüm.

Keçibdilər ziyanə,
Tədbir olub miyanə.
Biri gedib o yanə,
Biri gəlib bu yanə.

Deməli, burda iki müdir var, biri hələlik, biri həmişəlik.

Sönqulu. Bəli, aton oldu rəhmətlik. Burda başa düşməməli nə var ki?

İkinci müştəri. Sizin işiniz çox çətin olacaq.

Sönqulu. Niyə, atam-qardaşım?

İkinci müştəri. Ona görə ki, iki qoçun kəlləsi bir qazanda qaynamaz. (*Sönquluya.*) Qaynayar?

Sönqulu. O baxır qazanın razmerinə. Bizim mətbəxdəki qazana 12 qoçun kəlləsi yerləşir.

Birinci müştəri. Yaxşı, boşluyun, boş söhbəti. İş-gücümüz var. Hələ yol getməliyik. Şikayət kitabını götürün. Sizinlə sonra danı-
sacağam.

İkinci müştəri. Günün gündüzündə camaatın cibinə girirsi-
niz. 6 manat 75 qəpik artıq alırsız.

Sönqulu. Belə olmaz axı? Bu saat hər şeyi aydınlaşdırırıq.

(*Musiqi-parodiya, Sönqulu və Ağarəfi "Bilmirdin, bileydin" duetini ifa edirlər.*)

Sönqulu. Haqq-hesabı söylə görüm, şotkada səhv salmışan?

Ağarəfi. Salmışam!

Sönqulu. Filan qədər artıq deyir, söylə görüm almısan?

Ağarəfi. Almışam.

Sönqulu. İnanmıram gözlərimə mən sənə mat qalmışam.

Ağarəfi. Bilmədim!

Sönqulu. Bileydin!

Ağarəfi. Nə bileydim?

Sönqulu. Bileydin! Belə işçün bir neçə yol söylə görüm, bat-
mışan?

Ağarəfi. Batmışam.

Sönqulu. Haqq-hesabı söylə görüm bir-birinə qatmışan?

Ağarəfi. Qatmışam.

Sönqulu. Özü alır boynuna ki, bilməyib aldatmışam.

Ağarəfi. Bilmədim!

Sönqulu. Bileydin!

Ağarəfi. Nə bileydim?

Sönqulu. Bileydin! Balam, kişi ağzında deyir ki, səhv eləyib də.

Ağarəfi. Səhv eləyəni bağışlayarlar də. Düz demirəm?

Sönqulu. Düz deyirsən.

Birinci müştəri. Utanmazcasına adamı aldatmaq biabırçı-
lıqdır.

Sönqulu. Sən də düz deyirsən.

İkinci müştəri. Belə işdən ötrü sizi cəzalandırmaq lazımdır.

Sönqulu. Sən lap düz deyirsən.

Birinci müştəri (*Sönquluya*). Sənin bu məsələyə qarışmağa heç haqqın yoxdur.

Sönqulu. Tamamilə düz deyirsən. Hamınız düz deyirsiniz. İcazə verin, bir kəlmə mən də düz deyim. Bununla da mübahisəyə xitam verək.

Birinci müştəri. De görüm, nə deyirsən, uzunçuluq eləmə.

Sönqulu. Düz buyurursan. O maşın sizindir?

İkinci müştəri. Bəli, mənimdir.

Sönqulu. Özün sürürsən?

Birinci müştəri. Özü sürür. Bunun sənə nə dəxli?

Sönqulu (*özünü nervinniliyə vurur*). Dəxli çoxdur. Mən buna yol verə bilmərəm ki, gözümlün qabağında 400 qram araq içib sükan arxasına oturasız. Yolda qəza törədəsiniz. (*Ağarəfiyə*) Adə, sal çötkəyə, 40 dərəcə araqın qraduzu, 38 dərəcə havanın istisi, nə qədər elədi?

Ağarəfi. 95.

Sönqulu. Boyuvu yerə soxum, 78. Haqq-hesabı da bilmirsən.

Ağarəfi. Bağışla, elə bildim, yemək-içməkləri hesablayıram.

Sönqulu. Heç yerə getməyəcəksiz!

İkinci müştəri. Üstümüzdə qışqırma, sən yol nəzarətçisi-zadsan bəyəm?

Sönqulu. Bəli, nəzarət ümumxalq işidir. Mən qoymaram ki, siz burdan bir addım maşına yaxın gedəsiniz.

Birinci müştəri. Heç yel olub yanımdan da keçə bilməzsən. Biz gedək, sən saxla!

Balaxanım (*gəlir, Sönqulunu tutur*). Hirsələnmə, sən mənim canım.

Sönqulu. Hirsələnəcəyəm. (*Yavaşdan*.) Mən dartınanda qoyma. (*Müştərilər uzaqlaşirlar*.) Maşına yaxın getməyin. (*Yalandan dartınır, onu buraxmırlar*.) Açma, maşının qapısını. (*Maşının uzaqlaşan səsi gəlir, asta*.) Balaxanım, bərk tut, əlindən çıxsam, biabırçılıq olar!

Balaxanım. Sən də az hoppan da! Gücüm çatmır axı?!

Sönqulu (*gülür*). Heç kim heç kimin yanında gözükdölgəli olmasın. Gör nə çıxdılar aradan? (*Sanitar həkiminin gəldiyini görən Sönqulu diltor olur*.) Buyur, gəlir. (*Ağarəfiyə*.) Kişisən, bunu ək! Elə şingildir ki, yapışdı qopmaq bilmir. (*Balaxanım*.) Get o cüllütə də, tez stolları silsin. O yan-bu yan oldu, cumsun hərifə!

Sanitar (*gəlir*). Salaməleyküm! Necəsiz?

Ağarəfi. Sağ olun! (*Sönqulu özünü görməməzliyə vurub kənara çəkilir*.)

Sanitar (*o tərəf-bu tərəfə boylanır*). Gözümə milçək dəydi.

Sönqulu. Bunun da qazancı milçəkdən çıxır. Yatanda yuxusunda da milçək görür.

Ağarəfi. Milçək?

Sanitar. Bəli, milçək! Özü də xalisindən. Natəmizlikdir. (*İkinci Balaxanımın stol sildiğini görür*.) Əlinizdə dəsmal da çirkəlidir!

İkinci Balaxanım. İndicə yumuşam.

Sönqulu. Sən öləsən, bu özü pol əsgisindən murdardır, guya təmizlik axtarır. (*Sanitar portfelini açıb kağız çıxarır, başlayır yazmağa, Sönqulu tez başının üstünü alır*.)

Sönqulu. Xoş gördük, xeyir ola, yenə təbin gəlib, nə yazırsan?

Sanitar. Akt! Natəmizlik! Milçək! Başdan-ayağa antisanitariya! Ətə milçək qondu, görək onu tullayasan.

Sönqulu. Ay bu milçəklərin zatına lənət! Onlarda bir üz var ki, adama da qonurlar. (*Ağarəfiyə*.) Qanacağın olsun! (*Göz vurur*.) Kişini apar içəri, orda yazsın!

Ağarəfi. Buyurun içəri!

Sanitar. İçəri?

Sönqulu. Hə, ora xudmanidir, çünki ora kassamızın yanındır.

Sanitar. Olar! Olar!

Ağarəfi. Ağlıma səmərələşdirici bir təklif gəlib, onu eləsək, buraya bir dənə də olsun milçək gəlməyəcək.

Sanitar. O nə təklifdir?

Ağarəfi. Bax bu divar boyu vintilyatorlar düzək! Onlar fırlan-dıqca külək milçəkləri qovacaq, necədir?

Sanitar. Pis! Külək milçəkləri qovacaq, amma tozu da qaldırır ləkəyə süfrəyə! Yenə olacaq antisanitariya. Akt! Fakt!

Ağarəfi. Axı milçək gəlməyəcək.

Sönqulu. Ağarəfi, uzunçuluq eləmə! Milçək gəlməyəcək, bu kişi gələcək. Tozdan da olsa, bir şey çıxardacaq! Bildin? Apar kişini içəri! (*Sanitar portfelini qoltuğuna vurub Ağarəfi ilə içəri keçir*.)

Sönqulu. Ay Balaxanım! (*Balaxanımların hər ikisi qaça-qaça gəlirlər*.) (*İkinci Balaxanım*.) Sən yox, bu Balaxanım.

Balaxanım. Milçəklər padşahı getdi?

Sönqulu. Hara gedir? Milçək şirəyə gəlir, o şimiklənməyə.

Balaxanım. Sönqulu, səndən bir xahişim var.

Sönqulu. Buyur, Balaxanım!

Balaxanım. Söz ver ki, təzə yerdə düz işləyəcəksən! Hə, nə olar?!

Sönqulu. Söz verə bilməyəcəyəm, o barədə üz vurma! Çünki o məsələ məndən asılı deyil.

Balaxanım. Bəs kimdən asılıdır?

Sönqulu. Mənim böyüyümdən.

Balaxanım. Heç sənin işindən başım çıxmır.

Sönqulu. Heç mənim də başım çıxmır, Balaxanım! (Musiqi, Sönqulu oxuyur.)

Aylar ötür, ilbəil artır yaşı,
 Bir para şeydən yenə çıxmır başım.

Dostlarımin çoxları mən yaşdadır,
 Düzdür ağır yaşda deyil, başdadır.
 Qövr eləyən dərdi-qəmim başqadır.
 Dinməyirəm çünki ağırdır daşım,
 Bir para şeydən hələ çıxmır başım.

Zərrəcə məndən qabağa getməyib,
 Elm adına bir şeyi dərk etməyib.
 Adi biliklər ona heç yetməyib,
 Bəs nə təhər alim olubdur Haşım?
 Bir para şeydən hələ çıxmır başım.

Bilmirəm aləm dəyişibdir niyə,
 Qorxuram hərçənd eşidib inciye,
 Yoxdu mənim əldə vəzifəm deyə
 Ay kişi, saymır məni öz qardaşım.
 Bir para şeydən hələ çıxmır başım.

(Sanitar portfeli şişmiş halda içəridən çıxır,
 qoyunun budu portfeldən görünür.)

Sanitar. Sönqulu qardaş, xudahafiz, mən getdim! Akt yazmalı olmadım, sənin xətrinə!

Sönqulu. Çox sağ ol, hörmətin artıq olsun. O ətin üstünü ört, milçək qonar, tullamalı olarsan!

Sanitar. Düz deyirsən, milçək çox ziyankar şeydir!

(Gedir.)

Sönqulu (onun ardınca). Milçək olmasa, sən batarsan ki, ay milçəkdən də həyasız! Zalım oğlunun portfeli də bezrazmerdir, qarmon kimi dartdıqca uzanır. Balaxanım, işçilərin hamısını bura çağır. (Hamı yığılır.)

Ağarəfi. Sönqulu qədəş, bilirəm bizi niyə çağırırsan.

Sönqulu. Nə bilirsən?

Ağarəfi. Əntiqə bir işə gedirsən?

Balaxanım. A, bunlar bunu hardan bilir?

Sönqulu. Hardan biləcəklər? Anova nahaq yerə teleqraf Ümbil deməyiblər ki... Onun qızı deyilsən? Nəsilliklə ağziacıqsız!

Ağarəfi. Bunun dəxli var? Mübarəkdir!

(Musiqi. "Mübarəkdir" mahnısı, xor.)

Xor.

Mübarək! Mübarək!
 Təzə işin mübarək!
 Amma bizi yaddan çıxarma a!

Balaxanım. Ay başına dönüm, bunlar nə tez eşidiblər?! Yaxşı deyiblər e, yerin də qulağı var.

Sönqulu. Yerin qulağı var, amma Balaxanımın ağzının qapısı yoxdur.

Xor.

Mübarək! Mübarək!
 Təzə işin mübarək!
 Apar bizi özünü, gedək sənin izinlə.

Xor.

Mübarək! Mübarək!
 Təzə işin mübarək!

İKİNCİ HİSSƏ

Balaxanım və Sönqulu pərdə qarşısında söhbət edə-edə gəlirlər.
Onların ardınca son dərcə yüklü hambal gəlir.

Balaxanım. Sönqulu, ağılıma bir fikir gəlib.

Sönqulu. Yenə olmayan ağıluva nə fikir gəlib, Balaxanım?

Balaxanım. Deyirəm ki, gedək əminim yanına, onun da sənə köməyi dəyər.

Sönqulu. Balaxanım, sənənin əmin dünyanın düz vaxtında yanan barmağa su tökən deyil, bu bir. İndi özü yalvar-yaxardadır, bu iki. Özüm öz işimi düzəltmişəm, bu da üç! Əmivün işi fırxıdır.

Balaxanım. Nə bilirsən?

Sönqulu. Əşitmişəm.

Balaxanım. Sən də uşaq kimi hər eşitdiyinə əlüstü inanırsan! Harda eşitmişən?

Sönqulu. Çayxanada danışdırlar.

Balaxanım. Eh, yer tapdın da söz eşitməyə!

Sönqulu. Balaxanım, bütün sənə məlumatlar ya çayxanada olur, ya dəlləkxanada! Rəhmətlik mənim dayım, yəni sənənin rəhmətlik qaynanavun rəhmətlik qardaşı kənd soveti işləyirdi. Bir gün onun arvadı gedir bazarlığa. Bazarda iki arvadın söhbətindən eşidir ki, filankəsi, yəni dayımı kənd sovetliyindən çıxardırlar. Gəlir evə ərinə bu əhvalatı danışır. Dayım deyir, o arvadlar da qələt eləyir, onlara qulaq asıb xəbər gətirən sən də. Məni işdən-zaddan çıxarmırlar. Kişi gedir işə, axşam evə qayıdanda arvadına deyir: "Fatmanisə, arvadlar düz deyirmiş, məni işdən çıxartdılar. Bu gün də get bazara, öyrən gör, indi məni hara qoyurlar?"

Balaxanım (*gülür*). Ay sənə də qondarma məsəllər var al! Axı, əmin nəyləyib ki?

Sönqulu. Balaxanım, əmivü mənə tanıtdırırsan?

(*Musiqi. "Elin sözü əvvəl-axır düz olur" parodiyası.*)

Yazıq əmin xəlvət görür hər işi,
Yenə ondan söhbət olur, söz olur.
Sızlamasın bəs nəyləsin o kişi,
Gözlərinə nəçə yerdən göz olur.

Xor.

Gözlərinə nəçə yerdən göz olur.
Həlləm-qəlləm nə iş olsa girişir.

Xor.

Girişir, girişir!
Bir yol tapıb balıq kimi sürüşür.

Xor.

Sürüşür, sürüşür!
Rüşvət alır ciblərinə od düşür.
Almayanda ürəyində köz olur, köz olur.

Xor.

Almayanda ürəyində köz olur, köz olur.
Öyrənmədi bu işlərin çəmini.

Xor.

Çəmini, çəmini.
Yük elədi bu dünyanın çəmini.

Xor.

Qəmini, qəmini.
Deyirlər ki, tərpedirlər əmini, hey, hey, hey!
Elin sözü, əvvəl-axır düz olur, düz olur.

Xor.

Elin sözü, əvvəl-axır düz olur, düz olur.

Balaxanım. Dediyyindən dönmürsən, amma yapışdığın işlərin də, hamısı yarımçıq qalır. Vallah, sənənin tutduğun yolun axırı həmişə uğursuz olacaq.

Sönqulu. Balaxanım, Molla Tükəzban sağ olsaydı, səninçün bir əntiqə ağıl duası yazdırardım. Bay atonnan! Yola çıxan kimi bəd ağzıvun alaqaqları taybatay açıldı.

Balaxanım. Hə, de görüm, indi hara düzəlsən? Qorxma, ağızdan möhkəməm, heç kimə demərəm, dədəmin canı!

Sönqulu. Ağzının möhkəmliyinə şübhəm yoxdur, and içmə! Qaldı çənövün boş olmasına, onunçün də səni qınamıram, çünki sortunuz elədir. Amma tapdığım iş əntiqə yerdir, Balaxanım, hara olduğunu üz vurma, hələ deyən deyiləm. Rəhmətlik atam həmişə deyərdi: görək iş öz-özündən düzələ, əlləşməklə deyil. O mənə saxta əmək kitabçası verən var idi a, indi onun da işi fıırıqdır.

Balaxanım. Niyə?

Sönqulu. Əşi, mən nə bilim niyə? Onun da dərini mən çəkim? Möhkəm yoxlayırdılar, komissiya gəlib. Axı onu böyütmüşdülər. Gözü adam-zad görmürdü. Getdim yanına, ördüm qapını; dedim mənə filan yerə göndərməsən, verdiyin saxta əmək kitabçasını göstərərəm komissiyaya. Əvvəlcə bir bozardı. Qayıt mənə de ki, "adam kişi olar". Dedim bilirsən nə var, "elə kişi kimi üzvə durmasam, heç kişi döyüləm". Balaxanım, heç kim, heç kimin yanında gözüklöğəli olmasın. Əlüstü yalvardı ki, elə eləmə! Mən səni burdan göndərim, amma orda işivü özün düzəlt! Necədir, səninçün?

Balaxanım. Eh, heç bu işdən də xoşum gəlmədi.

Sönqulu. Balaxanım, adam çərrətməkdə anandan da bir çömçə qabaqşan, mən ölüm. Daha sənə sözüm yoxdur.

Balaxanım. Yaxşı, bundan sonra lal-kar olaram. Ağzımı açıb danışmaram.

Sönqulu. Balaxanım, lal-kar olmağın özü də adam çərrətmək priyomudur. Əşitməmişən deyiblər: "Necəsən, dinməyim, atan yan-sın!"

Hambal. Ay başına dönüm, bu qutuların içinə daş yığmısan? Ha istəyirəm dikəlim, belimi basır aşağı.

Sönqulu. Ay zırrama, yük altında dikəlmək olar? Gəl görüm, sənə nə var, ora nə yığmışım? Kontrolsan?

Balaxanım. Sönqulu, bəlkə daşıya bilmir? Yazıqdır, axı?!

Sönqulu. Ağoz, bir əsrin dörrdə biri qədər müft-müsəlləm sənin hambaqlığını eliyirəm, mənə yazığın gəlmir, bununçün az qalmısan dəsma! çıxarıb ağlayan!

Reproduktordan səs eşidilir.

Səs. Diqqət! Diqqət! Bakıya gedən 999 №-li qatar dörd saat gecikir... Təkrar edirəm...

Pərdə açılır. Restoran. Onlar hər üçü restorana girirlər. Sönqulu oxuyur.

Sönqulu.

Qatar yubandı, neylim?
Yolda dayandı, neylim?
Yenə yeyib-icməyə
Meylim oyandı, neylim?

Nəqərat.

Süz arağı asta-asta,
Öpüm qoyum gözüm üstə.
Gəlsin mənə qulluq etsin.
Gözü badam, ağzı püstə! Hey!

Ciyər manqalı neylər?
Şirin dil balı neylər?
Mənim kimi əhləkəf
Dövləti, malı neylər? Hey!

Nəqərat.

Sönqulu. Balaxanım! Canıma and içmirəm, sənin canınçün, altı aylığımdan bu qatarla gedib-gəlirəm. Hələ onun gecikmədiyini günü görməmişəm. Başqalarını bilmirəm, amma gecikməyi mənim ürəyimcədir. De nöşün, verim cavabuvu!

Balaxanım. Geciksin də, hara tələsirik? Tələsən təndirə düşər.

Sönqulu. Gecikən restorana. Malades! (Hambala.) Gəl, sənə də bir sual verim.

Hambal. Sən səni çox istəyənlərin canı, əvvəl də, bu şoləni hara qoyum, sonra nə qədər sual versən, cavabını hoptum verərəm. Ağırdı, qabırğalarım şaqqıldayır.

Balaxanım. Düz deyir də. Yazıq öldən düşdü ki?

Sönqulu. Qorxma, ölməz! Hambalın xasiyyətidir, mənzil başına çatanda yükü ağırlıq eləyər, nöşün ki, pulunu artırırsan. Düz demirəm? (*Hambala.*) Məşədi İbadın hambalı kimi sızıldama.

Hambal. Əmioğlu, mən sənə Məşədi İbad dedim bəyəm?

Sönqulu. Bura bax ey! Mənimlə ikibaşlı danışma! On qramlıq dilin altı kiloluq başına ağırlıq eləyir? (*Gözü ofisiyanta sataşır.*) Madonna, privet! (*Onu aşağıdan yuxarıyadək süzür.*) A məşallah! Əməlli-başlı xanım olmusan. Gözlük sərgisi keçirilsə, mən də mün-siflər heyətinin sədri olsam, sənə birinci yeri verərəm, bez atkaz!

Balaxanım. Sönqulu, yavaş danış, heç bilirsən səsin parovoz fiti kimi hara gedir?

Sönqulu. Balaxanım, lal-kar olmaq öhdəliyindən heç on dəqiqə keçməyib!

Ofisiyant. Xoş gördük, Sönqulu əmi.

Sönqulu. Çoxdandı görünürsən. (*Hayıl-mayıldır.*) A məşallah! Xalis anansan! Elə bil bir nüsxədən iki konya çıxarılib, özünü də notarius təsdiq eləyib bez atkaz!

Ofisiyant. Yaxşı, çox tərifləmə, gözə gətirərsən!

Sönqulu. Balaxanımla tanış ol! (*Balaxanım yerindən tərpənmir, dinmir.*) Balaxanım, karsan? Deyirəm, tanış ol! (*Balaxanım işarə ilə lal-kar olduğunu bildirir, Sönqulu onun kürəyindən bir çimdik alır, Balaxanım ufuldayır.*) Bunun knopkası hərdən zamikat eliyəndə danışa bilmir. Daha xoda düşdü. Tanış ol! (*Balaxanım əl verir.*)

Ofisiyant. Qəşəng yoldaşınız var.

Sönqulu. Otdel zakazdan almışam, tanışlıqnan. Elə axırıncısı idi verdilər mənə. İmportdu.

Balaxanım (*Sönqulunu dümsükləyir*). Utandırma adamı.

Sönqulu (*Balaxanıma*). Sir-sifətdən anan Ümbil kimi peyğəmbər övladına oxşayırsan. Daha bilmirlər Sönqulu nə çəkir?

Balaxanım. Sönqulu həmişə "Vinston" siqareti çəkir.

Ofisiyant. Doğrudan, niyə görünmürdüz?

Sönqulu. Görünmürəmsə, xanım qız, deməli kefim kökdür.

Ofisiyant. Qoy həmişə kefiniz kök, cibiniz dolu olsun!

Hambal ona nəso demək istəyir. Sönqulu hirsələnir.

Sönqulu. Nə olub adə! Mafal ver, iki kölmə hal-əhval tutaq da! Bay atonnan! Mərifətin vaqon altında qalıb?

Hambal. İncimə, əmioğlu, mənə de, bu yükü hara qoyum? Sonra özün bilərsən!

Sönqulu. Ay sənəin mədəniyyətin elə bir yükün altında elə pərçimlənib qalsın ki, on iki hambal dartıb çıxara bilməsin, gözlə də, taksisən? Şəotçikin yazır? Hara tələsirən?

Balaxanım (*Sönquluya*). Kişiyə əziyyət vermə. Yola sal getsin. Sönqulu. Onu yola saldım, bu boyda yükü sən daşıyacaqsan? Özüvü zorla aparırsan! (*Ofisiyanta.*) Ona bir yer göstər, bu şeyləri qoy-sun. Özünə də bir beşlik ver, haqq-hesabda məndən çıxarsan. Yemək də ver yesin.

Hambal. Ac döyüləm, elə yeməyin də pulunu nəqd versə, yaxşı olar.

Sönqulu. Yox əşi, bəlkə, elə səni həmişəlik öhdəmə yazdırım? Hə, inciməzsən ki. Yeri get ədə, cüvəllağ! (*Onlar gedir, Sönqulu ətrafa boylanır.*) Bura niyə belə ləbələb doludur? Sən öləsən, məndən başqa hamı yeyib-içməyə qurşanıb.

Balaxanım. Nə var e, indidən girdik bura? Gedək bir az mağazaları gözək, sonra gələrik də! Restoran qaçmır ki?

Sönqulu (*hirsələnir*). Balaxanım, səni mağazada defisit mal kimi itirir, heç OBXS də tapa bilməsin. Sönqulu sənəin üçün dükən gözəndi bəyəm?

Balaxanım. Yaxşı, yaxşı, hirsələnmə, sən mənim canım. (*Ofisiyant qaydır.*)

Sönqulu (*ofisiyanta*). Yaxşı, biz harda oturaq ki, sənə xoş olsun, bizə nuş olsun?!

Ofisiyant. O qıraqdakı stolda cavan oğlan çay içir, beş-on dəqiqəyə durub gedər. Özünüzü verin ora, indicə gəlirəm.

Balaxanım. Ora xəfə yerdirdi, bax, çıxmaq orda oturmaq.

Sönqulu. Balaxanım, orda muzikantlar oturur, yoxsa ürəyindən xanəndəlik keçir? (*Onlar cavan oğlan oturan stola yaxınlaşırlar.*) Qardaşoğlu, yan-yörən boşdur?

Cavan. Bəli.

Sönqulu. İndi ki boşdur, bizimçün xoşdur. (*Otururlar.*) Oturduğunla yemək-içməyə başlamadın ha, apar qaytar. Dünyada ön ləz-zətli şey nədir, qardaşoğlu?

Cavan. Ürəyin nəyi istəso.

Sönqulu. A məşallah! Xoşum gəldi səndən. "Dil bilib, söz anlayanlar restoran sultanıdır!" Amma çay nədir, içmirsən? Yoxsa, çay-nikə konyak töküb bizə paçka basırırsan? Doğrudan çay içirən?

Cavan. Bəs nə içim?

Sönqulu. Süd! Ceyran südü!

Cavan. O necə olur?

Sönqulu (*gülür*). Sən lap molokosossan ki, Balaxanım, sən də görüm, ceyran südü nədir?

Balaxanım. Araq!

Sönqulu. A maşallah! (*Cavana*.) Gördün! Ay hay! Heç səndən gözləməzdim. (*Ofisiant gəlir*.) İndi bizə nə verirsen, nuş eləyək?

Ofisiant. Xətriniz nə istəsə var, Sönqulu əmi! Sən sifarişini ver, hər şey təşkil eləyim!

Sönqulu. Balaxanım, xətrin nə istəyir?

Balaxanım. Quymaq!

Sönqulu. Bəlkə xəşil gətirsən səninçün. Ay-hay! (*Cavana*.) Qardaşoğlu, meylin nə çəkir?

Cavan. Mən çörək yemişəm, sağ olun!

Sönqulu (*ofisianta*). Sən belə elə, nə var, hamısından gətir. Nə yeyilər yeyilər, yeyilməz qəmin kəm. Arağı deməzlər, o heç. Balaxanım, sənə şampan gətirsən?

Balaxanım. Yox!

Sönqulu. Bəs nə içirsen?

Balaxanım. Ceyran südü! (*Sönqulu gözünü ağardır, Balaxanım başını aşağı salır*.)

Sönqulu (*ofisianta*). Daha yubanma, a maşallah!

Ofisiant. Baş üstə! Göz üstə!

Sönqulu.

Nə sayım? Süfrəyə düz, hər nə ki var, nuş eləyək.

Gillədək axşamədək kölləni bihuş eləyək!

Ofisiant. Düz buyurursan, Sönqulu əmi! Sənin kimi kişilərə halaldır!

(*Sönqulu parodiya ilə yeməkləri sifariş verir*.)

Qoyma gözəl yeməkləri səd gətir,

Balıq, toyuq, soyutmalıq ət gətir.

Sönquluya ikra ol-əlbət gətir.

Yanında üç-dörd dənə ceyran südü,

Həkim yazıbdır mənə ceyran südü.

***

Qabırğanın kababı şişdə olsun,
Gözün cibdə, əllərin işdə olsun!

Balaxanım. Gülürsən a!

Sönqulu.

Gərək gülüş də olsun!

Yanında üç-dörd dənə ceyran südü

Həkim yazıbdır mənə ceyran südü.

Parodiya qurtarana qədər ofisiant stolun üstünü
yemək-içməklə doldurur.

Sönqulu (*cavana*). Qardaşoğlu, sən əminin canı, o çayniki qoy qırağa, süfrənin fasadını korrulama.

Cavan. Mən indicə gedirəm. Sizə mane olmayacağam.

Sönqulu. Qardaşoğlu, hardansan?

Cavan. Kərimlidən.

Sönqulu. Mən ölüm? Bizim yerlisən ki?

Cavan. Siz də ordansınız?

Sönqulu. Bəs mənə tanıdır?

Cavan. Birinci dəfə görürəm. Rayondan çoxdan çıxmışam.

Sönqulu. Yumurtadan dünən çıxmısan, bığ yerin də indi-indi cücərir. Sönqulunu mənə yeyəndən pəpə yeyənə kimi tanımayan varsa, deməli çujoydu. Ay qırışmal, əmini tanıdır? Harda işləyir?

Cavan. Şəhərdə işləyirəm.

Sönqulu. Nə işə baxırsan?

Cavan (*utancaq tərzdə*). Elə-belə!

Sönqulu. Başa düşdüm! Şunu götür, şunu qoy? Rayonda özün-çün iş tapa bilmirdin? Bilmirəm bu cavanlar şəhəri eninə-uzununa ölçməkdə nə görüblər. Yəqin orda qız tapmısan, ay qırışmal!

Musiqi səşindən danışığı çeşitmək olmur. Balaxanım
iki əli ilə qulaqlarını tutur.

Balaxanım. Sönqulu, səşdən qulağım batdı. Dur gedək burdan!
(*Sönqulu ona tərs-tərs baxır*.)

Sönqulu (*çəngəllə boşqabı döyəcləyir*). Ay qız! Adı da yadımdan çıxıb. Ay Gülbadam!

O f i s i a n t (*tez gəlir*). Məni də anamın adıyla çağırırsan, Sönqulu əmi?

Sönqulu. Nə fərqi var? (*Cibindən pul çıxarıb verir.*) Al, bunu ver o muzikantlara!.. Bir az pereriv eləsinlər. Ağız deyəni qulaq eşitmir. Qardaşoğluyun söhbət eləyirəm. O çay içir, mən ceyran südü. (*Ofisiant gedir. Sönqulu rumkanı qaldırır.*) Qardaşoğlu, bir söz də, bunu gilləmək.

Cavan. Sönqulu əmi, süfrə arxasında söz demək qabiliyyətim yoxdur.

Sönqulu. Ay-hay! Sən lap uşaqsan ki? İki kəlmə sözü toqquşdura bilmirsən, araq içə bilmirsən, bəs sən nə bilirən? Onda Balaxanı bir sağlıq desin!

Balaxanı. Mənim sağlığımıza!

Sönqulu. A məşallah! (*Arağı başına çəkir.*)

O f i s i a n t (*əlində iki dənə şampan gəlir*). Bunu o pəncərənin yanında oturanlar göndərdi.

Sönqulu (*boylanıb baxır*). Hə, Potuşgildir ki? Onların haqq-hesabını da məndən alarsan. Ala, bunu ver Petuşa, (*cibindən pul çıxarıb verir*) mənim havamı çalsın.

Musiqi çalınır, Sönqulu ofisiant ilə oynayır.

O f i s i a n t: Sönqulu əmi, elə oynayırısan ki, baxan deyər bunun on səkkiz yaşı var.

Sönqulu. Ay məşallah! Bəs nə bilmisən? Mən də bu cavan oğlan kimi çay içmirəm ki, vaxtsız qocalım. (*Keçir oturur, cavana.*) Qardaşoğlu, şair deyib ki:

"Sən heç yemə, mən xoşlanıram toğlu yeməkdən,
Kim indiyəcən ölmüş atam oğlu, yeməkdən?
Yoxdur gileyim az qazanıb, çoxlu yeməkdən,
Mədəm götürürsə, ötürürkən zərər etməz,
Mən keyf edirəm, sən də deyirsən belə getməz".

İcazə ver, bunu ötürüm, (*rumkanı götürür*) sonra sənə bir-iki məsləhət verim, sırğa elə, as qulağından. (*İçir.*) Qardaşoğlu, əvvəl, sənə bir tapmaca deyim, əgər tapsan, deməli səndən gələcəkdə bir şey

çıxar. Tapmadın, onda elə ömrün boyu çay içəcəksən. Öləcəksən şəhərin küçələrini. De görüm, o nədir ki:

Sirri çoxdur demək olmur,
Bal kimidir, yemək olmur.

Cavan. Belə tapmaca eşitməmişəm.

Sönqulu. Eşidə bilməzsən, çünki bunu özüm toqquşdurmuşam. Sən cavabını tap. Hə, nə oldu? Tapa bilmirsən? Hardan biləsən? Evində olmayıb, qonşudan gəlməyib. Cavabı vəzifədir, qardaşoğlu! Vəzifə!

Cavan (*gülməyir*). Heç nə başa düşmədim.

Sönqulu. Çünki uşaqsan. Müdirlik aləm şeydir bala. (*Musiqi və nağara ritmləri altında mətn.*)

Mən müdir olsam əgər, keyfimi saz cəyləyərdəm.
Ah o yer keçsə ələ, gör nə avaz cəyləyərdəm.

Basaram zəngi, girər katibə dərhal içəri,
Tapşırıq verərəm ona, hər gələnə qoyma bəri.
Qoy deyim mən sözümün lap canını müxtəsəri
Böyüyə baş əyərəm, işçiyə naz cəyləyərdəm!
Ah, o yer keçsə ələ, gör nə avaz cəyləyərdəm.

Kassa bir yanda, möhür cibdə, bu yandan da maşın,
Yeməyim müftə, o söz, gözləmə aylıq maaşın.
Bunları vaxt olacaq sən də qanarsan, qaçaşım,
Bu xəyal olsa, həqiqət kefi saz cəyləyərdəm!
Ah, o yaş keçsə ələ, gör nə avaz cəyləyərdəm!

Qohuma, dost-tanışa, kölgə olar qol-qanadım,
Söylənər cüssəli dağ tək neçə yerlərdə adım,
Gəlirim başdan aşar kefdə keçər hər saatım,
"İnturist"də gecələr dümbəyi saz cəyləyərdəm!
Ah, o yer keçsə ələ, gör nə avaz cəyləyərdəm!

Hər işin öz çəmi var, aşmaram öz həddimi çox
Özümü göstərərəm alıcınab, həm gözü tox,
Açılar işlərimin üstü aman, amma ki, yox,
Qoymaram üstü açılın, mən az-az cəyləyərdəm,
Ah, o yer keçsə ələ, gör nə avaz cəyləyərdəm!

Bəli, qardaşoğlu, müdirlik elə şeydir ki, şair demişkən: "Giriftar olmayan bilməz".

Cavan. Doğrudan?

Sönqulu. Madonna, Balaxanım, müdirlik necə şeydir?

Balaxanım. Aləm!

Sönqulu. A məşallah! Hazırlaş, Balaxanım, səni özümçün katibə eliyəcəyəm!

Balaxanım. Çax-çuxu olacaq?

Sönqulu. Balaxanım, sən də südyanığısan ki... Mal yiyəsinə oxşamasa haramdır. Yerindən duran çax-çux axtarır, mən ölüm.

Ofisiant. Sönqulu əmi, o hansı idarədi ki, belə?

Sönqulu. Əntiqə yerdir. Təsdiqə gedirəm. Amma hara olduğunun hələlik soruşma. Qabaqcadan yer demək mənə düşmür.

Ofisiant. Qayıdan baş bir qonaqlıq səndə!

Sönqulu. Ay məşallah! Olmaz elə o başın qonaqlığını bu başdan verim?

Ofisiant. Gəlsənə, elə mənə də özünə müavin götürəsən? Bilirsən, necə işləyərəm? (Əlindəki sayğacı şaqıldadır.)

Sönqulu. Olmaz! Səndən müavin olmaz!

Ofisiant. Niyə?

Sönqulu. Ona görə ki, qazdan ayıqsan.

Ofisiant. O yaxşıdır da.

Sönqulu. Xeyr! O cür mənə sərf eləmir! Onda olur sən ağa, mən ağa, inəkləri kim sağa? Ayıq müavini idarənin kandarından içəri buraxdın, qanın getdi. İndi sən mənə də görüm, müavin görək necə olsun, Balaxanım?

Balaxanım. Əfəl!

Sönqulu. Ay məşallah! Amma katibə görək gözdən tük qapsın. Müdirin görün gözü, eşidən qulağı olsun. (Cavana.) Qardaşoğlu, sən bu məsələlərə necə baxırsan? (Cavab vermir.) Mən ölüm, xalis müavin sən. Burdan gedən kimi rəşotuvu al, gəl yanıma. Altı aydan sonra səndən bir kadro yetişdirim ki, baxan desin: a məşallah! (Ofisianta.) Bir də nə də ara qətir! (Gedir.) Qardaşoğlu, bəs o nədir? Xəlvət yatır, aləmi qatır!

Cavan. Onu da bilmirəm.

Sönqulu. Bilməzsən, bunu da özüm toqquşdurmuşam. Puldur, qardaşoğlu, pul! Pul bilirsən nədir?

Balaxanım. Niyə bilmir? Elə sual verirsən ki, adamın gülməyi gəlir. (Başlayır öz-özünə bərkdən gülməyə, Sönqulu göz ağardır, susur.)

Cavan. Sizin əməlli-başlı istedadınız var.

Sönqulu. Olmağından nə fayda? Qiymət verən var? İstəyirsən, birini də deyim.

Balaxanım. Hə, Sönqu, de! (Sönqulu göz ağardır.)

Cavan. İstəyirsiniz deyin, atalar da üçdən deyib.

Sönqulu. Eh, atalar sözünün özündə o qədər aşibkə tapmışam ki. (Cavan başını bulayır.) İnanmırsan? Deyəsən, sənin də qanmadıqların qandıqlarını unudub. Bax, atalar deyir: "Niyətin hara, mənzilin də ora". Mən qırx ildir niyyətimin dalınca yorturam, istədiyim mənzilə çatmıram ki, çatmıram.

Cavan. Niyət əzdır. Buna qabiliyyət, bacarıq, zəhmət də lazımdır.

Sönqulu. Sənin dediyin saftalıdır, o da payızda yetişir.

Balaxanım. Sönqulu, sənin işlərin də həmişə payızda yaxşı olur. (Sönqulu arvadına göz ağardır.)

Cavan. Sönqulu əmi, axı deyirlər, atalar sözləri hamısı sınaqdan keçir?

Sönqulu. Boş şeydir. Sınaqdan keçsəydi, deməzdilər niyyət hara, mənzilin ora! Deyərdilər, adamın hara, özün də ora, mən ölüm! Qardaşoğlu, bu dünyagörüşü ki, səndə var a, başının üstündən mənim kimi bir day-day olmasa, batmısan, mən ölüm.

Bayaq şampanski göndərən yarımkəfli yaxınlaşıb,
Sönqulunu qucaqlayıb.

Potuş. Ay sənin qadan alım! Səni görəndə elə bilirəm dədəm dirilib.

Sönqulu. Dədə sarıdan arxayın ol, onun dirilməyi qaldı mənim dədəmin dirilməyinə. De görüm, işlərin necədir?

Potuş. Eh! Başıma oyunlar gəlib ki, qırx gün, qırx gecə danışsam qurtarmaz.

Sönqulu. Başa düşdüm. Yaxşı, səni nəyə qonaq cləyim?

Potuş. Sağlığın mənə bəsdir.

Sönqulu. Darıxma, bir məsələ var, apararam səni yanıma. Əntiqə yerdir.

Potuş. Doğrudan? Bəs sonrası necə olacaq?

Sönqulu. Bax belə!

(Musiqi çalınır.)

Sönqulu.

Bax beləcə sənin ilə oturanq diz-dizə,
Badələrə araq süzüb, qaldıranq üz-üzə.

Potuş. İçib keflənərik belə calandıqca yüz-yüzə,
Sönqulu.

Yoldaşlıqda, möhkəmlikdə, çətin ola tay bizə!
Hər nə qədər səhv eləsək biz bizə keçərik,
Hər gün səhər tövbə edib, axşam araq içərik.

Potuş. Söz bizim, söhbət bizim, hörmət bizim, can bizim.

Sönqulu. Bir içmişik, birin də süz, kim kimədi, əzizim.

Potuş. Səninlə lap ölümə də gedərəm.

Sönqulu. Getməyə yer tapmırsan?

Potuş. Deyirəm məntəqədə işlədiyimiz günlər olaydı...

Sönqulu. Bəh! Bəh! Bəh! Ah, necə kef çəkməli əyyam idi.

Ay Potuş, o vaxt ki bir rayonun məhsulunu indi bir kolxoz verir. Amma gör, indi o cür işi kimə tapşırırlar? Uşaq-muşağa. Ax nə işləyerdik?

Potuş. Zəmanə yaman dəyişib. "Mən ölüm, sən öləsən" işə keçmir. Addımını ki yana qoydun, ayağını da tapdalayırlar. Bağışla, icazə ver, mürəxxəs olum.

Sönqulu. Hara tələsirsiz? Otur qonağım ol da!

Potuş. Gələcəyəm yanına! Şotu vermişəm!

Sönqulu. Nə xəcalətdi? İnciyərəm səndən. Xoş getdin! (*Gedir.*) (*Cavana.*) Canlara dəyən oğlandır.

Cavan. Görünür.

Sönqulu. Eh, sən bunun kölgəsini gördün. Onun bir vaxtı var idi ki... Nə isə... İlişdirmişdilər, yenə yaxşı qurtarıb.

Cavan. Özü yıxılan ağlamaz.

Sönqulu. Deyirəm yıxmışdılar, sən də başlamısan, "özü yıxılan ağlamaz!"

Cavan. Sönqulu əmi, deyirəm yaqın bir pis iş tutub ki, cəza veriblər də. Düzdü ə, hərdən cəzasız qalanlar da olur. Gec-tez onlar da...

Sönqulu (*təəccüblə*). Onlar da, yəni nə?

Cavan. Yəni deyirəm ki, "su sənəyi suda sınar".

Sönqulu. Sən öləsən, elə səninki də sudur, çaydır. Ayrı şey bilmirsən? Qardaşoğlu, adam adamın karına gələr, qolundan tutar! Öyrən də, gorumu aparmayacağam ki...

Cavan (*boylanır*). Görəsən, bu qız harda qaldı? Gəlsin pulunu alsın.

Sönqulu. On qəpiklik çaya görə bizi biabır eləmə. Tələsirsən get, pulu onsuz da mən verəcəyəm.

Cavan. Zəhmət çəkməyin! Sönqulu əmi, əslində görək mən sizin xərcinizi çəkəydim. Amma...

Sönqulu. Qardaşoğlu, mən sözü üzə şax deyən adamam, sən də ki, bu xasiyyət var, ömrün boyu işin şunu götür, şunu qoy olacaq, içdiyin də çay. (*Cavan pulunu stola qoyub çıxır, Sönqulu onun ardınca əllərini yelləyir.*) Ay-hay, sən öləsən, yaxşı ki, belələrinin qanadı olmayıb, yoxsa uçurtmadığı dam qalmazdı. Qırışmal. (*Cibindən pul çıxarıb ofisiyanta verir.*) Ala, ver ona, de mənim havamı çalsın! (*Ofisiyanta edir. Sönqulu rumkanı başına çəkir.*) Balaxanım, oynamaqla necəsən?

Balaxanım. Kimnən?

Sönqulu. Kül olmayan aqluvun boş qapasına, kimnən oynaya-cqdın? Məniynən!

Balaxanım. Burda utanıram.

Sönqulu. Onda, mənə bax, öyrən! (*Yerindən qalxır, başqa bir qadını "tango" rəqsinə dəvət edir, oynayırlar. Sönqulu oxuyur. Onlara qışqıran Balaxanım da bir qədər sonra durub, onların qabağında yallısayaq bir şey oynayır. Sönqulu gözünü ağardır. Balaxanım əhəmiyyət vermir.*)

Görmüşəm camalımı

Aydın bir parasında.

Taparam olsan səni

Dünyanın harasında.

Nəqərat.

Qəlbimdə bəslənibsən,

Nədən xəsislənibsən,

Elə bil gizlənibsən

Gözlə qaş arasında.

Xəyal kimi ötərəm,
Harayına yetərəm.
Zülmət olub itərəm
Gözünün qarasında.

Eşq çəkər, karvan gələr,
Yola salanı gözlər.
Hal bilib, əhval tutub
Xəbər alanı gözlər.

Reproduktordan səs eşidilir.

S ə s. Diqqət! Diqqət! Bakıya gedən 999 №-li qatar birinci platforma, birinci yolda gözlənilir.

S ön q ul u. Ay məşallah! Axır ki, gəlib çıxır. (*Ofisiant ona yaxınlaşır.*) Haqq-hesabı çək. Özün də çıx perrona, bir nasilçik tap.

O f i s i a n t. Bayaqqı nasilçik hələ getməyib. Yemək pulunu ki nəqd vermədim, oturub özü üçün yeyib-içir, kəfə baxır.

S ön q ul u. Onda onu göndər bura, başa salım, şeyləri hansı vaqona aparsın. (*Ofisiant qaçır, Sönqulu bir rumka da içir. Ofisiant qayıdır.*)

O f i s i a n t. Bu dəqiqə gəlir.

H a m b a l (*lül-atəş gəlir, Sönquluya*). Sən əsil kişi a...a...a...-dam...san! Gəl-l səə-ni maaç eləyim!

S ön q ul u (*ofisianta*). Əşi, bunun özünü daşımağa bir hambal lazımdı ki? Zalım oğlu elə bil xəlvəti bostana düşüb.

B a l a x a n ı m (*hambala*). Ala e! Elə içmək buna yaraşır!

H a m b a l. Sən çoo-x yaa-xşı aaa-a-adamsan! Gəl səə-ni maa-ç ee-lə-yim!

S ön q ul u. Bu lap papuqay olub ki?

H a m b a l (*ofisianta*). Səə-ən də əə-əən-tiqə qı-ı-qı-qızsan. Gəl... gəl...

O f i s i a n t. Rədd ol, görüm! Qatar gəldi. Kişini avara qoydun. Sönqulu əmi, gəl şeyləri özümüz aparaq. Bundan bir şey çıxmıyacaq. (*Hambal özünü salır Sönqulunun oturduğu stola, başlayır yeməyə.*)

S ön q ul u. Ay buna yeyib-içdiyi haram olsun! (*Qatarın səsi eşidilir.*) Gəl gedək görüm, neynirik?!

H a m b a l. Yaax-yaax-yaxşı yol!

S ön q ul u. Zəhrimar! (*Tələsik gedirlər.*)

Pərdə örtülür.
Baş idarənin qəbul otağında katibə oyloşub. Sönqulu görkəmli qiyafədə parodiya oxuya-oxuya içəri daxil olur.

Dolaşmışam, sürüşmüşəm,
Keçməmişəm ələ hələ.
İndi bura girişmişəm
Gərək kefim gələ hələ.

Nəqərat.

Çox yerdən məni qovdular,
Olmamış işdə bərqərar,
Burdan da etsələr kənar.
Gərək qalım belə hələ.

Gah artmışam, kiçilmişəm,
Çox şeyi indi bilmişəm.
İşdən çıxanda ağlayıb
İşə girəndə gülmüşəm.

Nəqərat.

Çox yerdən məni qovdular,
Olmamış işdə bərqərar.
Burdan da etsələr kənar,
Gözməliyəm belə hələ.

S ön q ul u (*katibəyə*). Salam, xanım qız!

K a t i b ə. Salam! Eşidirəm sizi.

S ön q ul u. Qəbula gəlmişəm.

K a t i b ə. İndi deyərəm. Qəbul eləsə, keçərsiz!

S ön q ul u (*ancaq ikisi eşidiləcək tərdə*). Kişi necə adamdır?

K a t i b ə (*gülməyir*). Çox yaxşı adamdır!

S ön q ul u (*ucadan*). Ay məşallah!

K a t i b ə (*həyəcanlı*). Sakit! Siz nə edirsiniz?

S ön q ul u. Bağışlayın. Elə bildim işə başlamışam. (*Katibə gülməyir.*) Xoşum gəldi sizdən!

K a t i b ə. Nəyə görə?

S ön q ul u. Mənim, ümumiyyətlə, güləriz adamlardan xoşum gəlir, yoxsa, elələri olur ki, salam verirənsən, sirkəyə qoyulmuş badımcan kimi sir-sifətini büzüşdürür. Bacı qızı, rəis harahıdır?

K a t i b ə. Düzü bilmirəm, deyəsən Şirvan tərəfindəndir.

S ön q ul u. Hə? Başa düşən olurlar, yaxşıdır.

Katibə. Məzəli kişisiz!
 Sönqulu. Sən, hələ Sönqulunu tanımırsan. Sağlıq olsun, tanıvar-
 san! (*Balaxanım içəri girir, Sönqulu dıxor olur.*)
 Balaxanım. Sönqulu, işin düzləcək, cüt səbir gətirdim.
 Sönqulu. Balaxanım, sənə harda gözlə demişəm? Məni hiş-
 ləndirmə!
 Katibə. Ay yoldaşlar, bir az sakit!
 Balaxanım. Axı burda gözləyəndə nə olar?
 Sönqulu. Balaxanım! Eşitmişən?!

Qapı açılır, rəis – restoranda Sönqulunun gördüyü cavan oğlan çıxır,
 katibə ayağa qalxır. Sönqulu yerindəcə donur.

Balaxanım (*ona*). Salam, qardaş, necəsən? Sönqulu, tanıdın?
 Katibə (*rəisə*). Yoldaş Mərdanlı, bunlar sizin qəbulunuza gəliş-
 lər. (*Rəis Sönquluya baxır, Sönqulu başını aşağı salır.*)
 Rəis. Yarım saatdan sonra! (*Gedir.*)

(*Sönqulu son dərəcə məyus olur. Ağlaya-ağlaya oxuyur.*)

Sönqulu.

İllər ötdü uzaqlaşdı gəncliyim,
 Nə zamandır qaçıb məndən dincliyim.
 Axı kimdən küsum, kimdən inciyim?
 Öz dərdimə yana-yana ağlaram!

Ayrı düşdüm elin doğru yolundan,
 Üz çevirib tutmadılar qolumdan.
 Balaxanım, sən küsmə Sönquludan,
 İlk eşqimi ana-ana ağlaram.

Xor.

Belə ollam, belə qallam sən dedin?
 Öz havamı özüm çallam sən dedin.
 Əməlimdən ləzzət allam sən dedin.
 Bilmədin bəs, bir gün belə olarsan!

Sönqulu (*Balaxanıma*). Bu da sənin cüt səbirin, Balaxanım!
 Gedək, ay bədnıyabət! Bay atonnan! Ağöz, yenə bu nüş belə oldu?

SON

202

MAQSD İBRAHİMBƏYOV

(1935)

*İbrahimbəyov Maqsd Məmmədibrahim oğlu, – nasir, kinodramaturq, dra-
 maturq, – Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Orta məktəbi, Azər-
 baycan Politeknik İnstitutunun inşaat fakültəsini bitirmişdir (1955–1960). Eyni
 zamanda institutun “Politeknik” qəzetində, xam torpaqların tikintilərinə işti-
 rak etmişdir (1958–1959). Azərbaycan Tikinti Nazirliyinin ağır sənaye inşaat
 trestində qulluqçu (1960–1962), Moskvada Ali Ssenari kursunda müdavim
 (1962–1964), Mərkəzi Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin Azərbaycan
 üzrə xüsusi müxbiri (1964–1971), Moskvada Ali rejissorluq kurslarında müda-
 vim (1971–1973) olmuşdur.*

Bədii yaradıcılığa 1960-cı ildən başlamış, nasir, dramaturq, kinossenarist
 və rejissor kimi ümumittifaq miqyasında tanınır. “Truskavetsə kim gedəcək?”,
 “Yay tətili”, “Sən nəğməməsən mənəm”, “Ona görə ki, mən Ayvar Lidakam” və s.
 ssenariləri əsasında bədii film çəkilmişdir. “Bir az da sevin”, “Eşitmədiyim
 mahnılar”, “Qoy o bizimlə qalsın” və s. bədii əsərləri Moskvada kitab şəklində
 çap olunmuşdur. “Bayquş gəlmədi”, “Bütün yaxşıqlara görə ölüm” (bu pyes-
 lərə görə 1976-cı ildə Azərbaycan Dövlət Mükafatı almışdır), “Mezozoy əhva-
 latı” (ən yaxşı pyes kimi birinci yeri tutmuşdur), “Kərgədan buyuzı” və s.
 pyesləri Azərbaycan və keçmiş SSRİ məkanının 43 teatrında səhnəyə qoyulmuş
 və müvəffəqiyyət qazanmışdır. Əsərləri xarici ölkələrin dillərinə tərcümə edilib
 çap olunmuşdur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1964), Xalq Yazıçısı, Azərbaycan
 Dövlət Mükafatı laureatı (1976), Azərbaycan Əməkdar İncəsənət xadimi (1979),
 Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Beynəlxalq Əlaqələr üzrə katibi (1972), Ameri-
 kanın Luizana ştatının fəxri senatoru və Minneapolis şəhərinin fəxri vətəndaşı
 seçilmişdir. “Şöhrət”, “Şərəf nişanı”, “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordenləri ilə
 (1984) və medallarla təltif edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Sülh Komitəsi-
 nin sədridir.

203

KƏRGƏDAN BUYNUZU

*Axırı yaxşı qurtaran üçpərdəli faciəli
komediya*

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Rauf	– demək olar ki, modəni kişidir; 54 yaşında, yaxşı geyinir, 2 №-li trestdə işləyir
Xalidə	– Raufun arvadıdır; orta yaşlarında, əvvəlki gözəlliyimin izləri hələ də durur
Qayınata	– Raufun qayınatası
Qayınana	– bu da, təbii ki, Raufun qayınanasıdır
Kama	– əsil adı, görünür Kəmalədir, ya da Kamilə; toləbə qızıdır, Raufun məşuqəsidir
Əsgərov	– prokurorluqda müstəntiqdir; tutduğundan əl çəkən deyil
Arif	– vəkildir; Raufun uşaqlıq dostudur
Ağasəfa	– şəhərin dəbdə olan dəlləklərindənədir; yaşlı adamdır

Və başqaları...

BİRİNCİ PƏRDƏ

Dəlləlxana. Qoca dəllək Ağasəfa Raufun üzünü qırır.
İkinci kresloda isə başqa bir müştəri oturub; onunla cavan dəllək məşğuldur. Müştəri hiss olunur ki, dəlləkdən narazıdır.
Çünki dəlləyin fikri qonşu otaqda, qadın şöbəsinədir
– tez-tez qanrılıb ora baxır.

Ağasəfa. Sən mənə lap də Qolu xatırladırsan. Prezident də Qolu deyirəm.

Rauf (*bir an ara verib*). Nəyim onu xatırladır sənə?

Ağasəfa. Sənin də onun kimi tükün cod olsa da, dərin zərifdir. Odur ki, görək çox ehtiyatlı qırıxıla sənin üzün.

Rauf. Sən hardan bilirsen onun üzü nə təhər olub?.. Hardasa oxumuşam; səhv eləmirəmsə, o ölüb, deyəsən axı.

Ağasəfa. Allah rəhmət eləsin. 1944-cü ildə mən onun üzünü qırxmışam, bir neçə günlüyə Bakıya gəlmişdi – onda.

İkinci müştəri. Birinci dəfədir eşidirəm.

Ağasəfa. Elədir, bu günə kimi, demək olar ki, heç kimə danışmamışam mən bunu. İndi də Rauf yadıma saldı. O vaxt hospitaldan çıxıb təzə qayıtmışdım. Evdə oturmaşdım, çağırırdılar mənə: özünü bilirsiz də hara... Biri vardı, o danışdı məniyə. Qayıdasan mənə ki, düzdü cavansan, bir elə də məşhur döyülsən, amma istedadlı oğlansan. Hə, qabiliyyətimi yoxlamaq üçün iki dəfə mayor verdilər mənə; qırxdım üzlerini. İkisi də bəyəndi işimi. Amma tapşırdılar ki, daha də Qolun üzünə nəfəsivü vermə. Əntiqə də fransız odekolonu, bir də ingilis britvası verdilər mənə... Çox xoşxasiyyət, söhbətçil adamdı.

İkinci müştəri. Yaxşı, hansı dildə danışdınız onunla?

Ağasəfa. Mələm şeydir – fransız dilində. Pis dil döyül; bir az ləzgə dilinə oxşayır, bir az da moldav dilinə. Amma buğunu düzəldəndə danışmadı, yoxsa elə hey söhbət eləyirdik. Adyutanti da yanımda dayanıb nə danışdıq, yazırdı. (*İkinci müştəriyə müraciət edir.*) Sözümlə canı yadımdan çıxdı, fikrimi dağıtdun sualların.

Rauf (*onun yadına salır*). Deyirdin ki, mən sənə də Qolu xatırladıram...

Ağasəfa. Hə, hə. Hərçənddi ki, sən ondan yaşlısan, amma tükün...

Rauf (*səksənən kimi olub onun sözünü kəsir*). Necə, mən də Qoldan yaşlıyam?! Əlli yaşım vur-tut il yarım bundan əvvəl tamam olub!

Ağasəfa. O vaxt, 44-də o səndən cavandı, amma indi... (*Cavan dəlləyə əsəbi halda*) Başa düşürəm, bahardı təsir eləyir sənə, amma daha bu qədər də yox də, dəqiqəbaşı qaçırsan qadın salonuna. Nə olub bəyəm?

Cavan dəllək. Qadın ki dedin ey, birinci onun yerəsidir. (*Cəld hərəkətlərlə müştərisinin üzünü masaj eləyir.*) Zalıh qızının da yerəsi (*qadın salonuna tərəf işarə eləyir*) adamın az qala ağılı çıxartsın başından. Hər həftə gəlir. Əlimdə nə işim oldu, atıram, gedirəm tamaşasına.

İkinci müştəri. Bu gün də gəlib, burdadır.

Cavan dəllək. Siz hardan bildiz?

İkinci müştəri. Daha onu bilməyə nə var?! (*Əsəbi*) Üçüncü dəfədir odekolonunu fışqırırsan üzümə, yoxsa elə bilirsen ləzzət eləyir mənə?

Ağasəfa. Əlbəttə, qadında yerləş vacib şərtdir. Amma baxır kimin yerisi... Elə qadın var ki, istəyir yeriməsin, lap belə qanad açıb ucsun,

ya da, misalçun, sürünsün, heç tüküm də tərpənməz. Baciöglü, sən cavansan hələ, bilməzsən belə şeyləri. Hər kəsin öz zövqü var: birinin görürsən ki qarabuğdayı arvad xoşuna gəlir; dəxli yoxdur – istəyir necə yeriyir yerisin, o birinin sarışın. Birinin kök arvad xoşuna gəlir, o birinin – arıq. Elədü, elə döyül?

Rauf (*təkəbbürlə gülümsəyir*). Mən sənənlə bir o qədər də razı deyiləm. Arıq belə gəldi, kök belə getdi. Hərəsinin öz yeri var, əsil kişiylə hər cürəsi xoşdur: qarabuğdayısı da, sarışını da, kökü də, arıqı da. (*Bir dəqiqəlik susmalı olur, çünki Ağasəfa üzünə isti sarğı (kompres) qoyur.*) Bir dəfə gəlirlik bu dünyaya, görək hər cürəsini görəsən.

Cavan dəllək. Bəh, bəh, bəh, bəh! Odu ey, odu ey, çıxdı! Cikini-bikini öyrənmişəm. Tibb İnstitutunda oxuyur, amma ərddə.

Qadın salonundan vestibülə gözəl bir qız çıxır.

Rauf (*razı halda güzgüdə özünə baxır, sonra vestibülə tərəf işarə edəyib cavan dəlləyə deyir*). Elə bir şey döyül.

Rauf kreslodan qalxır, vestibülə çıxıb qıza yaxınlaşır.

Cavan dəllək (*kədərli-kədərli Rauf-la Kamaya baxır və qalbinin hansı bir yerində ümid hissi ilə özünə toxtaqlıq verir*). Allah bilir: bəlkə elə dayısıdır, ya da atasının dostudur, hə?... Necə bilirsiniz?

İkinci müştəri. Nahaq yerə beynini yorma belə şeylərlə. Gör-mürsən, rəfiqədirlər. Axşam yəqin dərziyə gedəcəklər, onun vaxtını vədələşirlər.

Kama (*söhbətini davam eləyir*). Hara istəyirsən gedək, amma mikrorayona yox!

Rauf (*açarları əlində oynada-oynada*). Mikrorayon-zad nədir?! Dostum var, məzuniyyətə gedib. Şəhərin mərkəzində üçotaqlı mənzilinin açarını verib mənə!

Kama (*gülümsəyərək*). Nəyimizə lazımdır üç otaq, bizə biri də bəsdir. (*Raufun əlindəki bağlamayı götürüb*.) Mənimçündür? Çox sağ ol! (*Bağlamayı açır, qolbağı götürüb ölçür*.) Gözəl şeydir. Öpürəm səni. Ona deyərəm ki, özümü yaxşı aparmadığım üçün institut gümüş qolbaq bağışlayıb mənə. Bura bax, yadımdan çıxıb deyəm sənə, indi mütləq instituta dəyməliyəm.

Rauf. Şənbə günü?

Kama. Yadımdan çıxıb? Şənbə günü də dərsimiz var da. Sən allah, dilxor olma. Zato bütün axşamı boşam. Həm boşam, həm də arxayın. (*Eyhamla*.) Dərslərimiz saat on birə kimidir.

Rauf. Nə deyirəm, yaxşı. Mən də elə onda dəyərəm qayınatam-gilə; ailəm ordadı. Nə vaxt qarşılayım səni?

Kama. Saat beşdə. Arvadın çox qısqancdır?

Rauf. Demək olar ki, yox. Sakit olub daha. Qabaqlar gün-güzəranım yoxdu. Özünə qalsa – sakit adamdı, ata-anası piltə qoyur. Ən çox da qayınatam. İndi elə o da yumşalıb.

Kama. Harada işləyir?

Rauf. Akademiyada? Alimdir, təxminən akademik kimi bir şeydir. Amma faydası yoxdur. Başqası olsaydı onun yerinə, o imkanla, dağı dağ üstə qoymuşdu. Amma bu, elə onu bilir ki, camaatın başına ağıl qoysun. Qoribədir ki, hamı da onu ağıl dəryası hesab eləyir. Amma nəyə görə – başa düşə bilmirəm. Yaxşı, gedək. Əvvəlcə mən çıxım, bir üç dəqiqədən sonra da sən çıxarsan; düz maşına. Keçib daha, aparım səni instituta.

Cavan dəllək (*pəncərədən küçəyə baxır, yerindən tərpənən maşının səsi eşidilir*). Görürsən də, zalımın qızı onun maşınına mindi, getdilər. Eh, dünyanın işi belədir: birinin başından tökülür, o birinin başına döyür.

Ağasəfa. Paxıl olma, paxıllıq qurd kimi şeydir, adamı içəridən yeyir. Sən hələ uşaqsan, amma o sanballı adamdır, kişinin vəzifəsi-zadı... O ki qaldı qızın onun maşınına minməyinə, dəxli yoxdur. Mədəni adamlardır.

Qayınatının evi. Böyük qonaq otağındakı stolun arxasında Rauf, arvadı Xalidə, qayınatası və qayınanası Diləfruz xanım. Qayınata əlindəki çox qədim bir kitabı vərəqləyir. Qəcağıqdandır – nədəndir, əlləri osir.

Rauf. Uşaqlar nə vaxt qayıdacaqlar kinodan?

Xalidə. Saat beşdə.

Rauf. Hayıf, görə bilməyəcəyəm onları. Bir nəfərlə vacib bir görüşüm var, mütləq getməliyəm.

Qayınata. Hə, bax, bu çox maraqlı şeydir: gənclik iksiri. Adamı iyirmi-otuz yaş cavanlaşdırır. Müasir təbabət elminin belə bir şey hələ heç yuxusuna da girmir!

Rauf. Resepti varsa sizdə, verin, 2 nömrəli aptekdə mənim bir dostum işləyir (*Xalidəyə göz vurur*), yarım saatın içində hazırlayar sizinçün o dərmanı, siz də içib təzədən cavan tələbə olarsız.

Qayınata (*acı-acı gülümsəyir*). Harda, aptekdə? İnanmıram belə sifariş qəbul eləyən tapıla: son dərəcə qeyri-adi inqrediyentlərdir: "Xoruzun ilk bən qəbiristanlıqdan dərilmiş zirə, arı balında qanşdırılıb döyülmüş bahar ekstrəqonu ilə cövüz..."

Qayınana (*zarafatlıca*). Bir də yəqin ki, bir parça şeytan dırnağı, ya da onun quyruğunun tükü.

Qayınata. Yox, burada şeytanın adı çəkilmir.

Xalidə. Bəs o ekstrəqon nə olan şeydir?

Qayınana. Ay qız, tərxdur də, latınca ekstrəqon deyirlər.

Rauf. Bazar doludur, Gəncə, Naxçıvan, Bilgəh tərxdunu, nə qədər istəyirsən, buyur, al! Yəni bizim həmə o tərxdandır?

Qayınata. Bəli, həmə tərxdandır. Elə zirənin özü də bitir bizdə; Bakı ətrafında sahilboyu o qədar zirə kolu var.

Rauf. Dəniz qırağında çoxdur, düzdür, amma qəbiristanlıqda çətin ağılım kəsir olsun. Yazmağa nə var, götürüb yazır: qəbiristanlıqda... Zalım uşağı, bilir nə yazır! Get axtar.

Qayınana. Bu Raufun da ki, adətidir, çap olunmuş sözə həmişə şübhə ilə baxır. Məsələ zirədə deyil. Ən vacib, ən əsas şey axırda göstərilir, özü də nə şeytan dırnağıdır, nə də div ürəyi...

Rauf. Hər nədirsə, görünür, defisit şeydir, yoxsa camaat çoxdan bu reseptin üzünü köçürüb qaçmışdı cavanlaşmağa.

Qayınata. Ola bilər, amma, hər halda, burda yazır ki, bu dərmandan tamamilə real tarixi şəxsiyyətlər istifadə eləyiblər. Məsələn, II Ramzes, Assurbanipal, Ulu Karl... (*Oxuyur.*) "Və onların gözləri alışıb-yandı, qollarına və bəllərinə güc gəldi". Əlbəttə, bu elmi xəbər-dən daha çox reklama oxşayır (*gülümsəyir*), amma elə mənim yadımda qalana, həmin o tarixi şəxsiyyətlər haqiqətən də çox yaşayıblar, ömürlərinin axırına kimi də qıvrıq olublar, özü də cavan görünüblər.

Rauf (*köks ötürərək*). Ağzınızda padşah deyirsiniz, görünər də! Burda tərpon görüm, necə tərponirsən?! Hə, oxuyub qurtarmadı axı quyruğu qaldı. (*Çox böyük bir maraq hissi ilə.*) Dediyniz o iksiri hazırlamaqçün daha nə lazımdır?

Qayınata. Kərgədan buynuzu. Onu öküz saati vaxtı həvəngdə yaxşı-yaxşı döyüb, həmin o ekstrəqonla, zirə ilə, cövüzlə və balla – təmiz balla – əməlli-başlı qarışdırmaq lazımdır. Hə, bir də 4 qram

qızıl tozu qatasan görək. Məhlul "yeddi dəfə, hər dəfə də yeddi gün" qaranlıq yerdə saxlanmalıdır. Vəssalam, süit tamam.

Rauf. Öküz saati vaxtı deyirsiz, onu nə təhər başa düşək? Üzr istəyirəm (*cib dəftərcəsini çıxardır*), bircə dəqiqə. İsdə danışacağam, bizim uşaqların xoşu gəlir belə maraqlı şeylərdən.

Qayınata. Öküz saati – gecə saat ikidir.

Rauf. Zirə yayda çiçəkləyir, deməli, saat hansı qayda ilə götürülür – adi qayda ilə, yoxsa yay qaydası ilə?

Qayınata (*gülümsəyərək*). Məncə, yay qaydası ilə... Ala, kitabı götür, rahat-rahat köçür.

Rauf kitabı alıb diqqətlə o üzünə, bu üzünə baxır, köhnəlmiş dəri cildini açır.

Qayınana. Maraqlıdır, adam bir sınağa, bir də gördün, doğrudan da təsiri oldu.

Rauf (*burnunun altında dənquldənir*). Sən allah, sən bir bu qartmış toyuğa bax, könlündən cavanlaşmaq keçir. Hər işim düzəlmişdi, bircə elə bu qalmışdı.

Qayınata (*arvadına*). Sən həmişə möcüzələrə inanmısan. (*Çevrilib divar saatına baxır.*) Hə, nahardan sonra bir az yatmaq cana xeyirdir. Məni bağışlayın, sizi tərk eləyəsi olacağam. (*Qalxıb ağır addımlarla yataq otağına gedir.*)

Rauf. Paho, beşin yarısıdır? Vaxtdı, daha mən də gedim, bu iş-güc də qurtarmaq bilir...

Gecədir. Kimsəsiz küçədə Raufu Kama görünür.

Rauf (*narazı halda*). Ehtiyat yaxşı şeydir, amma məşını bir az yaxına da sürə bilərdik. Başa düşürəm, niyə axı beş tin sizin evdən aralıda saxlamalıyam.

Kama. Ehtiyat igidin yaraşığdır. (*Narahat halda irəli boylanır.*) Bu da, vallah, qərribə adamdır, bir də görürsən heç nədən tutması tutdu, qısqanclıq vurur başına. Allah eləməsin görə; hansımıza çatıb tutsa, çətin salamat qurtara.

Rauf. Qaçandır bəyəm?

Kama. On dəfə demişəm sənə: həndbolçudur.

Rauf. Hərdən qərribə-qərribə adamlar çıxır bu ərlərin içindən. (*Kamanı öpür.*) Nə vaxt görüşürük?

K a m a. Beşinci gün. Saat ikidən sonra axşama kimi boşam. İşdən çıxıb biləcəksən?

R a u f (*təssüflə*). İş heç, o asan məsələdir... Başqa bir işim var. Tərslikdən o da beşinci gündür, saat üçdə. Məni Ovçular və balıqçılar cəmiyyətinə qəbul edəcəklər. Mən də istəyirəm, sənin ərim kimi idmanla məşğul olum.

K a m a. Sən a?! Cavanlaşmaq istəyirsən?

R a u f. Deyirsən yəni mənim ehtiyacım var ona?

Hiss olunur ki, Kamanın sözü, az da olsa, toxunub ona.

K a m a. Hər halda, ziyanı yoxdur. Hərdən mən elə özüm də özümə qoca görünürəm.

R a u f (*yekəxana*). Mənimçün qoca döyülsən hələ. Hələ qoca döyülsən... Yox, zərəfsiz, Ovçular cəmiyyətinə üzv olmaq istəyirəm ki, tufəng atmağa icazəm olsun.

K a m a (*bu gözlənilməz fikirdən diksinib*). Tufəngi neylirsən. Axmaqlıq eləmə. Onun taqsırı nədir axı?! Bir də ki, sən heç vaxt istəməmişən ki, mən onu atım.

R a u f (*güllür*). Yox, əzizim, mən səni ona qışqanmıram.

K a m a. Yəni sən heç qışqanmaq qabiliyyətin var? (*Yəni sən heç ömründə qışqanıb-elədiyini olub?*)

R a u f. Elə bəyəm!!! Amma sənin ərinə yox. Necə dedin, nə oldu onun sənəti?

K a m a. Həndbolçu. Ay sağ ol, mən də elə onu deyirəm.

R a u f. İnstitutu girənə kimi mən pis oxumamışam, amma səkizinci sinfə kimi, demək olar ki, babat oxumuşam. Odur ki, bəzi şeylər yaxşı yadımda qalıb. Məsələn, fizikadan yadımdadır ki, fiziki maddələr bərk, maye və qaz xassəli olurlar və onlar zaman və məkan daxilində heç bir fiziki maddəyə qışqanmıram. İnsanlar da, o cümlədən sən də fiziki maddədir – bəxti götürərsən, bərk maddədir, götürməyib – qaz xassəli.

K a m a. Mənim ərim qaz xassəli-zad döyül.

R a u f. Dəxli yoxdur... (*Sözünə davam edir*.) Mən səni heç məkana da qışqanmıram. Ancaq – zamana. Mən səni zamana qışqanıram. Başa düşdün?

K a m a. Düşdüm. Sən bu gün daha içmə. Yaxşı? Mən qaçdım. (*Tələsik onu öpür*.) Beşinci gün işinə zəng vurram.

R a u f. Bu günlərdə sən mənə lazım olacaqsan. Deyirəm çıxmaq şəhərdən qırağa, havamızı dəyişək.

A ğ a s o f a. Mən hazır. (*Susur. Raufun üzünü qırmağında davam eləyir. Görünür, gəzintinin səbəbini bilmək istəyir.*) Qonağın çoxdur?

R a u f (*güllənsəyir*). Bir elə yox...

A ğ a s o f a. Elə hey deyirəm, yadımdan çıxır soruşum səndən, havaxt anadan olmusan?

R a u f. Payızda. Noyabrın 6-sında. 1929-cu il noyabrın 6-sında. Çox asan yadda qalır – yeddisindən bir gün əvvəl. Bu dəfə səni ad günümə dəvət eləmirəm.

A ğ a s o f a. Amma bu başdan deyim, biləsən – istirahət günüm çərşənbə günüdür.

R a u f. Əla, onda elə günü sabah çıxmaq?

A ğ a s o f a. Sabah niyə? Sabah hələ çərşənbə axşamıdır.

R a u f. Səfərimiz gecə səfəri olacaq. Səhəri yatarsan doyunca. Şüvəlanə gedəcəyik.

A ğ a s o f a. Getməyinə gedək, amma gərək evdəkilərə bir söz tapım deyəm; gecə vaxtı hara gedirəm.

R a u f. Deyərsən ki, dostum Rauf elmi təcrübə aparır, xahiş eləyib, ona kömək eləyim.

A ğ a s o f a. Şüvəlanda? Yoxsa, akademiya açıblar orda? Bacioglu, bizim arvadın əslisi o tərəflərdəndir. Səndən də, məndən də yaxşı bilir ki, milisdən başqa orda heç bir idarə-filan yoxdur.

R a u f. Çox vacib bir iş üçün aparıram səni, gərək kömək eləyəsən mənə. Cəmi iki-üç saat vaxtın keçəcək. Saat üçün yarımda çıxmalıyıq şəhərdən.

A ğ a s o f a. Yaxşı, gecə o vaxt Şüvəlanda biz nə edəcəyik?

R a u f. Heç belə bilməzdim səni; gərək elə hər şeyi o saat biləsən. Ülgücünü o yana elə görüm. Səninləyəm, çək ülgücünü o yana!

A ğ a s o f a. Nöşün?

R a u f. Diksinib eləyərsən, xata çıxar əlindən. Qəbiristanlığa gedəcəyik səninlə. Hə, hə, təəccüb eləməli bir şey yoxdur burda. Cəmi üç saatlığına. Sən heç maşından çıxmıyacaqsan orda.

A ğ a s o f a. Bacioglu, deyəsən zərəfat eləyirsən?!

R a u f. Zərəfat nədir, ciddi söz danışım səninlə. Getməmişən heç vaxt, öyrəşməmişən, ona görə də qərībā gəlir sənə. Allah qoysa, gedərik, görərsən. Sən elə bilmə, o qədər adam var ki, bir sözümə bənddir – hara desəm, nə vaxt desəm, hazırkı, amma onlar mənə

lazım döyül. Biz köhnə dostuq səninlə, inandığım adamsan, ona görə də sənin yanına gəlmişəm. Sən də ki...

Ağsaəfa. Bəyəm dedim ki, getmiyəm?! Nahaq inciyirsən. Sən ha də: filandır, beşməkdir, amma qəbiristanlıq ilə qəbiristanlıqdır. Onda da ki, ola – gecəyarısı. Ona görə sənə o saat – “hə” demədim.

Raufun mənzili. O, işgüzar bir görkəmlə tufəngini yoxlayır, ov şeylərini torbasına yığır.

Rauf. Dostlarımla ova gedirəm.

Xalidə. Dostlarınla?

Rauf. Nədir, yoxsa, deyirsən dostu olana oxşamıram.

Xalidə. Oxşamağına oxşayırsan, amma niyəsə yoxundur.

Rauf. Əvvəla, dostum var – məsələn, Arif. İkincisinə də qalanda, yadına salım ki, ov barədə danışmışıq səninlə. Mənim fikrimə şərikin olmaq əvəzinə, sorğu-suala tutub həvəsdən salırsan məni. Atan ova gedəndə, heç soruşmurdun neçə dostu var, idarədə işlər necədir, Hara, nə ovuna getdiyi ilə maraqlanırdın.

Xalidə. Nəyənin gedirsən?

Rauf. Öz maşınımı. Şıx burnuna qədər gedib maşını yolda saxlayacağıq, özümüz qamışlığa piyada gedəcəyik, oturub səhərin açılmağını gözləyəcəyik. Səhər ördəklərimizi vurub günortaya qayıdacağıq... Mən burda bir quran söz danışaram, cənəmi yoruram, amma görürəm ki, inanmırsan mənə. Yoxsa, elə bilirsen, gecəni evdən getməkçün oturub bu boyda nağıl quraşdıracaqdım? İşim-gücüm qurtarıb.

Xalidə. Elə bilmirəm. Axır illər daha bəhanəsiz-zadsız çıxıb gedirsən. Mənə o qərribə gəlir ki, sən Rauf, stereomaqnitofonlu, televizorlu, barlı maşınunu çöldə, yolun qırağında qoyursan, nə var, nə var quş vuracaqsan. Vəssalam.

Rauf. Qərribə heç nə yoxdur burda. Maşında adam oturub mənim qayıtmağımı gözləyəcək. Spesialni buna görə gedir mənimlə.

Xalidə. Bax, dost belə olar. Muğayat ol ondan.

Gecə. Zərif işıqda qəbiristanlığın darvazası və qəbirlər.

Ağsaəfa (maşının içindən). Sən gəl mənə qulaq as, hər nə işin var. Saxla səhərə...

Rauf (kinayə ilə gülümsəyir). Dirilərdən qorxmaq lazımdır, kişi, dirilərdən. Burdakılar daha heç kimə bir pislik eləyə bilməzlər. Biz səninlə haciləylik kimi bir şeyik, mövhumata inanmayaq görək. Haciləylik görmüsən?

Ağsaəfa. Görmüşəm. Biri var; başını qırxdırmağa gəlir. Allah var, yoxdur – şübhə eləyir, amma ürəyinin dərinliyində hardasa inanır ki, yoxdur. Əşi, sən tanıyırsan onu; həmişə şənbə günləri gəlir. Soltanovdur famili, ya xalq nəzarətində işləyir, ya da rəybiştorqda.

Rauf. Fikir vermə, qələt eləyir... Sən otur burda, radioya qulaq as. Su da, yemək də dal oturmaqdadır. Termosu aparıram özümə.

Ağsaəfa. Açarları da götür. Qapıları mən içəridən bağlayıram. Tez qayıdacaqsan?

Rauf. İlk xoruz banından beş dəqiqə sonra, səninlə görüşürük burda. (Saata baxır.) Yaxşı, mən qaçdım!

Bədirlənmiş ay gur işığını bütün qəbiristanlığa salıb. Başdaşlarını qum üzərindəki kölgələri sinədaşına oxşayır. Rauf kollara tərəf gedir. Hasarla qəbirlərin arasını büsbütün ziro kolları basıb. O sino daşlarının birinin üstündə oturur.

Bir müddət keçir. Birdən tam sakitlik içində ucadan ilk xoruz banı eşidildi. Demək olar ki, elə o saat başqa xoruzlar da ona qoşuldu. Rauf tez-tələsik bir neçə ziro kolunu kökündən çıxarır və əlində ziro dərzisi maşına tərəf getmək istəyir ki, gözü bütün gecəni söykəlib ilk xoruz banını gözlədiyi başdaşına sataşır. İllərin yağışı-qarı, dənizdən əsən küləklər daşın üstündəki yazılmış adı pozub. Adın aşağısındakı yazı isə, ələlxüsus onun birinci hissəsi, yəni doğum tarixi oxunur: 6 noyabr 1929-cu il.

Rauf donub qalır, gözlərini ona son dəfə tanış olan bu rəqəmlərdən ayıra bilmir. Sonra əl fanarını yandırır; bəlkə qəbir daşında ona təskinlik verə biləcək başqa bir söz görə, əfsus, mənasız naxışların fonunda yenə də həmin tanış rəqəmləri görür. Canına vic-vicə düşür, sanki bu başdaşının ona bir aidiyyəti var. Ziro dərzini daşın üstündə unudub yavaş-yavaş geri çəkilib. Sonra eləcə də yavaş-yavaş, yan-yörəsinə baxmadan darvazaya tərəf gedir və nəhayət, özünü saxlaya bilməyib maşına qaçır.

Ağsaəfa. Mən sənə demədim ki, bu gecə qəbiristanlığa getməzlər?! Saqqalım yoxdur, sözüm keçmir. Götür su iç, yadına da yaxşı bir şey sal.

Rauf. Elə bilirsen ki, mən qəbiristanlıqdan qorxmamışam?! Səhvən var. Qəbiristanlıqdır də: daş plitələr, altında da çürümüş sür-sümük.

Ağsaəfa. Sənə demədim yaxşı bir şey sal yadıma? Tez elə, sür gedək!

Rauf. O qərribə qəbir getmir gözümün qabağından.

Ağsaəfa. Adə, sür.

Rauf. Yox ey, sən dayan bir görək. Hava daha işıqlanır. Mər o başdaşının üstündəki tarixin nə demək olduğunu bilməliyəm?! Qoca kaftar! Sənə dəxli yoxdur, qayınatamı deyirəm. Bura gəlməyimə bəis o kaftardır. Gedək, gedək, daha gün çıxıb, quşlar oxuyur, nə var ki qorxaq.

Raufla Ağasəfa tanış başdaşının qarşısında dayanıblar. Başdaşındakı azacıq solmuş yazılar indi asanlıqla oxunur: "Məmmədzaadə Şeyda. 6.XI.1929-15.IV.1980".

Rauf. Ora bax, sən demə, bütün yazılar yerindədir. Görürsən, yaxşı elədik ki, gəldik.

Ağasəfa gözlerini üstünə zərə qıçaları səpələnmiş qəbirə zilləyib Raufu yanaşı durub. Hər ikisi belə hallarda vəziyyətin tələb etdiyi kimi dinməz-söyləməz dayanıblar. Bu dinməzlik bir az da ona görə uzanır ki, Rauf bura gəlmələrinin bəhanəsini dostuna necə izah etməyi fikrində götür-qoy ələyir.

Rauf. Bu bizim bir qohum vardı onun qəbridir. Allah rəhmət eləsin, çox yaxşı qadın idi: ürəyi geniş, xeyirxah, dünya gözəli. Özü də yazıq yetim idi. Səndən nə gizlədim – sevdirdik bir-birimizi. Amma iş elə gətirdi ki, başqasını almalı oldum. O gündən də bu yazıq başladı şam kimi əriməyə; saralıb-soldu, axırda da ki, bir daş olub ömürlük qaldı ürəyimdə.

Ağasəfa. Allah rəhmət eləsin.

Rauf (*ara verib*). İstəyirəm qəbrinə bir əl gəzdirim, solıq-sahmana salım. (*Başdaşının üstündəki ölüm tarixini göstərib*.) Apreldə ildönümüdür, qohum-əqrəbə yığışib gələcək, yaxşı döyül, baxımsız qalıb. Sənə də əziyyət verdim, dedim bir məsləhət eləyim səniyə.

Ağasəfa. Lap düz eləmiş. Deyim də sənə: burda heç bir çətin iş yoxdur, xarab olmuş yerlərinə balaca əl gəzdirmək lazımdır, bir də yazısı görək təzələnə, vəssalam. Onu da deyim sənə ki, savab işdir bu. Rəhmətliyin adı nə idi?

Rauf (*yazını oxuyub*). Məmmədzaadə Şeyda.

Ağasəfa. Bəs atasının adı? Burada yazılmayıb.

Rauf (*dərhal, duruxub eləmədən*). Atasının? Atasının adı Böylər idi!

Ağasəfa (*çıxardığı dəftərçəsinə yazır*). Deməli, Məmmədzaadə Şeyda xanım Böylər qızı. Qabiliyyətli balaca bir daşa əntiqə yazdırıb saldırmaq lazımdır bura. Sən xatircəm ol, özüm elətdirəm hamısını. Aprelin 15-i üçün hazır olar.

Rauf. Nə danışsın, ömründə razı olmaram! Öz işin azdır bəyəm? Mənə ağıllı məsləhət lazım idi, qalanını özüm elətdirəcəyəm. Gedək, Ağasəfa dayı! (*Zirə qıçalarını dəstələyib götürür.*)

Ağasəfa (*çimçişən kimi olub*). Onları necylirsən? Qoy qalıb.

Rauf. Rəhmətliyin xoşu gəlirdi zirə iyindən. Deyirəm, qoy bir-iki gün stolumun üstündə dursun bu buket; onu xatırlatsın mənə.

Ağasəfa. Mən çox üzr istəyirəm səndən, söz ki gəldi, görək deyəsən. Neçə ildir tanış, amma tanımamışam səni, bu gün tanıdım. İndiki zamanda az-az tapılar bu cür ürəyi olan adamlar. Halal olsun... (*Birlikdə darvazaya tərəf gedirlər.*)

Qayınatanın mənzili. Xalidə, qayınata və qayınana. Rauf da gəlir.

Rauf. Yaxşıca oturmusunuz özünüzcün, mənim amma ayaq üstə durmağa təqətim yoxdur.

Qayınana. Çörək yeyəcəksiz?

Rauf. Yeməyin adını çəkməyin. Qəribədir, işdə ki yoruldum a, istaham tamam qaçır. Hətta yeməyə baxa bilmirəm.

Qayınata. Hə, doğrudan da qəribədir!

Qayınana. Bir nəfər zəng vurmuşdu, görək ki, dedi Ağasəfadır; başa düşmədim, niyə sizə sizin səhətinizlə maraqlanırdı.

Rauf. Ağasəfa? Hə, dostumdur, Səhiyyə Nazirliyində şöbə müdiri işləyir. Çox yaxşı, qayğıkeş adamdır. Özü də kişi elmlər doktorudur. Dünən işdən sonra rast gəlmişdi mənə, mən də yaman yorğun idim, xoşuna gəlmədi vid-fasonum. Elə küçədə nəbzimi yoxladı, qan təzyiqimi soruşdu. Sonra da möhkəm danladı, dedi özünə baxmasan, dindirmərəm səni. Gör, o saat da zəng eləyib. Sağ ol, Ağasəfa!

Xalidə. Bəs mən elə bildirdim Ağasəfa sənin dəlləyindir.

Rauf. Onun da adı Ağasəfadır, adaşdırlar.

Qayınata. Eşitdim, tufəng almısan?!

Rauf. Almışam, bəli, kağızı-kuğuzu, hər bir şeyi yerində, dövlət qoyduğu qanunla. Üzr oldum ovçular cəmiyyətinə, sora aldım. Allah qoysa, gedərik bir sizinlə ova.

Qayınata. Mən daha ovluq deyiləm. İşə zorla gedirəm.

Rauf (*guya təsadüfən keçmiş təbiblərin dava-dərman kitabını əlinə götürür*). Amma adam heç inana bilmir ki, cavanlığını ona təzədən qaytarmaq mümkün olsun.

Qayınata. Elədir, haqlısan. Yaşlı adam dönüb təzədən uşaq ola bilmədiyi kimi, cavan da ola bilməz. İnsanın inkişafı geri qayıtmayan

bir prosesdir. Söhbət məhiyyətədən gedir, addan yox. Qədim və eləcə də müasir herontologiyanın məqsədi vaxtsız qocalığın müalicəsini tapmaqdır. Mən də, məsələn, bu fikirdəyəm ki, qocalıq da xəstəlikdir; bütün xəstəlikləri isə əslinə qalanda müalicə etmək mümkündür. Bəzi faktlar göstərir ki, qədimdə qocalığın dərmanı varmış. Bir dəqiqə gözlə, bu saat sənə bəzi maraqlı şeylər göstərim. (*Qayınata çətinliklə yerindən qalxır, köhnə cildli qalın bir kitab götürür.*) Yəqin sənənin yanında olmuş olar, səhv eləmirəmsə bizim eradan 48 il əvvəl Misirə gələndə Yuli Sezarın əlli dörd yaşı vardı! (*Rauf başı ilə təsdiq edir.*) O dövrə görə bu, az yaş deyildi. Yeri gəlmişkən deyim ki, sənənin yaşınl elə Sezarın o vaxtkı yaşı qədərdir.

Rauf. Məlum məsələdir.

Qayınata. Elədir, o məlumdur. Məlum olmayan başqa şeydir. Appianın və başqa tarixçilərin yazdığına görə, Sezar birdən-birə mühüm dövlət işlərini atıb, azadlığını və həyatını təhlükə altına qoyub Nil çayı boyu ta cənub sərhədinə kimi iki ay səyahətə çıxır; ovla, nə bilim, sair başqa əyləncələrlə məşğul olur. Sezarın bu hərəkəti düzü təəccüb doğurur. Məsələn, Geltser kimi ciddi bir tədqiqatçı açıq deyir: "Sezarın həyat yolunu izləyən hər hansı adamçün onun iki aylıq Misir əyləncəsi açması çətin tapılan tapmacadan da müəmmalıdır". Plutarx da təəccübünü gizlətmir, yazır: "Qəti anlaşılmır ki, Sezar kimi ağıllı bir adamı birdən-birə, hər şeyi çox asanlıqla karta qoymağa vadar eləyən nə imiş?" Plutarx da bu qərribə səyahətdə əsas məqsədin ov olduğunu yazır. Amma bir şey də var axı; nə əvvəllər, nə də Misiri gözəndən sonra Sezar ov həvəskarı olmayıb. Səyahətdən sonra çox keçmir, onun Kleopatraya çoxşün, hətta mən deyərdim ki, yalnız gəncliyə xas dəli məhəbbəti başlayır və bu məhəbbətdən onların bir uşağı da olur. Daha sonra o büsbütün dəyişmiş, cavanlaşmış halda, sağlam və tükənməz bir enerji ilə Romaya qayıdır. Bax bu da başqa bir müəllifin şəhadəti: o, öləri də olsa, kərgədan ovundan söz ağır və qeyd eləyir ki, söhbət onu diri tutmaqdan gədirmiş. Bununçün hətta çoxlu qurbanlar veriblər...

Rauf. Mən bir şeyi başa düşə bilmirəm: axı niyə onlar kərgədanı diri tutmaq istəyirmişlər?! Onu vurub öldürmək tutmaqdan yuxarı asandır.

Qayınata (*asəbi*). Görünür, sən keçən dəfə yaxşı qulaq asmamışsan. Burada açıq-aydın yazır ki, iksirçün ancaq və ancaq diri kərgədanın buynuzu olmalıdır və mən əminəm ki, bunun öz gizli mənası var.

Rauf. Siz məni düz başa düşün (*dəftərçəsində qeyd aparır*), mənəm burada heç bir şəxsi marağım yoxdur, sadəcə, sizin kimi bir alimin fikrini bilmək istəyirəm... Siz özünüz orda yazılanlara inanırsınız?

Qayınata (*bir az fikirləşəndən sonra*). Qərribə olsa da inanıram! Qayınata. İnsanlar bir-birini incitməsələr, heç bir iksirə də ehtiyac olmaz. Adam hirs çəkməkdən, həmişə həyəcan keçirməkdən sağlamlığını itirir, vaxtından tez qocalır.

Rauf (*mülayim səslə arvadına*). Eşidirsən? Mənə atır. Mən isə dözüürəm. (*Qayınatasına müraciət edir.*) Niyəsə on il bundan əvvəl mənə ova aparmağınız yadıma düşdü. Ov deyəndə, yəni mən elə bilirəm ki, biz ova gedirik. (*Söhbətin ardını hamıya eşitdirir.*) Lənkəran tərəfdə idik, Qızılağac qoruğunda. Gözlərimə inana bilmirdim, güllə ilə vurulmuş heyvanlar – qabanlar, marallar – bir az qaçıb sonra yavaş-yavaş yerə sərilirdilər, onları rənglə nişanlayırdılar, on dəqiqədən sonra dururdular, elə bil bunlara heç nə olmayıb, qaçıb gedirdilər.

Qayınata (*fəxrlə*). O mövsümdə biz qoruğun bütün əhalisini qeydiyyatdan keçirdik.

Rauf. O yuxu güllələrindən heç qalmayıb sizdə?

Qayınata. Onlar haradan yadına düşdü?

Rauf. Heç, tamam yadımdan çıxıb nə təhər idi onlar. Hər halda maraqlıdır.

Heyvanxana. Rauf hasarın uçqu yerini bir az da genişləndirir. Yağışın və küləyin səsinədən onun hasardan qopardığı taxtaların taqquşması eşidilir. Rauf kərgədanın qəfəsinə yaxınlaşır. Tüfəngini çamadanından çıxarır, zəif işıqda onu yığır. Əvvəlcə ehtiyat üçün ətrafa göz gəzdirir və tüfəngi qaldırıb ağılın üzə küncündə yatmış kərgədanı nişan alır və atır. Qaranlıq qəfəsə nə isə aydın seçilməyən yekə bir şey hərəkətə gəlir və ağır ayaq səsləri – tappılı eşidilir.

Rauf (*saatına baxır*). Üç dəqiqə, dörd, beş dəqiqə... Yat, yat! Yatmaq vaxtıdır! (*Addım səsləri yavaş-yavaş azalır və nəhayət, yerə yıxılan ağır bir şeyin tappılığı eşidilir.*)

Rauf çamadanından mişar çıxarır, ağıla bitişik "quşlar aləmi" pavilyonuna yaxınlaşır, içəri keçir və orada kərgədanın qəfəsinə açılan pəncərənin qabağında dayanır. İstəyir pəncərəyə qalxsın – mümkün olmur. Kündən taxta bir yeşik tapır; götürmək istəyir və bu vaxt yeşiyin içindən qaqqılday-qaqqılday nə isə düşür. Rauf öldükə mişarı irəli tutub zorbə endirməkdən hazır vəziyyətdə durur.

Rauf (*quşu təpiklə vurub qovur*). Bir də dimdik atsan, vurub öldürərəm səni! Qartala bir bax!

Yeşiyi pəncərənin qabağına çəkir, üstünə çıxıb pəncərədən kərgədanın qofasına asır.

Rauf (*Kərgədanın buynuzunu mişarlayır*). Qanacağın olsun, oya-nib eləmə! Lap az qalib, bu saat qurtarıram. Buynuzsuz daha qəşəng olacaqsan, görərsən. Amma mənə sənin bu buynuzun son dərəcə vacib lazımdır. Vəssalam-süttəmə! İndi daha sən kərgədan döyül-sən, nə isə başqa bir abırlı heyvansan. (*Əlində indicə mişarladığı buy-nuz dal-dala pəncərəyə tərəf gedir*.) Yuxun şirin olsun, yat, yat... (*Rauf "Quşlar aləmi"nin pəncərəsinə dırmaşır və elə o saat da quş qaqqıltısı eşidilir*.) Cəhənnəm ol, sırtığın biri sırtıq! (*Rauf qəfəsin yanına qoyduğu tüfəngini götürür, hasarın uçqu yerindən sivişib küçəyə çıxır və burada axırıncı dəfə qırsaqqız olub ona yapışmış quşu təpiyi ilə vurub qovur*.) Başqa quşlar gecələr adam balası kimi yatır-lar, bu həyasız bilmək olmur bayquşdur, nədir, adama dırmaşır. Bəlkə başı xarəbdir. Görək qayınatamdan soruşum görüm, quşların arasında ruhi xəstələr olmur ki?!

Bu vaxt yaxınlıqdan ötüb-keçən motosiklin səsi eşidilir. Rauf nəzakətli gözü görünməyən motosiklətdəkilərə salamlaşır. Onun kefi kökdür.

Rauf. Həyat gözəldir, mən də bu şəhərdə ən xoşbəxt adamam. Hamı yatıb. Vaxtında öz cavanlıqlarının qədrini bilməyən, onun qiymətini başa düşməyən cavanlar yatıb. O vaxt ki, başa düşməyə baş-layacaqlar, gec olacaq. Onlardan yaşca böyük olanlar da yatıblar – həyatda bəxti gətirməyənlər də, gətirənlər də – o adamlar ki, möv-qeləri də var, yaxşı pulları da. Amma onların arasında, hətta naxışı ən çox gətirənlərin də – birçə nəfər belə əsil xoşbəxt adam yoxdur. Ona görə ki, əsil xoşbəxtlikçün eyni vaxtda hər şey lazımdır – həyat təc-rübəsi də, pul da, cavanlıq da. Çox maraqlıdır! (*Qəribədir!*) Hamı yatıb, heç kimin də ağlına gəlmir ki, şəhərdə ən xoşbəxt adam mənəm – Rauf. Çünki indi mənim hər şeyim var. (*Təpiyi ilə nəyi isə vurur, tanış qaqqıltı eşidilir*.) Qırsaqqız olub yapışb də! Ay vicdansız, küçə quşu-zad döyülsən ki, özünü mərifətli apar də! (*Raufun uzaqlaşan maşınının səsi eşidilir*.)

Şəhərdir. Şəhər həyatı. Qarajların qapısı. Qarajların qarşısındakı meydançaya Raufun qayınanası gəlir. Skamyada isə qoca bir qarı oturub, görünür Raufun qonşularındandır. O, qarajın bağlı qapısının arxasında, yəni qarajda nə isə qarışdırən, nəyi isə həvəngdə döyüb aptek tərəzisinə çəkən Raufu görmür.

Qayınana (*onun üzündə məmnunluq ifadəsi var. Qarıya müraciət edir*). Hiss eləyirsiz? Bəh, bəh, nə gözəl otirdir! Ömrümdə belə qoxu, belə ətir görməmişəm. Cənnət ətirdir elə bil. Başım hərləndi hətta.

Qarı. Keçən ilə kimi mən qoyun pendiri ilə qara istiotun iyini səhvsiz ayıra bilirdim bir-birindən. Bu şөгərüb qarajları qanunsuz gətirib həyətdə tikəndən sonra ancaq nəşatır spirtinin iyini duyuram; o da təzədirsə əgər. Siz heç təsəvvürünüzə gətirə bilməzsiz ki, qanun-suz qarajlar adamın iyilmə qabiliyyətinə necə pis təsir eləyir.

Rauf (*əlində içi kəhrəba rəngli, xoş ətirli içki ilə dolu olan iri bir şüşə balonu tutur; ləzzətli balondakı məhlulu iyləyir, sonra tıxacda balonun ağzını bərk-bərk bağlayır, nəhayət, blaknotu açıb oxuyur*). "...Və qabı qaranlıq bir yerdə, yeddi dəfə yeddi gün saxlamaq lazımdır". Oldu. Deməli, düz əlli gündən sonra. (*Balonu taxçanın uzaq küncünə itələyir. Sonra qarajdan çıxır və qayınanasını görüb onunla salamlaşır*.)

Rauf (*üzünü qarıya tutur*). Görürsüz də... Axırıncı komissiya da qarajın qanuni tikildiyini təsdiq elədi. Mənimçün maraqlıdır, indi hara, kimə yazacaqsız?

Qayınana. Ətri hiss eləyirsiz? Bəh, bəh, bəh... Möcüzədir ada-mın ağlına çıxardır başından. Mənim hətta əllərim əsir. İndi baxın azaldı. Siz heç hiss eləmirsiniz? Mənə elə gəlir ki, bu iy sizin qarajdan gəlir.

Rauf. Ordan ancaq benzin, bir də yağ iyi gələ bilər. (*O, barmagını ağzına salıb isladır və başı üzərinə qaldırır*.) Hə, hər şey aydındır; külək karamel fabriki tərəfdən əsir. Orada olmamırsız heç? Orada o qədər müxtəlif tamlı, ləzzətli şeylərin cövhəri var ki...

Qayınana. O nə idisə başqa bir aləm idi. Yuxu idi elə bil... (*Raufa fikir vermədən çıxıb gedir*.)

Rauf (*qayınanasının arxasınca*). Diləfruz xanım, siz deyəsən bizə gəlmişdiz axı hara?.. Arvadın başı lap xarəb olub. Gedim bir də iyləyim iksirim. Aləm ətri var! (*Arvadını görüb dayanır*.) Anan

gəlmişdi. Çıxıb geidi! Görünür, yadına nəşə düşüb, ya da əksinə – yadından çıxıb. Lap daha qocalıblar. Adamın ürəyi xarab olur. Ağlıma bilirsən nə gəldi indi? Məncə, kəşfdir lap! Deyirəm, sizinkilərlə gol mənzillərimizi dəyişək.

Xalidə. Dilin necə gəlir elə deyirsən? Qoca vaxtlarında dər-bədər olsunlar, ev köçürsünlər, səliqə-sahmanlarını dəyişsünlər.

Rauf (*part halda*). Məni sən nə hesab eləyirsən? Heç mən razı olaram, onları bu yaşlarında narahat eləyək?! Bu saat demədim sənə ki, ürəyim ağrıyır onlara baxanda? Məni qəti başa düşmədin – deyirəm mənzillərimizi dəyişək, köçmək söhbəti ola bilməz. Qoy hər kəs harda yaşayır, orda da yaşasın. Biz sonra, – gələcəkdə köçerik onların mənzilinə. Özümüzünkünü də təhvil verərik dövlətə. Bir də ki, mən özümü fikirləşmirəm, uşaqları fikirləşirəm; səhv eləmirəmsə, sən də onlara balaca qohumluq əlaqən var – analarısan.

Xalidə. Sonra deyəndə, yəni nə vaxt?

Rauf (*Xalidənin əlində zarfı görür*). O nədir elə?

Xalidə. Demirsən bəs, işimi-gücümü buraxıb həyatə niyə düşmüşəm? Çağırış vərəqəsidir, prokurorluqdan gəlib – sənəddir, hamısı düz gəlir: fəmil də, ünvan da. Xeyr ola, görəsən nə məsələdir? (*Zarfı ona verir*.)

Rauf. Gedib öyrənməm. Prokurorluğa kimi desən çağıra bilərlər, burda mən qeyri-adi bir şey görmürəm...

Xalidə. Bu günü mən həmişə gözləyirdim; axırı elə-belə olma-lıydı. Sən görək çoxdan bu işindən gedəydin.

Rauf. Çoxdan, yəni nə vaxtdan?

Xalidə. Hələ heç ora işə girməmişdən! O vaxt hamı sənə xəbərdarlıq eləyirdi – atam da, Arif də, özümü hələ demirəm – getmə deyirdilər, axırı yoxdur.

Rauf. Hə, deyirdilər. Heç mən də mübahisə eləməirdim, oturub diqqətlə, hörmətlə qulaq asdım atova, gözləyirdim. Gözləyirdim görüm, yaxşı bu mənə əvəzində nə təklif eləyir. Hələ də gözləyirəm. Sizin ailədə hamı məsləhət verməyə ustadır. İşə gələndə...

Xalidə. Düz demirsən! Atam sənə o saat öz ixtisasın üzrə iş tapmağı təklif elədi.

Rauf. Hə, elədi. Nəbatat bağında gecə qarovulçusu.

Xalidə. Xeyr, kiçik elmi işi. Getsəydin, indi çoxdan...

Rauf. Əgər, akademik öz ali savadlı kürəkənini Nəbatat bağına yarpaq yığmağa, ağaclara... nə deyirlər ona, hə, peyvənd vurmağa göndərsə, normal adamlar bunu şikəst kürəkənin gecə qarovulçusu işləməsi kimi başa düşürlər. Kürəkənin isə onun-bunun köməyinə ehtiyacı yoxdur. Onun insani münasibətə ehtiyacı var. Siz bunu başa düşmədiz. Allaha şükür, öz əlimlə hər şeyə nail oldum. Əlbəttə, mən nə akademikəm, nə də kosmonavt, adi qulluqçuyam, bundan artıq mənə lazım da deyil. Ailəmi dolandırırım, ya yox?! Ay sağ ol! Qalanının sənə dəxli yoxdur. Ağıllı adamlardan kimdisə, yaxşı deyib: hər cür zəhmət – şərəf isidir.

Xalidə. Sizin trestdəki Nəcəfov şərəfli zəhməti üstündə on il basdılar, getdimi? Onun o konyak spirti ilə çıxartdığı hoqqaları bütün qəzetlər yazmışdı.

Rauf. Tamah pis şeydir. Onu tamah yıxdı. Bir məsəl var ey, sən yaxşı bilirsən... nə isə, deyir: tamahdır insanın ən böyük düşməni. Gözəl məsəldir, özü də fikir ver: çox müasirdir – elə bil bu günün deyiblər. Yox, mən Nəcəfov döyüləm. Məndə hər şey ölçülüb-biçilib, haqq-hesabı var. Odur ki, sən qəti narahat olma. Onu da bil ki, mənimlə bu barədə danışmağın toxunur mənə. Səhər-səhər kişinin qanını qaraltmağa nə var, çox asandır, ürəyini açmaq çətindir. Bir də axı niyə narahat olursan? Bu çağırış vərəqəsinə görə? Keyfini pozma. Mənə Rauf deyirlər, harda, şansı səviyyədə deyirsən, elədiyim bütün işlərə görə, lap gələcəkdə də görəcəyim işlərə görə, cavab verməyə hazıram. Sən onu da ki, biz necə yaşayırdıq, nəyə ehtiyac var? Heç nəyə! Ən yaxşı jurnallara yazılıq; tapılmayan kitabları tapırıq, prem-yera deyirsən hamısına gedirik, özü də ən yaxşı yerlərdə otururuq. Uşaqlarımızın əyni, başı, təhsili kiminkindən pisdir?! Hər ikimiz işləyirik. Onu da yadında saxla ki, şəhərin ən hörmətli adamları ilə hər şeydə bir səviyyədəyik.

Xalidə. Hə, təxminən...

Rauf (*narazı*). Səsin bu saat lap atovun səsinə oxşadı, elə bil odur danışır... Hər ikiniz – o da, sən də – başa düşməlisiz ki, mən bizim qanunları yaxşı bilirəm, hörmət də eləyirəm onlara. Heç vaxt da pozmuram bu qanunları. Bir kişi də deyə bilməz ki, pozursan. Fərasət də elə ondadır ki, qanunu pozmaya-pozmaya yaxşı yaşayasan. Hərdən-birdən xırda-para heç. Onların dəxli yoxdur mənim idarədə gördüyüm işlərə. Bildin? Ay sağ ol.

İKİNCİ PƏRDƏ

Müstəntiq Əsgərovun kabinet. Onun olliyo yaxın yaşı olar.
Kabinetin şərti sərhəddən o tərəfdə prokurorluğun
oməkdaşlarından ikisinin stolu qoyulub. Rauf gəlir,
Əsgərovla salamlaşır və keçib onun stolunun yanında oturur.

I əməkdaş (ikinciyə). Ona bax, gör bir kim gəlib Əsgərovun yanına. Rauf Nadirov döyül bu?! Səhvi var Əsgərovun. Rauf kimilər heyvanxanalarla maraqlanırlar. Mən onu əla tanıyıram; o konyak spirti məsələsilə əlaqədardır. Bacarıqlı adamdı, ona söz ola bilməz. Hamı onun orda nələr etdiyini bilir, amma di gəl, qırmağa gəlmir. Bir dənə sənəddə əli yoxdur. Heç yandan girişə bilmədik ona.

II əməkdaş. Əsgərov nəhaq çağırırdı onu. Mən ona fikrimi elə o günü dedim – heyvanxana məsələsi uşaq-muşaq işidi. Belə ciddi, sanballı adamları bura gətirtsək, bütün şəhər gülər bizə. (Bu niyə belə ələyir, baş açmaq olmur.) Fikri nədir, baş açmaq olmur.

I əməkdaş. Tanımırsan, kişinin öz üsulu var. Mənimlə kəlmə də kəsmədi heç, dinməzəcə elə çiyrimi şappılatdı, vəssalam. Yəni yerivü bil, “sən giren kol döyül bu”. Çıxıb getdi. Kişi dahidir bala da!

Əsgərov. Sizə zəhmət verdiyimizçün üzr istəyirəm; bir məsələ var, onu aydınlaşdırmalıyıq. Avqustun 13-dən 14-ə keçən gecə 35-30 nömrəli maşını Bayılda görüblər. Sizin maşınıızdır?

Rauf. Kül rəngində? “Jiqui”! Mənimkidir. Çox güman ki, elə o olub. Əgər bilsəydim, dediyiniz tarix həftənin hansı günü imiş, daha dəqiq cavab verərdim sizə.

Əsgərov. 13-dən 14-nə keçən gecə, şənbədən bazar gününə keçən gecə.

Rauf. Tamamilə düz buyurursunuz, o gün orada dayanan mənim maşınım olub. Necə məyər.

Əsgərov. Deyəcəyəm, darıxmayın... Yaxşı, niyə bəs maşını gecə orda saxlamısınız? Axı siz şəhərin o biri başında olursunuz?

Rauf (cavabı azca ləngitdi, sanki müstəntiqi öyrənmək istəyirdi). Bilirsiniz, mən nərdbazam Yaxın bir dostum var, o da nərđ xəstəsidir. Rast gəldik ha, Ariflə bir-birimizə, vəssalam, hər şey yaddan çıxır. Bizi saxlamaq mümkün deyil, hər dəfə səhərəcən çəkir oyunumuz. Desəm inanmazsan, amma arvadımla hətta buna görə aramızda xoşagəlməz söz-söhbət də olur. Min dəfə başa salıram onu ki, ağılı olan qadın sevinər ki, ərri arvadbaz döyül, karta uymayıb, nərđə salıb mey-

lini, öz milli oyunumuza – qəti təsir eləmir. Üzr istəyirəm. (Sanki birdən ayılır ki, mətləbdən uzaqlaşıb.) Hə, o gecə mən həmədən dostum-gildə idim. O, yaxın olur siz deyən yerə, amma onların evinin yanında maşın saxlamaq qorxuludur. Xəlilov döngəsini deyirəm, həmişə qaranlıq olur, ömründə işıq yandırmırlar.

Əsgərov. Maşını yalnız özünüüz sürürsünüz? (Hiss olunur ki, bu sualı Əsgərov elə-bələ rəsmiyyət xətinə verir.) Demək istəyirəm ki, oğlanlarınızdan, ya qardaşınızdan, bacınızın uşaqlarından hərdən maşını götürmürlər ki?

Rauf (qətiyyətlə). Yox. Mənim maşınımın sükanı arxasında ancaq mən özüm otururam. Bütün dostlarım da bilir bunu – Rauf axırıncı köynəyini də çıxarıb verər, amma maşınımı istəmə, verməz. İnanın, onların öz xeyrinə görə! Yoxsa, nədi ki, maşın?!

Əsgərov. Maşına oturub evə sürməzdən əvvəl siz oralarda şübhəli heç nə görüb eləmədiz ki? Bir yadınıza salın.

Rauf (gülümsəyərək). Siz heç təsəvvür eləmirsiniz ki, o gecə necə yağış yağdı. Yan-yörəyə baxmağa heç belə imkan yox idi, qaçıb maşına oturanacan iliyimə qədər islanmışdım. Yaxşı, siz heç mənə demədiniz axı, nə olub, nə hadisə üz verib?

Əsgərov (fikri dağınıq halda). Heç. (Eynəyini taxıb tələsik nə işə yazır.) O gecə kimsə heyvanxanada yaramaz işlər görüb, indi görək biz də sizinlə qızıl kimi vaxtımızı buna sərf eləyək. (Stolun gözündən təmiz blank götürüb saatına baxır və vaxtı orada qeyd edir.) Buyurun bayıra çıxmaq üçün icazə vərəqəsidir. Çox sağ olun, əziyyət verdiyimçün bir də üzr istəyirəm.

Rauf. Eybi yoxdur. O nə sözdü, bu mənim vətəndaşlıq borcumdur. Sağ olun. (Gedir.)

Raufun kabinet. Raufun özü və qəbuluna gəlmiş zavod nümayəndəsi.

Nümayəndə. Düz bir həftədir mənə deyirsiniz mal yoxdur, amma bu gün şəhər eşidirəm ki, dünyanın ikinci zavoda üç sistem spirt buraxmışınız.

Rauf (ikrah hissi ilə üz-gözünü turşudub). Boş-boş söhbətlərə, dedi-qoduya inanmayın. Düzdür, həqiqətən zavoda dünyanın göndərilib spirt, amma fakturasına ay yarım bundan əvvəl qol çəkmişəm. Bir də ki, yekə adamsınız, sizə nə dəxli var kimə nə göndərilib, nə qədər göndərilib. Ayıbdır, elə bil məktəb uşağı-zadsız, müəllimə gileylə-

nirsiniz: niyə mənə iki yazdınız, ona yazmadınız. Cəmi-cümlələri bir aydır işləyirsiniz, tələsməyin, çalışın uyğunlaşın, başqa yoldaşlarla, həmkarlarınızla məsləhətləşin... Təchizat məsələsi çox müəkkəb işdir, dostum, burda səbirli olmaq hələ azdır! (*Telefon zəng çalır. Rauf dəstəyi götürür.*) Bəli, eşidirəm!

Əsgərov (*telefonda Raufa danışır*). Salaməleyküm. Əsgərovdur sizi narahat eləyən. Burada o işlə bağlı bəzi suallar çıxıb ortaya, sizinlə bir də görüşəsi olacayıq. İstəyirsiniz çağırış vərəqəsi göndərim.

Rauf (*Əsgərova*). Sizin bircə kəlmə sözlünüz bəsdə mənəimçün. Bir də ki, bu elə bizim hamımızın ümumi işidir. Sizin çətinlikləriniz, həm də bizim çətinliklərimizdir. Sabah səhər saat on tamamda mən sizin yanınızda. Təmin eləyir sizi?

Əsgərov (*telefonda*). Məni yüz faiz.

Rauf (*Əsgərova*). Onda, hələlik. Sağ olun. (*Dəstəyi qoyur və üzünü qəbulundakı nümayəndəyə tutur.*) Qlavkadandır, sabah rəisin yanında olacam, çalışaram sizin məsələni də orda qaldırıb həll eləyim. Düzdür, çox çətin məsələdir, amma elə bilirəm rəislə şəxsi münasibətlərimiz kara gələr. Sizi günün ikinci yarısı gözləyirəm. Amma əvvəlcə bir yoldaşlarla da məsləhətləşin. Məsələni, sizin direktorun müavini var ey, Yusifov, bax onunla. Çox təcrübəli adamdır, deyin ki, mənəim yanına gedirsiniz, o sizi başa salacaq, məsləhətin verəcək, sonrasına daha öz işinizdir. Xudahafiz.

Nümayəndə. Sağ olun, yoldaş Nadirov.

Rauf (*zavodun nümayəndəsi gedəndən sonra zəngi basıb kitabəni çağırır*). Mən gedirəm. Kim soruşdu məni, de ki, Qlavkaya gedib. Kitabə. Bəs, Qlavkadan zəng vursalar?

Rauf. Onlara da de ki, beş dəqiqə yoxdur çıxıb, Nazirlər Sovetinə getdi.

Hüquq məsləhətxanası. Stolun arxasında
cavan kitabə qız oturub qəzet oxuyur.

Rauf. Yerindədir?

Kitabə. On-on beş dəqiqə gözləyin, məşğuldur.

Rauf. Bilirsiniz, o mənəim məktəb yoldaşımdır. Mənəim bura gəlməyim onunçün toy-bayramdır. İndi özünüzdə görə bilərsiniz.

Kitabə. Başa düşürəm, bu saat qurtarır. Siz buyurun əyləşin. Ay yoldaş, hara?

Məsləhətxananın müdiri iri, qədimi stolun arxasında oturub çörək yeyir. Raufun gəlişi elə bil onu qəti təəccübləndirməmişdi, ağzındakı tikəni çeynəyər-çeynəyər başını bircə dəfə elə ada ilə tərpətdi ki, həm karıxmış halda Raufun dəlincə kabinetə girən kitabəni geri qaytardı, həm də yanına gəlmiş dostunu salamladı.

Rauf (*boşqabdakılara baxır*). Kök, çugundur, qara çörək, holland pendiri. Mən də deyirəm, görün bu nə ilə məşğuldur ki, yanına adam buraxmırlar?! Cürbəcür maraqlı fikirlər gəldi ağlıma. Deyirəm, kişi oturub kabinetdə özüyçün qızıl balıq yeyir, ya da heç olmasa, ləvəngi, üstündən də əla "Şirvan" konyakı vurur, divanda da ki, bu saat dənizdən (*vannadan*) çıxmış təptəzə ağappaq balıq. Amma, öz aramızdır, zövqün pis döyül. Adı nədir onun?

Arif (*qorxmış halda*). Başın xarəbdir sənin, vallah. Qızımız yerindədir!

Rauf. Onda elə götür qızlığa. Halvaçı qızı daha şirin... Xeyir ola, kökə keçmişən?

Arif. Pəhrizdəyəm. Hər saat yarım, iki saatdan bir mütləq nəşə yeməliyəm, lap bir tikə də olsa, yeməliyəm. (*Başı ilə yeməyi göstərir.*) Buna bənzər bir şey, uzun sözlün qısa, şəkərim var.

Rauf. Özündən söz çıxarma, səndə şəkər-zad yoxdur. Biz yaşda adamlarçün şəkər hələ tezdi. Sətləcəm, göy öskürək de, deyim hə, nə yaşımız var, olar. Yoxsa ki şəkər?! Həkimlərə qəti qulaq asıb eləmə! Eşidirsən?! Əvvəla, ürəyin nə istəyir, qorxma, ye getsin, sonra da ki, dərmanı-zadı qoy qırağa, gör dönüb təzədən iyirmi yaşında cavan oğlan olursan, ya yox. Söz deyirəm sənə; qaç həkimlərdən. Əşi, heç bilirsən Nazim Qiyasbəylinin atasının başına onlar nə oyun açdılar? O da sənin kimi, həkim deyib durmuşdu, nə verirdilər – xeyirdir, ziyandır – atırdı ağzına, hələ iynə də vurdururdu. Axırı bir gün elə qapılarının ağzında huşunu itirib, tirtap dəydi yerə. Sonradan məlum oldu ki, kişidə şəkər-zad yoxmuş, bunlar da onu iynə ilə, dərmanla az qalbmış halvalıq eləsinlər.

Arif. Bura bax, bir dayan görüm. Mən biləni, axı Nazimin atası ölmüş ola görək.

Rauf. Ölməyinə ölüb, amma şəkərdən yox. O dediyim hadisədən üç il sonra ürəyindən getdi, bircə dəqiqənin içində, gül kimi, rahat. Bura bax, mən sənə söz deyirəm: bunları qoy bir qırağa, hələ indiyə kimi bir adam pəhrizdən xeyir görməyib.

Arif. Qoy qırağa deməklə döyül, analiz var, zad var... Mənəimki məlumdur, səndə nə var, nə yox?

R a u f. Hə, elə ona görə gəlmişəm yanına, bir məsələ var, sənə məsləhətləşmək istəyirəm. Burda qayda necədir – qonorarı əvvəl verirlər, yaxsa axırda?

A r i f. İşdə dolaşmısan?

R a u f. Dayan bir görüm. İndi sən də başlayacaqsan arvadım kimi mənim başıma ağır qoymağa. Qorxub-ələmə, işdə hər şey öz qaydasındadır, həmişə də öz qaydasında olacaq.

A r i f. Təki elə olsun, amma, mənə, qabaqcadan çox çətindir demək sabah nə olacaq. İndi başqa dövdü, məsələlər mürəkkəbdir...

R a u f. Saxla, saxla, sən allah. Mənim dövrə, zamanla işim yoxdur. Gəl mətləbdən uzaq düşməyə, vaxtım azdır. Saat yarımından sonra mən müstəntiqin yanında olmalıyam, famili Əsgərovdur. Bir dəfə söhbət eləmişik onunla. Demişəm, mənim siz deyənlə işlə heç bir əlaqəm yoxdur. Amma o, ikinci dəfə çağırır məni. Düzdü, bekara işdir, di gəl arıma gəlir. Uzun sözün qısa: gecə mən heyvanxanaya girib qəfəsdə kərgədan buynuzunu kəşmişəm. Bir adama toxunub eləməmişəm, heç kimin xətrinə dəyməmişəm. Kərgədan da nə kərgədan – hay-hayı gedib, vay-vayı qalib. Bizim o sənə, yadımadır, kinoda gördüyümüz, Tarzanın üstünə tullanırdı, ondan döyüldü.

A r i f (onun sözünü kəsərək). Axı, balam, buynuzu neylirsən, nəyinə lazımdır?

R a u f (üz-gözünü turşudub). Tutaq ki, kolleksiya toplayıram. Bir dəqiqəlik təsəvvür elə ki, mən buynuz yığıram.

A r i f. Nə buynuzu.

R a u f. Hər cürün. Ev heyvanlarının, yırtıcı heyvanların... Bunun məsələyə nə dəxli var?

A r i f. Mənə, yırtıcıların buynuzu olmur. Müstəntiq yanına gedəndə hər şeyin dəxli var. Deyirsən səni kim dindirib, Əsgərov? A r i q, balacaboy?

R a u f. Hə, Əsgərov. Bura bax, burada elə bir ciddi məsələ yoxdur. Allaha şükür, sən mənə bələdsən. Bilirsən ki, mən bütün işlərimi əvvəlcədən elə qururam ki, sonra başağrısı çəkməyim – bunlar hamısı öz yerində. İndi bir-iki məsələ var onları dəqiqləşdirmək istəyirəm sənə.

A r i f. O Əsgərov yaman çürükçüdür. Demək istəyirəm ki, nəhaq ona yalan satmısan. Çünki xeyri yoxdur yalanın. Görürsən, ikinci dəfə çağırır səni. Deməli əlinə nə iş təzə fakt keçib... İndi səndən daha əl çəkməyəcək.

R a u f. Sən də yaxşı, qorxutma məni. Nə olsun ey, yalandır da demişəm! Nə bilirən, bəlkə onu da qabaqcadan ölçüb-biçmişəm? Hə? Sonradan lazım olsa deyim ki, təcrübəsiz olduğum üçün qorxumdan yalan danışmışam.

A r i f. Durdugu yerdə o səni ikinci dəfə çağırmazdı...

R a u f. Bu dəfə hər şeyi ona nə təhər olub, elə də danışaram. Vəssalam-şüttəmə! Sənə elə bu barədə məsləhətləşmək istəyirəm. Mən deyim, sən yaxşı-yaxşı fikir ver: nə qapı, nə pəncərə sındırılıb, deməli zorakılıq olmayıb – bu bir! Kərgədanın hayı gedib, vayı qalib; o qədər qocalıb ki, ağzının suyu axır – bu iki! Heç bilirsən kərgədanlar nəçə il yaşayırlar? On beş il! Mənimkinin bu yaxınlarda on altı yaşı tamam olub. Hətta mən onu vurub öldürsəydim də dünya dağılmazdı. Onsuz da təzə heyvanxana üçün iki dənə cavan kərgədan yazıb gətirdilər. Tüfəng də öz adımadır – kağızı-filanı, hər şeyi – bu da üç! İndiyə kimi nə həbsdə olmuşam, nə də məhkəməyə düşüb işim – bu da dörd! Görürsən, hər şeyi qabaqcadan ölçüb-biçmişəm, götür-qoy eləmişəm. Yaxşı, indi özün de, nə eləyə bilirlər mənə? Hə? Uzaqbaşı cərimədir. Hələ döylü? Qoy eləsinlər.

A r i f. Niyə, bir, ya iki il şərti iş də verə bilirlər. Sən fikirləşdiyin qədər kiçik məsələ deyil bu, əzizim.

R a u f. Raziyam. Mən onsuz da qazancdayam. Sən mənə də görüm neyləyim ki, bu işin başağrısı az olsun, uzanmasın.

A r i f. Düzü, mən birinci dəfədir ki, belə bir işlə qarşılaşıram. Əvvəlcə, gəl sakit-sakit baxaq görək, sən nə oyun çıxartmısan?! Gecəyarısı biletsiz heyvanxananın ərazisinə girmisən və qəfəsdə saxlanan nadir heyvanın bədəninin bir hissəsini icazəsiz mənimsəmiş; yəni dövlət idarəsinin balansından olan əmlakın bir hissəsini.

R a u f. Qərribə adamsan, gecəyarısı heyvanxanada biletlə satırlar? Biletin məsələyə dəxli yoxdur, o heç!

A r i f. Hər şeydən əvvəl, müttəhimin niyə, nə məqsədlə belə bir iş tutduğunu bilmək istəyəcəklər...

R a u f. Özünsən müttəhim. Bayaq sənə dedim də nə məqsədlə.

A r i f. Kolleksiya yığmaq məqsədilə? Çox pis. Bu da elə varlanmaq kimi bir şeydir. Yənə də məsuliyyətə cəlb olunmalısən. Yox, əgər sübut eləyə bilsən ki, kərgədan sənə üstünə hücum çəkib, sən də müdafiə olunmaq üçün belə bir iş tutmusan, onda vəziyyət dəyişir.

R a u f (saatına baxıb). Yaxşı. Mən gedim, xudahafiz. Sonra zəng vurram sənə!

A r i f. Hara, bir dayan görək. İndi birdən elə ağılıma gəldi; bəlkə Əsgərov səni bu dəfə heç heyvanxana məsələsinə görə çağırmaıyb, başqa söhbəti var. Birdən idarə işlərinə görə olar a? Bilirəm, xoşuna gəlmir sənə o barədə söz deyində, amma sən, hər halda, bir fikirləş.

R a u f. İdarədə hər şey qaydasındadır. Qol çəkdiyim sənədə görə mən başımla cavab verməyə hazıram.

A r i f. Sənəd öz yerində, amma işlər görürsən çox vaxt orada yazıldığı kimi getmir. Guya sən özün bilmirsən o sənədlərin əsil qiymətini?! Bu işlər var ey, hamısı bir-birilə bağlıdır, hər şeyi də qabaqcadan nəzərə almaq, tədbirini görmək qeyri-mümkündür. Yəni demək istəyirəm ki, sən oturmusan burda, amma hardasa, heç Bakıda yox, başqa bir şəhərdə sizin o idarə ilə əlaqədar elə bir iş çıxır ki ortalığa, sənən ondan xəbərin də yoxdur.

R a u f. O barədə sən qəti narahat olub-eləmə (*əli qapının dəstəyində deyir bunu*). Bizdə hər şey saat mexanizmi kimi qurulub, o yan-bu yanı ola bilməz. Yüz faiz qaranti ilə işləyirik.

A r i f. Çoxları belə fikirləşirdi. Hamısını görə-görə gəlmişik. Ömür vəfa eləsə, bundan sonra da hələ görəcəyik.

R a u f. (*qayıdıb bayaqkı yerində oturur*). Bura bax, sən mənim işim barədə elə danışrsan, elə bil qanunsuzluqda-zadda şübhələnir-sən məndən. Əclafam, əgər ömrümdə bir adamdan bir manat rüşvət istəmişəmsə, ya da dövlətə beş qəpik ziyan vurmuşamsa.

A r i f. Yəni deyirsən sən maaşla dolanırsan? Lap yaxşı.

R a u f. Burada söhbət maaşdan gətmir, özizim – nə mənimkindən, nə də səninkindən. O ki qaldı mənim qazancıma, bu saat deyim sənə mən nə təhər qazanıram, onda özün görəcəksən ki, adamı bunun üstündə ittiham eləmək çox çətindir. Mənim işim nədən ibarətdir? Əsasən xammalı bölüşdürməkdən. Vəssalam. O xammala isə indiyə kimi nə bir dəfə əlim dəyib. nə də onun üzünü görmüşəm: daşıyan da, alan da başqa adamlardır. Mənə ancaq bir şey məlumdur ki, müəssisənin planı doldurmağı həmin defisit malın vaxtında alınmasından asılıdır. Aydın oldu sənə?

A r i f. Daha bundan aydın nə ola bilər? Xammal defisit, müəssisə isə çox, kimə nə çatacaq – o da sənin əlində.

R a u f. Nə olsun? Nə pis iş var burda?.. Özün bilirsən ki, mən sənədən qorxub eləmirəm, həqiqəti də gizlətməyə ehtiyacım yoxdur. Dediym odur ki, mən indiyə kimi ömrümdə heç kimdən bir qəpik istəməmişəm, onda ki ola, məcbur eləyəm gətirib mənə pul versin – tarixində olmayıb belə şey.

A r i f. Özləri gətirirlər?

R a u f. Özləri, bəli. Bir həftə, və görürsən bir ay keçəndən sonra gətirirlər. Dilə tuturlar, qılığma girirlər ki, götürüm. Çox xahiş, min-nədən sonra, götürürəm. Azdır, çoxdur – saymıram, zərfi alıb qoyuram cibimə.

A r i f. Yaxşı, bəs heç elə olmurmu ki, xammal hamıya çatsın?

R a u f. O qədər olur, hələ o biri kvartala ehtiyat da qalır. Onda hamı öz payını artıqlaması ilə alır... Bəs necə?! Düşməni deyiləm ki, istehsalata. Mal çox oldu, mənə də xeyirdir; hamı gəlib bir-bir təşəkkürünü eləyir, gedir.

A r i f. Bəs onlar necə, bilirlərmə ki, xammal hamıya çatıb?

R a u f. Heç kim borclu deyil onlara bu barədə məlumat versin. Heç mənim də borcum deyil... Hə, indi de görüm, sənə, nədir bu – rüşvətdir, yoxsa hörmət?! Eh, özizim, saç-saqal ağartmısan, birdə-fəlik bilməlisən ki, indi qanunsuz işə görə rüşvət almırlar, qorxurlar. Bu saat ən çox qanun daxilində olan işlərə görə alırlar. Məsələn, sizin sahədə. Bir prokuror tapmazsan ki, cinayətkarı buraxmağa razı olsun. Rüşvəti o cəzani yüngülləşdirməkcün alır... 3 ildən 5 ilə kimi-dir. Verirsən – olur 3 il. Hər şey də qanun çərçivəsində.

A r i f. Bütün bunları sən mənə nahaq danışdın, mən bilməmə-liyəm belə şeyləri. Axı hər halda mən dövlət adamıyam, özüm də hal-hazırda iş başındayam, idarədəyəm.

Dostunun bu miskin fondini Rauf o saat başa düşdü və
dərhal kəsdı yolunu.

R a u f. Sualıma cavab vermədin. Bir yurist kimi de görüm, mənim hərəkətimdə risk varmı?

A r i f. Dəxli yoxdur, bu cinayətdir...

R a u f. Dayan, dayan, biz başqa şey haqqında danışırıdık... Belə şeyin üstündə ilişə bilərəm, ya yox?

A r i f. Xəbər tutsalar...

R a u f. Kimdən? Bura bax, sən o nəzəriyyəni qatla qoy bir qırağa. Danışdığım məsələni iki adam xəbər verə bilər – bir mən, bir də rüşvət verənin özü. Biz də min il qala istəmərik ki, başqa bir adam bu işdən xəbər tutsun. Elədir, elə döyül?

A r i f. Elə olmağına elədir. Amma yazılmamış qanunlar da var axı; insan gec-tez bütün cinayətlərinin cəzasını alır.

Rauf. Vallah, savadın qıqırır sənin. Sən deyən kimi olsaydı, bəşəriyyətin yarısı indi qazamatda idi. Kişi kimi düzünü də, bu vaxta kimi heç elə adama rast gəlmisənmi ki, o, dübbədüz, qanun çərçivəsində yaşasın? İşdir rəsti gəlsən, zəng vur mənə, onun adını yazıb yadigar saxlayım gələcək nəsillər üçün. Amma nəhaq yerə əziyyət vermə özünə, hamı, görürsən, hardasa bir fənd işlədir; kim necə bacarır – inan mənə.

Arif. Bir qismi ola bilər, hər halda hamı yox.

Rauf. Məsələn, sən?

Arif. Bəli, biri elə mən.

Rauf. Bədsir, sən allah, rıyakarlıq elədin, burada özgə adam-zad yoxdur. Evlənməyini yadına sal. Qanunla ərizəni ZAQS-a verəndən sonra görək bir ay gözləyəydin, elə döyül? Bəs sizin kəbininizi neçə gündən sonra kəsdilər? Elə həmin günü.

Arif. Bu cinayət deyil (*qulaqlarına kimi qıpqırmızı qızarıb*). Lazım gəlsə, evlənmə qaydalarını bu cür pozmağı müstəsna hal kimi izah etmək olar. Özün bilirsən ki, vəziyyət elə idi ki, başqa çıxış yolu yoxdu. Məzuniyyətimiz bir vaxta düşmüşdü, bir də...

Rauf. Düzdür, tamamilə haqlısan. Sən məni bağışla, amma nədənsə söhbət sizlərdən gedəndə, “müstəsna hal” deyirsiz buna, elə ki məndən gedir – cinayət olur.

Arif. “Sizlərdən?” Maraqlıdır, görəsən “Siz” deyəndə məni sən kimlərə tay eləyirsən?

Müstəntiqin kabinet. Əsgərov pəncərəni açıb otağın havasını dəyişir. Rauf gəlir.

Əsgərov. Nəfəs almaq mümkün deyil, xahiş eləyəcəksən ki, papiros çəkməyin, daha pis – onsuz da çəkəcəklər, hələ üstəlik inciyəcəklər də səndən. Baxmayın ki, oturmuşuq kabinetdə, işimiz ağırdır. Bir söz deyim sizə, amma aramızda qalsın, srağagün Orconikidze rayonunda çox hörmətli bir yoldaşın evini soyublar. Familini daha demirəm, ixtiyarım yoxdur, vəzifəm qoymur. Amma inanın mənə, çox məşhur adamdır. Bütün şəhər dəyib bir-birinə. Sizcə, bu işi, yəni cinayətkarları tapıb onları tutmağı kimə tapşırıblar? Düzdür, əlbəttə, Əsgərova! Bu yaxında iki maşın oğurlanıb, özü də biri hökumət maşınıdır. Bunlardan başqa yenə bir cəncəl iş – ağır bədən xəsarəti ilə; hadisə “Moskva” restoranında institut tələbələrini – 1970-ci il buraxılışının yubiley banketində olub. Bu da çox ciddi məsələdir... Bun-

ları sizə niyə danışırım, bilirsiniz? Açıqını deyim bu saat sizə. Mən sizinlə tanış olandan sonra baş vermiş hadisəni bir də diqqətlə, ətraflı öyrəndim, düzü incidim sizdən. Öz-özümə fikirləşirəm ki, görəsən mən bu adama nə pislik eləmişəm ki, indi acığını çıxır məndən? Bilirsiniz, ümumiyyətlə, belə şeylər olur, nə vaxtsa birini incitmisən, amma özün hiss eləməmişən bunu, bilərəkdən olmayıb. Açıqını deyin, sizin şəxsən məndə bir hayıfınız yoxdur ki? (*Əsgərov gözlərini karıxıb qalmsı Raufun düz gözlərinə zillədi.*)

Rauf. Nə danışırırsınız, nə hayıf. Məncə, biz sizinlə əvvəllər heç bir-birimizin üzünü də görməmişik.

Əsgərov. Onda, bəs niyə kömək etmək əvəzinə daha da çətinə salırsız məni, işimi ağırlaşdırırsınız? Elə öz işinizi də. Ən yaxşısı – açıq, səmimi etirafdır; xüsusən də ilk dəfə cinayət işlətmisən adam üçün. Bəs, siz neyləyirsiniz? Hər şeyi nə təhər olub, elə də boynunuza almaq əvəzinə, məni məcbur eləyirsiniz ki, bu qədər vacib işlərimi bir qırağa qoyub təzədən bir elə şahidi dindirir, nə var, nə var, məlum bir şeyi – ziyanı heyvanxanaya sizin vurduğunuz sübuta yetirir. Halbuki siz özünüz bunu açıb deyə bilərdiz mənə. Ciddi, abırılı adamlarıq biz, görək inanaq, etibar eləyəək bir-birimizə. (*Hiss olunur ki, Əsgərov həqiqətən dilxordur. O, əlini yelləyib ayağa durur, stolun üstündəki mineral sudan stəkana töküb Raufa uzadır, Rauf imtina edir, onda müstəntiq stəkanı çəkir başına.*)

Rauf ona baxa-baxa öz-özünə fikirləşir ki, çətin, gərgin işin yorub əldən saldığı bu adam qətiyyətlə hiyləgər tülküyə oxşayıb elemir, əksinə, ona keçmiş məktəb dostu, vəkil Musazadədən qat-qat xoş təsir bağışlayır.

Rauf (*onun ahənginə uyğun*). Keçən dəfə mən düz eləmədim, boynuma alıram. Görək elə onda hər şeyi olduğu kimi danışaydım sizə. Desəm, inanmazsınız, itirmişdim özümü, amma nəhaq, burda axı nə cinayət var? Əgər mən hökumətə, ya da bir adama ziyan vursaydım, o başqa məsələ...

Əsgərov. Elə mən də onu deyirəm də. Siz nə bank yarmısınız, nə də qız zorlamısınız (nə də kiminsə üstünə silah qaldırmısınız), nə də sizə bir ittiham verən var. O xəta ki, sizin əlinizdən çıxıb, olan işdir. Bu kabinetdə işlərə baxılıb ki, sizinki onların yanında salma çay kimi bir şeydir – qarışdır, iç... Siz heç təsəvvür eləməirsiniz ki, mən necə sevindirdiz. Mən həmişə deyirəm ki, normal adamlar bir-birilə əvvəl-axır dil tapırlar. (*O danışa-danışa siyirməsindən bir neçə vərəq*

çıxardıb Raufa uzadır.) İstəyirsiz götürün, verəcəyiniz ifadəni özünü yazın, yox, çətindirsə sizinçün. deyin mən yazım.

R a u f. Çətin niyə olur?! Heç bir çətinliyi yoxdur.

Əsgərov. Yox, mən o mənada deyirəm ki, mənimçün asandır, təcrübəm axı çoxdur. *(Raufun çiyinin üstündən onun yazısına baxır.)* Xəttiniz əladır. Xahiş eləyirəm, hər şeyi nə təhər olub, elə də yazın, nə qədər ətraflı yazsaz, bir o qədər yaxşıdır. Mən də sizin icazənizlə, çıxım koridora bir az gözinim, ayaqlarım açılsın. *(Əsgərov qapını arxasınca örtməzdən əvvəl son dərcə nəzakətlə.)* Bir xahişim də var: zəhmət olmasa, çalışın ki, düzəliş eləməyəsiz.

Əsgərov çıxandan sonra Rauf telefonu özünə tərəf çəkir və haranisa yığır.

R a u f. Salam, əzizim!

K a m a. Heç insafın var sənin? Sənə görə dərsdən icazə alıb, birin yarısından gəlib oturmuşam evdə, düz saat yarım idi da zəngünüvü gözləyirəm.

R a u f. Sən allah, bağışla. Bizim nazir də, bax bu saat mənimlə üzbəüz oturub, təsdiq eləyə bilər, heç cür imkanım yox idi: iclas aparırdıq. Camaat bu dəqiqə çıxdı elə, qaldı ikimiz, götürüb zəng vurdum sənə. Nə eləyəsən, dövlət işlərinə görə hərdən şəxsi həyatımızı qurban verməli oluruq. Düz bir saatdan sonra qurtarıram...

K a m a. Sənin o nazirin bilir ki, sən kiminlə danışırısan?

R a u f. Əvvəla, o öz adamımızdır, yaxın dostumdur. İkincisi də ki, bizim münasibətlərimizi mən heç kimdən gizlətmirəm, əzizim. Özün bilirəm ki, bu münasibətlərə mən ciddi baxıram.

K a m a. Yaxşı, yaxşı, ciddi baxırsan... bilirəm. Nə vaxt gəlirsen?

R a u f. Düz saat yarımından sonra maşınla tindəyəm. Ərin hardadır bəs?

K a m a. Yarışlardadır.

R a u f. Afərin... Bilirsen, bu gün, vallah, başım o qədər qarışıq olub ki, sənə hədiyyə ala bilməmişəm.

K a m a. Hədiyyəsin də keçinərəm! Hərdən mənə elə gəlir ki, sən elə fikirləşirsen ki, guya mən ancaq sənin hədiyyələrinə görə görüşürəm səninlə...

R a u f. Yox, əzizim, qətiyyənlə... Amma, ümumiyyətlə, hədiyyə qadına diqqət deməkdir. Onun da öz mənası var... Hələlik. Düz üç tamamda gözlə mənə. Yoldaş nazirin sənə salamı var.

Əsgərov kabinetə daxil olur.

Əsgərov. Qurtarmısız deyəsən? Qol da çəkmişiz? Ay-ay-ay, bu axı sənəddir. *(Zərəfatyana.)* Heç nəyi gizlətməmişiz ki?

R a u f. Nə təhər olub, elə də yazmışam. *(Vərəqləri Əsgərova verir.)*

Əsgərov. Hə, indi oxuyaq görək, burada nə uydurmusuz?

Birinci səhifəni o çox tez oxuyur: gülümsəyə-gülümsəyə,

amma ikinci səhifənin ortalarında sir-sifəti dəyişməyə

başlayır, əvvəlki gülüşün yerini təəcüb ifadəsi alır.

O kağızları bir qırağa qoyub gözüni düz Raufun üzünə zilləyir.

Əsgərov. Bu nədir? *(O, barmağı ilə vərəqləri göstərir.)* Çürük buynuz, diş ağrısı, nə bilim nə... Biz axı bayaq sizinlə bir saat səmimiyyətdən danışdıq. Elə deyil? Bəs siz nə yazmışız burda? Məni elə salmışız? Lazım deyil. Mən ancaq zahirən sədəlvəh adama oxşayıram.

R a u f *(tamam çəşqin halda)*. Nə danışırırsız? Ələ niyə salıram sizi? Nə təhər olub elə də yazmışam hər şeyi. Daha nə istəyirsiz?

Əsgərov. Kərgədan nədir, ay yoldaş? Kərgədanın nə əxli var bizim söhbətə? Sizinləyəm. Yoxsa elə bilərsiniz, qabağımdakı uşaqdır, konfetlə başını azdırırırsız? Nahaq, çox nahaq! Bir şey çıxmaz bundan...

R a u f. Bir dəqiqə qulaq asın mənə. Burada nə isə bir anlaşılmazlıq var. Gəlin arxayın-arxayın aydınlaşdıraq. Siz məndən xahiş etmədik ki, hər şeyi necə olubsa, elə də yazım? Mən də təfəssilatı elə yazdım. Gecə heyvanxanaya girmişəm, ordakı tamam qoca, demək olar ki, lap kaftar, hay-hayı gedib, vay-vayı qalmış kərgədanın çürük buynuzunu mişarlayıb kəmişəm. Bir adamın burnu da qanamayıb. Bunu mən qərəzsiz-filansız eləmişəm; buynuz kolleksiyası toplayıram, ona görə, vəssalam. Heyvanxanaya da, mənə, görək ki, elə bir maddi ziyan dəyməyib. Özüm bu yaxınlarda qəzetdə oxumuşam; heyvanxana üçün iki donə cavan kərgədan götürürlər – biri dişi, biri erkək. İndiyə kimi də nə həbsdə olmuşam, nə də məhkəməyə düşüb işim. Söhbət vurduğum ziyandan gedirsə, cərimə verməyə mən hazır – hətta cəza da çəkməyə hazıram. Hər şeyi yazmışam. Amma siz, bağışlayın məni, belə bir açıq etirafa çox qərībā yanaşdız. İnanın, mənim gizlədəsi, qorxası bir işim yoxdur. Burda görünür, nəşə bir anlaşılmazlıq var. Nə deyirəm, gəlin aydınlaşdıraq. Bax, siz məni bura nəyə görə çağırırsınız? Kərgədana görə. Elə döyül?

Əsgərov. Nə deyirəm, bu saat hər şeyi aydınlaşdırırıq. (*Dəstəyi qaldırıb hansı nömrənişə yığır.*) Kərgödanların məsələsini də, hələ desəniz fillərini də, timsahlarınkı da. Bu saat... Əsgərovdur danışan. Şahidlər gəlirlər? Göndərin yanıma. Əvvəlcə avtomobil müfəttişlərini. (*Dəstəyi qoyur.*) Bayaq siz mənə deyəndə ki, hər şeyi etiraf etmək istəyirsiniz, düzü, mən camaatı işindən-gücündən ayırıb bura çağırmağıma peşman olmuşdum. Amma indi görürəm ki, yox, düz eləmişəm. Bu dəqiqə şahidlərlə görüşəcəyik. Etiraziniz yoxdur ki?

Rauf. Nə təhər məsləhətdir. Amma orada heç bir şahid-zad yox idi.

Əsgərov dinnəz oturub gözlərini qapıya zilləyib.
Quş-qabağı yer şüpurür. Avtomobil müfəttişi geyimində
üç nofər gəlir: biri zabıt, ikisi isə serjant.
Rauf laqeyd-laqeyd baxır, bir şey başa düşə bilmir.

Əsgərov. Zəhmət olmasa, verdiyiniz ifadəni bir də təkrar eləyin.
Zabıt. Baş üstə. Avqustun 13-dən 14-ə keçən gecə bizi, yəni məni və bu iki serjantı – Bağirovu, bir də Qədirlini ratsiya ilə təcili Şıx yoluna çağırıbmışdılar; avtomobil qəzası baş vermişdi. Saat 4.40 dəqiqədə işimizi qurtarıb şəhərə qayıdırdıq. Bayılda heyvanxananın yanından keçəndə gördük ki, AQU 30-35 nömrəli bir "Jiquli" maşını dayanıb orda.

Əsgərov (*Raufa müraciətlə*). Sizinki imiş o maşın?

Rauf. Vallah, başa düşə bilmirəm bu nə komediyaadır? Yarım saat bundan əvvəl bütün bunları sözbə-söz yazdım sizinçün, siz də oxuduz.

Əsgərov. Əla, çox gözəl. Deməli, müttəhimlə şahidin ifadələri bura qədər düz gəlir. (*Zabıtə*) Davam edin.

Zabıt. Sürücü maşının yanında dayanmışdı.

Əsgərov. Həmin sürücünü görsez, tanıyarsız?

Zabıt. Budur, oturub burda. (*Başı ilə Raufu göstərir.*) Biz içəri girəndə, mənə, salamlaşdıq.

Əsgərov. Siz avqustun 13-dən 14-ə keçən gecə Dövlət Avtomobil Müfəttişliyinin işçilərini – böyük leytenant Almazovla, serjant Bağirov və serjant Qədirlini orda görmüşdünüz?

Rauf. Görmüşdüm də, salamlamışdım da.

Əsgərov. İndi isə, vətəndaş şahid, sizin verdiyiniz ifadənin ən mühüm hissəsinə keçirik. Yərinizdə saxlayın ki, yalan və bilə-bilə düz verilməyən ifadə üstündə siz qanuna görə məsuliyyət daşıyırsız. İndi buyurun. Avqustun 13-dən 14-ə keçən gecə istintaq altında olan

vətəndaşın heyvanxanadan oğurladığı qiymətli heyvan barədə sizə nə məlumdursa, danışın.

Zabıt. Mən öz ifadələrimə görə cavab verməyə həmişə hazıram. Bu işdə mənim heç bir şəxsi marağım, heç bir xeyrim-zadım da yoxdur. O ki qaldı heyvanın qiymətli olub-olmamasına, ömründə nə almışam, nə də satmışam, bilmirəm, Ümumiyyətlə, o gecə mən heç bir heyvan görməmişəm. Gördüyümü dəyə bilərəm. Sürücü AQU 35-30 nömrəli maşının açıq yük yerinin yanında durmuşdu, yanında da quş vardı.

Əsgərov. Nə quş?

Zabıt. Necə yəni nə quş?

Əsgərov. Hər quşun öz adı var. O gecə 35-30 nömrəli maşının yük yerindəki nə quş idi – qaz idi, hinduşka idi, toyuq idi, yoxsa ördək idi, nə idi?

Zabıt. Bilmirəm. Ancaq onu görə bildim ki, iri bir quş idi.

Quş söhbəti ortaya çıxan dəqiqədən Rauf başlayır kədərli-kədərli başını yırğalamağa. Amma bir müddət ordakıların heç biri bunu görmür.

Rauf. Dağa-daşa salmayın özünü, indi hər şey mənə aydın oldu. Görüm lənətə gəlsin o quşu, nə istəyirsiniz onun barəsində soruşun, deyim sizə.

Əsgərov. Axır ki, düşdü yadınıza! (*Süni surətdə Raufun yad-daşına heyranlığını bildirir.*) Yaxşı, şahidin verdiyi ifadədən məlum oldu ki, quşu siz oğurlamısınız. Bəs, siz özünüz əlavə nə dəyə bilərsiz?

Rauf. Mən quş-zad oğurlamamışam. (*Raufun səsi elə bil quyudan çıxır.*) Yoldaş Əsgərov, mən heç oğruya oxşayıram?

Əsgərov. Bəs mən, bəs mən heç müstəntiqə oxşayıram? (*O yerindən qalxır, əllərini yanına salıb dik durur; son dəvəcə balaca boyu var. Görkəmi çox orijinaldır: iri palaz qulaqları başına görə azı iki dəfə böyükdür.*) Hə, oxşayıram?.. Əgər şahidin dediyi ifadə ilə razılaşmırsızsa, deyin, yazım protokola. (*Bunu çox yumşaq deyir.*)

Rauf. Onun dediyinin hamısı düzdür, amma mən o quşu oğurlamamışam. Özü dalımcə gəldi. Soxuldu baqajnikə. Üç dəfə topik vurdum ki, əl çəksin, olmadı, saqqız kimi yapıpdi məndən. Hikkəsindən dimdiyi ilə ayağını da yaraladı. Göstərə bilərəm.

Əsgərov. Görürsüz, gülürlər, düzü elə mənim də gülməyim gəlir, amma iş başında gülmək olmaz. Deməli, siz deyirsiniz ki, o quş

– yaxşı-yaxşı fikir verin, ev quşu deyil ha o, azadlığa öyrəşmiş çöl quşudur – gecə vaxtı az qala zorla sizin maşına soxulmuş?

Rauf. Bəli. Çox həyasız quş idi.

Əsgərov. Vətəndaş Almazov, xahiş eləyirəm, yadınıza salın, siz müttəhimi görəndə o neynirdi, quşu maşından bayıra çıxarırdı?

Zabit. Xeyr. Biz görəndə quş onun əlində idi.

Əsgərov. Yəni siz onun quşla əlbəyaxa olduğunu görməmişiz? Bəlkə uzaqdan yaxşı ayırd eləyə bilməmişiz?

Zabit. Biz bu yoldaşın lap yanından ötüb-keçdik, amma elə bir şey görmədik. O bizimlə salamlaşdı, biz onun salamını aldıq.

Rauf. Düzdür, amma elə ki, siz uzaqlaşdız, mən onu küçəyə atdım. Maşına oturub, sürüb getdim, o isə elə orda da qalmışdı.

Zabit (*təəssüflə*). Daha orasını biz görmədik. Görsəydik, müt-ləq deyərdik.

Əsgərov. Məndə burda süpürgeçilərin də ifadəsi var. Onlar saat beşdə, sizdən vur-tut on beş dəqiqə sonra işə çıxıblar. Quş-zad rast gəlməyib onlara.

Rauf. Yaxşı, buna mən neyləyim? Allah bilir, hara uçub gedib. Yoldaş Əsgərov, mən ömrümdə belə quş görməmişdim, dəhşətli bir şey idi. Başa düşə bilmirəm, niyə axı siz ona görə bu qədər narahat olursuz?

Əsgərov. Elədir, həqiqətən qeyri-adi quşdur. Gecənin bir yarısı çıxır quşxanadan bayıra, qapını dalınca örtüb cəftəsini vurur. Təsədü-fən sizin maşının açıq qalmış baqajına soxulmaq istəyir. Düz demirəm?

Rauf. Əlbəttə, siz inanmaya bilərsiniz. Elə mən özüm də onu maşın- nın yanında görəndə mat qaldım. Yaxşı axtarılsa, mənə, təpədə onun izini indi də tapmaq olar.

Əsgərov. Afərin. (*Razı halda gülümsəyir.*) Gör o gecə bərk yağış yağdığı nə yaxşı yadımadır. Elə yağışdan sonra iz tap görüm, necə taparsan. Var, iz var, bu da şəkli, amma quşun ləpəri deyil, sizin- kidir, ölçüsü də qırx üç. (*Saatına baxır.*) Şahidlərə sualınız yoxdur ki?.. Yaxşı fikirləşin... Deməli yoxdur. Onda yazarıq ki, şahidlərə sualınız yoxdur. Gedə bilərsiniz. Çox sağ olun.

Rauf qalxmaq istəyir.

Əsgərov. Yox, siz qalın.

Rauf. Mən getməliyəm. Saat ikiyə müşavirəmiz var, mən müt-ləq iştirak etməliyəm.

Əsgərov (*təəssüflə gülümsəyir*). Məni görək bağışlayasız, bu gün qurtarmalıyam bu işi. Özünüzdə görürsünüz ki, sizə görə mən hətta nahara da çıxmadım. Yaxşı yadıma saldı, bu saat xahiş eləyirəm bizə buterbrod və çay gətirərlər. Siz öz ayağınızla uçuruma gedirsiniz. Bir fikirləşin, görün sizin ifadələriniz prokurora, ən çox da hakimə necə təsir bağışlayacaq. Əvvəlcə siz hər şeyi inkar edirdiz, hətta gecəyarısı heyvanxanaya getməyinizi də. Sonra boynunuza aldız ki, heyvan-xanada olmusuz; nə bilim kərgədana çürük buynuzu əziyyət vermiş, sizə də kolleksiyanız üçün kərgədan buynuzu lazım olmuş və sairə. Hə, yeri gəlmişkən, kolleksiyanız heç olmasa babatdır mı?

Rauf. Pis deyil.

Əsgərov. Düzü buynuz kolleksiyası barədə birinci dəfədir eş-i-dirəm. Yadıma düşdü. Siz Xaqanı küçəsində olursuz, biz sizinlə, demək olar ki, qonşuyuq. Mənziliniz böyükdür mü?

Rauf. Üç otaqdır.

Əsgərov. Cəmi-cümlətani?

Rauf. Niyə “cəmi-cümlətani”? Əməlli-başlı mənzildir.

Əsgərov. Neçə nəfərsiz? Siz, arvadınız, bir də iki uşaq. Yəqin mebeliniz də var. Mənziliniz əlli kvadratmetr olar də?

Rauf. Əlli altı.

Əsgərov. Kolleksiyanızı bəs necə yerləşdirmisiz? Hər halda marka deyil, filan qədər buynuzdur: ceyran, kəl, maral... Yəqin ki, xeyli yer tutur? Məmunıyyətlə baxardım sizin kolleksiyınıza. Deyi-rəm elə indi gedək, tamaşa eləyək.

Rauf (*gülümsəyərək*). Bəlkə mən bağda saxlayıram onları?

Əsgərov. Elə mən də bu saat o barədə düşündüm. Getdik. Həm də təmiz hava alarıq özümüzçün. Açar üstünüzdə deyilsə, cybi yox-dur, yolumuzu evdən salarsız, götürərsiz. Nədir, getmək istəmirsiniz?

Rauf. Gah deyirsiniz bir dəqiqə də vaxtınız yoxdur, gah da boş bir şeyə görə şəhərdən çıxmağa razısınız. Başa düşürəm sizi.

Əsgərov. Mən də sizi başa düşürəm. Adətən, kolleksiyaçıları adam axtarırlar ki, öz kolleksiyalarını göstərsinlər, amma siz istəmir-siz. Mənim bir dostum var, butulka yığır, aydın məsələdir, boşunu yox, dolusunu, cürbəcür içki butulkalarını. Bir də görürsən gecənin bir ələmi zəng vurub – “tez elə, gəl, sənə ələm bir şey göstərəcəm”. Deməli, romdan, cindən nə isə keçib əlinə. Özü də öldür onu, birini açmaz... Siz yəqin utanırsız? Nahaq. Niyə utanırsız axı, kolleksiya baxmaqdan ötrüdür. Onda da ki, cürbəcür buynuzlar ola. Getdik?

Rauf. Yox, bilirsiniz, düzün mən getməliyəm, işim var. Bir də ki, axı ailəli adamam mən.

Əsgərov. Məncə, siz zarafat eləyirsiniz. Sizin kolleksiyanız-zadınız yoxdur və heç vaxt da olmayıb. Elə deyil?!

Rauf. Nə dəxli var: olub, olmayıb?! Yəni bu elə bir mühüm məsələdir, onsuz keçinmək olmur?

Əsgərov. Niyə olmur, çörək deyil, su deyil. Mənim bir dostum var, o ömründə heç nəyin kolleksiyasını toplayıb eləməyib. Hətta əyninə kostyumun da həmişə bir cürünü alır – eyni bir fasonda, eyni bir rəngdə. Nə olsun – tamamilə normal adamdır, o da ailəcanlıdır. Mən hətta sevinirəm sizin yerinizə ki, nə yaxşı kolleksiyanız-zadınız yoxdur. O buyuz deyirsiniz ey, yığmış olsaydınız əgər, inanın mənə, gününüz-güzəranınız olmayacaqdı onların ölindən – nə evdə, nə də bağda... Bax indi hər şey aydın oldu mənə, başa düşdüm ki, o çürük buyuz nəyinizə lazımmiş sizin.

Rauf. Nəyimə lazımmiş?

Əsgərov. Gözdən pərdə asmağın. Düz demirəm? Məqsədinizə başqa imiş. Elə deyil? Quş imiş məqsədiniz.

Rauf. Siz elə yapışmışız bu quşun quyruğundan. *(Rauf az qaldı barmağını gicgahına aparıb bursun, son anda birtəhər saxladı özünü.)* Üç saatdır məni sarsaq bir quşun üstündə saxlamışız burda. Vallah, başa düşə bilmirəm nə istəyirsiniz məndən?

Əsgərov fikirli-fikirli saatına baxır və əlini telefona uzadır.

Elə bu vaxt telefon zəng çalır.

Əsgərov. Gəlib? Ötürün gəlsin yanına.

Bir an dinməz-söyləməz oturur. Sonra tiqilti eşidir və cəld durub qapıya gedir. Gələn cavan qadını qarşılayıb düz Raufu üzbəüz oturtur.

Aliyə xanım. Nə xəbər var ondan, bir şey öyrənə bildiniz? Əsgərov. Hələ ki, yox. Hələlik biz onun itməsində birbaşa əli olan adamı tapmışıq. *(Başının işarəsi ilə Raufu göstərir.)* Aliyə xanımdır, tanış olun, heyvanxananın müdiri.

Aliyə xanım *(heyrtlə Raufa baxır)*. Necə yəni əli olan?

Rauf. Mən inkar eləmirəm, ola bilsin ki, o quş mənim günahım üzündən heyvanxanadan qaçıb. *(Bunu Rauf ləyaqətlə deyir və o dəqiqə*

da dəqiqləşdirir.) Qismən mənim günahım üzündən. Amma mənim onu aparmaq niyyətim yox idi. Elə bir iyrənc quşu mən neyləyirəm axı?!

Aliyə xanım. Kivi qaçıb? *(Əllərini bir-birinə vuraraq.)* Düz demirsiniz. Kivi çox sakit, mehriban quşdur, demək olar ki, lap ev quşudur. Axır günlər heç öz yeşiyindən çıxmırdı. Biz hətta yemi də az qala əlimizdə verirdik ona.

Əsgərov. Kivi, kivi. Mən ha çalışırdım, yadıma sala bilmirdim onun adını. Niyə bəs son vaxtlar o ağırlaşmışdı, yuvasından çıxmırdı? Xəstələnmişdi?

Aliyə xanım. Allaha şükür, xəstələnib eləməmişdi. Kivi çöl quşudur, qəfəsdə çox nadir hallarda törəyib artır. Dünyada cəmi bir neçə belə hadisə məlumdur. Bizim kivi isə, *(Aliyə xanım qürrəsindən qıpqırmızı qızartır)* yumurtlamağa hazırlaşdı. Bir-iki günə yumurta qoymalı idi. Bu, zooloq-alimlərcün, ümumiyyətlə, bütün elmi ictimaiyyətimiz üçün böyük bir hadisə olacaqdı.

Rauf. Əgər o belə nadir quşdursa, onda bəs niyə siz onu köhnə heyvanxanada, özü də boş qəfəsdə saxlamışdınız. Mən mənəm, hətta mənə də orada vahimə basırdı, təsəvvür eləyirəm yazıq quş tək-tənha nə çəkirmiş.

Aliyə xanım *(çox quru tərzdə)*. Bütün quşları, o cümlədən erkək kivi ni də biz yeni heyvanxanaya köçürmüşdük. Kivini isə biz qəsdən onun alışdığı şəraitdə saxlamışdıq. Çünki yumurta qoymaq əfəsinə son dərəcə həssas əsəb sistemi olan bu quşa təzə yer mənfi təsir göstərə bilərdi. *(Raufa qəzəblə.)* Heç olmasa deyin görüm, sağdır o?

Rauf. Nə bilim. Axırıncı dəfə mən onu o gecə görmüşəm.

Əsgərov. Sonra yadına düşdü bəlkə, mən heç vaxt əlimi üzümürəm. Əvvəlcə bizim dostumuz, ümumiyyətlə, hər şeyi unutmuşdu. Amma bu gün səhərdən bəri hər şey yadına düşüb: heyvanxanaya gətməyi də, kərgədan da...

Aliyə xanım Raufa elə heyrtlə baxır ki, o üzünü yana tutur.

Əsgərov *(Aliyə xanıma)*. Sağlamdır, bizim ikimizdən də sağlamdır. Düzdür, bu haqda arayıb-şənbə hələ yoxdur, amma məhkəməyə belə bir arayış mütləq təqdim olunacaq... Deməli, deyirsiniz ki, kivi çox nadir quşdur də?..

Aliyə xanım (*kədərli*). Bəli, son dərəcə nadir quşdur. Həmyerlisi Yeni Zelandiya kisəli pələngi kimi az tapılındır. Kisəli pələngi, heç axtarmasına dəyməz, mənasız işdir.

Rauf. Nə pələng? Mən pələng-zad görüb eləməmişəm: nə kisəli, nə də kisəsiz. Heç dərli var, deməli, indi hansı vəhşi heyvanınız qaçıb, ya da üzr istəyirəm, gəbərüb, murdar olub – hamısını mənim üstümə yıxacaqsız?!

Əsgərov maraqlı dolu nəzərlə Aliyə xanıma baxır və o da pələng məsələsini aydınlaşdırmağı lazım bilir.

Aliyə xanım. Mən demək istəyirdim ki, kisəli pələng bir növ kimi yoxa çıxıb, yəni qalmayıb daha yer üzündə. Qırıb qurtarıblar onu. Kivi isə hələ var, amma çox az qalıb. Bu quşları “Qırmızı kitab”a salıblar, onları öldürmək ən ağır cinayətlərdən hesab olunur; beş ilə kimi həbs cəzası düşür onu öldürən adama.

Əsgərov. Xanım, biz Yeni Zelandiyada yaşamırıq. Bir də ki, sizin quşun öldürülməyi də hələ ki, sübut olunmayıb. Siz kivi haqqında çox maraqlı danışsınız. Amma mənə bir şey aydın deyil. Əgər bu belə nadir quşdursa, onda görünür bahadır da? Bəlkə, əksinə, nadir olmasına baxmayaraq, ucuzdur; ya da quyruqsuz pişik və ya qara kök kimi lap su qiymətinədir?

Aliyə xanım. Ona verilən valyutaya bir vertolyot almaq olardı.

Əsgərov. Çox qeyri-müəyyən cavab oldu. Vertolyotla vertolyotda fərq var. Mənə itmiş əmlakın dəqiq qiyməti lazımdır. Arayış əklində.

Aliyə xanım. Günü sabah çatdıraram sizə. (*Fikirlə-fikirlə*) Başa düşürəm, axı kivi onu aparının nəyinə lazımdır?

Rauf. Elə mən də başa düşürəm.

Əsgərov (*barmaqlarını stolun üstündə oynadılıb mənalı-mənalı gülümsəyir*). On il ərzində bu kabinetdə mən nələr eşitməmişəm. Odu ki, sizə bunun yüz cürə izahını verə bilərəm. Yeri gəlmişkən bir əhvalat danışım sizə, o da quşla bağlıdır. İki il bundan əvvəl bir iş aparırdım. Deməli, cavan adamdır – özü də zahirən normal adamdır – Şıxov tərəfdə xəlvət bir yer tapıb özünə qu quşu ovlayırmış. Quşlar cənuba uçanda öldürmüş onları. Bağında yüzdən artıq qu quşunun baş-ayağını, sür-sümüyünü qazıb çıxartdıq. Soruşuram ondan: sənə ova rəsmi icazən var, vəhşi ördəkdir, qazdır, nə bilim qasqaldaqdır

– buyur vur, qu quşu nəyinə lazımdır, özün də yaxşı bilirsən ki, cinayətdir bu? Mənə nə cavab versə yaxşıdır? Görün nə deyir! Deyir, düzdür qu quşunun əti qazındandır dadlı deyil, amma hər dəfə qu quşu yeyəndə bilirdim ki, menden başqa bir kişi, nə qədər pulu olur olsun, onun ətindən dada bilməz. Qabaqlar ancaq padşahlar yeyirdi qu quşunu... Aliyə xanım, sizə nə oldu? (*Narahat halda*.) Ağlamayın. Özünüzlə ələ alın.

Rauf (*Əsgərova pıçıltı ilə*). Quşdan ötrü ki, bu arvad özünü belə öldürür, yaxın qohumunun pis xəbərini eşitsə, görəsən neylər? İndi, ay yoldaş Əsgərov, gördüz kimin başı xarabdır?

Aliyə xanım. Deyirsiniz, yəni bu da kivi niyə yeyib?

Rauf (*Əsgərova təhqir olunmuş halda*). Mən sizdən xahiş eləyirəm, elə bu saat, götürün bizə zəng vurun, arvadım deyər; mən quş əlini – nə ev quşunun, nə də çöl quşunun əlini heç dilimə də vurmuram.

Əsgərov (*gümrah halda*). Əla, elə belə də yazarıq. Deməli, ümid yerimiz var ki, quş hələ sağ-salamatdır. (*Ayağa durur*.) Aliyə xanım, yüz faiz arxayın olun, xəbər çıxan kimi mən sizə özüm zəng vurram. Sağ olun.

Heyvanxana müdiri gedir.

Rauf. Bilirsiniz, indi mən nə barədə düşünürəm?

Əsgərov. Bilirəm. (*Yazmağında davam edir*.) Ya mənim barəmdə, ya da quş barədə. Düzdür?

Rauf. Təxminən. Mən sizin barənizdə, öz barəmdə, bir də gələcək haqqında düşünürəm, heyvan barədə yox. Başa düşürsünüz mənə?

Əsgərov (*yazmağını saxlayaraq*). Hələ ki, hə.

Rauf. Bax, bu saat, bir az bundan əvvəl hər şey aydın oldu mənə – iş Aliyə xanımdadır, necə deyirlər, açar onun əlindədir. Məni düz başa düşün, sizə qarşı mənim ürayımda bu qədər də kin-ədavət yoxdur, heç ola da bilməz, yəqin ki, sizin də mənə qarşı, amma bu qadın, vallah, bədbəxt adamdır, görünür onun nə əri var, nə də uşağı, elə ona görə də bir dənə qotur quşun üstündə qatıb aləmi bir-birinə. Demək bir az pis çıxır, amma burada daha kənar adam yoxdur; baxırsan qadındır, di gəl ki, çox üzr istəyirəm, inək iyyidir, pələng iyyidir, nədir bilmirəm, birtəhər iy gəlir ondan.

Əsgərov. Ailəsi var. İy deyirsiniz, ətir iyi gəlirdi ondan. Özü də, mənə, o bahalılarından vurur.

Rauf. Dəxli yoxdur, dəli, ipləmənin biridir. Görmədik nə təhər aparırdı özünü?! Niyə deyirəm, sözümün canı var: gəlin, ikilikdə aydınlaşdırıq bu məsələni, görək nə olub? Heyvanxanadan bir quş itib, düzdür?

Əsgərov. Bəli, düzdür. Sizin taqsırınız üzündən importnu kiwi itib. Özü də çox bahalı quşdur.

Rauf. Məgər mən danıram ki, mənim taqsırım üzündən itib? Əsla danmıram. Yaxşı, nə olar, gəlin bir çıxış yolu tapaq. Məni mühakimə etməklə quş tapılacaq? Yoxsa, dövlət bir xeyir görəcək bundan? Bax, siz ağıllı, savadlı bir adamsız, özünüz deyın, mənim işlərim korlananda sizin könlünüz bundan xoş olacaq? Əgər olacaqsə, mən razı, işi bağlayın, verin məhkəməyə. Mənimçün doğrudan maraqlıdır ki, görüm o bədbəxt qadından savayı kimə lazımdır bu?

Əsgərov. Yaxşı, indi nə təklif ələyirsiniz?

Rauf. Çox müdrik, çox da sadə bir şey. (*Gümrah səslə əlavə edir.*) Siz işi bağlayırsız, mən də quşun pulunu nağd ödəyirəm, qəpiyinə kimi – iki min manat. Vəssalam.

Əsgərov (*güllümsəyərək*). Axı heyvanxanadan hələ heç arayıb gəlməyib ki, quş necəyə alınıb. Bu iki min rəqəmi hardan çıxdı.

Rauf. Əgər siz onu görseydiz, ona heç iki manat da verməzdiz. Arayıb deyirsiniz. Kim tərtib ələyir arayışı? Müdir. O da götürüb ağılna gələnı yazacaq. Yazacaq ki, onun quşu linkor təyyarələrindən də bir beş manat bahadır. Özünüz gördünüz də nə sayaqlayırdı. Düzünü bilmək istəyirsinizsə, sizə mənim şəxsi hörmətim var, ona görə iki min təklif ələyirəm. Hörmətimə və simpatiyama görə. Götürün, cansağlığı ilə xərcələyin.

Əsgərov. Yəni, səhv eləmirəmsə, iki min manatı siz mənə təklif ələyirsiniz? Necə deyərlər, bağışlayırsız?

Rauf. Xırdalamağın nə mənası var? Götürün, məsələni də xətm ələyin getsin.

Əsgərov. Siz 2 nömrəli üzüm məhsulları təchizatı idarəsində işləyirsiniz də, görək ki?

Rauf. Bəli, orada işləyirəm.

Əsgərov. Üç min də verə bilərdiz, elə deyil? Axı yazıq quş-cuğaz sizin taqsırınız üzündən itib. Nədir ki, verə bilərdiz də. Lap dörd də verə bilərdiz. Heç ruhunuz da inciməzdi. Düz demirəm?

Rauf. İş elə bir iş deyil, dəyməz o qiymətə. Yaxşı. Eybi yoxdur, qoy iki min yarım olsun. Amma bir şərtlə: mənim adım bu işdə heç yerli-dibli olmayacaq. Danışdıq?

Əsgərov (*marəqlə*). Sizə məlumdur ki, vəzifəli adamlara iş başında rüşvət verənin cəzası nədir?

Rauf. Gözləməzdim. (*Mehriban danışmağa başlayır.*) O nə söz-dür, heç kim sizi məcbur eləmir, istəmirsiniz götürməyin, yox, əgər azdırsa, deyın... Uzaq başı biz də göbələk deyilik, yerdən çıxmamışıq; o qədər dost var, tanış var. Özü də mənə xox gəlməyin, mən qorxan oğlanlardan deyiləm.

Əsgərov. Heç mənim də sizi qorxutmaq fikrim yoxdur. Sadəcə xəbərdarlıq etməyə istədim ki, biləsiniz. Bayaqqı təklifiniz ən ciddi cinayətlərdən sayılır, səkkiz ildən on beş ilə kimi də işi var.

Rauf. Elədir, amma çox nadir hallarda bundan bir şey çıxır. Rüşvət işi ki var, sevgililərin ZAQS-dakı qeydiyyatına bənzəyir – şahid-siz kobin kəsilmir. Gəl indi şahid tap görüm, hardan tapırsan?!

Əsgərov onunla mübahisəyə baş qoşmur, olını uzadıb stolun siyirtməsində gizlətdiyi maqnitofonun düyməsini basır. Rauf öz səsinı eşidir; o, açıq-aşkar Əsgərova həyat tərzini bir qədər yaxşılaşdırmağı təklif edir.

Əsgərov. Bu da şahid. Amma bu lazım olmayacaq mənə, çünki sizi rüşvət üstündə məsuliyyətə cəlb etmək istəmirəm.

Rauf (*dili dolaşa-dolaşa*). Onda bəs neylirsiniz yazmırsız bunu?

Əsgərov. Mənim bir dostum var, uşaqlıqda bir yerdə böyümüşük, bacarıqlı, gözəl mühəndisdir. Amma bir qəribəliyi var, özü ağıllı-kamallı adam ola-ola “Neftçi” kimi raybaray bir komandanın azərkeşidir. İyirmi beş ildən çoxdur tutulub bu azara. Bilirsiniz, o neyləyib? “Neftçi”nin ən parlaq, tarixi qələbələrini – elə qələbələri də ki, barmaqla saymaq olar, yazıb maqnitofona. Hərdən bir düyməni basır, qulaq asır özüyçün; nə təhər, məsələni, iyirmi il bundan əvvəl Ələkbər Məmmədov “Torpedo”nun qapısına əla bir qol vurub. Ya da “Neftçi” çoxdan dağılıb getmiş heyətdə “Ararat”ı necə darmadağın ələyib. Mən də onun təsiri altına düşmüşəm. Mənə rüşvət təklif olunan lent yazılarını yığıb saxlayıram, bir növ kolleksiya düzəldirəm. Təqəddə çıxanda oturub qulaq asacağam özümçün və təəssvür etməyəcəm ki, mən necə varlı adam ola bilərdim. (*O güllümsəyir və metal dişləri çox eybəcər görünür.*) Odur ki, buna görə mən sizi məsuliyyətə cəlb eləməyəcəyəm. Bilirəm ki, qanunu pozuram, amma eləməyəcəyəm. Bir də, belə şeylər adamı əsas məsələdən yayındırır. Onda görək apardığım bütün maraqlı, vacib işlərin özünü bir qırağa qoyub, ancaq rüşvətlə məşğul olasan.

R a u f. Səhvini sidiq ürəklə boynuma alıram, çox nahaq yerə mən sizə elə bir təklif elədim.

Ə s g ə r o v. Niyə nahaq yerə? Sizin təklifiniz özünü də bir etirafdır. Bu hərəkətinizlə siz cinayət elədiyinizi, düzdür dolayısı ilə, amma, hər halda, təsdiq eləyirsiniz.

R a u f. Nə deyim, qoy olsun. *(Ayağa duraraq.)* Mən gedib məsləhətləşərdim dostlarımla, onların içində tanınmış hüquqşünaslar da var! Bəlkə bir çıxış yolu axtarıb tapdıq. Sağ olun.

Ə s g ə r o v. Hüquqşünası siz kameraya, yanınıza çağırırdırsa bilərsiz, buna yüz faiz ixtiyarınız var. Əlbəttə, müəyyən olunmuş günlərdə və saatlarda.

I ə m ə k d ə ş. Buna köklü-köməcli istintaq deyirlər! İşlə mən yaxından tanış olmuşam. İstintaq altında olanın trestdəki fəaliyyəti haqqında, onun qeyri-qanuni hərəkətləri, dövlət hesabına varlanması barədə bir kəlmə də yoxdur. Hər şeyi xaricdən gətirilmiş importu quşla bağlayır – bundan asan nə var ki...

I I ə m ə k d ə ş. İndi görək buna məhkəmə nə deyir də... əlbəttə, quşun oğurlanmasında onun əli var – bu sübut olunub, amma cinayətin əsas səbəbi, məsələn, şəxsən mənə aydın deyil. Ömrü boyu bütün qanunların yanından ustalıqla sivişib keçən Rauf kimi bir adam, birdən-birə boş bir şeyin üstündə ilişir... Səbəbi? Axı nəyinə lazımdır bu onun?

I ə m ə k d ə ş. Əsgərovçün bu, bir belə də maraqlı döyül!

Raufun kamerası.

A r i f. Yaxşı, heç olmasa mənə açığın deyə bilərsənmi, quşu niyə oğurlamısan, nəyinə lazımdır o quş?

R a u f. Mən sənə axı elə bu saat dilimlə dedim ki, heyvanxanaya niyə getmişdim. Sən də üstündən mənə belə bir qəribə sual verirsən.

A r i f. Başa düş, özizim, ittihamın ən əsas maddəsi budur, bəs səndən mən nə soruşum?

R a u f. Mən o Əsgərova yorulmuşdum deməkdən ki, quş məsləhəsinə heç bir dəxlim yoxdur. Tutduğundan əl çəkirdi bəyəm?! Sən axı Əsgərov döyülsən! Mənə düzünü de, sən mənə inanırsan, ya yox?

A r i f. Yaxşı, əsəbiləşmə, tutaq ki, quşu sən oğurlamamısan, elə o özü qaçıb. Amma güman eləmirəm ki, məhkəməni buna inandırma bələk. Onda heç olmasa, mənə başa sal görüm, sən kimi abırılı, san-

ballı bir adam... *(O qarşısındakı vərəqlərə baxır.)* Hani o?.. Hə... gecəyarısı hasardan xəlvəti aşırı Bakı dövlət heyvanxanasının ərazisinə niyə girib? Nə məqsədlə? Özü də əvvəla, cinayət törədilən gecə bu adam onun özünün və başqalarının verdiyi ifadələrə görə sorxos-zad olmayıb; ikincisi, işdəki tibbi arayışdan görünür ki, heç bir ruhi xəstəliyi-zadı yoxdur... Yaxşı, tutaq ki, sən bu hoqqanı elə buynuzla görə çıxartmısan. Onda de görək hara qoymusan onu və sənə nəyinə lazımmış o?

R a u f *(kədərli-kədərli gülümsəyir)*. Sən elə bilmə ki, mən etibar eləmirəm sənə, yox, bunun mənası yoxdur. Mən sənə onda da, indi də düzünü deyirəm, mənə buynuz lazım idi, buynuz!

A r i f. İnanıram, sən ora buynuzçün getmişən, amma məhkəmədə mütləq soruşacaqlar ki, neynirdin buynuzu?! Sən də mütləq bir söz tapıb deməlisən, başqa yolun yoxdur!

R a u f. Yaxşı, tutaq ki, bir söz tapıb dedim, nə xeyri, nə uduram bununla?.. *(Başını yırğalayır.)* Sənin səhvini ondadır ki, axır vaxtlar özünü elə gəlir ki, guya sən məndən ağıllısan. Soruşuram da, səndən nə xeyri? Sənə qulaq assam, bilirsən axırda nə olar?.. Axırı o olar ki, tələb eləyərlər buynuzu qaytarım. Mənim indiki vəziyyətimdə *(o dəmir barmaqlı qapını göstərir)*, mən bura düşəndən sonra – çıxış yolu da, hələ ki görmürəm – bu fəlakət olardı. Onsuz da quşun itməyi mənim üstümdür.

A r i f. Bəs indi neyləyək?.. Mən də axı müdafiəmi, nəşə əsaslı bir şeyin üstündə qurmaliyam!

R a u f. Sən çox fikir eləmə. Axtarıb bir çıxış yolu taparam. Sən barədə, əlbəttə, mənim heç bir şübhəm-filanım yoxdur. Savadlı vəkilsən və sairə, və ilaxır. Amma onu da bilməlisən ki, hüquq elmi həll eləmir hər şeyi. Ona görə də mən bir vəkil də tutmuşam, bəlkə də tanıyırsan onu – Elmas Nəzərov, bizim trestin keçmiş vəkili.

A r i f. O bisavadı deyirsən? A kişi, onun ağzı iki kəlmə söz tutmur.

R a u f. Mənə söz yox, iş lazımdır. Elmasın yaxşı əlaqələri var. Kiminlə görüşmək, kimə nə vəd etmək, kimə neçə vermək – hamısını bilir. Hə, odur, özü də gəlirdi.

E l m a s. Salaməleyküm, Rauf müəllim! Vallah, mən lap mətəməttəl qalmışam bu işlərə! Bu camaata nə olub, balam? Görünür düz deyirlər də: kosmik tədqiqatlar, psixlər, filanlar tək iqlimə yox, adamların beyninə də təsir eləyir.

R a u f. Nədir, götürmürlər?

Elmas. İkisi heç yaxın durmadı. Biri götürdü, amma qəti söz vermədi. Üçü də eyni sözü deyir – deyirlər, çox belə qeyri-adi işdir, dilə-ağıza düşüb, bütün şəhər danışır. Neçə ildir işləyirlər, birinci dəfədir eşidirlər ki, bizim kruqun adamı gecəyənən hasarı aşib heyvanxanaya oğurluğa girsin...

Rauf (Elmasın sözünü kəsir və üzünü Arifə tutub). Hamısı o Əsgərovun işləridir. Dinc durmur, bulandırır suyu.

Məhkəmə. Prokuror çıxış edir.

Prokuror. Nəhayət, onu da deməliyəm ki, bizim hörmətli həmkarımız, təcrübəli vəkil Arif Musazadənin çıxışı mənə çox qoribə göründü. O niyəsə müttəhimin törətdiyi cinayəti az qala şiltaqlıq kimi qələmə verməyə çalışdı. Halbuki əli silahlı yaşlı bir adamın gecə vaxtı dövlət idarəsinin ərazisinə qeyri-qanuni yolla girməsi, hətta öz məqsədi yolunda qapını belə vurub sındırması heç bir mənəvi bəraəti olmayan cinayətdir və bizim cəmiyyətimiz üçün ictimai təhlükə kimi qiymətləndirilməlidir. Məncə, müttəhim şəxsi mənfəəti yolunda ən adi mənəvi əxlaq normalarını tapdayıb keçən cinayətkarlardandır. Odur ki, bütün bu deyilən səbəblərə görə, məhkəməni respublikanın cinayət məəcəlləsinin müvafiq bəndinə əsasən müttəhimi beş il müddətinə azadlıqdan məhrum olmaqla həbs cəzasına məhkum etməyə çağırıram.

Hakim. Müttəhim, sizə son söz verilir. Danışacaqsınız mı?

Rauf başının işarəsi ilə danışmaq istədiyini bildirdi. Ayağa durdu, amma o saat danışmadı, itirən kimi oldu özünü, prokuror çıxıb gedirdi. Nəhayət, özünü birtəhər ələ aldı və sözü başladı.

Rauf. Baxın! Siz bir ona baxın! Görürsünüz, çıxıb gedir! Məhkəmə necə qurtaracaq, nə hökm çıxaracaq, onun üçün əhəmiyyəti yoxdur. Beş il qazamata saldırmıq istədiyi insanın taleyi də onu qəti maraqlandırmır.

Hamı prokurora tərəf döndü. O durduğu yerdəcə donub qaldı və hakimə baxdı. Hakimsə ona əhəmiyyət verməyib müttəhimin nə deyəcəyini gözləyirdi.

Rauf. Möhtərəm prokuror yoldaş görünür beş ilin nə olduğunu bilmir. Beş ilə adamlar institut qurtarıb ali təhsil alırlar. Beş ilə böyük-

böyük şəhərlərə su kəməri çəkilir, hətta müharibənin özü də dörd il davam eləyib, bu möhtərəm prokuror yoldaş isə arvadı, uşağı, ailəsi olan bir insanı, nə az, nə azacıq, düz beş il müddətinə qazamata salmaq istəyir. Nəyə görə? (Rauf zala göz gəzdirdi və görür ki, ona diqqətə qulaq asırlar.) Soruşuram: nəyə görə? Hətta şəkildə də görünür ki, bu nə qartaldır, nə də tovuz quşu, çox murdar, iyrənc bir quşdur, amma ona bir ətək pul verib alıblar, özü də valyuta veriblər. Bəs bu cinayət deyil, dövlətin pulunu götürüb atasın cəzasına veriblər. Bəs bu qəti bir quş alıram, sonra da ona xaricdən yem gətirdirənsə: onu da valyutaya?! Bizim möhtərəm prokuror yoldaş deyir ki, mən onu yeməmişəm! Böhtandır! Məgər bizdə aclıqdır ki, mənim kimi bir adam əlinə nə keçdi yesin? Lap ələ tutmaq ki, mən yeməmişəm onu. Buna görə mən beş il qazamata salmaq lazımdır?.. Düzü məəttəl qalmışam ki, belə bir cavan adamı prokuror qoyublar. Axı o nə görüb hələ? Heç nə! Həyat nədir, xəbəri yoxdur. Onun yaşlıları dünyanın o başında BAM tikir, elektrik stansiyaları tikir, dənizdən neft çıxarıb, o isə institutu qurtaran kimi şəhərin lap mərkəzində işə düzölüb, prokuror olub ki, adamları nahaqdan qazamata bassın. Hələ yoxlamaq lazımdır görək, bu işə necə düzölüb və kim düzəldib! (Axırıncı cümləni Rauf qısa fasilələrlə, yavaş-yavaş tələffüz eləyir və ona görə də sözləri ayırı-cür səslənir.) Sonra da ki, yoldaşlar, siyasi cəhətdən savadlı olmaq lazımdır, qəzet oxumaq lazımdır. Gəlin fikirləşək görək, bütün bu iş kimin xeyrinədir, kimlərcün göydəndüşmədir? Məni oğurluqda ittiham eləyəndən sonra, o quş barədə mən hər şeyi öyrəndim. Onun adı kividir, özü də Yeni Zelandiyada yaşayır. O quşlardan orada o qədərdir ki, nə deyim, bəzi pinti evlərdəki tarakanlar qədər... Oradakıların günü qaradır onların əlindən, gecələr evlərə soxulub yeməli nə gördülər oğurlayırlar. (Rauf məhkəmə üzvlərinə baxır.) Oradakılar eşit-sələr ki, o quşun üstündə günahsız bir insana beş il iş verilib, nə fikirləşərlər bizim barəmizdə?! Soruşuram, nə fikirləşərlər?!

Zalda tam sakitlikdir. Hakim Raufa müraciət edir.

Hakim. Siz özünüzü günahkar sayırsınız mı?

Rauf (ucadan və qətiyyətlə). Bir tərəfə baxanda hə, o biri tərəfdən isə – yaxşı-yaxşı fikirləşəndə əlbəttə ki, yox!

Məhkəmə zaldan çıxır.

R a u f (*Arifə*). Necə bilirsen, çıxışım hakimın xoşuna gəldi?

Arif ümitsiz halda olını yellədi.

A ğ a s ə f a (*müttəhimin oturduğu skamyaya yanaşır*). Afərin. Əla danışdın. Ömrümdə belə ləzzətlə qulaq asmamışdım. Malades! İndi hamı üzünə oxuyur çıxışını, amma sən bir dəfə də kağıza-zadə baxıb eləmədin. Öz canımçün, kişi adamsan, fəxr eləyirəm səninlə.

Xalidə Raufa yaxınlaşır, amma Kama onu qabaqlayır, mühafizəçi oşqarı itələyib Raufun boynuna atılır.

K a m a. Ağılıma gəlməzdi ki, sən belə dahi pisixsən! Amma o iyrenc quşun yerinə görəək poni atlarından aparaydın, bağda minərdim özümçün.

Xalidə yerinə qayıdıb oturur.

A r i f (*gözünün işarəsi ilə Kamanı göstərir*). Bu kimdir belə?
R a u f. Sonra deyərəm.

Zala xüsusi geyimdə məhkəmə işçisi daxil olur.

M ə h k ə m ə işçisi. Məhkəmə gəlir.

Zala hakim və iclasçılar daxil olurlar.

R a u f (*Arifə prokuror haqqında*). Qanı qaradır it oğlunun. Görünür, hakim mənim çıxışımın təsiri altında onunla razılaşmayıb.

H a k i m (*zadə səs-küy yavaş-yavaş azalır*). Eləcə də bu vaxta kimi heç vaxt mühakimə edilmədiyi üçün, məhkəmə Nəzərov Rauf Daşdəmir oğlunu əmək koloniyasında saxlamaq şərti ilə iki il həbs cəzasına məhkum edir, əlavə, müttəhim iki yüz manat məbləğində cərimə olunur.

A r i f. Fikir eləmə. Çalışarıq ki, Ali məhkəmə bir az yüngül-ləşdirsins: koloniyani şərti cəza ilə əvəz edərlər.

R a u f. İki il... Nə olar. Amma sonra... əsil həyat başlanır. Kefini pozma. Qoy keçsin bir az, bir gün bir söhbət var, eləyərəm sənincin, onda görərsən ki, mən haqlıyam. İndi gör neylirsən, nə qədər mümkünüdür bir elə tez çıxart məni türmədən!

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Şəhər həbsxanası. Daha doğrusu, şəhərdən bir neçə kilometr aralı yerləşir bu həbsxana. Rauf həbsxana rəisi Məmməd Cəfərzadə ilə söhbət eləyir. Rəis zahirən mərd, kişi xasiyyətli adama oxşayır: geyimi səliqəli, özü qıvrıqdır. Rəhbərliyində olan müəssisənin bütün sakinləri ilə o, asanlıqla dil tapa bilir.

R ə i s. Mən bəzən elə adamlarla görüşməli oluram ki, görüşmə onların bizim islah düşürgəsi barədə təsəvvürləri tamam yanlışdır. Əslində başqa cürdür hər şey, siz də əmin olacaqsız buna. Burda yaşamaq olar. Qayda-qanuna, intizama riayət eləyəndə isə, deyərdim ki, həтта xoşdur burda yaşamaq. Götürək elə mənim özüm – xəstələndiyim yadıma gəlmiş, keyfimdə həmişə kökdür. İnanırsız, hərdən heç evə getmək istəmirəm. Baxmayaraq ki, iyirmi ildir burdayam. (*Rəis Raufun şəxsi işini vərəqləyir.*) Biz sizinlə təxminən bir yaşdayıq. Çox yaxşı... Düzü, istəyirəm sizə yaşınıza, sənətinizə uyğun bir iş tapım. Baş aqronomun köməkçisi yeri boşalıb; işi yüngül, özü də demək olar ki, bütün günü bağda, təmiz havada... Balaca bir evləri də var bağbanların; dörd nəfərlik. Yeganə nığarançılığım odur ki, siz sənətiniz üzrə lap az işləmisiz. Açıq – keçmiş aqronomsuz.

R a u f (*ləyaqətlə*). Aqronomluq elə peşədir ki, heç vaxt yaddan çıxmır, ömürlükdür.

R ə i s. Gözəl peşədir, mən həmişə bu fikirdə olmuşam. Çox...ox nəcib işdir. Heç kimə bir pislik eləmirsen, ancaq xeyir verirsen camaata. Öz aramızdır, hər şey aqronomlardan asılıdır (*hər şeyin başı aqronomlara bağlıdır*), yəni kənd təsərrüfatını deyirəm.

R a u f. Bir tərəfə baxanda, ha, amma o biri tərəfdən... Sizin peşəniz daha maraqlıdır.

R ə i s. Elədir, var üstünlüyü – amma bizim də öz çətinliklərimiz var. Özünüz sonra görəcəksiz. Mədəniyyətsiz adamlar çoxdur, cürbəcür intriqalar aparırlar. Elədikləri cinayətlər də, elə bil, hamısı eyni cürdür... Düzü, hərdən maraqlı hadisələr də olur. Məsələn, üzr istəyirəm, sizin elədiyiniz cinayət çox orijinaldır – heyvanxanadan quş oğurluğu, belə hadisələr hələm-hələm olmur. İl ərzində bu ikinci maraqlı hadisədir.

R a u f (*qısqançlıqla*). Bəs birinci hadisə nə hadisədir?

R ə i s. O, fırıldaqçılıqdır, qəribə hadisədir. Cavan oğlandır, qapı-qapı gəzirmiş evləri, qaz götürürmüş analizə. Camaat da inanıb icazə

verirmiş. Plitkadan ayrıca, kolonkadan, divar peçi varsa, divar peçindən ayrıca götürürmüş. Hər ay bir mikrorayonu gözürmüş.

R a u f. Bunun nəyin cinayətidir ki?

R ə i s. Bu saat... Əvvəlcə, ev sahibindən qaz doldurmaqçının butulka istəyirmiş, ikisini, üçünü – evdəki qaz pırlarının sayı qədər. Özünlü elə göstərirmiş ki, onlara qaz doldurur, sonra tıxacda ağzını bağlayıb çıxıb gedirmiş, dalında da içi dolu böyük bir torba.

R a u f. Yaxşı, bəs fırıldaqçılıq nədəymiş?

R ə i s. Butulkada. Butulkaları, içindəki qazıyla bir yerdə təhvil verirmiş qəbul məntəqələrinə. Ayda üç minə yaxın qazanırmış. İşləri yağ kimi gedirmiş, amma yavaş-yavaş həyasızlaşıb, bu da yuxı onun evini. Ev sahiblərindən tələb eləyirmiş ki, butulkaları yuyub qurutsunlar, içindəki tıxacları çıxartsınlar, daha nə bilim neyləsinlər. Özü də, bir neçə dəfə kobud şəkildə.

R a u f. Nə bilim, mən burda elə bir şey görmürəm. Yeri gəlmiş-kən deyim ki, quş oğurluğunda da elə bir orijinallıq yoxdur. Əgər düzünü bilmək istəyirsinizsə, mən kərgədanın buynuzunu mişarlayıb kəsmişəm, onun cəzasıdır çəkirəm. Diri kərgədanın. Özü də elə mişarlamışam ki, heç ruhu da inciməyib.

R ə i s. Hə, bu doğrudan da çox maraqlıdır. Deməli, bu il bizim ən istedadlı məhbusumuz sızsız. Yaxşı, neylirdiz axı o buynuzu kəsib?

R a u f. Kolleksiya üçün. Siz bəs kolleksiya yığmırsız?

R ə i s. Ona vaxtım yoxdur. İşimiz çoxdur. Amma burda biri var, o, qızıl pul kolleksiyası yığmış. Çox böyük kolleksiya imiş, mən şəkillərini görmüşəm.

R a u f. Bəs, onu niyə tutublar?

R ə i s. Təhərini bilmədiyinə görə. Pulların hamısı bir cür imiş, hamısı.

R a u f. Əcəb qəribə adamdır.

R ə i s. (*seyfədən bir paket çıxarır*). Sizin şəxsi şeylərinizin hamısı burdadır – cürbəcür açarlardır, sənədlərdir, kitabdən qoparılmış vərəqlərdir. Bunların dalınca gəlib-ələyən olacaq?..

R a u f. O açarlar qarajımın, bir də evimin açarlarıdır. Şəxsən mənimkilərdir. Əgər mümkünsə, qoyun sizdə qalsın. Elə o vərəqləri də saxlayın özünüzdə.

R ə i s. Nə olar, saxlıyaram. İndi bu saat gəlib sizi iş yerinizə, bağçaya aparacağam. Hə, yaxşı yadıma düşdü, böyük bağbanımız Nəcəfovdu. O da sizin iki nömrəli trestdə işləyirmiş. (*Raufun sifətinin necə dəyişdiyini Rəisin gözündən yayınmır.*) Xoşunuz gəlir ondan?

R a u f. Söhbət onda deyil. İdarədə o mənim tabeliyimdə idi, indi böyük bağban odursa, mən onun əlinin altında işləyəcəyəm...

R ə i s. O asan məsələdir, düzəldərik. Siz də böyük bağban olarsız.

R a u f. Eyni vaxtda iki böyük bağban? Yəni elə bir şey mümkünür?

R ə i s. Niyə mümkün deyil. Az görmüşüz?! O qədər rəis var ki, iki, üç, birinci müavini var. (*Nəzarətçi daxil olur.*) Nə var, nə olub? Nəzarətçi. Vəkil gəlib (*başılı Raufu göstərir*), bunun yanına.

Arif daxil olur. Rəis başını aşağı salıb sənədləri gözəndən keçirir.

R a u f. Axır ki, yadıma düşdüm. Ali məhkəmədən nə xəbər var?

A r i f. (*əsbə*). Sən məni bir başa sal görüm, sən axı nəyinə lazımdır gedib özünin qəbrini düzəldirənsən? İşin-gücün qurtarmışdı?

R a u f. Nə qəbir, hansı qəbir? Hə-ə! Şüvəlandakını deyirsən? (*Güllümsəyir.*) Görürsən bir Ağasəfəni, ərinməyib də ey. Çox tərs adamdır... Sonra başa sallam sənə. İki ildən sonra. Qoy burdan çıxım, söhbət uzundur, hər şeyi izah eləyərdəm sənə, özün onda başa düşərsən məni.

A r i f. O hələ məlum deyil burdan nə vaxt çıxacaqsan. Bir iş almayan, ikinci məhkəmənin nəticəsi ona görə çox ağır ola bilər.

R a u f. Nə danışırısan, nə ikinci iş?

A r i f. (*yüksəkdən, rəsmi tərzdə*). Rəhmətlik baliqçı Məmmədzadə Şeyda Qəzənfər oğlunun qohumlarının, dostlarının və qonşularının qaldırdığı iş. Sənin o dəllək dostun Ağasəfə adam tutub Şeyda kişinin qəbrini təmir elətdirib, üstəlik ağı nə buyurubsa, götürüb yazısını da tələləyib.

R a u f. Bura bax, nə baliqçı? Mən baliqçı-zad tanımıram.

A r i f. Onu məhkəməyə deyərsən. Onlar qəbri təhqir elədiyiyə görə sənə qarşı cinayət işi qaldırıblar. (*Qovluğundan kağızı çıxarıb oxuyur.*) Buyur qulaq as: Aha, "... və onun yoldaşı dəllək Ağasəfə Şabanov pul qoyub adam tutublar və həmin adam da onların alçaq niyyətini həyata keçirib, götürüb rənglə və həkkək qələmi ilə qəbrin üstündəki yazını dəyişib. Hazırda qəbrin üstündəki yazıdan belə çıxır ki, guya rəhmətlik Şeyda Qəzənfər oğlu qadın olub; özü də məşhur baliqçı Qəzənfər kişinin yox, hansısa Böylərin övladı imiş. Bu həmin o onun son dərəcə namuslu bir qadın olan rəhmətlik anası Almaz xanımı da təhqir etməyə deməkdir. Yazıdan belə çıxır ki,

onun oğlu öz ərindən olmayıb, yuxarıda adı çəkilən Bəylər adlı naməlum bir adamdır...”

R a u f. Bir dayan görüm: Şeydadan da kişi olar? Bu adda mən iki-üç nəfər tanıyırdım, hamısı da arvad idi. Bu xalis arvad adıdır!

A r i f. Sənin, heç demə, adı şeylərdən xəbərin yoxmuş. Ömrü boyu da həminin başına ağır qoyursan. Hansı kənd adamından, lap elə şəhərlidən soruşsan sənə deyər ki, İzzət, Şövkət, Şeyda həm kişi adıdır, həm də qadın adı.

R a u f (*lap ruhdan düşmüş halda*). Yaxşı. Nə kömək eləyə bilər sən mənə.

A r i f. Hələlik şüvəlanlı tanışlarımla vasitəsilə çalışaram Şeydanın qohumlarını yola götürüm, gedib şikayətlərini geri götürsünlər. Əvvəl-əvvəl eşitmək istəmədilər, heç yaxın buraxmırdılar, az qalmışdı üstümə yumruq qaldırınsılar... Bu işin də istintaqı həmin o Əsgərova tapşırılsın.

R a u f. Əsgərova? (*Gülür.*) Bunu elə bayaqdan da də. Onun üçün özgənin qəbrini düzəltmək fakt döyül, istintaqa başlamaq üçün qarmaqdır... İndi nə fərqi var, orda kişi basdırılıb, yoxsa qadın. Əsil atasının da adı nə olub – onun da fərqi yoxdur. Əsgərov sübut eləyəcək ki, o qəbirdəki adamı mən öldürmüşəm, sonra öz əllərimlə basdırmışam, bir neçə il üstündən keçəndən sonra da, məlum məsələdir ki, qəbri təzədən düzəltmişəm. Hardansa bir köpəkoğlu da tapılıb üzümə duracaq ki, gecəyarısı mənə qəbiristanlıqda qarmon çalacağım yerdə görüb. Hətta onu da görüb ki, sevincimdən özüm çalıb, özüm də oynayırmışam. Sən indi görürsən! O Əsgərovu mən yaxşı tanıyıram, görürsən. Odur ki, nəhaq yerə zəhmət çəkib qohumları-zadı dilə tutub eləmə. Mənim kitabım bağlanıb, bir də çətin açıla!

A r i f (*Raufun bədbinliyi onu kövrəldir*). Allah kərimdir, axır yaxşı olar. Özünü ələ al, otur onlara bir məktub yaz, üzürxahlıq elə. Ya da istəyirsən mən yazım?... Evdəkilərə bir sözün-filanın var?

R a u f. Salam da hamısına. Bir də de ki, gəlib eləməsənlər yanıma. Özüm xəbər göndərrəm ürəyim istəyəndə.

A r i f. Deyirdim, bir sual verərsən mənə, amma vermədin. Ağasəfa barədə heç nə soruşmadın. Yazığın vəziyyəti çox ağır idi, möhkəm sıxılmışdılar onu. Özünü kişi kimi aparırdı. Bütün günahı öz üstünə götürürdü. Amma gec idi, iş-isdən keçmişdi. Həmi bilirdi ki, o dostu Raufun arzusunu yerinə yetirmək üçün qəbri düzəltirib.

R a u f (*xəcalətli*). Nə bilim, mənim heç ağlıma da gəlmədi ki, Ağasəfanın vəziyyəti pis ola bilər. Sən axı onun adını elə-belə, ötəri çəkdin.

Höbsxananın bağçası. Raufun onun keçmiş omokdaşı Nəcəfov bağban qayçısı ilə ağacların quru qılçıqlarını kəsir, tozlu işləri aparırlar.

N ə c ə f o v. Bu pul ki var, çox qoribə şeydir. Heç kim dəqiq deyə bilməz ki, mənə filan qədər lazımdır. İllər keçdikcə adamın pula da münasibəti dəyişir. Yadımdadır, tələbə vaxtı iki manat tapanda olurdum dünyanın xoşbəxt bəndəsi. O saat iki manata gəzdirdim qızı kinoya aparırdım, dondurma da alırdım orda onun üçün. Eh, o vaxt elə keyf çəkirdim bu iki manata ki, indi o ləzzəti heç iki min manat da verə bilməz mənə.

R a u f (*onun sözünə düzəliş verir*). İndi yox, .. sən azadlıqda olanda. İndi lap iki manat da puldur sənin üçün. Amma o vaxt xoşbəxtliyinin sirri iki manatda döyüldü, yaşındaydı sənin. Cavanlığın idi sənə o ləzzəti verən. Cavanlıq, bir də üstəgəl pul – bax budur əsil xoşbəxtlik. Adam görək arzulayanda da bunu arzulasın.

N ə c ə f o v. Mənim heç vaxt boş-boşuna, elə-belə, xəyal-plovnan işim olmayıb.

R a u f. Amma mən arzu ilə yaşayıram, inanıram da ki, əvvəl-axır bir gün arzuma çatacağam!

N ə c ə f o v (*etinasızlıqla əlini yelləyir*). Pul mənə də var; amma nə olsun, nə xeyri. Hələ səkkiz il də burdayam, düzdür, çıxandan sonra heç nəyə ehtiyacım olmayacaq: istədiyimi alacağam, istədiyimi yeyəcəm... Eh, xoşbəxtlik bundadır bəyəm?! Üç ildir burdayam, bir sual rahat buraxmır məni, hər gün, hər saat özümə verirəm bu sualı: nəyimə lazımdır axı mənim üç sistern konyak spirt?... Hər şeyim vardı, elə pulum da ömrümün axırına kimi özümə də bəddi, aйлəmə də!.. Cavabını tapa bilmirəm.

R a u f. Olub-keçənin fikrini çəkmə, mənim kimi gələcəyə bax. **N ə c ə f o v.** Onu bir Allah bilir, gələcəkdə bizi nə gözləyir. Vəqif Həsənov yadımdadır?

R a u f. Səninlə bir iş üstündə tutulma deyirsən? Yaxşı yadımdadır. Sənə baxanda, mənə, o yaxşı qurtardı, beşə il.

N ə c ə f o v. Bir ay bundan əvvəl çıxdı. Amma evə yox, ruhi xəstələr üçün olan xəstəxana var ey, ora keçirdilər. Hansı axmağınsa burda dili dinə durmayıb, deyib ona ki, nə bilim, reforma hazırlanır, guya bu

gün-sabah pulları dəyişəcəklər. Onun da əsəbləri davam gətirmədi, gözümüzün qabağında başladı şam kimi əriməyə. Demə pullarının hamısını bir yerdə gizlədib, özündən başqa da heç kim yerini bilmir. Fikirdən ki daha pullarım batdı, dəli oldu yazıq.

Rauf (nəsihətimiz tərzdə). Pulu olmaq azdır, onu saxlamağı da, işlətməyi də görək bacarasan.

Nəcəfov. Hamısını nə təhər işlədəsən, mümkün deyil. Mən, məsələn, Vasifdən möhkəm adama rast gəlməmişəm hələ. Onun yerinə kim olsaydı, azı on ili vardı, amma o, işini elə qurdu, elə usta tərpendi ki, beş ilə qurtardı.

Nəzarətçi gəlir.

Nəzarətçi. İki vüz də görüşə. Arvadlaruvuz gəlib.

Rauf. Mən axı xahiş eləmişdim ki, evdən gələn olsa, yanıma buraxmayın.

Nəzarətçi. Dustaq yanına adam buraxmağı xahiş eləyəndə ixtiyarım var, buraxmayım. Amma əksini eləməyə ixtiyarım yoxdur. Hər kim ki, arvadını görmək istəmir, bunu özü deməlidir ona.

Xalidə gəlir. Rauf nəzarətçi ilə ona yaxınlaşır.

Sonra nəzarətçi kənara çəkilir. Xalidə ilə Rauf görüş otağında.

(Elə burda, bağçada) nə barədəsə söhbət eləyirlər.

Xalidə (söhbətin davamında). ...Düz demirsən. Mənimkilər: atam da, anam da bura düşməyivə görə çox fikir eləyirlər.

Rauf. Ola bilər, fikir eləməyinə eləyirlər, amma indi daha rast gələndə, bəhanələri var salam da verməyə bilərlər.

Xalidə. Heç elə şey olar, nə danışırısan!? Atam indidən götür-qoy eləyir ki, görsün çıxanda hara düzəldə bilər səni. Özünü söylər ki, sənin taleyinlə az məşğul olub. Deyir, bir yandan baxanda, baxtımız gətirib.

Rauf (əsbə). Görəsən nədə bəxti gətirib onun?

Xalidə. Onda gətirib ki, indi daha sən əvvəlki işinə qayıda bilməzsən. Atam deyir ki, onsuz da o işin axırı yox idi, gec-tez bir zibili çıxacaqdı. Deyir, qayıdan kimi ciddi məşğul olacaq sənin məsələnlə.

Rauf. Kişi mənim məsələmlə bir ildən sonra məşğul olmağa indidən hazırlaşır!.. Çox maraqlı adamdı atan... Sən görək ona məsləhət görəydin ki, – axı sən onun ağıllı qızısan – öz səhhəti ilə ciddi

məşğul olsun. Yoxsa, mənim fikrim onu çərləyib eləyər, bu bir ildə, Allah göstərməsin, çox şey ola bilər. Bir də ki, – sən mənim arvadımsan axı, elə deyil – ona deməlisən: “Ay mənim ağıllı atam, mənim ərim uşaq deyil, özü çox yaxşı bilir çıxanda neyləyəcək, nə qədər olmasa, özünə gün ağlamağa gücü çatar...” Uşaqlar necədir?..

Xalidə. Yaxşıdır. Darıxırlar səninçün.

Rauf. Arifi tap de ki, mən gözləyirəm axı, işimdən nə xəbər var. Xalidə. Zəng vurmuşdu mənə, Ali məhkəmə hökmü təsdiq eləyib.

Rauf. Bəs qəbir barədə heç nə demədi?

Xalidə (təşviş içində). Nə qəbir?

Rauf. Niyə təəccüb eləyirsən? Özün bilirsən ki, Arif mənim uşaqlıq dostumdur. Biz onunla hər şey haqqında danışa bilərik, lap qəbir barədə də. Həyatı şeydir, elə deyil?..

Xalidə. Rauf! Yenə nə hoqqa çıxartmaq fikrindəsən?

Rauf (bu söhbəti başladığına təəssüf eləyir). Vallah, elə bir şey yoxdur burda. Bir qəbir var, onun düzəldirilməyindən gədir söhbət, daha doğrusu pis düzəldirilməyindən. Vəssalam.

Xalidə (onun əlindən tutmaq istəyir). Rauf, əzizim, nə var axı burda, nə olub, dünya dağılmayacaq ki, heç hiss eləməyəcəksən, bir dəfə fırlatdın papağını – il gəlib keçəcək.

Nəzarətçi. Görüşün vaxtı qurtardı!

Xalidə gedir. Rauf fikrli halda bağcadakı skamyada oturub.

Nəcəfov da gəlib onun yanında oylaşır.

Nəcəfov. Fikir eləyirsən?.. Eləyərsən də. Mən bilmirdim ki, sənin belə gözəl arvadın var. Gözəl qadındır. Təsəvvür eləyirəm, sən indi nə çəkirsən?

Rauf. Hə, iyirmi beş il bundan əvvəl o doğrudan da şəhərdə ən gözəl qızlardan biri idi.

Nəcəfov. Heç indi də çox yaşlı görünmür.

Rauf. Nə bilim. Cəmi iki yaş kiçikdir məndən.

Nəcəfov. Eh, qoribədir həyat: gah adamın başından, gah da çətinə düşəndə görürsən sığallayır. Arvad sarıdan bəxtin gətirib. Bu da çox vacib məsələdir. Yaxşı arvad həyatda hər şeydir – həm istəklili qadındır, həm də yaxın qohumdur, həm də dostdur, arxadır.

Rauf. Əvvəl-əvvəl elədir. İllər keçdikcə hər şey dəyişir: əvvəlcə istəklili qadınlıqdan çıxır, sonra yaxşı dostluqdan... O ki qaldı qohum-

luğa, arada oğul-uşaq varsa, onda hə, sən haqlısən, o qalır... Əşsi, söhbəti dəyiş, başqa şeydən danış.

Nəcəfov. Hayıf! Bu cür gözəl qadından!..

Rauf (bağban qayçısını ona uzadır). Tut, işinlə məşğul ol.

Bahar səhəri. Rauf Nəcəfovla güllü-çiçəkli bağçada işləyirlər. Həbsxananın rəisi möhtərəm nəzarətçinin müşayiəti ilə gəlir.

Rəis (Raufa). Görüşə! Bacınız qızı yanınıza gəlib, görmək istəyir sizi!

Nəcəfov. Bazar ertəsi səhər saat on birdə görüş – bu lap möcüzə oldu ki. Özü də xəbəri rəisin özü gətirib – bu da ikinci möcüzə. Deyəsən, möcüzələr günüdür bu gün...

Rauf. Məni üçüncü möcüzə narahat eləyir, rəisin xəbəri yoxdur ondan – mənim nə bacım var, nə də qızı.

Kama gəlir. O sevincindən hiçqıra-hiçqıra özünü Raufun üstünə atıb boynuna sarılır. Rəis açıq-aşkar heyrət içindədir.

Rauf (Kamanı bir qədər bağrına basmış vəziyyətdə saxlayan, sonra buraxır və onu dayı ilə bacıqızı arasında olmalı məsafədə saxlayır). Sən necə gəlib çıxmısan bura?

Kama. Hamı necə, mən də elə. (Rəisə baxır.) Bu yoldaşın görəsən ağılına gələcək ki, çıxıb getsin, yoxsa biz deməliyək bunu ona?

Rauf. Deyəsən, yadından çıxıb biz hardayıq? Səni ki hörmət eləyib bura buraxıblar, bu özü elə böyük işdir.

Kama. Nə hörmət?! Onlara əmr eləyiblər, onlar da buraxıblar. Bu görüşə görə əminin öz yanına getmişdim. Özün bilirsen ki, ata tərəfin qohumlarından zəhləm gedir. Ömrümdə birinci dəfə idi ki, ona ağır açırdım. O da sənə görə.

Rauf. Niyə elə deyirsən, o həmişə xeyirxah adam olub.

Kama. Əmin – baş prokurorun müavinidir, onun ömrü də sözsüz yerinə yetirilməlidir.

Rauf (gözünün işarəsi ilə Kamaya rəisi göstərib). Dərslərin necə gedir? Bu yaxınlarda qəzetdə ərin barədə xeyli yazmışdılar. Tərifləyirdilər onu o oyuna görə... nədir o oyunun adı? Şoqorib yadımdan çıxır...

Kama. Həndbol. Mən dəfə demişəm sənə ki, həndbolçudur o. Xeyr ola, nə vaxtdan mənim dərslərimlə maraqlanmağa başlamısan?

Rauf. Həmişə, mənim balam, həmişə... Görüşməyimiz elə nəyə desən dəyər. Az qalıb daha, çıxaram burdan, oturub doyunca dərddə-sərək. Görərsən indi hər şey yaxşı olacaq.

Kama. "Az qalıb..." Bir ilin harası azdır? (Ağlayır.) Uşaq deyiləm, görürəm, sən heç darıxmamısan mənimçün. Heç gəlməyimdə də sevinib eləmirsən! Amma mən... (Əlini yelləyib çıxıb gedir. Rəis də onun ardınca.)

Nəcəfov. Bura bax, mən əvvəlcə elə bildim ki, doğrudan da qohumundur, dedim baldızıdır yəqin. Arvadına yaman oxşayır, sifətdən də, bədəndən də...

Rauf. Kama arvadımdan düz otuz yaş cavandır. Hər ikisinin qadın olduğunu düz başa düşmüşəm. Başqa cəhətlərinə gələndə pələng şirə necə oxşayırsa, Kama da Xalidəyə elə oxşayır. Necə bilirsen, sənə, hansı güclüdür – şir, yoxsa pələng?

Nəcəfov. Əlbəttə, şir.

Rauf. Səhvən var; pələng güclüdür, özü də çox güclüdür, həm də o, şirdən yırtıcıdır. Şiri görə kimi tutub yeyir. Özü də şiri tutmaq pələngə xüsusi zövq verir.

Nəcəfov (şübhə ilə). Bunların hamısı sənin uydurmandır. Məncə, onlar heç bir yerdə yaşamırlar.

Rauf. Yaşayırlar. Daha doğrusu, demək olar ki, yaşayırlar. Ona görə ki, Hindistanda pələnglərin əlindən çox az şir qalır. Şirlərin qoruqlarını əsgərlər pələnglərdən qoruyurlar. Yəni bunu ona görə deyirəm ki, adamların başı indi iş-gücə elə qarışıb ki, dünyada o qədər məlum şeylər var ki, onlardan qəti xəbərləri yoxdur.

Nəcəfov. Bəs sən hardan bilirsen?

Rauf. Qayınatamdan. Heyvanlar aləmini o çox yaxşı bilir. Əgər insanların işinə burnunu soxmasaydı, tayı-bərabəri olmazdı. Amma qozbeli qəbir düzəldər. Allah bilir, bəlkə heç bir üzünü də görə bilmədim. Lap daha əldən düşüb qoca. Sən bilmirsen qayda necədir, dustaqlara yaxın qohumlarının dəfinəyə iştirak etməyə icazə verirlər?

Nəcəfov. Odu ey nəzarətçi, o yaxşı bilər, soruş desin.

Rauf. Bağışlayın, sizdən bir söz soruşmaq olar?

Nəzarətçi. Nəş olmur?!

Rauf. Deyirəm, görəsən birinin qohumu rəhmətə getsə, ona icazə verirlər dəfndə iştirak edəsin?

Nəzarətçi. Dustaq ölsə, qohumlarının onu aparıb basdırmağa ixtiyarı var, amma əksinə olanda icazə verilmir.

Rauf (Nəcəfova). Biz səniyənin özümüzcün dost-dostyana şirin söhbət eləyirik, sən də kənar, özü də rəsmi adamı qatırsan söhbətimiz...

Dinməz-söyləməz işləyirlər, hava qaralır.

Nəcəfov. Bura bax, səhv eləmirəmsə, bu gün mən Əsgərovu gördüm, idarə binasına girdi.

Rauf (narahət). Bəlkə mənim yanıma gəlib, qəbir məsələsinə görə. Çox iyrenc adamdır.

Nəcəfov (düzəliş verir). Qəribə. Biz ayrılanda mənim onunla maraqlı söhbətim oldu. Lap axırda soruşdum ondan: "Bəlkə, yoldaş Əsgərov, pula-zadə ehtiyacınız var, yoxsa bəlkə iyrenirsiniz puldan?"

Rauf. Yəni sənə kömək eləməkdən boyun qaçırb, istintaqı yekunlaşdırdan sonra dedin də bunu ona?

Nəcəfov. Hə. Bilirsən nə cavab verdi mənə? Dedi, demək olar ki, həmişə pula ehtiyacım var, özüm də sevirəm pulu. Amma qəribə işdir, müstəntiq olandan sonra başladım pula nifrət eləməyə. Nəcəfov, mənə bağışlayın, dedi, bilirsiniz niyə, sizin kimilərə görə!

Rauf. Bəs soruşmadın ondan ki, niyə?

Nəcəfov. Əlbəttə soruşdum, amma açmadı səbəbini. Dedi ki, rəsmi iş başındayam, elə adi sözlər var ki, ixtiyarım yoxdur onları dilimə gətirim.

Nəzarətçi gəlir.

Nəzarətçi. Hüseynov, görüşə! Yanuvuza gələn var!

Rauf. Kişidir, yoxsa arvad?

Nəzarətçi. İki nəfərdir!

Arif, Əsgərov və həbsxananın rəisi peyda olur.

Arif. Hə, tap görüm bu şəkildəki nədir? (Şəklin arxasını ona tərəf tutur.)

Rauf. Qəbirdirsə, bu başdan də, baxmayım.

Arif (göstərir). Tanırısan?

Rauf (ikrah hissi ilə). Əlbəttə! Gəl bir tanımayım da. (Nə isə başa düşməyə başlayır.) Tapılıb?!

Əsgərov. Sən haqlı imişsən, doğrudan da bu quşun çox mürək-kəb, həm də ziyankar xasiyyəti var. Təsəvvür eləyirsiniz, beş-altı gün bundan əvvəl dar döngələrin birində poçtalyonun qabağına çıxır, o saat iki dimdik vurur onun ayağına. Nə isə, onun ölümündə sizin taq-sırınız olmadığını biz müəyyən etdik, hi-hi-hi (gülür), daha doğrusu, onun ölüm faktının özünün olmamasını müəyyən etdik. Bununla da əlaqədar olaraq, sizin həbsdən azad edilmənin barədə qərar çıxarıldı. O ki qaldı sizin ikinci canlılığın buyuzunu özbaşına kəsməklə hey-vanxanaya vurduğunuz ziyana – işinizdə bu maddə də vardı, – cəza-nızı çəkmisiz, iki yüz manat cərimə verib, bir il də cəmiyyətdən kənarda saxlanılımsınız.

Rəis. Təbrik eləyirəm!

Rauf. Bəs hardan tapdız onu?

Əsgərov. Poçtalyona hücum elədiyi yerdə – Mərdəkan bağları tərəfdə. Orda kiminsə bağının zirzəmisində bala da çıxarıb, bütün qışı balaları ilə orda keçirib. Üç balasını üçü də sağ-salamatdır.

Rauf. Erkəyi də var hələ. Deməli, bu saat şəhərdə o quşdan beş dənədir?

Arif. Yaxşı, daha olan-olub, keçən-keçib. Buraxılmağın barədə order həbsxananın rəisindədir, vermişik ona. Bir-iki xırda-para rəsmi işlər qalib vəssalam, sən azad adamsan, gedə bilərsən evinə. Hə, yeri gəlmişkən, Əsgərov yoldaşa da sağ ol de, o qəbir məsələsi ki vardı, o işi dayandırıb bağlamağa razılıq verdi.

Rauf (təəccüblə). Çox sağ olun. Sizə ürəkdən təşəkkür eləyirəm.

Əsgərov. Bu işdə əsas məsələ qanunun ruhunu gözləməkdir, onun hərfini yox. Ağasəfa ilə sizin hərəkətinizdə elə bir qərəz görmədim, ona görə də vicdan əzabı çəkmədən, arxayın işi bağladım. Ölünün qohum-əqrəbası da razılıq verdi, şikayətlərini geri götürdülər.

Rəis. Bu da sizin şeyləriniz, buyura bilərsiniz. (O, Raufun açar-larını, sənədlərini və kitabdan qoparılmış vərəqləri özünə qaytarır.)

Arif. Bunlar nədir belə?

Rauf. Reseptdir. Ala, oxu, onda çox şey aydın olar sənə.

Arif qədim təbabət kitabından qoparılmış səhifələri alıb oxuyur.

Rauf (Əsgərova). Sağollaşmamışdan qabaq, sizdən bir şey soruş-maq istəyirəm. Siz mənim dostum Nəcəfova – tanıyırsız da onu – demisiz ki, bizim kimilərə görə pula nifrət eləyirsiniz. Mən yüz faiz

əminəm ki, siz zarafət eləmisiz, amma o, hər sözü ürəyinə salıb fikirləyən adamdır, çox həssas yoldaşdır, sizin o sözünüzü də salıb ürəyinə, heç yadından çıxmır.

Əsgərov. Bu barədə danışmağa dəyməz. Allaha şükür, işləriniz qaydasına düşüb. Gedin evə, özünüz də çalışın unudasız hər şeyi.

Rauf. Çox xahiş eləyirəm...

Əsgərov. Mən onu Nəcəfova elə-belə, qeyri-rəsmi demişəm. Bu mənim pul barədə sırf şəxsi fikrimdir. Bilirsiniz, pul bütün dövrlərdə adi kağız məmulatı olmayıb, o həmişə – elə indi də – maddi nemətlərin və insan əməyinin simvoludur. Açıqını deyim sizə, mən daima pula ehtiyac hiss eləyirəm, özüm də, ümumiyyətlə, pulu çox sevirəm. Amma di gəl ki, cinayət işləri üzrə müstəntiq işləməyə başlayan sonra bir də gördüm ki, nifrət eləyirəm ona, yəni – pula.

Rauf. Yaxşı, axı niyə bizə görə, məsələn, mən ya da ki, Nəcəfova görə?

Əsgərov. Amma, baxın a, inciməyin... Bütün mövcud qanunlara görə: istər məntiqi, istərsə də lap elə cəmiyyətin adi qanunlarına görə pul ya ağıllı, ya qabiliyyətli, işgüzar adamlarda, ya istedad sahiblərində, ya da, lap deyək ki, fiziki cəhətdən güclü, zahirən gözəl adamlarda olmalıdır. Yəni demək istəyirəm ki, pul – qoy lap ədalətli olmasa da, heç olmasa bir məntiqi əsas üzrə bölünməlidir axı insanlar arasında. Siz məni bağışlayın, çox üzr istəyirəm, amma sizin kimi, Nəcəfov kimi çətin ələ gələn, balıq kimi sürüşüb əldən çıxan, qeyri-təbii yollarla cəmiyyətimizin sütunlarına hörülmüş adamların varlığı bu qanunları tamamilə alt-üst eləyir. Şəxsən sizi demirəm, amma Nəcəfovla əlbir olan adamları yadınıza salın! Onların hamısı pis mütəxəssislərdir, demək olar ki, savadsız, tənbel adamlardır, özü də hamısı, fikir verin – hamısı fiziki cəhətdən xəstəhal, zahirən çirkin adamlardır. Pul isə, özü də böyük məbləğdə, niyəsə çox vaxt belələrinə qismət olur. Niyə, nə səbəbə – heç kimi bilmir bunu. Deməli, bizim ətrafımızda nə isə xoşagəlməz bir proses gedir; mən də bundan baş açmaq istəyirəm. Məni bax bu narahat eləyir, bax buna görə pula nifrət etməyə başlamışam; ona olan hədsiz hörmətimə baxmayaraq.

Rauf (*təhqir olunmuş kimi*). Bu ancaq və ancaq sizin şəxsi fikrinizdir. Orasını da düz dediz ki, mənim kimilər sütunlara yaxşı hörülmüşük və burada siz heç nə eləyə bilmirsiniz... Xırda-para pisləkdən başqa. Bir il məni burada saxlatdız, nə olsun, bu gündən yenə azadlığa çıxıram: pulum – sağlığınıza var; o qədər ki, heç yuxuvuzda da

görməmisiz... ondan başqa... Nə isə, ikinci həyata başlayıram, özü də necə həyata?! Yaxşı, siz nəyə nail olduz?!

Əsgərov. Oldum, hər halda bəzi şeylərə nail oldum. Burdan çıxandan sonra əvvəlki işinizə qayıtmağa daha ixtiyarınız yoxdur sizin.

Rauf. Necə?! Lap tutaq ki, yoxdur, başqası gələ.

Əsgərov. Artıq gəlib, özü də, təmiz, gənc mütəxəssisdir. Heç kim ona mane ola bilməyəcək. Sizin trestli bütün təmizləmişəm.

Rauf. Quşların, kərgədanların köməyiylə?

Əsgərov. Lap elə onların da.

Rauf. Onsuz da mən qazanırdım. Puldan savayı, ehtiyatda hələ başqa şeylər də varımdır, onun qiyməti yoxdur. Siz elədiyinizi elədiyiz, amma mən hər cəhətdən yenə sizdən yaxşı yaşayacağam.

Əsgərov (*çox sakit*). Buna mən şübhə eləmirəm. Amma hər halda gələcək nəsliniz barədə düşünün – ailəniz, uşaqlarınız barədə!

Rauf (*Nəcəfova*). Darıxma, gəlib başa çıxacağam səni. Əsas məsələ odur ki, gələcəyə inamını itirmə. Bizim yaxşı günlərimiz qabaqdadır.

Rəis (*Raufa nəzakətlə*). Rauf müəllim, bəlkə qalasız. Çaya qonağım olardız.

Rauf. Çox sağ olun. O qədər görüləsi işim var, heç təsəvvür eləmirsiniz!

Ariflə ikisi qahırlar.

Arif. Bura bax, səni burdan birbaşa qayınatəngilin bağına aparacağam. Ailən hamısı oradadır.

Rauf. Yox. Mütləq şəhərə getməliyəm, özü də mümkün qədər tez.

Arif. Qərribə oğlansan, doqquz aydır evdən çıxmısan, arvad-uşağı görmək istəmirsən?!

Rauf. Yaxşı-yaxşı, sən deyən olsun, əvvəlcə bağa dəyəərəm... Hə, oxudun? (*Vərəqləri dostundan alır.*) Yadındadır, söz vermişdim ki, çıxanda hər şeyi danışacağam sənə... İndi başa düşdün, kərgədanın buynuzunu niyə mişarlamışdım?

Arif. Orasını başa düşdüm, səni nə sövq eləyib mənə aydın oldu, amma mən əmin deyiləm ki, buna görə riskə gedib vəziyyəti, azadlığını qurban verməyə dəyərdi.

Rauf (*sözünü kəsir*). Heç bir risk-zad yox idi! Lənətə gəlmiş o murdar quş olmasaydı... Nə ləzzət eləyir mənə, bütün qışı qotur.

düdəmə bala!arı ilə ac-susuz qalıb kimsəsiz bağda, zibil yeşiklərində
çəşlənilib yem axtarıb... hamısını oxudun? Yuli Sezar barəsində, sonra...
nədir onun adı...

Arif. Assurbanipal...

Rauf. Hə, onun haqqında...

Arif. Çox maraqlıdır. Amma orada yazılıb ki, iksiri elə həmin
günü, buynuzu kəsən günü hazırlamaq lazımdır. Hayıf ki, sən macal
tapmısan. Çox hayıf.

Rauf. Elə macal tapmışam. Hər şeyi, necə lazımdır, bu reseptdə
göstərilən kimi hazırlamışam – aptekdən də yaxşı. Zirə də qatmışam,
tərxun da, desən lap qızıl tozu da, düz dörd qram... qulaq as, gör nə
deyirəm sənə. Yaxşı-yaxşı qulaq as. Həmin iksiri mən sənənlə bölüş-
mək istəyirəm, mənim səndən yaxın dostum yoxdur. Ata malı kimi...
Təsəvvür eləyirsən heç bizi nə gözləyir?! Cavanlığımız qayıdır özü-
müzə!!!

Arif (onun əlini sıxır). Sağ ol, Rauf! Çox sağ ol! Nə deyim,
vallah?! Heç söz tapmıram deməyə!!! Çox sağ ol! Amma yox, mənə
lazım deyil.

Rauf. Niyə? Qorxursan, birdən özümə çatmaz? Çatar, ikimizdən
başqa hələ neçə adama da bəs eləyər. Azı yeddi litr var balonda...
Özün bilirən, səni heç kim məcbur-zad eləmir.

Arif (mütəəssir halda). Bax, görürsən, incidin. Mən dünyalar
qədər minnətdaram sənə. Amma sən də məni başa düş... Bilirən,
əzizim, sənə o gözəl dərmanın mənə lazım deyil. Düzünü bilmək
istəyirsənsə, cavanlığımı yadıma salanda daha da kədərlənirəm, vallah,
kədərlənirəm! O illər həmişə sıxıntı içində olmuşam. İndi əməlli-başlı
adamam, bu diabet şoqerib olmasaydı, deyərdim ki, lap xoşbəxtəm də.
Olduğundan artıq heç nə istəmirəm. Necəyəm, nəyim var bəsimdir,
razıyam elə belə də qalsın. Bax özüm barədə, məsələni, bilirəm ki,
bir elə də istedadlı, bacarıqlı vəkil deyiləm, əlimdən qeyri-adi heç nə
gölmür, amma hər halda camaat yanında azdan-çoxdan hörmətim var...
Evimdə də güzəranım babatdır. Uşaqlarım çox istəyir məni, mənə,
elə arvadım da... İndi belə bir rahat vaxtımda birdən-birə, tutaq ki,
dönüb oluram cavan oğlan. Kənardan necə görünür bu? Ailəm – arva-
dım, uşaqlarım mənə baxıb deməzlər ki, bu bambılı kimdir?

Rauf (məyus). Hər şeydən qorxursan. Necə vardın əvvəldən,
elə də qalmısan – bir qram da dəyişməmişən. (Süni təbəssümlə.)
Təsəvvür eləyirəm, indi mənim haqqımda nə fikirləşirsən...

Arif. Qətiyyəən pis fikirləşmirəm. Sən başqa, sən ürəkli adamsan.

Rauf. Yox, lap elə döyül. Bilirəm, indi fikirləşirsən ki, niyə axı
bu durduğu yerdə belə iş tutub, nəyinə lazımdır?! Səndən nə gizlə-
dim, açığı mənim başqa çıxış yolum yox idi. Sən həтта təsəvvür
eləmirsən ki, qayınatamla apardığım mübarizə həyatda mənim nə
qədər gücümü, nə qədər vaxtımı aparıb, əsəbimi korlayıb. Zalım oğlu
diktatordur, hə, əsil diktatordur; ailənin hamısını öz təsiri altına salıb.
Sən fikir verməmişən, bizim ailənin bütün üzvləri, uşaqlarım da,
hamısı onun çaldığını oynayırlar. Məndən başqa. Aramızda gedən
bu neçə illik soyuq müharibəni, demək olar ki, daha udmuşam. Bir
ayağı gordadır. Allah eləməsin, ölümünü istəmirəm onun... Dediym
odur ki, kaftar axır vaxtlar çox zəifləyib, daha qorxulu döyül. İndi
mən təzə qüvvə, təzə həvəsə, istədiyim kimi yaşaya biləcəyəm. Sən
indi görərsən mən özümə necə həyat qururam.

Arif. Əvvəlki işivü qaytarmaq istəyirsən?

Rauf. İstəməyinə istəyirəm. Yox, düzəlməsə, yenə eybi yoxdur,
ondan da yaxşı yer taparam özümçün. Tələsən deyiləm, vaxtım da var,
imkanım da.

Arif. Bir-iki ay bundan əvvəl arvadına rast gəlmişdim, dedi ki,
atası danışib Nəbatət bağında iş tapıb səninçün.

Rauf. Onların ailəsinin çoxdankı arzusudur bu... Eybi yoxdur,
bu yaxınlarda Xalidə özünə daxil olan məsələlərdən də xəbər tutur.
Sevinəcək, sevinməyəcək deyə bilmərəm, amma Təbabəti o saat
unudacaq.

Arif (qorxu içində). Boşanırsan yoxsa?

Rauf. Yox, boşanmayacağam, uşaqların xatirinə, amma bir yerdə
bizimki daha tutmaz, ayrı yaşayacağam.

Arif. Xalidə yaxşı arvaddır!

Rauf. Bəyəm mən deyirəm ki, pisdir? Mən ömrüm boyu, həmişə
onun hörmətini saxlayacağam; yaxın bir qohum kimi – nə qədər
olmasa, neçə il bir yastığa baş qoymuşuq, uşaqlarımın anasıdır. Neçə
ilin dostuyuuq, nə gizlədim səndən – açığı beş ildir, hələ bəlkə də çox,
aramızda heç bir yaxınlıq yoxdur, bir qadın kimi o məni qətiyyəən
maraqlandırmır. Hiss eləmirəm onu. Əsas səbəb də budur. Başa
düşürsən?

Arif (acıqlı). Yox, heç nə başa düşmək istəmirəm.

Rauf. Nahaq, çox nahaq. Yaxşı-yaxşı fikirləşsən mən deyəni,
görərsən ki, bu çox təbii bir şeydir. Gəl, iksir məsələsini qoyaq bir

qırağa. Hər bir adi, sağlam kişinin ömrünə qadınların bir neçə nəslə sığışır. Hec kim də həyatın qanunlarını dəyişə bilməz. Uzağa niyə gedək: bizimlə bir yaşda olan qızları yadına sal – görürsən indi nəyə oxşayırlar? Qoca-qoca nənələrdir hamısı! Xalidə də cəmi iki yaş məndən kiçikdir.

Arif (*saatına baxır*). Mən gedim, iynəmin vaxtına az qalır, insulini vururlar, bir saatdan sonra mütləq evdə olmalıyam.

Rauf. Qaş-qabağını sallayıb eləmə. Sabahda-zadla səninlə məşğul olacağam, o diabetdən əsər-ələmət də qalmayacaq səndə, dönüb olacaqsan cavan oğlan. Hə, onda baxarıq arvada sədaqətdən necə dən vurursan...

Arif onun sözlərinə axıra kimi qulaq asmadan çıxıb gedir.

Rauf (*tək*). Yaxşı adamsan, ona söz yox, amma dostum, heç vaxt sən öz həyatının ağası ola bilməyəcəksən!

Qaymatanın bağı. Pəncərələri evin dal həyatına açılmış geniş otaq. Hərdən voleybol oynayanların səs-küyü gəlir: "Mənə ötür, hə! Vur! Ay sağ ol! Top bizimdir, biz vururuq. Bura ver, görüm" və s. Xalidə gününün qabağında paltarını dəyişir. Rauf otağa gəlir. Voleybol oynayanlar onu həyətdə görməsinlər deyə oyi-lə-oyi-lə pəncərənin yanından keçir və birdən qarşısında qeyri-adi bir mənşərə açılmış adam kimi donub yerində qalır. Divara söykəlib heyranlıqla öz halalca arvadına tamaşa eləyir.

Rauf. İlahi, bu gün sən necə də gözəlsən!

Xalidə. Rauf?! Buraxıblar səni?

Rauf. Yox, qaçmışam! Bura bax, dayan bir, necə də gözəlsən bu gün. (*Onu qucaqlayıb özünə sıxmaq istəyir, amma Xalidə kənara çəkilir.*)

Xalidə. Neylirsən, görürlər! Dəli olmusan, nədir? Hamı evdədir.

Rauf. Gedək yuxarı, yataq otağına, orda heç kim yoxdur.

Xalidə (*təəccüblə*). Xeyir ola, nə olub sənə belə? Hə-ə-ə! Yəqin çoxdandır arvad-zad görmürsən, ondandır. Yazıq.

Rauf (*onu saxlayır, yenə qucaqlamaq istəyir*). Sən doğrudan da bu gün çox gözəlsən! Anan yəqin indi hamıya deyir ki, mən evdə yoxam, mənim üzümü görünürsən, ona görə belə yaxşılaşmışam.

Xalidə (*kənara çəkilərək*). Hec elə söz-zad deyib eləmir. Mən özümə əvvəlkindən bir az çox fikir verirəm, ona görə gözüne yaxşı dəyirəm.

Rauf. Elə bil təzədən vuruldum sənə! Uşaqlar hamı, dərslərdirlər? Xalidə (*təmkinlə*). Tətilləridir uşaqların. Həyətdə voleybol oynayırlar. Çağır onları. Səni görsələr, sevinəcəklər.

Rauf (*narazı halda*). Anaları hələ ki, bir elə sevinmir, baxaqlar, onlar necə... (*Pəncərəyə tərəf gedir.*)

Xalidə. Ordan görünür. Sağdakı pəncərəyə get. Dal həyətdə-dirlər hamısı.

Rauf o biri pəncərəyə yaxınlaşıb həyətdə baxır, sonra qayıdıb taxtın üstündə oturur.

Xalidə (*təşviş içində*). Nə oldu sənə?

Rauf. Orada, hasarın yanında məşın dayanıb, mənimkidir?

Xalidə. Hə, bizimkidir.

Rauf. Niyə bəs burdadır? Kim sürüb gətirib bura onu?

Xalidə. Məşını biz çoxdan işlədirik. Atamın aspirantı sürür. Çox yaxşı, mehriban oğlandır. Nə vaxt, hara dedin – canla-başla aparır. Bəlkə də tanıyarsan onu: ucaboy, sağlam oğlandır, məşhur həndbolçudur.

Rauf. Necə yəni, həndbol-zad nədir?

Xalidə. O da elə oyundur...

Rauf. Bu həndbolçunun mənim məşınımda nə işi var, necə götürüb axı onu?! Mən məşını qaraja qoyub qapısını da bağlamışdım, qarajın açarı da özümdə!

Xalidə. Sökdülər qarajı. Həyətdəki bütün qarajları sökdülər. Dedilər ki, qanunsuz tikilib.

Rauf. Niyə bəs mənə xəbər verməmişiz?

Xalidə. Məsləhət görülmədi. Dedilər niyə qanımı qaraldırsız, öz dərdi özünə bəsdir, bir yandan da qaraj, lazım deyil... Hec nə itib-ələməyib. Divarları, damı, nə ki vardı, hamısını söküb təzə yerdə qurduq. Məşının ehtiyat hissələrini isə gətirdik bura.

Rauf. Orda başqa şeylər də vardı.

Xalidə. Butulkaları deyirsən? Hamısı durur, tərtemiz yuyulub, yolunu gözləyirlər, şirələrini uşaqlar içiblər... Hə, iri bir balon da müəbbə çıxdı ordan. Əvvəlcə baş açmadıq nədir, sonra gördük müəbbədir.

Rauf. Sonra?.. Neylədiz onu? Hamısını yediz?

Xalidə. Hamısını, bir damcı da qalmadı. Səhər çaynan da yeyirdik, naharda da, axşam da. Bizimkilərin – ön çox da atamın – özün bilirsən ki, şirin şeylə araları yoxdur, amma onun üstündə davaydı, ağgöz kimi daraşmışdılar, qaşıqlayırdılar. Bir həftəyə balonun axırına çıxdıq... Qanın niyə qaraldı? Nə oldu sənə?

Rauf. Heç ürəyim bir az sıxılır.

Xalidə ayninə cəhrayı rəngli nazik parçadan qəşəng bir paltar geyib. Saçlarını yığıb qaldırdığından boynu, ağappaq çiyinləri amansız bir cazibə ilə Raufun nəzərlərini maqnit kimi özünə çəkir. Qısa, yüngül paltarda və alçaq dabanlı ayaqqabıda o elə cavan görünür ki, elə bil lap yeniyetmə qızıdır. Rauf dimməz dayanıb arvadına baxır və bəxdıqca da ürəyində nə isə anlaşılmaz bir nigarancılıq bas qaldırır. Onun ürəyi həqiqətən də qısılır.

Rauf pəncərəyə yaxınlaşır, həyəətə baxır. Amma hər iki komandanın – onun ailəsinin və bağ qonşularının başı oyuna elə qarışmış ki, heç kim onu görmür. Qayınatası da oyunçuların arasındadır; əynində yanları ağ haşiyəli qısa tuman və qolsuz idman maykası çox səylə oynayır, amma nəşiliyi dərhal hiss olunur. O elə qızıqmış ki, həy-küylə Raufun oğlunu kənara itələyib topa zərbə endirməyə çalışır, lakin alınmır. Üz-gözü tər içində olan qayınatanın yaşına yaraşmayan bu hərəkəti adama kənardan istər-istəməz çox eybəcər təsir bağışlayır. Pəncərənin qabağında dayanıb oyuna tamaşa edən Rauf birdən meydançada bəmbəli kimi atılıb-düşən qayınatası ilə mənfur kivi quşu arasında qorubə bir oxşarlıq olduğunu görür. Qayınata əlindəki topu iri burnunun bərabərində tutub oyuna daxil etmək üçün qaçanda, Raufa elə gəlirdi ki, bu heç insan deyil, həmin o ikiayaqlı iyrənc quşdur, düz onun üstünə gəlir.

O, pəncərənin qabağından çəkilir.

Rauf. O kivi quşu var ey, heç görməsən onu? Dedikcə eybəcər, qorxunc bir heyvandır. Onun əlindən yaxa qurtarmaq mümkün deyil. Xalidə. Yox, görməmişəm.

Rauf. Get bax, voleybol oynayır orda.

Xalidə. Hani? (Pəncərədən həyəətə baxır.)

Rauf keçib taxtın qırağında oturur. O, başını ölləri arasına alıb, gələcək həyatı barədə düşünür. Amma fikrini axıra kimi comləyib gələcəyini tam təsəvvürünə gətirə bilmir. Otağa dolan sevinc socaları onu xəyal aləmindən ayırır: "Ur-ra! Udduq! Biz qalib goldıq!"

SON

266

KƏMALƏ

(1937)

Ağayeva Kəmalə Ağə qızı, – şair, dramaturq. Azərbaycanın Naxçıvan şəhərində anadan olmuş. 2 saylı şəhər orta məktəbini, Azərbaycan Dövlət Xarici Dillər İnstitutunun fransız dili fakültəsini (1953–1957) bitirmişdir. Naxçıvanın Şıxmahmud kənd məktəbində, Naxçıvan şəhərindəki 1 saylı orta məktəbdə fransız dili müəllimi işləmişdir (1957–1961). Naxçıvan şəhər internat məktəbində fransız dili müəllimi (1961–ci ildən), C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında ədəbi hissə müdiri (1968–ci ildən) işləyir. "Ümid çırağı" jurnalının baş redaktorudur (2002–ci ildən).

İlk mətbuat əsəri "Hilal olaydım" (1957, "Azərbaycan" jurnalı) çap olunmuş, fransız dilindən poetik tərcümələr etmişdir. Onun "Məhsəti" (1964), "İsmət" (1972), "O bizim dağların oğludur" (1976), "Mənim tənrim gözəllikdir, sevgidir" (1982), "Apardı sellər Saranı" (1986) pyesləri teatr səhnəsində tamaşaşaya qoyulmuşdur. Əsərləri keçmiş SSRİ və xarici ölkə xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur. Ümumiyyətlə ədəbiyyat tədbirlərində, Amerikada dostluq görüşlərində (1979), Fransada Azərbaycan günlərində (1984), Türkiyədə Yunus İmrə günlərində (1989–1990) iştirak etmişdir.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının və Teatr Xadimləri İttifaqının (1971) üzvüdür (1958). Əməkdar mədəniyyət işçisi (1984), Əməkdar incəsənət xadimi (2002) fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

267

APARDI SELLƏR SARANI

(Əfsanə-pyes)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Xançoban }
Sara }

Soltan

Nuri ana

Banu nənə

Qəmərgül

Ərgünəş

Xaqan

I Ağsaqqal

II Ağsaqqal

I əyan

II əyan

Ozan

Elat qızları, elat oğlanları

– Saranın atası

– Xançobanın anası

– elat qızı

– elat oğlu

I HİSSƏ

“Apardı sellər Saranı” mahnısı səslənir. Dağlar fonunda Arpaçay axıb gedir. Dalgalar qoynunda iri bir qızılgül qönçəsi sulara qorq olub. Melodiyanı tütək səsi əvəz edir.

Projektor tütək səsinə məftun olan Saranı göstərir. Sara dağ güllərindən seçilmir, saçları ağ ipək paltarı boyu sopolənmişdir. Tellərinə çiçəklər düzülib.

Sara

Nə mehriban nəfəsin var,
Çoban neyi, çoban neyi.
Can almağa həvəsin var,
Çoban neyi, çoban neyi.
Atəşində ərідim, Ah...
Heç olurmu belə günah?
Mən yanıram, səbəb Allah,
Çoban neyi, çoban neyi.

Səs

O, ney deyil, bil, ay Sara,
Bir çobandır yanır belə.
Mehman olub bu dağlara,
Ney diliylə dinir belə.
Xançobandır onun adı,
Buludlardır ağ qanadı.
Bir ilahi eşqin odu,
Bax... sinənə qonur belə.

Sara

Allah yandım, yaxıldım mən
Bir od içrə yuxıldım mən,
Əridim mən, yox oldum mən,
Bir atəşdir çoban neyi.

(Duman gəlir, Saranı yox edir. Projektor Xançobanı işıqlandırır. O, yaraşıqlı bir oğlandır. Heyran baxışlarla hərəkətsiz dayanmışdır.)

Xançoban

Bir səs axdı ürəyimə,
Görən kimin mehri idi?
Bir od yağdı ürəyimə...
Bəlkə göylər schri idi.

(Projektor çiyində səhəng çaya doğru gedən Saranı işıqlandırır.)

Səs

Bu dağların qızı pəri,
Oğlan, dön bəri, dön bəri.
Ovsunlayır o gözləri,
Oğlan, dön bəri, dön bəri.

(Xançoban döndükcə sanki yuxu görür.)

O Saradır, yandı oda,
Sevgi bitməz bu dünyada.
Sən yandıqca yandı o da,
Oğlan, dön bəri, dön bəri.

Xançoban

Aman Allah, bu röyamı görürəm?
Bu qisməti yetirmisən mənəmi?
Yoxsa belə sevda gülü dərirəm?
Aldı könlüm bu dağların sənəmi.

Səs

Görüşünə duman gələr, çən gələr,
Ulduzlar da ona baxıb dincələr.
Gözəllikdə o, Ay ilə tən gələr,
Bil ay çoban, o, göylərin qızıdır.

Xançoban

Muğanda pəri var deyərdi anam,
Bəlkə elə odur bu nazlı sənəm?
İstərəm ömürçə bu odda yanam,
Əgər yuxudursa, çin eylə, Allah.

Səs

Gül qızıdır, saçlarına gül düzər,
Əsmər üzə, al yanağa tel düzər.
O gözdikə arxasınca el düzər,
Bil, ay çoban, o, ellərin qızıdır.

Xançoban

Oddursa odunda yandır, İlahi.
Mələksə göylərdən endir, İlahi.
Deməyəm yangını söndür, İlahi.
Bir isə, bu odu min eylə, Allah.

Səs

Daş bulaqlar nəğmə deyər hüsnünə,
O Saradır, durar igid qəsdinə.
Məskəni çay, sular axar üstünə,
Bir ay çoban, o, güllərin qızıdır.

Xançoban

(diz çöküb əllərini uzadaraq)

Qalmışam mən onun cazibəsində,
İtirdim ruhumu rayihəsində.
Dağların ətri var xoş nəfəsində,
O ruhu sən mənə tən eylə, Allah.
Əgər göydən yenən bir ayədirsə,
Ya səndən könlümə bir sayədirsə,
Dərdi özündən də ziyadədirsə,
Bu dərdi könlümə din eylə, Allah.

(Xançoban xəyal kimi Saraya doğru yeriyyir, Sara da ona doğru. Ovsunlu baxışlarla onu seyr edən çobanın tütəyi yerə düşür. Hər ikisi əyilib onu qaldırıqca sanki bir-birinə təzim edirlər. Bu pərəstişi tütək birləşdirir.)

Sara

(ətrafə)

Ya Rəbb, özün rəhm qıl ki,
Getdi öldən ixtiyarım.
Heç bilmirəm bu nə hal ki,
Nə səbrim var, nə qərarım.

Xançoban

Bu dağların qızı aldı huşumu,
Ovladı qəfildən könül quşumu.
Getdi ixtiyarım, getdi əlimdən,
Salacaq qovğaya dərddli başımı.

Sara

Aman Allah, dərdlərimə şərik ol,
Yetir məni bu çobana, dilərəm.
Gətirdən ixtiyarım, taqətim,
Mən ömrümü bu oğlana dilərəm.

Xançoban

Qadir Allah, yetir məni murada,
Bu sənəmə bənd olmuşam, neyləyim?
Ey əliylə belə gözəl yaradan,
Dövrəsində mən qalmışam, neyləyim?

Sara

Aman Allah, rəhmin gəlsin Sarana,
Od tökülür, üz tutulur ha yana.
Az qalır ki, canım oda boyana,
Bu, nə sirdir yana-yana dilərəm?

Xançoban

Adın nədir, qız?

Sara
(*utancaq*)

Saradır.

Xançoban

Sara. Sara Ay deməkdir.
Ya Rəbb, ancaq bu mələkdir.
Qız, səndən sevgi umaram.

Sara
(*ətrafa*)

Görmürsənmi mən xumaram?

Xançoban

Ay qız, hüsnün tər çiçəkdir,
Heç xəbərin varmı, görün?

Sara
(*ətrafa*)

Ah, bu igid nə göyçəkdir,
Heç xəbəri varmı görün?

Xançoban

Ay qız, səndə gözüm qaldı,
Heç xəbərin varmı, görün?

Sara
(*ətrafa*)

Ürəyimdə sözüm qaldı,
Heç xəbəri varmı görün?

Xançoban

Gözəl, sənə bənd olmuşam,
Heç xəbərin varmı görün?

Sara
(*ətrafa*)

Mən ziyadə vurulmuşam,
Heç xəbəri varmı görün?

Xançoban

Gözəl, gəl biz peyman edək,
İki canı bir can edək.

Sara

Heç olurmu?

Xançoban

Olur, sonam,
İstərəm oduna yanam.
Bu dağlarda bir çobanam,
Əhd-peyman edək, gözəl.

Sara

Bilməm hansı elatdansen,
Amma ürəyi oddansen.
Nə olsun ki, sən çobansen.
Əhd-peyman edək, oğlan.

Xançoban

Xançobandır mənim adım,
Qaraqoyunlu elatım.
Xuda verəydi muradım,
Əhd-peyman edək gözəl.

Sara

Ağqoyunlu mənim elim,
Oğlan sənə düşdü meylim.
Ayırmasın bizi ölüm,
Əhd-peyman edək, oğlan.

Xançoban

Gülgəz cuna var başında,
Sevda gəzir yar başında.
Gəl-gəl bu sular başında
Əhd-peyman edək, gözəl.

Sara

Pünhan danış, aman oğlan,
Oldu halım yaman, oğlan.
Mən bu gündən sənə qurban,
Əhd-peyman edək, oğlan.

*(Onlar çay kənarında otururlar. Hər ikisi əl uzadıb
otlardan yolurlar və and içməyə hazırlşırlar.)*

Xançoban

Şahidimiz bu daş, qaya,
An içirəm Günə, Aya.
Dəyişmərim bu dünyaya,
Səni, yarım.

Sara

Mən çırağa and içirəm,
Od-ocağa and içirəm,
Daşa, dağa and içirəm,
Vəfadaram, tanı, yarım.

Xançoban

Tikə-tikə doğranaram,
Gilə-gilə ağlanaram.
Sənə elə bağlanaram,
Ürəyimin qanı yarım.

Sara

Getsən əgər gözləyərim,
Qalsan müdam izləyərim.
Ürəyimi közləyərim.
Saçlarımın sanı, yarım.

(Yerlərini dəyişib otururlar.)

Xançoban

Mən özgə yar sevər olsam,
Bu sevgidən dönər olsam,
Etibarsız əgər olsam,
Qırılsın dizlərim mənim.

Sara

Səndən ayrı yarım olsa,
Sənsiz bir gūzarım olsa,
Bir özgə bazarım olsa,
Kor olsun gözlərim mənim.

Xançoban (musiqi ilə)

Könlüm göycək, üzün çiçək,
Al əlimə telinə çək.
Muradını versin fələk,
Sevinsin düzlərim mənim.

Sara (musiqi ilə)

Bu od ilə odlanaram,
Hər əzaba qatlanaram,
Çoban yarı adlanaram,
Gərçəkdir sözlərim mənim.

*(Onlar otlardan götürüb qollarını bir-birinə bağlayırlar.
Sonra dartıb qopararaq, hər kəsin qoluna bir tel ot bənd
edirlər. Ərgünəş və Qəmərgül gəlib, onları seyr edirlər.)*

Ərgünəş

Ay otlular, otlular,
Ürəkləri odlular.
Siz eşqin göylərində,
Oldunuz qanadlılar.

Qəmərgül

Ay otlular, otlular,
Ürəkləri odlular,
Xuda kama yetirsin
Olun xoş elatlılar.

*(Xorun sədaləri altında Sara səhəngi doldurub çiyninə alır,
cunasını başından alıb Xançobana tullayır. Baxışları
Xançobanda asta-asta uzaqlaşır. Xançoban ardınca baxır.
Səhnə dəyişir. Sara öz alaçıqlarına çatır.)*

Xor

Bu sevdadır, sevdadır,
Yandırar o, yaxar o.
Bu qaydadır, qaydadır,
Ürəklərə axar o.
Bu sevdadır, sevdadır,
Şimşək kimi çaxar o.
Bəzən yaxından keçər,
Bəzən gəndən baxar o.
Bu sevdadır, sevdadır,
Könüllər də yıxar o.
Dərib eşqin gülünü,
Sınələrə taxar o.
Bu sevdadır, sevdadır,
Günəş kimi güldü o.
Ürəklərə doldusa,
Elə sanma çıxar o.

*(Alaçıqın biri Banu nənənindir. O, qapı ağzında oturub dəstər
hərلəyir. Sara səhəngi Banu nənəyə verir, çox sevinclidir.)*

Sara

Gün aydın, ay Banu nənə,
Al, su gətirmişəm sənə.

Banu nənə

Gözlərinin işığına
Qurban olsun Banu nənə.
Sən olmasan neylərəm mən,
Xudam çox görməsin mənə.

Sara

(dəstəri almaq istəyir)

Ver hərleyim, Banu nənə,
Sən bir qədər dincələsən.

Banu nənə

Mənim nazlı, duzlu balam,
Qonşuluqdan kənar olma.
Ömrüm boyu duaçınam,
Neylim deyib yanar olma.

Sara

Sağ ol, sağ ol, Banu nənə,
Neyləmişəm axı yenə.
Bağışla, istəyim qədər
Bir köməyim olmur sənə.
Neyləyim ki, atam da tək,
Zəhmətinə dözmür ürək.
Gah biçində, gah otlaqda
Gah xırmanda, gah da dağda
Ona köməkçi oluram.
Neyləyim, bizi dünyada
Yalqız qoyub getdi anam.

Banu nənə

Mən yol rəhmət olsun ona...
Bir nemətdir, qızım, ana.
Ammə di gəl, neyləyəsən,
Ölüm haqdır hər insana.

Bax bu dağlar, bu qayalar,
Mən illərdir durur belə.
Nə ölümü, nə dərdi var,
Mən illər də yaşar hələ.
Lap adicə bir daşın da,
İnsandan çox ömrü olur.
Neyləyəsən, amma insan
Bir gül kimi, çiçək kimi
Tez açılıb, tez də solur.

(Banu nənə gözləri nəmli Saraya baxır, onun boynunu qucaqlayır.)

Qəm eləmə mənim balam,
Çəkəcəyəm hər qayğını.
Öz əlimlə yandıraram
Sənin tale çıraqını.

Sara

Görüm var ol, Banu nənə,
Bil, təsəllim sənəsen yenə.

(Banu nənə Saranın qolunda otu görüb heyrlənir.)

Banu nənə

Mənim balam, bu ot nədir?
Bu sevgiyə nişanədir.
Kimə belə otlu oldun,
Sən ürəyi odlu oldun?

(Sara utanır, qolunu gizləyir.)

Banu nənə

(həm sevinc, həm heyrlə)

Sən utanma, söylə Sara,
Bilim, sənə layiqmidir?
Kimdir aşıq bu ruxsara?
O, həqiqi aşıqmidir?..

Sara

Utanıram söyləməyə,
Banu nənə izin ver ki,
Sözümü avazla deyim.
Elə san ki, vəqiədir,
Qoy sirrimi sazla deyim.

Banu nənə

Olsun mənim Saram, olsun,
Həya sənin dövlətidir.
Qoy əllərin sazı çalsın,
Dilin desin mənə bir-bir.

*(Sara öz alaçıqlarına qaçıb güllü köynəkdə olan sazını
gətirir. Sınasınə sıxıb oxuyur.)*

Sara

Necə deyim, Banu nənə,
Bir oğlana bənd olmuşam.
İxtiyarım hanı, nənə,
Deyim ona bənd olmuşam.
Ney çalırdı uzaqlarda,
Yaş töküdü bulaqlar da.
Mehmandır bizim dağlarda,
O mehmana bənd olmuşam.
Saldı məni öz sehrinə,
Apardı eşqin şəhrinə,
Düşdüm o canın mehrinə,
Şirin cana bənd olmuşam.
Qaraqoyunlu elatı,
Ox atdı könlüm qanadı.
Xançobandır onun adı,
O çobana bənd olmuşam.

Banu nənə
(məyus)

Mənim balam, bir oğlanı
Sevməliydin əzəl-axır.
Amma... bu müşkül sevgidir,
Bu sevdan qəlbimi sıxır.

Sara
(həyəcanla)

Niyə, Banu nənə, niyə?

Banu nənə

Dilim gəlmir söyləməyə.

Sara
(artıq həyəcanla)

Söylə, söylə, Banu nənə,
Bir söylə, Allah eşqinə.

Banu nənə

Deyim, daha nədir çaram,
Bil, mənim istəkli Saram,
Ta qədimdən bu elatlar
Düşməndir bir-birinə.
Aralıqda ədavət var,
Sənə qurban Banu nənə.

Sara
(məyus halda)

Nə mətləbdir, heç anlamam?

Bir qulaq as, mənim balam.
Bu elatlar torpaq üstə
Durlarlar həmişə, qəsdə,
O deyər, bu yer mənimdir,
Bu deyər, o yer mənimdir,
Otlaq yeri azdır deyər,
Hey düşərlər mərkəyə.
Odur ki, sirdaş olmazlar,
Qız verib, qız da almazlar.

Sara
(Sarsılaraq)

Allah, halım oldu fəna,
Bağrım oldu şana-şana.
Qalacağam yana-yana,
Olacağam gözü yaşlı.
Bu sevda nə sevda imiş,
Bəlkə elə rəya imiş?
Bu sevda bir dərya imiş,
Axmaq istər yolu daşlı.
Allah, peyman eyləmişik,
Ayrılmırıq söyləmişik.
Əhdə vəfa diləmişik,
Neyləyər o qələmqaşlı?
(Fəryadla qalxıb sinəsini açır.)
Bir atəşə döndü cismim,
Banı nənə, yanar oldum.
Ah, alışdı, yandı cismim,
O çobandan kənar oldum.

(O sazını götürüb qaçaraq
alaçığı tək edir.)

Tanrı sənə rəhm qılsın,
Çoban sənin yarın olsun.

(Sara sazi və üst libasını bir tərəfə tullayır, özünü suya vurur
ki, atəşi sönsün. O, ağ paltarda, dalğalı sularda yırğalanır.)

Sara

Yandım Allah, öz istimə,
Baxan yoxdur heç tüstümə,
Bu çay axsa da üstümə,
Suları da dağlar məni.
Gözüm qaldı qamətində,
Solacağam həsrətində,
Qoy küll olum möhnətində,
Ocaqlar ki, saxlar məni.
Mən Sarayam, yandım oda,
Bicarəyəm yandım oda.
Ulu Tanrı, yetiş dada,
El yolumu bağlar mənim.

(Sara sahilə çıxıb bir daşın üstündə oturur. Sazını sinəsinə
sıxıb qəmli-qəmli və hıçqırıqla oxuyur.)

Sara

Sənə qurban olum, kərəmli Xudam,
Dolanır könlümdə verdiyin butam.
Mən ki insan deyil, bir yanar odam,
Muradım gül olub açılacaqmı?
Ya Rəbb, heç bilmirəm sevda nədir ki,
Ya Əslə nədir ki, Leyla nədir ki,
Amma məni elə viran edir ki...
Bu od ürəyimdən qaçılacaqmı?

Aman, mən biçərə nə müşkül oldum.
Hələ yanmamışdan belə kül oldum.
Mən ona bənd oldum, ona vuruldum,
Verdiyin bu şərbət içiləcəkmi?

(Yenidən özünü çaya vurur. Xançoban çaya doğru gəlir.)

Xançoban

Nə almısan öz qoynuna,
Bu ürkək maralı, sular?
Qısqanıram axı sənə,
A qoynu Saralı sular.

(Sara onu görüb özünü itirir. Qaçıb kolluğa, otların, güllərin arasına girir. Saçları ilə üzünü, bədənini bürüyür, Xançobana yalvarır ki, getsin.)

Sara

Canım oğlan, gözüüm oğlan,
Aman, çəkil get bu yerdən.
Sara olsun sənə qurban,
Aman, çəkil, get bu yerdən.

Xançoban

Sən kolluğa çəkilmisən,
Gözüüm səni görməz yarım.
Çiçəklərdən seçilmirsən,
Sözüm səni görməz, yarım.

Sara

Canım oğlan, gözüüm oğlan,
Yalvarıram get bu yerdən.
Al-qan oldu üzüm oğlan,
Yalvarıram get bu yerdən.

Xançoban

Bənövşətək həyalı yar,
Salamat qal, mən gedirəm.
Ol könlümün xəyalı yar,
Salamat qal, mən gedirəm.

(Xançoban dağlara qalxıb neyini çalmağa başlayır. Sara otların arasından çıxıb geyinir. Sazını sinəsinə sıxır.)

Sara

Atəşimlə yandı su da,
Al-qana boyandı su da,
Mənim cismim yandı suda,
Ağla Xançobanım, ağla.

(Xançoban mahnını eşidib qayıdır. Saranı ağlar görüb heyrlənir.)

Xançoban

Qan-yaş töküüb gül üzünə,
Nə ağlarsan, Saram mənim?
Zülmət qatıb gündüzünə,
Nə ağlarsan, Saram mənim?

Sara

Sara sənsiz ölür olur,
Ağla, Xançobanım, ağla,
Gör dünyada nələr olur,
Ağla Xançobanım, ağla.

Xançoban

Nə olmuşdur, söylə, Saram,

Sara

Bil, sevgimiz oldu haram.

Xançoban

(Heyrətlə)

Axı niyə, mənim Saram?
Söylə, nədə günahkaram?

Sara

Yox, igidim, biz ki yarıq,
Nə sən, nə mən, günahkarıq.
Amma...

Xançoban

Söylə, söylə, Saram.

Sara

Yox igidim, bacarmaram.

Xançoban

Sən bağrımı qan eylədin,
Halım pərişan eylədin.
Necə qalım indi belə,
Mənim Saram, özün söylə?

Sara

Bil, igidim, ta qədimdən,
Düşməndir bizim elatlar,
Aralıqda ədavət var...
Davam edir bu indi də.

(Sara ağlayır. Çoban onun gözünü silir.)

Xançoban

Gül üzünə şəbnəm düzüb,
Ağlama, Saram, ağlama.
Bu sevdadan əlin üzüb,
Ağlama Saram, ağlama.
Ağlama, gülüzlü Saram,
Mən bu eşqə ümidvaram.
Elatına yalvararam,
Ağlama, Saram, ağlama.

(Banu nənə təngnəfəs halda çay kənarına gəlir.
Xançoban onu görür, kənara çəkilir.)

Banu nənə

Hardasan, ay gülüm mənim?
Noldu sənə, balam mənim?

Sara

Gəldim çaya dönməz oldum,
Girdim suya, sönməz oldum,
Banu nənə
Söylədiyim Xançobandır,
Dədiyim həmin oğlandır,
Banu nənə.

(Banu nənə Saramın başını sığallayıb düşünür.
Sara onun dizlərini qucaqlayır.)

Sara

Bir atəşəm yandım belə,
Banu nənə söndür məni.
Ya bu oddan kənər elə,
Ya bir yolluq yandır məni.

Banu nənə

Sən aram ol, mənim balam,
Bir çarə düşünüm, gülüm.

Xançoban

Niyə axı, Banu nənə,
Axı niyə belə olsun?
Hamı insan deyil məgər?
Qoy düşmənlilik unudulsun.

Banu nənə

Ta ki, olsun, mənim balam,
Elə mən də bunun üçün,
Bir aydın yol axtarıram...
Nə vaxtadək axı insan
Bir-birinə yağı olsun?
Gərəkdir ki, bu dünyanın
Bir gün dostluq çağı olsun.
Görək necə eyləyək ki,
Elatları barışdıraq.
Qocanı da, cavanı da
Dost diliylə danışdıraq.

*(Xorun sədaları altında Xançobanla Sara
ümidlə bir-birinə baxırlar.)*

Xor

Süleymana qalmadısa,
Deyin kimə qaldı dünya.
İnsan olan bunu bilsin,
Hamı keçən yoldu, dünya.
Hər baxanda sanarsan ki,
Qızıldı, cəlalı dünya.
Sən məqamda qanarsan ki,
Həm acı, həm baldı dünya.

Səs (Muğamla)

Elə yaşa izin qalsın,
Bircə kəlmə sözün qalsın.
İstər yüz il gözün qalsın,
Öləndə xəyalı dünya.
Əgər dava-dalaş olsa,
Qırğın olsa, savaş olsa,
Çöhrələrdə qan-yaş olsa,
Görərsən ki, soldu dünya.
Dünya malı dünyanınıdı,
Elə sanma insanındı.
Gedən sənin öz canında,
Qalan nə var aldı dünya...

PƏRDƏ

II HİSSƏ

“Apardı sellər Saramı” mahnısının melodiyası səslənir. Alaçıqlar qarşısındakı çəməniyə qaplan gönü, pələng dərisi salındığı görünür. Qırmızı pərdə dalından qalxan alov onu daha da od rəngli edir. Hər tərəfə hündür məşəllər düzülüb. Bir tərəfdə əcaq yanır. Ağsaqqallar, ağbircəklər üzboz iki cərgədə öyləşiblər. Oğlanlar və qızlar ayaq üstündə onların arxa tərəfindən dayanmışlar. Cərgələrdən biri ağcuxalı, ikincisi qaraçuxalıdır. Qızların hamısı al geyimlidir. Banu nənə tən ortada öyləşib. Xançoban da öz elatının cərgəsindədir. Cərgələrin hər birinin başında uzun ağsaqqalı olan kişilər öyləşib. əl-ələ tutublar.

I Ağsaqqal (Banu nənəyə işarə ilə)

Ağbircəyin sözlərini dinlədik,
Biz düşündük, xeyli fikir cəldik,
Otlaq üstə savaqlara son qoyaq.
Dostluq olsun, biz qovuşub qaynayaq.

II Ağsaqqal

Nəyə görə bu ayrılıq, bu nifaq,
Gərəkdir ki, biz bağlayaq ittifaq.
Düzlərimiz, çöllərimiz bir olsun,
Yurdlarımız, ellərimiz bir olsun.

I Ağsaqqal

Ulduzları sayrıqdıran da birlik,
Birlik ilə olur müdam dirilik.
İki elat həmrəy olar, birləşər,
Göy işığı, yer işığı gurlaşar.

II Ağsaqqal

İnsan verə bilərsə də hər qərar,
Dünya özü birlik ilə bərqərar.
Gərəkdir biz də bu dünyaya bənzəyək,
Birlik ilə yer üzünü bəzəyək.

I Ağsaqqal

Bu yer, bu göy, bu düzənlər,
Bu otlaqlar dünyanınıdır.
Bu çöl, çəmən, sıra dağlar,
Hər nə ki var dünyanınıdır.

Biz gedərik dünya qalar,
Hər yadigar dünyanınıdır.
Bu dostluq da bir ərməğan,
Bizdən qalar, dünyanınıdır.

II Ağsaqqal

Dostluq özü məhəbbətdən yaranır,
Bu dostluğu yarıdan da məhəbbət.
Ürəyimdə mətləbim var, sözüüm var,
İzn verin onu deyim nəhayət:

Bizim elat oğlumuzdur Xançoban,
Bir qız seçib sizin eldən, tayfadan,
İstərik ki, növcavanlar birləşə,
Tanrımız da rüsxət verə bu işə.

II Ağsaqqal

Bir ülfətin səfasından
İnsan ömrü aşar-daşar.
Məhəbbətin vəfasından,
Ulu dünya cavanlaşar.

Huri ana

Dağ nanəsi, dağ laləsi,
Qoy qovuşsun bir-birinə.
Dürr danəsi, ay haləsi
İşiq salsın dan yerinə.

II Ağsaqqal

Görək qızın atası
Nə deyər bu söhbətə?
Gərəkdir sədd olmasın,
Bu ülvü məhəbbətə.

Banu nənə

Soltan, söz səninkidir,
Çünki qız səninkidir.

Soltan

(təmkinli halda)

Sözləriniz məhəbbətə çağırır,
İttifaqa, xoş ülfətə çağırır.
Kim yox deyər bu xeyirxah təklifə
Təklifiniz, mənə, layiq tərifi.

(Hamıda sevinc var, Xançoban gülümsəyib Ərgünəşi qucaqlayır.)

Banu nənə

Bir dostluq ki, nişan ilə başlana,
Gərəkdir ki, o dostluq alqışlana.
Hə, igidlər, bir şadlanın oynayın,
Bu şənliyin şirinliyin paylayın.

(Ağcuxalı, qaraçuxalı igidlər yallı tuturlar. Qız dəstələri də onlara qoşulur. Xançobanın anası Huri ana qırmızı xonçanı ortaya qoyur. Hamıya şirinlik paylayır.)

Huri ana

Alın cavanlar, alın,
Qismətiniz yar olsun.
Çalın cavanlar, çalın,
Ellərimiz var olsun.

Banu nənə

Oyna qızım, Qəmərgül,
Oyna, oynasın hər gül.

(Qəmərgül rəqs edir, oxuyur.)

Qəmərgül

Yovşan yığın qızlar, yovşan
Nişan başlanıbdır, nişan.
Təkə iki könül deyil,
İki eldir bu dostlaşan...
Yovşan yığın qızlar, yovşan,
Bizim Saramız aynışan.
Ona hər igid yaraşmaz,
Xançoban olar yaraşan.

(O oxuduqca qızlar yovşan dərib Xançobanın üstünə atırlar.)

Huri ana

Gətirin qızımızın başına örpək salım,
Bazubəndin bağlayıb, onu oğluma alım.

(Bir dəstə qız və Qəmərgül Saranı gətirməyə gedirlər. Həzin musiqi sədaları altında, Huri ana xonçanı açıb al ipək örpəyi çıxardır. Saranı gətirirlər. Onun züfləri yerlə sürünür. Başını aşağı salıb çalmasının ucu ilə göz yaşlarını silir. Huri ana onu qucaqlayıb öpür.)

Huri ana

Bu elin gözəl Sonası,
Başına örpək salaram.
Mənəm oğlanın anası,
Sənin də anan olaram.
Örpəyi onun başına salır.
Bazubəndi qoluna bağlayır.
Hamı əl çalır.

Hamı

Xoşbəxt olub yarisinlər.
Amin! Amin!
Kaş qoşaca qarısınlar.
Amin! Amin!
Çırağınız yanan olsun.
Amin! Amin!
Xanənizi Tanrı qursun.
Amin! Amin!

Huri ana

Gəlinimi dolandırmaq
İndi ocağın başına.
Sonra bir tonqal yandırmaq.
Qalxsın bu dağın başına.

(Banu nənə Saranın əlindən tutub ocaq başına aparır.)

Banu nənə

Gəl, qızım, gəl, bu adətdir,
Ocaq eldə bərəkətdir.
Odlu-ocaqlı olarsan,
Oğul-uşaqlı olarsan.

Hamı

Odlu-ocaqlı olsun,
Oğul-uşaqlı olsun.

(Saranı ocağın başına dolandırırırlar.)

Banu nənə

Sevginin üstü olsun,
Ürəyin isti olsun
A qızım, ocağında,
Həmişə tüstü olsun.

*(Saranı əyləşdirib qarşısında şamlar düzürlər.
Onun ətrafında qızlar dövrə vurub otururlar.
Hər tərəfdən bir qız ayağa qalxıb irəli gəlir. Deyişirlər.)*

I qız

Bu daş ocağın daşı,
Yerin ürəyim başı.
Gəl-gəl olum qurbanın,
Gəl, ol könül sirdaşı.

II qız

Bu dağlar, bu qayalar,
Ürəyimi oyalar.
Bu oyunğun içində
Təkcə səni qoyalar.

I qız

Gəl mailim ol, oğlan,
Həmayilim ol, oğlan.
Könlümdə yar yeri var,
Bu könlümə dol, oğlan.

II qız

“Dağda duman yeri var,
Qaşda kaman yeri var.
İtirmişəm könlümü,
Səndə güman yeri var”.

Qəmərgül

Gəl-gəl qərənfilim ol,
Elatım ol, elim ol.
Mən sənə bənd olmuşam,
Oğlan, gəl sevgilim ol.

Ərgünəş

Sağ olun, qızlar, sağ olun,
Qəm-qüssədən uzaq olun.
İndi ozana söz verək,
Nə deyəcək desin görək.

Hamı

Oxusun, ozan oxusun,
Yurdları gözən oxusun.

(Ozan ayağa qalxıb sazını sinəsinə sıxır.)

Ozan

Ay el-oba, gəlin sizə söyləyim,
Deyin, gülün, şənlik sizə yaraşır.

Bu dağlardan ahəstə öt, küləyim,
 Lalə, nərgiz bizim düzə yaraşır.
 Yol üstündə bir qız gördüm, pəridi,
 Tellər incə, ağ sinəsi tər idi.
 Baxdım ona cismim tamam əridi,
 Qələm qaşlar ala gözə yaraşır.
 Göylərdədir insanların xəyalı,
 Göndərəcək bir vaxt ora kamalı,
 Heyran edir kainatın hilalı,
 Ulduz Aya, Ay Ulduza yaraşır.
 Nə göycəkdir bizim ellər gözəli,
 Onun yarı beşqat ondan irəli.
 Hər ikisi bu dostluğun əzəli,
 Qız oğlana, oğlan qıza yaraşır.

Hamı

Var ol, ozan, var ol ozan.
 Toy-nişan sənsiz olmasın.

II Ağsaqqal

Elimizə yar ol, ozan,
 Sazın vətənsiz olmasın.

Xor

Sevdin ellər gözəlini,
 Şadlan, ay Xançoban, şadlan.
 Tapdın bəxtin əzəlini,
 Şadlan, ay Xançoban, şadlan.
 Subaylıqdan üz əlini,
 Şadlan, ay Xançoban, şadlan.

PƏRDƏ

III HİSSƏ

Arpaçayın sahili. Xançoban dağ başında oturub ney çalır.
 Sara xeyli möyüs, əlində saz görünür. Cunasının ucu ilə
 gözlərini silir. Xançoban Saranı görüb aşağı enir.

Xançoban

Gördüm güllər batdı yerə,
 Sən demə Saram gəlirmiş.
 Dağ dumanı atdı yerə,
 Sən demə Saram gəlirmiş.
 Susdu bulaq, susdu ney də,
 Qoyunlar yatdı güneydə.
 Günəşi gizlətdi göy də,
 Sən demə Saram gəlirmiş.

(Onun gözlərində yaş görüb həyəcanlanır.)

Yar üzünə şəbnəm düzüb,
 Kömək ol, Allah, kömək ol...
 Bu görüş bağrımı əzib,
 Kömək ol, Allah, kömək ol...
 Söylə nə qəm, Saram mənim?
 Qəlbim olmur aram mənim.
 Söylə, tezəcə söylə, yarım,
 Görüm varmı çaram mənim.

*(Sara qollarını onun boynuna dolayıb ağlayır.
 Xançoban sarsılır. Onu daş üstündə əyləşdirir.)*

Sara

Eşitmişəm sən yaylağa gedirsən,
 Məni qoyub çox uzağa gedirsən.
 Bu dağlardan hansı dağa gedirsən?
 Aman yarım, məni ağlar etmisen.

Xançoban

Saram mənim, sil gözünün yaşını,
 Aparmışam Xançobanın huşunu.

İstəyirsən bu fikirdən daşınım,
Sən ağlama, qoy Xançoban ağlasın.

Sara

Neyləyiərəm sənsiz olan elatı,
Gözüm görməz bu işıqlı həyatı.
Sən gedirsən, bağrım başı qanadı,
Aman, yarım, məni ağlar etmişən.

Xançoban

Mənim Saram, sən ağlama, gül görək,
Gülüşünü səndən alır gül-çiçək.
Səbrin olsun, tez gələyəm, ey mələk.
Sən ağlama, qoy Xançoban ağlasın.

*(Sara dinmir. Xançoban onu məftun nəzərlərlə süzür.
Sara sazını köynəkdən çıxarıb sinəsinə sıxır.)*

Sara

Qorxum var bu ayrılıqdan,
Getmə, Xançobanım, getmə.
Olubdu halım pərişan,
Getmə, Xançobanım, getmə.

Xançoban

Qorxma, əziz Saram, qorxma,
Könlümü yandırıb-yaxma.
Gül üzünə şəbnəm taxma,
Gələyəm, Saram, gələyəm.

Sara

Bir od düşər buluduna,
Yanaram eşq oduna.
Qoyma hicran umuduna,
Getmə, Xançobanım, getmə.

Xançoban

Sənə bir könül gətirərəm,
Özümü sənə yetirərəm.
Yetməsəm ömrü bitirərəm,
Öləyəm, Saram, öləyəm.

Sara

Sən gedirsən, üzüm gülməz,
Heç kim mənim halım bilməz.
Bir də görüş günü gəlməz,
Getmə, Xançobanım, getmə.

Xançoban

Nigaransan nədən belə,
Sən ey nazikbədən, belə?
Qayıtmazmı gedən belə?
Gələyəm, Saram, gələyəm.

Sara

Mənim meylim sənə düşdü,
Günlər keçdi, ay ötüşdü.
Elə bil ki, son görüşdü,
Getmə, Xançobanım, getmə.

Xançoban

Mən gedərəm, ürək getməz,
Xançoban səni unutmaz.
Aylar ötməz, illər bitməz,
Gələyəm, Saram, gələyəm.

(Saram sakitləşdirməyə çalışır.)

Gözlə Saram, qonşu elat dardadır,
Mən onlara kömək etmək istərəm.

Bu doğru ki, heç bilmirəm hardadır,
Amma yenə ora getmək istərəm.

Sara

Nə olub ki?

Xançoban

Dağ uçunu olubdur,
Qoyun-quzu daş altında qalıbdır.
Bəlkə hələ insan üçün var bəla,
İnan Saram, dözə bilməm bu hala.
İnsanlara kömək əli görəkdir,
Tək olsam da bir əl yenə köməkdir.

Sara

(diz çöküb dua edir)

Aman Allah. Kömək ol o elata,
Orda uçqun son qoymasın həyata.
Get, çobanım, get o yerə köməyə,
Daha sözüm yoxdur mənim deməyə.

(Sazını Xançobana verir.)

Al, bu mənim sinə sazım,
Al yadigar apar, yarım.
Sara olsun sənə sazım,
Al yadigar apar yarım.

Xançoban

(heyrlə)

Niyə belə bədgümənsən,
Saram mənim?
Pəcmurdəsən, pərişansən,
Saram mənim?
Mənim Saram, onu bil ki,

Biz hələlik ayrılıq...
Al, mən də neyi verirəm.
Onu saxla, cəlmə qəm.
Onsuz da mən səndən ayrı
Daha ney çala bilmərəm.

*(Sara neyi bəğrinə basır. Xançoban da Saram.
Onun saçlarından öpüb gedir. Sara onun dalınca
bir neçə addım atıb dayanır.)*

Sara

Qorxum var bu ayrılıqdan,
Getmə, Xançobanım, getmə.
Gəl, getmə, bəğrim oldu qan,
Getmə, Xançobanım, getmə...

Xançoban

(uzaqdan)

Gələrəm, bir toy tutarıq,
Gələrəm, Saram, gələrəm.
Ayrılığı unudaraq,
Gələrəm, Saram, gələrəm...

(Bu səs dağlara əks-səda verir.)

"Gələrəm, Saram, gələrəm..."

Sara

(sahildə oturub sakit axan suları oxşayır)

Məni eldə naçar qoyub,
Getdi, Xançobanım, getdi.
Dərdə, qəmə düşər qoyub,
Getdi, Xançobanım, getdi...

(Yenə həmin dağların ətəyində biçin sahəsi.)

"Apardı sellər Saranı" mahnısı səslənir.

"Arpaçayı düşüb oda,
Yaradan yetişsin dada.
Sarı başmaq üzür suda,
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı".

*(Sara qaçaraq gəlir. Dağları seyr edir.
Biçinçi görkəmindədir.)*

Sara

Hanı sənin Xançobanın,
Dağlar, niyə boş qalmısan?
Başında var sıx dumanın,
Niyə xəyala dalmısan?
Kəsilibdir ney səsin də,
Qəm duyulur nəfəsində.
Güneylərin sinəsində,
Hanı sənin Xançobanın?

*(Soltan biçinçi görkəmində gəlir.
Saranı qəmli görüb fikrə gedir.)*

Soltan

Qəm etmə istəkli Saram,
Tez qayıdar Xançobanın.
Gəl yanıma, mənim balam,
Qəm etmə, olum qurbanın.

*(Sara atasına yaxın gəlib ona sığır. Soltan onun alnından öpür.
Əlindən tutub yerə oturdur. Saçlarını sığallayır.)*

Ay mənim sona qızım,
Görmədin ana, qızım...
Bir ceyran süd veribdir,
Döşündən sənə, qızım.
Bəlkə ona görə də
Ceyran balası oldun.
Bu dağda, bu dərədə
Çöldə qalası oldun.
Mən səni yatırıbmışam
Həmişə gül içində,
Özüm sə hey olmuşam
Otlaqlarda, biçində.
Mənim yadigar balam,
Atan qurbanın olsun.
Bircə arzum var balam,
Salamat canın olsun.

Sara

Ata, bir söylə, niyə,
Adamlar tez ölürlər?

Soltan

Elədir, ceyran qızım,
Çox qısadır ömürlər.
Amma... niyə belədir,
Səbəbini demirlər.
Ay mənim ceyran balam,
Dincini al bir qədər.
Mən də qaya dalında
Xırmana salım nəzər.

Sara

(cəld ayağa qalxaraq)

Yox, ata, mən də gedim.
Sənə qurban olum mən.

Rəvamı mən dincəlim.
Sənsə düşəsən öldən?
Sənə kömək görəkdir.

Soltan

Allah, qızım mələkdir,
Allah, özün ol kömək,
Xoşbəxt olsun bu mələk...
Yaxşı, qızım, indi ki,
Kömək etmək istərsən
Bir mahnı de, yel gəlsin,
Taxılı sovurum mən.

Sara

(*utanaraq*)

Necə mahnı oxuyum mən?
Ata, sazım Xançobanda,
Bağışladım ayrılında.

Soltan

Yaxşı, qızım, qəm etmə sən,
Eləcə avazla oxu,
Mən gedirəm xırman üstə
Sən kefini sazla, oxu.

(*Soltan gedir. Sara zülfündən sinəsinə çarpaz tutub oxuyur.
Lakin əhvalı tutqundur.*)

Sara

Əs, ay yelim, əs, ay yelim,
Taxıldadır mənim əlim.
Gözləyir ulusum, elim,
Əs, ay yelim, əs, ay yelim,
Əs, gəl bu xırmana sarı,
Qoy sovurum taxılları,
Bu mahnını eşit bəri,
Əs, ay yelim, əs, ay yelim.

(*Xırmana yüngül meh gəlir. Sara arxası üstə otların içində
uzanaraq göylərə tamaşa edir. Gün batmaqdadır. O, solğun
günəşə baxaraq daha da qəmlənir.*)

Ay günəş, de, nədən belə solursan?
Hara tələsirsən, hara sən belə?
Gah atəş olursan, gah buz olursan,
Niyə haldan-hala düşürsən belə?
Söylə, niyə belə solursan, günəş?
Qəm olub könlümə dolursan, günəş.
Aman, batıb getmə, sıxılır ürək,
Səninlə birlikdə yox olur ürək.

(*O, qaya üstünə qalxır.*)

Getmə, günəş, getmə, gedir varlığım,
Ah, gedir səninlə bəxtiyarlığım.
Hanı Xançobanım? Gələydi bəri,
Sələydi könlümdən qəmi, qubarı.

(*Günəş son şöləsini salır. Sara daha da məyuslaşır.*)

Allah, qürub çağı niyə lal olur?
Dünyanın hüsnündə bir məlal olur.
Daldıqca səmanın səssizliyinə,
İnsanın özü də bir xəyal olur.

(*Sara xəyal kimi günəşə doğru baxa-baxa hərəkətsiz donub
qalır. At səsləri eşidilir. Bir xaqan əyanları ilə əllərində ox,
kaman daxil olurlar.*)

Xaqan

(*Saranı görüb ayaq saxlayır*)

Söyləyin bu kimdir? İlahi, aman!..
Muğanda pəri var deyərdi anam.
Yoxsa elə budur?

(*Əyanlardan biri ox-kaman düzəldib atmaq istəyir.*)

I əyan

Vurmaq olarmı?

II əyan

Bir dayan, pəri də heç vurularmı?

I əyan

Yəqin günah olar.

II əyan

Günahdır, günah.

Xaqan

Səbrim, taqətim də tükəndi, Allah.
O, sular qızımı, su sonasımı,
Ya Günəş odumu, ay parasımı?
Bəlkə dağ gülüdür, insan olubdur?
Bəlkə də.., insandır gülə dönübdür?

I əyan

Ehey!.. Ehey!..

(Sara heyrat içində dönür. Hamı heyrtlənir.)

Sən insansan, yoxsa pəri?
Ehey! Kimsən?
En gəl bəri.

II əyan

Yox, o nurdur, qonub dağa,
Mütləq göydən enib dağa.

Xaqan

Kimsən? Nəsən? Dillənsənə?
Nə ad verək ey nur, sənə?

I əyan

Nə xilqətsən? Söylə görək,
Sən sonasan, yoxsa mələk?

Sara

Mən insanam.

II əyan
(Sevincək)

Aha, dindi.

Xaqan

Şükür olsun, o insandı,
Söylə gözəl, kimsən belə?
Yaraşıqsan dağa, çölə?

Sara

Bir əkinçi qızıyam mən.
Nə istəyir fəteh görün?

Xaqan

İstəyim sən, ey pərizad,
Səni gördüm, söndü həyat,
Gözlərimdə təkcə sənən,
Yaradan Xudaya əhsən!
Mənə könül ver, bəharım,
Sənin olsun bütün varım.

Sara

Bilməm, fəth, ya xaqənsan,
Başdan ayağadək qənsan.
Əvvəl soruş, könlüm hanı,
Barı sonra istə onu.

Xaqan

Yaxşı... Söylə, könlün hanı?

Sara
(xeyli susur)

...Mən sevmişəm Xançobanı,
Könlüm onda.

Xaqan

Xançobanda?!
Mənim gülüm, sən, dəlisən,
Sən ki, göylər gözəlisən.
Şaha vardır ləyaqətin,
Mənəm sənənin, xoş qismətin.

Sara

Yox, ondadır könlüm, inan,
Məgər adil deyil xaqan?

Xaqan

Qız, gözəllik önündə bil,
Nə aqıl var, nə də adil.

Sara

Bil, ey Xaqan, nişanlıyam,
Bil ki, əhd-peymanlıyam.

Sındıraqmı bu zənciri?
Alınarmı könül geri?..
Etibarsız əgər olsam,
Ən qiymətli gövhər olsam,
Qeyrisini sevər olsam,
Qınamazmı ellər məni?

(Xaqan və əyanlar ovsunlanmış halda onu dinləyir.)

Mən əhdimi danar olsam,
Qeyri oda yanar olsam,
Peymanımək sınar olsam,
Bu insanlar neylər məni?

Xaqan

Mən də səndən dönər olsam,
Yaşatmasın illər məni...
Bu elatda kimin vardır?

Sara

Bütün elat mənə yardır.

Xaqan

Söz oynatma.

II əyan

Söz oynatma,
Söylə, mətləbi uzatma...

Sara
(çarəsiz qalaraq)

Atam vardır.

Xaqan

O hardadır?

Sara

Bu qayanın dalındadır,
Dən sovurur, taxıl yığır.

Xaqan

Ah, eləmi?

(I əyana)

Onu çağır.
Görüm kimdir o bəxtiyar,
Belə nadir gövhəri var.

(I əyan gedir.)

Sara

O sahibdir, ey hökmdar.
Bax, bu dağlar, bu qayalar,
Bu zəmilər, bu tayalar
Onunkudur. O sahibdir
Hətta sonsuz göylərə də,
Bu gördüyün yerlərə də.
Hər yer, hər yer onunkudur,
Çünki əkən, biçən odur.
O sahibdir çöllərə də,
Təkcə mənim könlümə yox.

Xaqan

Qız, nankorluq eləmə çox,
O atadır.

(I əyan Soltanla gəlir. O təzim edir.)

Soltan

Salam, xaqan.

Xaqan

Xoş görmüşük. Bumu atan?

Soltan

Bəli, mənəm. Sözlünüz nə?

Xaqan

Bir dinlə, Allah eşqinə.
Mən yol keçən bir xaqanam,
Sizin kimi bir insanam.
Yol üstü çıxdıq şikara,
Düçar olduq bu nigara,
Ver qızını alım qoca,
Elimə aparım, qoca.

Soltan

Bəlkə də xaqan haqlıdır,
Könül sevib, neyləyəsən?..
Amma, qızım adaxlıdır...
Könül verib, neyləyəsən?
Qızım, bir çoban yaradır,
Əmanətdir, bil ey xaqan.
Qeyri ovçu şikarıdır,
Rica etmə, gəl ey xaqan.

Xaqan

Yoxsul bir kəndçisən, bir düşünsənə,
Xuda verib sənə belə xəzinə.

Onu israf etmə çoban-çoluğa,
Qoy qızın qovuşsun bəxtiyarlığa.
Səni də dövlətlə qane edərim,
Bir də, sanma burdan onsuz gedərim.

Soltan

Ey xaqan, dövlətə namus satılmaz,
Bil ki, halallığa haram qatılmaz.
Mən dövləti alıb, qeyrət vermərim,
Qeyrət də dövlətdir – dövlət vermərim.

Xaqan

Kişi, tərslik etmə, mənə ver qızı,
Bil, xoşbəxt edərim o sərvinazi.
Əgər ki, verməsən, zorla alaram,
Özün düşünsənə, mən hökmdaram.

Soltan

Elə ona görə inanıram ki,
Yəqin ağıl ilə iş görər hakim.

Xaqan

Yox kişi, ağılımı qızın alıbdır,
İndi məndə yalnız qəzəb qalıbdır.

(Əyanlara)

Götürün!

*(Əyanlar Saranın qollarını bağlayıb aparırlar.
Soltan qızına doğru atılır. Onu tutub saxlayırlar.)*

Sara

Ah, ata!

Soltan

Kömək ol, Allah!
Allah, heç olurmu belə bir günah?

Xaqan

Aparın!

(Saranı aparırlar. Ata dartınır.)

Sara

Atacan...

Soltan

Neyləyim, Allah.
Dərdimi mən kimə söyləyim, Allah?

Sara
(fəryadla)

Ata! Vermə məni, qurbanın olum.
Axı mən Xançoban əmanətiyəm!
Ata, qıyma ki, mən xaqanın olum,
Olsam bir sevdanın xəyanətiyəm.

Soltan
(diz çöküb dağlara yalvarır)

Gedir sənin qızın, dağlar,
Yol vermə, dağlar, yol vermə!
Hani sənin sözün dağlar,
Yol vermə, dağlar, yol vermə.
Sınacaqdır bu vüqarın,
Solacaqdır gül baharın.
Ağlayacaq bulaqların,

Yol vermə, dağlar, yol vermə!
Güllərin boynun bükəcək,
Ellərin qan-yaş tökəcək,
Çoban sənə göz dikəcək,
Yol vermə, dağlar, yol vermə!

Xor

Yol vermə, dağlar, yol vermə!
Yol vermə, dağlar, yol vermə!

(Ata-bala bir-birinə baxa-baxa qalıb. Xorun sədəst dağ gurultusuna çevrilir. İldırım çaxır, şimşək dağı odla parçalayır. Güclü sel gəlir. Getməkdə olan Sara fəryad edir. Soltan aşıb-daşan çaya baxıb dartınır, əyanların əlindən çıxır.)

Soltan

Gəl bir məni eşit, xaqan,
Mənim sənə sözüm vardır.
Qan ağlaram, etmə güman,
Məndə dərdə dözüm vardır.

(Xaqan və əyanlar ayaq saxlayır.)

Xaqan

Durun.
Nədir sözün, qoca?

Soltan

Böyük xaqan, qoy əvvəlcə,
Qızım ilə vidalaşım,
Sonra sənənlə danışım.
Bunun üçün ömr elə ki,
Qollarını qoy açsınlar.
Ayrılıqdır, həsrətim var,
Ata-bala qucaqlaşaq,
Sonra xaqan, uzaqlaşaq.

Xaqan

Açım!

(Saranın qollarını açırlar. Ata-bala qucaqlaşırlar. Onların nəzərləri aşıb-daşan çaya çevrilir.)

Sara

Xaqan, mənim də sözüm var,
Qoy söyləyim, sonra apar.

Xaqan

Yaxşı...
Nədir sözün, gözəl?
Uzaq olma, bir yaxın gəl.

Sara

Aparırsan apar məni, ey şahım,
Qara bəxtim yazan yerdi bu yerlər.
Heç bilmirəm nədir axı günahım?
Əlim yardan üzən yerdi bu yerlər.
Olacağam doğma ellər ayrısı,
Həmdəməimdi dolayların ayrısı.
Neyləyirəm, şah da olsa qeyrisi,
Xançobanım gözən yerdi bu yerlər.
Mən gedirəm, burda həsrət qalacaq.
Banu nənəm saçlarını yolacaq.
Bir atam var gözü yaşla dolacaq.
Həsrətimə dözən yerdi bu yerlər.
Qaçaq idim, o suların boyunca,
İzin ver ki, bir də baxım doyunca.
Qan ağladı, ayrılığı duyunca,
Tərən könlüm süzən yerdi bu yerlər.

Xaqan

Yaxşı, pərim, bax doyunca,
Bu üzgünlük nədir bunca?

Sara
(Çayın sahilinə gəlir.)

Əlvida, sular, əlvida.
Əlvida, izlərim mənim.
Əlvida, dağlar, əlvida,
Əlvida, düzlərim mənim.

(Diz çöküb əllərini göylərə doğru uzadır.)

Ya Rəbb, məni bağışla sən,
Qəsd edib cana, gedirəm.
Bilməm könül istər nədən,
Dönüb qurbana, gedirəm.
Bu yerlərin tər gülüydim,
Xançobana sevgiliydim.
Mən ki, Tanrı vergiliydim,
Əhdi-peymanə gedirəm.
Mən Sarayam, yandım oda,
Yanar odlar sönər suda,
Belə rəva bildi Xuda,
Həmin məkana gedirəm.

(Ağlayan atasına baxaraq ayağa qalxır. Dərin bir hönkürtü ilə.)

Olacaqlar olsun gərək,
Ağlama, atam, ağlama!
Tanrıya qarşı gedərək,
Ağlama, atam, ağlama!
Mənə üzgün baxma belə,
Xançobana bunu söylə.
Sən haqqını halal eylə,
Ağlama, atam, ağlama.
Bir taleyin yazısıyam,
Bir oğlanın arzusuyam.
Mən bu çayın ruzusuyam,
Ağlama, atam, ağlama.
Ağlama, ey mənim çarəsiz atam.
Qoymaram balanı əllər aparsın.

Nə xaqan, nə çoban, yalnız o butam.
Qoy nakam Saranı, sellər aparsın!

(Bir anda özünü çaya atır.)

Soltan
(fəryadla)

Ax! Binamus olmaqdan,sa,
Razıyam könlüm ağlasın.
Napak qollar qucmaqdan,sa,
Qoy pak sular qucaqlasın!..

(Hamı heyrat içindədir.)

Get, namərd, get, hünər etdin,
Bir gör, bir gör nələr etdin.
Bir əkinçi baba idim,
Bu düzlərdə mələr etdin,
Kəmənd atıb nişan etdin,
Sən könlümü viran etdin.
Bir gör, bir gör nə qan etdin,
Açmadı, qönçələr soldu.
Neçə evlər yıxmış idin,
Bu onlardan betər oldu.
Ov etməyə çıxmış idin,
Ovun da ki, hədəər oldu.

(Hamı donub baxır, mahnı səslənir. Soltan dəlicəsinə donmuş xaqanın qarşısına gəlir.)

Əyanlar

Çəkil, qoca.

Xaqan
(peşiman halda)

Durun! Qoy desin qoca.
Qoy mənə ittiham eyləsin qoca.

Soltan

İkimiz bir oyun oynadıq, ey şah!
Həm sən qalib oldun, həm mən, həm o mah,
Bəs hanı qələbə, göndərsin Allah?
Sənin də əlin boş, mənim də əlim.
O yoxdur, deməli məğlub olmuşuq,
Odur ki, beləcə donub qalmışıq,
Kədəri yoğurub, sevinc almışıq,
Sənin də əlin boş, mənim də əlim!

*(Xaqan bu sözlər altında əriyərək təəssüf və qəm dolu
görkəmilə peşman-peşman ayanlarla gedir.)*

Soltan

(Havalı halda sahilə gəlir, diz çökür.)

Ay sular, neylədin ciyərlərimi?
Neylədin, neylədin mənim Saramı?
Necə sağaldarsan ürək yaramı?
Ağlar qalacağam mən indən belə...

*(“Apardı sellər Saranı” mahnısının həzin melodiyası
səsləndikcə Soltan ətrafındakı güllərdən qırılıb çaya atılır.
Banu nənə, bir dəstə el qızı, Qəmərgül və Huri ana ilə gəlir.
İgidlər dəstə ilə gəlib keçirlər. Hərəkətlərində axtarış var.)*

Banu nənə

Haray ellərim, haray!
Şanə tellərim haray!
Bir vədəsiz yel əsdi,
Tökdi güllərim, haray!

Huri ana

Gəlmişdi nişan, balam,
Ürəyi şan-şan balam.
Hardansa bir yel əsdi,
Oldu pərişan balam.

Banu nənə

Əzizim nuru idin,
Gözümün nuru idin.
Yoxsan, indi neylərəm?
Ümidim yeri idin.

Huri ana

Əzizim lay-lay deyim,
Gəl sənə lay-lay deyim.
Tapmaram cənazəni,
Üstündə lay-lay deyim.

Qəmərgül

A çay, suyun axmaz olsun,
Səl bəndini yıxmaz olsun.
Sən ki, belə qan elədin,
El üzünə baxmaz olsun.

Huri ana

Dağlar, gülün bitməz olsun,
Başından çən getməz olsun.
Bəs elin gülün neylədin?
El dadına yetməz olsun.

Soltan

Göz yaşından bac istədin,
Məgər azmı suyun, a çay?
Qəlbindən xərac istədin,
Verdim, aldın payın, a çay.

(Qəmərgül onu görüb heyranlanır.)

Qəmərgül

Banu nənə, bir bax, odur,
Gör necə də qorxuludur.

(Banu nənə Soltana yaxın gəlir.)

Banu nənə

Nə edirsən, Soltan?

Soltan

Banu?..
Mənmi?.. Mənmi nə edirəm?
Görmürsən nə edirəm?
Gül düzürəm məzarına.

Huri ana

Xudan kömək olsun ona.

(Soltan dəlicəsinə ətrafa baxır.)

Soltan

Hanı Saram? Hanı Saram?
Hanı balam? Hanı balam?
Aman! Yoxdur Saram mənim!
Göynər oldu yaram mənim!
Hanı Saram, hanı Saram?
Hanı balam? Hanı balam?

Banu nənə

Gedək, Soltan, gedək burdan,
Bir az dincəl alaçıqda.

Soltan

Yox, yox, Saram yalqız qalar,
Banu, elə işmi olar?

Qəmərgül

Soltan baba, gedək burdan.

Soltan

Yox, ayrılmam bu məzardan.
Axan sular göz yaşlarım,
Bu çay onun məzarıdır,
Dağlar onun baş daşları,
Qayalar yadigarıdır.
Onu burda dəfn etmişəm,
Keşik çəkmək oldu peşəm.

Huri ana

Gedək, Soltan, gedək burdan,
Gedək dincəl.

Soltan

Yox, yox. Əsla
Mən gözlərim Xançobanı.
O gələcək bir tolaşla,
Soracaqdır Saram hanı?
Bəs nə cavab verəcəyəm?
Aman Allah, öləcəyəm!..

Banu nənə və Huri ana

Gedək, Soltan.

Soltan

Yox, yox, odur!
Odur gəlir Xançobanı!
Gəlir halı pərişanı!
Baxın...

Qəmərgül
(*uzaqlara baxaraq*)

Hanı? Yox, babacan,
Kimsə yoxdur.

Soltan

Odur, inan!
Bax... odur gəlir Xançobanı!
Baxışında sualmıdır,
O yuxumu, xəyalımıdır?

(*Xançoban pəjmürdə xəyal kimi görünür. Əlində
Saranın sazını tutmuşdur.*)

Xançoban

Aran! Aran! Hanı Saranı?

Qızlar

Çoban, yoxdur sənin Saranı.

Xançoban

Aran! Aran! Hanı Saranı?

Qızlar

Çoban, yoxdur sənin Saranı.

Xançoban

Bağban idim gülüstana,
Qorxurdum ki, gül islana.
Belə bəslənə-bəslənə,
Güllərim soldu neyləyim?
Axtarıram gül Saranı,
Məcnun çağırın çobanı.
Məskən eylərəm səhranı,
Başıma gəldi, neyləyim?

Soltan
(*dəhşətlə*)

Xəbər verin Xançobana,
Gəlməsin daha Muğana.
Gəlsə batır nəhaq qana,
Apardı sellər Saranı.

Xor

Apardı sellər Saranı.
Apardı sellər Saranı.

(*Xorun sədələri altında Xançoban özünü qayalar çırpır.*)

Xançoban

Getdi əldən o nigarım,
Yaman döndü ruzigarım.
Qaldı məndə yadigarı,
Onsuz necə, dözümlü, dağlar?

1 qız

Ay ellərin Xançobanı,
Gəl bu qədər üzümə canı.
Axtarırsan yarın hanı,
Apardı ellər Saranı.

Xançoban
(Dağlara)

Sən ki, mənə həmdəm idin,
Niyə döndü üzün dağlar?
Bir işıqlı aləm idin,
Bəs hanı gündüzün, dağlar?

Qəmərgül

Sular ona vurğun idi,
O, sulara uyğun idi.
Gəldi-gedər duyğun idi,
Apardı sellər Saranı.

Xançoban

Oxşar idi soni külək,
Könlün idi gözəl-göyçək.
Qoynun idi çiçək-çiçək,
Bəs hanı nərgizin, dağlar?..

Əks-səda

Bəs hanı nərgizin, dağlar?..

II qız

Get sən qoşul elatına,
Alışma eşqin oduna.
Yetişmədin muradına,
Apardı sellər Saranı.

Xançoban

Al qumaşa bürünərdi,
Zülfü yerlə sürünərdi.
Günəyində görünərdi,
Hanı sonin qızın, dağlar?!

Əsk-səda

Hanı sonin qızın, dağlar!?

III qız

Kəs ümidin qayıt elə,
Bu sahilə qalma elə,
Axtarırsan bilə-bilə.
Apardı sellər Saranı.

Xançoban

Onsuz divanə olmuşam,
Dərdə nişanə olmuşam.
Dönüb əfsanə olmuşam,
Neyləyim de, özün dağlar?!

Xor

Neyləyim, de özün, dağlar?
Hanı sonin qızın, dağlar?

Qızlar

Sellər gəldi daşa-daşa,
Canım qurban qoləm qaşa.
Oğlan, əlin çıxdı boşa,
Apardı sellər Saranı,
Apardı sellər Saranı.

Qəmərgül

Dindir sazı, oxu, çoban,
Neynok, belə yazdı yazan.

Xançoban

Gözəl qızlar, gözəl qızlar,
Görmürsümü çoban sızlar?
Bu saz deyil, bu Saradır,
Bunun da bağı yaradır.

Dinsə əgər qan-yaş tökər,
Xoşmu olur sizə məgər?

Qızlar

Oxu çoban, oxu çoban,
Neynək, belə yazdı yazan.

Xançoban
(*Sazı sinəsinə sıxır.*)

Oxu, Saram, oxu, Saram,
Oxu deyir el qızları.
Oxu, dərdim olsun aram,
Səsini dinləyim bari.

(*Xançoban sazı çaldıqca Saranın xəyalı sulardan boylanır.*)

Xəyal

Fələk bizi nakam etdi,
Ağla, Xançobanım, ağla.
Dərd içində ömür bitdi.
Ağla, Xançobanım, ağla.
Sara Aydı, batdı suda,
Muradın vermədi xuda.
Yarın sənə oldu fəda,
Ağla, Xançobanım, ağla.

(*Xəyal yox olur.*)

Soltan

Gedin deyin Xançobana,
Gəlməsin bir də Muğana!
Gəlsə batar nahaq qana,
Apardı sellər Saranı.

Xançoban

Arpaçay, hey axarsan,
Məni xatırlayarsan.

Qoynunda pəri varsa,
O mənim nigarımdır.

Soltan
(*onu izləyə-izləyə*)

Gedin deyin Xançobana,
Gəlməsin bu il Muğana!

Xançoban

Dünya, əlvida, dünya.
Yol gedirdim, öylədin.
Səndən bir çoban keçdi,
Onu kamsız eylədin.

Xor

Dünya, əlvida, dünya,
Dünya, əlvida, dünya.

Soltan

Xəbər verin Xançobana,
Gəlməsin bu il Muğana.
Gəlsə batar nahaq qana,
Apardı sellər Saranı.

Xançoban

Nu bu il, nə gələsi il,
Xançoban gəlməz Muğana.
Muğan ta o Muğan deyil,
Xançoban gəlməz Muğana.
Xançoban bu canı neylər,
Sarasız Muğanı neylər?
Muğan Xançobanı neylər,
Xançoban gəlməz Muğana.

(*Xançoban xəyalə dönüb yox olur. El çayın sahilinə toplanıb
Xançobansız dağlara, Sarasız sulara baxır. Mahm səsələnir.*)

Banu nənə

Dağlar, sən hey ucalarsan,
Dünya durduqca qalarsan.
Yaz sinənə bu dastanı,
Eldən-elə apararsan.

Qəmərgül

Aylar ötər, ilə dönər,
Sellər ayna gölə dönər.
Gül qızıydı, gülə dönər,
Yaşadar güllər Saranı.

Soltan

A çay, sən hey axarsan,
Dünya durduqca varsan.
Saranı alan kimi,
Alıb aparən kimi,
Apar bu mahnını da
Bizdən uzaq illərə,
Apar eldən-ellərə,
Gələcək nəsilərə.

(Mahnı daha gur səslənir.)

"Arpaçayı aşdı-daşdı,
Səl Saranı aldı qaçdı.
Ala gözlü, qələm qaşlı,
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı.
Arpaçayı dərin olmaz,
Axar suyu sərin olmaz.
Sara kimi gəlin olmaz,
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı..."

PƏRDƏ

SON

ƏKRƏM ƏYLİSLİ

(1937)

Naibov Əkrəm Nəcəfoğlu, – nasir, dramaturq, tərcüməçi Ordubad rayonunun Əylis kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini kənd məktəbində, ali təhsilini Moskvada, M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda almışdır (1965–1968), "Gənclik" nəşriyyatının baş redaktoru (1968–1970), "Mozalan" satirik kinojurnalının baş redaktoru (1970–1971), Dövlət Kinematografiya Komitəsinin baş redaktoru (1974–1978), "Azərbaycan" jurnalının baş redaktoru (1978–1983), Yazıçılar İttifaqının katibi (1987–1991), "Yazıçı" Ədəbi nəşrlər evinin direktoru (1992–ci ildən) vəzifələrində çalışıb.

"Gilas ağacı" adlı ilk kitabı (1961), "Adamlar və ağaclar", "Kür qırağının meşələri", "Gülənar çiçəyinə dediklərim", "Bu kənddən bir qatar keçdi, "Ədəbiyyat yangısı", "Əylisdən Əylisəcn" və s. kitabların müəllifidir.

"Mənim nəğməkar bibim", "Quşu uçan badaqlar", "Yaşıl təpə", "Vəzifə", "Bağdada putyovka var", "Bir cüt bədmüşk ağacı", "Anamın pasportu", "Qiyamətli qafiyələr", "Yazığım sevmə məni", "Şeytan tələsi" pyesləri Gənc Tamaşaçıları, Naxçıvan, Gəncə, Sumqayıt, Şəki, Dərbənd, Ağdam teatrlarının səhnələrində oynanılmışdır. Bir neçə pyesi L.Zorin, L.Petruşevskaya, V.Korostilov tərəfindən rus dilinə tərcümə edilmişdir. Əsərləri bir çox dillərə tərcümə edilmişdir.

Turgenevin, Korolenkonun, Rausovskinin, Puşkinin, Aytmatovun, Völlün, Markesin və s. dünya yazıçılarının bir çox əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

Yazıçılar İttifaqının üzvü (1967). Azərbaycan Xalq yazıçısı Lenin mükafatı laureatı (1968), Əməkdar İncəsənət Xadimi (1987), M.F.Axundov adına Ədəbi mükafatın laureatı (1991) olmuşdur.

YAZIĞAM, SEVMƏ MƏNİ

Dialog, remarka və şeirlərdə müasir sevgi nəğməsi

SÖHBƏTDƏ

Şirin
Səyyad
Ağabəyim
Ağamusa
Ruba
Baxış

Böyük SABİRİN rulu və bir dostu hoqqabaz

PROLOQ

Kənd yerində ağac-budaqlı höyot. Ağaclardan o yanda – alçaq damlı bir ev var idi, bir daş hasar idi; hasardan bir qədər aralıda (höyot tərəfdə) budaqlarına meynə sarırmış bir uzun–şivərək armud ağacı gözü dəyirdi və o ağacın təsəvvüründə, o daş hasarın üstündə torpənmədən oturmış 14–15 yaşlı oğlan uşağı – uzaqdan–uzağa – adamların çox, adam kölgəsinə bənzəyirdi. Gecəydi. Göylüyündən göz qamaşan göy üzündə gümüşü ulduzlar işırırdı. Səhnədəki evi, ağac–budağı, hasarı və hasarın üstündəki 14–15 yaşlı oğlan uşağını az–maz nəzərə çarpdırıran da elə o parlaq ulduzların gümüşü işığıydı...

Nə sos, nə somir. Qaranlıqda baş–başa vermiş kol–kosun, ağac–budağın arasından gələn titrək, pıçıldatmış söhbəti – hasarın üstündə oturan Baxışla birgə – sanki ulduzlar da eşitmək istəyirdi.

Axşam böcöklərinin aləmlərində nəğməsi altında – böyük, kiçik fasilələrlə gələn Şirinin, gələn Səyyadın səsi ucalırdı.

Şirin. Qurban olum ona: səni bura göndərən Allaha qurban olum... Bu gecəni yaradan Allaha, Səyyad!.. Allah məndən almışdı bu dünyanı. Tamam almışdı, Səyyad. Bu evə gələn gələndən, elə bil, yeri–göyü almışdılar mənim ölimdən. Ölmüşdüm, qurbanın olum, bir qurucu nəfəsim qalmışdı!.. Elə bilirdim, day görməyəcəyəm səni: nə ölə bilirdim, Səyyad, nə də bu dünyada yaşamağımdan xəbərim vardı. Gəldin – diriltidin məni, yeri–göyü qoydun yerinə... Demirəm – öləcəydim sən gəlmədən. Nə bilim, hələ ölməyəcəydim. Ancaq bu ilin qışı yaman gözüme durmuşdu. Səyyad – yazın əvvəlindən, hələ lap bənövşə vaxtından... Bir də qış olsa, deyirdim, öləcəyəm yəqin. Yayda–yazda höyot–bacada günü birtəhər yola vermək olur.

Yaz açıldı, həmişə fikrim–zikrim o olub ki, arvad yatsın, özümü salım höyotə, oturm – sənnən söhbət eləyim ürəyimdə. Bilir, qış uzun, o evdə səni yadıma salmaqdan da qorxmışam, Səyyad. Elə bilmişəm, arvad düz ürəyimin içinə baxır. Görür ki, orda yoxdur onun oğlu. Qorxmışam... Qorxmışam, birdən baxar arvad – görər səni ürəyimin içində, işi bilib, parça–parça doğrayar məni... Lap dünya alt–üst olsa da, mən görək bu evə gələn gəlməyəcəydim, Səyyad, təxəssir özümə oldu.

Səyyad. Yox, sənin nə təxəssir? Təxəssir onlarda oldu, Şirin: məni heçdən şəərə salan o əclatlarda. Türmə–zad mənə qətiyyətlə yer eləməirdi. Ancaq o şəər bərk yandırdı məni. Kolxozun xırmanından dən oğurlamaq min il qala mənim heç yuxuma da girməzdi. O axşam danamızı naxırdan gəlməmişdi. Gecəyarısı birdən beynimə yerləşdi ki, durum gedim, axtarım heyvanı. Nəybət ondan qabaq da bir dəfə qaçmışdı naxırdan, gedib xırmanın altındakı heyvalıqdan tutub gətirmişdim. Bolkə, dedim, yenə orda olar. Elə heyvalığa təzəcə çatmışdım ki, bir də gördüm xırmandan üç qatır gəlir. Hərəsinin də belində – üç tay taxıl. İndiki ağılım o vaxt olsaydı, çökilib bir yerdə gizlənmədim. Ancaq nə biləydim elə olacaq. Öz gözüyünə görməsə, kimin ağılına gələrdi ki, xalxın gündüz zülmünən əkilib–becərdiyini gecələr daşıyırlar üç–dörd adamın evinə: sədrin, briqadirin, hesabdarn, anbardarn... Yüku aparan da kim olsa yaxşıdı: Əmiraslan – kolxozun gecə qarovulçusu. Çıxdım yola, yaxaladım Əmiraslanı. O, taxılı hara aparacağımı da elə özü dedi o əclafın... Dana da ordaydı yenə – o heyvalıqda. Gətirdim saldım töyləyə. Elə təzəcə yerimə girmişdim ki, bir də gördüm, Şirin, döyürlər qapını. Çıxdım. Elə o çıxmağından da basıb məşinə, aparıb qatdılar məni rayon türməsinə. Adımı da qoydular xırman oğrusu. Əmiraslan məhkəmədə qırmızı–qırmızı üzümə durdu. Sonra Bakının türməsinə yatdım – üç il yarım. Nəçə dəfə məktub yazmışdım sənə. Ancaq göndərmədim heç birin.

Şirin. Niyə, Səyyad, niyə göndərmədin?!

Səyyad. Dedim birdən ələ–zadə keçər. Ara yerdə dilə–dişə düşürsən.

Şirin. Bəs o vaxt niyə elə elədin, Səyyad: biz sənnən küçədə rastlaşanda?.. Yanımdan dümdüz keçib–getdin. Heç mənə salam da vermədin, heç başımı qaldırıb bir dəfə üzümə də baxmadın... Yadındadı – türmədən təzə gəlmişdin? Mən də çeşmədən gəlirdim – iki dolu vedrəyə... Allaha qurban olum, ay Səyyad, o gün Allah, elə

bil, durduğum yerdəcə bir ağır daşa döndərdi məni. Bircə o vedrələri yerə qoymağa gücüm çatdı. Sonra qolumu uzatdım ki, götürüm vedrələri, gördüm çatmır qollarım... Qollarım o vedrələrə gedib çatmırdı, Səyyad!.. Ordan buracan beş-on addım yolu gəlincən bir Allah bilir mən nə edədim o gün. Mehbalı da evdəydi tərslikdən. Əvvəl bərk qorxdu yazıq. Sonra gördüm sevinir ürəyində. Ağlına gəlmişdi ki, yaqin yerikliyərim – ona görə pozulub halım. Sevinmişdi... Mehbalı hər şeyi bilirdi, Səyyad. Görürdü ki, sevmirəm onu, istəmirəm. Əli ətimə dəyəndə hardən özü də görürdü ki, ətim çimçəşir. Onda yazığı gəlirdi, günlərlə əl vurmurdu mənə. İstədiyi bircə oydu ki, uşağı olsun. Uşaq olsa, elə bilirdi, səndən dönəcək ürəyim. O da olmadı, Allaha şükür. Yazığın, əsgər gedəndə, day o ümidi də qalmamışdı. İndi bir ildən çoxdur, davadadı – nə xəbəri çıxır, nə kağızı gəlir. Özü də qərribə işdir, Səyyad, bu gün səni görənənə sonra Allaha naxoş getməsin, elə bilirəm heç əvvəldən olmayıb o Mehbalı...

Dənışa-dənışa, hər ikisi kolların dalında gözədən itir.
Müəyyən fəsilədən sonra.

Səyyad (*olduqca ehtirasla*). Olmayıb! Olmayıb! Olmayıb!.. Ah, Şirin... Bu nədi, Allah, Allah... Bu necə gecədi, Şirin...

Şirin. Alırsan?! Al... Al canımı!.. Uy, Səyyad, qopart, qopart ürəyimi... Uy, uy, uy... Allah öldür məni...

Səyyad. Sən mənim arvadımsan, hə, Şirin?.. Deynən: arvadınam sən.

Şirin. Arvadınam, oy, Səyyad, arvadınam.

Səyyad. Deynən: qız doğacaqam sənə, oğlan doğacaqam.

Şirin. Sənə qız doğacaqam, Səyyad, oğlan doğacaqam.

Səyyad. Deynən: doymayacaqam sənnən – ölənəcən, axır nəfəsəcən.

Şirin. Doymayacaqam: qobriməcən, axır nəfəsəcən... Uy, uy, Səyyad, ağrın mənə gəlsin.

Səyyad. Deynən...

Baxışın hasar üstündəki tərponməz silueti əvvəl az-maz hərəkətə gəlir. Sonra Baxışdan qorxunc və qəhərlı bir heçqırı fıryadı qopur. Heçqırıq birdən eşidilib, birdən də kəsilir... Zorla seçilən təpəlti; Baxış hasardan atılıb gözədən itir.

Sükut. Səhnə arxasında – hərəkət.

Şirinlə Səyyad kol dalından çıxır.

Səyyad. Səsi eşitdin?

Şirin. Yox. Nə səs?

Səyyad. Elə bil adam ağlayırdı.

Şirin. Adam olmaz. İndi adam nə gəzir.

Səyyad. Axı təpəlti də gəldi.

Şirin. Mən eşitmədim... Deyirsən yəni arvad çıxar həyətə? Çıxmaz, qorxma. Yatdı – yatır, daş kimi. Gecə vaxtı ömründə çölə-zadə çıxmaz... Olsa, pişikdən-zəddən olar yaqin... Bu vədənin yuxusu çox şirin olur. Odu bax, Səyyad: görürsən – ulduzlar da bozarır yavaş-yavaş. Bir azdan işıqlaşacaq hava.

Səhnə nisbətən işıqlandıqca Səyyadla Şirin daha qabarıq nəzərə çarpır. Səyyad – əsgər geyimində: pəncəyini çiyinə salıb, bir qolu çiyinəcən sarılıdır. Şirinin donu yan-yörədən büzüşüb qısalıb, onun altından geydiyi ağ gecə köynəyinin otəyi açıqdır... Hər ikisinin saç – porakəndə.

Səyyad (*qəhərlı, fikri uzaqlarda*). Ay, zalım dünya... Hirsimnən az qalırım bağıraram, Şirin: axı niyə belə olmalıydı? Mən sənin illərinən həsrətini çəkmişəm. Gecələr yuxumda sənnən əlləşmişəm səhərəcən, gündüzlər gözümü açıb, hər yerdə səni görmüşəm. Dünən o həkim, Allah onu var eləsin, mənim ordan, o hospitaldan bir gecəliyə bura gəlməyimə icazə verəndə hər şey yuxu kimi gəlirdi mənə... Ümidim yox idi ki, görəcəyəm səni. Bu gecəni sənnən bir yerdə olaçaqam... Dayanıb – Mahaçqalanın vağzalında – poyezin gəlməyini gözlüyürdüm. Ancaq yenə inanmırdım ki, məni buraxıblar o hospitaldan. İnanırsan: dəli kimi idim. Fikirləşirdim ki, tutaım lap gəlib çıxdım bura – mən burda bir gecənin içində səni necə tapacaqam, kimə deyəcəyəm ki, mən gəlmişəm, gedin Şirini ərinin evindən tapın gətirin mənim üçün. Düzdü, bildirdim Mehbalı əsgərlikdədi. Ancaq bilmirdim axı sən necə baxacaqsan bu işə. Bilmirdim: yenə istəyirsən məni, ya istəmirsən. Bilmirdim: mən bu qapını döyəndə kim çıxacaq qabağıma – sən çıxacaqsan, yoxsa qayınanan çıxacaq... Gəldim. Şirin, Allah rast saldı tapışdıq. İndi mən səni bu kənddə qoyub, necə gedim. Şirin?

Şirin (*sifəti yaş içində*). Getməlisən də, qurban olum. Özündən asılı deyil ki... Ancaq, Səyyad, bəlkə, deyirəm, gedib ayaqüstü də olsa, Təyyibə xalaya bir baş çəkəydin. Sevinərdi. Heç olmasa, görərdi ki, sağsan.

Səyyad. Hə?... (*Fikrə gedir.*) Yox, nə danışırın?... Tək arvadı, gecənin bu vaxtı gedib qorxudaram yazığı. Həm də indi görsə mənə, sonrasına bir az da pis olar onun üçün. Yoxluğuma öyrəşib necə olsa. Gedib arvadı təzədən əzab-əziyyəyə sallam.

Şirin. Elədi. Orası da var.

Səyyad. Anamı tez-tez görürsən?

Şirin. Hə. Hərdən görürəm çəmədə-zadda.

Səyyad (*fikrə gedir, qəfildən*). Bu nə olan işdi, Şirin: Çopurun səsi gəlir axı.

Şirin (*hoyuxmuş*). Hə, gəlir... Qorxursan ölmüş olar itin?... Ölməyib, qorxma. Dünən gecə səsi aləmi götürmüşdü. İtdi də, onun da canı var. Yəqin yorulub yatıb.

Səyyad. Nə danışırın, bu vaxt Çopur yatar? Dünya dağıla, gecə vaxtı yatmaz Çopur. Yəqin anam qışqırıb üstünə, küsüb gizlənib bir yerdə. Kəsəndə bir-iki gün səsi çıxmaz. Vur-öldür çörəyə-zada da yaxın düşməz. (*Üzünü kənara tutub, əllərinin arasından astadan çağırır.*) Çopur, ay Çopur!.. Mənəm, Səyyad! Nə olar, hür bir dəfə... Gedirəm, Çopur, gəldiyim yerə gedirəm. Kişisən hür bir dəfə. Hür, Çopur, hür, rahat gedim.

Sükut... Uzaqdan it hürür.

Səyyad (*heyrat və sevinc içində*). Pa atonnan it yiyəsi!.. Gördün, Şirin?... Gördün necə aldı səsimi!

Şirin (*çəşmiş*). Məhəttəl qalmalı şeydi!.. Desən heç kəs inanmaz. (*Qəfilcən diksinib Səyyadın qoluna sığır.*)

Səyyad. Üşüdün?

Şirin. Yox, Səyyad, üşümədim.

Səyyad. Bə niyə diksindən birdən-birə?

Şirin. Qorxdum.

Səyyad. Niyə qorxdun ki?

Şirin. Bilmirom... Ağlıma bir şey gəldi.

Səyyad. Nə, şirin? Nə gəldi ağlıva?

Şirin. Uşaq, Səyyad... (*Əlini qarnının üstünə qoyur.*) Qorxuram! Uşağa qalam. İndicə, birdən-birə yaman damdı ürəyimə.

Səyyad. Olsun da, lap yaxşı. Uşağın nəyindən qorxursan? Bir-iki aya dava qurtarır Allah qoysa. O gün radioda Stalinin özü deyib. Mən ordan gələn kimi, inşallah, yığışırıq çıxarıq burdan. Gedərik lap

şəhərdə yaşayırıq, ha çoxdu dünyada yaşamaq yer... Qorxma, ölməyəcəyəm. Day mən ölmərəm, Şirin. Səni gördüm, ölüm qurtardı mənim üçün. Yaram da sağdır Allah şükür. Beş-on günə çıxacağam hospitaldan, qayıdıb gedəcəyəm öz çəməyə. (*Cibindən kağız çıxarır.*) Çəmənin adresini. Gizlət, saxla özündə. Məktub yazarsan. Ancaq buranın poştundan göndərməyəsən – ələ-zada keçər. Rayona yolun düşəndə ordan göndərsən. Mən sənə məktub yazmayacağam. Bilərlər, incidərlər səni. Ancaq sən yazarsan, yaxşı, Şirin? Tez-tez yazarsan.

Şirin. Yazacağam, Səyyad. Sənə hər gün məktub yazacağam. Göndərə bilməsəm də, yazacağam hər gün. Əgər yazsa da bilməsəm, onda, Səyyad, görürsən o ulduzu?... Gecələr o ulduza baxıb, sənnən danışacağam səhərəcən. Sən də, harda olsan, baxarsan o ulduza. Onda görəcəksən mənə. Səsimi də eşidəcəksən... O ulduz oralarda da olur, Səyyad, – dava olan yerlərdə?

Səyyad. Olur, niyə olmur. Ulduz hər yerdə olur. Onnar, Şirin, ordan həmişə görür bizi. Ancaq biz onları hərdənbir görürük, ürəyimiz dolu olanda...

Biri-birinə sığınub, bir müddət tərponməz dayanırlar... Səyyad uzaqlaşır. Şirin xeyli vaxt, hərəkətsizcə, səhnədə qalır... Bayaqqı it səsi bir müddət fasiləsiz eşidilib, sonra kəsilir... Haradasa xoruz banlayır.

MAHNI

(*kişi və qadın səslə*)

Hər yolun bir başı var,
Gəlləm, a dərdin alım.
Hər yazın bir qışı var,
Biləm, a dərdin alım.

Yazığam səvmə mənə,
Ölləm, a dərdin alım.
Sevginin göz yaşı var,
Silləm, a dərdin alım.

Nəqərat
(*cavan səslə*)

Bilon yoxdu sinnin-yaşın.
Tanrım, bu nə olan şeydi...

Çəmənlər sevgidən – yaşıl,
Göyüzü sevgidən göydü.

Mahnının lirik ovqatında səhno tədricən işıqlanır.

I ŞƏKİL

Həmin yerin gündüz mənzərəsi. Həyatın qabağı. Şirin yuduğu pal-paltarı tolaşmadan şəriddən asırdı və şəriddən asılmış o pal-paltarın arasında Şirinin bizə tanış o ağ alt köynəyi nəzəri xüsusi cəlb edirdi.

Hasarın yanında uzun-şivərək armud ağacında indi sarıq-qırmızı meyvələr işarırdı və o armudun budaqlarına sarınmış üzümün iri saxımlarının giləsi kənardan qapqara gözümünə bənzəyirdi.

Yenə Baxış o ağacın təsəvvüründə durmuşdu: hasarın arxasından xəlvət-xəlvət, heyran-heyran Şirinə tamaşa edirdi...

Və Şirin başını qaldıranda birdən-birə Baxışı gördü.

Şirin. Baxış?.. Gəlmisən yenə?.. Axı qadan alım, Baxış, niyə belə edirsən? Gün uzunluğunu əl çəkmirsən o divardan. Armud istəyirsən, qəşəng qardaş?.. Bəlkə üzüm dərmək istəyirsən?.. Çıx, hansısa ürəyin istəyir, dər apar. Qorxma, çıx dər nə qədər istəyirsən.

Baxış dinnir, yazıq-yazıq gülümsəyir.

– Eh, ay Baxış, ay Baxış! Sən də oynasan başdan-ayağa. Adamin cəldənsən. Durub baxırsan məzlum-məzlum. Özün də bilmirsən nə istəyirsən. Sən axı ağıllı oğlansan. Hamı deyir biliklisən, əlaçısan. Müəllimlərin hamısı tərifləyir səni. Deyirlər: məktəbin gözəli Baxış. Ağıllı oğlan belə işi görək görməsin axı, ay sənin qurbanın olum! Məsib durursan orda, adamın bir kəlmə söz də kəsmək istəmirsən. Bilmək olmur – dərdin-azarın nədi. Bir dillən də, nə olar, dilin ağrımaz ki? Deynən: Şirin xala, ordan armud sal mənə. Deynən: çoxlu üzüm dər ver, Şirin xala, aparım anamın yeyim... Bəlkə acsan, Baxış, utanırsan deməyö? Baxış, qəşəng qardaş, day aılıqdan niyə utanırsan ki? Acsan, gedim çörək götürüm.

Baxış itiltli bir səslə qulildən hönkürür və hasarın daldında əlbəslə yoxa çıxır.

Ağabəyim. bir ayağı sarıqlı aza axsaya-axsaya daxil olur.

Ağabəyim. Ay vələduz, ay vələduz... Onunku çörək deyil, aaz. Onun dərdi Zeynal dərdi!

Şirin. Hə?.. Bu da təzə dərdir deyəsən: “Zeynal dərdir”. (Kətili göstərir.) Otur, ayağını gücə salarsan.

Ağabəyim (oturur, nəzərləri sarıqlı ayağında). Zeynal dərdir təzə dər deyil, can-ciyər, lap köhnənin dərdir. Yaramı təzələmə... Angenna, nə bilim – qirip: bax bunnar təzə dərddə, bunlar təzəlikdən tapılıb çıxıb. Qaldı ki, Zeynal dərdir – o özgə dərddi. Belə şeylər sən, can-ciyər, çətin başa düşərsən (avazla):

– Nə xoşdur bir zaman bir dildən eşqində zar olmaq.

Ümidi-vəsl ilə hicrində müddət biqərar olmaq.

Uzaqdan yarını görək əsib könlü, qaçib rəngi,

Qalıb surət kimi, dildən düşüb, bixtiyar olmaq...

De görüm kimin kəlamıdır bu?

Şirin. Kimin olacaq? Elə onun olar da: Sabirin. Özün demirsən ki: mən özgə söz bilmirəm – Sabirinkindən başqa?

Ağabəyim. Bəli, bilmirəm! Ona görə ki, o, kişi söz yazıb, özü də bilib nə yazıb. Day bunnar kimi yox: Musa durma, Musa yaz. Pam-bığa yaz, duza yaz... Belə cəhənnəmə yaz, gora yaz. Guya bunnar yazmasaymış dünyanın bir tərəfi öyüləcəymiş... O vaxtın elə məktəbi də məktəb idi ha, can-ciyər! Hamı bu saat elə müəllimlər: Mirzə Hədi, Mirzə Həsən, Mirzə Salam Baqi əfəndi?.. Kasıb da olsalar, hamısı sıx, pərgar geyinirdilər, heç, inan ki, başmaqlarının üstündə bir zorrə toz da görünməzdi. Bax, o Mirzə Salman Baqi əfəndinin bir qiyamət qara pəncəsi vardı. Şivət pəncəyidi: xırda, sədəf kimi yumru-yumru düymələri vardı. Elə ki Mirzə Baqi əfəndi geydi o pəncəyi, ağ köynəyinə, ütülü şalvarına girdi içəri – onda sinifdə hamı bilirdi ki, dərsmiz Sabirəndi, çünki o pəncəyinə, o köynəyi Baqi əfəndi hərdən bir – o da bayramda-zadə əyninə geyirdi. Dərs ki başlandı, and olsun Allaha, Şirin, adamın qulağını kəssən xəbəri olmazdı. Kişi də coşardı, nə coşardı! Sinifdə-zadə sığışmazdı. Gah ortalıqda, yazı taxtasının başına dolanardı, gah gedib lap o başda – axırıncı yerdə oturan Mir Teymurun qızı Gülabətinin yanında, dalmı divara söykəyib şəri bir qəribə səsinə, avazına deyirdi ki, o gün axşamcaq dədəmizin adı da yadımdan çıxardı. (Durur, müəllimin səsinə və ədalətinin yamsılamağa çalışır.) Bax, belə: sağ əli böyründə, sol əli alınmanın bir azca aralıda. Təbənən, ahəstə səsinə birdən başladı. nə başladı:

– Səradən bir dəli şeytan deyir, insanlar, insanlar!
Nədir dünyanı dutmuş elmələr, irfənlər, insanlar?!
Qanan kim, qandıran kim, nəşri-irfan cəyləyən kimdir?
Sizi irşad edir, görmürsünüz, fəttənlər, insanlar?!
Mühazirlər, müfəttirlər usanmazlar, utanmazlar,
Yazarlar hərzələr, əfsanələr, hədyanlar, insanlar.
Şəradətdən çəkib əl, xəyrə məil olmayın bir dəm.
Kəsin başlar, alın canlar, tökün min qanlar, insanlar!

Şirin (*diksinir: gözəlnilmədən bütün bədəni ilə bir anlığa titrəyir*). Buy, oldu mənə? Bədənim əsdi birdən-birə!

Ağabəyim (*məmnun*). Əsərsən də, bə sən nə bilmişdin Sabiri!
(*Oturur*.) İndiki uşaqlar da dərs oxuyur guya. Naxırçı Şamının o tərzi
Ruqiyyəsi də gəlib müəllim olub mənim üçün. Özləri iki eşşəyin
arçasın böləmmir, di gəl ki, utanmırlar keçmişdəki camaatın bədinə
söz danışirlar. Guya Niqolayın vaxtında hamı avamıymış, arvad-
kişili bütün xalq bisavadiymış. Ay-hay, başınız üçün sizin! Bunnar da
müəllim olublar öz yannarınnan (*avazla*):

– Həmədanda qonağımdan xəbər aldım ki, şeyx.
Hənsi məxluq sizin şəhəridə bişək çoxdur?
Dedi: az isə də bu şəhəridə sayır məxluq,
Leyk dabbəq ilə, səbbəq ilə eşşək çoxdur.

(*Özündən çox məmnun halda, kəsik-kəsik gülməli*.)

Şirin məfrəş içindəki yunu ortalığa çəkib, çubuqla çırpmağa başlayır.

Şirin. Sən o şeirləri elə bir dəfə eşitməyənən əzbərləmişən?..
Maşallah, maşallah, doğrudan o vaxt zəhn varmış insannarda.

Ağabəyim. Bə nə? Varıdı! Xalqın huşu-başı yerindəydi o vaxt.
O indidi ki, camaatı başibütün gic toyuğa döndəriblər. Ona görə ki,
o vaxt hər kənddə bir, ya iki xalqa yol göstərən olardı. İndi hər yerin-
dən duran camaata yol göstərir... Ancaq mən Baqi öləndinin dilinnən
bir dəfə yox, çox eşitmişdim o şeirləri. Çoxusunu köçürdüb dəftərimə,
sonra gedib evdə oturub əzbərləyirdim. (*Yanıqlı-yanıqlı yırğalanır*.)
O zəhni ki, sən deyirsən, bax ondaydı o zəhin – o Zeynal köpək-
oğlundu. Müəllimin dilinnən çıxan onun o saat beyninə həkk olunardı
– istiyir şeir olsun, istiyir heç şeir olmasın. Mən o Zeynalın elə

o ağlına-dərrəkəsinə vurulmuşdum da, bəs nəyinə vurulmuşdum?..
(*Xəyallənir*.) Aslanxan çuxurunun altındakı böyürtkənlik yadındadı,
Şirin? Orda bir cır armud var ha, böyürtkənliyin bəri yanında – bax
oraydı bizim Zeynalın görüş yerimiz... Bir dəfə yenə görüşüb orda,
Zeynalın mırtdaşa-mırtdaşa, kol-kosun dalıynan xəlvətə qayı-
dırdıq evə. Öntiqə də vaxtıydı – axşam tərəfi. Qoyun-quzu Həsə diki-
nin aşağısının, Pirverdi dağıdağının böyürdəki Qasım arxının
qırağıynan yavaş-yavaş tökülüb gəlirdi kəndə. Hələ o qotur Biləlgilin
– dəyirman arxının yanındakı evlərinin tənirəşər yerinnən yaş təzə-
yin lozzətli tütüsü də qalxırdı: Sarı Şamamanın qızı Çəpiş Matan
qazanda su qoymuşdu ki, ekizləri Gülpütaynən Güldəstəni çimdirdi-
sin. Bax o Zeynal köpəyoğlu o sözü onda dedi mənə. Gedib, dedi,
oxuyacağam Bakıda. Alim olub, gəlib səni də aparacağam yanıma.
Gəlməyinə getdi, gəlməyinə gəlmədi. Çalın-çarpaz dağ çəkdi bu
sinəmə! (*Xəyala dalır, birdən*.)

– Şanlı gördükə mənə sanki edir qövr fələk,
Mən kələk cədo edir başımə fəlvəvr fələk.
Namurad olmağın oldisə Muradı oldum,
Şimdi bilməm nə murad ilə edir dövr fələk?
Asıman oldumu surək iki gün güldü üzüm
Ki, mükəfat olaraq bunca edir dövr fələk?!
Artıq oynatma mənə sən dəxi, ey eşqi-cünun,
Mən özüm oynayıram, çalsə də hər tövr fələk!

(*Oturduğu yerdə aram-aram yırğalanır*.)

Şirin. Demək, elə o gedən getdi: heç məktub-zad da yazmadı
sənə?

Ağabəyim (*yanıqlı*). Yazmadı. Neçə il gözümü yollarda qoydu
bimürvət. Sonra da Allah bilir harda xəsbəy oldu – qırağın çəkdi bu
dünyadan.

Şirin. Nə bilirsən: bəlkə sağdı? Elə bu saatın özündə yaşayır
Bakıda?

Ağabəyim. Ay yaşadı ha!.. Elə ağıllı adamı o zamanda kim
qoyardı Bakıda qalsın?! Allahın bu dılığır kəndində bir dəne ağıllı
adam qoymadılar qala. Bir dostəsin qulağlayıb basdılar Sibiro, qalamı
da pəron-pəron, hərə dağılıb bir tərəfə getdi... Amma, bax, o Mirzə

Salman Baqi ofəndi hələ sağdı, deyirlər. Özü də, deyilənə görə, Tif-
lisdədi... Tiflisin Şeytanbazar məhəməsində hamamda çəksatan işləyir.
(*Avazla:*)

– Lənət sənə, ey cəhl, nə bidad ediyorsın?
Hər gün yeni min mələnat icad ediyorsın!
Sorməşq edərək Həbilə Qabil hərəkətin,
İnsanları insanlara cəllad ediyorsın!
Nakəslərə imdad ilə, bəkəslərə bidad –
Bir gör kimə yardım, kimə bidad ediyorsın?!

(*Ayağa durur:*) O Mehbalıdan da məktub gəlmədi, balam!.. Çıxım,
bir başmaqseyri eliyim. Görüm o kaftar Münəvvər neynir orda? Nə
xəbər olsa yenə onda olar.

Şirin (*öz əlində*). Qoribə işdi, mat qalmalı şeydi!.. (*Öz-özünə
gülümsəyir.*)

Ağabəyim (*dolur*). Nədi, bala, nədi o mat qalmalı şey?

Şirin. Deyirəm, ana, gör nəçə il öz ərinnən yaşamısan. Ancaq
bu çağacan hələ də Zeynal deyib durmusan. Ərin – rəhmətlik
Məşəqurban əmi, yəni heç yadına düşmür?

Ağabəyim (*gözlənilməz qeyz ilə*). Düşmür də, o bala, düşmür
– neynim, öldürüm özümü?! Özüvüzə adət eləmişiz: Zeynal adı
gələndə hamınız başlayırsız Məşəqurbanın gorun eşməyə. Guya
Məşəqurbanın xatirini məndən çox istəyirmiş bu camahat... Xatirin
də istəmişəm, hörmətin də saxlamışam, düz qırx il bir yastığa baş qoy-
muşam o kişiynən. Ancaq neynim, a başıva dönüm, kişi birmərrə
yadıma düşmür (*qeyzlənir*). Vallah düşmür, billah düşmür! Yüz iyirmi
dörd min peyğəmbərə, on iki imama və göydəki o bir Allaha and
olsun, heç vaxt düşmür yadıma!.. Öldüyü on ildən çoxdur, Allah məni
şil cəslin, əyər bir dəfə yuxusun görmüşəm.

Şirin (*kədərlə*). Ona görə ki, sevməmişən... Sevməyib getmiş-
sən ona...

Ağabəyim. Sevmişən, sevməmişən: kimdi, a bala, belə şeyi
itirib-axtaran. Cəhl vaxtı adamın ağlına çox şey gələr, ancaq elə ki,
getdin oturdun birinin evində – oldun onunku. (*Qayıdıb təzədən otu-
rur.*) Onnan sonra day tarıya şllaq atmağın mənası yoxdu. Bu dünya
baxta-baxtdı: qismət nədi – odu. (*Fikrə gedir.*) Dayan. Səbr elə
görüm... Rəhmətlik Sabir necə deyib onu: "Mənimki belə düşdü!"
(*Səsinə dəyişir:*)

– Gəm rahinümün oldu, mənimki belə düşdü.
Dil vərqeyi-xun oldu, mənimki belə düşdü.
El döndü cünun oldu, mənimki belə düşdü.
Tələ məne dun oldu, mənimki belə düşdü.
İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü.

(*Qalxır, əyilib ayaqlarına baxır.*) Mən doğrudan yaman arsız ada-
mam... (*Dikəlir:*) Eh, Sabir, Sabir! Fələksən, xalis fələksən. Bu dün-
yanın altın da demisən, üstün də. (*Nəşə fikirləşib, yenə əyləşir, müx-
lasər fasilədən sonra:*)

– Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçərə, səbr cəhl!
Üzün oldisə gör külfət yanında qarə, səbr cəhl!
Əsiri-qeydi-fəqr oldun, yazıq, təslimi-hirman ol,
Çalışma, bir işə getmə, fəqət məyusi-nalan ol,
Qəzaya çarə yox, gıryan ol, üryan ol, pərişan ol,
Səbur ol, şakir ol, yəni müsəlman ol, müsəlman ol!
Çatar öz rizqi-məqsəmin, dolan avarə, səbr cəhl!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçərə, səbr cəhl!

Yətərkən zalımın zülmü sənə, dövrü qəzadan bil,
Çatarkən amirin zəcri – onu qeyri-səmadan bil,
Özün öz iczine bəis olarkən məsəvadan bil,
Bu məsumiyyəti biganədən gör, aşınadan bil,
Əzil, pəmal al, axtarma buna bir çarə səbr cəhl!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçərə, səbr cəhl!

Əgər çox tənqidil olsan, bu işdən qıl fəğan, ağla,
Girişmə başqa bir tədbirə, ancaq hər zaman ağla,
Bütün dünyadan əl çək, aşkar ağla, nişan ağla,
Qapansın gözlərin, fikrin, düşünmə, görmə, yan, ağla,
Darılma, incimə, tab cəhl hər azarə, səbr cəhl!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçərə, səbr cəhl!..

(*Şirinin gözlərindən yaş axdığını görür. Aşkar sezilən həzz ilə.*) Hə,
indi durum gedim. (*Qalxır.*) Yaxşı ağılatdım səni. Elə bil ürəyimnən
dığ çıxdı.

Şirin (*vaylıqla üz-gözünün yaşını silir*). Bayaقدan şeir deməkdə
məni ağılatmağıdı məqsədin? (*Qəmli-qəmli gülümsəyir.*)

Ağabəyim. Ağla bala, ağlamaq yaxşı şeydi. (*Darvaza tərəfə
bir-iki addım atır.*) Aaz, bax gör axsamıram ki?

Şirin. Xeyr... Lap qırğıya dönmüsən – özün-özünü əbres eliyənən sonra.

Ağabəyim (*darvaza tərəfə getdiyi yerdə yenə qayıdıb Şirina yaxınlaşır*). Maşallah de, aaz, gözün deyər!.. Gördün də doxtur Miriyə necə fitil qoydum!.. Qoca dəyyusun mənə yol göstərməyinə bax. (*Yamsılayır*.) “Bakıya getməlisən. Qıçıvı kəsdirməlisən dizdən yuxarı. Ya da bu başdan yaz ərzövü cənabi Əzrayılın adına. Bunun çarəsi ya bıçaqdı, ya da Əzrayıl... Buna, madam, qanqren deyörlər...” Sözü bax; madam! Yox bir badam. Mən də deyərəm: sən kimə həkimin ciyərinə olsun qadam... Mən elə düz eləyirəm – o belinin donqarı çıxmış Miriyə mal doxturu deyirəm. Onun ağlına ağır versəydim, Bakı bəlnisələrinin qəssabları indi, qıçımın kəsilməyi bir yana, dərini də soyub, asmışdılar bəlnisənin qabağınan. Nə var, nə var – ayağımın iki barmağı bir balca çürüyəntəhər olub. Ay-hay, ölmüşdü Mehdiqulu! Guya Kosa Məşəqurbanın dəhrəsi o qədər kortalıbmış ki, iki çürük barmağı da kəsib atamıyacağımı. (*Vurnuxur, orda-burda nəsa axtarır*.) Neylədin, aaz, o dəhrəni?

Şirin. Mən o dəhrəyə əl-zad vurmamışam. Harda qoymusan orda olar. Səhər-səhər əlində çiğallamırdınmı? Nə tez çıxdı yadınan?

Ağabəyim (*pəncərəni aralayıb, içəridən – üstündə qırmızı qan ləkəsi olan – bir dəhrə çıxarır*). Oxqay, məməsin yeyərəm bunun. (*Dəhrənin sapını döndə-döndə öpür*.) Canımı bu qurtardı Əzrayılın əlinən. Göürdün də: bir il idi gecələr zarımaqdan bağırsaqlarım şişmişdi. İndi, o vaxta baxmış, kefdəyəm Allaha şükür!.. Doxtur Miri də bir yannan: dəyyus bərk qorxutdu məni. Dedim, əşi, ölmək ölməkdi, day xırıldamaq nə deməkdi. Ayağımı qoydum bax o alça kötüyünün üstünə, qaldırdım dəhrəni, çəkdim Koroğlunun misri qılıncı kimi... Şirin, Şirin, qan birdən necə fışkırdı, necə fəvvara vurdu, Allah, Allah! Görsəydin, Şirin, qorxunnan tirtab sərilərdin yerə. Yandırdım pambığı, küllün istisi basdı qanın üstünə. Ağrısı da elə onda vurdu beynimə. Onacan heç ağır-zad da bilmirdim.

Şirin (*əti çimçişə-çimçişə*). Demə! Demə!.. Sən allah, day danışma o söhbəti. Sən həmişə bu söhbəti başlayanda elə bilirəm otimi kəsirlər.

Ağabəyim. Bə nə? Hasand iş deyil, bala, düşmənin gözü çıxartmaq... (*Kəndə işarə edir*.) Xəbislər, qəvilər, qəlizlər – insan cildinə girmiş soxulcandı hamısı! Mən bunnara bir dağ çəkəcəyəm, can-ciyər, hələ bu harasıdı ki!.. (*Avazla*.) “Öylə səngindir ki, əsqali-təccübdən

yüküm, gündə min tərpenşə yer, tərpenməz əsla bir tüküm”... (*Dəhrəni əvvəlki yerinə qoyur*.) Qoy dursun yerində. Doxtur Miri gorbəgər olanda aparıb qannı-qannı qoyacağam başdaşısının üstünə. (*Qətiyyətlə darvazaya tərəf addımlayır, ancaq qapıya lap çatmaqda nəsa fıkırlaşib geri qayıdır*.) And olsun, dədəz Ağamusanın sarı bıqına, Şirin, bu gecə səhərəcən Zeynalınan, qol-boyun, kef çəkmişəm!..

Şirin (*şübhələnir: səsi titrəyə-titrəyə*) Nədi?.. Olar. Olar. Səndən nə desən çıxar.

Ağabəyim. Məhərdən ha əlləşirdim – aşırırmırdım yuxumda nə görmüşəm. Elə indicə, o qapının qabağında düşdü yadıma. (*Vahiməli*) Hə, Şirin, başı batmış deyəsən məni yanına çəkmək istəyirdi! Durub bir qara daşın dalında, deyirman arxının aşağısınan, qamışın içinnən əl eləyirdi, mənə. Bir qəribə səsnən çağırırdı məni: “Ağabəyim, Ağabəyim, Ağabəyim!” Evi yıxılmış pıçıltıyan çağırırdı... Allah, Allah, mən də az qala gedirdim ha! Yaxşı ki, birdən ağlım kəsdi. Dedim: yox, əmim oğlu, sən məni tovluyammazsan. Dedim: bilirəm – sən hardasan, mən hardayam. Cavannıq donuna girməyinən, dedim, kəf gəlirsən mənə? Başımı piyləyib, istəyirsən məni çəkib aparasan yanıma. Dedim: bilirəm – sən özün gəlməmişən, səni Əzrayıl yoldan çıxardıb. Hə, Şirin, elə bunuca dedim-demədim, bir də gördüm o deyirman arxı Zeynallı, qamışlı qeybə çəkildi.

Şirin. Yaxşı olub da: demək, ömrün bir az da uzanıb.

Ağabəyim. Hə də, bə mən nə deyirəm? Elə mən də onu deyirəm ki, Əzrayıl yofvayomatın əli bu dəfə də mıxa keçdi... Amma, Şirin, bu gecəki Zeynal da Zeynaldı ha!.. Sütül, qaraqaş, qaragöz. Özü də, Şirin, deyəm – yenə qorxuram dılخور olan: bir suyum bax o gədəyə oxşuyurdu – Rubanın o Baxış gədəsinə! (*İçin-için gülür*.)

Şirin (*pərt*). Hərlədin-firlədin, genə sözü götürüb çıxartdın o yazıq uşağın üstünə. Nə vaxtıdı ki, o uşağın? Hələ onun ağzınan süd iyi gəlir.

Ağabəyim. Paho, ufaqdır uşağım... İndicə-indicə ancaq yetir on beş yaşına, atovun gору üçün boşla bu tifi başına... (*Qapıya tərəf getdiyi yerdə*.) Heç qulun da aygır deyil, can-ciyər, di gəl ki, hırı tutanda anasının belinə dirmaşır. (*Qapıdan çıxır*.)

Şirin (*ağlaşmaraq*). Di yaxşı, yeri get. Zəhərlənməmiş rahat gedəmməzdin!

Öz-özünə şəir deyə-deyə uzaqlaşan Ağabəyimin
səhnə arxasından səsi gəlir:

Bəhri-simabi tok zəminü zaman
Cümbüşə gəldi, qopdu bir tufan.
Etdi bir növ zolzalə dili-xak,
Az qalırdı ki, sinələr ola çak.
Dəkkül-örz zahir oldu haman,
Tar-mar oldu xütcəy Şirvan!
Belə fəryad çəkdi kürreyi xak,
Sanki torpağa düşdü nəh əflak...

Ruba darvaza ağzında görünür.

R u b a (*aralıdan*). Salaməleyki!.. Nə təhərsən, ay qonşu?.. Ağabəyim xala evdədi?

Ş i r i n (*qalxır, əl-ayağa düşür*). Buy, Ruba? Aaz, nə əcəb? Gəl, bacı, gəl, xoş gəlmisən! Sən lap aya-günə dönmüsən, ay qız. Belə qonşuluq olmaz axı.

R u b a (*yaxınlaşır*). Vaxt olur ki?.. Ev işi, kolxoz işi. O Ruzgar – Allah insaf vermiş, düz bir həftə dil tökəndən sonra, bu gün bir günlüyünə birtəhər icazə almışam ki, bir torba dənimiz var aparım atım dəyirmanı... Kişilər, vallah, Şirin, bunlardan qat-qat insaflıydılar. Bu arvad tayfası lap müsibətli, and olsun Allaha! Elə düz deyirmişlər ki, arvadı vəzifəyə qoymaq olmaz.

Ş i r i n (*kətili göstərir*). Otur, sən allah, rahat otur. Mən də o samovarı beşcə dəqiqəyə odduyum bu sahat, oturaq bir istəkan çay içək. (*Rubaya zənd ilə baxır.*) Bir azca narahatsan elə bil?.. Arvadı neynirdin ki? İndicə Münəvvərgilə getdi.

R u b a (*oturur, tez də qalxır*). Yox, sən allah, Şirin, çay-zad lazım deyil! Beş dəyqə oturram sənə xatirivə. (*Oturur, bir qədər fikirləşəndən sonra.*) Bu ifritə mənim balamı deyəsən yenə incidir axı, ay Şirin?

Ş i r i n (*çaşqın*). Yox!.. Nədi ki?.. Baxışın özü deyirdi?

R u b a. Yox e... Baxışdan bəyəm söz çıxartmaq olur? Dədəsinin qopyasıdı: öldürsən, bir kəlmə şikayət-zat çıxmaz dilinnən. Xasiyyətdi: nə var – salacaq ürəyinə... Özün ki, Allaha şükür, yaxşı tanıyrsan bu ifritəni. Bilirsen ki, gözü götürmür mənim uşağımı.

Ş i r i n (*yənə qalır*). Elədi. Gözü götürmür. Bunun gözü, ay bacı, kimi götürür ki!.. Hələ indi şükürlüdü, Ruba, and olsun Allaha. Ayağının o çürüyən barmaqların dəhşətnən vurub salannan sora bir aləm düzəlib xasiyyəti. İndicə göröydün burda neynirdi! Bir tiyatır verirdi – gəl görəsən. Bunun, Ruba, elə bil heç oğlu-zadı da vecinə deyil!

R u b a. Bilirəm, bilirəm! Sən hələ nəyin görmüsən bunun?! Bu evə gəlidiyin hələ nədi ki, sənə?.. Mən, Şirin, çoxdan tanıyıram bu ifritəni. Qorxuram balamın başına bir iş gətirə, Şirin. Bu axır günnərdə bir gecə pis yuxu görürəm. (*Gözləri yaşayır.*)

Ş i r i n. Yaxşı, sən allah, qoy görək. Qərribə söz danışsən. Arvad meyniyəcək Baxışa – mən burda ola-ola?

R u b a (*ağlayır, gözlərinin yaşını silə-silə*). Bayaqdan hey çağırıram, gəlsin bir istəkan çayın içsin. Deyirəm: bu uşaq çaysız-çörəksiz hələ getdi görəsən? Çıxım görəm – çəkilib damın dalına, oturub bir ağlamaq ağlayır, peyğəmbər haqqı, Şirin, elə bil, Allah uzaq cləsin, atasının davadan qara kağızı gəlib... Gözünən üzüm giləsi boyda yaş tökülür balamın... Çağırıram: nə səs eşidir, nə söz eşidir. Dedim: yaqın yenə bu ifritənin əməli olar. Uşaqdı da – yenə gəlib dırmaşar o divara, bu da, dilinə yara çıxmış, yenə tökər ağzının zəhərini. Özü də, bilə-bilə ki, mənim uşağım meyvə acı deyil... Allaha şükür, bu il hər yer doluydu meyvəynən. Odurana – öz həyatımızda heyvalar başın yerə qoyub.

Ş i r i n (*fikirlir*). Axı, ay Ruba, bu gün o arvad söz-zad deməyib Baxışa. Bayaq mən çağırdım onu. Gördüm divardan baxır, dedim – birdən ac-zad olar. Bəlkə qəlbinə toxunub?

R u b a. Yox, sənə sözün Baxışın qəlbinə dəyməz. Yenə o arvad yaqın göz-gözə vurub, acılayıb balamı. (*Qalxır.*) Gedim, işiq ikən, o torbanı aparım atım dəyirmanı. (*Yuxarıya baxır.*) Hava da tutulur deyəsən. Göydən yağış iyi gəlir. (*Darvazaya tərəf addımlayır.*)

Ş i r i n (*Rubanın dalınca gedə-gedə*). Get, yaxşı, işinnən qalma. Özün də, sən allah, Ruba, ürəyivə salma hər şeyi. Mən ki, özün bilirəm, səhərdən axşama evdəyəm. (*Rubanı yola salıb qaydır, göyə baxır.*) Hə, gəlir yağış. Bərk, gəlir!.. (*Məfrəsi yığıldırıp uzaqlaşır.*)

Şiddətli hava gurlustu

...Hasarın arxasından boylanıb, burada kimsə olmadığım yaqın edən Baxış divardan aşb həyatə düşür. Əvvəl Baxış Şirinin şoriddən asılmış paltarlarını – heyratamiz bir eltilərlə – həris-həris öpüb oxşayır, sonra şoriddəki ağ altkəynəyini ipdən alıb bərk-bərk bağrıma basır və beləcə köynək qucağında – hasardan aşb gözdən itir... Hava bir də gurldayır.

Haradansa yağış şiriltisinə bounz səs gəlir.

II ŞƏKİL

Homin yer. Payızın son çağıdır. Yarpağı tökülmüş ağaclar...
Çılpaqlaşmış meynənin insan qoluna bənzəyən qaramtıl
budaqları homin armudun qol-budağından indi elə bərk-bərk
yapışmışdır ki, elə bil ağacı "boğmağa" hazırlaşır... Çöldə –
dumduru ay işığı. Evin pəncərəsində zəif çıraq işığı görünür.
Pəncərənin qabağında qalın şala bürünüb, kətil üstündə oturmuş
Şirin əlində nəso toxuyur. Narahət, əsəbi Ağabəyim (oynando
sırıqlı pencək) ortalıqda hirsli-hirsli gəzişir... Hardansa, ara-sıra,
qurd ulamasına oxşayan, vahiməli səs gəlir.

Ağabəyim (*qəsd* *Şirini müvazinətdən çıxarmaqdır*). Uuuuu!
Uuuuu!.. Goru çatdamış Təyyibənin bu dəli iti əvvəl-axır yeyəcək
bu kəndin başın! Belə də it ulayar? Elə bil yalquzaqdı. Dayanıb
Səhrayı-Kəbirin ortasında, uluyub İsgəndəri-Zülqorinəni yuxudan
oyatmaq istəyir ki, o da durub zurnasın züyüldəyib bu dünyanı təzə-
dən sel-suya qərq eləsin... Yağacaq!.. Bu kəndə mütləq daş yağa-
caq. İt olub hür-rəm, – əyər yağmasa. Qurd olub ularam o yiyəsiz-
sahibsiz it kimi...

(Başını aşağı salıb öz işini görən Şirinə altıdan-altıdan göz qoya-qoya bir müddət
dinməz-söyləməz var-gəl edir... İt yenə uzun-uzadı ulayır.)

– Mən deyənə qulaq asan var ki?.. Məni adam yerinə qoyan var
ki!.. Dədən Ağamusa gorbəgərin oğluna yüz dəfə demişəm – nədi
bir güllə – ovçu Cəfərquluya tapşırğınən tufəngi götürsün getsin
çaxsın o heyvanın başına: qurtarsın bu kəndi Allahın bələsinə...
Bah! Bah!.. Bah!.. Aman!.. Pis olacaq bu kəndin halı! Çox
pis olacaq!.. Vay, vay! Allah, Allah, şeytanın xata-bəlasından özün
hifz elə bu dünyanı.

(Şirinin yenə əhəmiyyət vermədiyini görüb, "valı dəyişir", *oxuya-oxuya*.)

Dərədə yatmış idim – oyatdılar oyanmadım,
Burnuma tikanları uzatdılar – oyanmadım.
Güllə partıldıtdılar, top atdılar – oyanmadım,
Saqqalımdan bir ovuc qopartdılar – oyanmadım,
Müxtəsər, hər bir əməl çıxartdılar – oyanmadım.

Şəhriməzədən cəm olub, cavanlar naz ilə gəlib,
Qumarbaz uşaqlar matuşkabaz ilə gəlib,

Mari-meymun oynadan söhbəti-saz ilə gəlib,
Müribi xoşləhcələr pak xoş əvaz ilə gəlib,
Müxtəsər hər bir əməl...

Darvaza qapısında tiqiltı eşidilir və eyni vaxtda da qapı açılır.

Ağamusa (*qapının ağzından*). Öhö, öhö, öhö... Ey bəni-insan,
kim yatmış, kim oyaq?

Şirin. Gəl, dədə, oyağıq, yatmamışıq.

Ağamusa (*yaxınlaşa-yaxınlaşa*). Düz eləyirsiniz. Lap əcəb elə-
yirsiniz. Bu camaat ki, belə oyanıb, day çətin yatar innən belə. (*Yaxın-
laşır.*) O şair necə demişdi onu, Ağabəyim?

Ağabəyim (*sərt*). "O şair" kimdi, Ağamusa?

Ağamusa. O da – sən o dərsin oxuduğun... Şirin, qızım, nədi
o kişinin adı?

Şirin (*qəhərli səslə*). Mirzə Ələkbər Sabir...

Ağabəyim (*çoxmənalı*):

– İdrakidir müsibətə mizan, əvət, əvət,
İdrakisizlərin ola bilməz müsibəti.
İdrakinin məratibinə bağlıdır fəqət
Hər bir kəsin tutulduğu əndihü-möhnəti.

Bəsindi, Ağamusa, yoxsa birini də deyim?

Ağamusa. De, quda, döşə gəlsin – işimizin adı nədi? Sən ki
şərinən başladın, biriynən çətin qurtararsan.

Ağabəyim (*kinli*). Söz ki var gövhəri-yekdancı-yiqiymətdir...
Yəni sən qanan şey deyil, Ağamusa.

– Salmaram vəsfi-duruğ ilə onu qiymətdən.
Deyirəm həcv, sözüm doğru, kolamın şirin,
Əhli-zövqə verirəm nəşə bu xoş şərbətdən.

Bir şey qana bildin, Ağamusa?

Ağamusa. Eləsin de, qanım da. Demirsən axı! Tərsliyin tutanda
ərəbəyə keçirsən – dədən Molla Məşəteymurun dilinə. (*Üşünüb,
səksənən kimi olur.*) Soyuqdu. Çöldə niyə oturmusuz gecənin bu vaxtı.

Ağabəyim. Onu qızından soruş!

Ağamusa. Qız söhbətin biz sənən qurtarmışq axı Ağabəyim... Qız o vaxt mənim idi – mənən bir evdə olanda. İndi vermişəm oğluva, olub sənin. Qız ki var – quzu dərisi. İstəyirsən börk elə, qoy başıva. İstəyirsən əsgəri tək tulla ayağının altına.

Ağabəyim. Elə börk sənin kimi hökumət adamına yarasır: kənd sovetinin sədrinə! O ki qaldı evdə oturmamağa, ona da öz matağından xəbər al. (Müəmmalı Soruş gör, qızın niyə əl çəkmir bu həyətdən?)

Şirin. Dədə, vallah, özündədi taxsır. Özü darıxır evdə, məni də bahana eləyir.

Ağabəyim (davakar). Aaz, mən darıxıram evdə?!

Ağamusa. Yaxşı, yaxşı, başlamayın görək... Hə, Ağabəyim, (söz axtarır) deməli, Mirzə Ələkbər Sabir... O Zeynalı da, əyər qalırsa, Allah salamat eləsin. O da sənin kimi qiyamət şeir deyən idi.

Ağabəyim. Vurub mixa, nala, gəlib çıxdın Zeynalı... Müsəlman, deyirlər, ya bəc olar, ya gic. Sən də, can-ciyər, öz aramızdı, gicini də lap betərinənsən. Sözü var, söz danış, Zeynalın nə işin qalıb?

Ağamusa (incimədən). De, de, taxsır mənədi. Görək o vaxt milsə Məhəmmədə deyəydim, sən aparıb basaydı qoduqluğa: dəhrəynən o hoqqanı çıxartdıgım üçün.

Ağabəyim. Bəyəm mən o dəhrəynən milsə Məhəmmədin dədəsin sünnət-zad eləmişdim ki, məni aparıb qataydı qoduqluğa? Mən öz şəxsi canıma qəsd eləmişdim.

Ağamusa. Hökumət üçün can elə candı da, can-ciyər. Orası can sahibinin mərifətinnən asılıdır ki, ya burda ayın işığında şərinən, qəşəng-qəşəng sözlərinən gecəsini yola verir, ya da gedir oturur məcidin qabağında xoruz səs eşitməmiş şeyilər buraxıb, dəli eləyir bu kəndin onsuz da dəli olmuş camahatın. Eşitməsən də, təzəlikcə nə çıxardılar? Guya dünyanın gecə Şayistənin gəlini Mahizər eşşəyinən dəyirmənnən gəlirmiş, o burnu fırtıqlı Məstən gədəsi də eşşəyin tərkindəymiş. Qəbiristanlıqdan keçəndə görürlər bir çəpiş dolanır qəbrin yanında. Mələykonin beş-altı gün bundan qabaq ölən o çıxotka qızı vardı ha – Dinarə – onun qəbrinin... Eşşəyinən gədə qabaqda gedirmiş. Mahizər də onlardan aralıdaymış. Birdən daldan səs gəlir Mahizərin qulağına. Dönüb görür hamı çəpişdi, adam kimi danışır, özü də – o ölən Dinarənin səsiyənə.

Şirin nigaran halda, diqqətli Ağamusağa baxır:
Söhbət Ağabəyimi də bərk maraqlandırır.

Ağabəyim. Nə danışır?! De də, mıs-mısın demisən, Mustafanın da de!

Ağamusa. Çəpiş öz diliyən deyir ki, bəs mən oyam – Mələykonin o ölən qızı. Bizə, deyir, gecələr icazə verirlər o dünyadan bura gəlməyə. Ancaq insan şəklinə gəlsək, deyir, tanıyarlardı bizi. Ona görə də, dəyişirik cildimizi, düşürük heyvan şəklinə. Keçi, qoyun, it, pişik, nə bilim, day nə... Mən də, deyir, çəpiş deyiləm, Mələykonin qızı Dinarəyəm. Gəlmişəm kəndə xəbər verəm ki, davaya gedənərin on bir nəfəri ordadı bu sahat: yəni o dünyada. Hamısı da behişdə, kef-damağındadı. O adamların kimliyini bilmək istəyənlər, deyir, bu çərşənbədən ta gələn cümə gününəçən görək hər gecə gedib məsciddə otursunlar. O on bir adam da növbəyənən gəlib məsciddə ruh şəklinə zühur eləyəcəklər. Ancaq bu şərtən ki, məscidə gedənlər çəpiş məsələsini görək birmərrə yaddarına salmasınlar... Özü də çəpiş danışa-danışa, deyir, Mahizərin dəliyəcə düz Becan arvadının qapısının ağzınacan gəlir. Orda Mahizər dönüb dalına baxanda birdən görür ki, yoxdu çəpiş.

Yenə haradasa it ulayır. Onun vahiməli səsi sanki yeri-güyü lərzəyə gətirir.

Ağabəyim. Yağacaq... Göydən daş yağacaq!.. İnsanın ah-nələsinnən göydəki quşlar da zar-zar zaryacaq... Ulduzlar göydən dolu kimi başımıza töküləcəklər!.. Tökülməsə, it olub ulayaram, Ağamusa!

Ağamusa (çəşqin). O niyə elə? (Güləmsəyir.)

Ağabəyim. Ayıb olsun, ayıb olsun! Hələ utanmırsan, soruşursan... Mən sənə neçə dəfə demişəm, ay keçdi südü əmmiş, o ovçu Cəfərquluya xəbər elə, getsin bir yaxşı güllə çaxsın o itin tənəsinə. İt ki qurd kimi uladı – dünyanın axırındı... Zabitənin o tüləmiş qara toyuğu düz bir ay sərəsər xoruz tək bannadı. Axırı gördün də nə oldu: bu boyda dava düşdü yer üzünə! İndi də, deyirsən, Allahın bir arıq iti yesin bu kəndin başın?

Ağamusa. Yeməz, qorxma. Cəfərqulu naxoşdur. Yatır neçə vaxtdı. Duran kimi deyərəm – gedər işin bitirər o itin.

Şirin (gözlənilmədən, çılğın). Yox, dədə, yazıq deyil? Günahdı axı. O da Allahın heyvanıdı!

Ağabəyim (Şirini göstərir). Görürsən də – başıma qoyduğun börkü! Canı çıxar mən deyən sözə qəmiş qoymasa... Özü naxoşdu.

arvadına de. Cəfərqulunun arvadı Cahan ərinnən də yüz dəfə yaxşı atır tufəngi.

Ağamusa. Deyərəm, deyərəm... Təki sənin köylün xoş olsun c, ay quda. İtdi də – ağlını itirib, uluyur. Elə elərik day ulamaz bunnan sora. Sən onu de ki, bu şeyiə yayannarın ağzını necə yumaq? Bu qədər şeyiə olar? Bu kəndi yıxsə, elə o şeyiələr yıxacaq, and olsun Allaha!.. Gah cinnər yığıb anbarın qabağında toy eləyir, gah alarvadi gecünən kolxozun massivində özünə oynaş axtarır. Hər sahat bir şey uydurub gic eləyirlər camahatı.

Ağabəyim. Bismillahir-rəhmanir-rəhim!.. Onu kim deyir ki, anbarın qabağında?..

Ağamusa. Eşitməmişən? O günnərdə anbardar Ağasəf çayçı dükanında utanmaz-utanmaz öz diliylə danışmış. Deyir: anbarın həyətidəki qarovulçu budkasında gecəyarıdan bir az sonra görür, bərk yuxusu gəlir... Guya o budkada gecə səhərəcən fishafis yatan mənmişəm, o deyilmiş... Gözləri yumulan kimi birdən qulağına çalğı səsi deyir. Durur görür, anbarın qapısının ağzında bir vur-çatdasındı ki, gəl görəsən. Tar-qaval, zurna-balaban – hamısı qarışb bir-birinə. Plov qazanı da bir tərəfdə buğlanır, dəm-dəsgahınan. Deyir: ya Allah, dedim, verdim özümü qazanın yanına. İkiəlli yapışdım qazannan, deyir, elə bir cə dəfə bismillahir-deyən kimi, bir sürü cin-şəyatın...

Ağabəyim. Bismillahir-rəhmanir-rəhim!

Şirin. Bismillah, bismillah!

Ağamusa. ...deyir, qeyb oldu hamısı. Səhər, deyir, qazanı götürüb gəldim evə, bütün külfətinən düz bir həftə şam-nahar plov yedik. Ancaq arvadım Zinyət köpəyin qızı, deyir, tənbellik eliyəsən – qazanı yumuyasan, götürüb, eləcə yağlı-yaglı atasın damın dalına. Bir gün, deyir, getmişdim şəhərə dəllək dükanında başımı qırxdıram, elə, deyir, bazarın qabağınan təzəcə burulmuşdum ki, bir də gördüm daldan lap yavaş səsnən çağırırlar mənə: "Ağasəf!.. Ağasəf!" Deyir: səs tanış gəlir, ancaq dönüb baxıram, görürəm heç kəs yoxdu. Birdən qayıdasan ki, "bəs, Ağasəf, plovu yeməsən – halal xoşun olsun, bəs arvadın Zinyət o qazanı havaxt yuyacaq ki, gələk aparaq?"

Şirin (bərk qorxmış). Bismillah, bismillah!

Ağabəyim. Bismillahir-rəhmanir-rəhim! Ya rəhim Allah!

Ağamusa. Əlqərəz, Ağasəf oradan gələn kimi qazanı yudurt-durub, gecə qarovulçuluğa gedəndə aparıb qoyub anbarın həyətidə əvvəlki yerinə, onnar da gəlib gecəynən götürüb aparıblar omanəti.

Bir sözlə, gic toyğun sayıqlamağı. O Mirzə Ələkbər kişi necə deyir, quda? O gün deyirdin ha: fitnə göyörir hər qarış torpağımızdan...

Ağabəyim (amiranə):

– Zülmətsevər insanları üç-beş yaşımızdan,
Fitnə göyörir torpağımızdan, daşımızdan.
Tarac edəriz, bac alarız qardaşımızdan,
Çıxmaz, çıxma bilməz də bu adət başımızdan...
Əslafımıza çünki həqiqi xələfiz biz!
Öz qəvmümüzün başına əngələləfiz biz!..

Ağamusa (vəcd ilə). Pəh!.. Sözbə bax c, kişidə! Kül olsun tərpsinə indiki yazanların...

İt ulayır. Yənə bir müddət səhnəyə vahiməli sükut çökür.

Ağabəyim. Uuu! Uuu!.. Bəlkə, Ağamusa, heç it deyil o... Təyyibənin özüdü – uluyur qəbrinin içində.

Ağamusa (incik). Deyirəm də! Nə Allahdan qorxursan, nə peyğəmbərdən!.. Biz də, Ağabəyim, sənnən uluyacağıq o qəbirdə. Bizimkinə də bir şey qalmayıb...

Həradasa güllə açılır. İt ağrı-ınlı bir səslə son dəfə ulayıb, səsinə kəsir. Şirin hıçqırıq içində boğula-boğula durub qaçır.

Ağabəyim. İlahi, min şükür, bu xatadan qurtardıq deyəsən!

Ağamusa. Yəqin Cahan olar. Arvadda ürəyə bax, gecənün bu vaxtı!.. Getdim. Gecəz xeyrə qalsın! (Sürətlə uzaqlaşır.)

Ağabəyim (kefi kök). Get. Xooş, hoş getdin... Barı rahat yata-nıq bu gecəni. (Gedə-gedə)

– Qeyrət edib çalışdın, düşdün qabağa, millət!
İndi bir az da dincəl, baş qoy yatağa, millət!

(Çıxır.)

Tədricən qaranlıqlaşan səhnədə tar-qaval, zurna-balaban.
Ortaqlıqda – az qala adam boyda – nohəng plov qazanı.
Şeytan libasına girmiş bir dost – ağ, qırmızı, qara, yaşıl.
Sarı rəngli adam qazanın dövrəsində oxuya-oxuya
çirtiq çalib oynayır.

Solo. Qeyrət edib çalışdın, düşdün qabağa, millət!
 Xor. A millət, a millət!
 Solo. İndi bir az da dincəl, baş qoy yatağa, millət!
 Xor. A millət, a millət!
 Solo. Hər yerdə, hər məkanda hər dürlü iş qayırdın!
 Xor. Qayırdın, ay can, ay can!
 Solo. İslama xidmət etdin, məzhəbləri ayırdın!
 Xor. Ayırdın, ay can, ay can!
 Solo. Yüzlərcə cöqə yatdın, minlərcə söz buyurdun!
 Xor. Buyurdun a, buyurdun!
 Solo. Hər gündə bir cəməət atdın qırağa, millət!
 Xor. A millət, a, a millət!
 Solo. İndi bir az da dincəl, baş qoy yatağa millət!
 Xor. A millət, a, a millət!
 Solo. Uyquda ikən ələm, əfradını oyatdın!
 Xor. Oyatdın, ay can, ay can!
 Solo. Cümlə millət içində öz şəninini ucaltmış!
 Xor. A millət, a, a millət!
 Solo. Hörmətli ad qazandın, ali məqama çatdın!
 Xor. A millət, a, a millət!
 Solo. Əhsən, səd əhsən, əhsən bu təmtərağa, millət!
 Xor. Can, ay can, əhsən, əhsən!
 Solo. İndi bir az da dincəl, baş qoy yatağa, millət!
 Xor. A millət, a, a millət!
 Solo. İslam üçün görəkməz kafirlərin şüarı!
 Xor. Şüarı, ay can, ay can!
 Solo. Qoy onların ucahsın hər qəsri-zərnigarı!
 Xor. Nigarı, ay can, ay can!
 Solo. Biz gözlərik fəqət bir cyvani-xüldzarı!
 Xor. Dzarı, ay can, ay can!
 Solo. O yerdə hurilərlə dolluq otağa, millət!
 Xor. A millət, ay can, ay can!
 Solo. İndi bir az da dincəl, baş qoy yatağa, millət!
 Xor. A millət, a, a millət...

Pordo bağlanandan sonra da "vur-çatlaşm" davam edir.

II HİSSƏ

III ŞƏKİL

Məkan dəyişməyib. Səhnədəki fantastik mənzərəyə yəqin ki, Şirinin tozəo yuxusuna giren qorxunc əhvalatların sonuncusudur; əvvəl gördüyümüz şeytan cildinə girmiş rəngbərgə adamlar indi hamısı eyni (qara) paltarla səhnədə yan-yana uzanıb xor-xor yatır. Əlində (çömçə yerinə) dəhşət tutmuş tünd-qırmızı paltarlı Ağabəyim nəhəng qazanın yanında zəhmətə dayanıb. Otağın qapısı yavaş-yavaş açılır və cecimə bürünmüş Şirin qapının ağzında görünür.

Şirin. Bismillah, bismillah, bismillah!..

Və Şirinin üçüncü "bismillah"-ında səhnədəki yuxu mənzərəsi tamam yoxa çıxır. Səhnədə ağımtıl (soyuq) işıq qalır; ulduzlu səma, hasarın üstündə – nazik qar tobaqəsi və oradan arabir boylanıb baxan Baxış... İçəridən ara-sıra Ağabəyimin xorultusu eşidilir.

Şirin (*Baxış görmür, səhnənin qabağına gedə-gedə*). Odu bax, odu, Səyyad, bizim ulduzumuz... O ulduza sən də baxırsan, Səyyad?.. Sən gedənnən bəri, dərdin mənə gəlsin, a Səyyad, gecənin düz bu vaxtı həmişə pis-pis yuxular görəb, ayılıram. Üzümlü o ulduza tutub sənnən səhərcədən danışaram... Neynim, kağız yazamıram, dərdin alım. Yazmağına lap gecəynən yazaram. Ancaq mən sənə necə yolluyam o məktubu? Özüm rayona gedəmmirəm. Mən o məktubu özgöyə necə etibar eləyim?

...Burada, Səyyad, işlər olub, sənə xəbərdən xəbərin yox... Uzaqdasan, Allah-Allah, sən nə yaman uzaqdasan, a Səyyad! Nə bilim, bəlkə elə uzaqda olmağın yaxşıdı, çünki heç nədən xəbərin yoxdu.

...Sənə güllə atanın ürəyinə güllə dəysin, a Səyyad, sən o vaxt, qolu sarıqlı, bir gecəliyə gəlib-gedəndən sonra Təyyibə xala azarlayıb durduğu yerdəcə rəhmətə getdi. Çopuru da gülləynən vurdular, Səyyad, yazığı qoymadılar yaşasın. Bir tərəfdən baxanda, nə bilim, bəlkə elə ölməyi yaxşıydı. Tək qalıb, elə bil dəli olmuşdu. Gündüz səsi çıxmırdı. Ancaq elə ki axşam oldu, qaranlıq düşdü, təklindən qırd kimi uluyurdu səhərcədən – adamın ürəyinə üşütmə səhirdi... Deyirdilər, quduzlaşıb, ancaq yalan deyirdilər, Səyyad. Vallah, heç bir dəməci da quduzlaşmamışdı. Hamısı camaətin uydurmasıydı.

...Bir dəfə ürəklənib, axşamətərəfi bir parça çörək götürüb getdim sizə, Səyyad. Deyirdim: çörəyi hasardan ataram həyətə, çıxıb gölləmə; yesin, yazıqdı, ac qalmasın. Ancaq çatıb gördüm ki, sonquyub oturub qapının ağzında. Məni görəndə bir sevindi, bin oyun çıxartdı ki, heyratimnən öldüm, qaldım yerimdə. Çörəyə heç məhəl də qoymadı. Bəlkə bir sahat, yarım sahat eləcə qolumu-qıcımı yaladı – elə bil övvəldən tanıyırdı məni... Neynəsin, yazıq adamsızlamışdı. O cür ulayanda da, nə bilmək olar, bəlkə adamları çağırırdı. Ancaq adamlarda hardandı o ürək? Adamlar yaman pis olub, dərdin alım.

...Deyirdin: dava tez qurtaracaq. Bə nə oldu, Səyyad? Bu dava niyə qurtarmır? Axı day heç kəsə də səbir qalmayıb. Bezib camahat. Mənim işim lap çetindi, ağrın mənə gəlsin, a Səyyad. Boyluyam. Qamımda sənə uşaq bəsləyirəm – öti ötinnən, qanı qanınnan. Hələ ki, bilinmir. Gec-tez bilinəcək axı, Səyyad. Bəs onda mən yazıq neyniyəcəyəm. Sənə qurban olum, a Səyyad?!

Övvəl hasarın arxasından hiçqırıq eşidilir. Sonra Baxış başını qaldırıb, yaşı axan gözlərini Şirinə zilləyir.

Şirin (*qorxu və heyrat içində donub qalır*). Ay Allah, bu nə zülümdür?! Nə istəyirsən mənə, ay evi yıxılmamış? Mənim öz dərdim özümə bəs deyil?

Baxış başını torpədir: yaşlı gözlərilə gülümsəyir.

Şirin. O divarın dalınnan niyə ol çəkmirsən? Özü də, bu soyuqda, Allah, gecənin bu vədəsi... Ölərsən vallah, ölərsən, ay bədbəxtin balası. Ağlın olsun, mən sənə anan yerindəyəm.

Baxış (*hiçqırıq içində*). Qorxma, gələcək Səyyad dayı. Tez gələcək... Sən gözəlsən. Sənnən gözəl heç yanda yoxdu!.. (*Gözlərindən yaş axır*.)

Şirin. Səyyadı da bilirən demək. Gündü görmüsən hər şeyi... Öldür məni, ay Allah, bu nə zülümdü!

Baxış. Qorxma, demərəm. Heç kəsə, heç kəsə demərəm... Sən gözəlsən, qorxma, demərəm heç kəsə.

Şirin. O köynəyi də şəriddən sən götürmüşsən demək? (*Baxış başı ilə "hə" işarəsi verir*.) Neynəmişən, aparıb gizlətmisən?

Baxış yenə başı ilə təsdiq edir.

(*Yalvarır*.) Get gətir də, nə olar, Baxış? Qurban olum, get tap gətir o köynəyi. Gizlədib neynirsən özgecni paltarını?

Baxış başını torpədir, "yox" işarəsi verir. Səhnə arxasından Rubanın səsi.

Rubə. Baxış, hardasan, a bala? Subaşına getmək bu qədər çətin axı.

Baxış bir anın içində yox olur. Şirin səhnənin ortasında çəşib qalıb. Və yenə epiloqun sonundakı mahni səsləndikcə, təcridən səhnə işıqlanır.

Hər yolun bir başı var, gölləm, a dərdin alım...

IV ŞƏKİL

Yaz mənzərəsi. Aləm – çiçək içində. Meynənin toxucə oyanan qapqara budaqları ağappaq çiçək açmış armuda yenə hər tərəfdən bərk-bərk sarınıb. Ağabəyim armudun dibindəki kordidə eşələnir... Ağamusa daxil olur.

Ağabəyim (*kərdidən aralanır*). Gəl, Ağamusa, yaxşı gəlmisən. Ağamusa. Nə var? Nə hallırsız? (*Boylanır*.) Qızım hanı bəs? Ağabəyim. Çəşmədədi. (*Kətli göstərir*.) Otur görüm, yanını qoy ora. (*Ağamusa yaxınlaşır, pıçılı ilə*.) Deyəsən, işlər fırıqdı, Ağamusa. Pis bir şey damıb ürəyimə.

Ağamusa. Yaxşı, qoy görək səhər-səhər... Sözü düzünə qalsa, ay quda, sənə ürəyivə haçan yaxşı şey damıb ki? (*Gülür*.)

Ağabəyim (*vahiməli*). Zarafata salma, Ağamusa! İş var ortada. Kişinin bu qıt vaxtı qızın dombulun doldurub deyəsən.

Ağamusa (*qorxmus və çaşqın*). Nəyin doldurub?... (*Birdən dik ayağa durur*.) Nə gic-gic danışırısan, ay arvad?! Başın xarab olub, nədi?!

Ağabəyim. Anqırma. Otur yerində. Deyilən sözə qulaq as... Mən bu işdən övvəl də bir az şübhəliydim. İndi görürəm şübhəm düz çıxır. Qızın yerləşinnən-yatışinnən xoşum gəlmir.

Ağamusa (*heysiz oturur, dediyinə inanmadan*). Elə şey deyirsən, bişmiş toyuğun gülməyi gəlir!

Ağabəyim (*inamla*). Mən də uşaq doğmuşam, Ağamusa, bir şey bilməsəm, demərəm!

Ağamusa. Hardan axı? Nəyinən? Kənddə kişi qalib bu sahat?
Ağabəyim. Hə də, bə mən nəyi deyirəm?! Yəqin o gedəymən
çaşqa-losqaymış qızın – Rubanın o Baxış gödəsiynən.

Ağamusa (*yenə yerindən dikəlir*). Axmaq-axmaq danışma, ay
arvad! Baxış havaxtdan kişi oldu. Onun özü uşaqdı hələ.

Ağabəyim. Uşaqdı, uşaq deyil – onu qızınnan xəbər al. Ancaq
çox götür-qoy eləmişəm: bə kənddə ayrı adam ağılıma gəlmiş.

Ağamusa (*halsız oturur*). Yəni o qədər arxayınsan?

Ağabəyim. Bəli, arxayınam! Dünənəcən bir az şübhəliydim.
İndi day şübhəm-zadım yoxdu.

Ağamusa. Lənət şeytana! Lənət şeytana!.. Bə indi nə olacaq
bu işin axırı?.. Bəlkə mamaça Qızıtamama deyək, gəlsin xəlvəlcə
bir oncam çöksin bu işə?

Ağabəyim. Onnan keçib. Qızıtamamlıq iş qurtarıb!.. Hələlik son
o gödənin bir ağzın ara, deyirəm. Görək özü boynuna alır, ya almır?

Ağamusa (*qalxıb, key-key hasara tərəf baxır*). Hə?.. Onu elə-
mək olar. İndi evdədi, görəsən?

Ağabəyim. Evdə olar. Yaxşı vaxtdı. Ruba da çöldədi bu sahat
– işdədi.

Ağamusa (*əl-ayağı əsə-əsə*). Yaxşı, it oğlu it!.. Bu sahat soni
parça-parça eliyəcəyəm. Qoy tutub güllələsinlər məni! (*Sürətlə dur-
vazaya tərəf cumur.*)

Ağabəyim. Qabaqca bir dindir adam kimi.

Ağamusa çıxır. Ağabəyim hasarın dibində qulaqlarını şokləyib dayanır.
Səhnə arxasında:

Ağamusa. Orda neynirsən, a bala? Yaxın gəl, işim var sənnən.
Baxış. Dərsimi oxuyuram, Ağamusa dayı... Anam yoxdu evdə.
Bosdandı.

Ağamusa. Bə məktəbə niyə getməmişən, it balası it?

Baxış (*ağılsızınaraq*). Mən ikinci smen oxuyuram, məni niyə
söyürsən, Ağamusa dayı?

Ağamusa. Özün bilirsən, niyə söyürəm. Di tez ol, gəl yaxına.
Əlimnən onsuz da qaçammıyacaqsan!

Baxış. Uuf! Burax qulağımı, Ağamusa dayı! Qələt eləmişəm.
Day o işi eləməyəm... Bir də baxmaram hasardan.

Ağadan sort hərəkətlə sındırılan budağın səsi eşidilir.

Ağamusa (*budaqla Baxışı çırpır*). Al, bu – biri, it küçüyü!..
Bu ikisi, bu üçü, bu dördü, bu beşi... Qışqır, nə qədər qışqırırsan.
Əldürməyincə sənnən əl çəkməyəcəyəm.

Ağac hər dəfə şappıldadıqca “Oxqay! Oxqay!” – deyən Ağabəyimin sanki
ürəyindən tikan çıxır... Baxışın hiçqırıq qarışıq naləsi getdikcə zəifləyir.

Ağabəyim (*sadistcəsinə*). Uf, uf, a Zeynal, a Zeynal, o vaxt səni
da dədəmə döydürəydim görək!.. Mələyyədin! Beləcə zingildəy-
din küçük kimi!.. (*Hasardan aralanır, ləzzətlə gəzişə-gəzişə, həzz ilə:*)

– Səd şükr ki, oldu nuri-baran
Məşrutə ilə bu xaki-İran!
Rəxnə yetişib binayi-zülmə,
Yer qalmadı kəndxudayi-zülmə.
Zülmün, sitəmin çırağı söndü,
İran yenə bir behiştə döndü.
Hakimlərin ixtiyarı bitdi.
Dehqanların intizarı bitdi.
Bundan sonra rəncəbər döyülməz,
Nahəq yerə binəva söyülməz.
Salmaz bizi mülkədar rəncə,
Qurmaz bizə bir daha işgəncə.
...Vur, vur ki, gotirməyibdir arpa.
İnsan dözəməz bu şarpa-şarpa.
Vur, vur ki, bir az da mostkaməm,
Canım çıxar, vurma, bədəvəməm.
Fəryada yetiş, amandır, Allah!
...Ələ lənətillahi ələl-qovmüzzalimin!..

Hasarın o tayında küçə qapısı borkdən çırpılır.

Ağamusanın səsi (*təngnəfəs*). Mən gətdim, Ağabəyim. Böyün
gəlmədim bəlkə. Gecə iclas var qulubda.

Baxışın iniltisi eşidilir.

Ağabəyim (*iri qazan gətirib, Şirinin yuxuda gördüyü qazanın
yerində, ocaq üstə qoyur, qazanın altına çır-çırpır atır və bütün bu
işləri görə-görə öz-özünə, ahəstə, şeir deyir*):

– Xəyalimə gəlirlər indi yadə saldıgım günlər,
O günlər, ax, o günlər, ax, qadasın aldıgım günlər.
Yaşardım padışahlartək, nə var dünyadə bilməzdim,
Nə istərdim olardı hazırı amadə, bilməzdim.
Kim acdı, toxdu kim, hər kim gedir bərbadə bilməzdim.
Təməm ömrümdə yoxdur birçə qeydə qaldıgım günlər.
Xəyalimə gəlirlər indi, yadə saldıgım günlər,
O günlər, ax, o günlər, ax, qadasın aldıgım günlər...

Yenə hasarın dalında küçə qapısı bərkənd çırpılır. İniltili bir
hıçqırıqla küçə ilə harasa qaçan Baxışın ürəyi yerindən oynadan,
naləli səsi eşidilir. Belinə şal bağlamış Şirin ağlaya-ağlaya daxil
olur. Su dolu vedrələri artırmanın qabağına qoyub, otağa keçir və
otaqdan (səhnə arxasından) bir müddət Şirinin kəsik-kəsik
höknürtüsü eşidilir.

Ağabəyim (*hər iki vedrənin suyunu qazana boşaldır, əlini əlinə
sürtə-sürtə*). Bir yaxşı çimək bu gün! (*Ocağı yandırır otağa girir.*)

Səhnənin işığı tədricən sönür və ocağın üstülüyü işartısında
bir dostu şeytan libaslı adam yenə səhnəyə daxil olub,
qazanın dövrəsində çalib oynağa başlayırlar.

Solo. Bir bölük boşboğazlıq heyvərək – adətimize.

Xor. Çırmanarıq keçməyə çay gəlməmiş.

Solo. Doludur lənət ilə, qeybət ilə söhbətimiz.

Xor. Başlayırıq qızmağa yay gəlməmiş.

Solo. Oxumaqdan payımız yox, yazıdan qismətimiz.

Xor. Söz veririk indi, bir ay gəlməmiş.

Hamı. Asta qaçıb dürtülərək xəlvətə,

Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə.

Qeyrətimiz bəllidir hər millətə.

Solo. Hər sözə çuğlaşırıq, hər bir işi qurdalarıq.

Xor. Bu vəhşiyi gərənkarına şükür, Xudaya!

Solo. Harda bir nur görürsək, ona qarşı olarıq.

Xor. Şəhr içrə bu heyvanlarına şükür, Xudaya!

Solo. Bəzinə diş qıcadıb, bəzinə quyruq bularıq.

Xor. Qeyrətli müsəlmanlarına şükür, Xudaya!

Hamı. Bu vəhşiyi gərənkarına şükür, Xudaya!

Şəhr içrə bu heyvanlarına şükür, Xudaya!

Qeyrətli müsəlmanlarına şükür, Xudaya!

Səhnə arxasından Şirinin höknürtüsü ucalır və səhnədəkilərin hamısı
üzlərini səs gələn səmtə tutub, bir müddət hərəkətsiz qalırlar. Səs kəsilir.

Solo. Deyilik naşı, bu işdə ağarıbdır yalımız.

Xor. Əqrəb kimi neşlər gücü var dırnağımızda.

Solo. Bilirik dini-müsəlmanı bu gün öz malımız.

Xor. İslam susuz olsa, su yox bardağımızda.

Solo. Üzüqırıxıq deyilik, bir şələdir saqqalımız.

Xor. Hər künədə min tülkü yatıb çardağımızda.

Hamı (*sinə döyə-döyə, mərsiyə üstündə*).

Qafqazlı adı aləmə ikrah rəsandır,

Quldur-qoçumuz zülmədə məşhəri-cahandır,

Kim dərsə tərəqqi edirik, mənəcə, yalandır.

Solo. Dəryatək axan qanlarına şükür, Xudaya!

İşani-zəvi şanlarına şükür, Xudaya!

Səhnə arxasından bu dəfə Rubanın səsi gəlir və səhnədəkilər yenə
qulaqlarını şəkilyib torpənmodan səs gələn səmtə baxır.

Ruba (*səhnə arxasından, ağlar, naləli səslə*). Evim yıxılıb, ay
camahat! Balam qaçıb evdən! Ay el, ay eşidən, balam yoxa çıxıb!..
Baxış, ay Baxış, ay Baxış! Hardasan səs ver, ay oğul!..

Uzaqlaşan səsən oks-sodası bir müddət səhnəni,
zalı lərzəyə gətirir. Səs kəsilir.

Solo. Möminük keflənərək arizuyi-cənnət ilə.

Xor. Biz qoca qafqazlı igid ərlerik!

Solo. Oxumuşlar adını yad edərik lənət ilə.

Xor. Cümlə hünərməndləriz, nərleriz.

Solo. Düşmənik elm ilə, insaf ilə, hürriyyət ilə.

Xor. İş görəcək yerdə söz özbərləriz.

Solo. Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə!

Xor. Qeyrətimiz bəllidir hər millətə!

Solo. Cümlə cahan yatsa da biz yatmırıq.

Xor. Yatmırıq! Yatmırıq!

Solo. Qeyrəti-milliyəmizi atmırıq.

Xor. Ay bərkəllah bizə!

Solo. Əhlimizi özgələmə satmırıq.

Xor. Satmırıq! Satmırıq!

Solo. Bir quruşa, bir pula, ya bir çetə.
 Xor. Bir quruşa, bir pula, ya bir çetə!
 Solo. Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?
 Xor. Qeyrətimiz bəllidir hər millətə.
 Solo. Bizdə görünməz nə fəsadü nifaq.
 Xor. Az nə fəsadü nifaq!
 Solo. İşləməyə bir-birimizdən qoçaq.
 Xor. Ay bərəkallah bizə!
 Solo. Bax budur, islamı gətirdik qabaq.
 Xor. Gətirdik! Gətirdik!
 Solo. Bax, belə xidmət olunar millətə.
 Xor. Millətə! Millətə!
 Hamı. Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?
 Qeyrətimiz bəllidir hər millətə!
 Solo. Şadam, gələcək günlərimiz keçsə bu nisbət,
 Qorxum bu ki, gündən-günə bədtər ola halət.
 Bir gün gələ, bidar ola bilcümlə cəməət.
 Meydana çıx bizdəki hər dürlü xəyanət...
 Xor (*sinəyə döyür, mərsiyə üstündə*).
 – Yetməzdi bu kim, millətin əhrarı ayıldı!
 Arif deyilən bəzi füsunkarı ayıldı!
 Şair ləqəbində neçə idbarı ayıldı!
 Solo. Şair ləqəbində neçə idbarı ayıldı!
 Xor (*yənə mərsiyə üstündə*).
 – Ey vay ki, heysiyyəti millət götürüldü,
 Millətdə olan büsbütün adət götürüldü!
 Solo. Var idi bu millətdə qabaq bir gözəl adət –
 Bir şəxsi-müsəlman cləyən vaxtdə rəhlət,
 Meyit hələ bəstərdə uzansın deyər rahat,
 Qüsl olmadan əvvəl edilirdi ona hörmət.
 Xor. Eyvah ki, əvaxirdə bu hörmət götürüldü.
 Millətdə olan büsbütün adət götürüldü.
 Solo (*sual şəklində*). Rüşvət götürüldü?
 Xor. Yox!
 Solo. Nifrət götürüldü?
 Xor. Əsla!
 Solo. Kın-küdurət götürüldü?
 Xor. Yox! Əsla! Əsla!

Solo. Bəlkə rəzalət götürüldü?
 Xor. Elə şey yoxdu!
 Solo. Bəlkə cəhalət götürüldü?
 Xor. Ay götürüldü ha!
 Solo deyən (*qalanların üzünə tüpürür*). Tfu!
 Qalanlar (*solo deyən üzünə tüpürür*). Tfu!..

Cürbəcür nalayiq hərəkətlər edə-edə qaçır səhnədən dağılışırlar.

V ŞƏKİL

Köhnə qaydada kəndsayaqı bəzədilmiş otaq. Gecədir, taxçada yeddilik
 چراغ yanır. Otağın ortasında kətil qoyulmuşdur və o kətilin qabağında
 Şirin, başaşağı, diz çöküb oturmuşdur.

Ağabəyim olındəki döhrəni yuxarı qaldırıb, cəllad kimi. Şirinin başı
 üstündə dayanmış və bu Ağabəyimin bir suyunu III şəklən əvvəlində
 gördüyümüz olındə (çömçə yerinə) döhrə tutmuş Ağabəyimə bonzoyir.

Ağabəyim (*mollasayağı ahəng ilə*). Allahummə səlli ələ
 Muhəmmədin və ali Muhəmməd!.. Yer, göy, Məğrib və Məşriq –
 bu dünyada nə var – Allahındır. Onun əmrinə, onun sərəncamına
 tabedir... Bismillahir-rəhmanir-rəhim! (*Salavat çevirir*:)

– Yataram illəllah!
 Duraram inşaallah!
 Dilimdə: əshədu əlha
 İlahə illəllah!..

Şükrü lillahi afitabi-suxən... Bəqədri-matəhzünü lid-dünya yuxrucu
 hümül-axirətül min qəlbikə və biqədri matəhzünü axirətün yuxrucu
 hümüd dünya min qəlbikə!..

– Yataram sağ yanıma üçün!
 Duraram sol yanıma üçün!
 Dilimdə sübhanım üçün!
 Sinəmdə Quranım üçün!

Haradsa – uzaqlarda Baxışın səsi ilə elə bil dünyada tək-tənha qal-
 mış bir yalquzaq ulayır:

– Uuuu!.. Uuuu! Uuuu!..

Ağabəyim. Eşidirsən? Odu! Baxışdı! Görürsən – Allah öz nacını bəndəsini necə it kimi uladır! Ulayacaq! O çöllərdə, o qaranlıq meşələrdə hələ çox ulayacaq o gədə. Di tez ol, bismillah de. Allahın adını dilivə gətir. Sənin yerin onsuz da cəhənnəmdi – bəri behiştəki qohum-əqrabava Allahın qəzəbi toxunmasın.

Şirin (saçları dağınıq, sifəti tər içində: bütün bədənilə titirəyir). Deməyəcəyəm!.. Mən o Allaha inanmıram!.. İnanmıram!.. İnanmıram!.. İnanmıram!.. Di vur, öldür – qurtar canımı!..

Ağabəyim. Bismillah de!

Şirin. Deməyəcəyəm!

Ağabəyim. Bu binamusuğu sənnən törədən odu?

Şirin. O deyil!

Ağabəyim. Bəs kimdi?!

Şirin. Deməyəcəyəm! (Başını kətilin üstünə qoyur.) Di vur! Vur dəhrəni, nə durmusan?!

Ağabəyim. Elə bilirsen vurmayaçağam? Elə bilirsen sənnən zarafat eliyirəm?! Öləcəksən, çünki fərmanın ölümüdür! Çünki ölüm-nən savayı heç nə yuya bilməz bu günahı!.. (Dəhrəni nisbətən aşağı endirir.)

Baxışın: “Uuu!” – deyəndə dəhşətli səsi...

Dəhrə havada qalır. Şirinin başı kətildən sürüşüb düşür.

Şirin yerə sorilib, hərəkətsiz qalır.

Ağabəyim (dəhrəni tullayıb, diz üstə çökür; əlləri göydə). Tax-tın uca olsun, Pərvərdigara, əlimi qana batırmadın! (Cecimi Şirinin üstünə salır; pəncərəni zərblə itələyib açır.) Göyə bax! Ulduza bax! Zülmətə bax, İlahi, zülmətə bax!.. Bu gecə ay niyə çıxmadı bəs?! Bəlkə dünyanın axırındı?!

Küçə qapısı bərk-bərk döyülür.

(Ucadan.) Gəliyəm, Ağamusa, gəliyəm! Səbr elə, ay evi yıxılmış!.. (Çırağı qapıya qapıya cümduğu yerdə, astanada yıxılır.)

Çırağ sönmür. Səhnə tam zülmətə qorq olur. “Şeytan dostosinin üzvləri” boylana-boylana bir-bir səhnəyə çıxırlar. Cəmloşub, ol-ola verib, qaranlıq səhnədə, ulduzlu səmanın altında yalın gedirlər.

Solo. Payı-piyada düşürəm çöllərə!

Xor. Essa! Essa!

Solo. Xari-muğilqan görürəm, qorxmuram.

Xor. Xari-muğilqan görürəm, qorxmuram!

Solo. Seyr edirəm bərrü biyabanları.

Xor. Pəh-pəh! Pəh-pəh!

Solo. Quli-biyaban görürəm, qorxmuram.

Xor. Quli-biyaban görürəm, qorxmuram.

Solo. Gah şəfqətək düşürəm dağlara.

Xor. Dağlara! Dağlara!

Solo. Yangılı vulkan görürəm, qorxmuram.

Xor. Yangılı vulkan görürəm, qorxmuram!

Solo. Gah enirəm sayətək, ormanlara.

Xor. Essa! Essa!

Solo. Yirtıcı heyvan görürəm, qorxmuram.

Xor. Yirtıcı heyvan görürəm, qorxmuram!

Solo. Məqbərəlikdə edirəm gah məkan.

Xor. Pəh-pəh! Pəh-pəh!

Solo. Qəbirdə xortdan görürəm, qorxmuram!

Xor. Qəbirdə xortdan görürəm, qorxmuram.

Solo. Leyk bu qorxaqlıq ilə doğrusu

Xor. Doğrusu! Doğrusu!

Solo. Ay dadaş, vallahı, billahı, tallahı...

Xor. Vallahı, Billahı, Tallahı!..

Solo. Harda müsəlman görürəm, qorxmuram!

Xordan bir nəfər. Qorxursan?!

Solo (əsa-əsa). Bəsəbə qorxmıyım, vəchi var...

Xor. Var! Var!

Solo (ağlaya-ağlaya).

– Neynim axı, mən bu yox olmuşların

Fikrini qan-qan görürəm, qorxuram!

Xor (solo ifaçısını yumruqla hədələyərək).

– Canın çıxsın gözündən, qanmayaydın,

Qanıb da hər işi, odlanmayaydın!

Cəhalət rasimanın qırmayaydın!

Əvəmünnasidən ayrılmayaydın!

Bütün mövhəmunu təsdiq edəydin!

Başında noxta dərdinə gedəydin!

Yumruqlar qorxunc şəkildə yuxarı qalxır. Xor iştirakçıları
nümayişkarənə bir görkəmdə dayanıb.

Baxışın qurd ulamasına oxşar səsi: Uuuu! Uuuu!..
Solo iştirakçısı (*xorun qarşısında diz çökür; əsə-əsə*):
– Qorxuram! Qorxuram! Qorxuram!..

Düynlonmuş yumruqlar tappatp xor iştirakçılarının sinosinə dəyir.

Xor (*mərsiyə üstündə*).

– Daş qəlbli insanları neylərdin, ilahi?!
Bizdə bu soyuq qanları neylərdin, ilahi?!
Artıqca həyasızlıq, olur el mütəhəmmil,
Hər zülmə dözən canları neylərdin, ilahi?!
Məzlumilərin göz yaşı dərya olacaqmış,
Dəryaları, ümmanları neylərdin, ilahi?!
Hökm eyləyəcəkmış bütün aləmdə cəhalət,
Dildadəyi-irfanları neylərdin, ilahi?!
Söyyadi-cəfakaridə rəhm olmayacaqmış
Ahuləri, ceyranları neylərdin, ilahi?!

Solo (*diz üstə, ağlaya-ağlaya*).

– Ahuləri, ceyranları neylərdin, ilahi?!

(*Bir müddət izin-dizin sürünüb, sonra durub qaçır.*)

Xordakılar yumruqlarını düynləyib, solo iştirakçısının arxasınca cumur.
Səhnə – zülmət içində. Ulduzlu soma, hardasa (səhnə arxasında) Ağabəyimlə
Ağamusa piçilti ilə danışır və bu piçiltilərin arasında, torpağa toxunan belin
ahəngdar cingiltisi eşidilir.

Ağamusa (*töşüyür, ağlar səslə*). Atava lənət, Ağabəyim! Atava
lənət!

Ağabəyim. Kəs səsiyi, dilin quruyar. Qəbir üstə ölüyə lənət
verməzlər!

Ağamusa. Yaman qırdın belimi. Görüm ki, belin qırılsın, Ağabəyim.

Ağabəyim. Kəs! Mən eləmədim, Allah elədi! Dinmə, dinmə,
Allah bizi bu rüsvayçılıqdan yaxşı qurtardı!..

Ağamusa. Allah səni heç vaxt bu zülmənnən qurtarmasın,
Ağabəyim!..

Ağabəyim. Bədi. Az mırılda!.. Çəkil görüm. Qoy əlimnən bir
ovuc torpaq atım gəlinimin üstünə.

Səhnə ağappaq ay işığı ilə işıqlanır... Qəbiristanlıq. Ağamusa bir tozə qəbrin
yanında belin sapına söykənib durub. Ağabəyim olındəki torpağı tələsmədən
qəbrin üstünə səpir.

Haradansa – sanki torpağın altından – səş gəlir: təzəcə doğulmuş körpə səsi!

Ağabəyim (*qorxudan, bərk titrəyə-titrəyə*). Cindi, Ağamusa,
uşaq səsiyənən bizi ələ salır!.. Bismillah! Bismillah!.. Bismillah!..
(*Deyə-deyə qaçmağa üz qoyur.*)

Ağamusa (*qorxduğundan belini atıb qaçır*). Evin yıxılsın, Ağabəyim!
Çırağın sönsün! Qapın bağlı qalsın!..

Səhnə boşdur.

EPİLOQ

Körpənin ələmi lərzəyə salan çıxırtısı get-gedə güclənir. Üz-
gözünü tük basmış Baxış – qoltuğunda Şirinin köynəyi – cır-cındır
içində səhnəyə daxil olub, birbaşa qəbrin üstünə cumur. Baxış, belini
götürüb, ulaya-ulaya qəbrin torpağını kürüyür, oradakı sal daşlardan
birini çıxarıb kənara qoyur.

...Baxış (*arxası zala*) qəbrə əylir. Və qəbirdən qalxıb, üzünü
zala çevirəndə onun qucağında Şirinin ağ köynəyinə bükülü – körpə-
nin rahat qığıltısı eşidilir. Sifətinə bir ilahi təbəssüm qonmuş Baxış
– uşaq qucağında – yavaş-yavaş səhnənin önünə tərəf gedir.

Pərdə enir.

SON

Baki,
Oktyabr-noyabr, 1989

ANAR

(1938)

Rzayev Anar Rəşid oğlu – nasir, dramaturq, kinodramaturq. Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Musiqi məktəbini bitirib, Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur (1955–1960). Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyində elmi işçi (1960–1961), Azərbaycan SSR Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində redaktor (1961–1967) işləmişdir.

Moskvada Ali ssenari (1962–1964) və rejissor kurslarını (1970–1972) bitirmiş, “Qobustan” toplusunun baş redaktoru (1968–1987), Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının birinci katibi (1987–1991). Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri (1991).

Asiya və Afrika ölkələri ilə Respublika Həmrəylik Komitəsinin sədri (1983), Azərbaycan–Türkiyə Dostluq Cəmiyyətinin sədri (1993), Ədəbiyyat və İncəsənət Ensiklopediyasının redaktoru (1993) olmuş, Türkiyədə, İstanbul şəhərində Memar Sinan Universitetində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən mühazirələr oxumuşdur. Beynəlxalq Dialoq Avro-Asiya təşkilatının sədri, Kinematografiya İttifaqı idarə heyətinin üzvüdür.

Ədəbi yaradıcılığa “Keçən ilin son gecəsi”, “Bayram həsrətində” hekayələri (1960) ilə başlamışdır. 12 həddi filmin və 10-dan artıq (“Üzeyir ömrü”, “Qəm pəncərəsi”, “Dantenin yubileyi” və s.) filmin quruluşçu rejissorudur. Əsərləri Azərbaycanda, Türkiyədə, Moskvada, Bolqarıstanda, Özbəkistanda, Moldovada, Türkmənistanda, Tatarıstanda tamaşaya qoyulmuşdur.

“Beymərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”, “Ağ liman”, “Əlaqə”, “Dədə Qorqud”, “Dədə Qorqudun dünyası” əsərləri bir çox dillərə tərcümə olunub, böyük tirajla çap olunmuşdur.

Anar Rzayev Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi (1976), respublika Dövlət mükafatı laureatı (1980), Ali Sovetin deputatı (1987), SSRİ xalq deputatı (1989), Xalq yazıçısı (1998), Milli Məclisin deputatı (1995), Milli Məclisin mədəniyyət məsələləri üzrə daimi komissiyasının Azərbaycan–Türkiyə Parlament qrupunun sədridir.

ŞƏHƏRİN YAY GÜNLƏRİ

Üç pərdəli, yeddi şəkilli dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Qiyas Zeynallı

Dilarə

Namiq

Bəhram Zeynallı

Rüxsarə

Rəsim

Tamara

Firuz

Ağarəfi

Əjdər kişi

Qumru

Qoyun gətirən adam

Bəhramgilin qonaqları – iki arvad, iki kişi

- ali məktəb müəllimi, 45 yaşında
- onun arvadı, iqtisadçı, 42 yaşında
- onların oğlu, tolobo, 18 yaşında
- professor-cərrah, Qiyasın oğlu, 60 yaşında
- Bəhramın arvadı, 50 yaşında
- onların oğlu, aspirant, 24 yaşında
- Şamxalın arvadı, 35–36 yaşında.
- Dilarənin qardaşı, işi-peşəsi məlum deyil, 35–36 yaşında
- otel dükəninin müdiri, Firuzun dostu, 35–36 yaşında
- Qiyasgilin qonşusu, taksi sürücüsü, 65 yaşında
- Namiqin rəfiqəsi, 18 yaşında

Hadisə bizim günlərdə, Bakıda corəyan edir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Ön səhnədə küçə. Küçənin müxtəlif ünsürləri – afişa lövhəsi, işıqfor, olvan su avtomatı və s. Cürbəcür səs-lər, maşın hərəkəti, qısa kəsik signallar, tormozların xırıltısı, dondurmasatın qadının çıxartması. Namiq Zeynallı səkidə gəzişir, vaxtaşırı saata baxır. Qumru qaça-qaça gəlir. Görünür çox tələsik, odur ki, təngnəfəs danışır. O, sadəcə yay paltarındadır.

Qumru (Namiqə tərəf atılır). Bağışla, sən allah... Elə qaçırdım ki... Gecikmişəm?

Namiq (saatı göstərir, rişxəndlə). Cəmi-cümlətamı bir-cə saat. Qumru. Sən nə danışırısan? Heç cür işdən qopa bilmirdim. Növbəm ikidə qurtarır, mən yığılanacan bir də gördüm...

Namiq (gülümsünür). Əşi, yaxşı, bir nəfəsini də görək...

Qumru. Nə yaman istidir! (Su avtomatını görür.) Ciyərim yanır. Üç qopiyn var?

Namıq (*avtomata pul atır, stəkanı suyla doldurub Qumruya verir*). Buyur.

Qumru. Çox sağ ol! (*Stəkanı başına çəkir, qaytarır, stəkanı Namıqın əlindən düşür, sınır*). Ay səni, şoşaq...

Namıq. Vay səni, lap mənim anam kimi danışdın. O da tez-tez bu sözü işlədir: şoşaq.

Qumru. Yəni stəkanları tez-tez salıb sındırırsan?

Namıq. Mən yox, atam. Hər allahın ver günü hökmən bir şey salıb sındırasındır. İndi anam burda olsaydı, uzun-uzadı bir nitq irad edəcəkdı: "Balası da atasına çəkib. Əlivi pişik yeyib?" – və sairə bu qəbildən...

Qumru (*qəfildən*). Bura bax, axı bu stəkan ictimai ömləkdir. Yəqin görək cərimə verək, hə?

Namıq. Getdik. (*Ön səhnənin o biri tərəfinə keçirlər*.)

Qumru. Əşi, kefini pozma. Qab sınmağı, deyirlər aydınlıqdır.

Namıq. Kefimi pozmayım? Söz danışdın... Mən ona görə kefini pozuram ki, sən düz bir saat gecikmişən. Cəmi-cümlətləmi üçüncü dəfədir görüşürük, sən sə...

Qumru. Üçüncü? Üçüncü niyə?! (*Sayır*). Tennis matçı, "Dədə Qorqud" filmi – iki, bulvardakı kafe... bu da dördüncü görüşümüz...

Namıq. Kafe yadımdan çıxmışdı. Yaxşı, axı de görüm nə səbəbdən gecikdin?

Qumru. Demişəm də sənə, indi mən işləyirəm axı.

Namıq. İkinci gündür çıxırsan işə...

Qumru. Hə, bu gün ikinci gündür.

Namıq (*rəsmi tonla*). Bacı, zəhmət olmasa deyin görək "Moskva-Bakı" qatarı haçan gəlir?

Qumru (*eyni tonla*). Saat 20.15-də.

Namıq. Çox sağ olun, çox minnətdaram.

Qumru. Yox, sən lap şitini çıxartdın. "Zəhmət olmasa, minnətdaram". Belə danışan yoxdur. (*Kobud bir tərzdə*). Ay qız, Moskva poyezdi gecikmir ki?

Namıq. Ədəbsizlər...

Qumru. Mənimlə işləyən arvad yaşlı bir qadındır, iyirmi ildir məlumat bürosunda işləyir, bu gün mənə deyir: indi baxaq görək, deyir, bir həftədən sonra hansı havanı oxuyacaqsan?

Namıq. Nə mənada?

Qumru. Əşi, heç nə. O hamıya sört, qısa cavab verir və dərhal telefonu asır. Amma mən ətraflı cavab verirəm, belə nəzakətli, ədəb-ərkanla... Arvad da mənə deyir ki, ancaq ilk həftə belə cavab vermək olar. Sonra günbəgün gündə yüz dəfə eyni şeyi təkrar eləyəndə Moskva qatarı 20.15, Tiflis 16.40, İrəvan 11.30 – onda zinhara gələcəksən. Hamıya da görək eyni sözü təkrar edəsən. "Bəli, Moskva vaxtı ilə..." Bu neçə ildə, deyir hələ yadlarında saxlaya bilmirlər ki, dəmir yolunda yalnız Moskva vaxtı işləyir, yox, lap bilsələr də, mütləq soruşmalıdırlar. İstər-istəməz çəmkirməli olursan da...

Namıq. Deməli, sən də belə eləyəcəksən? Çəmkirəcəksən, adamın sözün ağzında qoyub dəstəyi asacaqsan?

Qumru. Nə danışırısan? Heç vədə... Mən bax belə fikirləşirəm. Axı hər bir adam zəng eləyəndə, sual verəndə bilmir ki, indicə, ondan qabaq elə həmin sualı başqa birisi də verib. Elə deyil?..

Namıq. Əlbəttə.

Qumru. Lap tramvaydakı kimi...

Namıq. Tramvayın bura nə daxli var?

Qumru. Bizim evdən bura doqquz dayanacaq var. Bir körə minmişəm tramvaya, əyləşmişəm, bir də gördüm növbəti dayanacaqda sinni bir arvad girdi. O saat durdum, yerimi ona verdim. Gələn dayanacaqda düşdü, mən yenə oturdum, o birində isə uşaqlı bir arvad mindi, ona da durdum yer verdim. Belənciyə üç, ya dörd dəfə yerimi cürbəcür adamlara verdim. Axırınıcə dayanacaqda, görməmişəm, sən demə, tramvaya bir nəfər əlil minib. Düşmədi üstümə: "Nə abırın var, nə həyan, deyir, mən şikəst adam ayaq üstə dayanmışam, amma sən padşah qızı kimi əyləşmişən özünçün". Nə deyim, day mənə yaş yudu, quru sərdi. O biri sərnəşinlər də buna qahmar çıxdılar, axı onlar da toza minmişdilər, xəbərləri yox idi. Başladılar, nə başladılar...

Namıq. "Budu bax, indinin cavanları"... "Nə abırları var, nə həyaları, stilyaqaqlar..."

Qumru. Bəli, bəli, hamısı belə-bələ sözlər... Tramvaydan necə düşdüyümü bilmirəm. Day o qədər hönkürüb ağlamışam... Amma sonra sakitləşdim, bilirəm nə fikirləşdim?

Namıq. Nə?

Qumru. Fikirləşdim ki, axı əslinə baxsan, haqlıdırlar da onlar... Onlar hardan biləydilər ki, mən bundan qabaq dörd-beş dəfə yerimi başkasına vermişəm. Bax o zəng eləyib sual verənlər də belədir. Deməli, sən özün hər dəfə hamıyla nəzakətli, qanacaq olmaısan. Ədəb-ərkan gözləməlisən... İlk dəfəymiş kimi. Düzdür, düz deyil?

Nam i q. Hə, sən o mənada deyirsənmiş?

Qum ru. Mən bayaqdan dil boğaza qoymuram, amma sən elə susursan. Bir şey danışsana.

Nam i q. Nə danışım?

Qum ru. Nə bilim, bir şey danış. Dərslərindən-zaddan.

Nam i q. Eh... danışılasi bir şey var? Bu yaxında yay sessiyası başlanacaq – imtahanlar, zaçotlar...

Qum ru. Mən də keçən il instituta daxil olmaq istəyirdim. O səfər danışdım da sənə... Tarixdən kəsdilər. Bilmirəm bu il sənədlərimi verim, verməyim? Bu il daha yaxşı hazırlamışam, amma deyirlər "Tapş" sız düşmək olmur.

Nam i q. "Tapş" nədir?

Qum ru (*təaccüblə*). Bilmirsən "tapş" nədir?! Yəni heç eşitməmişən bu sözü? "Tapş", yəni tapşırmaq. İndi deyirlər tapşırılmasan heç bir instituta girə bilməzsən... Elədir?

Nam i q. Bilmirəm, mən bildir girdim instituta, heç kəs də mənə tapşırıb eləməmişdi.

Qum ru. Sən başqa məsələ. Sənin atan institutda işləyir də.

Nam i q (*pərtləşir*). Əgər bilmək istəyirsənsə, mənim atam tamam başqa institutda işləyir. Mən oxuduğum institutda yox. Həm də ki, bildir yayda, mən qəbul imtahanlarını verəndə o heç Bakıda da yox idi. Özü də ki, bu hələ ömründə bir kəsi tapşırmaıyıb və onun özünə də hələ heç kəsi tapşırın olmayıb. Əgər ona bir adam tapşırısan, həmin o tapşırılan adamın anadan əmədiyi südü burnundan tökər. Odur ki, sənin eyhamın filan...

Qum ru. Bıy, sən nə danışırısan, Nam i q? Sənin qəlbinə toxundum? Mən bəyəm səni deyirdim... (*Nəvazişlə*) Sən axı mənim ağıllı Nam i qimsən. Hər şeydən xəbərin var... Sən də girməsən, kim girəcək instituta. Məni isə, sözün doğrusu, haqlı kəsdilər. Elə bilet düşmüşdü, bircə suala da fərli cavab verə bilmədim. Amma, ümumiyyətlə deyirlər ki, gizli deyil ki, deyirlər, instituta ancaq tapşırıqla düşmək olar. Hətta... (*piçiltiyə*) bəzi yerdə pul da alırlar... Hər balın öz qiyməti var... Hansı institutdasa, deyirlər, hətta bir lotu elan vurubmuş: bütün yerlər satılıb. Deyirlər...

Nam i q. Deyirlər, deyirlər... Kimdir bunları deyən axı?

Qum ru. Mənim atam deyirdi həmişə...

Nam i q. Deyərdi... İndi daha demir?

Qum ru. İndi... Bilmirəm... İndi axı o yoxdur.

Nam i q. Bağışla, sən allah.

Qum ru. Yox, düz başa düşmədin, ölüb eləməyib, şükür... İntəhası bizimlə olmur... Başqa şəhərə köçüb. İki ildir ki, anamla ayrılıblar. Təzə arvad alıb, cavan...

Nam i q. Anan harda işləyir?

Qum ru (*müəyyən təəddüddən sonra*). Provodnikdir. Bakı-Moskva qatarında... Məni məlumat bürosuna da o düzəldib... Bekar-bekar niyə veyllənəsən ki, deyir... Həm başım qarışır, həm də nə təhər olsa puldur də... Amma, vallah, bu iş mənim lap xoşuma gəlir.

Nam i q. 93-53-00?

Qum ru. Bəli.

Nam i q. Mən sənə zəng edəcəm...

Qum ru. Bu nömrəylə şəxsi söhbətlər eləmək olmaz.

Nam i q. Şəxsi niyə? "Devuška, koqda pribivaet poezd Moskva-Baku?" Mən səni sevirəm.

Qum ru. V dvatsat pyatnadsat – Mən də səni sevirəm.

Nam i q. Po mestnomu vremeni ili po moskovskomu? – Darıx-mışam səninçün.

Qum ru. Koneçno po moskovskomu – Mən də darıxmışam. (*Gülüşürlər.*)

Maşın tormozunun xırçılıtsı eşidilir, sonra açılan maşın qapısı səsi olduğunu görür. (Ön səhnəyə Rasim çıxır. O, su avtomatına yaxınlaşır, stəkanın sınıq olduğunu görür). Sonra Rasim Nam i qili görür və diqqətlə Qumrunu süzüb onlara yanaşır.

Rasim. Xoş gördük, Nam i q...

Nam i q. Salam, Rasim... Tanış olun, Qumru, bu da Rasimdir – atamın əməsi oğlu.

Rasim. Çox şadam.

Qum ru. Mən də.

Rasim. Maşınla keçirdim. Su avtomatını gördüm, saxladım. Susuzluqdan ciyərim lap kabab olub... Hansı mərdimazarsa sındırıb stəkanı... (*Qumru gülür.*) Nam i q. Dilarə, Qiyas necədirlər?

Nam i q. Yaxşıdırlar, çox sağ ol. Sizinkilər necədirlər?

Rasim. Sağ ol. Bu gün bizdə böyük həngamə var. Mənim öziz valideynlərimin toylarının ildönümüdür. Deməli, o mübarək gündən düz iyirmi beş il keçib.

Nam i q. Belə də... təbriklər!..

Qumru. İyirmi beş il... Gör e... Qiyamətdir!

Rasim. Nəyi qiyamətdir, əşi... Adam dəli olar... Siz neynirsiniz, öziz balalar, başmaoseyrinə çıxmırsız? İstini görürsüz də... Cəhənnəmdir. Bu hələ mayda belədir. Gör yayı nə fışqıracaq e!.. Yaxşı, bu şaqqama günün altında neyləyəcəksiniz. Gəl sizi maşınla aparım... Bir yana tələsirsiniz?

Qumru. Yox, elə-belə gəzməyə çıxmışdıq.

Rasim. Lap yaxşı... Piyada gəzməyin, maşınla gəzin. Gəlin burda görək, bir az şəhərdə kataska eləyim sizi... Hə Namiq, bəsdir dərin fikirlərə qorq oldun... Gəlin, görüm, gəlin...

Gedirlər, hərəkətə düşüb uzaqlaşan maşın səsi.

PƏRDƏ QALXIR

Professor Bəhram Zeynalının mənzili. Mənzil çox zəngin, cəh-cəlalıdır. Hər yerdə bahalı əşya. Çoxlu büllur, çilçirəq, vazalar, qab-qacaq... Yemək stolu və küncdə balaca jurnal-qəzet masası. Yumşaq kürsülər... Uzun xovlu xalça üzərinə rəngbərəng jurnallar, vazalar, maqnitofon lentləri sopolonib. Çoxlu cihaz var – maqnitofonlar, valoxudan tranzistor, televizor. Telefon. Əlli yaşlı, hələ də yaraşıqlı, ağca Rüksarə xanım olvan xalətdədir. Masanın üstünə qab-qacaq düzür. Rasim, Namiq və Qumru daxil olurlar. Rasim onlara nə qədər məhrəbanlıq göstərsə, Namiq, ondan da bətor Qumru özlərini naqolay hiss edirlər. Rasim mineral sular, limonad və pivo dolu qutuları içəri gətirir.

Rasim. Xoş gördük, ana! Axır gəlib çıxdıq...

Rüksarə (*xüsusi bir sevinc ifadə etmədən*). Hə... lap yaxşı... salam...

Rasim. Qumruyla tanış ol.

Rüksarə. Neynək, salam.

Qumru. Bağışlayın, siz allah...

Rasim. Əziz balalar, özləşin görək, bəyəndiyiniz yerdə... Ana, mən hər şeyi alıb gətirmişəm.

Rüksarə. Lap yaxşı, düz stolun üstünə, bir az kömək elə mənə. Yorulub lap əldən düşmüşəm...

Rasim. Bu saat, bu saat. Bircə qurtum su içim, boğazım quruyub. (*Pivo şişəsini açır. Qumruya.*) Nə içəcəksən, borjom, limonad, pivo?

Qumru. Sağ olun, istəmirəm.

Rasim. Namiq, sən süz, zəhmət olmasa, özünə də pivo tək... "Stella" da var, "Prazdroy" da... bu dəqiqə gəlirəm. (*Çıxır.*)

Rüksarə (*Qumruya*). Namiqlə bir yerdə oxuyursunuz?

Qumru (*utancaq*). Yox, mən...

Rüksarə. Hə, aydındır... Yaxşı, söhbətinizə mane olmayım...

(*Çıxır.*)

Rasimin səsi. Namiq, valları qoy... Gör orda nə var.

Qumru. Aman Allah, gör neçə cür maqnitofon var?.. Hamısı da yapon maqnitofonlarıdır, hə?

Namiq. Yox, deyəsən bu Amerikadır?

Qumru. Amma maşındakı yapon maqnitofonu idi. Əntiqə musiqilər yazıb.

Namiq. Al, bu vallara da bax seç... Qumru. (*Sevinclə*) Frenk Sinatra?!

Rasim (*dəsmalla qurulana-qurulana daxil olur*). Hə musiqi seçdiniz? (*Şüşələri stolun üstünə düzür.*)

Qumru (*başqa bir val götürür*). Bu da Frenk Sinatradır ki! Bu da. Neçə dəfə Sinatranız var?

Rasim (*etinasız*). Eh, bunlar hamısı köhnə-küləşdir. İki il bundan qabaq atam Amerikadan gətirib. Bilirəm orada kim ona məsləhət verib ki, bu valları alsın. Özünün axı belə şeylərdən başı çıxan deyil...

Namiq (*bütün bunlar onu heç də açmur*). Bəhram əmi hardadır, işdə?

Rasim. Yəqin. (*Qumruya.*) Deyəsən, sizin Sinatradan xoşunuz gəlir?

Qumru. Çox...

Rasim. Onda götürün. Hansını istəyirsiniz, ya yox... üçünü də götürün. Gedəndə apararsız. Bağışlayıram da sizə...

Qumru. Yox, nə danışırsınız...

Rasim. Ciddi deyirəm. Mən onsuz da bunlara qulaq asa bilmiyəm. Götürün, götürün.

Qumru. Çox sağ olun, amma... mənim onsuz da çaldıranım yoxdur.

Rasim (*təbəssümlə*). Namiqgildə qulaq asarsız.

Namiq (*qasqabaqlı*). Bizdə də yoxdur.

Rüksarə (*qapıda görünür*). Rasim, səni bir dəqiqəliyə olar?

Rasim. Bu saat, ana. (*Stolun üstünə şişələri düzüb qurtarır, baxır.*) Ay ana, bəs konyak? Konyak gözümə dəymir...

Rüksarə. Hə, konyak aldırıbmamışam.

Rasim. Niyə?

R ü x s a r ə. Dedim Artəşes göndərər. Axı bu cəhətdən o çox soliqəlidir. Göndərməsə, düşüb alarsan.

R a s i m. O da bax mənim bu iki gözüm üstə!

R ü x s a r ə (*zərafətyana tənbehlə*). Hə, bu işə sən həmişə hazır-san. Yaxşı, bir bəri gəl də, sözüm var sənə.

R a s i m. Bu dəqiqə, bu dəqiqə... Bircə bunlarçün musiqi qurum qoy. (*Val oxuldurur.*) Qulaq asın... Demis Rusosdur. Eşitmisiniz onun oxumağını?

Qumru başını bulayır, musiqi başlanır. Rasim çıxır.

Qumru. Nə gözəl oxuyur!.. Hə, Namiq? Niyə susmusan, nə olub sənə?

N a m i q. Gedək, hə?

Qumru (*heç getməyə könlü yoxdur*). Özün bil... İstəyirsən gedək. (*Jurnalları, qəzetləri vərəqləyir.*)

R a s i m (*anasiyla söhbətini qurtara-qurtara daxil olur*). Yox, ay ana, yox, bu hardan ağlına gəlib... (*Namiqə*) Namiq, sənə nə olub belə, qəm dəryasına batmısan?

N a m i q. Yox, canım. (*Sözü dəyişdirir.*) Bu yapon maqnitofonudur, hə?

R a s i m. Aha... "Soni"nin axırıncı modelidir. Əla şeydir. Elə qiy-məti də bəd deyil – üç min manat! (*Qumruya.*) Nədir belə diqqətlə oxuyursuz?

Qumru (*qəzetdən ayrılaraq*). Qərribə şey çap olunub, ovçuluq mövsümü haqqında elan. Hansı heyvanları, quşları haçan ovlamaq olar. Bəzilərini ümumiyyətlə ovlamaq qadağandır, amma çaqqallarla canavarları il boyu öldürmək olar... Yazıqlar.

R a s i m (*mat qalır*). Yazıqlar? Kimdir yazıq... Canavarlar?

Qumru. Bütün başqa heyvanlar heç olmasa ilin müəyyən aylarını arxayın ola bilərlər, amma bunlar görək hər gün, hər saat ayıq-sayıq olsunlar.

R a s i m. Daha buna sözüm yoxdur. Siz tez-tez belə... canavarların qeydinə qalırınsız?

Qumru. Nə deyim... İntəhası mən bəzən düşünürəm: axı heyvan da xəstələnir, elə deyil? Lap adamlar kimi – infarkt, vərəm...

N a m i q. Sətəlcəm, angina, zökəm...

Qumru. Heç kəs də onları müalicə eləmir.

R a s i m. Bəs doktor Aybolit?

Qumru. Yox, ciddi deyirəm. Vəhşi heyvanları kim müalicə edir? Nə dərman verən var onlara, nə də iynə vuran, nə operasiya...

N a m i q. Nə kompres, nə rentgen, nə bellərinə küpə salan...

Qumru. Yaxşı, bədsi...

R a s i m. Yadıma bilirsiz nə düşdü? Bilirsiniz, əslində elə mən də heyvanları çox sevirəm. Bir dəfə heyvanxanaya getmişdim. Görürəm qəfəsin içində bir dağ keçisidir, qəfəsin qabağında da bir oğlan dayanıb. Göz qoydum, gördüm, balam, bu keçiyə heç özündə deyil, lap hayıl-mayıldı, amma elə oğlan da birtəhərdir... Çortla gedib özüyün. İkisi də səssiz-səmirsiz dayanıb, gözlərini bir-birinə zilləyiblər. Oğlan keçiyə baxır, keçiyə oğlana. Barmağımı dişlədim ki, vallah nəşə burda bir iş var. Sən demə, elə doğrudan da belə imiş. Oğlan da nəşə-xor imiş, keçiyə də... Oğlan demək gəlib qəfəsin qabağında nəşə çəkir, keçiyə də nəşənin iyindən xumar olub özüyün. Siz bir yoldaşlığa fikir verin e!... Oğlanın, deməli, ürək dostu, həmfikri qəfəsin içində düşüb, oğlan da onu, necə deyərlər, dar gündə tək qoymur, imdadına çatır. (*Gülür.*)

Qumru. Bağışlayın, siz nə sənət sahibisiniz?

R a s i m. Həkiməm.

N a m i q. Rasim aspirantdır. Öz atasının aspirantıdır. Bəhram əminin.

R a s i m (*gülür*). Qohumbazlığı görürsünüz də... (*Qapının zəngi çalır.*) Bağışlayın. (*Gedir.*)

Qumru. Çox yaxşı oğlandır əmin oğlu, Namiq...

N a m i q. Mənim əmim oğlu deyil o. Atamın əmisi oğludur.

Qumru. Eh, nə fərqi var. Yaş etibarilə yəqin atandan çox sənə yaxındır da. Nəçə yaşı var?

N a m i q. Madam ki, bu gün valideynlərinin toy günündən düz iyirmi beş il keçir, deməli, Rasim iyirmi dörd yaş üç aylıqdır.

Rasimin, Rüksarənin səsləri, kişi səsi eşidilir.

Rüksarənin səsi. Sənə deyirəm axı Artəşes yadından çıxmaz. Kişi səsi. Nə danışırırsız, ay bacı, heç Artəşes yadından çıxardar? Mən bir az gecikdim, görək günahımdan keçəsiniz. Artəşes dedi ki, necə eləyirsən elə, saat on ikiyə qədər çatdır.

Rasimin səsi. Boçkaya bax a!..

Kişi səsi. Otuz litrdir. Naturalı.

Rüksarənin səsi. Çox sağ olun. Artəşesə çoxlu salam de!

Rasim (*konyak çəlləyi ilə daxil olur*). Otuz litr. Fantastikadır. Atamın xəstəsi olub bu Artaşes. Xanlarda konyak zavodunda dequstator işləyir. Üç il bundan qabaq atam onu operasiya eləyib. İndi, daha ömürlük konyakla təmin olunmuşuq. Hər bayram, hər şadlıqda-filanda konyak göndərir...

Rüxsarənin səsi. Rasim, konyakı qrafinlərə süz.

Rasim. Bu saat. (*Qumruya.*) Valı o biri üzünə çevirin. (*Çıxır.*)

Qumru (*Namiqə*). Nə olub sənə, mısırnığını sallamısan, elə bil bütün gəmilərin dəryada qərq olub?

Namiq. Gedək hə?

Qumru. Bu saat gedərik. Qulaq as, gör nə gözəl oxuyur.

Bir müddət dinnməz-söyləməz musiqiyə qulaq asırlar.

Rasim əlində balaca bir podnos daxil olur.

Podnosda şərab şüşəsi, meyvələr və tutma göbələk var.

Rasim. Buyurun, görək...

Qumru (*sevincək*). Göbələk!..

Rasim. Siz də xoşlayırsınız göbələyi?

Qumru. Ölümə göbələkçün...

Rasim. Mən də. Amma tapırmı da...

Qumru. Mənə anam gətirir. Hər dəfə Moskvadan gələndə müt-ləq bir-iki banka gətirəsidir.

Rasim. Xahiş edirəm, götürün...

Qumru. Əlimi yumaq olar?

Rasim. Əlbəttə. Bura buyurun. (*Onu ötürür, qayıdır.*) Bura bax, Namiq, tanıyırsan da mənim anamı... Yaman bu qızla maraqlanırsan. Dedim ki, bir məktəbdə oxumusunuz.

Namiq. Niyə belə maraqlanırsan ki?

Rasim. Arvadları bilmirəm... Görək hər şeyin cikinə-bikini öyrənsinlər də... (*Başını bulayır.*) Ağlarına elə şeylər gəlir ki, canım-çün...

Namiq. Nədir ki?

Rasim. Əşi nə bilim, boş söhbətdir, əlbəttə. Deyir ki, anam... Amma sən düz başa düş... Məni indi çağırırdı ora ki, səndən soruşum... Başa düşürsən, anamın işi bir az çətindir, bütün evin ağırılığı onun çiyinə düşür də. Bir ildir qulluqçumuz yoxdur. Səkinə, axı instituta girdi...

Namiq. Yaxşı, nə olsun ki...

Rasim. Hardansa anamın beyninə batıb ki... bu qız... bəlkə... yəni əgər bir yerdə oxumursa, işləmirsə... bəlkə anama əl tutaydı, cv işlərində də. Deyir, neçə istəsə razıyam, verərəm... Bir ildən, iki ildən sonra da, lap deyir özüm onu ali məktəbə düzəldərəm. Səkinə kimi də, yadımdadır Səkinə? Kənddən gətirdik onu, üç ili bizdə yaşadı, anama kömək elədi. Bildir də anam onu medinstituta düzəltdi...

Namiq (*özünü güclə saxlayır*). Yaxşı, nəyə görə sənənin anan bu fikirdədir ki, mənim gözdüyüm qız ona qulluqçu olmağa layiqdir?

Rasim (*dərhal başa düşür*). Əşi, əlbəttə, dedim sənə də bekarə sözdür. Ona da dedim. Bilirsən, bu qulluqçusuz ki qalıb, arvad bir az xərifləyib. Yaxşı, elə bil heç bu söhbət aramızda olmayıb.

Qumru (*qayıdır*). Nə söhbət?

Rasim (*dərhal*). Canavarların revmatizmi, çaqqalların radikuliti haqqında söhbət edirdik...

Namiq. Qumru, getdik... Vacib işim var mənim. Getdik!..

Rasim. Əşi, hara gedirsiniz? (*Qumruya.*) Heç bu göbələkdən də dadmadınız.

Namiq. Zərər yoxdur, hər həftə anası göbələk gətirir. Getdik!

Qumru (*çiyinlərini çəkir*). Gedək. (*Rasimə.*) Bağışlayın da. Namiqin işi yəqin təcididir.

Rasim. Dayanın, onda sizi məşinlə aparım.

Namiq. Yox, yox, lazım deyil!

Rasim. Özünüz bilin, yaxşı, görüşərik.

Qumru. Mütələq, əlbəttə. Çox sağ olun. Salamət qalın!

Görüşüb gedirlər. Rasim onları ötürür, qayıdır, Rüxsarə gəlir.

Rüxsarə. Hə, nə oldu?

Rasim. Nə oldu? Nə olacaq! Dedim sənə də, yaxşı deyil!.. Məni də pis vəziyyətdə qoydun.

Rüxsarə. Mən başa düşə bilmirəm, nə olub axı?.. Cavan, sağlam qızıdır. Görünür kasıbdır. İşləsə, xəncəlinin qası düşər?.. Məndən artıq kim ona donluq verəcək? Yeməyi-icməyi müftə, oyun-baş da alardım onun üçün...

Rasim. İnstituta da düzəldərdin...

Rüxsarə. Əlbəttə, bir vaxt instituta da.

Rasim. Səkinə kimi...

Rüxsarə. Səkinə kimi, Fatma kimi... Fatmanı hələ ərə də verdim...

Rasim. Yaxşı, hardan bildin ki, kasıbdır?

Rüxsarə. Üst-başını görmürəm. Bu istidə kim rezin məst geyər, Nədi, qız qəti boyun qaçırdı?

Rasim. Mən qızla danışmadım ki, Namiqə dedim, o da, mənə, möhkəm incidi...

Rüxsarə. Namiq incidi! Namiqin buna nə dəxli var, sən allah! Görək qızın özüylə danışaydın, Rasim! Pah atonnan, qudurasan qurbağa. Nəsrəddin şahın oğlu-zaddır, Namiq? Nədi, bu qızla gəzir? Diy qurbağaya aşiq olub. Burnunu dartmağına bax, sən allah! Napoleon!

Rasim. Ay ana... Bir şeyin üstündə dayan da: gah deyirsən Nəsrəddin şahın oğlu, gah Napoleon... Axı Napoleon heç cür Nəsrəddin şahın oğlu ola bilməzdi...

Rüxsarə. Yaxşı, yaxşı, söz güləşdirmə burda mənimlə. Sənin kefin ala buluddadı, mənim xirtəyəcən işim var. Eh, sənin nə vecinə, əlbəttə, hazırı nazırsan sən. Amma mənim bu ev işləri lap kələyimi kəsib. Əh, nə sənlə çənə-boğaz oluram burda... Saat beşdir, iki saatdan sonra qonaqlar gələcək.

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Həmin otaq. Axşamdır. Masanın üstünə doqquz adamlıq qab-qacaq düzülüb. Masanın ətrafında da düz doqquz stul qoyulub. Rüxsarə girib-çıxır, masaya son səliqəni verir.

Rasim də ona kömək edir. Mənzilin sahibi 60 yaşlı professor Bəhram Zeynalı birinci qonaqla və onun arvadıyla söhbət edir.

Bəhram. Bəli, bildir idi. Sovet İttifaqından ikicə nəfər dövlət olunmuşdu: mən və akademik Pavlovski. Mən mürüzə etdim, təbii ki, ingiliscə. San-Fransiskonun bələdiyyə rəisi bizi kokteylə çağırmışdı, məsələ onda deyil... *(Qapının zəngi çalınır.)*

Qadın səsi. Rasim, Əhməd əminə kömək elə...

İkinci qonağın arvadı daxil olur, hamıyla görüşür, Bəhramı və Rüxsarəni təbrik edir. Bir qədər sonra Rahim və ikinci qonaq daxil olurlar.

Onlar iri bağlı bir yük gətirirlər. İkinci qonağın lap nəfəsi kəsilib.

İkinci qonaq. Ufl... *(Başını bulayır.)* Yaman ağırdır... Xoş gördük, xoş gördük, təbrik edirəm, professor, Rüxsarə xanım... Necə deyirlər, ömrünüz uzun olsun!...

Rasim *(yükü göstərir)*. Bu nədir belə? Olmaya şpion-zaddı səriyibsiniz? Deyəsən qımıldanır orda...

İkinci qonağın arvadı *(qəhqəhə çəkir)*. Ay səni, Rasimçik. Söz danışdın da. Şpion qımıldanır... Əhməd, sən allah, aç onu... Sonra doğrudan da elə bilirlər ki...

İkinci qonaq *(nəfəsini dələrək)*. İndi, bu saat...

Bağlamayı açır, çox zəngin bir xalını çıxarıb ortalığa sərir, hamı içini çəkir.

Rüxsarə. Bu nədir belə? Ayıb deyil, sən allah, bu nə xəcalətdir belə...

İkinci qonaq. Xəcalətli düşməniniz olsun, Rüxsarə xanım, siz nə danışsınız? Bəyəm, bizim haqqımız yoxdur ki, iyirmi beş ildə bir kərəm...

Bəhram. Gözəl xalıdır! Mən belə zənn edirəm, İran malı olsun görək...

İkinci qonaq. Bilmirəm, amma mənə bunu bir bilən adam məsləhət görüb.

Bəhram *(xalına diqqətlə baxır)*. Bəli. Şübhəsiz, İran xalısidir. Bunun tayını Tehran darülfünunun rektorunun kabinetində görmüşəm. Noyabrda İrandaydım. Bizi şah da qəbul elədi, məsələ onda deyil, səfərxanada qəbul zamanı mənə o rektorla tanış elədilər. Sən demə, o da cərrah imiş, mənim barəmdə eşidibmiş, məqalədi-filədi, indi rastına çıxıb, məsələ onda deyil... Bir sözlə, bizi qonaq çağırırdı...

Rüxsarə *(daxil olur)*. Bəhram, bəlkə keçək stolun başına...

Rasim. Bəs Şamxal əmi?

Bəhram. Hə, doğrudan, Şamxalgili gözləyəm. İndi gələr.

Birinci qonağın arvadı. Bəhram İmanoviç, dünən radioda Sizdən danışdılar.

Bəhram. Hə, eşitdim... Yəni eşitdim deyəndə verilişin özünü eşitmədim, eşitdim ki, veriliş olub. Heyif, veriliş qulaq əsa bilmədim. Həmkarlar qurultayında idim. Dövlətnamə göndərmişdilər. Rəyasət heyətinə, məsələ onda deyil... Nazirə yanaşı oturmuşduq... Hə, sonra eşitdim ki, demə, elə bu vaxt, radiolla veriliş olub.

Birinci qonaq. Mən də qulaq asdım. Çox yaxşı veriliş idi. Sizin baronizdə çox səmimi danışdılar.

Bəhram. Hə, elə deyirlər. Bu günlərdə televizordan da golmişdilər. Moskvadan xüsusi "Zaman" proqramı üçün çəkildilər.

Rüxsarə. Bəhram, bəlkə oturaq...

Bəhram. Bu saat, bu saat gələrlər, darıxma. Saat neçədir ki?

Rasim. Doqquza on dəqiqə işləyib.

Bəhram (*telefon dəstəyini qaldırır, zəng vurur*). Allo, professor Zeynallıdır danışan. Kimdi növbəti?.. Hə, sizsiz, doktor Ağayeva, tanımadım. Xəstənin halı necədir? Hə, dördüncü palatadakını soruşuram. (*Qulaq asır.*) Aha... aha... Deməli, səkkizdə də normal idi qızdırması... Laboratoriyadan analizlərin nəticəsi gəldi. Aha... bəli... hemoqlobin... rə... aha... leykositlər... Aydındır, yaxşı da, doktor Ağayeva, belə görsənir ki, vəziyyət düzəldir, ikinci iynə lazım deyil. Hə, 12-də, bir də səhər... Hər halda mən doktor Quliyevlə danışaram bu barədə. Sağ olun. (*Dəstəyi asır.*) Uşağı ölümün cəngindən aldıq. Cümə günü operasiya etməmişdim. Peretonit, hə, indi daha üzü bəriyədir, düzəldir. (*Qapının zəngi çalınır.*) Şamxalgildir. (*Qapıya tərəf gedir. Rasimə.*) Rasim, zəhmət olmasa, doktor Quliyevə zəng vur, hə, evinə, mən danışacağam... (*Çıxır.*)

Soslər, tobriklər. Şamxal, arvadı Tamara, Rüxsarə və Bəhram daxil olurlar, Şamxalın əlində iri bir bağlama var, bu müddət ərzində Rasim telefonla danışır və dəstəyi asır.

Şamxal (*Rasimə*). Hə, igid oğlan bunu al görüm. (*Hədiyyəni ona verir.*) Deməli, belə-belə işlər, professor – 25 il zərəfat deyil ha, əsrin dördüdə biridir. Əsrin bir çərəyi!..

Bəhram. Day demə... Yaxşı, əziz dostlar, buyurun görək də, masanın başına keçək. (*Rüxsarəyə*). Daha gələn olmayacaq ki?..

Qonaqlar masa ətrafında öyləşirlər, eyni zamanda söhbət davam edir.

Bəhram. Rasim, Quliyevə zəng vurdun?

Rasim. Hə, ata, yatıb.

Bəhram (*təəccüblə*). Necə yatıb? Dedin ki, mən soruşuram onu?

Rasim. Dedim, qızı çıxmışdı. Dedi, bu vaxtlar atam həmişə yatır.

Bəhram (*gülür, Şamxala*). Dünyanın işinə bax, sən aliah!.. Mənim assistentimdir Quliyev. Belə başsağrı, ağır bir adamdır. Amma öz evində, demə, əjdaha imiş. İşdən sonra yatır, narahat etmək olmaz. Aləmdir əşi!..

Şamxal. Dünən sizə zəng vurmuşdum, professor...

Bəhram. Hə, dedilər mənə. Dünən Ali Sovetə çağırmışdılar. Məsələ onda deyil... Yaxşı, dostlar, başlayın görək də...

Hamı oturur. Stolun başında Şamxal arvadıyla, Bəhram arvadıyla.

Bəhram. Badələr doludurmu! Birinci tostumuz tamadanın sağlığıdır. Bizim əziz Şamxal müəllimin sağlığına. Mənə elə gəlir ki, onu təqdim etməyə ehtiyac yoxdur. Görkəmli müstəntiqlərimizdəndir Şamxal. Bizim ailənin də ən yaxın dostlarından. Zövcəsi də Tamara xanım. Bir sözlə, sizin sağlığınıza, xoşbəxt olun!

Şamxal. Ay professor, məndən tamada olar? Amma bir yana baxanda bu gün bizim əziz adamlarımızın, yaxın dostlarımızın şad günüdür, deyir belə gündə də qolumuzu çırmalayıb meydana girməsək, onda bəs haçanı gözləyirik. Çox sağ olun. Etimadınıza görə təşəkkür eləyirəm. (*İçir.*) Yaxşı, deyir, çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən Koroğlu. Madam ki, mənə belə bir iltifat göstərmisiz, onda mən də icazənilə bir neçə kəlmə söz deyərdim. Deyir, bir nəfər, üzənirəq, rəhmətə gedir... Gəlir çıxır Allah-təalanın hüsuruna. Görür ki, bəli, Allah-təala o dünyaya gələnləri yerbəyer eləyir, qabağında da uzun bir növbə durub. Birini cənnətə göndərir, birini cəhənnəmə. Deməli, bu dediyim adam da kirmişcə növbəyə dayanıb, gözləyir ki, bəs növbəsi gəlib çıxsın. Amma həmdə, deməli, diqqət eləyir, görür ki, Allah-təala hüsuruna gələnlərin hamısına bir sual verir: evlisen, subay. Bəli, biri cavab verir ki, evliyəm. Allah-təala buyurur: cənnətə göndərin bunu. O birindən soruşur: – Bəs sən necə? Bu da cavab verir ki, mən subayam, elə bütün ömrümü də subay yaşamışam. Allah-təala: – Bunu da birbaş cəhənnəmə vasil eləyin, – deyir. Bu dediyim adam papağını qoyur qabağına fikirləşir ki, ay, burda iş var, Allah evliləri cənnətə göndərir, subayları cəhənnəmə. Qoy mən deyim ki, iki dəfə evli olmuşam, cənnətin lap göbəyinə göndərsin mənə. Bəli, növbəsi gəlib yetişir. – Evlisen, subay? Bəs kişi cavab verir ki, Pərvərdigara, dərgahına qurban olum, evliyəm, özü də iki dəfə evlənmişəm. Allah: – Aparın bunu cəhənnəmə, – deyir. Adamın gözü kəlləsinə çıxır: – Ey Allah, – deyir, – belə də ədalətsizlik olar, sən axı deyir, evliləri cənnətə göndərir, bəs mənə gələndə nə oldu, fikrini dəyişdin. Allah-təala: – Xeyr, – deyir, – fikrimi dəyişib-ələməmişəm. İndi qulaq as və mətləbdən aqah ol. O şəxslər ki, deyir,

evli olublar, onlar yer üzündə cəhənnəmin bütün əzablarını çəkiblər, indi bu dünyada o biçarələrin yeri cənnətdir, qoy bir az özlərinə gəlsinlər. O şəxslər ki, deyir subay olublar, onlar da cənnətin ləzzətini çəkiblər, qoy bu dünyada bir az cəhənnəmin əziyyətlərindən də dad-sınlar. Hə, o ki qaldı sənə, burda məsələ belədir: sən bir dəfə evlənmisən, cəhənnəmin nə olduğunu görmüsən, bundan sonra ikinci dəfə evlənmisən, deməli, xoşun gəlib cəhənnəmdən. İndi ki, cəhənnəmə belə məhəbbətin var, göndəririk səni ora da, qardaş, daha bizdən nə istəyirsən? (*Hamı gülüşür.*)

Hə, sözümün canı var. Mənə elə gəlir ki, bu əhvalat ona görə baş verib ki, Allah-təalənin Zeynalhılar ailəsindən xəbəri yox imiş. Əgər o görsəydi və bilsəydi ki, bu ailə düz iyirmi beş ildir necə bir sadıq, sədaqətli içində, xoşbəxt, bəxtiyar yaşayır, onda deyərdi ki, bəli, cənnət bax elə bu imiş!.. Hə, odur ki, deyirəm içək bunu bizim əziz yubilyarın sağlığına, sağ olun, Rüksarə xanım, sağ olun professor, gün o gün olsun yüz illiyinizi qeyd edək! (*İçirlər, qapının zəngi çalınır.*)

Rüksarə (*təəccüblə*). Bu kim ola? Ayı heç kəsə deməmişik...

Rasim gedib qapını açır, Qiyas və Dilarəylə qayıdır.

Qiyas. Tamam yadımdan çıxmışdı ki, bu gün... yaxşı ki, Namiq dedi. Təbrik, təbrik!..

Dilarə. Ürəkdən təbrik eləyirəm. (*Öpüşürlər. Qiyas balaca bir qutunu Rasimə verir. Müəyyən şəşqınlıq əmələ gəlir – Qiyas və Dilarə üçün masa ətrafında stul yoxdur. Rasim öz yerini Dilarəyə verir.*)

Rüksarə. Bu saat, bu saat. Rasim, gəl bura, mətbəxdən iki stul götürək.

Rüksarə və Rasim çıxırlar. Bu müddət Dilarə və Qiyas bir konarda dayanıblar, yarıpıçılıqla danışirlar.

Dilarə. Hədiyyənin içinə kağız qoydun? Yazdın ki bizdəndi? Qiyas. Yox.

Dilarə. Dedim axı sənə. Hardan biləcəklər ki, biz gətirmişik. Axı onlar elə bilir ki, biz fərri bir hədiyyə gətirə bilmərik. Elə ona görə də gəlib-gətmirik.

Qiyas. Sən də söz danışdın.

Dilarə. Düz demirəm? Zərafət deyil, otuz manat vermişəm o qaşıqlara... Yayın pulundan götürdüm. Heç olmasa bilsinlər ki, biz gətirmişik.

Rasim və Rüksarə qayıdırlar. Rasimin olındı iki stul, Rüksarənin qucağında çox iri bəllür bir vaza var.

Rüksarə (*Şamxalın arvadı Tamaraya*). Mən bilirdim, Tamara, ürəyimə dammışdı. Sən mənə sorğu-suala tutanda ki, bu vazanı hansı komissionnıda görmüşəm, o saat başa düşdüm. Amma da deyə bilmədim. Fikirləşdim bəlkə özünə almaq istəyirsən. Heç utanıb eləmirsən?

Tamara. Ay Rüksarə xanım, qoyun oturmuşuq, əşi, nə olub axı?

Rüksarə (*Bəhram*). Rasim bayaq bunu mətbəxdə stolun üstünə qoyub, indi stulu götürəndə bunu aldım qucağıma. Gördüm ağırdır, zindan kimi, o saat başa düşdüm. Əgər mən biləydim, dünyasında sənə deməzdim ki, Tamara bəs filan vazada gözüm qaldı...

Şamxal. Əşi, başlayın görək, sən allah, nə böyük şey imiş bəyəm!

Rüksarə. Yox, böyük şey deyil. Xırda şeydir, cəmi-cümlətəni üçcə yüz manata.

Şamxal. Eyib deyilmi bu söhbəti salmaq... İş, məgər şeyin qiymətindədir. O yaxşılığı ki professor bizim ailəyə eləyib, ömrümüz boyu onun xəcalətindən çıxma bilməyəcəyik.

Dilarə (*Qiyasa*). Neyləyib ki, bunların ailəsinə?

Qiyas. Nə bilim, yəqin kimisə operasiya edib. (*Rasimin qulağına əyilir, pıçıldayır, sonra Dilarəyə*). Arvadının şişi varmış, əmim kəsib.

Rüksarə. Hə, o günlər getsin gəlməsin, Tamara yamanca qorxutmuşdu bizi...

Şamxal. Heç yada salmaq istəmirəm o günləri. Heç xatirimdən çıxmaz. Professor operasiyadan çıxdı, mənə baxdı, gülümsəndi, arxayın ol, – dedi, – hər şey yaxşı olacaq. Sonra da heç yadımdan çıxmaz, darağını çıxartdı, başladı başımı daramağa...

Rüksarə. Hə, adətidir o...

Bəhram. Söz yerinə çəkkər. İnşil Kembriçdəyəm, mühazirə oxumalıyam. Belə simpoziumlar keçirirlər, hər ölkədən də bir nəfər mühazirəçi çağırırlar, bizdən mən idim, məsələ onda deyil, indi çıxış-qabağı başımı daramaq istəyirəm, əlimi atıram cibimə, sən demə, darağım yadımdan çıxıb qalıb o biri pencəyimin cibində, mehmanxanada...

Birinci qonaq (*ikinci qonağın arvadına*). Paşet verim sizə? Çox ləzzətlidir, bir dadına baxın.

İkinci qonağın arvadı. Sağ olun. Salat da çox dadlıdır, götürün.

Şamxal. Bilirsiz nə barədə fikirləşirəm, öziz dostlar? Bax, indi söz düşdü ki, yaxşılığı görək unutmayasan, yaxşılığın görək xəcalətindən çıxasan. Bu elə boş, havayı sözlər deyil e... Hikmətdir e, bu... dərin xalq müdrikliyi...

Rüxsarə. Eh, ay Şamxal qardaş, elə bilirsiz elə hamı sizin kimidir? Çox vaxt görürsən elə nanəcibliklə rastlaşırsan ki...

Şamxal. Bilirəm, bilirəm, Rüxsarə xanım. Mənim elə işim-peşəm nanəciblərlə, nankorlarla, anasının əməyini kəsənlərlədir də... Amma buna baxmayaraq, mən belə hesab edirəm ki, bizim əsas cəhətimiz – nəcəbətdir. Görürsən, birinə beş qəpiklik yaxşılıq eləmişən, yüz qat artıq xəcalətindən çıxmasa dincələn deyil. Düzdü, professor, düz deyil?

Bəhram. Bax, elə bu barədə çox maraqlı bir mübahisəm oldu bir dəfə. Çıkaqoda bizi məşhur Stesselin cərrahiyyə əməliyyatına apardılar, sonra söz sözü çəkdi, mübahisə düşdü: hansı daha üstündür, yaxşılıq, yoxsa həqiqət?

Qiyas. Yəni bu eyni şey deyil?

Dilarə (pıçiltıyla). Sən sus görək...

Şamxal. Yox, mənə, eyni şey deyil. Hər ikisi – böyük sözdür, amma bəzən görürsən həqiqətlə yaxşılıq toqquşdular bir-biriyə, necə deyirlər, kəllə-kəlləyə gəldilər. Bax, məsələn, tatalım, kimsə sənə böyük bir yaxşılıq eləyib, amma sonra iş elə gətirib ki, sən həqiqət naminə həmin adama pislik eləməlisən. İndi di gəl görüm çıx bu vəziyyətdən necə çıxırsan?

Rüxsarə. Ay balam, yeyin də, bu aş soyudu axı...

Şamxal. Yeyirik, yeyirik, bacı, plova söz ola bilməz. Bəli, onu demək istəyirdim ki, hər xalq bu məsələyə müxtəlif cür yanaşır. Əxlaq-filan qanunları ki var, bunlar bütün dünyada eynidir, amma di gəl, xırda fərqli cəhətləri, müəyyən təfəvütləri də var və bunlar hər xalqın milli xarakteriyə bağlıdır. Elə xalq var ki, onunçün həqiqət hər şeydən üstündür – həqiqətin yolunda, necə deyirlər doğmağa dədəsinə od qoyar, uf deməz. Amma, məsələn, bizim xasiyyətimiz başqadır...

Rasim. Nədir ki, biz yəni həqiqətin əleyhinəyik?

Şamxal. Əsla, əsla! Amma, bax, fikrimi daha aydın çatdırmaq üçün sizo bir misal çöküm... Hamımız bilirsiz ki, professor bizə necə böyük bir yaxşılıq edib. Sözü əsil mənasında yoldaşımın həyatını xilas eləyib. Deyərsiz ki, bu onun peşəsidir, işidir. Bəli, amma məsələ

ondadır ki, həmin gün professor Moskvaya uçmalı idi, çox mühüm bir iclasa. Burda professorun iri bir klinika var, yaxşı savadlı həkimləri var olinin altında, yəni dediyim odur ki, operasiyanı başqa birisinə də tapşıra bilərdi və buna tam haqqı vardı. Amma eləmədi, iclasa getmədi, Bakıda qaldı, özü şəxsən operasiya elədi, sonra da xəstə tamam dirçəlməyincə onun başının üstündən aralanmadı. Bu bizim ailəyə ən böyük bir yaxşılıq deyil, nədir?!

Qiyas. Sadəcə, işinə namusla yanaşmaqdır bu, vəssalam.

Dilarə. Əşi, sən qarışma görək.

Şamxal. Cavan oğlan, xahiş edirəm mənim sözümlü kəsmiyyəsiniz. Mən onu demirdim, ayrı şey deyirdim. İndi belə bir şey təsəvvür edin ki, iraq, iraq, Allah göstərməsin, bir gün professor küçədə bir kəsə dalaşır və öldürür bu adamı. (Hamı gülür.)

Tamara. Səndən də sözlər çıxır e, a kişi, şeytanın ağlına gəlməz.

Şamxal. Yox, mən dedim ki, misal çəkirəm, hə, indi təsəvvür eləyin ki, həmin işi mənə tapşıırıblar. Mən bilirəm ki, professor yüz faiz təqsirkardır. Hə, indi mən necə hərəkət etməliyəm?

Qiyas. Qanun necə deyirsə, o cür.

Şamxal. Bəli, mən məsələn, ingilis olsaydım, siz deyən kimi edərdim. Axı mən ingilis deyiləm, islandiyalı deyiləm, Şərq adamıyam. Yaxşılığı belə tez unuda bilmərəm. Necə deyirlər, çörəyim dizimin üstündə deyil. Əlbəttə, qanunsuz bir iş tutmamam. Qanunlara da, cavan oğlan, hər halda azdan-çoxdan bələdəm. Hə, amma mən dəridən-qabıqdan çıxaram ki, professorun işini yüngülləşdirim, xilas eləyim onu, qoy lap bu iş həqiqətə xilaf olsun. Bizim qanımızdadır da bu...

Qiyas. Əşi, düz deyil... Şərq adamı məgər həqiqəti Qərb adamından az istəyir? O ki qaldı sizin dediyiniz – bu xalis dostbazlıq, tanışbazlıqdır – ingilis də dostbaz ola bilər, islandiyalı da, yapon da...

Dilarə (yavaşdan). Sən bu söhbətə qarışma.

Şamxal (məhəl qoymadan). Mən bəlkə vəzifəmin-filanın üstündən qələm çəkərəm, istifadəyə çıxaram, amma professoru dar ayaqda qoymaram.

Bəhram (sakit). Artıq dərəcədə minnətdaram, Şamxal. Sənin bu zəmanətdən sonra mən daha arxayın küçəyə çıxıb, rastıma gələnin başına bir körpicə ilişdirə bilərəm.

Rüxsarə. Bizim şad günümüzdə əcəb xoş söhbətlər başlasınız?

Tamara (*Şamxala*). Deyəsən, bir az keflənmişən axı?

Rasim. Onda bəs necə olsun, Şamxal əmi? Belə çıxır ki, həqiqət, ədalət, düzgünlük – hamısı bir qoz. Əsas odur ki, dostun, tanışın olsun?

Şamxal. Düzgünlük? Sən nə bilirsən axı düzgünlük nədir? Hə, nədi düzgünlük?

Rasim (*bir qədər özünü itirir*). Düzgünlük, necə yəni düzgünlük, düzgünlük düzgünlükdür də!..

Şamxal. Bəli, məsələ də ondadır ki, mənim əzizim, sizinçün bütün bunlar quruca sözlərdir, vəssalam!

Rasim. Kiminçün, yəni?

Şamxal. Sizin nəsil üçün, sənin tay-tuşların üçün... Siz özünüzdə barədə belə fikirdəsiniz ki, çox... belə həddən artıq düzgünlük sevən, prinsipial, güzəştisiz-zadsız adamlarsız...

Rasim. Bəs belə deyil ağər?

Şamxal. Belə olmağına belədir e, amma məsələnin o biri tərəfi də var, axı. Yaxşı, de görüm, əzizim, sizin bu düzgünlüyünüz, mərdənəliyiniz hansı sınaqlardan çıxıb? Siz, bax, elə düşünürsünüz ki, biz qocalar bəzən güzəştə gedirik, fənd işlədirik, filan... Amma heç bilirsiz, biz necə çətin sınaqlardan keçmişik?

Rüxsarə. Çox şükür ki, bilmirlər. Görməyiblər o günləri. Allah biz görənləri, biz çəkənləri onlara göstərməsin.

Şamxal. Əlbəttə, əlbəttə. Yaxşı ki, onların ömrü-günü belə xoşdur. Həyatları belə firavan vaxta düşüb. Amma əgər özün çətin həyat imtahanlarından çıxmayıbsansa, özgələrini, belə sınaqlar görmüş adamları hər xırda-para bir güzəşt üçün damğalama da... Axı ancaq sınaq, çətin sınaq sənə nə dərəcədə möhkəm olduğunu, düzgünlüyünün, vicdanının, necə deyirlər, möhkəmliyini müəyyən edə bilər.

Qiyas. Sizin sözünüzdən belə çıxır ki, sınaqdan çıxmamış mərdlik, düzgünlük heç nədir və əgər belə çətin sınaqlar yoxdursa, deməli, heç kəsə tam arxayın da olmaq olmaz. Bəlkə, müəyyən çətin vəziyyətlərdə o özünü başqa cür apardı, dediyiniz budur?

Şamxal. Bağışlayın, siz kimsiz?

Bəhram. Qiyas mənim rəhmətlik qardaşımın oğludur.

Şamxal. Yox, mən sənətinə xəbər alırdım.

Rüxsarə. Ali məktəbdə dərs deyir.

Şamxal. Çox gözəl. Əzizim Niyaz...

Qiyas. Qiyas...

Şamxal. Bəli, əzizim, Qiyas. İş ondadır ki, sınaq deyəndə, mən ancaq çətinlikləri nəzərdə tutmuram ki... Axı bir sınaq da var – firavanlıq sınağı... Birtəhər başını dolandıranda düzlükdən, vicdandan-filandan dom vurmaq daha asandır. Amma, tutalım, maaşın yüz manat yox, dörd yüz manatdırsa, adam heç istəmir ki, belə maaşdan məhrum olsun. Nə var, nə var, bir-iki təmtəraqlı söz üçün: vicdan, düzlük, ədalət, həqiqət... nə bilim...

Qiyas. Mənimçün dedikləriniz yalnız söz deyil. (*Boşqabı salır, boşqab sürür.*)

Dilarə (*əşəbi*). Yenə sındırdın... Burda da... aman Allah, belə də insan olar?!

Rüxsarə. Əşi, canımız sağ olsun. Aydınlıqdır, deyirlər.

Dilarə. Əşi, belə də insan olar, şoşaq... Gurultulu sözlər danışmaqdan, boşqabına diqqət verəydin!

Şamxal. Yaxşı. Axı deyəsən mən öz vəzifəmi unutmuşam bir az. Xahiş edirəm, bədələr dolsun. Biz cavanlarla hərdən-birdən mübahisə eləsək də, onlara həmişə böyük ümidlər bəsləyirik, onlar, necə deyirlər, bizim gələcəyimizdir. Mən təklif edirəm ki, bu bədəni cavan nəslin ləyaqətli və yaxşı nümayəndələrindən olan bizim əziz Rasimin sağlığına qaldıraq. Sağ ol, Rasim, xoşbəxt ol, bala. (*İçirlər.*)

Rasim. Çox sağ olun. (*İçir.*) Şamxal əmi, amma bir məsələ qaranlıq qaldı. Bax, biz, bizim nəsil, sizə necə isbat edək ki, biz də mərdik, əqidəmizdə möhkəmiyyət və sairə və ilaxır.

Şamxal. Mənə bunu isbat etmək lazım deyil. Mən bunları bilirəm, əzizim.

Rasim. Niyə siz heç cür bizə bağışlaya bilmirsiniz ki, biz sıxıntılar çəkməmişik, müharibəni, ağır günləri görməmişik...

Şamxal. Ay bala, heç mən belə söz dedim? Mən ayrı şey deyirdim axı. Bax sən düzgünlükdən danışdın. Ancaq, bax, xətrinə dəyməsin ha, kişi söhbəti eləyək sənənlə, yaxşımı?

Rasim. Əlbəttə.

Şamxal. Bəli. Yaxşı, saat nəçədir Rasim?

Rasim (*qol saatına baxır*). Onun yarısı. Daha doğrusu, 10-na 28 dəqiqə işləyib.

Şamxal. Bəs ayın nəçəsidir, hansı aydır?

Rasim (*təəccüblə*). 15 may, 1976-cı il.

Şamxal. Bəs həftənin hansı günüdür?

Rasim (*saatına baxır*). Cümə günü.

Şamxal. Ay sağ ol. Sən saata baxdın, ayı, həftənin gününü dedin. Səhv etmirəmsə, "Seyka"dı saatın. Yapon elektron saati. Vaxtdan başqa ayı, günü də göstərir.

Rasim (*bir şey anlamayaraq*). Bəli...

Şamxal. Qiyməti də 600 manatdır. (*Rasim siqaret çıxarır, odda yır.*) Bax sən "Malboro" çəkirsən. Əldə qutusu dörd manatdır. Özlün də "Ronson" alışqanı ilə yandırırısan. Qiyməti qırx manatdan az olmaz.

Rasim. Mən otuz beşə almışam.

Şamxal. Çox acəb. Amma bir qutu kibrit – bir cə qəpiyədir.

Rasim. Kibrit qurtarır axı...

Şamxal. Alışqanın qazı da qurtarır, doldurmaq da cəncəl işdir, hər halda kibrit almaq daha asandır, amma... bunun da öz ləzzəti var, həmi?

Rasim. Əgər siz elə hesab edirsiniz ki, ən adi şeylər – xüsusi bir ləzzətdir, ya bir dəbdir, onda...

Şamxal. Küçədə sən "Volqa"n dayanıb. Yay kimi əyri anten-nası var. Bu italyan antenaları yetmiş manatdır, hə?

Rasim. Səksən.

Şamxal. Maşınında kasetli yapon maqnitofonu var, bu öz yerində, amma mən maşının nömrəsinə də diqqət elədim.

Dilarə (*Qiyasa*). O saat görünür ki, müstətiqdir.

Şamxal. 00 – 03. Bir elə şey deyil. Amma hər halda bunun da bir dilxoşluğu var. Belə üçsıfırlı nömrələri almaq da yüngül başa gəl-mir, bunun balaca xərci var – məsələn, bir əlli manat...

Rasim. Bəli, düz əlli manat.

Şamxal. Sən aspirant babasan, necə manat təqəüd alırsan?

Rasim. Yüz beş manat.

Şamxal. Mənim daha heç bir sualım yoxdur.

Rüxsarə. Pah atonnan, lap elə bil məhkəmədir...

Rasim. Mənə çatdı... Bilirəm nə demək istəyirsiniz. Demək istə-yirsiniz ki, yəni mən yorğanıma görə uzatmıram ayağımı... Mənim maaşım ilə bütün bunları almaq olmaz, yəni ki, araba kölgəsi məsələsi...

Rüxsarə (*bu danışqlar ona bir az toxunur*). Yaxşı, Şamxal qar-daş, əyri oturaq düz danışaq, necə bəyəm, siz öz oğlunuzu ac-yalavac saxlayırınsınız. Onun saati, maqnitofonu-filanı yoxdur mögər?

Şamxal. Yox, yox, canım, siz sakit olun, Rüxsarə xanım. Mən o barədə demirəm. Bütün bu şeylər, indi bir qədər az, ya çox, mənim

oğlun da vardır. Sizin oğlunuz, məşallah, aspirantdır, kəllədir, mənimki lap yelbeyinin biridir.

Tamara. Bəsdir, sən allah, yazıq uşağa qara yaxma...

Şamxal. Yox, niyə mən düz danışmağı sevirəm. Onuncu sinifdə oxuyur bizim oğlumuz, bütün qiymətləri də iki, üç... Mənə nə desə yaxşıdır, köpəkoğlu. Deyir, ay dədə, gicəm bəyəm əlaçı olum, canıma cəfa basım. Sən, deyir onsuz da bilirəm ki, mənə birtəhərle instituta dırtırdırdırdırdırdırdı... Orda da, deyir, oxumayacam, amma güc-bəllayla qurtaracağam... Orda da deyir, Allah sənə ömür versin, düzəldəcə-kən məni ərəb ölkələrindən birinə, ya nə bilim, İrana, Hindistana, Ərəbistana, Afrikaya, nə çoxdur dünyada ölkə... Gedəcəm iki il işlə-yəcəm – iki dənə "Volqa" alıb gələcəm ordan. Birini özümə saxla-yacam, birini də, deyir, satacam, pulunu yeyəcəm, içəcəm, kef çəkə-cəm. Necədir sizin? Belə əməlli-başlı həyat məramnaməsidir də...

Qiyas. Bəs siz?

Şamxal. Başa düşmədim sizi.

Qiyas. Deyirəm, bəs siz necə baxırsınız bu məramnaməyə?

Şamxal. Bilirsiz, Niyaz müəllim...

Qiyas. Qiyas...

Şamxal. Bəli. İş ondadır ki, mən heç bir yolla onun fikrini dəyiş-dirmə bilməyəcəm, heç çalışmıram da doğrusu. Mən belə düşünürəm ki, bu indiki cavanların sözündə də bir həqiqət var. Yaxşı, bəs biz, bizim nəsil nəyin yolunda bu qədər əzab-əziyyətdə dözmüşük. Onun yolunda ki, övladlarımız xoşbəxt olsun, heç bir şeydən korluq çək-məsin, firavanlıq, bolluq içində yaşasın. O şeylər ki, bizim heç yuxu-muza da girməzdə, qoy balalarımıza nəşib olsun...

Qiyas. Çox qərribə fəlsəfədir!

Dilarə. Sən fəlsəfədən dəm vurma, ondansa fikir ver ki, bu boş-qabı da sındırmayasan.

Rüxsarə. Yadımdadır. Bəhramla biz, düz on il rütubətli bir otaqda kirayənişin olmuşuq, yarızırzəmi idi, çarpayımızın altında belə-belə siçovullar gözirdi. İndiyəcən yuxuma girir bu siçovullar, süfrə-dən iraq.

Rasim. Məncə, Şamxal əmi, siz hər şeyi belə bir az kobudlaşdır-ırırsınız. Əlbəttə, biz maşını da sevirik, musiqini də. Musiqini ürəyinəo dinləmək üçünəo görək yaxşı, kamil cihazların olsun. Hələ ki, yapon-lar belə cihazları hamıdan yaxşı düzəldirlər. Stereofonik vallarda hər səsə bircə-bircə eşitmək lazımdır, yoxsa, yaponlarda da...

Bəhram. Onu düz deyir. Parisdə mən professor Frenyedən xahiş etdim ki, məsləhət görsün, hansı maqnitofonu alım, dedi müsyö Zeynallı, mütləq yapon cihazları alın. Nə Avropada, nə Amerikada belə cihazlar düzəldə bilirlər.

Rasim. Amma inandırırım sizi, lazım gələrsə, məsələn, şəxsən mən bütün bunlardan imtina edə bilərəm. Lap asanlıqla. Yox, əlbəttə, asanlıqla yox, bir az heyfəsilənərəm, amma hər halda lazım gəlsə, hər şeydən keçərəm, əgər...

Şamxal. Lazım gəlsə... Əgər... amma hələ ki, imtina etmək fikrində deyilsiz. Əksinə, xahiş edirsiniz, tələb edirsiniz, təzə-təzə aparalar, dəbdə olan geyim-kecim, xaricə turist səfərləri və sairə və sairə. "Lazım gəlsə". Kim deyər bilər onu, nə zaman lazım gəlir, ya gəlmir.

Rasim. Yox, axı...

Rüxsarə. Yaxşı, bədsir höcət elədiz, Rasim, ondansa bir yaxşı musiqi qoy qulaq asaq. Amma, sən allah, o meymun musiqisi – cazmaz yox. Bizim havalardan qoy, Zeynəbin mahnıları var da bizdə.

Tamara. Biz də qulaq asaq görək bu tərifli yapon cihazları necədirlər axı...

Rasim maqnitofonu qurur, musiqi səsləndirir. Musiqi səslənən vaxt biz iştirakçıların sözlərini eşitmirik, amma görürük ki, Şamxal əlində bado qalxdı, sağlıq dedi və hamı Birinci qonaqla arvadının sağlığına içir. Sonra Şamxal yenə bir bado qaldırdı, bu səfər İkinci qonaqla arvadının sağlığına içdilər. Sonra masanın üstündən yeməklər yığışdırıldı. Süfrə dəyişdirilərkən qonaqlar durdular və iki dostəyə – kişilər və qadınlar dostəsinə ayrıldılar. Qadınlar dostəsinə Rüxsarə, Tamara, Dilarə, Birinci və İkinci qonaqların arvadları.

Rüxsarə. Tamara, bəs yayı hara gedirsiniz?

Tamara. Yəqin bağda olacağıq. Elik bu il instituta girir. Görək Karlovi Varıya gedəydik, üç ildir gedirik ora, axı Şamxalın şəkər xəstəliyi var, yaman düşür ona. Amma mənim lap zəhləmi töküüb bu Karlovi Varı, Şamxal deyir bu il sən tək get, mən onsuz da Bakıda olmalıyam Elik instituta girən vaxt... Dedim, xeyr, keçəl suya getməz, sənə mənim orda nə ölümüm azıb. Siz necə, Rüxsarə xanım, yenə Bolqarıstana gedirsiniz?

Rüxsarə. Hə, yəqin... yaxşıdır ora. Düzdür, ayıblı şeylər də çoxdur. Arvadlar, üzləri yanımlar, lap tumanpaça gözlərlər. Amma Rasim-çikin yaman xoşu gəlir oralardan. Avqustda biz də bağa qayıdacağıq. Üzüm dəyöndə...

Tamara. Siz bəs hara gedirsiniz, Dilarə xanım?

Dilarə (*dilini sürüyür*). Biz... nə bilim, hələ bir qərara gəlməmişik. Rüxsarə (*onun sözünü kəsərək*). Tamara, bu həmin sırğalardır?

Tamara. Bəli, amma yadımdadır, Rüxsarə xanım, sizin xahişiniz yadımdadır, sifariş vermişəm ki, lap elə bunlardan sizə də düzəlsin. (*Dilarəyə*) Zərgərdir, bizim qonşumuzdur, xoşunuz gəlir, sizinçün də tapşıra bilərəm. Özü də çox baha götürmür – bax, bunların cəmişi beşə yüz manat istədi, əslində bunların qiyməti daha artıqdır axı... Şarmirvari də düzəldir, əgər istəsəz... eləsi mənə yaraşmır, ona görə... amma siz istəsəz...

Rüxsarə. Yox, əşi, bizim Dilarənin belə-belə şeylərlə işi yoxdur. Buna bir şey bəyəndirmək zor işdir.

Dilarə (*pərt halda*). Yox, niyə ki...

Rüxsarə. Düz demirəm? Neçə dəfə sənə təklif eləmişəm, istəməmişəm. Bir boyunbağı gətirmişdilər mənə – iki göz istəyirdi tamaşasına, bu xanıma göstərib təklif elədim, bəyənmədi.

Tamara. Siz harda işləyirsiniz, Dilarə?

Dilarə. Qosplanda. Mən iqtisadçıyam. Bəs siz?

Tamara. Mən məktəbdə ingilis dili dərsi deyirəm.

Rüxsarə (*ikinci qonağın arvadına, pıçılıyla*). Mən Çin dilini necə bilərəmsə, bu da deyirlər ingilis dilini elə bilir.

Dilarə. Siz Xarici Dillər İnstitutunu qurtarmısınız?

Tamara. Bəli, nədir ki?

Dilarə. Mənim qardaşım da oranı qurtarıb. Bəlkə tanıyasınız, Firuz...

Tamara. Firuz Kərimov? Əlbəttə, tanıyıram. Biz bir kursda oxumuşuq. Firuz institutda ən yaxşı tələbə idi. Şekspiri əzbərdən oxuyardı başdan-ayağa. Onda siz Ağarəfini də tanıyırsız?

Dilarə. Firuzun dostudur, deyəsən?

Tamara. Bizim də dostlarımızdır hər ikisi. Firuz da, Ağarəfi də tez-tez gəlirlər bizə. Ağarəfi də bizimlə oxuyurdu – ikinci kursda atdı getdi. Məncə, elə düz elədi. İndi ot dükanının müdürüdür, kefi kök, damağı çağ.

Rüxsarə (*ikinci qonağın arvadına*). Bunun bu Firuz qardaşı ayyaşın, pyaniskanın biridir. İndi bilmirəm nə fənd eləyib işləri düzəldib, amma bir vaxtlar lütəkomun biri idi. İçməyə pulu qurtaran kimi gedərdi lombarda, iki qızıl dişini ağzından çıxarıb girov qoyardı, pulunu yeyib-ıçırdı...

Şamxal (*Qiyasa*). Deməli, siz orda dərs deyirsiniz. Bu yaxınlarda maraqlı bir iş aparırdım. Ali məktəbdə fərqləndirici məsələsi. Sizin institut deyildi, başqa institutdu.

Birinci qonaq. Hə, institutlarda yaman işlər olur.

İkinci qonaq. O gün televizorda da göstərirdilər.

Qiyas. Əlbəttə, olur belə hadisələr. Amma, görürsən, camaat birinin də üstünə beşini qoyur. Tək-tük nadirüslərə görə bütün institut haqqında, ümumiyyətlə, qəbul məsələləri barəsində pis rəy yaradır adamlarda. Belə fikirlər də neçə-neçə cavanın qol-qanadını sıdırır. Elə düşünürlər ki, tanışlıqsız-filansız heç cür ali məktəbə düşmək olmaz.

Rasim. "Tapş"sız...

Qiyas. O nə deməkdir elə?

Şamxal. Siz yəni bilmirsiniz "tapş" nə deməkdir?

Qiyas. Xeyr.

Şamxal. Bu sözü eşitməmişiz, ya ümumiyyətlə bu anlayışdan xəbəriniz yoxdur?

Qiyas. Nə sözü bilirəm, nə də anlayışı.

Şamxal. Bağışlayın, Niyaz müəllim, neçə ildir institutda dərs deyirsiniz?

Qiyas. Mənim adım Qiyasdır. İnstitutda bu il sentyabrda iyirmi bir ilim tamam olacaq.

Şamxal. Bu iyirmi bir ildə, yəni heç bir dəfə də "tapş", yəni tapşırmağa görə, tanışlığa, xahişə, üzə görə qiymət verməmişiniz?

Qiyas. Xeyr, verməmişəm.

Şamxal. Yəni heç bir dəfə də belə iş olmayıb?

Qiyas (*qəti*). Heç yarım dəfə də, çərək dəfə də!

Bəhram. Odu ki, elə belədir də – bir həsirdir, bir Məmməd Nəsir!

Qiyas (*incik*). Ay əmi...

Şamxal. İcazə verin, mən bu sözünüzlə inanmayım.

Qiyas. Öz işinizdir, inanırsız – inanın, inanmırsız – inanmayın.

Bəhram. Yaxşı, yaxşı, hücut eləməyin. Hə, Qiyas, dünən yox srağagün şəhər aktivində rektorunla görüşdük. Sənin haqqında çox yaxşı danışdı. "Zəynallılar, – deyir, – gül eləyir".

Rüxsarə. Xahiş edirəm, buyurun stolun başına.

Bəhram. İçkiləri yığıdırmayın, hələ tamadanın sağlığına içəcəyik. Şamxal. Yaxşı, əziz dostlar. Məclisimiz çox xoş keçdi və neçə deyirlər, sona yetmək üzrədir, hamının sağlığına içdik, odur ki, icazə verin mən də məclisimizi bir növ yekunlaşdırım və deyim ki... (*Tamara onun qulağına nə isə pıçıldaıyır.*) Hə? (*Qiyasa və Dilarəyə baxır.*) Hə, dostlar, hələ bizim bir sağlığımız da qalıb. Bir gözəl sağlığımız da var. Mən təklif edirəm bu bədəli qaldıraq bizim əziz... c... (*yadına salmaq istəyir – Qiyas-Niyaz.*)

Tamara. Qiyasın...

Şamxal. Bəli, bəli, Qiyas müəllimin və onun gözəl xanı-mı...c...

Tamara. Dilarə.

Şamxal. Dilarə xanımın sağlığına.

Tamara. Heç demə, Dilarə bizim Firuzun bacısı imiş.

Şamxal. Firuzun? Kərimov Firuzun? Sən nə danışırısan! Əşi, Firuz, Ağarəfi bizim can-ciyərimizdir ki! Firuz canlara dəyon oğlandır. Ağarəfi heç... Özgə aləmdir! Keçən il Ağarəfi bizimlə Avropaya səyahətə getmişdi, day bizə bir kef verib, gəl görəsən. Böyük məmnuniyyətlə onların sağlığına içirəm... Ağarəfi qiyamət oğlandır, adını Rokfeller qoyublar onun.

Tamara. Sən Qiyasla Dilarənin sağlığına test deyirdin.

Şamxal. Əlbəttə, elə bilirəm yadımdan çıxıb. Kefli-zad deyiləm ki... Gəl içək, mənim dostum Firuzun sağlığına. Onun bacısı Dilarə xanımın sağlığına, c...

Tamara. Qiyasın...

Şamxal. Bəli, əlbəttə, Niyaz müəllimin sağlığına.

Qiyas yerindən durmaq istəyir.

Bəhram (*Qiyası otuzduraraq özü qalxır*). Mənim kiçik bir əlavəm var. (*Şamxala.*) Tamadanın icazəsiylə. Qiyas mən öz doğma oğlum bilirəm. Atasını lap uşaq yaşında itirib Qiyas. Rəhmətlik qaradaşım 41-də həlak oldu... Davamın elə ilk aylarında. Qiyasın onda neçə yaşı vardı?

Rüxsarə. Doqquz.

Bəhram. Hə, gözümün qabağında böyüyüb bu Qiyas. İndi düzdür ildə bir dəfə görüşürük, qoca əmisini yaddan çıxarıb, amma mən hər halda onu Rasimdən ayırmıram. Onun barəsində yaxşı sözlər eşidəndə ürəyim dağa dönür. Bax lap bu yaxınlarda akademik Qafarov Bağır Əliabbasov yaman tərifləyirdi. Həyif ki, deyir müdafiəni

yubadır, yoxsa çoxdan elmlər doktoru idi. Bax, bu məsələdə mən də Baqir Əliabbasoviçin fikrinə yüz faiz şərik çıxıram. Səninki daha lap elmi vasvasılıq oldu, Qiyas. Niyə bu qədər uzadırsan, canım? İşin çoxdan hazırdır, müdafiə elə – qurtarsın getsin də. Hər cəhətdən bu sənə lazımdır, mənəvi cəhətdən də, maddi cəhətdən də. Kimi aldadırdıq, riyakarlıq lazım deyil, maddi cəhətin çox böyük əhəmiyyəti var. Ailən var, oğlun, məşallah, lap yekə kişidir, bu gün-sabah evləndirəcəksən, odur ki...

Qiyas (*ayağa qalxır, həyəcanlıdır*). Əmi...

Bəhram. Yaxşı, sözümlə kəsmə, sən sağlığına, Dilarə, sən sağlığın, sizin o gözəl Namiq balanızın sağlığına. Xoşbəxt olun.

Qiyas (*hələ də ayaq üstündədir, bir qədər dəmidir*). Sağ olun, amma mən cavab tostu demək istəyirəm.

Şamxal. E... yox, heç elə söhbət yoxdur. Bizlərdə cavab-zad deməzlər. Bu gürcülərin adətidir. Onlarda dəbdir – cavab tostu demək. Odur ki, oturun, Niyaz müəllim.

Qiyas. Əgər siz bir də mənə Niyaz müəllim desəz, məndən inciməyin. Mən də onda sizə Şamxal deyil, başqa bir ad deyəcəm.

Dilarə (*piçıldayır*). Otur, özünü biabır eləmə.

Qiyas. Mən nə demək istəyirəm: sağ olun, xoş sözləriniz üçün, çox sağ olun. Əmi, sən də çox sağ ol, həm tostuna görə sənə təşəkkür edirəm, həm də mənimçün bütün ələdlərinə görə. Məni atamın öltürməyindən sonra sən saxlamısan, böyütmüsen, oxutmusan, anama və mənə həmişə əl tutmusan. Mən bütün bunları unutsam, dünyada məndən nankor, məndən əclaf adam olmaz. Mən bütün bunları unutmamışam və heç vaxt unutmaram.

Bəhram (*riqqətlənərək*). Əşi, yaxşı, yaxşı, boşla görək, sən allah, heç bu söhbətin yeridir?!

Qiyas. Yox, mən bu söhbəti cləmirəm, mən ayrı söhbət cləyirəm. (*Bir qədər əsəbi, çilgin*). Ay əmi, sənə qurban olum, nə olub bizə? Axı biz elə deyildik, ay əmi. Yadında... yadında o vaxt, mən uşaq olanda... nə yaxşı günlər idi. Ova gedərdik, sən, mən, bir də mənim atam yazıq. Atamla sənə bir cəz dəst forri kostyumunuz vardı. Nənom danışardı. Deyir hansı erkən oynasaydı, kostyumu o çartladərdi oynama, gedərdi qızların görüşünə.

Rüxsarə (*zarafatlı*). Belə de.

Bəhram (*qəmli*). Yadımdadır, Qiyas, yadımdadır. Amma o kostyum indi mənə çox dar olar.

Qiyas (*daha artıq qızıışaraq*). Mənim babam da həkim imiş. Öz cibindən pul verib kasıb xəstələrinə dava-dərman almış. Həlbuki özü cır-cındır içində gözərmiş.

Bəhram. Nəsildən nəslə cır-cındır içində yaşamaq olmaz, ay bala.

Qiyas. Axı mənim babam...

Bəhram. Sənin baban – Qiyas, mənim atam idi. Bütün bu söhbətləri də sənə mən özüm danışmışam.

Qiyas. Yaxşı, bəs indi bizə nə olub, ay əmi, bax sənə nə olub? Dilarə (*acıqlı piçıldayır*). Çərənləmə, yoxsa bu saat durub gedərəm.

Bəhram. Nədir ki, axı, nə barədə nə olub?

Qiyas. Axı niyə belə, niyə belədir, ay əmi? Bax burda milli xarakterdən, mən nə bilim nədən danışır. Axı bizim ata-babalarımız heç bir vaxt kasıblıqlarından utanmayıblar, xəcalət çəkməyiblər. Biz isə... biz kasıblıq nədir, kasıblıq-zad yox, gör bir nədən xəcalət çəkirik. Xəcalət çəkirik ki, televizorumuz son markalı deyil, utanırıq ki, adi stəkandan çay içirik, büllur stəkandan yox. Utanırıq ki, özizlərimizə, yaxınlarımıza necə yüz manatlıq hədiyyələr apara bilmirik, xəcalət çəkirik ki...

Rüxsarə (*Bəhrama*). Deyəsən, bir az uzatdı axı...

Bəhram (*eyni tonla*). Görünür, bir az artıq içib...

Qiyas. Mebelimiz adi mebel, stenqadır-nədir, ondan deyil. Nədi o şoqəribin adı, hə, Romena...

Tamara. Ramona.

Qiyas. Bəli, düz buyursuz. Bəs niyə, axı biz belə olmuşuq, hə? Şamxal (*əsnəyir*). Yaxşı, dostlar, deyirəm daha vaxtdır, dağılışaq yavaş-yavaş. Ev yiyələrini də yorduq.

Qiyas. Yox, mənə başa sal, əmi, sən axı uşaqlıqda hər şeyi mənə başa salardın, nə olub axı bizə... (*Hirsizlə yumruğunu boşqaba vurur, boşqab sınır*).

Dilarə (*hirsindən tir-tir titrəyir*). Vəssalam. Axır bunu da sındırırdın. Mən daha bilmirəm sənə nə deyim. (*Stolun arxasından sıçrayır*.) Şamxal (*Tamaraya*). Gedək, gedir daha, getdik.

Qonaqlar dağılışırlar, işıqlar sönür. Ön səhnədə bayaqki küçə, amma indi gecə qaranlığına qorq olub. Küçə vaxtaşırı keçən maşınların faralarıyla işıqlanır və maşın toqorollarının, tormozlarının, sığınlarının səsləri eşidilir. Qiyas və Dilarə ön səhnəyə – küçəyə çıxırlar. Dilarə ağlayır.

Qiyas. Yaxşı, nə olub sənə, dovşan, sakit ol görək. Axı nə olub axı?

Dilarə. Nə olub, nə olub? Nə olacaq? Daha canım boğazıma yığılıb. Bəsdir daha, bəsdir, bəsdir!..

Qiyas. Mən səni başa düşmürəm.

Dilarə. Sən haçan məni başa düşmüşdün ki, indi də başa düşsən? Sən mənim canımı boğazıma yığmısan, sən. Sənin əbləh prinsiplərin, bütün sənin bu boşboğazlığın – nə bilim düzgünlük burdan goldi, ədalət ordan getdi, həqiqət belə, vicdan elə, nə bilim daha...

Qiyas. Səncə, bütün bunlar boşboğazlıqdır?

Dilarə. Yoxsa, bəs nədir? Bütün bunlar ancaq sözdür, söz, vəs-salam, şüttəmə. Bir bax, gör adamlar necə yaşayır. Açıqlarını tamaşa elə. Gör bir sənin doğmaca əmin necə yaşayır!..

Qiyas. Necə yaşayırlar, dovşan?

Dilarə. Mənə dovşan demə. Sən necə bilirsen, əmin təmiz adamdır?

Qiyas. Əlbəttə. Bu nə sözdür, hərənin bir zəif damarı var. İndi o da bir az özündən deyəndir, Paris belə, London belə, amma...

Dilarə. Amma aydan arıdır, sudan duru, eləmi?

Qiyas. Əlbəttə.

Dilarə. Çünki o sənin əmindir. Başqa birisi haqqında sən belə deməzdin, əgər görseydin ki, dolanacağı bax bu cürdür. Məgər kəsan, görmürsən ki, evləri xıristal qab-qacaq əlindən zığ verir. Hətta sən iki boşqab sındırandan sonra yenə zərli-qızılı boşqabların əlindən tərpənmək olmurdu.

Qiyas. Əmin yaxşı qazanır da, professordur, baş həkimdir.

Dilarə. Yaxşı, nə qədər qazanır, tətəlim lap ayda min manat. Amma tək elə bir o Rəsimlərinin xərcləri iki dəfə artıqdır. Eşitdin ki, o müstəntiq necə hesablayırdı. Sən də haqq-hesaba vur da.

Qiyas. Başqasının pullarının haqq-hesabını çəkmək adama yaraşan iş deyil.

Dilarə. Ona görə ki, əmindir. Yerinə başqası olsaydı, görünəndə necə danışardın. Onda demək, belə çıxır ki, özümüzə aid olanda bir olur, başqalarına aid olanda başqa. Demək, özümüzünkülə olanda yaxşıdır, özgəsi olanda pis...

Qiyas (*hirsələnərək*). Bilmirəm sən nə demək istəyirsən e, nədir yəni kişi daşbaş eləyir, rüşvət alır?

Dilarə. Yox, əlbəttə, yox!!! Sənin əmin kimi adlı-sanlı adam heç xırda-xuruşa baş qoşar, daşbaş almaq, rüşvət, xeyr, ostoğfürül-

lah! Görürsən, elə həkimlər var yanına ölümçül xəstə uşağı gətirirlər ki, təcili operasiya etmək lazımdır. Xeyr, deyir, əvvəl pul verin, sonra kəsim, ölür, cəhənnəmə ölsün. Allah eləməsin, sənin əmin onlara tay olsun. Əmin təmənnəsiz-filan operasiya edir, özü də ən qəliz, ən mürəkkəb əməliyyatları şəxssən özü edir. Əlbəttə, onu da bilir ki, kimi özü eləsin, kimi köməkçilərinə tapşırırsın. Nə isə, gözəl operasiyalar edir, xəstəni qurtarır və bu zaman... Xəstənin qohum-əqrəbası, şübhəsiz, ehtiyac çəkən adamlar deyil bunlar, bəli, bu qohum-əqrəba minnətdarlıq əlaməti olaraq sənin professorunun başına nemət yağdırırlar. Hamısı da belə çox incə, mədəni formada, bayram sovgatları, ad gününə, yubileyə hədiyyələr, nə bilim daha nə...

Qiyas. Hə, bildim, sən o bayaqkı bahalı vazi deyirsən. Daha yaxşı deyil axı, hədiyyəni necə qaytarırsın.

Dilarə. Üç yüz manatlıq hədiyyəni! Bəs onda sən niyə o iyirmi manatlıq saatı qaytardın? Yadına gəlir, bir qızı kəsmişdilər, sonra məlum oldu ki, qanunsuzluq ediblər, sən təzadən imtahan qəbul etdin, beş verdin, qızın atası da bilmirəm hardan bilməmişdi sənin ad gününü və sidq-ürəklə sənə öz qol saatını hədiyyə gətirmişdi. Lap belə səmimi-qəlbənd, amma sən qəbul eləmədin, qaşqabağını salladın, kişinin suyu süzülə-süzülə qaytardın getdi? Yadında? Niyə bəs, hədiyyə, hədiyyədir də?!

Qiyas. Nə bilim... Mənə elə gəlir ki, adi namuslu bir hərəkət üçün tanımadığın adamdan hədiyyə almaq – ən azı qərībədir.

Dilarə. Bəs adi uğurlu operasiya üçün necə? Formalar ayırıdır, məbləğlər ayırıdır, amma mahiyyət ki birdir.

Qiyas (*cavab tapmır*). Nə bilim, vallah!

Dilarə. Əlbəttə, hardan biləsən? Nəyi bilirsen ki, onu da biləsən. Sözlərdən başqa, təmtəraqılı sözlərdən başqa, tək bir quru sözlərdən başqa nə bilirsen sən, ay yazıq? İlahi, bu sözlərdən necə də tənəyə gəlmişəm. Görəndə ki, o sözləri deyən adamlar öz işlərindədirlər, xıdır-xıdır. Bu sözləri bərkdən deyər-deyər öz dolanacaqlarını, güzəranlarını kefin istəyən düzəldirlər, bax budu məni yandıran!

Qiyas. Hər halda mən ki belələrindən deyiləm.

Dilarə. Təəssüf, çox təəssüf! Çünki sən maymağın birisən. Sənə elə gəlir ki, amandır, əgər arvadın, oğlun, əməlli-başlı geyinib-kecinsələr, yaxşı kurortlarda dincəlsələr, evimizdə o andıra qalmış yalın lampoçka deyil, bir babat lüstrə asılısa dünya dağılar, sənin o qotur prinsiplərin alt-üst olar.

Qiyas. Lüstr alacam, sənə söz vermişəm – gələn məşğımdan hökmən alacam.

Dilarə. Çox böyük şücaət göstərəcəksən. Məgər elə bilirsen ki, lüstr almaqla dağı dağ üstünə qoyacaqsan hə! Amma mən tənəgə gəlmişəm, tənəgə gəlmişəm yalan danışmaqdan, oynamaqdan; görürsən mənə yaxşı bir şey göstərilir, nə bilim, üzük, sırğa, üzüm gəlmiş axı, deyəm “hardadır bizdə bunu almağa pul”, yalandan görürsən deyirəm “yox, xoşuma gəlmiş, bəyənmirəm”, halbuki ürəyim gedir, elə xoşuma gəlir. Bunu da bilirlər, başa düşürlər axı, camaat çörəyi burnuna yemir ki, mənə lağ eləyirlər, hətta sənənin əmin arvadı mənə rişxənd eləyir: “Sən yəqin bəyənməyəcəksən, sənə şey bəyəndirmək olmur”. Elə bilirsen mən onun kinayəsini başa düşürəm?

Qiyas. Mən həmişə bildirdim ki, belə-belə məclislər bizim yerimiz deyil, nəhaq gedirik belə-belə yerlərə. Qan qaraltısından başqa bir şey olmur. Sənənin də qanın qaralır, mənim də. Səninki bir səbəbdən, mənimki başqa səbəbdən, amma hər halda...

Dilarə. Yox, axı niyə biz də başqaları kimi ola bilmirik. Deyir palaza bürün, elnən sürün. Niyə biz bacarmırıq, daha doğrusu, sən bacarmırsan, çünki mən bir qadın kimi nə bacarıram edirəm, – işdə, evdə. Bazarlıq, yemək, yır-yığış, hətta yumağı da özüm yuyuram, kənara vermək artıq xərçədir. Amma sən axı kişisən. Niyə ailəni elə saxlaya bilmirsən ki, camaatın qabağında gözü kölgəli olmayaq. Bəs sənənin qeyrətin hardadır?

Qiyas. Bilirsen nə var, danışığının həddini bil. Nə mənim, nə də ailəmin heç kəsin qabağında gözümüz kölgəli deyil. O ki qaldı qeyrət... məgər qeyrət ələmi basıb yemək, əlinə keçəni qapışdırmaqdır, pulgirlikdir?

Dilarə (*yorğun*). Demirəm ki, ələmi bas ye, qapışdır, demirəm ki, daşbaş elə, nə bilim oğurluq elə, rüşvət al, nə bilim daha nə elə. Allah eləməsin. Amma bir az belə diribaş ol, gözüaçıq ol. Nədir, bütün bu kişilər səndən ağıllıdır, savadlıdır bəlkə, səndən qabiliyyətli. Amma nə isə bir yol tapıblar ki, yaxşı dolansınlar. Ailələri heç nədən korluq çəkməsin. Onun üçün hörmətləri-izzətləri də var. Bax, məsələn, sənə hörmət eləmişlər, amma tutalım Firuz, qardaşımı deyirəm, hörmət eləyirlər.

Qiyas. Firuz cüvəllağıdır!

Dilarə. Firuz mənim qardaşımdır.

Qiyas. Qardaşın da olsa cüvəllağıdır.

Dilarə. Onda sənənin əmin də...

Qiyas. Mənim əmin haqqında artıq-əskik danışma. Məni o böyüdü, mənə, anamı o saxlayıb, qazancının çox hissəsini bizə verib, ömrüm boyu mən onun borcundan çıxma bilməyəcəm.

Dilarə (*istehzayla*). Bəlkə indi sən də qazancının çox hissəsini ona verib borcunu qaytarasan?

Qiyas (*onun istehzasına məhəl qoymadan*). Belə etsəm, yenə də onun borcunu verib qurtara bilmərəm. Çünki o, ömrünün ən yaxşı illərini bizə qurban verib. Məni boya-başa çatdırmamış heç evlənmədi də. Bilirsen özü haçan ailə qurdu? O vaxt ki, gördü daha mən özüm müstəqil addımlaya bilərəm həyatda. (*Səndə deyir.*)

Dilarə (*onun yerisinə baxıb gülümsünür, görünür daha bütün qəzəbi, hirsini soyuyub keçib*). Görürəm yaman addımlayırsan, illah da, indi, sənənin ki ayağın yer tutmur. (*Qiyasın qoluna girir.*) Yaxşı, gedək, gedək, sənə dedin demədin, heç bir təfəvütü yoxdur. Dünyanı sən düzəldəcəksən. Gəl görüm, gedək evə. Bilmirəm səndə nə görmüşəm də, niyə bütün bunlara dözüürəm.

Qiyas (*eyni açılır*). Ona görə ki, sən bu dünyada mənim hamıdan, hamıdan əziz, istəklə dövrəşənəm. Görəcəksən, dövrəşən, hər şey yaxşı olacaq. Bir göy bax. Ulduzları görürsən, gör nə yaman iridirlər, ilahi, sən də yapıbmısan ki, nə bilim lüstr, xrustal. Dünyada hər şeydən gözəl bax bunlar deyil? Bu may gecəsi, bu ulduzlar, hə?!

Dilarə. Əlbəttə, özü də tamam müftədir.

Gedirlər.

İkinci şəkil

İki ay yarım keçib. İyulun axıdır. Qiyas Zeynəllinin mənzili. Kitab rəfləri – çoxlu kitab, yemək masası, yazı masası. Yazı masasının üstü kağız qələmlə, kitab dostlarla doludur. Tavandan həmin o yalın çıpaq lampoçka sallanır. Otaqda telefon da var. Nəmiq təkdir, Firuz daxil olur. Onun əlində qəzetlər var.

Firuz bir balaca kefidir.

Firuz. Xoş gördük. Nəmiq, təksən, bəs Dilarə hardadır?

Nəmiq. Salam, Firuz dayı, anam indilərdə gələr.

Firuz (*qəzetləri uzadır*). Bu sizin qəzetlərdir, qapının ağzında idi.

Nəmiq qəzetləri qapır, tolosik vərəqləyir, nə isə axtarır.

Firuz. Nə axtarırsan belə başlılovlu?

Namıq (*küskün*). Lotereya cədvəlini. Elə bildim bu gün çap olunacaq.

Firuz. Nə udmaq fikrindəsən ki?

Namıq. Maşın! Mütəlakə udacam, bilirəm. Hökmən udmalıyam – əlli dənə biletim var. Başqa-başqa seriyalardan...

Firuz. Hə, onda udarsan, yəqin... Süre bilirsən?

Namıq. Əlbəttə, pravam da var (*göstərir*) bu gün aldım. Məni Əjdər kişi öyrədib, taksi şoferidir – bizim qonşumuzdur.

Firuz. Afərin! Təbrik edirəm! Yaxşı, neynirsen axı sən maşını? Qızları plyaja aparacaqsan? Dənən görüm qıznan gəzirsən, mənə düzünü deyə bilərsən də, mən ki Qiyas deyiləm, hə, gəzirsən?

Namıq (*utancq*). Hə...

Firuz. Bilirəm. Mənə Ağarəfi deyib.

Namıq. Ağarəfi?

Firuz. Bəli, mənim dostum var – Ağarəfi. Dənən sizi restoranda görüb.

Namıq. O sizin dostunuzdur?

Firuz. Bəli. Necə böyüm? Ağarəfi – ləqəbi də Rokfeller. Yaxşı sən niyə qızardın? Sən onu tanımırsan, amma o səni tanıyır.

Namıq. Dənən heç yaxşı düşmədi. Mən doğrudan da onu tanı-mırdım. Biz oturmuşduq Qumruyla, birdən bizə konyak göndərdi.

Firuz. Sən də əsil kişi kimi cavabında ona şampan göndərdin... Tanımasan da, bilmədən də, hər halda...

Namıq. Ofisiant dedi mənə. Mən də ona təzədən konyak gön-dərə bilməzdim ki... Belə çıxırdı ki, onun konyakını qaytarıram. Həm də, doğrusu, konyaka heç pulum da çatmazdı. Dənən stipendiya almış-dım, dedik qeyd edək. Bir şüşə çaxır götürdük, dondurma...

Firuz. Ağarəfi də sizə meyvələr göndərdi, tort, gül...

Namıq. Siz bilirsiniz ki...

Firuz. Hə, danışdı mənə.

Namıq. Onda hamısını danışıb da sizə...

Firuz. Nədir ki?

Namıq. O bizdən qabaq çıxıb getdi, sonra mən hesab vermək istəyəndə ofisiant dedi ki, sizin pulunuz çatıb. Deməli, bizim hesabı-mızı o veribmiş. Heç yaxşı düşmədi.

Firuz. Niyə ki? Bu adətdir də. Ağarəfi sənənin dayının yaxın dostu-dur. Sən də cavan oğlansan. O istəyib ki, gözdiyin qızın yanında sənəin başını uca eləsin, yəni ki, sənə gör nə qədər hörmət qoyurlar.

Namıq. Amma əksinə çıxdı. Qızın yanında başımı aşağı elədi. Yəni biz kişi-zad deyilik ki, hesabımızı özgəsi versin.

Firuz. Ay Allah, dilivi yeyim sənəin. Kişi qırığı, lap mənə çək-mişən. Düz deyiblər ki, yaxşı igid görək dayısına oxşasın. Al bunu görüm. (*Cibindən pul çıxarıb Namıqə uzadır.*)

Namıq. Yox, yox, nə üçün axı?

Firuz. Sən babanın goru, sən də dənən kimi qaramat olma! Mən sənəin dayınam, ya yox. Mənim birçə bacımın balasısan, yoxsa yox? Yaxşı mənim ixtiyarım yoxdur sənəin cibinə beş-on manat xərclik qoyum. Qıznan gəzirsən. Getdiz tutalım bir yerə. Görək axı sənəin cibində pul olsun. Bax məsələ belə vəziyyət oldu. Dənənki kimi...

Namıq (*pulu götürür*). Atam bilse, dəli olar.

Firuz. Atan hardan biləcək. Bunu mən sənə bağışlayıram, Afri-kanın azadlığa çıxması münasibətilə. Sən yaxşı eləyirsən atanı istə-yirsen. Adam görək dənəsinə hörmət eləsin. Amma onun dediklərinə çox da qulaq asma. O bəzən çox mənasız sözlər danışır və mənasız işlər görür.

Namıq. Niyə belə deyirsiniz?

Firuz. Düz demirəm bəgəm? Bağışla, bir az vurmuşam, bir balaca dom kimi yəm. Amma, vallah, ürəyim ağrıyır axı. Niyə görə axı mənim bacım belə yaşamalıdır, belə geyinməlidir. Yox işdir-şayət mən ona bir şey alsam, dənən dava-mərəkə salacaq. Ya bax elə sən... Şəkil kimi cavan, gözəl oğlansan. Niyə görək sən lotereyaya ümid olasan ki, maşın udacam, özün də bilirsen ki, bu xam xəyaldır. Niyə sənəin tay-tuşunun maşını olsun, amma sənəin ancaq... pravam...

Namıq. Firuz dayı, axı lotereyasız biz necə maşın ala bilərik. Atamın maaşı...

Firuz. Əşi, bilirəm atanın maaşını. Sənə maşını mən alacam.

Namıq. Siz?

Firuz. Bəli, mən özüm. Mənim pulum kalandır. Birçə bacımın balasına da xərcləməyəndə kimə xərcləyəcəm bu pulu. Mənim özümün, bilirsen, nə arvadım var, nə uşağım...

Namıq. Firuz dayı, soruşmaq ayıb olmasın, hardandır sizdə bu qədər pul?

Firuz. Mən küll Azərbaycanda yeganə adamam ki, Şekspiri başdan-ayağa əzbərdən oxuyuram, ingiliscə ha? İstəyirsən bütün "Hamlet"-i sənə əzbərdən deyim. Tu bi or not tu bi... Ziz is e kueşn.

Namıq. Bunun üçün belə çox pul verirlər adama...

Firuz. Bununçün bir qara qəpik də vermirlər. İş də elə bundadır da... Bunu mən öz kefinçün, öz dilxoşluğumçün əzbərləmişəm haçansa. Amma sonra Ağarəfiylə cur olduq. Onda bu da kara gəldi, bütün başqa işlər də düzəldi. Ağarəfi Şekspirin bazıymış.

Namıq. O da Şekspiri əzbər bilir?

Firuz. Bir yerdə oxuyurdıq. Xarici Dillər İnstitutunda. Amma o Şekspiri məndən də tez dərk elədi. Elə birinci kursdan hər şeyi başa düşdü və aradan çıxdı. Dedi, tu bi, institutu atdı, getdi oldu qəssab. İndi də ot dükanının müdürüdür. Amma mən külbaş düz beş il də küllüq çaldım... Amma axır ki, mən də Şekspiri başa düşdüm. Dedim, adə, tu bi e...

Namıq. Heç nə başa düşmürəm. Nədir, bu Ağarəfi daşbaş...

Firuz. Ay gülüm, ay bala, sən allah, sən də dədən kimi danışma. Bu təmiz adamlar ki var e... Namıq, öz canımçün onlardan oturub-dursan adamın lap ürəyi qaralar. Özləri kimi qılıqsız, adamayovuşmaz insanlar bir də özləridir, inan mənə, Namıq. Mən sənin, necə deyərlər, tərbiyəni pozmaq istəmirəm – sənin atan axı mənə elə deyir: deyir, guya mən səni korlayıram. Amma, vallah, mənim sənə öyrətdiklərim həyatda sənə daha çox görək olacaq, nəinki o peyğəmbər dədənin öyrətdikləri. Həyat bilirən, elə şeydir ki, əsasən görək...

Namıq. Həyatda əsas nədir, Firuz dayı?

Firuz. Sən necə istəyirsən, mən cavab verim? Qəzetlərdə yazılan kimi “həyatda, mənim balam, əsas – zəhmətdir, namuslu əməkdir, qurub-yaratmaq eşqidir”. Bütün bunları sən hər hansı qəzetdə mənəşiz də oxuya bilərsən. Amma mən sənə düzünü deyə bilərəm: həyatda əsas – elə həyatın özüdür – gözəl qadınlar, kalan pul, yaxşı yeyib-ichmək, bəzənib-düzənmək, yaxşı məclislər, kef, səyahətlər – bu şəhərdən vurub o şəhərdən çıxasan, yaxşı dost-aşna. Dostlar... Namıq, sözün düzü, dostlarımızın çoxusu da axı yaxşı günün dostlarıdır. Dostların da varlı adamlardan xoşu gəlir. Varlı adamlardan durub-oturmağın özgə ləzzəti var axı.

Namıq. Firuz dayı, mənə, siz dolayırsınız mənə? Qəsdən belə zarafatlar edirsiniz. Ola bilməz axı ki, siz doğrudan da belə fikirləşəsiniz.

Firuz. Lap firt eləyib dədənin burnundan düşübsən. Böyüyüb onun yerini tutacaqsan qaramatlıqda. Bilirən, Namıq, sözün düzünə qalsa, adamların çoxusu elə bax bu cür, mənim kimi düşünür, amma demirlər. Amma mən düşündüyümü deyirəm. Nəyə görə? Ona görə ki lotuluqdusa adam görək axıracan lotuluq eləsin. Yoxsa ürəkdə bir

şey, dildə başqa şey – belə işlərlə aram yoxdur. Deyir dad yarımçıq alından. Odur ki, mən sözü şax deyirəm. Bir də axı mən Şekspiri oxumuşam. Şekspir bilirən nədir, Namıq? Şekspir elə həyatın özüdür də, həyatın özü kimi genişdir, onu heç bir dar qəlibə, nə bilim əxlaq belə gəldi, düzgünlük elə getdi – bax belə-belə sayaq sözlərə salmaq olmur. Bir neçə il bundan qabaq Türkiyəyə getmişdim. Turist kimi. Gözdürüldülər bizi – saraylar, məscidlər – onlar came deyir. Bu came-lərdə də sultanların qəbirləri var. Diqqət verdim ki, sultanların övladları hamısı nə isə çox kiçik yaşlarında vəfat eliyiblər – bir yaş, iki yaş. Fikirləşdim, aya, bu görəsən nə olan işdir belə. Sonra öyrədim: demə sultanlar öz uşaqlarını özləri körpə yaşlarında tələf etdirirlərmiş. Təsəvvür edərsən öz balanı, öz günahsız övladını öz əlinlə öldürtdürsən. Belə cinayəti bağışlamaq olarmı?

Namıq. Yox, əlbəttə...

Firuz. Sən demə olarmış, sultanlar övladlarından yalnız birini sağ qoyurmuşlar ki, vəliəhd olsun, qalanlarını da ona görə tələf edərləmiş ki, gələcəkdə dövlətə nifaq düşməsin, qardaş qırğını olmasın, qan tökülməsin. Gördün, adam öz doğma, günahsız övladını öldürür, amma buna da bəraət qazandırır ki, bəs bu dövlətin yüksək mənafeyi naminədir. (Pauza) Səni mütləq Ağarəfiylə tanış edəcəm, canlara dəyən oğlandı ha Ağarəfi. Deyib-gülən, kefcil, əliaçıq.

Namıq. Bəs türməyə düşməkdən qorxmur belə əliaçıqlığı, kefcilliyin üstündə... Əli də yaqın əyridir də. Yoxsa hardandı, yaqın daşbaş...

Firuz. Qiyasın oğlusan ki, varsan. Əliyəri... daşbaş... Balam, kişinin bütün bu məsələlər haqqında öz fikri var da. Fəlsəfəsi var, öz məntiqi var. “Hamlet”də bir yer var deyir: Bu dəliliyin də öz sistemi var. Amma iş ondadır ki, bəzən sistemin də öz dəliliyi olur.

Namıq. Bəs siz necə? Sizin də bu fəlsəfənizdir belə? Bu Ağarəfiylə dostluğunuz...

Firuz. Bilirən, Namıq, bəzi pis filmlərdə göstərirlər təmiz adamdır – ona böyük var-dövlət təklif edirlər, bir sözlə, onu satın alırlar, o da dönür olur xain, əclaf, ya oğru, ya da nə bilim nə. Amma həyatda belə deyil. Həyatda hər şey daha adidir. Adamlar birdən-birə satın alınmır, özü də böyük məbləğlərə satılmırlar. Adamlar yavaş-yavaş, misqal-misqal, heç özləri də bilmədən satın alınırlar. Bir də görürsən dönüb olmusan tamam başqa adam. Haçan oldu bu, necə baş verdi? Özün də bilmərsən. Nə isə mən bir az kefliyəm, bu

danişdıqlarım hamısı da məzə üçün idi, zarafat idi. Mən sənin möhkəmliyini yoxlayırdım, görüm təbiiyən nə dərəcədə düzgündür. Son bax, görək belə-belə işlərə qurşanmayasan. Görək dərslərinə fikir verəsən, yaxşı oxuyasan. Böyük alim olasan. Bax belə? Bildin? Yaxşı, bu Dilarə nə yaman yubandı. Al bu paketi, ona verərsən.

Namıq *(zərfi götürür, nə barədə fikirləşir, sonra cibindən pulları çıxarıb Firuzə qaytarır)*. Götürün, Firuz dayı...

Firuz. Başına at təpib nədir? Mən bunu sənə səmimi qəlbədən vermışəm.

Namıq. Bilirəm. Amma çox sağ olun. Mən heç vaxt atama yalan demirəm. Desəm də, sizdən pul almışam, qanı qaralacaq.

Firuz. Özün bil. Yaxşıdır ki, sən belə dübbədüz oğlansan. Afərin! Yaxşı, içməyə bir şeyiniz var?

Namıq. Yoxdur, deyəsən.

Firuz. Əlbəttə, hardan olacaq. Heç müsbət qəhrəmanın evində içki olar? *(Qiyas gəlir)*. Müsbət qəhrəmanın özü də təşrif gətirdi.

Qiyas *(Firuzə görüb qasqabağını sallayır)*. Nədir belə?

Firuz. Heç, səhərdən oturub oğlunla şirin söhbət edirdik.

Qiyas. Nə barədə?

Firuz. Həyatın mənası barədə. Şekspir barədə, dünyanın kefləri barədə.

Qiyas. Namıq, zəhmət çək, bir dəqiqəliyə çıx otaqdan. *(Namıq çıxır, Firuzə)*. Mən dəfə demişəm sənə, insan kimi xahiş etməmişəm, uşaqna böyük adam kimi danışma. O hələ lap cavandır axı. Yaxşısını da, yamanı da salır ürəyinə. Səndən nə yaxşı söz eşidə bilər o axı? Nə yaxşı əməl öyrənə bilər?

Firuz. Heç nə, ancaq bəd əməllər aşılaya bilərəm ona.

Qiyas. Yekə kişisən, özünü İblisliyə qoyma. Uşağın da fikrini dolaşdırma.

Firuz. Qiyas, axı sən niyə belə qaramat adamsan. Heç başım çıxmır ki, bacım səndə nə görüb.

Qiyas. Bu məsələni aydınlaşdırmağa gəlmişəm?

Firuz. Yox. Dilarənin mənimlə işi vardı, onun üçün gəlmişdim. Bağışla, çox üzr istəyirəm. İzalə oluram.

Qiyas. Xoş goldin, *(Firuz gedir)*. Namıq, yemişən?

Namıqın səsi *(yorgun)*. Yemişəm, ata, yemişəm.

Əjdər kişi gəlir.

Əjdər. Xoş gördük, Qiyas, təbriklər.

Qiyas. Nə münasibətlə?

Əjdər. Bəs necə ki? Namiq bu gün məşın sürmək vəsiqəsi alıb.

Qiyas. Yox əşi? Namiq, təbrik!..

Namıqın səsi. Çox sağ ol.

Əjdər. Bu münasibətlə görək səni bir mars edəm.

Qiyas. Öyrənmişən? *(Nərd-taxtını açıb düzür-lər)*.

Əjdər. Dilarə bacı evdədir?

Qiyas. Yox. *(Zərləri atır)*. Pənc-şəş...

Əjdər. Çahar-dü. *(Oyun davam edir)*. Qiyas, sən bir alim adamsan, heç belə şey ola bilər? Bu gün ikinci parkdan bir şofer danişdı. Deyir, Amerikada birisinin ürəyini başqasına qoyurlar.

Qiyas. Tək bir Amerikada yox, Cənubi Afrikada doktor Bernar...

Əjdər. Əşi, onları bilirəm, eşitmişəm. Sözümlə deyil. İndi deyir, Amerikada bir həkim çıxıb, belə bir operasiya hazırlayır: birisinin deyir başını kəsib o biri adamın boynuna tikəcəklər. Məsələn, deyir, qoca alimdir, köllədir, di gəl ki, yaşı ötüb, öldən düşüb, yüz cür xəstəliyi var, bir sözlə, hay-hayı gedib, vay-vayı qalıb. O biri tərəfdən deyir, cavan, bığburma, sağlam oğlandır, di gəl ki, oğrudur, başkəsəndir. Hə, deyir, həmin bu alimin başını kəsib tikəcəklər o oğrunun bədəninə, onun da başını kəsib atacaqlar, getsin işinə.

Qiyas *(gülür)*. Boş-boş söhbətdir, a kişi.

Əjdər. Yox, nahaq gülürsən. Niyə boş söhbətdir axı. Ürəyi, böyrəyi dəyişmirlər, balam bəs kölləni niyə dəyişmək olmasın, hə? Məsələn, tutalım, quldurdur, canidir, amma bədəni öküz kimi sağlamdır. O biri tərəfdən də məsələn tutaq, sənin əmin, Allah ona ömür versin, – böyük alimdir, amma bir gün indi qocalıb öldən düşəcək də. İyirmi ildən sonra olsun, otuz ildən sonra. Nədir indi onun kölləsini başqasına tikmək olmaz?

Qiyas. Başqasının bədəninə?

Əjdər. Bəli.

Qiyas. Bəs bütün qalan şeylər? Yaxşı, kişinin arvadı bu məsələyə necə baxar. Kölləsi örinindir, amma bütün qalan əzaları özgəsinin.

Əjdər *(gülür)*. Ay xatakar, gör o saat ağlına nə goldi? Amma zarafat bir yana dursun, əmindən olmaz. Öntiqə kişidir! Yadında mənim kiçik qızımı, Gülnarını necə ölümün çəngindən qopardı? Yadındadır?

Qiyas. Yadındadır, əlbəttə.

Əjdər. Sonra da heç nə götürmədi. İstəyirdim bir bəxşiş verəm. İndi bacardığımdan da, yox ki, yox dedi. Sən deyir kasıb adamsan, beş qızın var, bəxşiş-zad nədir? Həm də deyir sən mənim birçə qardaşım oğlunun qonşususan. Səni yaman çox istəyir.

Qiyas. Mən də onu çox istəyirəm. Məni o böyüdü, o saxlayıb. Əjdər. Hə, bilirmən. Dədən yazıq qrx birdə həlak oldu, hə? Elə birinci ilində davanın. Axı mən də heç bilmirdim, sağ qalacam, yoxsa yox. İki dəfə kontuzuya olmuşam. Mozdokun yanında dedim, yox, aşna, deyəsən bu səfər kitabım bağlandı. Amma insan canı it canıdır. Berlində qədər getdim çıxdım. Arvad da burda, sən demə əhd eləyibmiş ki, mən sağ-salamat qayıdım, aş bişirəcək, özü də bir qırıq da dilinə vurmayaacaq. İndi mən qayıdıb gəlmişəm, aş bişirib qohum-qonşunu çağırımsıq, mənə deyir ki, gəl bu aşın duzuna bax, mən deyir, birçə düyünü də dilimə vursam, əhdim pozular. Avam arvadıdır da, nə deyəsən, Allaha-zadə inanır. Allahın deyir, belə əhdlərdən xoşu gəlir. Deyim orucundan... Gülümsünür, deyir Allah-taala deyim orucunu görəndə...

Qiyas. Öz aramızdır, marssan ha, Əjdər kişi.

Əjdər. Ona hələ baxarıq, hələ sən şəxsanı aç görüm. Arvadların ağı tumanından qısa olur. İndi qayıtmışam davadan, arvadım deyir ay kişi, deyir, məhlədə arvadlar danışrlar, Hitler deyir, ölməyib, sağdır, salacaqlar, deyir onu qəfəsə, şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzdirəcəklər. Adamlar da deyir şişi odda qızdırıb dağ basacaqlar onun əndamına, hərdə də deyir yarasına bir ovuc duz səpəcək. Deyirəm, ay arvad, ağlınızı başınıza yığın, Hitler çoxdan cəhənnəmə vasil olub. Kimə deyirsən...

Qiyas. Sən Fərzəli adında şofer tanıyırsan? Sizin parkdandır. 37-42?

Əjdər. Əlbət ki, tanıyıram, necə bəyəm?

Qiyas. Dünən onun taksisinə minmişəm, işə tələsirəm. Maaşı gecikdiriblər, mənim də cibimdə vur-tut birçə manat pulum var. Fikirləşdim ki, eybi yox, iş özümü çatdırım, orda da maaş alacam. Di gol, maşınla gedirəm, bir də gördüm tində bir tanışım dayanıb. Tamara adında bir arvadı, əmimgilə tanış olmuşuq, onların dostlarıdır. Tində dayanıb maşın gözləyir, əlini qaldırıb. Tərs kimi mənə də gördü taksinin içində. Saxladım, bəli əyləşdi, çox üzr istəyirəm, deyir, yaman tələsirəm, zəhmət olmasa, məni bir Yasamala çatdıraydınız. Daha nə deyəsən? Mən gecikdim öz yerində, aparıb bunu Yasamalda düşürəndə gördüm hesab iki manata çatıb. İndi deyirəm bu sürücüyə, bəs

hali-qəziyyə, görək bağışlayasan, cibimdə vur-tut birçə manatım var. Əşi, canın sağ olsun deyir. Odur ki, (*Əjdərə pul verir*) sənə zəhmət olmasa, yetir bunu həmin o Fərzəliyə...

Əjdər. Sən də qəribə adamsan e, ay Qiyas, canımçün. İndi dünyanın axırı deyil ki. Bir manatla Fərzəli dağılmayacaq ki. İş bəyəm puldadır, ay Qiyas. Söz yerinə çəkər, bu yaxında belə bir söhbət eşitdim, deyir Fransada bir taksi şoferi varmış, lap mənim kimi, intəhası cavan. Bəli, bir gün çağırırlar bunu ki, bəs hali-qəziyyə belə: sənə deyir Amerikada əmin varmış, sənə də çoxlu varidat qoyub gedib, nə bilim neçə milyon, təzə pulnan. Hə, alır şofer bu pulları. İndi kasıblığa öyrəşmiş adam, neyləyəcək bu pulları: yaxşı, gündə "İnturist", gündə "Drujba", bir gün kef, bir ay kef – bəs sonra nə olsun? Görür ki, əməlli-başlı ürəyi darıxdı, lap bağı çatlayır. Gətirir qalan pulların hamısını cəbəcə qaytarır, istəmirəm, atam deyir, mənə milyon-zad lazım deyil, verin birçə mənim o köhnə taksimi, ayrı bir şey istəmirəm sizdən. Bax indi, mən də papağımı qoyub qabağıma fikirləşirəm – evim var, ailəm, arvad-uşağım var. Allah oğlunu saxlasın, bilirsən də mənim də beş qızım var – bax mənim də malım-dövlətim elə bunlardır da. Yəni elə başqa sarıdan da bir əyər-əskiymiz yoxdur. Soyuducu da almışam. Kefin istəyən. Canım sənə desin, televizorumuz da var. Dünən, Zeynəb oxuyurdu, eşitdin... Sənə deyim. Qiyas, dünyada əsas odur ki, halal çörək yeyəsən, haram çörək gec-tez adamın burnundan töküləcək. Bax bu yuxarıdakı qonşularımız var ha, özün bilirsən də necə adamlardır onlar. Bir ay bundan qabaq uşaqları öldü. Üçüncü uşaqları körpə yaşında ölür. Arvadı başın-gözün yolurdu, ağlayıb çığırdı ki, Allah qarğıyıb bizi, haram çörək yeyirik, odur ki, Allah-təalanın bizə qəzəbi keçib, gül kimi balalarımızı əlimizdən alır. Allah-filan bunlar, əlbəttə, boş söhbətdir, avam arvadıdır da, onunçün belə deyir. Amma o söz ki, çörək görək halal olsun – o düz sözdür. Haram çörəyin bərəkəti olmaz. Yaxşı, indi gördün ki, kim mars oldu.

Dilərə gəlir.

Dilərə. Yenə taqqa-turuq salmışız? Adamın lap beyni çatlayır sizin bu şey-beşinizdən.

Əjdər. Qurtardıq, qurtardıq, Dilərə bacı. Qiyasın xoruzunu verdim qoltuğuna, özüm də gedirəm.

Nordı yığışıdırılar. Əjdər gedir.

Qiyas. Sən niyə Əjdər kişiylə belə kobud danışırısan?
Dilarə. Neyləməliyəm, hal-əhval tutmalıyam onunla. İşdən sonra, bazardan sonra (*əlindəki zənbili göstərir*), bu cəhənnəm istisində –ürəyim yerindən çıxır. Firuz gəlmişdi? (*O biri otağa keçir.*)

Qiyas. Gəlmişdi. Abrını otəyinə bükdüm, çıxdı getdi.

Dilarənin səsi. Niyə?

Qiyas. Çünki ən qorxulu adam odur. Namiqin bütün beynini zəhərləyə bilər o.

Dilarə (*Firuzun verdiyi zərflə qayıdır*). Bu da sənin çox sağ-olundur? O sənin ailənin qeydinə səndən çox qalır, təşəkkür etmək ovəzinə.

Qiyas. Niyə məndən çox qalır ki?

Dilarə. Çünki bax, bu putyovkaları sən yox, o tapıb! Zuğulbaydır. O cümlədən sənə də alıb.

Qiyas. Artıq dərəcədə minnətdaram, amma mən heç bir Zuğulbaya-filana gedə bilmərəm.

Dilarə. Niyə gedə bilmirən? Ailənlə bir yerdə dincəlsən, günah olar? İstidən adamın bağı çatlayır. Avqusta nə qalıb.

Qiyas. Elə ona görə də gedə bilmərəm da...

Dilarə. Bir əməlli-başlı başa sal görək, niyə gedə bilmirən axı.

Qiyas. Sabah yox biri gün qəbul imtahanları başlayır. Bu gün məni rektor çağırırdı və fakültənin qəbul komissiyasının məsul katibi təyin olardı.

Dilarə (*mat-məəttəl*). Sən nə danışırısan, Qiyas?

Qiyas. Amma sən allah, xahiş edirəm, heç kəsə bu barədə bir kəlmə demə. Rektor elə birçə onu xahiş elədi ki, hələ heç kəs bilməsin! Bir siz bilməlisiniz, deyir, bunu bir də mən.

Telefon zəngi, Dilarə dəstəyi qaldırır.

Dilarə. Bəli, mənəm, aha (*təəccüblə*). Sağ olun, çox sağ olun, yetirərdim. (*Dəstəyi asır.*) Bir sən bilirsən, bir də rektor, hə?

Qiyas. Bəli. Kim idi?

Dilarə. Qonşumuz. Səni təbrik edirdi, qəbul komissiyasına katib təyin olunmağın münasibəti ilə.

Qiyas. Aman Allah, belə də şöhrət olar?! (*Telefon zəngi.*)

Dilarə. Başlandı.

Qiyas. Mən evdə yoxam, sessiyanın axırınacan da olmayacam. bildin?

Dilarə (*dəstəyi qaldırır*). Alo. Bəli. Kim? Kim? Hə, yox evdə yoxdur. Çox sağ olun, deyərəm. Yox, çox gec gələcək. (*Dəstəyi asır.*) Bir qohumumuzdur, iyirmi ildir nə üzün görmüşdüm, nə səsin eşitmişdim. Təbrik edir səni.

Qiyas. Telefonu çıxart. (*Qapının zəngi.*) Yox, bu da lap ağ oldu. (*Qapını açır, Bəhram daxil olur.*)

Bəhram. Axır mən də şeytanın qıçını sındırıb gəldim sizə baş çəkməyə. (*Şokolad qutusunu Dilarəyə uzadır.*) Bu da sənin, (*konyak şüşəsini Qiyasa verir*) bu da sənin, hə, işlər necədir?

Qiyas. Çox sağ ol, əyləş, əmi.

Dilarə. Bəhram əmi, ac deyilsiz ki? Rüksarə xalagil yaqın bağdadırlar, bəs siz harda çörək yeyirsiniz?

Bəhram. Yox, sağ ol, yemişəm. Nazirlər Sovetində idim, orda bufetdə yedim. Amma çay versən, içərəm. (*Dilarə çıxır və söhbət əsnasında çay gətirir.*)

Qiyas. Nə əcəb səndən belə, ay əmi?

Bəhram. Desəm ki, təsadüfən bu tərəflərə yolum düşmüşdü, inanmazsan. Ona görə görək düzün deyəm: doğrudur ki, səni qəbul komissiyasına məsul katib təyin ediblər?

Qiyas. Bəli, amma özüm bunu ikicə saat bundan qabaq bilmişəm. Bəhram. Mən isə bu gün şöhrətim bildim. Şamxal dedi mənə... O da dünəndən bilirmiş. Bilirəm indi sən hamıdan qaçıb gizlənəcəksən və yaxşı da eliyəcəksən. Cürbəcür adamlar indi gələcək sənə yanına xahiş. Odur ki, birinci xahişi mən eləyirəm, qoy elə axırıncı xahiş də mənimki olsun. Şamxalın oğluna kömək etmək lazımdır. Sizin fakültəyə daxil olur. Özün bilirsən ki, Şamxalgil bizim ən yaxın dostlarımızdır.

Qiyas. Əlbəttə, əmi, əgər uşaq yaxşı hazırlaşsasa...

Bəhram. Mən bilmirəm o necə hazırlaşsın, amma necə olursun, o beş almalıdır, çünki deyirlər konkurs çox böyükdür! Bu mənim səndən xahişimdir. Bax, nəzərə al ha, Şamxalın yox, mənim xahişimdir. Şamxalın sən tanımaya da bilərsən, bəyənəməyə də bilərsən, öz işindir. Amma bu mənim, şəxsən mənim səndən xahişimdir.

Dilarə. Əsi, nə danışsınız, Bəhram əmi, əlbəttə, Qiyas sizin sözünüzdən çıxmayacaq ki. Böyük iş imiş, bir uşaq!

Bəhram. Özü amma nə isə susub.

Qiyas. Yox, ay əmi, daha sən xahiş eləyəndən sonra nə söz ola bilər. Əlbəttə...

Bəhram. Lap yaxşı. Dilarə, çayın qiyamətdir, çox sağ olun. Bir bağa gəlin də. Bilirsiniz ki, sizi görmək həmişə xoşdur bizimçün. İsti lap cəhənnəm istisidir ha...

Qiyas. Dayan, əmi, bu saat səni ötürüm.

Bəhram. Yox, lazım deyil, aşağıdadır məşinim. Bağa gedirəm axı. (Gedir.)

Qiyas. Bəli, başladı. (Köksünü ötürür.)

Namiq gəlir, telefonla zəng edir.

Namiq. Allo. Skajite, pojalusta, devuşka, poezd "Moskva-Baku" koqda prebivaet? (Pıçiltıyla.) Sevirəm səni, anan gəldi? Göbələk gətirib? Yaxşı, yaxşı, xətti məşğul eləmirəm. (Bərkdən.) Spasibo. (Dəstəyi asır, yenidən zəng vurur.) Skajite, devuşka, poezd iz Moskvi ne opazdivaet? (Pauza, sonra pıçiltıyla.) Mən də...

Dilarə. Nədi belə, xeyir ola. Moskva qatarıyla maraqlanırsan?

Namiq. Hə, bir dostum Moskvadan gələsidir.

Qiyas. Nahaq mən bu işə razılıq verdim.

Dilarə. Hansı işə?

Qiyas. Əşi, bu komissiya katibliyinə də.

Dilarə. Başladım?

Qapının zəngi. Namiq qapıya gedir, qayıdır.

Namiq. Bir kişi gəlib... qoyunla.

Qiyas. Nə?!

Qoyun gətirən adam (otağa boylanır). Salaməleyküm. Əsədulla sizə qoyun göndərib.

Qiyas. Kimə, mənə?

Qoyun gətirən adam. Siz bəyəm institutda dərslə demirsiniz?

Qiyas. Deyirəm, amma mən heç bir Əsədullanı-zadı tanıyıram.

Dilarə. Siz yəqin səhv salmışız. Yəqin bizim yuxarıdakı qonşularımıza göndəriblər. O da institutda dərslə deyir.

Qoyun gətirən adam. Hə, onda bağışlayın. (Gedir.)

Qiyas. Nahaq mən razı oldum bu işə.

Dilarə. Əşi, yaxşı, qurtar görək.

Qiyas (çay stəkanını götürür, stəkan əlindən düşür, sınır). Oy.

Dilarə. İki gündə üçüncü stəkandır sındırırsan. Özü də hələ ki, milyon-cad deyilsən.

Hardansa yuxarıdan qoyun mələməsi eşidilir. Qiyas, Dilarə, Namiq matdım-matdım tavana baxırlar. Qoyun uzun zaman möleyir.

Dördüncü şəkil

Həmin otaq. Üç gün keçib, avqustun biridir.

Qəbul imtahanlarının ilk günü, Namiq telefonla zəng edir.

Namiq. Devuşka, skajite pojaluyista, koqda prebivayet poezd iz Tbilisi? (Pıçiltıyla) Salam, anan getdi? Haçan qayıdır? Göbələk gətirəcək? (Gülür, sonra tez bərkdən danışır.) Po moskovskomu vremeni? Spasibo. (Yavaşdan) Bir saatdan sonra fontanın qabağında. (Dəstəyi asır, qapının zəngi çalınır.)

Dilarə (daxil olur). Namiq, eşitmirsən, qapı döyülür, aç da, nədi, indi də dostun Tiflisdən gəlir?

Namiq cavab vermədən gedir qapını açır, sonra qoyun gətirən adamla qayıdır.

Qoyun gətirən adam. Demə, bu qoyunu Əsədulla sizin qonşulara göndərməyibmiş. Bəlkə sizə göndərib?

Dilarə. Yox, yox, bizə deyil.

Qoyun gətirən adam. Bəs sizin yuxarıdakı qonşularınız dedi, lap yəqin sizədir. Bəyəm sizin əriniz deyil qəbul komissiyasının sədri.

Dilarə. Bəli, amma bu qoyunun bizə heç bir dəxli yoxdur.

Qoyun gətirən adam təəcüblə ciynini çəkir, gedir və qapıda az qala

Firuzla toqquşur. Firuz və Ağarəfi gəlirlər. Ağarəfi monah-monah qoyunun ardınca baxır.

Firuz. Salam, Dilarə, xoş gördük, Namiq. Deyəsən mən hələ sizə Ağarəfiylə tanış eləməmişəm, hə, tanış olun: Ağarəfi – Dilarə, Namiq...

Ağarəfi (Namiqə). Bu qoçaqla tanışıq. (Dilarəyə) Sizinlə çox şadam tanış olduğuma. (Dilarənin əlini öpür, əlini ovucunda bir az lazım olandan artıq saxlayır və Dilarənin gözünün içinə baxır.)

Dilarə (sıxılaraq). Çox şadam. Oturun. Qiyas heyif ki, evdə deyil.

Firuz. Bilirəm, imtahandır... Bu gün padşahlığının birinci günüdür, hə?

Dilarə. Hə, səhər səkkizdən gedəndi.

Firuz. Bu kim idi belə? Bu qoyunla...

Dilarə. Bilmiyəm əşi, üç gündür qəmiş olub, kimləsə səhv salıb, elə gətirir bu qoyunu bizə.

Ağarəfi. Bax, bacı canı, Firuz bilir, əgər ot-filan işində çətinliyiniz olsa, inciyərəm mənə deməsoz. Tək ot yox, e, nə lazım olsa – təzə ot, toyuq, balıq – bir söznən yeməkdən-icməkdən nə lazımınız olsa. Tək elə yemək-icmək yox e, nə lazım olsa, bax bu gözüm üstə, Firuz bilir.

Dilarə. Sağ olun. Yaxşı, ayaq üstə niyə dayanmısınız, oturun da. Bu saat çay gətirim sizə. (*Gedir.*)

Firuz (*Ağarəfiyə*). Bizim bu Namiq səndən möhkəm inciyib, deyir qızın yanında məni pört elədi.

Ağarəfi. Namiqin boynuna qoyma, sən allah, Namiq ağıllı oğlandır, elə söz deməz. Zövqünə də söz ola bilməz. (*Baş barmağım qaldırır.*) Əla qızıdır. Bir candı, vallahi ki! (*Namiqin pərtliyini görür.*) Bura bax, karanoy, mən belə işlərin ustasıyam daha, sən məndən bərk yapışı – udurmazsan, nə lazım oldu – gözüm üstə, duxi-filan, fransuzski, “Ellips”, “Fidci”, bir də biri var e, adı bir az biədəbdir. Bir sözlə, hamısı bax bu lələşündə. Hamısını birdən bağışlamaq, əlbəttə olmaz, qudurdarsan. Amma heç bağışlamamaq da olmaz. Görək belə dərəcəsinə biləsən də, əndazəsin. Mən ölüm, necə sözdür? Hə, yeri görmüşkən, sabah fransızki estradadır. Getmək istəmirsən qıznan?

Namiq. Bilet tapmaq olur ki.

Ağarəfi. Ay-hay! (*Cibindən iki bilet çıxardıb Namiqə verir.*) Sən bu lələşivi nə bilmisən. Ən yaxşı sıra, ən yaxşı yerlərdir.

Namiq. Çox sağ olun! (*Əlini cibinə atır.*) Neçəyədir bunlar?

Ağarəfi. Bax bu olmadı. Bu da adama sataşmaqdır. Firuz, sən bunu necə tərbiyə eləmişən? (*Namiqə.*) Sən bilirsen ki, sənin dayın böyük adamdır.

Namiq. Mən...

Firuz (*Ağarəfiyə*). Yaxşı, başlama yenə.

Ağarəfi. Rica edirəm, rica edirəm. Mən ölüm vururam sənə.

Firuz. Yaxşı, sən onsuz da öl çəkon deyilsən. Tu bi or not tu bi.

Hamletin monoloquunu ingilis dilində oxuyur. Ağarəfi vaxtaşırı “can, sağ ol, yaşı” və sairə sözlərlə öz sevincini bildirir. Monoloqun ortasında Dilarə çay gətirir, təəccüblə Firuzə qulaq asır.

Dilarə (*Firuzə*). Əşi, sən əməlli-başlı artist sənmış, xəbərim yoxmuş.

Ağarəfi. Bə nə? Mən hələ bunu Moskvaya aparmışdım özümlə. İşim vardı, Moskvaya getməliydim, dedim bax, Firuz, yolun məndən, qostinsan məndən, görək gedəsən mənimlə.

Firuz. Əvəzində də mən bu kəfi durmuş qəssaba Şekspiri ingilis dilində oxumalı idim. Allah, deyir, böyüklərin xasiyyətini kəssin.

Ağarəfi (*incik*). Bu nə sözdür deyirsən. Məgər biz səninlə dost, can-ciyər deyilik. Elə tələbəkəldən bir yerdəyik də. Düzdü mən tez qaçdım, bir il oxudum, gördüm yox, atam, məndən oxuyan olmaz, çıxdım aradan.

Firuz. Mənə də o vaxtdan ilişdin.

Ağarəfi. Viedan haqqı, heç Smoktunovski də bunu Firuz kimi deyə bilməz. Tu bi or not tu bi... filosofskidir e... (*Kitablara göz gəzdirir.*) Maşallah, xeyli kitabınız var. Mənim də kitabım kalandır. Özü də hamısı defisitni kitablardır. Stalinin Çerçillə, Ruzveltə məktublaşmaları, Marşal Jukovun xatirələri, Kafka, Quranın ruscaya tərcüməsi. Bulqakov, Mendelson...

Firuz. Mandelştam.

Ağarəfi. Atən rəhmətlik. Bir söz, hansı kitab lazımlınız olsa, mənə bir papaq eləyin. (*Namiqə.*) Sənə də nə lazım olsa...

Namiq. Sağ olun. Ana, mən getməliyəm.

Dilarə. Haçan gələcəksən?

Namiq. Üç-dörd saatdan sonra. Sağ olun. (*Gedir.*)

Dilarə. Oturun görək.

Dilarə fikir verir ki, Ağarəfi hər iki qoluna saat taxıb.

Dilarə (*təəccüblə*). İki saat niyə taxıbsız?

Ağarəfi. Yoxlayıram görüm hansı ölkənin malı yaxşıdır. Bu yapon saatıdır, bu da şveytsarski. Yapon saatı iki gün ərzində beş saniyə dala qalır. Saat işində Şveytsariyaya çatan olmaz.

Dilarə. Dəsgahdır...

Firuz. Demirdim sənə – dəsgahdır e, bu, hələ bunun oyunları var ki. İndi sizə gəlirik, taksiyə minmişik...

Ağarəfi. Mən öz maşınımı vurmuşam. Dünən bulvarda pilləkənə sürmək istəyirdim maşını, özü də daldalı. Getdim girdim paviyona, bir balaca dəm idim. Maşının qənədi əzilib!

Firuz. Hə, indi gəlirik sizə, taksi şoferi sizin küçüyə burulmaq istəmir, “körpəc, deyir, asılıb, bura sürmək olmaz”.

Ağarəfi. Vurmadı qan beynimə? Ə kişi, deyirəm, sən necə rəva bilirsen ki, istinin bu cırhacırında biz düşək iki tin payı-piyada gedək? Məni, deyir, cərinə edərlər, ora sürsəm. Yaxşı deyirəm, neçə manat

səni cərimə edəcəklər, üç manat? Al bu sənə otuz manat – on qat artıq – sür görüm. Firuz, gördün necə gözləri kəlləsinə çıxdı mən ona otuz manat verəndə? Da lap az qalmışdı gəlib sizin liftin içinə sürsün maşını.

Firuz. Əşi, bu hələ harasıdır. (*Dilarəyə.*) Bir dəfə İnturistdən çıxmışq, gecdir, saat belə olar bir, ikinin yarısı. Leysan yağışı tökülür, külək, fısırtıq. Bəli, gördük bir cəstni maşın gəlir. Saxladıq. Yox, deyir, gecənin bu ayyamında necə verirsiniz verin, Nərimanov prospektinə sürən deyiləm. Hə, indi sənin ağılınca Ağarəfi ona nə desə yaxşıdır?

Dilarə. On qat artıq pul təklif elədi? (*Ağarəfi gülür, özündən razıdır.*)

Firuz. Yox, əşi! Alıram, deyir, sənin maşınını. Bu maşının qiyməti nəçədir, olsun lap dörd min manat, bax sanayıram bu saatca, burada ovcuna beş min manat, alıram maşını, düş, özüm sürürəm.

Ağarəfi. Ciddi sözüm idi.

Dilarə. Necə oldu bəs, aldı?

Firuz. Yəqin elə bildi ki, biz dəli-zadıq, bir götürüldü, vallahi, izi-tozu qalmadı.

Ağarəfi. Bu günlərdə qəribə bir əhvalat oldu. Oğlum, it oğlu, maşını harasa qovub aparıb, mənim də tələsik işim var, bağa getməliyəm. Bir taksi saxladım, apar məni Buzovnaya deyirəm. Yox, deyir, smenim qurtarıb, parka gedirəm. Bura bax, dedim. Buzovnaya şçetçik beş manat vurur, beş də geriyyə qayıtmağın – bu elədi on, mən sənə iyirmi manat verirəm. Yox deyir, iyirmi beş deyirəm, otuz, yox ki, yox. Hə, gördüm yox, burda məsələ taksidə deyil, burda höcətlik məsələsi var. Düşdü mənim də tərs damarım: yaxşı, dedim, yüz manat verirəm sənə, apar, mən bax məhz elə sənin taksində getmək istəyirəm Buzovnaya. Kişi kimi söz deyirəm sənə: yüz manat. Gördüm fikrə getdi. Yaxşı, deyir, gedək. Bəli, gəldik Buzovnaya, çıxartdım yüzlüyü – buyur, dedim, – mən kişiyəm, sözümlün ağasıyam. Gördüm götürdü pulu, beş manat çıxdı, doxsan beş manatı qaytardı mənə. Mən də deyir kişiyəm. Lap mat qaldım! Deyəsən, kişinin başı xarab idi.

Dilarə. Çayınızı soyutdunuz, verin bu saat təzələyim. (*Stəkanları götürüb çıxır.*)

Ağarəfi. Firuz, day biz səninlə qardaş kimiyik, incimə mən ölüm, sənin bu yeznən nə təhər adamdır?

Firuz. Necə bəyəm?

Ağarəfi. Əşi, belə arvadı da bu cür saxlayarlar. Görək indi hər barmağında bir qızıl, brilyant üzük parıldasın, görək onun azı-azı yeddi cüt sırğası olsun.

Firuz. Cəmisi iki qulağı var axı.

Ağarəfi. Nə olsun, həftənin də yeddi günü var. Özünüz bilərsiz ha, öz işinizdir. Yaxşı, sən başla söhbəti, keç mətləbə...

Dilarə çay gotirir.

Firuz. Dilarə, bir iş var. Ağarəfi bir az sənin ərinin xasiyyətinə bələddir, mən aqah eləmişəm onu. Odur ki, dedik səninlə danışaq. Məsələ belədir ki, Ağarəfinin oğlu bu il instituta girir.

Dilarə. Aman Allah.

Firuz. Nədir ki?

Dilarə. Qiyasgilin institutuna?

Firuz. Hə, özü də onun fakültəsinə.

Dilarə. Bu barədə Qiyasla danışmaq mənasızdır.

Ağarəfi. Bilirəm, Dilarə xanım – bacı, siz elə adam deyilsiz ki, puldan, hədiyyədən–filandan danışasan. Odur ki, biz yanınıza belə sidiq–ürəklə gəlmişik. Elə bilin ki, bir qardaşınız Firuzdur, biri də mən. Bax, camaat görürsən nə sayaq fikir eləyir. Madam ki, zavmağın oğludur, deməli, pulu da kalandır, deməli, ancaq pulun gücünə instituta girə bilər. Axı niyə axı? Bəyəm bizdə qanun yoxdur, düzgünlük yoxdur, hə? Sizin ərivizi hamı tanıyır, bilirlər ki, gül kimi tərtemiz adamdır. Əgər o mənim oğluma bir balaca kömək eləsə, bir köpəkoğlu bir söz deyə bilməz. Bir dənə ağzıgöyçək tapılmaz ki, orda–burda artıq–əskik danışsın: hamı deyəcək ki, bəli, elə layiq oğlan imiş ki, Qiyas müəllim ona qiymət verib. İş onda deyil, mən kim olur olsun hörmət eləyə bilərəm. Amma siz elə adam deyilsiz. Odur ki, mən istəyirəm ki, siznən belə qanunla, necə ki, lazımdır, hər şey cabəca olsun. Qanunla, ədalətlə, düzgünlüklə.

Dilarə. O cəhətdən ürəyinizi buz kimi eləyin, heç nigaran olmayın. Qanun, ədalət cəhətdən Qiyas planı 150 faiz doldurub.

Ağarəfi. Bilirəm, Dilarə xanım–bacı, bilirəm, hamısını bilirəm. Amma iş ondadır ki, bu qanun, ədalət–filan, düzgünlük nədir – mənim oğlumu bir tapşıran yox, minnətcisi yox, tanışlıq–zad yox. Amma axı başqalarını tapşırlar, özü də lap belə yoğun yerlərdən tapşırlar. Ya indi lazımı hörmət–filan eləyirlər. Hə onda, necə olsun? Demək, başqalarının hərəsinin bir tapşıranı, arxası, dayağı var, birçə mənim oğlum yetim quzu kimi Allah umuduna qalsın? Bax, mən də elə bu barədə sizdən xahiş etməyə istəyirdim. Qoy, Qiyas müəllim

ona öz oğlu kimi baxsın, ya elə bilsin Firuzun oğludur, əgər Firuzun oğlu olsaydı...

Firuz. Yox, bu misalı çəkməsən yaxşıdır. Yaxşı, Dilarə, o gözəl-cənin başına ağıl qoy, deyinən, qoy, ömründə bir dəfə adam olsun, ömründə bir dəfə yaxşılıq eləsin.

Dilarə. Nə deyim vallah, deməyinə deyərəm.

Ağarəfi. Ay sağ ol, bacı, çox sağ ol. (*Kağız çıxardır verir.*) Bax, adı, famili, filan hamısı burda yazılıb. İndi, Dilarə xanım – bacı, buna heç bir dəxli yoxdur ha, vicdanım haqqı, sidq-ürəklə deyirəm, haçan sizə nə lazım olsa, mənə papaq eləyin. Bilirəm, ərəviz alim adamdır, işi-peşəsi yazı-pozudur, belə-belə işlərdə yəqin bir səriştəsi yoxdur. Odur ki, mən qulluğunuzda hazır. Siz bir papaq eləyin: paltodur, paltardır, ayaqqabıdır, parçadır, bir sözlə nə lazım olsa... Özünüzo, oğlunuza.

Firuz (*Dilarəyə*). Bilirsən, bu niyə belə səxavətlidir? Babası milyoner olub da. Yəni əvvəl-əvvəl camadar olub hamamda, hansı Bakı dövlətlisini yaxşı kisələyib bilmirəm, o dövlətli götürüb buna bir parça torpaq bağışlayıb. O torpaqda da bir gün fontan vurub, bu zaman inqilab olub, tutub alıblar milyonlarını əlindən...

Ağarəfi. Yaxşı, bəs onu niyə demirsən ki, mənim dədəmi instituta götürməyiblər, nə var, nə var milyoner oğludur. Gedib yazıq kişi fəhlə olub.

Firuz. Amma əvəzində instituta səni götürüblər ki, xalis fəhlə oğlusan.

Ağarəfi. Bəli indi də mənim oğlumu imtahanlarda kəsəcəklər ki...

Firuz. Milyoner oğludur... Doğrudur, indi daha açıq yox, gizli milyonçudur dədəsi...

Ağarəfi. Əşi, kiri görək, sən allah, mənim haram milyonçu oldu. Elə quru qoz-qırablığım var, vəssalam. Maaşla dolanan adamam. (*Gülür.*)

Firuz. Yaxşı, yaxşı. Çox oturduq burda. Dur gedək.

Görüşürlər, gedirlər. İşıq dəyişir. Axşamdır. Dilarə kürsüdə oylaşib, kitab oxuyur. Qiyas daxil olur. Əlində portfel var, çox yorgundur.

Qiyas. Salam. İt kimi yorulmuşam.

Dilarə. Necə oldu?

Qiyas. Nə necə oldu? Hə imtahanlar. Yaxşı keçdi, dovşan, çox qabiliyyətli uşaqlar idi. Amma yaman yorulmuşam. Əsəbilik, gərginlik, çətin işdir.

Dilarə. Əşi, mən onu soruşmuram e... Şamxalın oğlu necə oldu.

Qiyas. Bədirzadə? Əşi yelbeyinin biridir. Güc-bəlayla bir tramvay altında qalmış üç verdim ona.

Dilarə. Nə? Dəli olmusan?! Üç?!

Qiyas. Nədi beş qoymalıydım? Əşi, lap deyirəm sənə piyadədir e... Elə bilir ki, Banqladeş Hindistanın prezidentidir, Şri-Lanka da onun anası. Əslində kəsmək lazım idi onu. Daha əmin xahiş etmişdi, yaxşı düşməzdi.

Dilarə. İndi sən güman edirsən ki, əmivn xahişinə əməl etməsən?

Qiyas. Bundan artıq heç nə etmək olmazdı...

Dilarə. Elə bilirsən əmin razı qalacaq səndən?

Qiyas. Yaxşı da, kəsmədim axı onu, halbuki kəsməliydim.

Dilarə. Qiyas, daha sənə sözüm yoxdur. Vallah, lap məəttəl qalmışam sənə...

Qiyas. Bura bax, yaman yorulmuşam, heç heyim qalmayıb, acından da ölüürəm.

Dilarə. Bu saat səni yedizdirərəm. Nəmiqi görməmişən ki?

Qiyas. Yox, hardadır ki?

Dilarə. Dedi ki, üç-dörd saata gəlirəm. Saat yeddidir, hələ yoxdur.

Qiyas. Gələr də. (*Telefon zəngi.*) Mən dedim axı, telefonu çıxardın.

Dilarə. Dedim bəlkə Nəmiq zəng elədi. (*Dəstəyi qaldırır.*) Hə, Bəhram əmi, gəlib, bu saat. (*Qiyasa*) Hə, gəl məhşər ayağına.

Qiyas (*başını bulayır*). Aman Allah. (*Dəstəyi qaldırır.*) Hə, əmi, yox, ay əmi, ay əmi... Əmi, qoy bir kəlmə söz deyim də, başa düşürəm, amma bircə suala da cavab vermədi. Ay əmi, niyə axı belə danışırsan, necə yəni sənə hörmət eləmirəm, yox boş sözlər deyil, əmi, ay əmi!.. (*Dəstəyi qoyur. Dilarəyə*) Asdı...

Dilarə. Deyirdim sənə. O heç vaxt sənə bağışlamaz bunu. Yəni doğrudan bir şey etmək olmazdı. Heç nə bilmirdi yəni?

Qiyas. Belə heç nə e, heç bir şey!..

Dilarə (*kinayəylə*). Anasının forsu adamı yıxır. Deyinən o daş-qaşınan camaatın gözünü qamaşdırmaq əvəzinə bir az oğlunla məşğul olaydın. Yaxşı, gedək mətbəxə, yedizdirim səni.

İşıq dəyişir. Gedir. Pəncərədə gecə. Otaqda Dilarə və Qiyas.

Dilarə. Qiyas, mən yaman nigaranam. Saat on birdir. İndiyəcən harda qalıb bu. Bəlkə milisə zəng vuraq?

Qiyas. Əşi, nigaran niyə olursan e?! Yəqin hardasa veyllənirlər küçələri o qıznan...

Dilarə (*təccüblə*). Hansı qızla? Yəni Namiq qızla gəzir?

Qiyas. Bir-iki dəfə görmüşəm onları. Düzdü mənə görməyiblər. Belə yaxşı sifahi bir qızıdır.

Dilarə. Sən nə danışsən, a kişi? Nə qız, nə filan? Kimdi, nəçidi, hardan çıxıb. Tezdi hələ Namiqçün.

Qiyas. Bəs biz sənənlə gəzəndə niyə tez deyildi. Biz görüşəndə onlardan da cavan idik ki!

Dilarə. Biz başqa məsələ. Amma Namiq. Axı o ev uşağıdır, ürəyi təmizdir, hamıya inanandır. Bir afətin cənginə keçər.

Qiyas. Yəqin mənim anam da sənə barəndə elə belə düşülmüş.

Dilarə (*incik*). Hə, yamanca afət idim, anan görüb bildi mənim afəliyyəmi.

Qiyas. Bildi, amma sonra bildi.

Dilarə (*sübhəylə*). Nəyi bildi?

Qiyas. Əlbəttə, onu bildi ki, afət-zad deyilsən, yaxşı, mehriban döşənimsən mənim. Sən də yəqin o qızı yaxından tanıyanda belə deyəcəksən. Heç afətə-filana oxşamır o qız.

Dilarə. Olsun e... amma belə gec gəlmək nəyə lazım.

Qiyas. Onların indi bəyəm vaxt-zad vaxtlarındadır. Axı bu onların ömürlərində ən xoşbəxt vaxtdır, ən gözəl saatlar, dəqiqələrdir. Sonralar bir də ələ düşməz o günlər. Təəvvür edirsən. On səkkiz yaşı olsun, yay gecəsi. Göy üzü ulduzla dolu, ilahi!..

Dilarə. Amma mən səhər tezdən durmalıyam. Əvvəl görək bazara qaçam, sonra da idarəyə.

Qiyas. Get yat. Mən gözləyəcəm Namiqi. İstəyirsən gələndə səni də oyadım?

Dilarə. Hökmən oyat! (*Gedir.*) Gecən xeyrə qalsın.

Qiyas kürsüdə oturub siqaret yandırır, buradan başlayaraq bu səhnənin bütün epizodları müəyyən pauzalarla getməlidir. Bir qədər sonra səhnəyə Namiq daxil olur. Onun sifəti ağappaqdır, özü də son dərəcə həyəcanlıdır.

Qiyas. Nə olub sənə, Namiq?

Namiq (*güclə danışır*). Ata...

Qiyas (*narahatlıqla*). Nə olub sənə, ay bala?

Namiq. Anam yatıb?

Qiyas. Otur... nə olub axı. Ananı oyadım?

Namiq. Yox, yox, lazım deyil. Müsibətdir, ay ata! (*Əliylə üzünü örtür, hıçqırır.*)

Qiyas (*ondan da artıq həyəcanlanaraq*). Nə danışsən, Namiq, nə müsibət? Nə olub belə? Dayan, mən Dilarəni çağırıram.

Namiq. Yox, yox, ona heç nə demə, ata. Bilirsən... (*sözləri çətinliklə tələffüz edir*) mən... bir qızla... gəzirdim...

Qiyas. Aha, nədir ki?

Namiq. O qız öldü...

Qiyas. Necə yəni öldü? Sən dəli olmusan?

Namiq. Biz plyaja gedirdik. Rasimin məşinında, Rasim bizi aparırdı. Zabratın yanında... tindən MAZ çıxdı, biz aşdıq.

Qiyas. Sən yaralanmısan?

Namiq. Yox, nə mən, nə də Rasim – heç burnumuz da qanmadı. Amma Qumru... O qızın adı Qumru idi. Məşinimizi sağ böyrünün üstünə aşdı. Qumrunu sıxıb əzdi. O saatca keçindi. Dəhşətdir, ata...

Qiyas. Rasim hardadır?

Namiq. Milisiyada. Bizi apardılar, mənə hələlilik buraxıblar, Rasimi saxladılar.

Qiyas. Əmim bilir?

Namiq. Bilmiyəm. Bunun nə dəxli var, ay ata! (*Ağlayır.*) Elə yaxşı qız idi ki... Həm də anasının bircə balası idi.

Qiyas. Toxta bir görək, Namiq. Dəhşətdir, doğrudan dəhşətdir, amma indi nə eləmək olar?! (*Başını tutur.*) İlahi, bu nə işdir belə bizim başımıza gəldi? (*Namiqə*) Su iç, oğlum, çay iç.

Dilarə (*gecə köynəyində görünür*). Namiq, gəlmisən, hardaydın bu vaxta qədər?

Qiyas (*Namiqi gizlədir, özünü ələ alaraq*). Heç... sən get yat. Bizim səhətimiz var.

Dilarə. Yatanda mətbəxdə işığı keçirin, yadınızdan çıxmasın. (*Gedir.*)

Namiq. Nə olacaq indi, ay ata?

Qiyas. İcməmişdiniz ki? Rasim ayıq idi?

Namiq. İcməmişdik, yox...

Qiyas. MAZ tindən buruldu, çıxdı üstünüzdə? Bəs MAZ-ın sürücüsünə bir şey olmayıb ki?

Namıq. Yox.

Qiyas. Onda mənim fikrimcə, Rasimin işi yüngülləşər.

Namıq. Mən o barədə demirəm, ay ata. Mənim halım necə ola-
caq e? Mən axı onu sevirdim, ata. Bilirsən bu gün mənə nə dedi?
Plyaja getməmişdən qabaq, fontanın qabağında görüşdük. Mənə dedi
ki, Namıq, səni sevirəm. Rasimi gözləyirdik, mən də dedim ki, mütləq
lotereyayla məşin udacam, onda öz məşinimlə gözəbəyik. Birdən
məni qayıtdı ki, Namıq, mən səni sevirəm, məşinin-filanın olmasa
da sevirəm. Elə beləcə dedi: mən səni sevirəm, Namıq.

Qiyas. Yaxşı, yaxşı, oğlum. Bu barədə düşünmə. Ürəyivi dağ-
lama. İndi görək sən çalışasan ki, bütün bunları birtəhər yadından
çıxardasan.

Namıq. Axı necə?

Qiyas. Heç bir şey haqqında düşünmə. Onsuz da heç nəyi qay-
tarmaq olmaz. Çalış yayınsın fikrin. Ayrı şeylər barədə fikirləş. Get
yat. Çalış yuxulayasan. Səhər görək nə olur. Dilarəyə də deyərlik.
Get bala, çalış yatasan.

Onu öpür, qoluna girir, səhnədən çıxarır, sonra qayıdır,
kürsüdə əyləşir, siqaret yandırır. Bir qədər sonra Namıq gəlir,
dinnməz-söyləməz telefona yanaşır, dəstəyi qaldırır, nömrəni yığır.

Namıq (*səsi titrəyir*). Allo, skajite, koqda prebivaet poezd
Moskva-Baku. Spasibo. (*Dəstəyi asır, Qiyasa*) Anası yoldadır, pro-
vodnikdir, Moskvadan gəlir, hələ heç nədən xəbəri yoxdur. Birigün
gələcək. (*Pauza, sonra Namıq qətiyyətlə deyir.*) Ata, məşini mən
sürürdüm.

Qiyas (*ilan çılmış kimi sıçrayır*). Necə, sən?!

Namıq. Bəli. Mən axı prava almışam. Rasim yolda dedi ki, gəl
otur sən sür, özü keçdi arxaya. Yolda mən ona tərəf çevrildim, heç bil-
mirəm tindən o MAZ necə çıxdı. Mən öldürmüşəm Qumrunu, ata!..

Qiyas. Dayan, dayan görüm. Bəs onda Rasim niyə...

Namıq. Rasim dedi ki, hər şeyi mən öz üstümə götürəcəm.
Mənim atam, deyir, məni birtəhər qurtarar, amma sən atan səni qur-
tara bilməz. Sonra da...

Qiyas. Bəs sən?

Namıq. Mən lap karıxmışdım, ata. Özümü itirmişdim. Heç nə
deyə bilmədim.

Qiyas. Aman Allah!

Namıq. Ata, olar mən sabah gedim?

Qiyas. Hara?

Namıq. Milisiyaya. Sabah səhər tezdən gedib deyərəm ki,
məşini mən sürürdüm, amma bu gecə evdə qalmaq istəyirəm, olar?

Qiyas. Əlbəttə, canım, nə danışırısan sən.

Namıq. Gecən xeyrə qalsın, ata.

Qiyas. Hə.

Başını yelloyir, Namıq gedir, səhnə qaranlığa qorq olur.
Qaranlıqda Qiyas kibriti yandırır. Onun siqaretinin odu
uzun zaman közərir. Pəncərədə dan sökülür. Qiyas son
siqareti söndürür və kötüklərlə dolu külqabını zibilqabıya
boşaldır. Namıq gəlir.

Namıq. Sən yatmamısan?

Qiyas. Yox.

Namıq. Anama sən deyərsən.

Qiyas. Dayan, mən də səninlə gedim.

Namıq. Yox, yaxındadır, burada tinin dalındadır. Sən getmə, lazım
deyl. Anam nıqaran qalar yoxsa, sən görək ona məsələni danışasan.

Qiyas. Yaxşı.

Namıq. Ata, mən səni yaman çox istəyirəm.

Qiyas. Mən də səni çox istəyirəm.

Öpüşürlər. Namıq tolosik gedir. Qiyas ağır-ağır səhnədən çıxır,
bir müddət səhnə boş qalır, sonra Dilarənin qışqığı eşidilir,
bir azdan sonra isə Dilarə özü də səhnəyə atılır. Elə bil
onun ağı başında deyil. Ardınca Qiyas gəlir.

Dilarə. Dammışdı ürəyimə, dammışdı ki, burada bir şey var!

Qiyas. Sakit ol, sakit ol, görək!..

Dilarə. Necə yəni sakit ol. Onunçün böyütmüşdüm, boya-başa
çatdırmışdım birəcə balamı ki, tutub tırməyə bassınlar?

Qiyas. Yaxşı, bir toxta görək. Gəl bir sakit danışaq.

Dilarə. Mən başa düşürəm, sən necə sakit danışa bilirsən? Elə
bil sən oğlun deyil bu. Əlbəttə, yuxusuz gecələri sən keçirtməmişən
ki, mən keçirtmişəm. Sən yox, mən üç dəfə uşaq salmışam, Namıq
dünyaya gəlincə. Mənim qarnımı bıçaqla yarıb çıxarıblar onu. Bir
ələ ot parçası idi, çipçilz idi. Cürbəcür şirələr, dərmanlar tökürdüm
boğazına, öz boğazımdan kəsib, onu bəsləyirdim. Mən, mən onu
dirçəltirdim.

Qiyas. Yaxşı, yaxşı, toxta görək.

Dilarə. Bəs sən özün? Nə tez yadından çıxıb? Yadında göy öskürək olmuşdu, on gün qızdırmadı düşmürdü, dəli kimi gəzirdin, deyirdin Namiqə bir şey olsa, özümü öldürəcəm. İndi yadından çıxıb?

Qiyas. Yox, canım, yadımdadır, yadımdadır.

Dilarə. Bəs onda nə belə asanlıqla türməyə verirsən onu. Cürbəcür oğruların, başkəsənlərin, nəşəxorların içinə. Neyləyəcək onların içində Namiq?

Qiyas. Əşi, bir dayan görək də.

Dilarə. Bir vağzal şortusunun üstündə...

Qiyas. O qız haqqında elə danışma. Əgər ona qıyırsan, Namiqə qıyma. Namiqə onu sevirdi.

Dilarə. Düz demirəm? Abırlı-həyalı qızın nə işi var yad oğlanlarla plyaja getsin.

Qiyas. Namiq onunçun yad deyildi.

Dilarə. Yad deyildi, kim idi – əriydi, adaxlısıydı, nəyiymi? Bəlkə ona elçi-zad getmişdik, nişanlamışdıq bəlkə, mənim xəbərim yoxdur...

Qiyas. Axı bütün bunların nə dəxli var, axı...

Dilarə. Namiq bizim bircə balamızdır, başa düşürsən, bircə, tək balamızdır!

Qiyas. O qız da anasının bircə balasıymış, bircə tək...

Dilarə. Ey, mənimlə burda söz güləşdirməkdənsə oğlunun aqibətini fikirləşəydin. Sən görək indi burada çənə-boğaz olmayaydın, sən indi görək prokurorun yanında olaydın.

Qiyas. Mən onunla tanış deyiləm.

Dilarə. Heç eybi yox, tanışsı mən taparam. Mən. Bu evin kişisi mənəm, sən deyilsən. Mən Namiqin həm anasıyam, həm atası. (*Telefonun dəstəyini götürür.*)

Qiyas. Kimə zəng eləyirsən?

Dilarə. Kimə zəng eləyəcəm, Firuz.

Qiyas (*dəstəyi asır*). Ona zəng olam.

Dilarə. Bəs kimə zəng vurum. Onda özün zəng elə.

Qiyas. Kimə?

Dilarə. Əminə. Axı bütün bu qəza bunların maşınında baş verib, ya yox. Rasimin nə ixtiyarı vardı ki, rulu başqasına verirdi?

Qiyas. Rasim də yəqin cəza alacaq. O da milisiyadadır.

Dilarə. Onun mənə dəxli yoxdur. Əmin nüfuzlu adamdır. Qoy Namiqə kömək eləsin. O müstəntiq də dostlarıdır. Ah, tamam yadımdır

dan çıxmışdı: sən o müstəntiqdə nə üz qoymusan? Yəni elə əminin yanına da üzün var?

Qiyas. Mən əminə zəng vurmuyacam.

Dilarə. Əlbəttə, nə üz qoymusan ki. Xırda bir xahişini də yerinə yetirmədin. Zərər yoxdur, özüm zəng elərəm. (*Nömrəni yığır.*) Allo, Rasim. Sənsən? (*Təəccüblə.*) Sən evdəsən? Hər biliyəm, zəhmət olmasa atanı çağır. Allo, salam, Bəhram əmi. Hə, deməyin də, dəhşətdir, yazıq qız!.. Amma axı Namiq də... Bəli, əlbəttə... Necə? Belə de... Bəhram əmi yalvarıram sizə... Mən e... Qiyas yox, Qiyasın nə haqqı var sizdən bir şey xahiş eləsin... Mən ömrümdə sizdən heç nə istəməmişəm. Bəhram əmi... siz onu qurtarmalısınız... hə evdədir... Burdadır, yanımdadır... Əlbəttə, Bəhram əmi, əlbəttə, on dəqiqədən sonra sizdə olar... Çox sağ olun, Bəhram əmi... Qurban olum sizə... (*Ağlayır.*) Yox, yox, ağlamıram, daha ağlamıram. (*Dəstəyi asır.*) Tez geyin get, Bəhram əmi səni gözləyir, on dəqiqədən sonra...

Qiyas. Nə olub ki?

Dilarə. Sən hələ soruşursan, nə olub?

Qiyas. Yox. Bəhram əmiglə niyə gedim axı?

Dilarə. İş Şamxal aparır. Elə bilib ki, maşını Rasim sürürmüş, işi özü götürüb, sonra Namiq boynuna alanda daha gec olub, bir sözlə istintaqı o aparır.

Qiyas. Şamxal?

Dilarə. Bəli, həmin o Şamxal ki, sən onun oğluna yaxşı bir qiymət qıymadın. Əmindən danışanda ağzına çullu dovşan sığmır. Ay məni belə böyüdü, belə saxlayıb. O boyda kişinin sözünü yerə saldın, kiçik bir xahişinə əməl eləmədin.

Qiyas. Başa düşürəm bunun mətləbə nə dəxli var?

Dilarə. Əmin, doğrudan da nəcib adam imiş. Heç o məsələyə işarə-zad da vurmadi. Deyir qoy Qiyas tez bura gəlsin bir yerdə Şamxalın yanına gedək.

Qiyas. İlahi, niyə bu iş bax belə olmalıydı axı, bu təsadüf!..

Dilarə. Əzizim, həyat elə təsadüflərdən ibarətdir də. Ona görə də görək adamlara həmişə yaxşılıq eləyəsən.

Qiyas. Bəli, görək yaxşılıq eləyəsən.

Dilarə. Yaxşı, di yubanma, əmin gözləyir. (*Qiyas gedir, dəstəyi qaldırır zəng edir.*) Firuz, sənsən, mənəm, Dilarədir, tez bizə gələ bilərsiniz?

Müstəntiq Şamxal Bədirzadənin kabineti. Şamxal, Bəhram, Qiyas. Şamxal nəzakətli və təmkinlidir. Yalnız Bəhram müraciət edir, sanki Qiyas heç burda yoxmuş.

Şamxal. Çətin məsələdir. İki yüz səkkizinci maddə. Ağırlaşdıran cəhətlər də var. Əvvəla, özgə maşını sürüb – 211-ci maddə, sonra içibləmiş. Üç ildən on ilə qədərdir bu maddə.

Qiyas. İçməyibləmiş.

Şamxal (*Bəhram müraciətlə*). Ekspertiza göstərir ki, içibmiş, indi bilmirəm də yarım litr araç içiblər, ya bir krujka pivə, bunun təfəvvüti yoxdur – 208-ci maddənin ikinci hissəsi.

Qiyas. Namiq mənə dedi ki, içməmişdik...

Şamxal (*Bəhram*). Atasından utanıb da yəqin, boynuna almayıb içdiklərini.

Qiyas. O mənə heç bir vaxt yalan deməz.

Şamxal (*Qiyasa*). Bağışlayın, siz bura mənimlə mübahisə etməyə gəlmisiniz, ya iş barəsində danışmağa.

Bəhram. Dayan görək, Qiyas da! Buyurun Şamxal, sizi dinləyirik.

Şamxal. Əsas, əlbəttə, ölüm məsələsidir. Nə deyirsiniz deyən, ölüm ölümdür də.

Bəhram. Biz hər şeyi başa düşürük. Dəhşətdir! Doğrudan da, bədbəxt qız. Amma indi onu diriltmək mümkün deyil axı. Olan olub. İndi bunun üstündə bir cavan uşağın da həyatını tələf etmək...

Şamxal. Əlbəttə, professor, əlbəttə, tamamilə doğru deyirsiniz. Başa düşürəm sizi, elə Rasim üçün də bu məsələ yaxşı deyil, dilədiş düşəcək. Əlbəttə, rülun dalında o olmayıb, amma hər halda...

Bəhram. Şamxal müəllim, xahiş edirəm bu işdə elə bilin ki, Namiq elə Rasimdir. Namiq də elə Rasim kimi mənim bələmdir.

Şamxal. Başa düşürəm, professor, başa düşürəm. Və sizin xətrinizə, təkrar edirəm məhz sizin xətrinizə əlimdən gələni əsirgəməmə. İndi nə bacarsam da.

Bəhram. Çox sağ olun, Şamxal. Mən bildirdim ki, siz nə qədər nəcib insansınız. Elə ona görə də erk cəzibəyə gəlmişik.

Şamxal. Nə danışırırsız, professor, ayıb sözdür ki, mən çörəyi jirən adam deyiləm. Bizim ailə üçün elədiyinizi mən heç yaddan çıxarda bilmərəm. Mən həmişə deyirəm, professor, yaxşılığı unudan deyilik. Pisliyi unuda bilərik, keçə bilərik, bağışlaya bilərik, amma yaxşılığı – məbada.

Bəhram (*ah çəkir*). Çox təəssüf ki, əksinə də olur.

Şamxal. Elələrinə nəcins dəyərlər bizlərdə, professor.

Bəhram. Nə deyirsiniz deyən, Şamxal, qan böyük şeydi. Qan ki çəkir adamı, daha nə deyim. Bax bu Namiqi mən ildə bir dəfə ya görəm, ya görməyəm. Amma elə ki, bu söhbəti eşitdim, day bütün gecə ilan vuran yatıb, mən yatmamışam. Canımçün elə bil əlimi kəsib atıblar.

Şamxal. Mənə deyirsiniz, professor? Bəyəm mən bilmirəm. Uşaq ayrı şeydir e, professor, nə cürü olur olsun: yaxşısı, pisi, ağıllısı, axmağı – fərqi yoxdur – övlad adama canından şirin olur. Yəni elə kiminçün yaşayırdı, onlarçün də. Övlad adamın zəif damandır, professor, deyirlər e, bəzən, övlad adama arxadır, filan... yalan sözdür bu, övlad bizim gücümüz deyil, zəifliyimizdir, boş damarımızdır, necə dəyərlər, söyər yerimizdir.

Bəhram (*köksünü ötürür*). Elədir, bəli.

Şamxal. Nə isə professor, siz nəhaq narahat olmusunuz, bura da nəhaq yerə zəhmət çəkib gəlmisiniz, elə zənginiz kifayət idi. Bilirəm, axı işiniz başınızdan aşır.

Bəhram. Hə, elə indi, bax bu saat görək Baksovetdə olaydım.

Şamxal. Lap arxayın olun. Sizin xətrinizə mən nə ki lazımdır ələyəcəm. Amma görək siz də (*ilk dəfə Qiyasa müraciət edir*) Niyaz müəllim...

Bəhram. Qiyas.

Şamxal. Bəli, Qiyas müəllim, görək siz də mənə kömək edə bilərsiniz.

Qiyas. Nə cəhətdən?

Şamxal. Qızın anasıyla görüşün. Deyirlər kasıb adamdır. Çalışın könülünü alasız. Əlbəttə, müəyyən maddi köməklik də göstərmək lazımdır. İndi qızın dəfnidir, azdan-çoxdan ehsanı-filanı, qəbrin üstünü götürmək, bir sözlə belə nəvaziş-qayğı göstərin arvadı, özünü yalqız, kimsəsiz bilməsin, axı deyirlər, bu qızdan başqa heç kəsi yoxdur bədbəxtin. Əsas da odur ki, bir iddiası olmasın. Axı doğrudan da, əgər onun qızı oğlanı sevirmişsə, onda görək heç olmasa qızının xətrinə arvad gödəni tələf etməsin də... Elə deyil?

Bəhram. Elədir ki var.

Şamxal. Ümumiyyətlə, filan qədər xərciniz çıxacaq. Bilmirəm indi bu işə hansı hakim baxacaq, hakimlər də, cürbəcür olur axı... Bağışlayın ki, sizinlə belə açıq danışiram ha...

Bəhram. Yox, yox, canım, biz hər şeyi başa düşürük. O cəhətdən heç narahat olmayın, mən də nə qədər lazımdır Qiyasa kömək göstərəcəm.

Şamxal. Əşi, vallah, lazım olsa mən elə özüm öz cibimdən nə qədər lazımdır üstünə qoyaram. Bəyəm biz yad adam-zadıq. Çox yaxşı. Deməli, hər şey barəsində danışdıq. Qanınızı qaraltmayın, Niyaz müəllim, hər şey düzələr.

Qiyas. Çox sağ olun, çox minnətdaram.

Şamxal. Əşi, boşlayın görək. Adam adama nə gündə görək olur. Pis gündə, ağır gündə. Yoxsa elə quru-quru qurbanın olum, sən mənim ciyərim, mən sənənin canın... Bu havayı sözlərdən nə çıxsın. Adam görək bir-birinə yaxşılıq eləsin. Mən belə qanıram. Bəlkə düz qanıram, professor.

Bəhram. Tamamilə düz deyirsən, əzizim, yüz faiz.

Şamxal. Bəs siz necə bilirsiniz, Niyaz müəllim?

Qiyas (*artıq yeni adına etiraz etmir*). Əlbəttə, adamlara yaxşılıq etmək lazımdır.

Şamxal. Bəli, bəli. Yaxşı... lap arxayın gedin. Hər şey yaxşı olar, inşallah.

Qiyas və Bəhram dururlar Şamxala əl verirlər.

Şamxal. Hə, yeri gəlmişkən, Niyaz müəllim, mənim yoldaşım sizdən yaman inciyib.

Qiyas. Sizin yoldaşınız? Məndən? Niyə?

Şamxal. Necə niyə, onun istəkli, gülməşəkor oğluna üç vermisiz də. Bilirsiniz də söhbət övladlarından düşəndə qadınlar tamam obyektivliyi-filani itirirlər. Deyirəm, arvad, Niyaz müəllim ədalət-siz iş tutmaz, həm də axı tanıyır bizi, professorgillə olan münasibətimizi də bilir.

Bəhram (*başını bulayır*). Bizim bu Qiyasın tutması olur da.

Qiyas. Amma doğrudan da bir şey bilmirdi axı.

Şamxal. Elə mən də, Tamaraya, bax beləcə dedim. Amma arvadların tərsliyini bilirsiniz? Deyir, yəni bizim uşaq hamıdan pis cavab verib, deyir, yəni heç olmasa dartıb dörd vermək olmazdı ona?

Bəhram. Doğrudan, lap belə mənasız iş tutubsan, Qiyas, heyif ki... Şamxal. Yox, hələ imkan var, professor... Necə deyirlər, axı... rıncı bir güman yeri qalıb. Sabahki imtahanıdan çox şey asılıdır.

Bəhram. Eləmi? Onda ürəyinizi lap buz kimi eləyin, Şamxal.

Şamxal. Əşi, mən onsuz da sakitəm. İndi girməsə də qiyabiyyə axşam söbəsinə götürdəcəm onu, yarım ildən sonra da keçirtirəcəm gündüzə. Amma arvad xiffət eləyir də, hər şeyi ürəyinə salır, özü də xəstə, əsəbi. İndi sabah beş almasa bağrı çatlayacaq. Görək hökmən beş alsın ki, imkan qalsın düşməyə.

Bəhram. Beş alacaq, arxayın ol.

Şamxal. Ay sizi professor! (*Gülür.*) Elə danışsınız elə bil imtahanı siz götürəcəksiz. Amma Qiyas müəllim heç dinmir.

Bəhram. Eybi yoxdur, bu haramzadaya mən evdə danışaram. Bunun yadından çıxıb ki, uşaqlıqda zoğal çubuğuyla yumşaq yerinə nə qədər döymüşəm.

Qiyas. Heç döyməmişən, ay əmi, elə hədələmişən ki, döyəcəkşən.

Bəhram. Onda elə indi əsil məqamdır hədəmi yerinə yetirməkçün.

Şamxal (*dıqqətlə Qiyasa baxır*). Yaxşı indi nə deyirsiniz, Niyaz müəllim?

Qiyas. Əlimdən gələni edərdəm.

Şamxal. Çox sağ olun. Bu sözüvüzü Tamaraya çatdırıram, qoy yazıq bir az sakitləşsin. Axı mən deyirdim, deyirdim ki, Zeynallılar nəslindən mərdimazar adam çıxmaz. Oğlunuz da yaman xoşuma gəldi. Belə mərd-mərdənə özü öz ayağıyla gəldi. Özünü də elə tox tutur, məşallah, kişi qırıqdır da.

Qiyas. Özü gəldi bu qərara. Tək, özü, özbaşına...

Şamxal. Mənə elə gəlir ki, ona üç ildən on ilə qədər cəzası olan maddəni tətbiq etmək düzgün deyil, başqa bir maddəyə düşür bu iş, onun cəzası da yüz manat cərimədir və bir il müddətində məşin sürmək hüququndan məhrum olmaqdır, vəssalam.

Bəhram. Əla. Bir sözlə, Şamxal, hər şey əla olmalıdır. (*Dediği sözün ikibəşli mənasını dərk edərək bir də vurğuyla təkrar edir.*) Siz də lap sakit olun, əla, hər şey əla olacaq... ancaq əla...

Şamxal. Əşi, onu deyirsiniz, professor, ay sizi. O məsələ mənim yadımdan çıxmışdı tamam. Sonra, professor, ürəyivizə ayrı şey-zad gələr ha!.. Elə fikirləşərsiz ki, ömrünüzə bir dəfə mənə işiniz düşüb,

mən də, necə deyirlər, bunun müqabilində sizə öz xahişimi deyirəm. Belə sən allah, şərt-zad çıxmasın e... Bu məsələnin o məsələyə heç bir dəxli yoxdur. Necə olur olsun, professor, sizin xətrinizə, belə minnət-zad qoymuram ha, amma sizin xətrinizə mən necə ki, lazımdır eləyəcəm, çünki bizim ailə ömrü boyu sizə borcludur. Amma onu deyirdim ki, yəni övlad-filan, indi Qiyas müəllim özü də bunu gördü, adamın ən zəif damarındır, illah da ana üçün. İndi ki, daha söz açılıb qoy onu da deyim: məsələ ondadır ki, bizim uşaq, hətta beş də alsə, bununla iş düzəlmir, bilirsiniz də keçmək üçün iyirmi bal lazımdır.

Qiyas. Bəli, bir yerə dörd nəfər çıxır.

Şamxal. Tamamilə doğrudur. Ona görə də uşağın düşməsi üçün, görək üç nəfər başqası da, açıq danışaq – kəsilsin. Əlbəttə, elələri ki, mənim oğlumdan zəif bilirlər, amma bəlkə onları tapşıran-eləyən olub, odur ki, qiymətlərini artırblar, sizin fəndən olmasın, başqa fəndən olsun. Qiyas müəllim, axı siz özünüz də deyə bilməzsiz ki, bütün qiymətlər belə yüz faiz obyektiv, dəqiq qoyulur, yəni heç bir az da o yana, ya bir az bu yana olmur, hə?

Qiyas. Niyə olmur, olur, əlbəttə...

Şamxal. Hə, odur ki, necə deyirlər, hər şey indi sizdən aslıdır. (Telefon zəngi.) Sluşayu vas, polkovnik Kurbanov. Siyu minutu budu. (Dəstəyi asır.) Çox üzr istəyirəm, çağırırlar.

PƏRDƏ

Altıncı şəkil

Qiyasgilin mənzilində. Həmin otaq. Dilarə və Firuz.

Firuz. Bir texta görək də, ay Dilarə, narahat olma, bir öncəm çəkərik bu işə.

Dilarə. Mənə məsləhət elədilər ki, o arvadla görüşüm. Qızın anasıyla. Provodnikdir, sabah Moskva qatarıyla gəlir, hələ heç nədən xəbəri yoxdur qaragünün. İstəyirəm onu vağzalda qarşılayım, sən də mənimlə gedərsən, yaxşı?

Firuz. Yaxşı.

Dilarə. Ancaq sən mənim canım, sabah içmə. Görək arvadla danışaq. Deyirlər, pul təklif etmək lazımdır. Sən mənə borc verərsən.

Firuz. Ayıb sözdür ki, əlbəttə! (Bir dəstə pul çıxardır.) Hələlik bunu götür, sonra yenə taparam. Ağarəfidən alaram. Sizin indi xərciniz çox olacaq. Sənin ərin də ki...

Dilarə. Mən ölüm, onun adını çəkmə. Yazıq balam, tifil balam, haralardadır indi anası ölmüş. Ay allah, mən nə günah işlətmişəm ki, sən mənə bu cəzanı çəkdirirsən. (Ağlayır.)

Firuz. Yenə başladın, di yaxşı, bəsdir!

Qiyas və Bəhram gəlirlər.

Bəhram (təbəssümlə). Nə yenə sıxırsan gözlərinin qorasını? Bax, bu olmadı da, olmadı. Salam, Firuz.

Firuz. Salam professor.

Dilarə (Bəhrama sarı atılır). Ağlamıram, ağlamıram, Bəhram əmi, necə oldu?

Bəhram. Hər şey yaxşıdır, Şamxal söz verdi ki, kömək eləsin.

Dilarə. Doğrudan, yox, doğrudan deyirsiz, ya elə mənə sakitləşdirmək üçün, hə? Nə insan adam imiş. Vallah, dünyada yaxşı adamlar var. Siz də çox sağ olun, Bəhram əmi, daha bilmirəm, vallah, sizə necə təşəkkür eləyim.

Bəhram. Bıy, mənə təşəkkür niyə eləyirsən, ay qız, mən bəyəm özgə adamam. Bu mənim evimdir, mənim ailəmdir, mənim fəmiyamdır. Hələ tarixdə heç bir Zeynallı qazamatda yatmayıb, yatmayacaq da.

Dilarə. Qurban olum sizə, ay Bəhram əmi!..

Bəhram. Di yaxşı, yaxşı! (Qiyası göstərir.) Mən dedim bunu böyüdüb başa çatdırdım, mənim işim qurtardı, sən demə hələ bunun törəməsinin də qeydinə qalmaq lazım olacaqmış!

Dilarə. Bəs nə, Bəhram əmi, nəinki Namiqdən, onun övladları, nəvələrimiz, nəticələrimizdən də kölgəniz əskik olmasın. Ağsaq-qalımızsız da.

Bəhram. Görürəm ağsaqqalınıza yaman hörmət qoyursuz! Səni demirəm. Bu gözəlçə əriyi deyirəm.

Dilarə. O Şamxalın oğlu məsələsin deyirsiz? Doğrudan biabırçılıqdır e. Elə adamın qəlbini qırasan, hələ onu demirəm ki, sizin sözünüzü yerə salmaq...

Qiyas. Yaxşı, başlama.

Dilarə. Heç olmasa indi bir şey batdı beynivə? İndən belə ağılı başıya yıgarsan. Heyif ki, Şamxalın oğlu belə oldu, yaxşı düşməyib heç...

Bəhram. Zərər yoxdur, hələ gec deyil, düzəltmək olar hər şeyi. Dilarə. Doğrudan?

Bəhram. Bəli. (*Dilarəni bir qırağa çəkir, danışır.*)

Firuz (*Qiyasa*). Hə, necəsən Don Kixot? Başın daşdan-daşa dəydi?

Qiyas. Nədi Şekspirdən Servantesə keçmişən?

Firuz. Bəli, mən ümumiyyətlə, dünya ədəbiyyatına yaxşı bələdəm. Ona görə həyatı da səndən yaxşı başa düşürəm.

Qiyas. Yazıq o ədəbiyyata ki, sən kimi bir bəşər yetirib.

Firuz. Bura bax, deyəsən, dövədən düşmüşən, hət-hötündən qalmamısan. Nahaq yerə mənimlə belə rəftar eləyirsən, mən hələ sənə karına gələ bilərəm. Yəni sən özün bilirən, mənim bir qırıq vecimə deyilsən, mən bacımı, Namiqi fikirləşirəm.

Qiyas. Sən atovun goru, mumla görək, onsuz da bağrım çatlayır, sən də bir yandan...

Bəhram. Belədir işlər, Dilarə. İndi görək sən də bundan göz-qulaq olasan ki, yenə bir hoqqa çıxartmasın.

Dilarə. Nə danışsınız, Bəhram əmi. Öz əlimlə gözlərini deşərəm onun.

Bəhram. Görmürsən ağzına su alıb durur.

Qiyas. Ay əmi, axı niyə mənə lap palçığa batırmaq istəyirsiz. Dedim də, yaxşı, əlimdən gələni eliyəcəm.

Bəhram. Elə bax bu mücərrəd söz mənə hər şeydən çox şübhəyə salır: əlimdən gələni edəcəyəm nə deməkdir? Sən görək Şamxalın oğluna əla verəsən, bildin? (*Qiyas susur.*)

Dilarə. Niyə susmusan, mən başa düşürəm, yəni indi ayrı bir şey də eləyə bilərəm?

Qiyas. Yox.

Bəhram. Nə yox?

Qiyas. Siz nə desəz, elə də eliyəcəm.

Bəhram. Yəni əla qiymət qoyacaqsan.

Qiyas. Bəli, bəli, bəli. Lap bax belə aynan günün fərqi deyər bilməsə, iki dəfə ikinin necə olduğunu deməsə, beş qoyacam ona.

Bəhram. Amma bu kifayət deyil.

Qiyas (*yorgun*). Kifayət deyil?!

Bəhram. Xeyr. O görək müsabiqədən keçsin.

Qiyas. Yəni başqa sözlə, bir bu gədənin üstündə mən üç nəfər başqa uşağı kəsməliyəm.

Bəhram. Yəni bütün o uşaqlar belə biliklidirlər ki?

Firuz. Müəllim istəsə, hər hansı bir əlacını da dolaşıra bilər.

Bəhram. Əlaçı lazım deyil. Amma üç nəfər ki, tətəlim elə üçə bilirlər, onlara ki iki qoymaq olar. Şamxalın xətrinə, mənim xətrimə, əgər sən mənə doğrudan bir hörmət qoyursansa, belə öz oğlunun xətrinə e.

Dilarə. Ay Bəhram əmi, siz niyə belə həyəcanlanırsız e... Əşi, əlbəttə eliyəcək, yəni ayrı söhbət ola bilər?

Bəhram (*Qiyasa*). Hə indi axır sözün nədir?

Qiyas. Yaxşı.

Bəhram. Nə yaxşı?

Qiyas. Ay əmi, sən də lap əzəzilsənmiş ki. Nədir, görək indi hər sözü bircə-bircə tələffüz eləyəm?

Bəhram. Bəli, çünki səndən nə desən gözləmək olar.

Qiyas. Yaxşı, mən üç uşağı kəsəcəm, Şamxalın oğluna beş verəcəm, özüm də ərizə verib institutdan çıxacam.

Bəhram. Hələ o sonranın söhbətidir. Hələlik sən bu iki birinci maddəni yerinə yetir, dalına sonra baxarıq. Danışdıq?

Qiyas. Bəli.

Bəhram. Kişi kimi söz verirən?

Qiyas. Bəli, bəli! (*Acı-acı*) Kişi kimi...

Bəhram. Lap yaxşı. Onda mən daha gedim (*pul çıxardır*), götünün bunu hələlik. Xərciniz çox olacaq.

Qiyas. Lazım deyil.

Bəhram. Sən otur aşağı. Əminəm sənə, yoxsa yox? Uşaqlıqda az cibinə xərclik qoymuşam? Yaxşı, bunu sənə borc verirəm, sonra qaytararsan.

Dilarə. Lazım deyil, Bəhram əmi, çox sağ olun. Amma var, pulumuz var. Doğrudan var, budur bax. (*Pul dəstəsini göstərir.*)

Qiyas. Hardandır bu pullar?

Dilarə. Sənə dəxli yoxdur!

Qiyas (*partlayır*). Necə yəni dəxli yoxdur. Kimdir bu evdə kişi, sən də lap ağ elədin, hardandır bu pullar?

Dilarə (*qorxmış*). Yaxşı, yaxşı, sonra deyərəm. Bəhram əmi, siz heç narahat olmayın.

Bəhram. Nə deyirəm, özünüz bilin. Hər halda bir şey lazım olsa, mənə xəbər eləyin. İndi mən acrodroma gedirəm. Tunisdən qonaqlar

gölir. Mən axı Sühl Komitəsinin üzvüyəm, məsələ onda deyil. Üçdən sonra klinikada olacam, hələlik.

Firuz. Mən də gedim. Zəngləşərik, Dilarə. *(Hər ikisi gedir.)*

Qiyas. Hardandır pullar?

Dilarə. Firuzdan borc almışam. Çıxma özündən, sən allah. Firuz mənim qardaşımdır, bu pulu da borc almışam. Hamısını qaytaracam. Şagird götürəcəm, paltar tikəcəm, varımı-yoxumu, nişan üzüyümə-cən satacam, borcu qaytaracam. Amma indi mənə pul lazımdır, təcili lazımdır. Sabah qızın anası gəlir.

Qiyas. Deyirəm bəlkə mən rektorun yanına gedim.

Dilarə. Nədir ki?

Qiyas. Nə bilim, bəlkə deyirəm bülleten götürüm, ya qaçım gizlənim. Bir söz, bu andıra qalmış imtahanlardan yaxamı qurtarım. Mən eləyə bilmərəm, başa düşürsən vicdanımın əleyhinə gedə bilmərəm, neyləyim mən axı?

Dilarə *(sakit danışmağa çalışaraq)*. Bura bax, Qiyas, bax sənə xəbərdarlıq eləyirəm, əgər sən sabah nə yolla olur olsun, bilmirəm Şamxahın oğlunu instituta götürdürsə bilməsən – mən bu evdə bir-cə saat da qalmayacam. Bilirən ki, mən havayı söz danışan deyiləm. İyirmi ildir ər-arvadıq. Hələ məndən belə söz eşitməmişəm. Amma bax, indi deyirəmsə bunu, atamın qızı deyiləm eləməsəm. Bax, atamın, anamın qəbrinə and içirəm.

Qiyas. Yaxşı, yaxşı, bədsdir.

Dilarə. Hə, bir də *(Qiyasa kağız uzadır)* sabah sənə bir uşaq da imtahan verəcək. Adı-famili, filan burda yazılıb. Firuzun dostu Ağarəfinin oğludur. Görək ona da kömək eləyəsən.

Qiyas. O da beş istəyir?

Dilarə. Ancaq.

Qiyas. Bəlkə mən gedim asım özümü birdəfəlik.

Dilarə. Sabahkı imtahandan sonra özün bilərsən istəyirən as, istəyirsən kəs.

Qiyas. Mən belə yaşaya bilmərəm, Dilarə, yaşaya bilmərəm e... Bundan sonra...

Dilarə. Yaşayarsan, yaşayarsan, əzizim, camaat necə yaşayır? Hər şeyi şığırırsan e. Bu yəni elə böyük bir qəbahətdir-nədir?! Guya ki belə böyük güzəştə gedirən, filan... Xırdaca bir şeydir də.

Qiyas. Böyük güzəştlər də elə xırdacalardan başlanır da. Bir-cə dəfə vicdanının əleyhinə get, kifayətdir, dönüb olacaqsan bir parça

əsgir, adamlığı, sifəti, mənliliyi itirəcəksən. Necə deyim sənə, vicdan da belə qızlıq kimi bir şeydir də – bir dəfə itirirsən onu, həyatda bir-cə dəfə.

Dilarə *(ilk dəfə gülümsünür)*. Ətimizi tökmə görək, 45 yaşında kişi qızlığının qeydinə qalır. *(Nəvazişlə)* Sən mənim canım-ciyərim-sən, gözlərimin işığısan, hamudan ağıllısan, namuslusan, vicdanlısan. Mənim xətrimə, bir-cə bu səfər bir balaca güzəştə get də. Bizim o biçərə bəlamızın xətrinə. Yalvarıram sənə. Mən yalvarıram e, sənün döşənin. Balası qalmış döşənin!..

Qiyas. Dilarə, əzizim, axı sən necə başa düşürsən ki...

Dilarə. Hər şeyi başa düşürəm. Annamaz-zad deyiləm ki?.. Amma sən də başa düş də... Bir an təsəvvür elə ki, Namiq indi hardadır, kimlərin arasındadır. Namiq kimi uşaq, ev uşağı, ana uşağı onların arasında – kimlərdir orda, quldurlar, canilər, pozğunlar. Uşağın başına nə oyun desən açə bilərlər. Sənə qurban olum, Qiyas...

Qiyas. Axı... *(Birdən.)* Eh... onsuz... da... cəhənnəmə ki... Dünyanı mən düzəltməyəcəm ki... Ver o kağız bəri!..

Kağız götürüb cibinə qoyur. Dilarə onu öpür, öpüşləri, nəvazişləri get-gedə çılğınlaşır. Öskürək səsi eşidilir. Dilarə və Qiyas cold bir-birindən aralanıb çevrilirlər: qapıda qoyun gətirən adam dayanıb.

Qoyun gətirən adam. A başıya dönüm, mənə niyə azdırır-sınız. Əsədulla bu qoyunu sizə göndərməyib bəyəm?

Qiyas. Bizə, bizə göndərib. Gətir bura qoyunuvu.

Qoyun gətirən adam. Şükür sənə Xudaya, axır ki, bunun yiyəsini tapdım. Yaxşı, hara bağlayım bu heyvanı.

Qiyas. Könlün hara istəyir ora. Gətir budəy bax mənim bu yazı masama bağla.

Qoyun gətirən adam. Nədi, yəni mənə ələ salırsız, adam da otaqda qoyun saxlayar? Tövləniz yoxdur?

Qiyas. Var, var, Dilarə, göstər ona tövləmizi.

İşiq sönür, gecdir. Otaq qaranlıq qorq olub. Amma qaranlıqda Qiyasın silüetini sezirik. O, kürsüdə oturan yerlə yatıb. Solmaya qorqub işıq şüası düşür və bu qorqub işıqda bir-birinin ardınca pyesin bütün iştirakçıları peyda olur. Bu Qiyasın yuxusudur, ona görə də personajlar qorqub yeriyirlər. Elə bil çəkisizdirlər, elə bil ayaqların yüngül-cə yerə dirəyib atlarını düşürlər. İstəyən bız vaxtlarımızda özümüz məhz belə veririk-uçururuq. Həçənsə

Qiyas özü də kürsüdən qalxır – onun gözləri qapalıdır – və bu hərəkətin ritminə qoşulur. Hamıdan qabaq Ağarəfi peyda olur: onun hər iki qoluna dirşəyindən biləyindən saatlar bağlanıb, eiblərindən, kəmərlərindən növbəni saatlar sallanıb. Ağarəfi qarışa bir tobbəşümlə gülümsünür və şalvarlarının balaqlarını çırmalayır – ayaqlarına, topuğunun üstündən də saatlar bağlanıb, barməğinin ucunda yeriyo-yeriyo, tullana-tullana səhnəni tərək edir – ardınca saatın zənciri sürünüb gedir.

Şamxalın arvadı Tamara peyda olur və Qiyasa yanaşır.

Tamara (*gülümsünərək*). Eybi yoxdur, taksinin pulunu özüm verərəm. Axı sizin pulunuz yoxdur.

Qiyas (*gözləri yumuludur*). Niyə yoxdur, var, pulum var.

Tamara (*rişxəndlə*). Vur-tut bircə manat? (*Qəfildən əsəbi*.) Bəs mənəm uşağıma üç niyə verdiz... Qızı ki o öldürməyib, sizin öz oğlunuz öldürüb. (*Kəskin hərəkətlə çevrilib gedir, Namiq qaça-qaça gəlir*.)

Namiq. Ata, sənin canınçün, mən öldürməmişəm onu, mən öldürməmişəm...

Rasim (*gəlir, alışqanı çıxardıb tələsmədən siqaretini odlayır*). Sən dəyə səkit və soyuqqanlıqla. Mən də öldürməmişəm.

Dilarə gəlir.

Dilarə (*Qiyasa*). Sən yenə boşqab sındırmısan? Bütün qab-qacağı sındırmısan sən. Firuz öz boşqablarını bizə borc verib.

Firuz gəlir və səhnəyə yerdən boşqabları düzməyə başlayır. Ruxsarə xanım gəlir, boşqabların arasında rəqs edo-edo deyir.

Ruxsarə. Neçəyədir bu boşqablar, mən alıram, neçəyədir?

Dilarə. Almayın. (*Qiyası göstərir*.) Onsuz da hamısını sındıracaq.

Şamxal Namiqi təqib edərək səhnəyə daxil olur.

Şamxal. Yaxşılığın görək əvəzini çıxasan, görək əvəzini çıxasan, görək əvəzini çıxasan.

Namiq (*həyəcanla*). Mən öldürməmişəm onu, öldürməmişəm.

Bəhrəm peyda olur. O ağ corrahiyyə xalasında, ağ papaqda, ağ omolıyyat maskasıdadır. illərində aleoklər və corrahiyyə alətləri var.

Bəhrəm (*təmkinlə*). Kim dedi ki, qız ölüb. Bu saat onu xilas edə-çəyik. Heç bir hədiyyə-filan da lazım deyil. Siz kasıb adamlarsınız. Mən bunu ailəmizin, fəmiliamızın adına görə xilas edəçəyəm.

Yavaş-yavaş hamı qeyb olur, səhnə boşalır və bu zaman yuxunun son obrazı – Qumru daxil olur.

Qumru (*gülümsünərək*). Mən səni sevirəm, Namiq, sevirəm. Maşinsız-zadsız da sevirəm, sevirəm, sevirəm... sevi...

Onun səsi tam əmələşməz olanda kəskin döşəli bir fəryad, qadın səsi, Qumrunun anasının xəyalı qışqırığı eşidilir: Ay bala, mənəm gözəl qızım, bircə balam, səni nə hala salıblar? Anan səni qurban olsun, ay bala!

Qiyas oyanıb sıçrayır, tir-tir əsir. Səhnə tam işıqlanır. Səhərdir.

PƏRDƏ

Yeddinci şəkil

Həmin otaq. Səhəri gün. Gündüz saat üç. Qiyas gəlir. Əlində portfel var. Qiyas özünə və qışqırığıdır. Portfelini stolun üstünə atır, kürsüyə çökür. Telefon zəng çalır. Qiyas yerindən tərpənmir. Zəng zəngə calanır. Dilarə qaçır gəlir.

Dilarə (*Qiyası görüb*). Sən haçan gəldin? Telefonu niyə götür-mürsən? (*Dəstəyi qaldırır*.) Bəli, Bəhrəm əmi, gəlib, nədir ki? Necə? (*Sifəti dəyişir*.) Ola bilməz. Nə danışsınız, Bəhrəm əmi, başa düşürəm, bəli... Aman allah, bəli, bəli. (*Dəstəyi asır, Qiyasa yanaşır*.) Deməli, üç verməmiş, hə?

Qiyas. Heç ikiyə də bilmirdi.

Dilarə. Sən dərk eləyirsən ki, bu nə deməkdir?!

Qiyas. Əl çəkin məndən. Əlimdən gələni clədim.

Dilarə. Əlindən gələni. Əmin idi zəng eləyən. Deyir, madam ki mən boyda ağsaqqalın sözü Qiyas üçün heç nə imiş, daha mənəm o adda qohumum yoxdur bu gündən.

Qiyas. Bu da mənə payım. Əminə görə birtəhər üç verdim. Heç ikiyə də cavab verə bilmədi.

Dilarə. Bunu eşitdik. Əmin bir də bilirsən nə dedi? Dedi, Allah bilib də döyü qanad verməyib.

Qiyas. Dəyə, yəni mənəm?

Dilarə. Dəyə deyilsən sən, keçirsən, tirs keçi. Deməli, o daha instituta düşə bilməyəcək, hə?

Qiyas. Yox, daha.

Dilarə. Qalan o üç nəfəri də kəsmədin?

Qiyas. Birini kəsdim.

Dilarə. Ancaq birini?

Qiyas. Hə... qoy elə bu başdan deyim biləsən, Ağarəfinin oğlunu kəsdim, çünki o, Şamxalın oğlundan da cahil imiş!

Dilarə. Mən bilmirəm sən dəli, ipləməsən, nəsən belə?!

Qiyas. Mən dəliyəm, həm də keçiyəm – hansı istəyirsən o olsun, Mənimçün indi heç nəyin fərqi yoxdur. Dünyasında razı olmaram qəbula qalmağa.

Dilarə (*məsələnin mahiyyəti ona yavaş-yavaş çatır, hələ də sakit danışmağa çalışır, amma hiss olunur ki, hiddətini güclə saxlayır*). Çox acəb. Demək, sən kefin istədiyin kimi elədin. Deyim sənə niyə belə eləmişən?

Qiyas. Deyirsən de də.

Dilarə. Yəqin elə bilirən ki, belə yüksək prinsiplərə görə, filan, hə? Yox, əzizim, ona görə yox, ona görə ki, sən heç nə deyilsən, heç nə!

Qiyas. Deməli, dəvəyəm, keçiyəm, dəli-ipləməyəm və heç nə də deyiləm. Ayı yenə bir acı söz, söyüş bilirən döşə gəlsin. Ürəyində saxlama.

Dilarə. Bəli, heç nə! Tale elə gətirib ki, bir neçə vaxta şahlıq quşu qonub tərənə. Bu adamlar həmişə sənə yuxarıdan aşağı baxıblar, adam yerinə qoymayıblar səni. Hə, indi sən də fikirləşmişən ki, bəs mənəm də məqamım gəldi, qoy mən də bunlara gücümü göstərim, görsünlər ki, mən də beş kişinin biriyəm, görsünlər ki, onlar da məndən asılıdırlar. Hikkə, vəssalam. Bax bu hikkənin yolunda sən oğlunu da qurban verərsən, arvadını da, doğma əmivi də. Çünki sən bizim heç birimizi ürəkdən istəmirsən. Sən ancaq tək bir özünü istəyirsən. Yəqin özündən bərk razısan, hə?!

Qiyas. Özün də bilirən ki, səfeh söz danışrsan. Sənin indi ağlın çapış, səninlə mən nə ağızbağıza verim. Ağılsız arvadsan da!

Dilarə. Qoy mən ağılsız olum. Amma mən adamam, insanam. Amma sən insan deyilsən. Sən ancaq söz yığının, vəssalam! Ancaq yekə-yekə danışmağı bilirən. Sözlər də hamısı kitab sözləri, qozet cümlələri. Sən heç kəsi sevmirən. İnsanları sevmirən. Çünki insanlar axı tək bir vicdan, nə bilim namusdan, düzgünlükdən ibarət deyil axı. İnsanın nöqsanı da var, səhvi də var, pis cəhətləri də var, çünki insanın insandır, canlı məxluqdur, yaxşı-yaman hamısı qarışıb onun içində, amma sən yox, ona görə də insan deyilsən!

Qiyas (*yorğun*). Qulaq as, gör nə deyirəm. Çalış mənə başa düşsən. Mən bacarmadım, istədim, amma eləyə bilmədim. Mən o biri uşaqların gözlərini gördüm. Mənə elə baxırdılar ki... Onların hamısı, bax belə hamısı Şamxalın oğlundan da, Ağarəfinin oğlundan da yaxşı hazırlanmışdılar. Mənə də elə etibarla, inamla baxırdılar ki. Başa düşsən, etibarla. Mənim ömrümün çoxu gedib, azı qalıb. Amma onların axı bütün həyatları hələ qabaqdadır. Hayata təzəcə qədəm qoyurlar. Onların etibarını qırmaq olmaz, başa düşsən, olmaz. Mümkün deyil bu. Əgər onların inamı qırılsa, elə fikrə gəlsələr ki, dünyada ədalət, düzgünlük deyilən şey yoxdur və həyata da bax bu fikirlə qədəm qoy-salar, onda nə gözləyir bizi, ilahi? Bax Namiq də bunu bacarmadı, yalan danışa, saxtakarlıq edib canını qurtara bilmədi. Əgər bu qalmasa adamlarda, onda bütün bu dünyanın, hər şeyin nə mənası varmış. Onda hər şey görək... başa düşsən... görək onda hər şey...

Dilarə. Bəsdir, qurtar, sənin bu cəfəngiyyatını çox eşitmişəm, bəsdir daha. Heç eybi yoxdur, mən yol taparam, balamı xilas eləməyə yol taparam, amma bizdən gözünü çək, bir də sən nə mənə görəcəksən, nə də Namiqi! (*Getməyə hazırlaşır*.)

Qiyas. Sənin başın xarab olub, Dilarə, hara gedirsən?

Dilarə. Mənim dərdimi çəkmə. Getməyə yer taparam. Sən də qal bu qaxsımış prinsiplərinlə! (*Get-gədə qızısqaraq sənə bir zərbəni də vurmaq qərarına gəlir*.) Heç bilirsən Ağarəfi mənə nə təklif edirdi. Bəli, bu gün gündüz, sən imtahanda olanda, telefon eləmişdi. Təklif edirdi ki, onunla bağa gedim. Onun bağına. Təbii ki, ikimiz. Ailəsi burda yoxdur. Kislovodskda dincəlirlər. Özü də mənə bilərzik vəd eləyirdi – qiyməti beş min manat. Sən heç ömründə bu qədər pulu bir yerdə görməmişən.

Qiyas (*sıçrayır, Dilarənin boğazından yapışır*). İtil gözümündən! Abırlı arxada belə təklif eləməzlər. Mən elə bilirdim ki, sənin o Firuz qardaşın oğraş-qurumsağın birdir!..

Dilarə. Xeyr, Firuzu bura qatma. Firuzun yatsa heç yuxusuna da girməz. Sənin də heç bir şeydən xəbərin olmazdı. Mənə bu təklifi eləyəndə Ağarəfinin dədəsini dalına şəllədim. Bütün ömrüm boyu mən sənə xoyanət eləməmişəm, gözümün ucuyla belə bir kişiye baxmamışam. Kimə mən sadıq olmuşam, sənə? Sənə ki... sən bizim hamımızı keçi qiymətinə satarsan, meyltlərimizin üstündən adlayıb keçərsən, uf deməzsən, mənəm də, Namiqin də. Eybi yox, qoy mənə dərs olsun.

Qiyas. İyirmi il. Düz iyirmi il mən sənə özümə inanan kimi inanmışam. Dur get gözümdən. Səsvi çəsidə bilmirəm. Onsuz da biz sizdən çoxuq. Özü də biz haqlıyıq, siz yox!

Dilarə. Salamat qal. (*Qaçıb gedir.*)

Qiyas hərəkətsiz susub oturub, bir qəddərdən sonra qoyun gətirən adam – bu səfər qoyunsuz daxil olur.

Qoyun gətirən adam. Qardaşoğlu, bağışla görək, amma nəş məni aldadırsan? Qoyunu Əsədulla, heç sizə göndərməyibmiş ki... Yəqin kəsib yemisiz, üstündən də su içmisiz, hə, indi mən Əsədullaya nə cavab verəcəm?

Qiyas. Ay canım, siz nə danışsınız, nə Əsədulla, nə qoyun? (*Yadına düşür.*) Hə, hə, ordadır, eyvandır.

Qoyun gətirən adam. Necə, diridir?

Qiyas. Bəli, bəli, diridir, götürün aparın!

Qoyun gətirən adam (*gedib qayıdır*). Doğrudan diriymiş, özüdür ki var. Deməli, apara bilərəm.

Qiyas. Bəli, bəli!..

Qoyun gətirən adam. Aton rəhmətlik. Bağışla, sən allah, bir az pis düşdü. (*Gedir.*)

Qiyas. Vəssalam. Kitab bağlandı. Oğul qazamatda, arvad atıb getdi, bir qoyun qalmışdı – onu da apardılar.

İşiq dəyişir, Əjdər gəlir.

Əjdər. Nədir, Qiyas müəllim, qaşqabağın yer süpürür?

Qiyas. Nəyə sevinəcəm ki, ay Əjdər kişi?

Əjdər. Hə, bilirəm, eşitdim. Elə özümü də danlayıram – axı mən öyrətdim ona maşın sürməyi.

Qiyas. Rəhmətliyin oğlu, sən hardan biləydin ki, belə olacaq.

Əjdər. Yox, görürdüm əli qıvrıq deyildi. Rulda ki, çevik olmadın, heç nə. Nə deyirsən də, şoferlik də bir vergidir e. Hələm-hələm peşə deyil şoferlik. Amma belə bir iş lap əlli ilin şoferinin də başına gələ bilər.

Qiyas. Yəqin.

Əjdər. Bir tas nərdlə aran necədir? Fikrin də bir az dağtlar.

Nərdi ağır, oynamağa başlayırlar.

Qiyas. Pənc sə...

Əjdər. Dübarə. Nədi, içib ələyibmiş?

Qiyas. Yox, mən getdim bu işi xüsusi yoxlatdırdım. Bir damcı dilinə dəyməyibmiş o gün. Müstəntiq başqa birisiylə çaşdırıb. O gün ayrı bir hadisə də olub. Namiq dünyasında mənə yalan deməz.

Əjdər. Yaxşı uşaqdır, məşallah. Düşəndə düşür də. Amma deyim sənə içkidən köpəkoğlu şey yoxdu bu dünyada. Yadında sənə bir əhvalat danışmışdım, içki barədə, adamı nə günə qoyub.

Qiyas. Eh, ay Əjdər kişi... Kaş elə dünyada hər şey sənin danışdığı əhvalatlar kimi olaydı, hər şey aydın, açıq. Amma həyat bilirsən nə qəliz şeydir?..

Əjdər. Nədedir axı onun qəlizliyi? Görək adam olasan, kişi olasan, vəssalam, elə bir qəlizlik-zad yoxdur.

Qiyas. Ən qəliz elə bu məsələdir də – adam olmaq, kişi olmaq...

Əjdər. Kişi demişkən, o gün başıma bir qərribə əhvalat gəlib. İki-üç gün bundan qabaq smenam qurtarıb, parka gedirəm. Gördüm, bir kişi əl qaldırdı, saxladım, dedim bəlkə yolumun üstüdür, apararam. Görürəm, belə qərribə adamdır – sağ qoluna da saat taxıb, sol qoluna da. Öz işidir, əlbəttə, istəyir lap qulağına taxsın. Uzun sözün qıssı, deyir, apar məni Buzovnaya, iyirmi manat verərəm sənə. Buzovnaya da bilirsən də, çətək beş manat vurur. Yox – deyirəm, pulun-zadın mənə lazım deyil, smenam qurtarıb, evə gedirəm. Gördüm yox aşna, bu tərsliyinə salıb, mən də saldım tərsliyimə, yox ki, yox. Birdən nə desə yaxşıdır. Mən deyir, mütləq sənə maşınında gedəcəm, özü də sənə yüz manat pul verirəm. Vallah, şeytan məni yoldan çıxartdı. Allahdan gizli deyil, səndən nə gizlin, böyük qızı adaxlayıblar, bu payız, Allah qoysa, köçürdəsiyik. Özün bilirsən də indi azdan-çoxdan cəhiz-filan lazımdır da. Mən də o müştərilərin cibini soyan şoferlərdən deyiləm, axı. İndi kim beş-on qəpik artıq verər, sağ olsun, verməz yenə də canı sağ olsun. İndi öz-özümə fikir eləyirəm, Allah sənə, deyirəm, havayı pul göndərib, o baş-bu başa bir saatlıq yoldur, yüz manat qazancım olacaq. Otur deyirəm, getdik. İndi gedirik yolu, mən yenə öz-özümə fikir eləyirəm. Deməli, bu məndən artıq kişi çıxdı, dediyini elədi, mənim demək, kişiliyimi, qeyrətimi pula aldı, mən də demək razı oldum. Bəli, gedib çıxırıq Buzovnaya, çıxardır düz yüz manat – mən kişiyəm deyir, sözümlə sözdür, bu sənə haqqın. Götdürdüm pulu, Qiyas bax, balanın, balalarının canıyçün, bu bərəkət haqqı, beşcə manat çıxdım – çətək dörd yetmiş vurmuşdu. –

doxsan beş manatı qaytardım sdaçı. Gözü kəlləsinə çıxdı. Belə niyə, deyir? Ona görə ki, deyirəm, mən də kişiyəm, səndən də əskik kişi deyiləm, qoca olsam da. Mən ölüm düz eləmişəm, ya yox?

Qiyas. Elə düz eləmişən, Əjdər kişi, elə düz eləmişən.

Əjdər. Nə olub, a bala, gözlərini niyə üzümə zilləmişən, sən atırsan e?

Qiyas. Baxıram sənə, Əjdər kişi, ürəyim fərəhlənir: nə yaxşı ki, bu dünyada sən də varsan.

Əjdər. Durdun söz danışdın da.

Qiyas. Onsuz da biz onlardan çoxuq. Güclüyük də onlardan.

Əjdər. Kimdən?

Qiyas. Heç, öz-özümə danışıram. İndi bu saat səni bir mars elə-yəcəm, özün də mat qalacaqsan.

Əjdər. Məni mars eləyən hələ anasından olmayıb, bu da bir pənc yek.

Qiyas. Bilirsən, Əjdər kişi, mən də sənə bir əhvalat danışmaq istəyirəm, nənəm rəhmətlik danışardı mənə.

Əjdər. De gəlsin, şeş sə...

Qiyas. Qaçaq Kərəmi eşitmisən də, bunun bir düşməni varmış, İsrəfil bəy, necə il ədavət çəkərmişlər. Bir dəfə, deyir, xəlvət yerdə Kərəm silahsız-yaraqsız, tək, İsrəfil bəyin qarşısına çıxır, onun da başında dəstəsi varmış, hamısı da yaraqlı-yasaqlı, onda dəymir Kərəmə, namərdlik eləmir. Deməli, Kərəm bir növ buna borclu qalır. Bəli, günlərin bir günü Kərəm qaçağım da gecəynən gəlir həmin bu İsrəfil bəyin evinə, görür bəy yatıb yanında da arvadı. Kərəm dinməz-söyləməz bir güllə çıxardır, qoyur bunların arasına özü çıxıb gedir. Səhər İsrəfil bəy durur, görür bu gülləni, o saat məsələni başa düşür, bilir ki, Kərəm gəlibmiş və onun necə deyərlər, borcunu qaytarıb. İndi gör İsrəfil bəy neyləyib.

Əjdər. Neyləyib?

Qiyas. Durub, arvad-uşağın, nökrə-naibin çağırır, hamıynan halallaşır, vəsiyyətin eləyib, həmin o gülləni qoyub tapançasına, bəli, sıxıb tapançanı öz təpəsinə.

Əjdər. Əşi, sən nə danışsın? Pah atonnan, a kişi!.. Yaxşı bu hardan yadıra düşdü birdən.

Qiyas. Nə bilim sənə o danışdığım əhvalata görə yadıma düşdü.

Əjdər. Bunun ona nə dəxli var?

Qiyas. İkisinin də mətləbi birdir də. Forması ayrıdır. Amma mətləb birdir: insan ləyaqəti, kişilik, qeyrət!..

Əjdər. Ay səni, Qiyas. Mənim əhvalatım xırda bir şeydir ki!

Qiyas. Fərqi yoxdur. Xırda, ya böyük. Bu eyni bir mətləbdir. İstəsək də, istəməsək də bu mətləb hər gün, hər saat hər dəqiqə ayrı-ayrı şəkillərdə üzə çıxır və biz də qərar qəbul eləyirik, ya nəfsimizi basırıq, ya kişiliyimizi. Bura bax, Əjdər kişi, sənə nəçə qızın institutda oxuyur?

Əjdər. İkisi. Gülnar! Gülnar, Gülgəz, Gülnar hələ məktəbdə oxuyurlar. Gülnar da gələnlər il məktəbə gedəsidir, inşallah.

Qiyas. Yaxşı, o institutda oxuyan qızların, onlar daxil olanda sən kimə minnətçi düşmüşdün, kimə tanışlıq tapmışdın, kim tapşırırdı onları, ya bəlkə pul vermişdin.

Əjdər. Qoy oturmuşuq, a kişi. Hardaydı mənə o qədər pul. Tanışlıq-zad hardan tapaydım? İkisi də əlaçı idi. Gülnarın hələ medalı da vardı.

Qiyas. Ay sağ ol e. İş də elə bundadır.

Əjdər. Hansı iş?

Qiyas. Heç... bu da düldülü...

Əjdər. Sən elə məni quru söhbətə tutmusan, bir çaydan-zaddan götürəydin, boğazımız qurudu ki, istini də görürsən də.

Qiyas. Bu saat.

Çay dalınca gedir. Dilarə gəlir. Əjdəri görmür. Qiyas qayıdır, bir müddət toxcuqla Dilarəyə baxır, sonra stokanı salıb sındırır.

Dilarə. Bağışla məni, qurban olum sənə, bağışla məni, axmaq sözlər dedim bayaq, fikir vermə onlara!.. (Qiyası qucaqlayır, öpür.)

Qiyas (aralanaraq). Ay qız, dayan, Əjdər kişi bizdədir.

Dilarə. Vay, biabır olduq, bağışla, Əjdər kişi! (O biri otağa qaçır gedir.)

Əjdər (boğazını arıtlayır). Yaxşı, mən də gedim də.

Qiyas. Əşi dayan, indi sənə təzədən çay töküüb götürəcəm.

Əjdər. Yox, yox, gələnlər səfər. (Tələsik gedir, Dilarə qayıdır.)

Qiyas. Ağarəfinin kefi necədir?

Dilarə. Nə Ağarəfi? Başın xarab olub, Qiyas? Dilinə necə gətirə bilirsən?

Qiyas. Heç nə gətirmirəm dilimə. Hər halda səni iyirmi ildir tanıyıram.

Dilarə. İyirmi iki. (Kədərlə.) Mən vağzala getmişdim, Qiyas, o arvadı qarşılamağa. Dəhşətdir, Qiyas. Sən təsəvvür eləyə bilməz-

sən. Vaqondan gülə-gülə düşdü. Əlində də bir banka göbələk vardı. (Ağlayır.) Danışa bilmirəm, Qiyas. Ömrüm boyu unuda bilməyəcəm onun qışqırığını. Biləndə ki... ilahi, övlad itirməkdən ağır nə dərd ola bilər? Yeganə balanı... Ayrı heç kəsi yoxdur. Əri təzə arvad alıb. İnənirsən, Namiq də yadımdan çıxdı.

Qiyas. Mən səni sevirəm, dovşan!

Dilarə. Namiqi yadımdan çıxartdığım üçün. Yəqin mən çox pis anayam, pis də arvadam, hə?

Qiyas. Çay tök mənə, onda deyərəm.

Dilarə. Yəqin indi Şamxal bizdən qisas alacaq, hə, yazıq Namiq.

Qiyas. Dəvədən böyük fil var!

Dilarə. Kimdir dəvə, sən?

Qiyas. Yox, bu misalda Şamxaldı dəvə. Dünya tək bir şamxallardan ibarət deyil ki. Qanun var, ədalət var...

Dilarə. Mən o arvada göz qoydum, dünyasında o bizdən pul götürməz. Mən lap yəqin bilirəm.

Qiyas. Mən də. Amma o, Namiqə qarşı da bir şey eləməyəcək.

Dilarə. Hardan bilirsən?

Qiyas. Çünki Namiq indi ona yeganə canlı xatirədir qızı barədə. Namiq ordan çıxandan sonra qızın qəbri üstünə bir yerdə gedəcəklər axı.

Dilarə. Onu bilirəm ki, heç vaxt bizdən pul götürməz. Bilmirəm, nə isə var o arvadda, nə isə elə bir şey ki... sözlə demək çətindir e!...

Qiyas. Ləyaqət. Kərəm əhvalatı...

Dilarə. Nə Kərəm?

Qiyas. Bir arxayın vaxtda danışaram sənə. Bəlkə hər halda mənə bir stəkan çay verəsən?

Dilarə. Bu saat, bu saat!

Mətbəxə gedir. Qiyas pəncərəni taybatay açır.
Somada iri yay ulduzları görünür. Dilarə çay götürür.

Qiyas. Bir göyə bax. Ancaq yay gecəsində ulduzlar belə iri görünür.

Dilarə (pəncərəyə yaxınlaşır). Yaman yorulmuşam, Qiyas...

Qiyas. Get yat... (Birdən.) Namiq gələndə oyadaram səni.

Dilarə. Mətləq oyat...

PƏRDƏ

fevral, 1977-ci il, Yalta

VAQİF SƏMƏDOĞLU

(1939)

Vəkilov Vaqif Səməd oğlu – şair, dramaturq, publisist. Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Bülbül adına orta ixtisas musiqi məktəbində, Üzeyir Hacıbəyov adına Dövlət Konservatoriyasında (1962) təhsil almışdır. Moskva Çaykovski adına Konservatoriyada ixtisas kursu keçmiş (1962–1963), Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında fortepiano üzrə ixtisas müəllimi (1963–1971), Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiyasında incəsənət redaksiyasının müdiri (1968–1971), C.Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında kinoaktyor teatrının ədəbi hissə müdiri (1982–1985), “Oğuz eli” qəzetinin baş redaktoru (1992–1994) işləmişdir.

İlk mətbuat əsəri “Yeddi şeir” (1963, “Azərbaycan” jurnalı).

“Uca dağ başında”, “Bəxt üzüyü”, “Lotereya”, “Yayda qartopu oyunu”, “Yaşıl eynəkli adam”, “Generalın son əmri”, “Mamoy kişinin yuxuları”, pyesləri Bakı, Naxçıvan, Şəki Dövlət Dram Teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1970), Əməkdar incəsənət xadimi (1989), Azərbaycan Xalq şairi (1999), Milli Məclisin (2000), Avropa Şurası Parlament Assambleyasının üzvüdür. Gənclərin III Azərbaycan festivalında laureat adına layiq görülmüş, “Humay” mükafatı (1998) və bir medalla təltif olunmuşdur.

MAMOY KİŞİNİN YUXULARI

(İki hissəli tamam uydurma əhvalat)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Mamoy kişi
Qaraqaytan
Kəlləmanqoy
Fəldşer Kamal
Notarius
Tatar Temir
Dəli Firiq
Gəlməqarı
Fərhad müəllim
Əsgər
1-ci mələk
2-ci mələk

– Mamoyun bacısı qızı
– çoban

BİRİNCİ HİSSƏ

Balaca cyvanlı kond daxması. Çopərin orta, böyük payasına iri araba təkəri keçirilib. Bir neçə kond təsərrüfatı aləti, quyu, böyründə vedrə. Eyvanda qoyulmuş yekə beşiyin içində Mamoy kişi yatır. Bacısı qızı Qaraqaytan layla deyə-deyö beşiyi yırğalayır. Mamoy xoma çəkir. Lap əzəldən beşiyin qərribə cırıltısı səslənir...

Qaraqaytan.

Yatan mənim dayımdı,
Yuxu görən ayımdı,
Ömrə-günə payımdı.
Sabat yater,
Günüz yater,
Axşam yater,
Gejə yater...
Ajdı – ajını yeyir,

Doydu – doyunu yeyir,
Qıllı qoyunu yeyir.
Lay-lay a day-day,
Day-day, a lay-lay...

Mamoyun xorultusu kəsilir.

Mamoy kişi. A Qaraqaytan! A bəjizizi! Burdasanmı, az? Qaraqaytan. Burdayam, a Mamoy dayı, burda olmuya bilərəmmi mən? Gözümü dünyəyə açandan sənin beşiyinin başında döyüləmmi?

Mamoy kişi. Mən daima yatanda sən daima burda ol. O ana, bu ana az hərlən. Mamoy yater! Yater Mamoy köpəkoğlu, eləmi yater! Az!

Qaraqaytan. Nədi, dərdin ələm?

Mamoy kişi. A qız, Mamoy yatanda nə qayırır?

Qaraqaytan. Mamoy dayım yatanda hurilərin qoynuna girir, yuxu görməyə başlar. Görər, görər, görər, soram öz xornasından huy-lanır beyyəqafildən oyanır!

Mamoy kişi. Soram? Soram nə qayırır Mamoy dayı, a Qaraqaytan? Desən!

Qaraqaytan. Soram dayım kəndimizin, Çadırlının ağsaqqallarını, ağbırəklərini başına yığır yuxularını danışır.

Mamoy kişi. A qəqəni törəməsi, a qıldıxsız, Çadırlıda ağsaqqalmı var? Az, burdakılar ağsaqqal yox, ağçaqqaldılar!

Qaraqaytan. Mən nə bilem! Savadsız, evdar qız uşağıyam, üçüncü sinifdən məktəbə getmərim, sənə baxeram...

Mamoy kişi. Di yaxşı, kiri, nəzilmə... Yaxşı, soram nə olar? Desən!

Qaraqaytan. Mamoy dayım yuxularını danışandan soramı?

Mamoy kişi. Bə nədi? Əsas odu, dana! Dillən!

Qaraqaytan. Soram o olar kin, dayımın gördüyü yuxular düz çıxır. Həncəri deyirlər onu... Gerçək!

Mamoy kişi. Həncəri düz çıxır? Desən? Dillən, dana!

Qaraqaytan. Fəldşer Kamalın oğlu savaşdan qayıdır, əmbə bir sağ qılçası yox, bir sol qolu yox. Gözü də mayıl...

Mamoy kişi. Soram?

Qaraqaytan. Fərhad müəllimin ömür-gün yoldaşını Kür aparır, Şirin müəllimə axır geder Kürün bulanıx sularında... Tapılmer...

Mamoy kişi. Soram?

Qaraqaytan. A dayı, qurbanın olom, birdimi, ikidimi yuxuda gördüklərin? Düz çıxır da gördüklərin... Sənin yuxuların min bir geşə nağıllarından da çoxdu. Əmbə onlar nağıldı, sənin gördüklərin çin olar... Həncəri deyirlər ona? Gerçək!

Mamoy kişi. Doğru, həqiqi sözdü. Yaxşı gap ellərsən. Mamoyun yuxuları bekara yuxular deyil, göylərdən, bulutlardan, görünməyən yerlərdən gəlmiş, götürülmüş, bax bu beşikdə göstərilən kinodu! Əmbə, a bəliqızı, qaşqasında ağ xal olan qara quzunu da danış, söylə, dayın eşitsin...

Qaraqaytan. Mamoy dayım bir geşə yater, yater, yater, yuxusunda görər kin, görər kin, Poxlu Yarğandan bir sıx çis, duman qalxıf üzü bəri gələr, gələr, gəlif dayanır qalxoz idarəsinin manşırında. Poşt yolunu tutur. Birdən Baba Kahadan bir dəli yel qalxer, əsər qılıtiyla, gəlif yarğandan gələn dumanı dağıder...

Mamoy kişi kövrəlir.

Mamoy kişi. Eləydi, başın üçün, dədənin, cijinin goru haqqı. Soram?

Qaraqaytan. Dayım görər kin, duman dağılan yerdə bir qara, zağ təkin qara quzu duror, qaşqasında ağ xal... O quzu mələyə-mələyə göz yaşı tökör, göz yaşı axıda-axıda der: A Mamoy, a köpəkoğlu, bu dünyanın əvvəli olufsa, sonu da olmalıdı, dana, olajaxmı, a Mamoy, a köpəkoğlu? Ağlama, a dayı, qurbanın olom!

Mamoy kişi. Qoy sinəmi gözdən boşaldəm!

Qaraqaytan. A dayı, görən o quzu həncəri oldu?

Mamoy kişi. Nə quzu, az? Nə quzu? Beyjə, indi gördüyüm yuxuda heyvərə, iri qoçuydu! Başın üçün, yuxuda ölçəmmədim, əmbə azınnan jivoy çəkisi yüz səksən kilo gələrdi. Qaşqasındakı ağ xaldan tanıdım onu. Başını kəsdilər...

Qaraqaytan. Dünyənin axırındanmı mələyirdi yenə? Kəşif yedilərmidi?

Mamoy kişi. Onu biləmmədim. Bəlkə də ötinə-içalatını sonradan yeyiflər, onu görəmmədim, əmbə başını bir sininin üstünə qoyuf, verdilər, az, iki... az, inanmazsan...

Qaraqaytan. Kimə, a dayı?

Mamoy kişi. İki mələyə! Qanadları da varyıdı, bəjimin goru haqqı. İndi o qoçun başını buriya gətirməlidirlər. Çadırliya. Bizim qapıya.

Qaraqaytan. Niyə, a dayı? Qoruxdum mən... Həncəri buriya? Niyə?

Mamoy kişi. Qalx, a qız! Qalx, Qaraqaytan! Dırman dama, milləti hayla, bəri gəlsinlər. Əyaxdan yeyin olsunlar.

Qaraqaytan. Niyə, a Mamoy dayı? Qorxoram mən!

Mamoy kişi. Bu yuxu o yuxulardan döyül! Qara yuxudu! Çox qara!

Qaraqaytan. Qorxoram!

Mamoy kişi. Qorxma! Bizə xeyir gətirəjəy yuxular da görmüşəm. Qalx dama! İmennoy səslə köpəkuşağını, Tatar Temirlə Kəlləmanqoy hökmən burda olsunlar. (*Qaraqaytan ayağını nərdinə qoymaq istəyir.*) Az, bir ayaq saxla!

Qaraqaytan. Nədi, a dayı? Qorxmışam, qoy milləti haylayım.

Mamoy kişi. Az, səndən bir şey soruşmax istəyirəm.

Qaraqaytan. Sorunç, Mamoy dayı.

Mamoy kişi. A Qaraqaytan, sən sabahdan axşama kimi mənim böyrümdə ola-ola, gözlərimin qabağında dura-dura niyə yuxuma girmərsən?

Qaraqaytan. Mən nə bileyim? Yuxunu ha sən görürsən, elə döyülmü?

Mamoy kişi. Başın boşdu. Yuxuma gir, məni ölü gör, özünü mənim yuxumda bir varlı adama ərə ver, dana! Axı qız qarıyajaxsan mənim həndəvərimdə, quruyajaxsan! Az, bizim sarı pişik hardadı, dəymer gözümə.

Qaraqaytan. Nə bileyim, a dayı, haralardadı. Hər ləner, qancıx. Qarnımı dolduruf gələjəy.

Mamoy kişi. Bir qarın da balasını saxlamayıf, murdar... Qurda-kuşa yem elli yif. Bala saxlaya bilməyən heyvanı da Allah sevmir. Axırı elə belə olasıydı...

Qaraqaytan. Nəyin axırı, a Mamoy dayı? Pişiyi yuxudamı görmüsən?

Mamoy kişi. Sarı pişiyi Tiflis avtobusu basıf. "İkarusun" altın-dan yeddi canı olan pişiy də çıxammaz! Uxarı dırman, tez! Kəllə-

manqoya de kin, çomağını da hökmən götürsün. Mənim çomağımla dəyişəjəm.

Qız dama qalxır. Mamoy kişi divarın dibindən çomağını götürüb hərloyır.

Qaraqaytan. Ay millət, oy! A millət, uy! A köpəkuşağı, hoy! Yığılıyın gəlin! Mamoy dayım yuxudan oyanıf, yığılın gəlin! Mötəbər yuxular görüf Mamoy dayım! Tatar Temir, a arxaqoll qəqəni, kil munda! A kişi, a Kəlləmanqoy, çomağını da gətir, dayım yuxuda nəşə görüf. Nədi, az? İfritə! Özünə, dədənin goruna sox onu, gorunun yerini bilersənsə! A dayı, a Mamoy dayı!

Mamoy kişi. Nədi az, aşağı çüş, yıxılıf ölərsən. Nə olub?

Qaraqaytan. İfritə Gəlməqarı əlində paya tutuf belə-bələ elləyir! Yəni bunu dalınıza soxajam!

Mamoy kişi. Sənini? Olmuya mənim? Dəyan bir, gör bir, Gəlməqara, kök-soysuz şeytan törəməsi.

Qaraqaytan damdan aşağı enir.

Qaraqaytan. İt qızı it! A dayı, Gəlməqarını da gör. Tiflis avtobusunun təkərləri altında! Hayıf o sarı pişiyə. Yaxşıca siçan tutordu...

Mamoy kişi. Kiri. Elə bil xalası düşüf avtobusun altına. Az, mənim beşiyim niyə belə cırlıdamağa başlayır? Cır ha cır.

Qaraqaytan. Bu gün yağlıyaram, avtol vurram, a dayı. Gedem götürəm...

Qız yağ götürüb beşiyin ora-burasını yağlamağa başlayır.

Dəli Firiq qaça-qaça gəlir.

Dəli Firiq. Sabahın xeyir, ay Mamoy kişi, axşamın xeyir, ay Mamoy kişi, hər saatın xeyir, ay Mamoy kişi, hər yuxun xeyir, ay Mamoy kişi. A Mamoy kişi, mən kiməm?

Mamoy kişi. Sənmi? Dəli Firiq!

Dəli Firiq. Onda dədəmi söyüm, mana bir qənfet veriyən!

Mamoy kişi. Söy görüm, yaxşımı, ağıllımı söyürsən? Düz-əməlli, mərifətli söysən dədəni, bax bu qənfet sən.

Qaraqaytan. A Firiq, Gəlməqarı it qızını da söy, mən də sana bir yox, iki qənfet verəjəm.

Dəli Firiq. İrəlidən hansını söyüm, Mamoy kişi? Dədəmi, ya Gəlməqarını?

Mamoy kişi. Dədəni. Qıldığısız köpəkoğluydu.

Dəli Firiq. Mənim dədəm eşşəkdi! Uşaqlıxdə qoduğ oluf, gəncliyində sığa olub, indi yekə eşşəkdi! Başiboşdu dədəm! Həmişə sərxoş dədəm!

Mamoy kişi. Sərxoş olanda dədəm nəğayrer, a Dəli Firiq!

Dəli Firiq. Bax, beləjə anqırer! İa, ia, ia!!!

Mamoy kişi. Al, ye, ağzın şirin olsun. Əmbə hayıf səndən! Bilərsənmi, a Qaraqaytan, bir yaxşıca arzum var, xeyirxah istəyim var o Ulu Tanrıdan. İstəyirəm birçə kərəm yuxudan bu Dəli Firiqi ağı başında, dərrakəli bir insan simasında görəm.

Dəli Firiq. Yox, yox, yox! İstəmərəm! Görmə, Mamoy kişi, ayaxlarının altında öləm! Görmə məni ağıllı! Dəli olmasam... kim mana əppəy verəjəy? Ay qız, Qaraqaytan, Gəlməqarını söyümmü?

Mamoy kişi. Yox.

Qaraqaytan. Qoysana söysün. Mana paya göstərerd, bax beləjə... A dayı, bəlkə nəzərdə səni tutufmuş?

Mamoy kişi. Kiri! Kəs səsin!

Dəli Firiq. Qoy söyüm! İkimə qənfet verərsən?

Mamoy kişi. Yox, olmaz dedim! O payanı mən özüm bilərəm həncəri Gəlməqarı qancığa göstərejəm. Sən, a qız, o qənfətləri elə beləjə ver, yesin. Mən bu Firiqi nədisə də çox istəyirəm. Ayə, keçmiş milis rəisi Bəhməzovun səsinə eşidersənmi yenə?

Dəli Firiq. Eləmi, eləmi... Bərk yorulanda, itdən qorxanda... Yol qırağında yaxşı oloram. Anamın məməsini əməndə. Atam ot biçir orda... Sizin sarı pişiyi maşın basıf, a Qaraqaytan. Yoldadı. Mən yol qırağında gördüm. Anamın məməsini əmərdim... Ver qənfətləri. Mamoy Gəlməqarını söyməyə qomor. Onda, papağını götürüm, dazıma vur. Çayçı Ələmə bir qapaz vuruf, iki stəkan şirin çay verir.

Mamoy kişi. Vur, əmbə chmallica vur. İnsanpərvər ol. İnsan insana görək bərk qapaz vurmasın. Lenin yoldaşın sözü olmasın...

Dəli Firiqin başına siqal çəkib, konfetləri ona verir.

Firiq konfetin birini papağında gizlədir.

Dəli Firiq. Bunu Kür qırağında yeyəjəm. Kürü o toydan bu toya addayan camışlara baxa-baxa...

Qaraqaytan. Apardı Kür, apardı Şirin müəlliməni, Fərhad müəllimin ömür-gün yoldaşını. Ana Kür, Dəli Kür...

Dəli Firiq. Şirin müəlliməni Kür yox, "Volqa" aparır. Mən yol qırağında görmüşəm.

Qaraqaytan. Ayə, biz harda, Volqa harda!

Mamoy kişi. Çay yox, a başıbatmış, bir dələdüzün "Volqa" məşını aparır Şirin müəlliməni. Tapajaxlar, götürəyöylər... Onu da gör-müşəm.

Qaraqaytan. Həncəri? Boy, boy, boy, a başıma xeyir! Bə deyir-din Kürdə paltar yüyəndə axır gedir? Bə indi nə gap ellərsən, bu Dəli Firiq başıbatmış nə deyir? Neçə, a Mamoy dayı, belə müsibəti olar?

Mamoy kişi. A qız, Fərhad müəllim, cavanlığına baxma onun, ağsaqqal, dərrakəli adamdı, coğrafiya müəllimidi, biz bilməyənləri bilər. Xəritələrdən olsa da, dünya görmüş adamdı. Ona bu aji həqiqəti aşmaxını olar? Mən yuxumu gördüyüm təkin danışamı bilərdim o kişiyə? Bir də kin, onun o dələdüza qoşuluf "Volqa" məşınında getməyini ikijə adam görüf bu kənddə: beşikdə mən, yol qırağında Firiq. Bizim millət dəliyə inanarmı? Bəli, bəli deyə-deyə peyğəmbərlər də inanmayan bir millət dəli sözüno mahal qoarmı? Yox. Mən də kin, Fərhad müəllim pisikməsin deyə, adam arasına, şenliyə çıxa bil-sin deyə, gördüyüm yox, qoşduğum bir yuxu danışmışam. Sən də indən bəri susmalısən, olmasa çörəyimi haram ellərəm sana!

Qaraqaytan. Fağır Fərhad müəllim. Məktəbdə şeyirdləri döy-məyən, valideynlərdən ayın-oyun istəməyən yeganə müəllimdi. Əmbə, a Mamoy dayı, sinifə gətirdiyi xəritədə Afrika qitəsi ortası-n-dan didilif tamam. Yerində qara taxta görünər...

Mamoy kişi. Bir iş var, o düzəlsə Fərhad müəllimə bir hey-vərə, o Afrika dediyini saz olan bir xəritə aldırajam. Ya Bakıdan, ya Tiflisdən.

Qaraqaytan. Tiflisin xəritələri gürcü dilində olmormu?

Dəli Firiq. Ayə, ayə, a qağa, əmbə ağlıyır Fərhad müəllim. Eləmi ağlıyır...

Mamoy kişi. Harda, a, həncəri?

Dəli Firiq. Görmüşəm, a Mamoy dayı, o yuxulu başın haqqı. Növbəsi gələndə Kür qırağında qoyun otaranda yaman ağlayır Fərhad müəllim. Sürüdə də bir taybuynuz keçə var, bilərəm kimindi, o da elə yüksəkdən mələyir kin, Fərhad müəllim ağlayanda. İtlər də ulaş-mağa ağır açerlər boyax...

Qaraqaytan. Doğrudanmı, ayə?

Dəli Firiq. Pah, a Qaraqaytan, bax belə: Fərhad müəllim hi-hi-hi, taybuynuz keçə mə-mə-mə, itlər də kin, u-u-u... Mana bir qanfet!

Qaraqaytan. Niyə, ə, sana qənfet dümər!

Dəli Firiq. Az, müəllim təkin ağladımı? Keçi təkin mələ-yən mən olmadımı? Uladımı anası ölmüş yalnızca canavar təkin?

Qaraqaytan. Papağının altında biri duror, onuğız ye!

Dəli Firiq. Yox, onu Kürü addıyan camışlara baxa-baxa yeyə-jəm. Yatan təkcə sənin dayın döylü, bu Dəli Firiqin də köksündə bir şair yater. Əmbə oyanammır, danışammır gördüyü yuxuları... Gələrlər.

Qaraqaytan. Kim gələr? Köksündə yatan o şairmi?

Dəli Firiq. Yox, Tatar Temir, Kəlləmanqoy, Feldşer Kamal, Notarius, ifritə Gəlməqarı.

Mamoy kişi. Kəlləmanqoyun əlində çomax varmı? Var, var, gördüm. Qoy gəlsin Tatar Temir də. Sən də gəl, a tatar balası, iki-nizin də qadasını ələ. Ağrını ələ, a mana yuxu göndər!

Qaraqaytan. Fərhad müəllim də bəridən gələr, a Mamoy dayı.

Fərhad müəllim, Kəlləmanqoy, Tatar Temir, Feldşer Kamal, Notarius, Gəlməqarı da daxil olurlar.

Kəlləmanqoy. A Mamoy, bəri bax, sən başın, sən köçənlə-rinin gору, yatma indən belə! Çadırılı iş-güjdən qalır, hamı oturu-f sənin çin olan yuxularını gözləyir! Vallah öləsi adamsan! Yatma!

Mamoy kişi. Həncəri yatma, ayə? Adam da yatmayıf yaşayamı bilər? Çezimmi deyirsən? Nə boşna danışərsən? Nə deyirsən, ə?

Feldşer Kamal. Boşuna zəda gap elləmer Kəlləmanqoy! Düz deyir Kəlləmanqoy! A millət, mən hər il qapımda kələm ökif, Tiflisdə, Nəftuluxda saterdim. Uşaqların qışa unu, düyüsü, batinkası düzəldi. İndi bekar qalmışam. Bu Mamoy gah yuxusunda kələmi Tiflisə apar-an məşını aşmış görər, gah da görər kin, kələmimə çor düşüf!

Gəlməqarı. Ə, çor toyuğa düşər, kələmi yeyən qurd Ameri-kadan gəlir.

Mamoy kişi. Gəlməqarı it qızı düzmü deyir, a Fərhad müə-lim? Amerikadan buriya kələm qurdu gəlirmi?

Fərhad müəllim. Bəli, gəlir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının Kolorado ştatından.

Notarius. Pah, anan yansın, a Fərhad müəllim, bu yekəlikdə savadnan sən bu Çadırlıda niyə qalır çürüyürsən? Bəxt səndən üzümü döndərdi, olmaya özün arxa çevirirsən şöhrətə-sana, ümumxalq məhəbbətinə?

Fərhad müəllim. İrəlindən, lap cavan olanda, hər il payız Çadırının başına yağışlarını tökəndə, Bakıya getmək istəmişəm. Oluf... Əmbə hər il bu kənddə bir doğmam, bir əzizim ölüf. Qalmışam.

Kəlləmanqoy. Elə sən də yuxunu bu qıvlasız Mamoy görür, yuxuda od tutub yansın onu görüm! Ayə, yatma, dana, yatma indən belə! Qırdın bu milləti çin olan yuxularınla...

Gəlməqarı. Ya da, Mamoy, yatmağına yatınan, əmbə yuxu görmə. Bax, məsələn mən Gəlməqarı, axır yuxumu ikinci dünyə müharibəsinin son ayında görmüşəm, o da çin oldu! Başınız üçün. Gördüm kin, yoldaş Mirbəşir Qasimov, yoldaş Kliment Vorosilovun əyağı altı erkək kəser. Bə nədi? Faşizm üzərində qələbə çaldıq. Qapqara qoçuydu. Canınız üçün.

Mamoy kişi. Qoçun da qaşqasında ağ xal. Eləmi?

Gəlməqarı. Bıy, a başıma xeyir, qoçun qaşqasında ağ xal olduğunu sən haradan bilərsən, a şeytan?

Mamoy kişi. O qoçu beyjə mənim də yuxumda kəsdilər. Canım üçün.

Gəlməqarı. Həncəri, ə?

Mamoy kişi. Hamını deyəmə, söylüyəmə, səbirli olun. A Kəlləmanqoy!

Kəlləmanqoy. O ana dur, ə, ajğım tutor sana. Qəzəb boğor məni, əlimdən xata çıxar! A millət, bu köpəyoğlunun bircə yuxusundan soram mən üç ildə iki yüz baş ana qoyundan bala, quzu aləmmərim!

Feldşer Kamal. A Kəlləmanqoy, qoçların sazıdımı?

Kəlləmanqoy. Ə, zarafat, mərəkə, məzə yeridimi? Sən baveyin gori, Mamoy, yatma indən belə!

Gəlməqarı. Ya da kin, yatanda yuxu görmə.

Mamoy kişi. Yatma! Pah! Yuxu görmə! Pah, dədənizin goruna salem! Həncəri yatmayım, mən də sizin təkin musurman döyüləmmi? Nejə yatmayım? Nejə o yuxu andıra qalmış görməyim? Az, a ifritə qarı, a köksüz-soysuz, hardan gəlir bu kəndə çıxdığı bilinməyən məxləq, insan yatanda yuxu görməsə yuxuda həncəri məşğuliyyət eləyər? Mən sizə yuxularımın onda birini danışəram. Sizə

aid olanlarını. A başınıza dönüş, mən yuxuda hökumət, dövlət adamlarınan da duruf-oturoram, müxalifətlə də ünsiyyətdə oloram, ayıb olmasın, bəzlik də eləyirəm. Yuxu məndənmi asılı olan şeydi? Allah göndərer, Mamoy baxer, Mamoy baxer, Allah göndərer!

Fərhad müəllim. Şirin xanımı görmüyübsən ki, Mamoy qağa?

Mamoy kişi. Yox, qadan alem. Təkcə Kürdə axmağını...

Notarius. A Mamoy, doğrudan, sən yuxuların xalxı işdən-gücdən tamam yadırgıdın... Bütün Çadırlını böyrü üstə salırsan...

Mamoy kişi. Bu hələ harasıdır... Harasıdır hələ bu...

Tatar Temir. Ayə, məni buriya niyə çağırərdın? Bəyaxdan mal təkin dinməz durmuşam...

Mamoy kişi. Dəbərmə burdan, xeyirli, təmiz xəbər var...

Gəlməqarı. Mamoy, gəl mən sana hər axşam qatıx gətirəm, qatıx ye, boylum irəhat yatınan. Bəlkə uxu görmədin.

Qaraqaytan. Yatar qamına qatıxdan dayım köpər.

Feldşer Kamal. Onda mən süd gətirəm. Qoyun südü.

Qaraqaytan. Süddən dayım tırğa düşər.

Notarius. Ə, bir yandan da baxanda, bu kişi nağayırınsın? Eh... a Mamoy kişi, bir bəri gəl, məxfi sözüm var.

Notarius Mamoy kişini kənara çəkir.

Mamoy kişi. Nədi, notarius, mənim yuxularımı sənədləşdirməymi istəyirsən?

Notarius. Dərdis, atam-anam, əmim-dayım sana qurban, əlimdə beş-on dollar da var, rayonda zəmpəkuror yeri boşalıf...

Mamoy kişi. Cəhənnəmə ki! Mana nə? Elə mən burda yata-yata on beş prokuror görmüşəm bu irəyonda, zamları da böyründə. Mana niyə deyirsən bunu?

Notarius. Ayə, deyirəm mən ölənə kimi notariusmu işləyim? Diplomum bəter axı, yaşıam da gedər...

Mamoy kişi. Mana nə?

Notarius. Deyirəm, a qağa, hələ kin, Bakıdan adam göndərmiyiflor, sən bir yaxşıca yat, yuxuda məni zəmpəkuror gör.

Mamoy kişi. A dədəsinin gori çatlamış, bacarsam səni yuxuda zəmpəkuror niyə, özümü prezident görərəm, dana! Çadırlıda qalar-dımmı mən? Hay?

Tatar Temir.

Yandım, yandım, külə döndüm beləyə,
Dünyə nəçə gəlir, gedər cləyə!

Ayə, mən köpəkoğlunu buriya niyə çağırırsan?

Mamoy kişi. Darıxma, a Temir. Sənnən, bir də o prokuror olmaq istəyən bu notarisnan çox vacib gapım olajax.

Tatar Temir. Yuxumu, ayə? Salem sənin yuxularına. Məni ölümü görəyənsən? Gör. Ayıxımı görəyənsən məni? Gör. Kürdəmi axajam? Başıma daşımı düşəyə? Nə olar olsun! Təpədən-dırnağa kimi spirtlənmiş bir balanca insan bəndəsiyəm, nə olasıdı mana?

Mamoy kişi. Ondan da yaxşı olajax. Baxtın açılıf...

Feldşer Kamal. Ayə, di tez ol, dana, danış bu geşə gördük-lərini. Ayə, mən, feldşer olmağıma baxma, həkim kimi şeyəm. Xəs-tələr gözləyir. İki adama iynə vurmaliyam.

Gəlməqarı. Harasına, a Kamal?

Mamoy kişi. Yanınızı yerə qoyun. Mən bir istəkan çay içə-icə...

Qaraqaytan. Götiremmi? Bunlaradamı?

Mamoy kişi. Qoy gedif xarabalarında içsinlər çayı, mənəm bu kənddə bir kəsə-nakəsə borcum yoxdur. Mana gətir çay.

Hor kos bir yer tapıb oturur. Qaraqaytan dayısına çay süzür.

Hamı diqqət və intizarla aram-aram çay içən Mamoya baxır.

Tatar Temir Dəli Firiqi qolundan tutub konara çəkir.

Dəli Firiqi. Piyanısqa köpək oğlu, qırdın biləyimi!

Tatar Temir. Bəri gəl.

Dəli Firiqi. Əlimi sada burax! Piyanısqa olsan da səndə kal güjü var.

Tatar Temir. Zırt da yoxdu məndə. Bəri bax, birçə...

Dəli Firiqi. Nə birçə?

Tatar Temir. A Firiqi, qadan alem, bu geşə yuxudan öysürüf qalxmışsam. Qan da gəlir boğazımdan. Pisdı bu, a Firiqi...

Dəli Firiqi. Vərəmdı yəqin. Başın sağ olsun, öləyənsən.

Tatar Temir. Bu kışa qalmaram yəqin...

Dəli Firiqi. Qalıy nağayrajxsan?

Tatar Temir. Mənim o əfsərski sırxılıx xoşuna gələrmı?

Dəli Firiqi. Eləmi, a Temir! Mənim bilersən kin, yaz paltarım da budu, kış paltarım da. Kışda qaş-kipriyim qıroy bağlayır, üşüyürəm.

Tatar Temir. O sırxılıx – sənin!

Dəli Firiqi. A Temir, sən bu kışa kimi ölsən, bu kış sənin iyini mən o sırxılıxdan alajam!

Tatar Temir. Əmbə bir şərtlə! Bax, o dama dırmanır bunların hamısını söy. Hamısına "köpəyoğlu" de! Gəlməqarıya da "qısır qancıx!"

Mamoy kişi içib, ayağa qalxır.

Mamoy kişi. Ayə, a Firiqi, bəri gəl sən də. Nə deyir orda sana Tatar Temir? Ə, işə baxın, sərxoşla dəli ağız-ağıza verif söhbət ellər-lər. Nə deyir, ə, Tatar Temir sana?

Dəli Firiqi. Bu köpəkoğlu mən köpəkoğluna deyir kin, sin köpəyoğlanlarını söyüm. Gəlməqarı sən bilersənmi kimsən?

Gəlməqarı. Kiməm, ə?

Dəli Firiqi. Qısır qancıx!

Mamoy kişi. A Firiqi, öləsi dəlisen sən.

Gəlməqarı. Yuxudamı görmüsən bunun ölməyini? "Hə" de, qadan alem...

Dəli Firiqi ağlaya-ağlaya təlosik Mamoy kişinin ayaqları altına yığılır.

Dəli Firiqi. Yox! Yox! Yox! Qurban olom, görmə məni yuxunda, ayəxlərinin altında öləm! Qələt elədim, pox yedim söy-düm sizi! Yuxuda görmüyüfsən məni, Mamoy kişi, görmüyüfsən! Ölməy istəmərəm, bu il görmə məni yuxunda, gələm il, irəlindən gələm il görərsən! Qoy bu kış Tatar Temirin sırxılıxını geyem, bir kış canım üşüməsin, bir kış isti olsun mana, a Mamoy kişi!

Mamoy kişi. Ayə, kiri, a başıbatmış! Görməmişəm səni yuxuda!

Dəli Firiqi. Görməyən gözlərinə qurban olom.

Mamoy kişi. Yaxşı, di yaxşı, kiri. A Kəlləmanqoy! O çomağını bəri, mana veriyən. Ay qız, Qaraqaytan, mənim çomağını gotir.

Çomağını dayısına verir.

Qaraqaytan. Nə qayırırsan, a dayı, olmuya...

Mamoy kişi. Az, sürük, goni burdan! A Kəlləmanqoy, çomax-larımızı dəyişəymi?

Kəlləmanqoy. Ə, mən özümə yeni çomağ qayıraydım, əldən gedif tamam, səninki tamam yenidi, alınça ağacındandı...

Mamoy kişi. Sana yaxşılıx elləməy istəyirəm, mal, qoyun dalınnan düşən adamsan. Mən eləyə yateram burda. Dəyişərsənmi?

Kəlləmanqoy. Dəliyəmmi dəyişməyim? Ver çomağını, görüm.

Mamoy kişi. Əlini də mana ver. Şerti şumda kəsək: söz danışxıdan keçər, dəyişdiyi çomaxlarımızı, hay? Eləmi?

Kəlləmanqoy. Bə nədi? Adam Mamoydan da xeyir görərmiş, Allahın işinə bax bir. Deyən Mamoy yuxuda özünü dəli görüf. Belə saz çomağı verif, mənim andıra qalmışımı... İşə bax bir.

Mamoy kişi. Qaraqaytan, a bala, al bu çomağı. Tutsana! Əlinmi quruyuf?

Qaraqaytan. A dayı, o saz çomağı niyə verdin? Qapıda hərdən ilan zad olur. Bunnan heç miğı da öldürməy olmaz.

Mamoy kişi. A bəziqızı, apar bu çomağı, arxa salıynan, suda saxla, tut. Beşə kimi say yovaş-yovaş... Saya bilərsənmi? Bəlkə üç deyim?

Qaraqaytan. Mızix qoyma, niyə sayammıram?

Mamoy kişi. Say, a qız. Bax belə: bir, iki, üç, dörd, beş! Soram çomağı bəri gətir.

Qaraqaytan çomağı götürüb, çəpərin o tərəfinə keçir, onu arxın içində suda tutur. Beşə kimi ağır-ağır sayır.

Qaraqaytan. Bir. İki. Üç. Dörd. Beş!

Mamoy kişi. Di gətir çomağı buriya. Yeyin ol.

Qaraqaytan. Qaldırammıram, a dayı, ağırlaşdı yaman! Gümüm çatmer!

Mamoy kişi. Həmlə gəl, ölüfsənmi orda? Yeyin olsan!

Qaraqaytan "həmlə gəlib" arxıdan çomağı çıxarır və sinəsinə sıxıb geri qaydır. Qızın tutduğu çomağ xalis qızıldandır. Hamı heyrot içində qalıb. Mamoy çomağı alıb dişləyir.

Mamoy kişi. Şükür, düz çıxdı yuxum, xalis çervon qızıldı. Ən aşağı yeddi kilo gələr.

Qaraqaytan. Yuxularına canım qurban, a dayı...

Kəlləmanqoy. Qaytar mənim çomağımı!!!

Mamoy kişi. Ay zırt, köpəkoğlu! Bu sənin dılgır çomağın-dımı? Qızıldanıydımı sənin çomağın? Sürük! Dəyişdik. Hamı gördü. Notarius da burdadı.

Kəlləmanqoy qəşş edib yığılır. Ürəyi gədir.

Notarius. Feldşer Kamal, deyən Kəlləmanqoy çezdi.

Tatar Temir. Ona zoğal araqı lazımdır... Çezifmi, a Kamal?

Feldşer Kamal yığılanın nöbzini yoxlayır.

Feldşer Kamal. Çezmiyif, eləyə ürəyijığaz gedif. Şok deyirlər buna. Mənim feldşer olmağıma baxmayın, həkim kimi şeyəm. Bu saat naşatır verəjəm, həmişəki Kəlləmanqoy olajax. Bekara şeydi, keçəjey.

Gəlməqarı. Keçəjəy, ya keçinəjəy?

Feldşer Kamal. O ana dur, az! Sana bu saat tumanının üst-dən bir sulfazın iynəsi vurram, üç gün sümüklərin inildər, bağıra-bağıra durarsan.

Tatar Temir. A Mamoy, mana Əliqulu, başıxamırlı bir şampan şüşəsi zoğal araqı verib, yeddi yüz kubik daş qaldırdıf, qoy mən varem gedem.

Mamoy kişi. Ayə, səbrin olsun, gözləsənə! O arax andıra qalmış soram içərsən, dana...

Tatar Temir. Mən gederəm.

Mamoy kişi. Dayan! Sana vacib sözüm var, bəri gəl. Ə, a notarius, səndə bizə qoşul, gəliynən.

Notarius. Xeyir ola, a qağa? Olmuya...

Mamoy kişi. Olmuya! Guyam biler nə deyəjəm. Pah sizin dədəninizin goruna. Ayə mən Mamoy ola-ola bu geçəki yuxuma kimi bilmedim bunu. Allaha and olsun.

Tatar Temir. Burax məni, qoy varım, Əliqulunun zəhrimarını hortdadem!

Mamoy kişi. A Temir, gəl səninnən bir xeyirli iş tutax, saziş bağlayax. Üstündə nə qədər pul var?

Notarius. Ə, milləti güldürmə... Hi-hi...

Tatar Temir. Mən köpəyoğlunda pul nə gəzər? Çadırlıda bir Allah bəndəsi varmı kin, mənim ölimdə, ya civimdə pul görsün?

Feldşer Kamal. A Mamoy kişi, nədən Kəlləmanqoyu apararam öyünə. Mana sözün?

Mamoy kişi. Nə söz, a ciyəri yanımsı? Hamınıza sözüm var. Dövlət əhəmiyyətli söz. Bəlkə də dünya əhəmiyyətli... Burdajığaz olun. Çox qarmaqarıx, əmbə doğru yuxu görüf Mamoy...

Kəlləmanqoy. O uca, o yüksəkdə duran Tanrı sənənin canını alsın, öyünü söksün! Dəbbələdin mənim çərvon çomağımı, belimi qırdın. Ayə, insafın, mərifətin olsun, o çomağın haçasını sadə kəsif mana versən? İnsaf dinin, imanın yarısı döyülmü, ayə?

Mamoy kişi. Mənim qızıl çomağımın haçası notariusundu. Kəsif ona bağışlayacağam. Söz vermişəm. Elə döyülmü, ə?

Notarius. Bə nədi, çoxdan danışmışıx! Mamoy kişiylə bizim qohumluğumuz da var. Əmioğlu, mamaoğlu, xalaoglu, dayıoğlu kiminiy. Başın üçün, Kəlləmanqoy.

Kəlləmanqoy. Öz başın üçün. Yazajam!

Feldşer Kamal. Hariya?

Kəlləmanqoy. Hariya lazımdı oriya. Lap narodnı kontrola.

Gəlməqarı. Boy, boy, boy, bu çobanın SSRİ-nin dağılmağın-dan xəvari yoxmuş. Mamoy, mən qalem, ya gedem?

Mamoy kişi. Biriniz də burdan uzaxlaşmayın. Gözlüyün. Tatar Teminə, Notariusnan qısaca gapım var.

Notarius. Desənə, dərdişi, sənənin ağrını alem! Çomaxdan mana doğrudanmı haçasını pay kəsəjəysən?

Mamoy kişi. Bə nədi? Mənim sözüm sözdü. Bizim nəsilə yalançı, faqqı olmuyuf.

Notarius. Bilerəm, qohum döyülüyümü? Dərdini alem sənənin, beləjə dərdini...

Mamoy kişi. Qırıldatma, ayə! Üstündə kağız varmı?

Notarius. Bə nədi? Pafkıyda.

Mamoy kişi. Möhür üstündədimi?

Notarius. Bə nədi? O da pafkıyda.

Mamoy kişi. A Temir, a tatar balası, a kil munda, deyirson pulun yoxdu, cləmi?

Tatar Temir. Ə, qoy gedem Əliqulu verən arağı içəm. İçim yanır.

Mamoy kişi. Dayan bir, dana, yovaş! İyirmi beş min dollar istəyirsenmi? Beləjə nəqd, qara meşin partfelinjiyəz içində? Hay?

Tatar Temir. Salamat qalın, mən getdim. Elə bilər mən dəli Firiqəm!

Gəlməqarı. Mən qalem, ya gedem?

Notarius. Kiri, az, gömürsenmi Mamoy kişi danışır? Boy...

Mamoy kişi. Ə, ə Temir, yekə adamsan, mənim sənnən zara-fatımmı var? Birdən ikiyə olmuya mən səni sarımışam, bekara söz danışmışam?

Tatar Temir. Ə, di onda sözünü de, dana, nə uzadersən?

Mamoy kişi. Ayə, canın üçün, bu Mamoyun heykal başı haqqı, qara meşin partfelin içində iyirmi beş min manat dollar!

Feldşer Kamal. Ə, həcəri iyirmi beş manat dollar? Manıt dollar?

Mamoy kişi. Kırıxdım, canın üçün, çaşdım. Manıtsız-zadsız, təmizcə dollar! İyirmi beş min dollar. İstəyirsenmi?

Tatar Temir. Bə nədi, o pulu Dəli Firiq də istəyər. Kim istəməz?

Mamoy kişi. Onda əlini mana ver, bir-birimizin əlini sıxax erkək kimin. O pul, indən belə sən, a tatar balası, yüz il yaşasan da sənənin arğını görür. İçəndə yesəydin, əlli ilini irəhat görərdi o qədər pul-para.

Tatar Temir. Vallah, düz-əməlli bir şey qanmeram, a Mamoy. Açıx danışsana.

Mamoy kişi. A qız!

Qaraqaytan. Nədi, a dayı?

Mamoy kişi. O qızıl çomağı, bir də gödək mışarı bəri götür.

Kəlləmanqoy. Kəsmə mənim çomağımı, yandırma, yara vurma qəlbimə, faşist!

Notarius. Sənənin çomaxların özündədi. Biri əlində, biri də... Ə, mən bunu sana hüquqşünas kimi deyirəm, müqəddəs qanunlarınıza uyğun şəkildə.

Kəlləmanqoy yenə də feldşer Kamalın qucağına yığılır.

Dəli Firiq sanki özünə yer tapa bilmir.

Dəli Firiq. Darıxdım, darıxeram mən! Ürəyim çat verəjəy indijə. Mən nə qayıram? A sizə qurban olum, dölisi belə darıxan məm-ləkətdə ağıllı həcəri ayəx üstə dura bilər? Niyə hamı yığılmer yerə? Eh, sizə qurban olum, mən nə danışeram? Elə bildim podpolkovnik

Bəhməzovun səsi gəldi yenə. Şükür, gənidi... Bəlkə yatəm? A mamam sana qurban, Mamoy kişi, sənün beşiyində uzanıf, əyax uzatmax olarmı?

Mamoy kişi. Olar. Əmbə, a gədə, bitin yoxdu kin?

Dəli Firiq. Bu il hələ əmələ gəlməyif. Kışa düzələr, basar canımı.

Mamoy kişi. Onda uzan.

Dəli Firiq. A Qaraqaytan, bəlkə əyaxlarını yuyasan?

Qaraqaytan. Sürük, ə, dəli əyağımı yüyəjəm mən?

Dəli Firiq beşiyə uzanır.

Notarius. Nağayrax, a Mamoy? Hay, dərdis?

Mamoy kişi. Sən bir sənəd, dokument yazıynan indi. Yazıynan kin, bu köpəkoğlu Tatar Temir, mən köpəkoğlu Mamoya...

Notarius. Ə, hüquqi sənəddə "köpəkoğlu" sözü? Dərdis...

Mamoy kişi. Ə mən belə deyirəm, sən bildiyin təkin yaz, dana, a köpəkoğlu!

Tatar Temir. Ə, mən köpəkoğlu sən köpəkoğluna nə?

Mamoy kişi. Yazıynan kin, bunun mana düz iyirmi beşcə min Amerika dolları borcu var. Yüzlük kağızlarıynan. Kağız pula nə deyirlər?

Notarius. Əskinaz.

Mamoy kişi. Bax, o jığazdan. Yaz.

Tatar Temir. Sən deyəsən bu geje yuxuda özünü dəoi görüfsən!

Mamoy kişi. Mamoy kişinin beşiyində dəli heç yata da bilməz!

Dəli Firiq. Yata bilmerəm, yatammıram!

Mamoy kişi. Gördünmü? Yaz, notarius, yaz, yaz, əlin, qələmin var olsun.

Tatar Temir. Ə, yazersan, yaz, əmbə, a Mamoy, mənüm bu işdə qazanajağım nə olajax?

Notarius kağızı yazıb qurtarır.

Notarius. Qol çək, imza qoy biriya, a Temir, sən də buriya, dərdis.

Kağız imzalanıb, möhürlənən kimi, Mamoy onu cibinə soxur.

Mamoy kişi. Var ol, a tatar balası, yaxşıca qazandıx. Adama iyirmicə beş min dollar. Gördünmü, namərdliy eləmədim, qardaş malı kimi yarı böldüm o əmanəti. İstəsəydim, hamısını mənimsiyərdim.

Tatar Temir. Nəyi, a sənə qurban olum? Bir de, mən də bilem, dana!

Mamoy kişi. Ə, beləje dayın köpəkoğlu ölməyibmiş o müharibədə. Avropada yaşayırmış. Hansı ölkədə yaşadığını yuxumda yaxşı görəmmədim, əmbə varlı ölkədi, öz də bizim dildə danışmerlər. Yalan niyə danışəm? Danışxlarından heç şey qanmadım.

Tatar Temir. Dayım doğrudanmı gələr? Gəlsə nəyi var mana gərək döyül, hamısını sana halal ellərəm, təki gəlsin, üzünü görəm, yetimliyin daşını atem!

Mamoy kişi. Gələr, dayın, eləmi gələr! Sağ əlində də qara meşin partfel. Canın üçün! İçində də əllijə min dollar. Əmbə, Temir, bir əmbə var vallah, heç bilmerəm, canın üçün, həcəri deyim...

Tatar Temir. Nədi, aye, sözünü de, üzmə ürəyimi!

Mamoy kişi. A Temir, yetimliyin daşını ikijə, üçcə dəqiqəlik atajaxsan.

Tatar Temir. Niyə, a Mamoy?

Mamoy kişi. Dayın köpəkoğlu gələn kimi öləjəy.

Tatar Temir. Niyə, a kişi, niyə a Tanrı? Niyə, a millət? Belə şeymi olar?

Mamoy kişi. Qürbətdə başıbatmış çox xislət çəkif. Əmbə ürəyini sıxma!

Tatar Temir. Nədi, sana qurban olom, nədi, tez de!

Mamoy kişi. Dayın köpəkoğlu ölməyən qavax şeir deyəjəy!

Tatar Temir. Salım o şeirə!

Fərhad müəllim. Kimin şerini, a Mamoy? Nədən idi şeir?

Mamoy kişi. Vallah, Fərhad müəllim, yuxum orda şəhərin mərkəzindəydi, səs-küy, həngamə, eşidə bilmədim yaxşıca.

Gəlməqarı. Mən qalem, yoxsa varıf gedem?

Mamoy kişi. Burda dur, az, sana da xeyir verəjəm. (Mamoy kişi mişarla qızıl çomağın haçasını kəsib notariusə verir.) Al, dolan!

Kəlləmanqoy. Belin qırılsın, Mamoy, qırdın belimi! Tatar balasının da malını mənimsədin, şerik çıxdın! Qansız! Ə, a qıvlasız, tatarlarla bizim damarlarımızda bir qan axer!

Kəlləmanqoyun yena də ürəyi gedir. Feldşer Kamal cibindən nəşatır çıxarır. Çobanı boğa-boğa iylədir.

Fərhad müəllim. Vallah, düz yaşamırıx bu dünyada. Nəso oluf bizə, oluf...

Gəlməqarı. Bəlkə göz dəyif, a Fərhad müəllim?

Fərhad müəllim. Nə göz, ay qarı? Bu bir bələdi, azardı, ağır sürən xəstəlikdi, hamımız, bütün millət qızdırma içində od tutuf yanır.

Feldşer Kamal. Diaqnozu bilseydim, dərmanını verərdim, iynə vurardım. Mənim feldşer olmağıma baxmayın, həkim kimi şeyəm. Əmbə bilmerəm millətin harasına iynə vururlar! Hi-hi-hi...

Fərhad müəllim. Eh, hər şeyi məzəyə qoyursunuz. Belə olmaz... Al bu rəsmi, Mamoy sənin beşiyini, Qaraqaytanı çəkmişəm.

Qaraqaytan. Əlin var olsun, Fərhad müəllim!

Mamoy kişi. Yaradıf, dana, yaradıf... Öyün də bir hissəsi var. Qaraqaytan da yaxşıcadı, burda tamam yetişmiş qızdı... Ə, görəy bunu ərə getmiş görəm, başıbatmışı... A Fərhad müəllim, heç, qəli işsiz dura bilmərsən, maşallah...

Gəlməqarı. Onun öyü də, qapısı da, navesi də kənddə birincidi.

Feldşer Kamal. Öyündə aptekkası da var.

Kəlləmanqoy. Qoyun-quzusu da səhmandadı.

Notarius. "Azadlıq" qəzetinin bütün nömrələrini yığıf...

Dəli Firiq. Yatammeram!!!

Mamoy kişi. Yatma, dana, a dəli dılğır!

Gəlməqarı. Mən qalem, ya varıf gedem?

Mamoy kişi. Qal! Hamınız qalın və eşidin! Mamoy kişi bu geçə ömrünün ən vacib, onu həncəri deirlər... taleyüklü yuxusunu görüf!

Kəlləmanqoy. Ələjəysənmi, a Mamoy?

Mamoy kişi. Onu, o günü görməyəjəysən. Mamoy ölməyə-jəy! Birdən, beqafıldan ölsə də Mamoy yuxuları əbədi yaşıyax!

Feldşer Kamal. Bəri bax, mən iki xəstənin qırağına pensilin vurmaliyam, qızdırma içində yaterlər. Sözüñü də, məqsədini aç, Mamoy...

Gəlməqarı. Təpitmə qoymax, süysündən büzdümə kimi kürəydə küp gözdirməy sənin iynələrindən min kərə yaxşıdı.

Fərhad müəllim. Mamoy, mənim də vacib işim var, yuxunu də, gedəy biz... Milli Məclisə məktub yazmalıyam. Dərslikləri pul-suz alammırıx...

Mamoy kişi. Yaxşı. Onda, Fərhad müəllim, gəl, bax burda dayan. Beləjə... Sən yuxuda gördüyüm qara libaslı, başı şlyapalı o kişi ol...

Fərhad müəllim. Kimiydi kin o?

Mamoy kişi. Mən nə bilim? Ələjə qara libaslı, kəlləsinə şlyapa qoymuş bir kimse.

Gəlməqarı. Allah bəndəsi.

Mamoy kişi. Kiri! İfrite! Onlar Allah tanımerlər!

Fərhad müəllim. Əyşi, sən yuxunu danış. Adı zadı varıydımı o adamın?

Mamoy kişi. Olmamış olmaz, əmbə mana demədilər. Ələjə özüm qandım kin o, qara libaslı adam çox böyük bir vəzifə sahibidi.

Notarius. Olmuya prokuror? İrayon miqyasında...

Mamoy kişi. Bilmerəm, Allaha and olsun. Xüləs, qara libas yiyəsi. Sən də, Notarius, bəri gəl, burda dur, a Kamal, sən də burda-jığaz dəyan, qımıldanmayın.

Gəlməqarı. Bə bunlar kimdi, ayə?

Mamoy kişi. Mələklər! Canınız üçün. İkisinin də sırtından, bax burdan iki qanad çıxmışdı. Beləjə... Açılarda bu boyda olordu, bax! Əlim çatmır...

Gəlməqarı. A qıvlasız, feldşərmən notariusda qanadmi olar? Kuşdumu notarius? Olmuya feldşer kuşdu?

Mamoy kişi. Az, a məmələri qanqal ifrite, bunlar yox! Yuxuda gördüklərim! Bunlar səki onlardı, dana, asma onlardı.

Gəlməqarı. Nə deyirəm, ayə, qoy olsunlar. Əmbə mən bu yaşa yetmişəm, notariusu deyəmmərəm, qanadlı feldşer görməmişəm.

Kəlləmanqoy. Mamoy, sənin ananı...

Mamoy kişi. Kəlləmanqoy, sən buriya gəl. Bax, burda diz-ol ol, iməyliyə çəgə tək in qal bu iki mələyin arasında.

Kəlləmanqoy. Məndəmi huriyəm?

Mamoy kişi. Yox, sən qoyunsan. Qaşqasında ağ xal olan qara qoç.

Kəlləmanqoy. A köpəyoğlu, çobandan da qoyunmu olar?

Mamoy kişi. Onda sən gəliynən, a Firiq, sən oluyun qara qoç.

Dəli Firiq. Mə... mə... mə! Qanfet verəjəysənmi qoç olsanı?

Kəlləmanqoy. A dəli, qoyun da qanfetmi yeyər?

Dəli Firiq. Hay? A Mamoy kişi?

Mamoy kişi. A qız, buna bir qanfet veriyənən, otlasın.

Qaraqaytan Firiqə konfet verir.

Qaraqaytan. Al, a fağır, a bodbaxt. Ye...

Mamoy kişi. A Gəlməqarı, sən də bəri gəl. Bax, burda dayan. Əlindəki payanı yuxarı, başının üstünə qaldır, guya qılınca. Bax, bu paya, yox bu qılınca sən bu Dəli Fırıqın, yəni qara qoçun başını vurajxsan.

Gəlməqarı. Ə, payadan da qılinc olar? Bəlkə bunu gümüşdən qayırasan?

Mamoy kişi. Az, o paya təmiz qılincdən olajax, səbr eylə. İndi qaldır payanı qılinc tək. Hə qaldır!

Fərhad müəllim. Mamoy kişi, sözünü xülsət eylə, kino, teatr açma burda, iş adamıyız.

Mamoy kişi. Oldu. Xülsə, cəllad bir qılinc vuruf bu qaşqasında ağ xal olan qoçun başını bədəninlən ayırdı. Baş yerə düşüf yerlə hər-lənən kimi, bax, bu mələk, Feldşer Kamal onu chmalca götürüf bir sininin üstünə qoydu. Uxarı qaldırdı, öz başının üstündə tutdu. Sinini mələklər, yəni notariusla feldşer biri bir yandan, o biri də bir yandan tutuf, baxdılar Fərhad müəllimə, yəni o qara libaslı adama. O yekə vəzifə sahibi olan adam da ağır açuf, yavaş-yavaş dedi: – Aparın bu qoç kəlləsini Çadırılı kəndinə, bizi indi yuxusunda seyr edən köpəy-oğlu Mamoyun qapısına, qoun çəpər payasına sancılmış təkərin üstünə. Soram da köksünü ötürüf əlavə ellədi: Bizi indi yuxusunda görən, mənə indi yuxusunda eşidən o Mamoy köpəyoğlu bilsin kin, bu qoç başı bir gün mələyojoy! O mələyon gün, Bisütun qayası oyaq açuf yeriyojoy, gəlif keçəjoy Çadırılı kəndinin üstündən, onu yerlə yeksan cləyojoy. Çadırılının üstündən keçif, bütün dünyanı, yer üzünü tarimar, şil-küt elliyəjoy, qoyajax o ana. Aparın! – dedi. Gedin! – dedi. Ləngiməyin! – dedi.

Fərhad müəllim. Gələrlər, ayə... doğrudan gələrlər!

Kəlləmanqoy. Boy, aman Allah, o nədi o? Ə, yalandı, irəyon teatrının artistləridi, Mamoy öyrədif...

Feldşer Kamal. Ə, irayon teatrının artistlərində qanadını olar? Qanadını açə bilər rəyon artisti?

Kəlləmanqoy. Yaman işə saldı bu Mamoy bizi! Yatma, dana, yatma indən belə mənəim qoyunlarım cəhənnəmə, yuxularınnan dün-yanın axırına da çıxersan!

Musiqi səslənir. Gəlməqarı dizi üstə düşüb, aqlamağa başlayır, dua deyir. Və səhnəyə iki mələk daxil olur. Əllərində sini, sininin üstündə qaşqasında ağ xal olan qara qoç başı. Sinini təkərin üstünə qoyurlar.

Tatar Temir. Bu nədi, az, nədi, Gəlməqarı?

Gəlməqarı. Qansız, vijdansız Mamoyun yuxusu, nə olajax? Notarius. Kiriyin, deyəon doğruçu mələklərdi.

Feldşer Kamal. Mən inanmeram, o, həkim kimin şeyom, feldşer olsam da, bunlar quqluya oxşorlar.

Tatar Temir. Mən də inanmıram. Bir dəyanın...

Tatar Temir cibindən balaca şüşə çıxarıb, bir-iki qurtum araq içir. Sonra yaxınlaşıb bir mələyin qanadına toxunur.

I mələk. Ne troqay, mat tvoyu!

Notarius. Ə, bu deyəson söyünc söydü.

Kəlləmanqoy. Ə, a mələk! Mərifətli danış, musurman kəndinə gəlifson!

Feldşer Kamal. A Temir, bəridəki mələk deyəon bundan qana-caxlı mələyə oxşor. Bir onu yoxla...

O biri mələyə ehtiyatla toxunur.

II mələk. Qom şou pedər suxtə!

Tatar Temir. Bə bu nə dedi, a Fərhad müəllim?

Fərhad müəllim. Nə bilim? Bizim dildə danışmerlar, ha... Əmbə birinci urusca söydü deyəson.

Feldşer Kamal. Əskərliydə mən də çox "mat tvoyu" demişəm.

Kəlləmanqoy. Köpəyoğlu Mamoyun yuxusuna abırlı, qana-caxlı, ailə tərbiyəsi görmüş mələklər də girer!

Mələklər səhnədən gedirlər.

Gəlməqarı. Ayə, ayə, varuf gederlər deyəon...

Notarius. Getdilər... Pah, dədənin goruna, uçdular...

Qaraqaytan. A dayı, sağdakı mələk soldakından yaxı uçor... Yumşax.

Tatar Temir. Düzdü, urusca söyəon mələk clə biliynən tələser. Yorgə gedemer...

Kəlləmanqoy. Qara gora giroson, a Mamoy! Ə, vətəninə, millətini, insanları sevən adam da belə yuxumu görör? A millət, gəlin indən belə qoymuyax bunu yatmağa!

Notarius. İxtiyarınız yoxdur. Azərbaycan Respublikasının konstitusiyasında elə bir maddə yoxdur ki, ona əsasən Mamoy yatmasın. Belə bir beynəlxalq sənəd də yoxdur.

Kəlləmanqoy. Cibində mənim qızıl çomağımın haçası durur, onunçun yoxdu o maddə...

Mamoy kişi. Olajağa çarə yoxdu. Qurtardı. Bu qoç başı mələyəən kimi, Bisütun qayası əyax açf kəndimizi, sonra bütün dünyanı əyaxlıyax. Allah keçənlərinizə irəhmət eləsin. Allahın işidi.

Fərhad müəllim. Ayə, bə Allah qurban olduğum, dünyanın axırını bizim kənddən niyə başlayır? Yox, a kişilər, belə olmaz, mal kimin dəyanf dünyanın axırını gözləməy olmaz. Bir iş görmək görəydi.

Notarius. Nə iş görmək olar?

Kəlləmanqoy. Bu qansız köpəkoğlunun yuxuları qarşısında biz acizlik.

Qaraqaytan. Eh, dayım nağayrsın, dünyanın bütün bəlaları onsuz da bizdən başlamermi? Yuxu neyləsin, yuxu görən neyləsin?

Gəlməqarı. A Mamoy, bir bəri gəl.

Gəlməqarı və Mamoy kişi kənara çəkirlər.

Mamoy kişi. Nədi, az, a ifritə? A kökü-soyu bilinməyən moxluq.

Gəlməqarı. Qadan alem, özüm də bilmerəm hardanam, kiməm, adıma da siz qoyufsuz. Yazıx, ağır adamam, dünyənin də sonu gələr...

Mamoy kişi. Nə istəyirsən, az?

Gəlməqarı. Deyirəm, a Mamoy, dünyənin sonuna kimi sadə, adam təkin yaşayım. Təzə öy tikdirem, Bisütun qayası gələndə, yaxşı döyül, onun ayaxlarının altına uçuq daxma yox, təzə evim düşsün...

Mamoy kişi. Sən nə danışərsən, az? Nə daxma, nə təzə öy?

Gəlməqarı. Deyirdin bu payanı qızıla döndərməy... Pensiyamı iki ildi alamıram, uşaxlar unuduf, təkcə qalmışam...

Mamoy kişi. Uşaxlar... Uşaxların da kimdən olduğunu bilmərsən, başibatmış.

Gəlməqarı. Niyə bilmerəm? Sənin kimin Allah bəndəsindən.

Mamoy kişi. Qızıl payamı istəyirsən? A Qaraqaytan, a bəji-qızı, bir bəri gəl görüm.

Qaraqaytan. Nədi, a dayı?

Mamoy kişi. Bu ifritə sana payanı neyə göstərərdi, sən damda, öyün üstündə duranda?

Qaraqaytan. Bax payanı əlində tutuf belə eləyirdi, aşağıdan yuxarı, yəni bunu sizin...

Mamoy kişi. Dalınıza soxajam, eləmi?

Gəlməqarı. Ayə, zarafat elledim, başın üçün.

Mamoy kişi. Öz başı üçün.

Gəlməqarı. Keç günahımdan, qələtdi eləmişəm...

Mamoy kişi. Az, bu payanın qızıla dönməyini istəyirsənmi? Yuxuda görmüşəm sənin bu payanı, başın üçün, bu əziz canın üçün.

Gəlməqarı. Əyaxların altında öləm, a Mamoy, qızıl paya istəyirəm, sənin qızıl çomağın kimin qızıldan paya. Üçcə kili mana yetər.

Mamoy kişi. Yaxşı, ağlama! Apar bu payanı, get öyünə. Bunun bizə göstərdiyini özünə elə. Əlli dörd kərə. Əlli beş sayanda paya xalis qızıla dönəy. Get.

Gəlməqarı. Doğrudanımı? Sana canım qurban olsun, a Mamoy!

Gəlməqarı tələsik aradan çıxır.

Qaraqaytan. A dayı, sən nağayrdın? Yazıx döyülmü qarı?

Mamoy kişi. Onun yazıx canını Allah alsın. Görəm bir də sana, mənim bajım qızına həncəri paya göstərər... A Kəlləmanqoy!

Kəlləmanqoy. Nədi, a mürvətsiz?

Mamoy kişi. Ayə, deyirəm bu il də quraxlıq keçər. Dağlara qar düşmüyüf...

Kəlləmanqoy. Onu doğru söylüyürsən, köpəkoğlu...

Səs. Temir! Temir! Temir!

Tatar Temir. Məni səsləyən kimi görəsən? Hay!

Səs. Temir, ay Temir! Temir!

Tatar Temir. Ayə, bu kimdi görən? Hay! Burdayam!

Mamoy kişi. Dayın köpəkoğludu. Gələr. Dokument cibimdədi, ha! İmza qoyufsan! Gələr dayım, əlində də qara meşin partfel.

Təngnəfəs Temirin dayısı peyda olur. Yerdə otunub, ağır nəfəs ala-ala portfelini irəli uzadır.

Dayı. Temir hansınızsız, a balalar?

Tatar Temir. Mənəm, a dayı, sana qurban olom!
Dayı. Mən sana qurban olom, a bala. Tut bu portfeli, içində amanat var, sənindi! Halal olsun, gözlərinə qurban olsun dayın!

Temir portfeli götürən kimi dayı yerə sərilir.

Tatar Temir. Mamoy, belin qırılsın, öldümü dayım? Öldümü? Mamoy kişi. Belə ölməməliydi, başınız üçün. Ayə, feldşer Kamal, bir bax öldümü o qərib oğlu qərib, o qürbət qurbanı? Feldşer Kamal. Yox. Lap zəif olsa da nəbzi var hələ... Mamoy kişi. Bə nədi? Şeir deyif, soram qırağını qatlamalıyda.

Temirin dayısı azacıq dikəlir.

Dayı.

Əzizim kətan yaxşı,
Geyməyə kətan yaxşı,
Gəzməyə qürbət ellər,
Ölməyə vətən yaxşı.

Dayı tirtap olub ölür.

Mamoy kişi. Bax indi çezdi. Bilərdim axı şeir deməli idi. Bizim millət şeir demüyif ölərmə heç?

Tatar Temir. A Mamoy, tut bu qara meşin portfeli. Başına dəysin. Hamısı sənin. A qıvlasız, a imansız, mana arabir arax pulu verərsən, ya araqın özünü. Bir də bu kışa kimi ölməsəm, mana bir baldun alarsan, mən sırxılımlı Dəli Firiqə verəjəm. Sevinmişdim, a millət, deyirdim bəlkə bunun yuxusunun sonu düz gəlmədi, dayım ölmədi. Deyirdim bəlkə atar Tatar Temir yetimliyən daşını. Bu yük-dən azad olar. Dayımın meyidi yük oldu mana... Aparem, basdırem, bu qürbət yaralısını. Ayə, mənə də dayım ölən kimin ölən görömməzdinmi! Belin qırılsın, Mamoy.

Mamoy kişi. Ayə, yuxusu hamını tutan Mamoyu, tatar qarğısı tutmaz... Apar. Allah rəhmət eləsin o kişiyyə.

Hamı rəhmət deyir. Tatar Temir dayısını qucağına alıb aparır.

Onlar yox olan kimi Mamoy kişi önməyə başlayır.

Kəlləmanqoy. Bə biz indi nə qayıraq?
Notarius. Nə qayırajeyix? Oturuf gözləyək...
Feldşer Kamal. Görək qara qoçun başı nə deyir.
Qaraqaytan. Nə zaman deyir... Dayımın yuxusuna bax bir. Gör bir...

Fərhad müəllim. Ə, oturuf gözləməymi olar? Bir iş görəy, dana. Notarius. Olajaxa nə çarə? Gəl, böyrümdə əyləş, a Fərhad müəllim.

Mamoy kişi. Doğru sözdü. Olajağa çarə yoxdu. A Qaraqaytan, mana su veriynən yateram. Yuxum gəldi yaman...

Qaraqaytan. Barjom suyun burdadı, a dayı, beşiyinin başında. Gəl, uzan, verem içiyən. Ay dayı, bə siymiyyəjsənmi?

Mamoy kişi. Yox. Suyumu ver, yatem.

Beşiyə girən dayısına su verir. Fərhad müəllim evin arxasına keçib, toləsik, olində küllüng geri dönür.

Fərhad müəllim. Ə, qalxın, oturuf dünyənin axırını gözləməyin. Bu Mamoyun yuxusu düz çıxır. Qalxın, gedəy!

Feldşer Kamal. Hariya qalxax, hariyə gedəy? Allahdan şikayətəmi? Hara? Kima?

Fərhad müəllim. Yaxşı, oturun, başınız batsın sizin! Şirin müəlliməni Kürdən tapsalar, mana xəbər, ismarış göndərin.

Mamoy kişi. Hariya gedərsən, a Fərhad müəllim?

Fərhad müəllim. Bisütun qyasını yarmağa! Sökməyə! Daşçıncıqla döndərməyə! O olmayandan sonra kəndin üstünə həncəri gələ bilər? Dünyanın da qayğısına qalmaq görəkdir.

Mamoy kişi. Get, a Fərhad müəllim, ölin var olsun. Bəlkə də bir şey çıxdı. Dünyənin işini bilmək olmaz.

Fərhad müəllim. Nahaq bekara oturuf dünyanın sonunu gözləyirsən!

Fərhad müəllim küllüngü çiyinə asır, qotıyyot ilə Bisütun qayasını yarmağa gedir. Uzaqdan Gəlməqarının qışırığı gəlir.

Dəli Firiq. O niyə elə bağırır? Olmuya Bəhməzovun səsinə eşidif?

Notarius. Ölmüşü bəlkə gürzə çalır?

Kəlləmanqoy. Mamoyun işləridi! Qarıya nəso dedi daldeyda, Öləsi adamsan!

Feldşer Kamal. O niyə elə çığır, a Mamoy? Bəlkə gedif tibbi yardım göstərem ona? Feldşer olsam da, həkim kimi şeyəm.

Mamoy kişi. Hec hara getmə. Başibatmış Gəlməqarı payasından qızıl qayırır. Əvvam qarı. Eh, sən gör bir, gör bir tamah nə qayırır adam adlanan məxluqan. Az, a it qızı, a qanmaz, oriya girif çıxmaqnan bir şey qızıla dönsöydü, Azərbaycanca bu saat yüzlərdən xalis qızıldan adamlar varıydı! Üstümü basdır, az...

İşıqlar yavaş-yavaş sönür. Gəlməqarı qışqırır.

I hissənin sonu.

İKİNCİ HİSSƏ

Yenə həmin səhnə. Mamoy xorna çəko-çəko beşikdə uyuyur. Qaraqaytan dayısını yırğalayır. Kəlləmanqoy, Dəli Firiq, Notarius.

Feldşer Kamal yerdən oturub, qoç başına baxa-baxa dünyanın axırını gözləyirlər. Konardan iki səs gəlir. Biri Fərhad müəllimin Bistün qayasına vurduğu külüngün səsi, o biri də Gəlməqarının paya ilə özündən çıxardığı səslər.

Dəli Firiq. Ayə, görün mən dəliyəm, yoxsa siz?

Kəlləmanqoy. Kiri, əə, sana şapalax tutuzdurram, olan-qalan ağlın da başından çıxar!

Feldşer Kamal. Ayə, ayə, Fərhad müəllim özünü işə saldı, fəqir. O yekəlikdə sal qayanı uçurmaxı olar?

Notarius. Bir yandan Şirin müəllimənin Kürdə axması, bəridən də bu qaya. Onu buldozərlərdən də söküf qurtarmax olmaz.

Dəli Firiq. Bəlkə gedəy yardımçı durax kişiyo?

Kəlləmanqoy. Dəli kin, dəli...

Feldşer Kamal. Hər bir cür dəlidi bu kənddə, başınız üçün. Mən feldşer olsam da, bunu sizə həkim kimi deyirəm.

Kəlləmanqoy. Kənd nədi? Ötən həftə Bakıya getmişdim, orda da hər kəs bir cür dəlidir.

Dəli Firiq. Dəli nə külünglə qaya yarmax istəyöndi, nə də dalına soxuf çıxarmaqla payanı qızıla döndərməy istəyən.

Kəlləmanqoy. Bə dəli kimdi, a Firiq?

Dəli Firiq. Qulağına səs gələn.

Notarius. Həncəri səs, ayə?

Dəli Firiq. Belə, dana... Ottux yerdə olanda, ya əyax üstə duranda beyqafılda qulağına ya ölmüş ananın məhriban səsi, ya da kin, gorbəgər dədənin bağırması gələr. Sabah gələr, gün kəllədə olanda gələr, qaralanda gələr. Deyirlər, deyirlər... Yorulmuşlar, ustalermələr. Eləjə u... u... u...

Kəlləmanqoy. Səni cənnətdən bəvanmı dəli ellədilər?

Dəli Firiq. Onlar da, əmbə manə ön çox gələn Bəhməzovun səsi.

Notarius. Keçmiş milis rəisininmi, ayə? O ki iyirmi ildə burda işləmir!

Dəli Firiq. Səsi qalif. Səsi burdadı.

Feldşer Kamal. Düz deyir, səsnən başlanırdə dəliliy. Buna tibb elmində şizofreniya deyirlər. Bilərəm, feldşer olsam da, həkim kimi şeyəm. A Firiq, nə deyir sana Bəhməzov?

Notarius. Bəhməzovun səsi, ayə...

Kəlləmanqoy. Dəsən, a godə, birdən onun səsi mənim də qulağıma gəldi, cavabı hazır olsun, dana, dilimdə.

Notarius. Nə deyir, ə, Bəhməzov yanlış?

Dəli Firiq. Deyir: sizin hamınızı, bütün kəndin uşağını-qojasını, arvadını-kişisini tutuf dama basajam, birinci də səni, Dəli Firiq! Anazı ağladajam, körpələrinizi yetim qoyajam! Səsi belə gələr!

Feldşer Kamal səs eşidib kənara baxır.

Feldşer Kamal. Bu da gələr, ə... Eləmi gələr! Canım, a saldat, gözüm, a saldat! Gələr Qaraqaytanın qulağına bir məhəbbət səsi təkin.

Dəli Firiq. Az, Qaraqaytan, mustuluğumu bir qənfət ver!

Qaraqaytan. Nədi, a başibatmış.

Dəli Firiq. Əsgər qağamız gələr. Səs təkin yumul, söz təkin ağır!

Notarius. Vallah bu dəli döyül, gör nə gözəl deyir: səs təkin yumul, söz təkin ağır... Az, əsgərin qabağına çıx, Qaraqaytan, godə vətənin keşiyində duran balalardandı.

Kəlləmanqoy. Əmbə, biz burdan qalxıf gedəsi döyüliy! Dinəməz oturf qara qoçun başına, qasqasındakı ağ xala baxışeyix.

Feldşer Kamal. Görəy dünyanın axırı həcəri gələr. Bu kəsilməmiş baş görəy həcəri mələyir.

Notarius. Çıxıyan, az, sevgili ösgörünün qarşısına, qonşerində ol.

Qaraqaytan. Özü gəlsin mənəm qonşerimə. Otuğum yerdən dəbərdi yoxdu. Əmbə bəlkə burdan varif gedəsiz? Dünyanın axırı öz xarabanızda olmuyajaxmı?

Kəlləmanqoy. Mən burdan tərənən döyüləm.

Notarius. Mən də. Sana baxan, eşidən olmuyajax bizlərdən.

Feldşer Kamal. Mən feldşer olsam da, həkim kimin şeyəm. Dünyanın axırı gəlsə, dünya vətəndaşlarına tibbi yardım göstərməliyəm.

Dəli Firiq. Mən də bu elin, bu obanın dəlisiiyəm. Millət harda, mən də orda!

Qaraqaytan. Əmbə bəri qanrılmayın, mən ösgərlə gap eləyəndə. Qanrılmaz, utanaram. Səmimi, həzin gap alınmaz.

Kəlləmanqoy. İşində ol, az, dayın ölən günü göröy!

Dəli Firiq. A sizə canım qurban olsun, qoyun başı qoyunsuz həcəri mələyə bilər?

Notarius. Ə, arxaya baxma, kəlləyə bax...

Həzin musiqi sotaları altında ösgör gəlir.

Ösgör. Salam-mələyküm, a canım-gözüm, sözüm-sazım Qaraqaytan xanım!

Qaraqaytan. Ələykəssalam, a hörmətli ösgör.

Ösgör. Xoş gördük.

Qaraqaytan. Xoş günün olsun. Cəbhədə vəziyyət nəjədi?

Ösgör. Sakilik, əmin-amanlıxdı, a Qaraqaytan xanım. Arabir bəkara atışma olur. Birinci onlar atərlər, əmbə biz, cavab atəşlə onları susdururux.

Qaraqaytan. Arxam, küroyim ösgör, atəşkəs davam edirmi?

Ösgör. Eləmi davam edər, eləmi...

Qaraqaytan. Bileriy, radiodan eşideriy. Həncərisən, ayə?

Ösgör. Yaman yorğunam, sevgili insan, gələcək evladlarının məsulyyətli, məhriban anası, su götür, əyaxlarını yü.

Qaraqaytan. Yanını yerə qoy, bu saat su götürəm.

Ösgör əyləşir. Qız evdən aftarı, layən götürür.
Ösgörün çəkmlərini çıxarıb, əyaqlarını yumağa başlayır.

Ösgör. Oxəng! Barmaxlarımın arasını, sevgilim... Dünyənin ən gözəl neməti budu, burdadı...

Qaraqaytan. Sevgili ösgör, atəşkəs çoxmu davam edəyey?

Ösgör. Problemi, hər halda sülh yoluyla həll etmək yaxşıdır, əmbə düşmənin məcbur eləsə bizi... Barmaxlarımın arasını! Oxəng!

Qaraqaytan. Canına çoxdandı su dəyər, dəyən. Orda hamam yoxdumu?

Ösgör. Bizim kamandır bizə öz balaları təkin baxer. Hər həftə bir kərə hamam günü olur. O nə sədi Bisütun yəndən gələn?

Qaraqaytan. Fərhad müəllimdi. Külənglə Bisütunu uçuror kin, dünyanın axırı gələndə, qaya əyax açıf kəndi əyaxlamasın.

Ösgör. Bə o bağırın qadın kimdi?

Qaraqaytan. Gələməqarı arvaddı. Çəpər payasından qızıl paya qayırer. Dayım məsləhət verif.

Ösgör. Nejə, az?

Qaraqaytan. Qulağını bəri tut, deyim...

Ösgör. Ağlın kəsmer... Yox, o üsulla ağac qızıl dəyə bilməz. Qızıl qayırmağın daha əməlli yolları var.

Qaraqaytan. Nədi o elə?

Ösgör. Rüsvət. Bə bu qoç başı nədi, bunlar niyə onun qonşerində oturlar?

Qaraqaytan. Bu qoç başı mələyəndə dünyanın axırı gələyey. Oturuf gözləyirlər.

Ösgör. Nə səfəh millətədi, ayə, bu! Oturuf gözləməy?

Qaraqaytan. Bə nə qayırınlar yazıqlar?

Ösgör. Nejə yəni nə? Əyagə qalxınlar, qollarını çırmayif, ya Bakıya, ya Sumqayıta qaçınlar! Oturuf gözləməkmi olar? Oxəng!

Qaraqaytan. Bədi. Qoy əyaxlarını quruluşum. Yaman kirliydi.

Ösgör. Çox sağ ol, əlin var olsun, Qaraqaytan. Ösgərlikdən qayıdan kimi səni qaçırajam. Soram Mamoy dayının barışx eləyirik.

Qaraqaytan. Yaxşı. Pulumuz da, qızılıımız da var. Tatar Təmirin dayısından da əlli min dollar qaldı. Bakıda da əy alıx.

Ösgör. Gələcəkdə uşaxları ali məktəbə də götürdürrüy. Bə nədi? Gedem. Hərbi hissədə olmalıyam axşama kimin.

Qaraqaytan. Yaxşı yol, mənəm hörmətli və əziz namızadı. Yolum uğurlu olsun.

Ösgör. Salamət qal, həmişə əziz Qaraqaytan xanım. Bəlkə üzəndən öpəm?

Qaraqaytan. Yox, qaçırandan soram öpərsən. Dayımın qapısında olmaz.

Əsgər. Düzdü. Bax buna görə mən səni lap çox istəyirəm. Bizim bu el-obanın, qarlı dağların, ceyranlı düzlərin mentalitetini qoruduğun üçün. Var ol.

Qaraqaytan. Yolun urvatlı olsun!

Əsgər gedir. Qaraqaytan onun dalınca su atır. Əsgər yox olan kimi, Mamoy kişi əsəbi halda yuxudan oyanır.

Mamoy kişi. Gözləməzdim! Qəti gözləməzdim! Siz bir hörmətsizliyə, həttam namərdliyə baxın! Qonşuluxda belə işmi olar, a sizə qurban olom? Deməy olar bir yerdə böyümüşüy, duz-çörək kəsmişiy!

Qaraqaytan. A dayı, kimdən gileylənirsən?

Feldşer Kamal. Yuxuda nə gördün, kimi gördün?

Mamoy kişi. Fərhad müəllimi. Fərhad müəllimi!

Kəlləmanqoy. Olmuya qayadan aşır?

Notarius. Yox, o, küllüngünün səsi gələr!

Kəlləmanqoy. Olmuya Şirin müəlliməni tapırlar Kürdən?

Mamoy kişi. Yox, əyşi...

Kəlləmanqoy. Bə onda yuxuda nə görüfən? Kişiyə niyə mızık qoyursan?

Qaraqaytan. Nə oluf, a dayı, qurbanın olom, desən, millət niyarandı...

Mamoy kişi. Nə olajax, a bala? Fərhad müəllim coğrafiya müəllimi ola-ola, qırx ilin qonşusu ola-ola bu vaxta qədər mana deməyif kin, Volqa çayı axır Xəzər dənizinə tökülər! Yuxuda gördüm!

Kəlləmanqoy. Bilif nağayrajeydın, a köpəkoğlu? Öləsən səni...

Feldşer Kamal. Bilmədiyimiz şey nə çoxdu bu dünyada. Azdımı? Mən, məsələn, feldşer, yəni həkim kimi bir şey ola-ola təzə dərmanlərin çoxunun adını bilərəm.

Qaraqaytan. A dayı, həcəri gördün yuxuda Volqanın Xəzərə töküldüyünü?

Mamoy kişi. Gördüm, bə nədi? Gördüm axer, axer, axer... Boylum Xəzərə tökülər.

Kəlləmanqoy. Nə olsun?

Mamoy kişi. Demək min illərdi axer, axer, min illər də axajax, axajax...

Notarius. A Mamoy, nə olsun? Yuxuda Tatar Temirlə arax içmiyifsenki?

Mamoy kişi. Ə nə küt, qanmaz adamlarsız? Min illərlə dəyişməyən şey elə indən belə də dəyişməyəjəy, dana! Dəyişməyən şey axır döyülmü? Dünyanın axırı elə dünya özü döyülmü? A Firiq!

Dəli Firiq. Nədi, Mamoy kişi, canım sənə qurban!

Mamoy kişi. A Firiq, bir mana diqqətlə bax. Yaxşıca bax, yaxşıca!

Dəli Firiq. Baxeram, nədi kin? Nə olsun?

Mamoy kişi. Kimi görörsən?

Dəli Firiq. Mamoy kişini!

Mamoy kişi. Ayə, diqqətlə bax, gözlərimin içində!

Dəli Firiq. Gördüm! Vallah görürəm, görürəm!

Kəlləmanqoy. Nə görörsən, ayə?

Dəli Firiq. Mitiq!

Kəlləmanqoy. Kimlər var orda?

Feldşer Kamal. Həkimlər varmı?

Dəli Firiq. Minlərlə, milyonlarla adam! Hamısı da bağırır!

Notarius. Nə çığırlar?

Dəli Firiq. Maaş! Pensiya! Qarabağ! Azadlıq!

Notarius. A Mamoy, olmuya yuxuda azadlıq görüfən?

Mamoy kişi. Ə, o heç mənəm də yuxuma girməz!

Gəlməqarının qışqığı lap zilo qalxır.

Qaraqaytan. A dayı, bu ifritə deyən öləjəy.

Feldşer Kamal. Qan apara bilər onu. Bəlkə gedif ona tibbi yardım göstərəm? Feldşer olsam da həkim kimi şeyəm.

Notarius. Mən də varım, ölüm aktı bağlayım. İntihar yazajam. Bə nə?

Qaraqaytan. Heç həriya varmayın. Özü gələr...

Musiqi çalır. Ayaqlarını aralı qoya-qoya Gəlməqarı daxil olur. İrəli uzatdığı əllərində par-par parıldayan qızıl paya.

Gəlməqarı. Yuxularına qurban olom, özünə qurban olom, a Mamoy! Çox sağ ol! Payam qızıla döndü! Sən dediyin təkni elədim!

Mamoy kişi. Az, mən nə səni, nə sənin payanı, nə də sənin sallax dalını yuxuda görməmişəm! Allaha and olsun! Görməmişəm!

Gəlməqarı. Ayə, bə onda bu söyüd payası həncəri qızla döndü? Ə, kəri, milləti sarıma. Çox sağ ol, ölənə kimi sənin qulunam! Mamoy kişi. Az, bu sənin öz halal zəhmətindi! Notarius. Öz halal alın tərinnən...

Feldşer Kamal. Alın nədi, ə? Özgə yerin möcüzəsidir bu... Az, a Gəlməqarı, oriya çox əziyyət düşüf, tamam yaradı yəqin, gedəy baxem. Feldşer olsam da, həkim kimi şeyəm.

Gəlməqarı. Göstərmərəm! Ora yara olsa da mənimdi! Təzə öyümdü. Meyvə ağacları cərgə-cərgə, bol bostandı, maşın da alajam! Buna, bu qızıl payama qurban olom. İndinin qızıllarından döyül, xalis Nıqalay çervonudu, bir tut bunu, çomaxdan çoxmu yumuldu?

Qaraqaytan. O ana tut, az, hardan çıxdığını bilərəm! O ana tut! Boy...

Gəlməqarı. Yumuşam, əmim-dayım sana qurban. A Dəli Firiq, qadan mana gəlsin, evin döşəməsində bunun bir az tozu qalıf...

Dəli Firiq. Toz da qaldırırsanmı, az!

Gəlməqarı. Bə nədi? Bax, o tozu yıqıf, satıf, sana bir qarobqa qənfet alajam. Bir enşik! Bakıdan! Bəlkə elə Evlaxın özündən! Bu paya qızıla dönməşəydi, mən də sənin təkin dəli olajaxdım.

Kəlləmanqoy. Sənin dalın bizim başımızdan dərrakəli çıxdı.

Mamoy kişi. A millət, göydə Tanrı, yerdə siz: mən yuxumda bu arvadın nə özünü, nə də sinədəftər, zərgər dalını görməmişəm!

Dəli Firiq ilan çalmış kimi qolötən qışqırıb, ora-bura qaçır, gizlənməyə yer axtarır, gah ona, gah da buna sığınır.

Dəli Firiq. Gəldi! Gəldi! Qoymuyun, gizlənin! Yaman gəlif! Vallah gəlif!

Mamoy kişi. Ayə, sakit ol, heç kəs yoxdu burda! A Kamal, feldşərsən, buna bir iynə vur, sakitləşsin, kirisin dəli köpəkoğlu!

Feldşer Kamal. Yəqin Bəhməzovun səsi gələr qulaqlarına. Mən nəğayırım? Belə vəziyyətdə bilərəm nə iynəsi vurmax, hansı dərməndən vermək lazımdır. Həkim kimi şey olsam da, feldşərim.

Notarius. Vallah, o Bəhməzov pis adam döyüldü.

Dəli Firiq. Tutajıx! Dama basajax hamınızı! Kənddə bir adam qoymuyajax!!! Qadınları qadın koloniyasına, uşaqları priyuta! Kişiləri də zirzəmiyə! Məni də dəlixanaya! Elə də deyir, eşidirsizmi? Eşidir-

sizmi, ayə? Baş üstə, yoldaş rəis, baş üstə! Bəli, hamısı burdadı. Var, var, qızıl da var, Amerika pulu da. Bir qızıl çomax Mamoy kişidə, bir qızıl paya da Gəlməqarı arvadda! Bəli, Fərhad müəllimin başı xarab oluf, Bisütun qayasını yarer küllüglə. Xeyir, belə götürməyi! Şirin müəllimə də qoşuluf... qoşuluf Kürə qaçır! Mənmi? Həncəri hansı Kür? Ana Kür, dəli Kür! Bəli, içər, yaman içər Tatar Temir! Onu da tutuf bas dama, alkaşdı, hamını tut, əmbə mana dəymə, əyaxlarını yuyuf suyunu içərəm, yoldaş rəis! Baş üstə, bu saat, burdadı! Ə, feldşer Kamal hardadı? Budu ha!

Dəli Firiq it kimi feldşer Kamalın ayağını dişləyib tutur. Mırıldayır.

Feldşer Kamal. Ə, burax, qancıx oğlu qancıx! Ayə, qoymayın, gəmərdi, tamam gəmərdi əyağımı!

Dəli Firiq. Bağışla, a Kamal, Bəhməzov əmr edir, gəmir-məliyəm əyağımı topuğundan. Olmasa məni tutuf dəlixanaya salajax.

Mamoy kişi. Az, bunun təpəsinə bir qab su tök! Qaraqaytan!

Kəlləmanqoy. Bəlkə mən qulağının dibindən bir dənə həh-lyim?

Qaraqaytan evdən su götürüb Dəli Firiqin başına tökür. Firiq özünə gəlib, yorğun halda kənara çökür. Feldşer Kamal çantasından spirt çıxarıb, yarasını təmizləyir. Sonra şprisin içinə dərmən alır.

Notarius. Nə qayırırsan, a Kamal? Olmuya Firiqə iynə vura-jaxsan? Sakit oldu bu başı bəlalı bəlbaxt.

Feldşer Kamal. Ona yox, ə, özümə vurdurajam! Dezinfek-siya. A qız!

Qaraqaytan. Nədi, Kamal dayı?

Feldşer Kamal. Az, gəl bu iynəni mənim yançıxıma vur. Göstərdim həncəri. Gəl.

Qaraqaytan. Yox, yox, a Kamal dayı, bacarmaram, o saat ürə-yim gedər!

Feldşer Kamal. Ə... A Gəlməqarı, sənin bu sahədə təcru-bən var. Tut bu şprisi, iynəni bax, buriya dürt...

Gəlməqarı. İçinəmi?

Feldşer Kamal. Yox, az, a qıldıxsız. buriya, umşax yerə! İynəni sox, boylum bura basıf dərməni yerit!

Gəlməqarı. Onu bilerəm, bilerəm, meşədə ha böyüməmişiy.
Di dur, dərməni yeridem umşax yerə.

Feldşer Kamal. Əmbə ehmalca, lap yovaş-yovaş, birdən buraxma!

Gəlməqarı. Bu saat.

Feldşer Kamal. Bax, belə, afərin... Ə bu Gəlməqarı peşəkar tibb qarışıymış kin.

Gəlməqarı feldşer Kamala iynə vurur.

Mamoy kişi. Mən bu qəhrəmanlıq səhnəsini yuxumda da görə bilməzdim. Məğrur mənzerədi. Ələxsus feldşer yançıxı...

Kəlləmanqoy. İt qızı elə bil ömrü boyu sestra işləyif, feldşərdi, gör bir nə ustalıqla, neyə urvatlı yerider dərməni. A Kamal, dalına gedən dərmanın adı nədi?

Feldşer Kamal. Adını unutmuşam. Quduzluğun qarşını aler. İsraildən gəlif...

Kəlləmanqoy. İrkutsk şəhərindən taxta gətirif burda satan İsrayılı göndərif?

Feldşer Kamal. Yox, ayə, a əvvam, ölkə İsraildən.

Mamoy kişi. Sənə nə deyim, a Fərhad müəllim! Bunu da, coğrafiya müəllimi ola-ola qonşuluxda bu zamana kimin mana demi-yif. İndi o ölkənidəmi mən Mamoy yuxuda görməliydim? Ə, belə olmaz...

Notarius. Ə, kişinin adını çək, qulağını bur! Bir qulaq asın, Fərhad müəllim deyən coşuf, cəzmi oluf!

Gəlməqarı. Doğrudan, boy başıma xeyir...

Fərhad müəllimin külüngü çıxaran səslər yeyinləşir,
sanki gücə, qüvvəyə minir.

Kəlləmanqoy. Olmuya aşırax Bisütunu?

Feldşer Kamal. Ağlım kəsmer... Sağ ol, a Gəlməqarı, indən belə səni özümə köməkçi götürüf xəstə başına aparajam. Sağ ol, bərlu bərlunun sağlığını istəyər. Firiq səni də topuxdan gəmirsə, mən də sana payan yekəlikdə bir iynə vurajam kin, qudurmayasan.

Kəlləmanqoy. Az, Gəlməqarı, mənim də çəpərimdə bir, bax bu biləyim qalınlığında bir çinar payası var. Bəlkə onu da qızıla döndərəsən? Yarı-yarı bəji-qardaş kimi bölərək. Nə deyirsen?

Gəlməqarı. Öz çəpərimdəki payalara nə gəlif, ə, çıxan? Mini var. Mamoy kişi. Ayə, Notarius, bir saatına bax, gör nəçədir? Notarius. Üç tamamdı.

Gəlməqarı. Olar. Ajiyıram mən. Deyən yağış da yağajax, ombam sancer.

Mamoy kişi. Düz üçdümü, ya hələ qalır?

Notarius. Üçdü. Hələ iki dəqiqə beşə də işləyif.

Feldşer Kamal. A qəqəni, üçdən beşə həncəri işləyə bilər? Dördə işləmiş olar.

Notarius. Mızıx qoyma, dana, əlbətdə dördə işləyif!

Mamoy kişi. Bə bu niyə belə geciker? Üçün yarısında burda olmalıydı.

Qaraqaytan. Kim, a dayı? Kim, sana qurban olom?

Mamoy kişi. Tatar Temir.

Notarius. Danışmısanmı? Yoxsa işinmi var?

Feldşer Kamal. Olmuya yuxuda?

Mamoy kişi. Buriya gəlməliydi. Xəbər gətirməliydi. Ağlaya-ağlaya.

Kəlləmanqoy. Mamoy! Yatma, dana! Ə bəsdə qırdın bu milləti gördüyün yuxularla. Ə, sən Əzrayılsanmı, İnkir-Minkirsənmi? A dılğır, biz də yatanda yuxu görürüy, biz də adamıyyıx, əmbə yuxularımızla qənim kəsilməmişiy bir Allah bəndəsinə. Mən, məsələn, ötən geje yuxumda ana nənəmi gördüm. Bir adam öldümü? Bir qoyunun davardan itdimi? Bir quzum canavara tuş goldimi? Yox.

Gəlməqarı. Mən də yuxuda Mirbəşir Qamısovu görəndən soram İkinci Dünyə müharibəsi qurtardı. Bir köpəkoğlu cəzmədi. Əmbə Mamoy da urvatlı, xeyirli yuxular görür hərdən.

Kəlləmanqoy. Yatma, qoy yaşayax! Qoy yaşayax, ay kişi! Ağac əkək, bostan salax, qoyunlardan quzu götürək. Qatıx tutax! Öləsi adamsan!

Feldşer Kamal. Vallah, bir yandan baxanda, Kəlləmanqoy doğru söylüyür. Sənin yuxuların elə bil ol-qolumuzu bağlayıf. Eləje oturuf gözləyirik kin, indi bu nə görəjoy, sabah nə görəjoy... Mənim iki xəstəm qızdırma içində yater, onlara iynə vurmaz əvəzinə burda, sənin qapında gırləncərəm. Axı mən feldşer olsam da həkim kimi şeyəm.

Gəlməqarı. Niyə kin, indən belə mənə şad-hürəm yaşadan
Mamoyun yuxusu olmuyaxımı? Qadasın alem...

Mamoy kişi. Az, ərz elədim kin, mən sənə payanı, sənə
dalını yuxuda görməmişəm!

Gəlməqarı. Canım da, payam da, da...

Kəlləmanqoy. Az kiri, kəs səsini! O ağlayan kimdi? Nə yaman
hönkürör?

Mamoy kişi. Tatar Temirdi. Tatar Temir...

Kəlləmanqoy. Belin qırılsın, ojağın sönsün, Mamoy...

Mamoy kişi. Fərhad müəllimin belə qırırlar, o, Fərhad müəllimin...

Dəli Firiq yuxudan oyanır.

Dəli Firiq. Mən də yuxu gördüm! Mən də!

Qaraqaytan. Nə gördün, kimi gördün, a fağır?

Dəli Firiq. Gördüm atam var. Yol qırağından ot biçər. Kərən-
tinin də ağzı ışıq-ışım yandır... Gördüm anam var. Yol qırağında otu-
ruf. Gördüm mən varam. Çağayam. Anam mənə əmizdirer...

Feldşer Kamal. Elə bu? Quduz köpək...

Dəli Firiq. Tatar Temir niyə elə ağlayır? Niyə göz yaş başın-
dan tutuf, hönkürtü oyağından?

Ağlaya-ağlaya Tatar Temir gəlir. Yarısarxos vəziyyətdə.

Mamoy kişi. Gəl, a bala, gəl, kaş gəlməyəydin!

Qaraqaytan. Nə oluf, a Tatar Temir, niyə bizim qapıya göz
yaşı tökə-tökə gəlsən, niyə nalə çəkə-çəkə, hönkürə-hönkürə öz
xarabana getmərsən?

Tatar Temir. Şirin müəlliməni gətirirlər! Dili şirin, sözü şirin,
özü şirin Şirin müəlliməni! Uşaxla uşax, böyüklə böyüklə olan Şirin
müəlliməni! Bu kəndin bəzəyini, bu kəndin sönmüş qara gözlərini.
Bu obanın kışda çıxan günəşini, yayda yağın yağışını! Gözəliliyi Kamaz
maşını altıda şil-küt olmuş Şirin müəlliməni! Volqa məşinində qəzaya
uğrayıb, həlak olmuş bənöyşəmizi! Kürə nahax qarğıdıx, nahax söy-
dük ana Kürü, nahax sözümüzə bulandırdıx Kürün axar sularını,
o toyunu, bu toyunu!

Mamoy kişi. Görmüşdüm. Bilirdim. O köpəkoğlu dələduzun
məşinində qəzaya uğrayırlar. Yevlaxdan üç kilometr bəri...

Tatar Temir. Bəli. Yuxuda özünü ölü gərəsən, özünü Kamaz
altıda gərəsən, Mamoy! Sən niyə Şirin müəlliməni Kürə axan gördün?

Mamoy kişi. Mənim başıma daş düşsün!

Kəlləmanqoy. Gətirirlər, gələr Şirin müəlliməni!

Feldşer Kamal. Gətirirlər, doğrudan...

Üstünə ağ mələfə çökəlmiş meyit gətirirlər.

Ağın üzünə al-qan ləkələri çıxıb. Ağlaşma başlanır.

Gəlməqarı.

A Şirin, ağlat mənə,
Sənəmə dağlat mənə,
Fələk yalan olubdu,
Qapımı bağlat mənə...

Qaraqaytan.

Əzizim bahar gəldi,
Çiçəyi, gülü gəldi,
Elin şirin bülbülü
Yollardan ölü gəldi...

Mamoy kişi. Di yaxşı, qurtarın! Qapı iti təkən ulamayın. Fərhad
müəllim çəldir. Dərd üstünə dərd qoymayın!

Kəlləmanqoy. Yaman yeyinlənil külingün səsi. Zərbələr
artır, o... Sənə yuxu gözlərinə ağ gəlsin, qara gəlsin, kor olasan,
görüm, a Mamoy! Öldürdün Şirin müəlliməni də. A millət, bunun
yuxuları bu kənddən o dünyaya nəçə adam aparır? Buna biz nəçə
düzürü?

Feldşer Kamal. Elədir, doğru sözdü. Əmbə Mamoy kişi
Şirin müəlliməni axı Kürə axı gedən görmüşdü... Di gəl Şirin
müəlliməni...

Notarius. "Volqa" məşinində, "Kamaz" məşini altıda həlak oldu.
Görən o dələduz də gəbərimini?

Tatar Temir. Onu xəstəxanaya aparırlar. Yevlaxa. Əmbə dedi-lər əmələ gələn şey döylü. Salamət yer qalmayıf canında. Sümük-ləri tamam xırçım oluf. Ölər, durmaz köpəkoğlu. Bə siz "Kamaz" maşını nə bilerdiz? Eləmi maşındı? Tank! Onu bizim Qazan tatarları qayırlar, zor maşındı.

Gəlməqarı. Eh, a Mamoy, bu kərə, bircə kərə yuxun düz çıx-madı. Kürdən tapılmadı Şirin...

Mamoy kişi. Az, mən bu rəhmətliyi bir kərə də yuxuda gör-məmişəm. Nə Kür apardığını görmüşəm, nə Yevlaxdan bəri qəzaya uğramığını. Temirin xəbər gətirəyini görmüşəm yalnız.

Kəlləmanqoy. Ayə, həcəri? Şirin müəllimə Kürdə axıf deyən sən döyüldünmü?

Feldşer Kamal. Danma, Mamoy kişi, Kəlləmanqoy düz deyir. Görmüşdün, dana...

Mamoy kişi. Kürdə axdığını görməmişəm! Əmbə... qəzaya düşəcəyini, bir də Temirin ağlaya-ağlaya gələcəyini görmüşdüm. And olsun o gözə görünməzə. And olsun yuxularıma...

Kəlləmanqoy. Kafər, gör həcəri and içər!

Notarius. Mamoy kişi, qızıl çomağın haçası məndə olsa da, danammaram. O yuxunu sən görmüşdün, söyləmişdin bizə...

Mamoy kişi. Hansı yuxunu? Hansı yuxunu, ə!

Feldşer Kamal. Bu müsibəti. Bu fəlakəti!

Qaraqaytan. Görmüşdün dana, ay dayı, sana canım qurban...

Mamoy kişi. Müsibət! Fəlakət! Ayə, sizə nə fərqi var, mən köpəkoğlu bunu yuxuda görmüşəm, ya yox? Vallah, bəjarsaydım, bu saat, mənim bu gor beşiyinə uzanıf, yatıf, Şirin müəlliməni dirilən görərdim! Əmbə neçə? Həcəri? Mənimmi olimdədi bu qara yuxular?

Dəli Firiq. Çıxdı! Çıxdı! Çıxdı!

Kəlləmanqoy. Nə çıxdı, ə, qoduğ? Bəhməzov? A Kamal, buna bir iynə vur yatsın.

Dəli Firiq. Mələfənin üstünə bir qan ləkəsi də çıxdı! Bax, burdan! İndijə! Özüm gördüm, bəyaxdan yoxuydu bu al ləkə! Bəlkə Şirin müəllimə ölmüyüf, sağdı? A Şirin müəllimə, a Şirin xala! Mənəm, qadan mana gəlsin, mənim, Dəli Firiq, ölmüyüfsonsa dil-lən! Şirin müəllimə! Az, dillənsənə...

Feldşer Kamal. O ana dur, ayə, baxem...

Feldşer Kamal mələfəni qaldırıb baxır.

Notarius. Nədi, a Kamal? Nədi?

Feldşer Kamal. A sizə qurban olom, mən feldşer olsam da, həkim təkin şeyəm, çox ölü görmüşəm, əmbə belə birdəfəli, biryol-luq ölən görməmişdim.

Dəli Firiq. Ayə, bə onda niyə bayaxdan bir-birinizi, Mamoyu gəmirə-gəmirə bağırırsız? Niyə Allah rəhmət eləsin demərsiz? Musurman döyülsüzümü? Niyə kəndin mollasını çağırırsız?

Notarius. Kəndin mollası gündüzlər benzakalonkada işləyir.

Mamoy kişi. Gördünüzümü? Düz deblər: dəlidən doğru xəbər. Doğru gap elliir Dəli Firiq... Allah sana rəhmət eləsin, a Şirin müəllimə. Nahaq qoşuldun o qansız dığıra. Onun dədəsi də dələduzun biriydi. Nəmsəylə dava başlananda arxın içinə girif xoruz təkin ban-nerdi. Dəliliyə qoymuşdu özünü...

Notarius. Allah rəhmət eləsin. Olor, neyləmək olar? Bu dün-yada səhvi olmuyan, günahı olmuyan adam varmı heç? Yoxdu.

Tatar Temir. Səhvsiz, günahsız eləjə Allahdı. Əmbə o da qoy-madı mənim qərib dayım yaşasın vətəndə beş-on gün, Şirin müəllimə ölməsin...

Kəlləmanqoy. Allah rəhmət eləsin sana, a Şirin xanım. Səni də, Mamoy, görəm lənətə gələsən! Sən törətdin bu müsibəti. Sən!

Mamoy kişi. Mənim başıma daş olsun, daş!

Dəli Firiq. A Kamal, bütün dəlilərimi mənim təkin ağlaya bil-merlər?

Mamoy kişi. Görməmişdim, görməmişdim mən bu qara yuxunu! Uydurmuşdum! And olsun Allaha, uydurmuşdum. Uydur-muşdum kin, Allaha, bir də Fərhad müəllimə ağır getməsin. Yaxşı, erkək adamdı, zəhmətkeşdi, oğuldu. Mən bir kərə də bax bu beşikdə yatıf, Şirin müəlliməni Kürdə axan görməmişəm. Əmbə onu, o dələ-duzun maşınına minif getməyini görənlər oluf.

Gəlməqarı. Boy, kim görüf?

Mamoy kişi. Dəli Firiq...

Notarius. Doğrudanmı, a Firiq?

Kəlləmanqoy. Dillən, a dəli köpəkoğlu! Gördünümü?

Dəli Firiq. Gördüm.

Gəlməqarı. Harda?

Qaraqaytan. Də, dana, üzmə ürəyimizi! Harda gördün?

Dəli Firiq. Yol qırağında.

Gəlməqarı. Nejə gördün, a başıbatmış, a başıbəlalı? Yol qırağında sən nə qayırdın?

Kəlləmanqoy. Danış, Firiq, sana bir quzu verəjəm.

Dəli Firiq. Sənin quzun yoxdu. Sənin qoyunlarının qarnı kordu...

Feldşer Kamal. Ayə, mən sana iynə vurram xəstələnsən.

Dəli Firiq. Sən dərmanlərin adını bilmərsən. Bekara feldşərsən.

Feldşer Kamal. Bekara olsam da, həkim kimin şeyəm.

Gəlməqarı. A Firiq, mən sana bir qab beçə balı verəjəm, danış.

Dəli Firiq. Sənin balın siqaret dader. Arıların tütünlükdən yemləner.

Mamoy kişi. A millət, nə tutufsuz dəlinin yaxasından? Görüf, dana, görüf! Yol qırağında olanda görüf!

Dəli Firiq. Eləydi, elə... Yol qırağındaydım mən. Atam ot biçirdi yol qırağından ağzı parlayan kərəntiyə, anam yol qırağında oturuf məni əmizdirirdi... Gördüm Şirin müəllimə əlində vəş yol qırağına gəldi. Boylum sonra yol qırağına o gəldi "Volqa" da. Şirin müəllimə maşına mindi. O dələduza qoşuluf getdi.

Kəlləmanqoy. Elə bumu, ə?

Dəli Firiq. Yox. Şirin müəllimə maşına minəndə mana bir qənfet verdi. Mən də anamın məməsini buraxıf yemək istəyəndə anam yox oldu, atam da gözə görünmədi daha.

Qaraqaytan. Nə qənfetiydi, a fağır?

Dəli Firiq. Şakalatdı. Şiriniydi yaman...

Notarius. Di yaxşı, indi nə qayırax? Fərhad müəllimə həncəri xəbər verəy, nejə danışax bunu?

Mamoy kişi. Fərhad müəllimə bunu yox, mənim yuxumu deməliyə, yuxumu. Hökmən! Ancax mənim yuxumu. Hamı bir adam kimin. Kişinin qəlbinə qırmax olmaz. Niyə yara vurax qəlbinə, onsuz da yaralıdı? Gerçək yara ilə yaşamax çətindi, vallah, yalan yara yaxsıdı. Düzümü deyirəm?

Kəlləmanqoy. Ə, indi bu yaşda duruf yalanımı danışax?

Mamoy kişi. Bax, eşidin məni! Eşidin! Biriniz Fərhad müəllim gələndə, bu fəlakəti seyr edəndə, mənim görmədiyim, əmbə o, inandığı yuxudan kənara çıxsanız, özünü də, əqrabanız da məndən inciməsin! Hamınızı yuxuda ölmüş görəcəyəm! Allaha and verərəm! Birinizi Kürdə axan, birinizi maşın altında, birinizi yarığandan aşan, birinizi vərəmdən qan qusa-qusa gəbəron! And verərəm! Üzümlü qıvlaya tutuf... Qıvla hardadı, səmti haraydı a Kamal?

Feldşer Kamal. Bizim öydən baxanda, bəri düşür.

Notarius. Xeyir, bəridədi qıvla, bax belə, qolxoz idarəsi mənsırında.

Mamoy kişi. İşə bax, bir kərə də yuxuma qıvla girmiyif... Xüles! And verərəm qıvlaya, Fərhad müəllimə həqiqəti açsanız, hamınızı yuxuma salıf it xılı təkin gəbərdəjəm!

Kəlləmanqoy. Ayə, kiri, çəmə! Biz də insan döyülüyümü? Deməliy. Əmbə, Mamoy, sənin yuxuların millət üçün təhlükəli!

Feldşer Kamal. Səhiyyə nazirliyi xəbərdarlıq eder!

Uzaqdan gələnlərin səsini qəflətdən kəsir.

Dəli Firiq. Eşitdizmi? Qulaq asın!

Gəlməqarı. Yenə nədi, a ölmüş?

Notarius. A Kamal, bəri dur, diyən Firiqin yenə qulağına Bəhməzovun səsi gələr. Yenə gəmirəjəy səni.

Qaraqaytan. Bəhməzovdumu, a fağır?

Dəli Firiq. Yox, a qız... Eşitmərsiz? Fərhad müəllim daha külləng çalmer!

Gəlməqarı. Doğrudan... Səs gəlmer.

Feldşer Kamal. Bəlkə güjə düşüf, beyninə qan sızıf... Bəlkə gedem tibbi yardım göstərəm?

Mamoy kişi. Qaraqaytan, öyün üstünə dırman, Bisütuna sarı bax, gör bir nə var, nə yox?

Qaraqaytan evin damına çıxıf, uzağa baxıf.

Qaraqaytan. Fərhad müəllim bəri gələr, a dayı... əmbə özü yoxdu...

Mamoy kişi. Həncəri bəri gələr, əmbə özü yoxdu?

Qaraqaytan. Bisütün qayası yoxdu!

Kəlləmanqoy. Sənin saldatın ölsün, nejə yenə Bisütün yoxdu?

Notarius. Bir yaxşı bax, elə şeymi olar? O yekəlikdə qaya. Min illərlə durmuş möhtəşəm bir... A belimiz qırılsın, olmuya Fərhad müəllim...

Feldşer Kamal. Qayanı uçuruf? Belə şeymi olar?

Gəlməqarı. Niyə olmur? Niyə olmur? İnədi! oğuldu Fərhad! Zəhmətkeş!

Qaraqaytan. Yoxdu, yoxdu Bisütun. Fərhad müəllim də gələr. Bizim öyün qəşərindədi.

Mamoy kişi. Ayə, a köpəşəği, yuxularımı unutmayın, ha! Hamımızı! Ananızı ağladaram! Şirin müəlliməni Kürdən çıxarırlar! Unutmayın!

Fərhad müəllim gəlir. Böyründə külüng. Əllərində tutduğu bir iri qaya parçasını ortada yerə qoyur.

Fərhad müəllim. Bu da Bisütundan qalan son qaya parçası. Qoy yadigar dursun. İndən belə qorxmayın! Qaya yoxdu. Olmayan şey kəndin üstünə gəlməz.

Gəlməqarı. Ayə, əllərin var olsun...

Fərhad müəllim. Qaraqaytan, mana bir içim su ver. Əmbə artezan olsun, Kür suyu istəmərim...

Tələsik su getirir.

Qaraqaytan. Buyur, a Fərhad müəllim. Quyu suyudu...

Fərhad müəllim. Doğrudanmı?

Qaraqaytan. Yox, bizim qapıda quyu yoxdu... Kür, Kür suyudu.

Fərhad müəllim. Zərər yoxdu, a qız, ürəyini sıxma. Eh, yaneram! Yarımı məndən alıf məni yandıran su! İndi özün söndür yanğımı! Allah, sən də məni bağışla, Bisütunu, o gözəlliyi uçurduğum üçün! Bəndələrinin uğrunda gördüm mən bu işi.

Mamoy kişi. Nuş olsun, nuş olsun. A Fərhad müəllim...

Fərhad müəllim. Nədi, ə? Bir mana deyin, necin bikişsiz? Olmuya deryada gəminiz batıf? Niyə sevinmərsiz gəlişimə? İndi qoy bu qara qoçun kəlləsi mələsin! Sevinin, dana!

Gəlməqarı. Of, of, of... Mən yandım, a millət! A Fərhad müəllim, belin qırılsın, bir oriya bax!

Fərhad müəllim. O nədi? Kimdi? Üstündə qan ləkələri də var.

Dəli Firiq. Ləkənin biri yenijə çıxdı, bəyax.

Fərhad müəllim. Kimin meyididi? Olmuya...

Gəlməqarı. Özüdü!

Şirin, Şirin, quzu Şirin,
Yaram dərin, yaner dərin,
Diz döy, yan, yan, bizim ellər,
Ağ! desin bizim ellər!

Qaraqaytan. Özüdü, Şirin müəllimədi! Ağla, a Fərhad müəllim, ağla boşalt dolu sinəni!

Notarius. Ağla, a uşaqlarımıza coğrafiya keçən Məcnun!

Fərhad müəllim. Hardan gətirdilər? Hardan çıxardılar bunu?

Mamoy kişi. Kürdən. Hardan gətirəjəydilər? Tapırlar, dana!

Fərhad müəllim. Kürün harasından, a Kamal?

Feldşer Kamal. Deyən Poylu körpüsünün altından.

Kəlləmanqoy. Yox, ə, Kəsəməni yönündə, aralıxdan. Quru-daymı!

Fərhad müəllim. Doğrudanmı? A Notarius!

Notarius. Ə, bunlar aləmi qatdılar, başıbatmışlar. Ayə, gedif Tovuz inzibati rayon ərazisinə çıxıfmış. Qoylar kəndi tərəfə.

Fərhad müəllim. A sana qurban olom, Qoylar kəndini heç Kür görörmü? Kənd harda Kür harda! A Firiq, sən dəlisən, sən sözün düzünü deyərsən! Harda tapılıf Şirin müəllimə?

Dəli Firiq. Deyəjəm! Mən düzünü deyəjəm!

Mamoy kişi. Yuxu! Dəlaxana!

Fərhad müəllim. De, a Firiq, qorxma!

Dəli Firiq. Nədi, kimdən qorxajam? Mingəçevir dənizindən! Niyə yalan danışəm?

Fərhad müəllim. Ah, sizi... Mana niyə yalan söylüyürsüz, ə? Uşağammı mən? Dünyamı görməmişəm? Kürdən çıxan meyidmi görməmişəm? Mələfənin üstü tamam qandı. Kürdən meyid belə çıxmer, a başınıza dönöm... Kür qurban olduğum axıtdığı qanı özü də yüyür. Bu yer qəzası, maşın qurbanına oxşor... A Mamoy, bin mənədən sorunc: A Fərhad müəllim, a başıbatmış, sən burda niyə dayanıf durmusan?

Mamoy kişi. Həncəri, ayə, qanmadım, o heykəl başın üçün.

Fərhad müəllim. Ə, beləjə deyirəm, mən öləsi ola-ola, niyə diriyəm burda? A sizə qurban olom, burda da insan oğlu dirimi olar!

Külüngünü belindən çıxarır.

Gəlməqarı. Nə qayırsan, ayə, a oğul, əl saxla! Yovaş, həyatdı, dana!

Fərhad müəllim. O ana dur, qoja qancıx!

Külüngü başı üstünə qaldırır, klassik faciə tərzində.

Mamoy kişi. Dəyan! Dur! Səni o Allaha and vererəm! Əl saxla! Fərhad müəllim. Nədi, a evimi yıxan?

Mamoy kişi. Dayan! Əyilif, qoy qanstuxunu düzəldəm. Belə getmə, müəllimsən...

Fərhad müəllim. Salamət qalın! Bir iş görün, bekara durmayın, başıbatmışlar!

Fərhad müəllim özünü külüqlə vurub öldürür.

Notarius. Bu da bir məhəbbət əfsanəsi...

Mamoy kişi. A fəldşer Kamal, bir gör ölüm mü ağır?

Fəldşer Kamal. Eləmi ölüf... Kaş mən də beləyə, kişi təkin ölə biləydim. Əmbə məni öysürəy öldürəyəy. Dədəm də ondan getdi...

Kəlləmanqoy. Ayə, bu nədi? Elə bil günəş yanıf sönör!

İşıqlar oynadır. Qorxulu musiqi səslənir. Araba təkəri hərlənməyə başlayır. Hamı qorxudan yerə sərilir. Təşviş. Qoç başı bir neçə dəfə mələyib, susur. Ancaq hər şey öz qaydasına düşür.

Tatar Temir. Ə, bu nə idi? Ayə, mən tamam ayıldım, elə yaxşıca xumaryıdım kin?

Notarius. Nə oldu, a Mamoy? Bə dünyanın axırı?

Fəldşer Kamal. Bu Bisütun qəyası gəlif kəndi əyaxlamalıydı axı? Niyə gəlmədi?

Mamoy kişi. Çünki yoxdu! Yoxdu Bisütun qəyası! Olmayan şey həncəri gəlsin kəndin üstünə? Uçurdu, söudü Bisütunu Fərhad müəllim!

Kəlləmanqoy. Allah sənə rəhmət elləsin, a Fərhad müəllim! İyirmi heyvan kəsəjəm sənə üçünə, yeddinə, bir də qırxına. Lap otuz heyvan!

Mamoy kişi. Az, a Qaraqaytan, öydən ağ gətir, o köhnəni, sal Fərhad müəllimin üstünə. Açıq qalmasın iyidin meyidi...

Qaraqaytan. İndi, a dayı. Kaş bu səhnə sənə yuxun oloydu, a dayı.

Mamoy kişi. Yox a bala, bu yuxu döyül... Əmbə kim bilər, bəlkə də yuxudu.

Qaraqaytan mələfə gətirib meyitin üstünə salır.

Mamoy kişi. Di yaxşı, indı aparın bunları. İkisini də. Verin doğmalarına. Mən də yanıf bir qınnax yatem. Yoruldum yaman. Görəm yuxuda nə var, nə yox? Orda kim salamatdı, kim ölüf...

Kəlləmanqoy. Mamoy!!!

Mamoy kişi. Sən öl, nə səni, nə də sənə qoyunlarını görmə-yəcəm! İndi yuxuda yalnız cıjimi görmək istəyirəm. Anamı... Yol qırağında. Dəli Fırıq təkin...

Fərhad müəllimlə Şirin müəllimənin meyitlərinə yaxınlaşıf hamı. İşıqlar sönür, yenidən yanıf. Mamoy kişi beşiyində uzanıf.

Mamoy kişi. Əşhədu ənlə ilahə illəllah, Əşhədu ənnə Muhəmmədən rəsulullah, Əşhədu ənnə Əliyyən vəliyullah...

Qaraqaytan. A dayı, qadan ələm, o oxuduğun nədi?

Mamoy kişi. Kəlməyi-Şəhadət.

Qaraqaytan. Olmuya sən də...

Mamoy kişi. Yox, az, mən öz əjalımla ölən köpəyoğlu döyüləm. Bunu hər ehtimala qarşı deyirəm. Üstümü basdır...

Qaraqaytan. Yuxun şirin olsun.

Qız dayısının üstünü rahatlayıf oturur. Beşiyi yırğalamağa başlayır. Gədənlər qayıdırlar.

Kəlləmanqoy. Bu cəllad yenə də yatdımı, a Qaraqaytan, a qız?

Qaraqaytan. Mamoy yater. Dayım yater. Nədi kin? Niyə öz xarabanızda otura bilmərsiz, elə burdajığaz hərlənersiz sabahdan-axşama kimin?

Kəlləmanqoy. Həç, az... Əmbə... A Kamal, bir bəri gəl.

Fəldşer Kamal. Nədi, a Kəlləmanqoy?

Kəlləmanqoy. Ə, bu qansız, bu vicdansız çoxmu belə yata-jax? Yatıf bizi qıra-qıra? Görörsənmi yuxularının hamısı çin çıxır, düz olar. Kəlmə əkmə qurd düşəyəy, filankəsin qızını oğluna alma – ölü doğajax, boylum, qızını Bakıya buraxma – türkə qoşuluf qaça-jax...

Fəldşer Kamal. Mən də bu qıvlasızın yuxularının ucundan şanlı savadımı artırarmadım, medinstituta girməmişəm, əlimizdə pul ola-ola. Fəldşer qaldım eləyə. Əmbə nə olsun? Onsuz da fəldşer olsam da həkim kimin şeyəm.

Kəlləmanqoy. Bə nədi? Sənin də əl-ayağını bağlayıf bu qıldıxsız köpəkoğlu. Odu bilərsənmi... Ayə, a Notarius, a Tatar Temir, sən də Gəlməqarı, bir bəri gəlin görüm... Sən o anda duruyun, Dəli Firiq! Gözdə-qulaxda oluyun, Qaraqaytan bəri hərlənməsin.

Notarius. Nədi, a Kəlləmanqoy? Nə oluf yenə?

Gəlməqarı. Sözlü adama oxşor bu mülkədar Kəlləmanqoy? Nədi, nə sözlün-gap var?

Kəlləmanqoy. Həncəri olmasın gap? Gap döyülmü bütün bu işlər, a imansız qarı? Bəri baxın, bir daş altı, bir daş üstə: Mamoy bu yuxudan qalxmamalıdı. Vallah-sumuvallah, adam köpəkoğlu gələcəyi, olacağı bilməyəndə insan təkin yaşaya bilər, bir iş görə bilər! Bunun yuxulan baxtımızı da, əyaxlarımızı da bağhyıf, istədiyimiz təkin oturuf-dura da bilmeriy.

Tatar Temir. Niyə kin, arağ olanda mən Temir otura da bilərəm, ottux yerdən duroram da. Arax hariya getdi mən də onun dalınan gederəm, o məndən yüyürəndə mən də yeyinləyirəm. Canınız üçün.

Feldşer Kamal. O ana dur, a Temir, pis ilənərsən... Nə deyirsən, sözlün nədi, a Kəlləmanqoy?

Kəlləmanqoy. Dedim, dana, Mamoy indi yatdığı yuxudan görək oyanmasın! İndi gördükləri görək Mamoy qansız, qıvlasız, urvatsız köpəkoğlunun son, belə tam axır yuxuları olsun. Qanmersizmi?

Feldşer Kamal. Həncəri? Ölsünmü?

Notarius. Nejə ölsün? Ölənə qəti oxşamer.

Gəlməqarı. Mənim payamı qızla döndərdi, niyə də kin, ölsün?

Tatar Temir. Az, a bijlikdən həmişə sərxoş qarı, sən o payanı bax, bu işgüzar dalınan qızıl elədin.

Notarius. Ayə, kiri dana, Kamal düz deyir, ağzını açanda it ilənərsən! Qoy bir görəy Kəlləmanqoyun sözü nədi?

Kəlləmanqoy. O qaya parçasını görürsüzümü? Mərhum Fərhad müəllimin Bisütun qayasından gətirdiyini? Bax, onu, indi yuxuda olan Mamoyun başına endirif, həyatına da, yuxularına da son qoymax görəkdi!

Notarius. Yox, ə, bu qeyri-qanuni aksiyadı, xalis qətdi. Olmaz. Mən tutmax istəmərəm.

Gəlməqarı. Bu yaşda, olimdə qızıl paya-maya ola-ola cinayətə getmərəm.

Tatar Temir. Mən də, başınız üçün alkaşam, dəli döyüləm! Kəlləmanqoy. Dəlimizmi yoxdu? Dəli yoxdumu aramızda? Firiq nədi? Olmuya akademikdi? Yoxsam yazıçıdı?

Notarius. Yox, akademik döyül.

Feldşer Kamal. Həç yazıçı da döyül.

Kəlləmanqoy. Dəliyə nə cəza? Dəlidi, dana, daşı götürüf, tolazlayıf yatan adamın başına. Cəzası nə olajax? Dəlixana. Qulağına, deyərək, Bəhməzovun səs gəlif, əmr eləyif kin, qaya parçasını həhlə Mamoyun təpəsinəjiy, təpəsinəjiy, təpəsinəjiy! Bə nədi? Sənin əyağını gəmirmədimi, Bəhməzovdan səs eşidif? Hay, a Kamal?

Feldşer Kamal. Gəmirdi, dəli köpəkoğlu. İndiyə kimi sızı var yaramın.

Tatar Temir. Atarmı daşı görən?

Gəlməqarı. Bə mənim qızıl payam?

Kəlləmanqoy. Vallah, onu yenidən ağac paya elliyojəm, dalına soxa-soxa!

Gəlməqarı. Di yaxşı, mənim xeyrim nə olajax bu işdən?

Kəlləmanqoy. Bax, a ifritə, bunların yanında deyirəm: sana əlli baş ana qoyun, on baş da salamat qoç verəjəm. Anamın gору haqqı! Üstündə də o taybuynuz camışı!

Gəlməqarı. Sana qurban olom, a Kəlləmanqoy, bekara adamdı bu Mamoy kişi. Nə istəyirsənsə eləjə də elə. Əmbə sözünün üstündə dur.

Notarius. A Kəlləmanqoy, bə qız? Qaraqaytan burdadı axı...

Kəlləmanqoy. Onu da düşünmüşəm.

Gəlməqarı. Onundamı təpəsinəjiy, təpəsinəjiy?

Kəlləmanqoy. Yox az, qatiliymi biz, adam öldürəniymi? A qız, a Qaraqaytan, Mamoy dayın sana qurban, bir bəri hərlən.

Qaraqaytan. Nədi, Kəlləmanqoy dayı?

Kəlləmanqoy. Az, sən bilərsən kin, mən səni öz balam təkin istəyirəm...

Gəlməqarı. Eləmi istiyir, eləmi istiyir, nejə istiyir, tamam ürəkdən...

Kəlləmanqoy. Neçə yaşın var, a bala?

Qaraqaytan. İyirmi altı. Paspurtuynan. Nədi kin? Qızdan, qadından yaş sorunçmorlar avırlı ölkələrdə...

Gəlməqarı. Boy, boy, boy. Ay, iyirmi altı? Sən qız qarımağa başlıyfsan, canın üçün.

Qaraqaytan. Qız niyə qarıyırəm? Namızadıım yoxdumu mənım?
Kəlləmanqoy. Var. Əmbə dayını beşikdə qoyuf ərəmi gedə biləjəysən sən? Öz uşaqlarının beşiyi, qundağı başında duranda, buna qulluğmu elliyə biləjəysən?

Qaraqaytan. Nə bilem? Onu bilmerəm. Qalajam iki daş arasında.
Kəlləmanqoy. A qız, səni o iki daş arasından bir daş çıxara bilər!

Qaraqaytan. Həncəri!

Kəlləmanqoy. Az, bilersənmi, bu köpəyoğlu Mamoyun, bunların nəslə nə qədərə kimin yaşayırlar? Hay?

Notarius. Məndə sənədlər var. Hamısı doxsanı, yüzü addıyırlar.

Gəlməqarı. Ərəmi gedə bilərsən sən, bu Mamoy dura-dura? Ağlım kəsmer...

Feldşer Kamal. Bəri bax, mən feldşer olsam da, sana həkim kimin deyirəm: sənin bu Mamoy dayının canı çox salamatdı, bu indən belə arxeyınca qırx-əlli il də yaşayajax.

Tatar Temir. Düz deyir, sənin altmış altı yaşın tamam olanda qırağı qatlara bilər Mamoy kişi.

Kəlləmanqoy. O əsgər səni çoxmu gözlüyəjəy? Az, onun həndəvərində cavan-göycək, cəhizli qızlar azdı mı? Ərə getməyif yaşamax istəyirsənmi, bu başıbatmış ifritə təkin?

Gəlməqarı. Niyə kin, mən xırda-xırda çox ərə getmişəm.

Qaraqaytan. Nədi? Sözlünüz nədi?

Kəlləmanqoy. Dayını Firiq öldürəjəy!

Notarius. Yox az, zarafat eller Kəlləmanqoy. Elə-beləjə, təsadüfən o qaya parçası düşəjəy Mamoy dayının başına. Ehtiyatsızlıqdan.

Gəlməqarı. Umşax da daşdı, canın üçün.

Feldşer Kamal. Bə nədi, umşaxdı, Bisütunun tərkibində əlinüm vardı, dana! Bir də inan, başın üçün, canın üçün, daş düşün kimi, mən tez Mamoyun başının üstünü alıf, ona əlimdən gələn tibbi yardımı göstərəjəm! Əmbə gej olajax.

Gəlməqarı. Bə nədi, iş-ışdən keçəjəy.

Kəlləmanqoy. Az, elə bilərsən sənənin bu qıvlasız dayın bir gün yatıf yuxusunda sənənin əsgərini görmüyəjəy?

Qaraqaytan. Allah eləməsin! İstəmərəm!

Bu an Mamoy kişi "yuxuda" danışmağa başlayır.

Kəlləmanqoy. Deyən oyaner.

Qaraqaytan. Yox, yuxuda danışmağı var... Kiriyin...

Mamoy kişi. A saldat, a saldat, ay bala, əsgər, o çinara dırmanma! O çinara başı bulutlara dəyir! Yıxılıf ölərsən, a bala! Aşağı en, canım sana qurban olsun. En, a əsgər, gözlərinə qurban olom...

Mamoy kişi yenidən xorna çıxır.

Kəlləmanqoy. Eşitdin, az?

Qaraqaytan. Nə istəyirsiz eləyin! Əmbə tez! Mən heş şey görmüyəjəm, eşitmiyəjəm heş şey! Əmbə tez, qurban olom, yuxunu sona kimi, çinara başına kimi görə bilməsin!

Gəlməqarı. Az, o mən deyən çinardısa qorxma, onun kəlləsinə hələ çox var...

Kəlləmanqoy. A Firiq, a başıbatmış, bir bəri gəl.

Dəli Firiq. Nədi, ayə?

Kəlləmanqoy. Qadan ələm, a Firiq, biz burda, kənd camaatı məsləhət əlliyif belə bir qərara gəlmiş kin, sən daha dəli döyülsən. Bizim təkin ağı başında olan bir adamsan!

Gəlməqarı. Eləmi ağıllısan, eləmi ağıllısan, eləmi!

Feldşer Kamal. Mən də həkim kimin şeyəm, sana kağız da verə billəm kin, sən ağıllı-dərrakəli adamsan. Baldırımı gəmirməyinə baxma, o da bir dost, ağıllı adamın zarafatıydı, dana. Düz mü deyirəm?

Notarius. Elədir, doğru sözdü. İndən belə sana bir it oğlu Dəli Firiq demiyəjəy.

Tatar Temir. Olma, Firiq, ağıllı olma...

Dəli Firiq. Ağıllı oluf nağayrajam?

Kəlləmanqoy. Mənim boz üryanım xoşuna gələrmə?

Gəlməqarı. Eləmi atdı, eləmi atdı, yorğa gedəndə də, dördnala səyirəndə də dıraxları yerə dəyər!

Kəlləmanqoy. Bax, bu gündən o boz üryan sənənin!

Dəli Firiq. Ba!

Gəlməqarı. Məndən də sana bir ağı mahıddan tikilmiş çuxa. Babamdan qalıf!

Dəli Firiq. Ba!

Notarius. Ayə, mən də sana bir qəlifə şalvar verərəm! Tikili yerləri qırmızı!

Dəli Firiq. Ba!
Feldşer Kamal. A Firiq, uzunboğaz, xrom çəkmələr də məndən!

Dəli Firiq. Ba!
Qaraqaytan. A Firiq, mən də sana dayımın sür qaragül dərisindən papağını verərəm!

Tatar Temir. Eh, a Firiq, a yazıx, səni bəy təkin geydirif, ata mindirirlər... Məndən də bir xançal!

Dəli Firiq. Ba!
Kəlləmanqoy. Ayə, a Ağılı Firiq! Ağ mahıd kitəldə, qəlife şalvarda, əyaxlarında xrom çəkmələr, sür papax başında, belində xançal, boz üryənin belində! Ayə, hamı sana Qaçax Firiq deyəy! Aşix-lar səndən söz deyəyəylər, sazı sinələrinə basıf!

Gəlməqarı. Eləmi deyəyəylər, eləmi deyəyəylər, eləmi!
Dəli Firiq. Onları mana elə-beləmi verəşsiz? Bə mən nə qayırem? Xoruz təkin banlayımmı? Donuz kimi xoruldayımmı? Bəlkə o boz üryən kimi kişnəyim? Nağayrım?

Kəlləmanqoy. İrəhmətlik Fərhad müəllimin Bisütun qayasından gətirdiyi o daşı görürsənmi? Bax o daşı qaldır, apar atıyan o beşikdə yatan Mamoyun başına.

Dəli Firiq. Ba? Ölə bilər, ə...
Kəlləmanqoy. Ölsün, dana! Bən nədi? Ölməlidir!
Dəli Firiq. Bıy! Mən indi səndən bir ağılı adam təkin soruşuram: niyə?

Qaraqaytan. Qurban olom, a Firiq, pis, yaman pis yuxu görür indi dayım.

Dəli Firiq. Nə görür kin?
Notarius. Bax, bu ölsün, canın üçün, Mamoy bu saat yuxuda görür kin, keçmiş milis rəisi Bəhməzov düz iki maşın içi milislə dolu gələr bizi tutmağa, dama basmağa! Səni də, əlin-qolun bağlı dəli-xanaya salmağa.

Feldşer Kamal. Ayə, meşoyun içində!
Kəlləmanqoy. Üç maşın gələrlər! Birində Bəhməzov özü, arxadan da milislərlə dolu iki... "Kamaz" maşını! Gələrlər!

Gəlməqarı. Eləmi gələrlər, eləmi gələrlər, eləmi!
Dəli Firiq. Hardadırlar görən indi?
Tatar Temir. Tovuzla Ağstafa arasında, Krenfel kəndinin mənsirində.

Dəli Firiq. Ba? Onda mən qaçəm!
Kəlləmanqoy. Həriya qaçajaxsan, a başıbatmış! Harda olsun gəlif səni basmarliyajax. Ona Bəhməzov deyərlər! Saman içində çöp görər!

Gəlməqarı. Eləmi görür, eləmi görür, eləmi görür!
Dəli Firiq. Bə mən nə qayırem? Gedem yol qırağına, anamın qucağına girem, məməsini əmem! Süd əmən çağanı tutarmı Bəhməzov?
Notarius. Çağa nədi, ayə? Çağa nədi? Ananın südlə dolu məməsini də bıçaqla kəsif itlərə atajax!

Gəlməqarı. Eləmi atajax, eləmi atajax, eləmi!
Dəli Firiq. Mən başıbatmış nağayrım?
Kəlləmanqoy. Kəs, son qoy Mamoyun yuxusuna! Qurtar bizim hamımızı!

Feldşer Kamal. Xilaskarımız ol, bizim xilaskar!
Gəlməqarı. Eləmi xilaskardı, eləmi xilaskardı, eləmi!
Notarius. İrəli, a Qaçax Firiq!
Qaraqaytan. Ayə, Bəhməzovun maşınları Ağstafanı keçdilər!

Uzaqdan at kişnəyir.

Kəlləmanqoy. Eşitdinmi? Boz üryəndi, səni haylayır!
Dəli Firiq. Doğrudanmı? Getdim!

Dəli Firiq qaya parçasını götürüb Mamoyun başı üstünə qaldırır.
İşıqlar sönmə kimi tütək səs eşidilir. Əsgər gəlir.
Təkərin üstündə hacileylək yuvast. İçində leylok dayanıb, bir ayağı üstündə.

Əsgər. Ohoy! Ohoy! Canım-gözüm Qaraqaytan, sazım-sözüm Qaraqaytan! Eşiyə çıxsana, əsgər bəyə baxsana! A mənim qaramaralım!

Qaraqaytan eşiyə çıxır.

Qaraqaytan. Salam-məleyküm, əsgər namızadıam.
Əsgər. Əleykəs-salam gələcək balalarımızın məsum anası!
Qaraqaytan. Cəbhədə vəziyyət hənəcridi? Atəşkəs davam edermi?

Əsgər. Eləmi davam eder! Qara qoçun qaşqasında ağ xal olan başı neyə oldu?

Qaraqaytan. Kəlləmanqoy dayı apardı. Xaş bişirtdirif, yeyif. Əsgər. Bə bu nədi?

Qaraqaytan. Kuş! Hacileylək.

Əsgər. Bə niyə qımıldanmer? Olmuya pampaxlıyif?

Qaraqaytan. Yox, ə, qardondandı. İrəssam Nazim kəsif qouf oriya. Bəzi xalxlarda deyərler kin, leyələk öyə uşax gətirer.

Əsgər. Özüm ölmüşəmmi, az? Kuş nə poxdu?

Qaraqaytan. Ayıfıdı, ə, utandırma məni... Qızardımmı?

Əsgər. Bir qınnax qızardın. O yaxşıdı.. Dayın Mamoyu Dəli Firiqmi öldürdü?

Qaraqaytan. Hə, daş atdı dayımın başına. Bisütün qəyasından qalan bu parçanı. Tutuf apardılar Bakıya. Dəlixanaya...

Əsgər. Gören fağır nə qayırer orda?

Qaraqaytan. Nə qayırajax başibatmış? Yol qırağında anasını əmer, qucaxda oxşana-oxşana. Dədəsi də ot biçər yol qırağından... Əsgər!

Əsgər. Can!

Qaraqaytan. Sizin hərbi hissə duran yerdə çinar ağacı varmı?

Əsgər. Az, orda çinar nə gəzer? Çöl, düz yeridi, qotur yulğun da yoxdu. Niyə soruşorsan?

Qaraqaytan. Elə belə. Çoxmu yornuxsan? Əyaxlarını yüyümmü?

Əsgər. Gətir, yü. Bir az da dincəlem, gedem. Axşama hissədə olmalıyam. Kamandirə söz vermişəm. Aldada bilmərəm onu. Gələn ay qurtarər əsgərliyəm. Toyumuzu çaldırarız. Bizim kamandir də tamada olar. Yaxşı adamdı yaman. Bizə öz balası təkin baxer. Sağ olsun.

Qaraqaytan. Kimdi ki, Allah canını salamat eləsin?

Əsgər. Polkovnik Bəhməzov.

Qaraqaytan. Vərem su gətirəm. Əyaxlarını soyun, rahlan...

Qaraqaytan içəri keçir. Əsgər ayaqqabılarını çıxarıb gəmoşir. Gözünə Mamoy kişinin beşiyi dəyir. Onun içinə uzanır. O an da şirin yuxuya gedir. Qaraqaytan su gətirir. Onu yero qoyub yuxuya getmiş əsgərə yaxınlaşır. Oturub, onu yırğalamağa başlayır. Beşiyin cırlısı ələmi bürüyür...

RÜSTƏM İBRAHİMBƏYOV

(1939)

İbrahimbəyov Rüstəm Məmmədibrahim oğlu – nasir, dramaturq, ssenarist, kino və teatr rejissoru. Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Orta məktəbi, Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunun istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması fakültəsini (1962), SSRİ EA Kibernetika İnstitutunun aspiranturasını (1966), Moskva Ali ssenari kurslarını (1967) və Ali rejissorluq kurslarını (1974) bitirmişdir. Azərbaycan EA Hesablama Mərkəzində mühəndis (1963), Azərbaycan EA Kibernetika İnstitutunda kiçik elmi işçi (1967) işləmişdir.

İlk hekayələri "Mürəbbəsiz çörək" mətbuatda dərc olunmuş (1962), kino-ssenariləri əsasında "Azərbaycanfilm"də "Bir cənub şəhərində" (1969), "Səhranın bayaz günəşi" (1969, V.Yevojla birgə), "Qum üzərində ev" filmlərinə görə Ümumxalq Lenin komsomolu mükafatına (1968), "Ad günü" və "İstintaq" filmlərinə görə respublika Dövlət mükafatına (1980), SSRİ Dövlət mükafatına (1981), "Günəşdən usanmışlar" filminə görə Qran-PRİ və "Oskar" mükafatlarına layiq görülmüşdür (1995). "Toxunma", "Yağışlı qapı arxasında" (1972), "Şirə bənzər" (1974), "Kaliforniyada dəfn" (1982) pyesləri Bakıda və dünyanın bir çox ölkələrində səhnəyə qoyulmuşdur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1969), Əməkdar incəsənət xadimi, Ümumittifaq komsomolu mükafatı laureatı (1982), Azərbaycan Dövlət Mükafatı (1980), SSRİ Dövlət mükafatı laureatı (1981), SSRİ Xalq deputatı (1989), respublikanın Dövlət mükafatı laureatı (1994-1996).

Azərbaycan Kinematografçılar İttifaqı idarə heyətinin katibi (1967-1981), birinci katibi işləmişdir. Hazırda orada MDB və Baltika ölkələri Kinematografçılar İttifaqları Konfederasiyasının sədridir.

ŞİRƏBƏNZƏR

Üç pərdəli melodram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Murad	— elmi işçi, 32 yaşında
Rəna	— akrobat “kauçuk”, 23 yaşında
Ramiz	— onun öri, qılıncoynatma üzrə moşqçı, 31 yaşında
Solmaz	— Muradın arvadı, 32 yaşında
Lyalya	— Ramizin “tanişi”, 19 yaşında
Yekəpər	— santexnik, 35 yaşında
Rəfiq	— Muradın iş yoldaşı, 32 yaşında

BİRİNCİ EPİZOD

SEVGİ

Cılalanmış şkaflar, iki çarpayı, kreslolar, divan və jurnal masası olan ikiotaqlı mənzil. Divan və kresloların üzərinə qəzet salınmışdır; masanın üzərinə qalaqlanmış şeylərin üstü də kağızla örtülüb; pərdələr çökilib, televizor döşəmənin üstündədir, çilpaq divardan yeganə həzək əşyası olan Afrika maskası, onun altından çarpaz şəkildə iki qılınc asılıb. Səs-küy və açılan qapı səsi eşidilir. Əvvəlcə Rəna, arxasınca Murad daxil olur, Muradın əlində çamadan və çanta. Rənanın əlində isə dibçəkəldə gül var.

Rəna. Keç, keç... Qorxma... Güllü hələlik bura qoyuram... (*Dib-çəyi jurnal masasının üzərinə qoyur, otağın ortasında dayanmış Muradın yanından keçib pərdələri qaldırır.*) Qəzetləri kreslodan götür, otur. Yəqin yorulmuşan...

Murad (*kresloya baxaraq*). Yox. Sağ ol... Elə stulda oturaram. (*Oturur.*)

Rəna. Yaxalanmaq necə, istəmirsən?

Murad. Yox... Sağ ol. Mən... Yaxşı deyil...

Rəna. Heç nə olmaz? Burda məndən başqa heç kəs yoxdu. Məndənsə utanıb-çəkinməyə dəyməz. (*Güllür.*) Tamam su içindənsən.

Murad (*üst-başına baxır*). Eybi yoxdu... Çox sağ ol!

Rəna. Bəlkə, doğrudan da, düş qəbul eləyəsən?

Murad. Yox, yox... Sağ ol... Sənə mane olmuram ki?

Rəna. Niyə mane olmalısan axı? Yaxşı, desəydim mane olursan, hara gedəcəkdin ki?

Murad. Bilmirəm. Yəqin ki, evin həndəvərində bir az fırlanıb, yenə qayıdardım bura.

Rəna. Sən çox gülməlisən... çox da dəymə-düşərsən.

Ona yaxınlaşır, öyilib əvvəlcə bir, sonra o biri yanağından öpür. Sonra dizi üstə oturur. Murad onun başını köksünə sıxır. Bir xeyli beləcə, hərəkətsiz və lal-dinməz, bir-birinə möhkəm sarılaraq otururlar.

Murad. Axı sən məni yaxşı tanıyırsan.

Rəna. Sən ən ağıllı, ən alicənab adamsan... Səninlə yaxşıca gözdik. Çoxdandı belə şey olmamışdı. Ancaq uşaqlıqda, məktəbdə oxuyanda... Necə də gözəl danışırıdın — hamıdan, hər şeydən... Amma mən bacarmıram... O qədər şeylər var — duyuram, anlayıram, ancaq dilimə gətirə bilmirəm. Nə yaxşı oldu ki, Rəfiqgillə gəldin. Axı gəlməyə də bilərdin, düzdü?

Murad. Düzdü... Amma yox... Necə dəfə mənə zəng eləmişdilər.

Rəna. Bilmirəm, nəyə görəsə, səni yaman gözləyirdilər.

Murad (*ciddi*). Gəlməyə bilməzdim — qismət beləymiş.

Rəna. Sən tələyə inanırsan?

Murad. Əvvəllər inanmırdım.

Rəna. Ancaq mən çox inanıram... yoxsa çoxdan məhv olmuşdum.

Murad. İşinə, sənətinə görə deyirsən?

Rəna. Hə.

Murad. Sən ki aktrisasən?

Rəna. Mən “kauçukam”. Bilirsen, bu nə deməkdir?

Murad. Yox.

Rəna. Göstərərdim, amma səni qorxutmaq istəmirəm: belə yaxın məsafədən çox dəhşətli görünür. Elə ki, proyektorların işıqlandırdığı stolun üstündə dayanıb öyilib-dikəlirəm, düyün-düyün oluram — elə bil bədənimdə sümük deyilən şey yoxdu — onda deyilənə görə zalda oturanlara çox güclü təsir edir. Yəni heç vaxt görməmişən?

Murad. Yox. Sən sirkdə çıxış eləyirsən?

Rəna. İndi estradadayam. Bir sözlə, estrada artistiyəm.

Murad. Hə, belə de... Ona görə müxtəlif şəhərlərdə yaşamısan?
Rəna (*gülür*). Hə... Çay içirsən? İsti olanda çay içməyi mənə
Özbəkistanda öyrədiblər.

Murad. Özbəkistanda da yaşamısan?
Rəna. Hər yerdə yaşamışam... Özbəkistanda, Gürcüstanda, Mos-
kvada... hər yerdə bir az.

Murad. Mənsə təkcə Bakıda yaşamışam.
Rəna (*Muradı öpüb ayağa qalxır*). İndi çay hazırlayırıq. Kon-
fet tapsayıd, yaxşı olardı. (*Şkafda eşələnir*.) Ola bilməz ki, bu evdə
konfet olmasın – heç olmasa, bircə qutu... mütləq olmalıdı. Mən ki
bilirəm, burda qonaqlar üçün həmişə ehtiyat var. Bu evin qonaqları
konfetbazdırlar. (*Demək olar ki, oxuyur*) Hə, hə, elədi. Budur, bax!
(*Şkafdan iki qutu konfet çıxarır*.) Nə demişdim sənə!

Murad. Bağışla... məgər bura... sənin mənzilin deyil?
Rəna. Yox. Düz bir ildir, burda yaşamıram... bura mənim keç-
miş mənzilimdir. Konfet ye. Təzədirlər, bu evdə konfet xarab olmur.

Murad (*ehtiyatla*). Bəs burda kim yaşayır?
Rəna (*şən-şən*). Keçmiş ərim... Yaşayırdı... İki gün qabaq ona
demişəm ki, “bilirsən, əzizim, ev-ev gəzib-dolaşmaqdan bezmişəm.
Bir ildə mən əziyyət çəkirəm, bir az da sən çək”. Beləcə, ondan açarı
aldım. Onunçun nə fərqi, onsuz da anasığıldə qalır. Bura ona əylən-
mək üçün lazımdı... (*Şən-şən*.) Biz də onun konfetlərinin axırına
çıxarıq. Götür...

Murad. Çox sağ ol.
Rəna. İş-gücündən danış. Dünən bu barədə elə maraqla danı-
şdırdın ki... İndi öz işini ürəkdən sevən adamlar az-az tapılır.

Murad. Sən necə?
Rəna. Mən? Mənim işim başqadı... Mən, sadəcə olaraq, onsuz
yaşaya bilmərəm – lap narkomanlar kimi... Sən heç narkotikanın
dadına baxmısan?

Murad (*təəccüblə*). Yox... heç vaxt.
Rəna. Mən də... Yəqin mənə heç olmaz da... Özümü yaxşı tanı-
yıram, öyrəşəm, axırı pis qurtaracaq. Hətta cərrahiyyə əməliyyat-
larını da narkozsuz elətdirmişəm.

Murad. Hansı cərrahiyyə əməliyyatları?
Rəna (*şən-şən*). Hər cür... Məni bir neçə kərə kəsib-doğrayıblar:
kor bağırsaq, cürbəcür sınıqlar... Neçə dəfə yıxılmışam axı...

Mətbəxə keçir. Murad dalğın-dalğın konfetin birini ağzına qoyur,
sonra divardan asılmış maskaya və qılınclara yaxınlaşaraq maraqla
tamaşa edir. Birdən qapının zəngi çalınır. Murad diksinir və yerində
donub qalır. Rəna olanda çaydan otağa daxil olur.

Murad (*pozasını dəyişmədən pıçıltıyla*). Kimdi?

Rəna (*halını pozmadan*). Yəqin, odur.

Murad. Kim?

Rəna. Ərim... otur. Qapını açmayacam.

Murad. Onda açar yoxdu?

Rəna. Olmağına var, amma içəridən cəftəni vuranda bayırdan
açmaq olmur.

Qapı zəngi bir neçə dəfə təkrar çalınır. Murad yenə diksinir, yerində
qurcalanmağa başlayır. Rəna stəkanlara çay süzür. Dinşəyir.

Rəna. Deyəsən, tək deyil. Yanında bir arvad da var.

Murad. Nə arvad?

Rəna. Arvad da... (*Qapının kilidinə salınmış açar səsi eşidib
susur*.) Qapını açmaq istəyir.

Murad. Birdən açdı?!

Rəna (*tərəddüdlə*). İnanmıram. Qapının cəftəsi var... Yox, deyə-
sən, açır... (*Murada baxır*.) Yaxşı olar, gizlənməsən. Ondan nə desən
gözləmək olar.

Murad. Axı o özü də tək deyil... Bəs harda?

Açar kilidin içində qəzəblə o tərəf-bu tərəfə fırlanır.

Rəna. Gedək. (*Muradın stəkanını götürüb qonşu otağa keçir*.)
Otur burda, çayını iç, amma astaca... Bəlkə heç açə bilmədi.

Murad. Onsuz da başa düşür ki, sən evdəsən. Qapı açılmırsa,
demək, içəridən bağlıdı.

Rəna. Cəhənnəmə ki... Əsas odur ki, açə bilməsin...

Özünü itirmiş Murad burada qoyub gedir. O biri otaqda kresloya oturub
qıçını qıçının üstünə asır və çay içməyə başlayır. Kiliddən qoribo partılı-
sosi çıxır və dərhal əsəbiləşmiş kişi səsi eşidilir: “Bilirəm, evdədir, mən bu
hoşqalari yaxşı bilirəm!” Otağa Ramiz, ardınca Lyalya girir.

R a m i z. Hə...belə də bilirdim! (*Rənaya.*) Qapını niyə açmırsan?
R ə n a. Bəs sən xəbərsiz-ötərsiz hara soxulursan? Sən tək yaşayanda mən heç gəlirdim buraya?

R a m i z. Necə yəni xəbərsiz-ötərsiz? Bura mənim evimdi. Haçan istəyirəm, onda da gəlirəm. Otur, Lyalya!

R ə n a. Biz sənənin şərt kəsmişik axı...

R a m i z. Nə bərdə?

R ə n a. Sən özün razılaşdın ki, evi dəyişənə qədər mən burda tək qalım.

R a m i z. Bəlkə evi dəyişməyimiz bir neçə il çəkdi?

R ə n a. Sən burda düz bir il tək yaşamısan. İmkan ver, mən də yaşayım.

R a m i z. Mənə öz həyatımı qurmalıyam. (*Nümayişkarənə şəkildə Lyalyaya işarə edir.*)

L y a l y a. Başa düşün, biz gözləyə bilmərik.

R ə n a. Başa düşürəm. Biz ailə məsələlərimizi ayırd etdiyimiz müddətdə bəlkə siz ağzınızı yumasınız?

L y a l y a (*istehzayla donquldandır*). Sizin ailəniz yoxdu.

R ə n a. Düzdü. (*Sakitcə ərinə.*) Doğrudanmı, oyunbazlıq etməmək mümkün deyildi? Deyərdin ki, fikrindən dönmüsən, mən də açarı qaytarardım.

R a m i z (*narahat olur*). Yox, yox, buyur, qal. Biz elə-belə gəldik.

R ə n a. Mən axı tək olmaya da bilərdim. Bir şey eləyəndə görək əvvəlcə düşünəson.

L y a l y a. Biz Ramizlə evlənmək istəyirik, ona görə də mənzil məsələsini tezliklə həll etməliyik.

R ə n a (*bir müddət Lyalyanı süzür*). Əzizim, bəlkə bunu mənsiz edəsiniz? Özgələrinin işinə qarışmağı heç xoşlamıram.

L y a l y a (*həyəcanla*). Biz evin dəyişdirilməsini gözləyə bilmərik. Bəs o vaxtadan harda yaşayaq?

R ə n a (*halını pozmadan*). Bəs mən bir il harda yaşamışam?

L y a l y a. Siz təksiniz... sizə asandır.

R ə n a (*Ramizə*). Yaxşı, deyin görək, məndən nə istəyirsiniz?

R a m i z. Heç nə istəmirik. Amma bir halda ki, ayrılıraq...

R ə n a. Ayrılmışıq.

R a m i z (*əsbəlləşməyə başlayır*). Nədənso, baltanı kökündən vurmaq fikrinə düşmüşən. Məhkəmə, mənə, olmayıb hələ. Əgər çox istəyirsənsə, yaxşı, qoy belə olsun – ayrılmışıq! Məhkəmə nə

qədər tez olsa, bir o qədər yaxşıdır. Doğrudan da, bu işi birdəfəlik qurtarmaq lazımdır! Amma elə fikirləşmə ki, ayrılmaq üçün təkcə sənəin səbəblərin var – mən özüm də buna sevinirəm. (*Rənənin reaksiyasını izləyir.*)

R ə n a (*hələ də təmkinini pozmadan*). Mən heç nə fikirləşmirəm.

R a m i z (*Rənənin təmkinini onu cənabına mindirir, çünki bu evə bir məqsədlə – ondan ayrılmaq istədiyi üçün Rənadan hayıf almağa gəlmişdi.*) Sənəin fikirləşib-fikirləşməməyən mənim vəcimə deyil.

R ə n a. Demək, belə?

R a m i z (*özünü saxlayır*). Di yaxşı... Bir sözlə, biz bir-birimizi sevirik və çox gözləyə bilmərik. Nəso bir şey düşünüb tapmalıyıq.

R ə n a. Açarı ikicə gün qabaq verməsən mənə, amma özün bir il sərəsər gecə-gündüz kef çəkməsən burda. Sənəin anangildə qalmaq imkanın var, mənimso yaşamağa yerim yoxdu. İndi də eşqə düşmüşsən! Evi dəyişdirməyimizi gözləmək istəmirsən və istəyirsən ki, sizinçün mənzili boşaldım. Səni düz başa düşürəm?.. Yaxşı, axşam açarı verərəm anangilə.

R a m i z (*acıqlı*). Mən heç nə istəmirəm. Bu mənzil mənimdir.

L y a l y a. Bu, onun mənzilidir.

R ə n a (*ərinə*). Bura bax, öz gözələcənə de, dilini bir az dinc saxlasın?

L y a l y a (*qəflədən qışqırmağa başlayır*). Mən niyə danışmama-lıyam? Buna bax! Sən mənim ağzımı bağlaya bilməzsən. Mən harda nə dediyimi yaxşı bilirəm.

R ə n a (*təmkini qoruyur*). Şübhə eləmirəm.

R a m i z (*üzünü turşudur*). Dalışmayın.

L y a l y a. Görmürsən, mənim ağzımı yummaq istəyir?

R ə n a (*ərinə*). Məndən daha nə tələb olunur? Mənə, bütün məsələlər həll olundu.

R a m i z. Heç olmasa, evi yığışdıraydın.

R ə n a. Mən bu gün köçmüşəm.

L y a l y a (*otağa göz gəzdirir*). Bun nə tör-töküntüdür? Heç tozunu da almayıb.

Ramiz ayağa qalxıb qonşu otağın qapısına yaxınlaşır.

Murad çay dolu stəkan əlində divara sıxılır.

R a m i z (*Rənaya*). Qapının zəngi çalınanda açmaq lazımdı, ay kəndçi. Az qala qıfılı sındıracaqdım. Kənci ki kəndçi.

Rəna. Hə, daha nə sözün var?

Ramiz (*qapıdan aralanaraq*). Deyərdim, amma yaxşı deyil. (*Lyalyaya işarə edir.*)

Lyalya. Dalaşma, Ramiz, xahiş edirəm. Bu... Bundan ötrü əsəb-lərini korlamağa dəyməz.

Ramiz (*kobudcasına*). Sən səsinə kəs!.. (*Rənaya.*) Sənə çox şey deyərdim, amma tərsin, axmağın birisən, onsuz da başa düşməyə-cəksən... (*Rənaya baxaraq otaqda var-gəl edir. Çox istəyir ki, o da nəşə desin. Ancaq Rəna susur.*) Bəzi şeyləri yadına salardım ki, indi özünü belə dartmayasan. (*Yamsılayır.*) Mənzil buna lazım deyil, danışmaq istəmir, təki onu rahat buraxaq, nəcib xanım olub mənim-çün, amma bir yadına sal – qabağımda dizin-dizin sürünürdün, yal-varırdın... (*Rənanın qəzəbdən donmuş üzünə baxır.*) Yaxşı. Tüpürüm bu mənzilə də, sənə də. Amma bir də gözümə görünmə, yoxsa özümə cavabdeh deyiləm... (*Lyalyaya*) Gedək burdan...

Qarşısındakı stulu təpəyilə itələyərək otaqdan çıxır. Lyalya onun ardınca gedir. Qapı çırpılır. Murad səksənir, çayla dolu stəkani tumbanın üzərinə qoyur. Rəna bir müddət hərəkətsiz qaldıqdan sonra yataq otağına keçir.

Rəna (*gülümsəməyə çalışaraq*). Hə, özünü burda necə hiss edirsən?

Murad (*qalxır*). Sağ ol, pis deyil.

Rəna. Çayını içdin?

Murad. Yox.

Rəna. Yaxşı, gedək.

Yemək otağına keçirlər. Murad onun ardınca gedir. Susurlar.

Rəna (*qımsır*). Niyə dinmirsən? İyrəncdir eləmi?

Murad. Sən məni bağışla, amma doğrudan da dəhşətdir. Ərini deyirəm.

Rəna. Niyə üzr istəyirsən? Bunu mən özüm də bilirəm. Hələ yaxşı oldu ki, belə qurtardı.

Murad. Daha nə olasıydı ki?

Rəna. Nə desən... əgər səni görseydi...

Murad. İnandırım səni, elə əsəbiləşmişdim ki, özüm çıxacaqdım. Qorxdum ki, səni pis vəziyyətdə qoyum, yalanın üstü açıla.

Rəna. Elə şeydən narahat deyildim. Mən sənə görə qorxurdum. Səni döyə bilərdi.

Murad (*incik halda*). Əlbəttə, mən idmançı deyiləm, amma elə bilmə ki, məni döymək elə asandır.

Rəna. Bağışla, sən allah... Amma o, idmançıdır. Bunları görürsən? (*Qılıncları göstərir.*) Düzdü, çoxdanın söhbətidi, ancaq o indi də formadadır.

Murad (*qılınclara baxır*). Elə görkəminə baxanda bilinir ki, ancaq əzəlləri işləyir – intellekti hələ rüşeym halındadır.

Rəna. Səninlə razıyam, amma hər ehtimala qarşı yadına salmaq istəyirəm ki, mən də çörəyimi əzəllərləmlə qazanıram.

Murad. Bağışla...

Rəna. Üzrxahlıq lazım deyil... (*Qəflətlən.*) Burda baş verənlərdən sonra, yəqin ki, hər şey sənə iyrənc görünür. Ancaq belə olacağı ağlıma da gəlməzdi.

Murad (*onun ardınca gedir*). Nə danışırısan, Rəna! Sən məni bağışla, yəqin nəşə yersiz şeylər danışdım. İnan, bütün bunlar mənə iyrənc görünmür... Mən ancaq sənə görə narahatam... (*Onun çiynlərindən tutur.*)

Rəna (*ona tərəf dönmür*). Səni bura gətirdiyimə görə elə peşmanam ki... Bunu heç vaxt özümə bağışlamayacam.

Murad. Rəna... əzizim... elə demə. O onsuz da heç nəyi korlaya bilmədi.

Rəna. Bu bizə belə gəlir.

Murad. Yox, yox... Mən dəqiq bilirəm... İnan mənə...

Rəna (*qəmli-qəmli gülümsünür*). İnanıram... Yenə çay istəyirsən?

Murad (*o da gülümsünür*). Çox istəyirəm.

Rəna mətbəxə keçir, olındə çaydan geri qayıdıb Murada çay süzür.

Bu adamla çoxdan evlənmişiz?

Rəna. Ramizlə? Üç ildir. (*Muradın təəccüblü baxışlarını tutur.*) Mən ona qədər də ər də olmuşam... Görürsən, zəngin təcrübəm var. Bəs sən?

Murad. Mən – bircə dəfə.

Rəna. Uşaqlar necə, var?

Murad. Hə. Oğlum var.

Rəna. Böyükdür?

Murad. Yeddi yaşı təzəcə tamam olub.

Rəna. Səndə şəkli var?

Murad. Bu saat... (*Tələsik ciblərini eşəlayir, qeyd dəftərçəsini çıxarır açır.*) Budur.

Rəna (*uzun-uzadı şəklə baxır*). Burda neçə yaşındadı?

Murad. Üç yaşında.

Rəna. Yaxşı oğlandı... Sənə çox oxşayır. (*Murada baxıb şəkillə müqayisə edir.*) Bu il məktəbə getdi?

Murad. Hə.

Rəna. Yəqin çox sevinirsən. (*Qeyd dəftərçəsini qaytarır.*)

Murad. Hə.

Rəna. Çoxdan evlisen?

Murad. On ildir. Mən çoxdan evlənmişəm.

Rəna. Mənim birinci ərimin 18 yaşı vardı.

Murad. Bəs sənin?

Rəna. Mənim ondan da az. Estrada kurslarında bir yerdə oxuyurduq. Necə də böyük sevgiydi! Bir-birimizdən yarım saatdan çox ayrı qala bilmirdik: bir yerdə yeyib-içir, bir yerdə çıxış edirdik – “Qu quşu və ovçu” akrobatik etüdünü bir yerdə oynayırdıq. Qəşəng oğlan idi... Xasiyyəti də yaxşıydı.

Murad. Bəs sonra? Niyə ayrıldız?

Rəna (*gülməyəyərk*). Atdı məni. Başqasını sevdi. Rəfiqəmi... Sonra üzr istədi.

Murad. Bəs sən?

Rəna. Bağışladım. Neyləyəcəkdim ki? Toy günü az qala özümü öldürəcəkdim, güclə xilas elədim. İndi iki uşaqları var. Bir yerdə çıxış edirlər. Etüd elə həminkidir – “Qu quşu və ovçu”. Mən isə “kauçuk” oldum.

Murad. Bağışla, bəs sonra necə oldu ki sən...

Rəna. Ramizə ərə getdim?

Murad. Hə.

Rəna. Buna peşman deyiləm, sonradan nə oldu, necə oldu fərqi yoxdur... Ondən ayrıldıqdan sonra məni cürbəcür qarabasmalar bürüdü, tonhaliqdan qorxur, tək küçəyə çıxma bilmirdim, demək olar ki, işləyə də bilmirdim. Düşündüm ki, qurtardı, zayım çıxdı, daha məndən adam olmaz. Həkimlər dedi ki, rahatlıq lazımdır, qohumlarıma yanına getdim. Ramizə də orda rast göldüm. O öz komandası ilə yarışa gəlmişdi, qadınlardan ibarət komandanın məşqçisi idi... Məni görən gündən öl çökmədi, fərfira kimi başıma dolandı. Belə

şeyləri yaxşı bacarır. Geri qayıdandan sonra da hər beş-altı gündən bir Bakıdan təyyarə ilə uçub yanıma gəlirdi... Bir sözlə, ilk təəssürat səni aldatmasın, o qədər də pis adam deyil. Bir də ki, indiki kişilərdə çatışmayan bir şey var onda – güc. Yox, fiziki güc yox, özünə güvənmək, inam gücü. Onunla yanaşı özünü dağa arxalanmış kimi sanırsan – çünki heç nədən qorxmur. Qoçaq adamdır. İndi, insanların belə qorxaq, ehtiyatlı olduğu bu zamanədə belə şeylər sadəcə çatmır – lap hava kimi... Təzə-təzə hər şey gözəl idi, sonra mənə xəyanət eləməyə başladı, dəhşətli dərəcədə qısqanırdım, diz çöküb yalvarırdım. Neçə dəfə üz döndərüb getdim, yenə qayıtdım. Onsuz dura bilmirdim. Sonra elə bir məqam gəlib yetişdi ki, sanki nəşə dartılıb-dartılıb son həddinə çatdı və birdən-birə qırıldı. Başa düşdüm ki, artıq bu – sondur, daha onunla yaşaya bilmərəm, mümkün deyil və bu, nə ona, nə də mənə lazımdır. İcimdə hər şey yanib külə döndü.

Murad. Sən danışdıqca, öz-özümə fikirləşirəm ki, bunların heç biri mənim başıma gələnlərə bənzəmir.

Rəna. Allaha şükür ki, bənzəmir. Mənim başım xarəbdir, ona görə də başıma belə işlər gəlir... Yox, mən ümumiyyətlə, istəmirəm ki...

Murad. Bilirsən, sənənlə tamam başqa cür adam oluram – həmişə olduğum kimi yox... Özüm də məəttəl qalırım. Ömrümdə dalaşmamışam, amma doğrudan da, ərin sənənlə elə danışanda otaqdan çıxmaq, onu susdurmaq istəyirdim. Lap məni vuraydı... Birçə ondan qorxurdum ki, sənənlə barəndə pis fikirləşərlər...

Rəna. Mənim barəndə onların nə fikirləşəcəkləri heç vəcimə də deyil.

Murad. Belə bilsəydim, otaqdan mütləq çıxardım. (*Qəfil və uzun-uzadı çalınan qapı zəngi onu susdurur.*)

Rəna (*ayağa qalxır*). Yenə odur.

Murad (*çaşır*). Yaxşı oldu. Qoy gəlsin... Sənənlə rəftarı barədə ürəyimdən nə keçir, hamısını üzünə deyəcəyəm.

Rəna. Nə mənası var? İstəmirəm, mənə görə sənənlə başından birçə tük əskik olsun.

Zəng səsi susmaq bilmir.

Murad. Rəna, bütün ömrüm boyu ağlla, düşünüb-daşmıb hərəkət eləmişəm, daha doğrusu, belə alınıb...

Rəna. Keç ora, xahiş edirəm. İndicə qapını açar, sonra gec olar.
Murad (*ayağa qalxır, Rənadanı özünə ürək-dirək verir*). Əgər
indi gizlənsəm, mən... mən öz gözüməndən düşəcəyəm... Qorxuya əyil-
mək lazım deyil... xahiş edirəm.

Zəng növbəti dəfə çalınanda kərimmiş halda Rənaya baxır,
sözlərlə deyə bilmədiyini baxışlarıyla ifadə etmək istəyir.
Məhz bu baxışlar Rənaya qərar qəbul etməkdə kömək edir –
o, qapıya doğru gedir.

Ədalət bizim tərəfimizdədi!

Rəna. İndi yoxlayırıq. (*Qapını açır*.)

Otağa görünüşündən modoni olmadığı bölli olan
Yekəpər bir adam girir.

Yekəpər (*otağa göz gəzdirərək*). Hani o?

Rəna (*sakitcə*). Kim?

Yekəpər onu kənara itələyib yataq otağına hücum çəkir.
Rəna özünü güclə yıxılmaqdan saxlayır. Murad ona kömək
etməyə cəhd edir. Yekəpər yataq otağında kimsənin olmadığını
görüb yırğalana-yırğalana onların üzünə gəlir.

Murad. Siz kimsiz? Nə istəyirsiniz?

Yekəpər. Kim olduğumu indi sənə göstərərəm! Harda gizlə-
niblər? (*Muradın köynəyinin yaxasından yapışır*.) Dəqiq bilərəm ki,
burdadırlar.

Rəna (*sakitcə*). Dayan görüm, burax onu. Özün də bağırma. Bur-
daydılar, amma getdilər.

Murad. İndicə çıxdılar.

Yekəpər şübhəylə onlara baxır, könülsüz Muradın yaxasını buraxır.

Yekəpər. Hara getdilər?

Rəna. Mən nə bilim.

Yekəpər. Bəs sən kimsən, arvadısan?

Rəna. Keçmiş.

Yekəpər. Alçağın yekəsidir – əgər bilmək istəsən... Mənim
əlimdən heç yərə qaça bilməyəcək. Yerini altından da olsa, tapaca-
ğam onu. Elə belə də deyəsən.

Rəna. Yaxşı. Deyərəm – əgər görsəm...

Yekəpər. Yəqin elə bilir, çempion olubsa, özgə arvadlarını da
qamarlaya bilər. O ki yelbeyin, səfəh qızcağıdır. Cəmişi on doqquz
yaşı var...

Rəna. Kimi deyirsən?

Yekəpər. Kükəddə-bacada dolaşanlardan deyil. Evdən işə, işdən
də evə. Kişiləri demirəm, qadınlarla danışanda da utanıb-çəkiniydi...
abırlı, həyalı...

Rəna. Sənin nəyin idi?

Yekəpər. Halalca arvadım.

Rəna. Aydınır. Çoxdan axtarırsan onu?

Yekəpər. Bir həftədir... Öz canımçün, onu tuta bilsəm, sağ-
salamat buraxan deyiləm. Elə-beləcə də çatdır...

Rəna. Bəs arvadına nə çatdırırm?

Yekəpər. Dənən evə qayıtsın... Nə qədər ki, gec deyil...

Rəna. Deyirsən, hələ gec deyil?

Yekəpər. Bütün günahlar sənin ərindədi... O, uşaq kimidir,
avam, sakit, abırlı, quzu kimi lal-dinməz... Sənin alçağındır onu tov-
layıb yoldan çıxardan...

Murad (*qəfildən əsəbiləşir*). Hə, indi özünüz gördünüz ki, yoxdular
burda, daha çıxın gedin.

Yekəpər (*təəccüblənərək*). Sən kimsən axı?

Murad. Danışığını bil, özün də çıx get burdan. Sənin arvadın
burda yoxdur, odur ki, çıxır-bağırma.

Yekəpər (*Rənaya*). Bu kimdir?

Rəna (*şən-şən*). Dostumdur, mənə həmişə müdafiə edir.

Yekəpər. Niyə özündən çıxıb?

Rəna. Tanımadığı adamlar ona "sən" deyəndə xoşuna gəlmir.

Yekəpər. Mən onunla heç danışmaq da istəmirəm... Ancaq sən
öz alçağına çatdır ki, tutsam onu, axırətə kimi yaddan çıxarmayacaq
məni. Belə də de. (*Qapıya doğru gedir; birdən dayanır, dönüb Murada
baxır*.) Bəxtin gətirdi ki, səni tanıdım. (*Gedir*.)

Murad. Qərübə tipdir.

Rəna (*gülür*). Adamın yazığı gəlir, incidiblər onu... Güman elə-
məzdəm ki, özündən belə tez çıxarsan...

Murad. Yadımdadır, bu tip gələndə qədər nədən danışırıd?

Rəna. Yadımdadır.

Murad. İstəyirəm, yenə bu söhbətə qayıdaq.

Murad. Rəna, təəssüf ki, özümdən danışmağa elə bir şey yoxdur. İnstitutu, aspiranturanı bitirdim, namizədliyi müdafiə elədim, səkkizinci sinifdən görüşdüyüm bir qızla evləndim. Oğlumu çox sevirəm – bax belə, vəssalam.

Rəna. Məgər bu, azdır?

Murad. Heç vaxt düşünməmişəm ki, bu azdır, ya çoxdur. Eləcə yaşamışam, işləmişəm... Hər gün... Hamı necə, mən də elə. Bilirsen, mən qadınları çox sevirəm. Bax, küçəylə gedirəm, yanımdan gözəl bir qadın keçib-gedir, onda hər dəfə qəlbimi əvəzsiz bir itkinin həsrəti, qərribə bir kədər hissi bürüyür – elə bilirəm, nəse qeyri-adı bir şey baş verməliydə, amma baş vermədi və həmişəlik itirildi... Hərdən elə olurdu ki, tanış evlərdə... yaxud işdə, qadınlarla yaxından üz-üzə, göz-gözü gələndə, hiss eləyirdim ki, onların maraqlı deyiləm... elə bil mənim varlığım ətrafdakılar üçün cəlbəddici cəryanlar buraxmağa qadir deyil... Əlbəttə ki, bir neçə qadının xoşuna gəlirdim, belə şey, yəqin ki, hər kəsin həyatında bir kərə ola bilər – amma onlara da biganə idim, bəlkə ona görə ki, onlar da məndən baş açıb bir şey dərk eləyə bilmirdilər, sadəcə olaraq, təsadüfdənmi, bekarçılıqdanmı... bilmirəm. Hətta ən məhrəm dəqiqələrimizdə də yad, özgə olaraq qalırdılar... Deyəsən, mən çox və dolaşq danışaram, amma, görürsən, heç səndən soruşmuram da ki, bu – sənə maraqlıdı, yoxsa yox; çünki əminəm: bu – sənə maraqlıdı, ona görə də bu barədə danışaram: həyatımda ilk dəfədir ki, qadınla, özü də bu qədər xoşuma gələn bir qadınla özümü belə arxayın sanıram, elə bil daxili bir məhrəmlik bağlayır bizi bir-birimizə... adama elə gəlir ki, sən başdan-ayağa mənim içimi görürsən və bu gördüklərin səni məndən uzaqlaşdırır... Düz deyirəm?

Rəna (*xeili susduqdan sonra*). Düz deyirsen. Doğrudan da, səni yaxşı başa düşürəm... və elə bir doğmalığ duyuram ki... elə bil mənim balamsan...

Murad. De görüm, sonda da belə şeylər olur? Bilirsen, hələ sənə rast gəlməmişdən öncə, hər səhər evdən çıxanda qərribə bir hiss məni bürüyürdü: sanki məhz bu gün, bu saat nəse baş verməlidir; baş verməli və bütün həyatımı alt-üst eləməlidir. Düzü, heç əməlli-başlı anlamırdım ki, nə baş verməlidir, necə baş verməlidir – birçə onu bilirdim ki, bütün bunların səbəbkarı qadın olacaqdı... Bax, neçə illər-

dir, bu intizar duyğusu məni tərk etməirdi. Hətta axır zamanlar qorxuya düşmüşdüm: birdən yox olar, qeybə çəkilər!

Susaraq bir xeyli Rənanın gözlərinə baxır. Sonra ayağa qalxır, ağır və təntənəli addımlarla ona yaxınlaşır, öylənərək öpür.
Rəna onu qucaqlayıb yanında oturur.

Ev kirləmək lazımdır. Sən burda qalmamalısan. Bilirsen, indi səni öpəndə qəti şəkildə anladım – daha səsiz yaşaya bilməyəcəyəm... Günü bu gün ev tapacam... Sənə birçə gündən artıq bu evdə qalmaq olmaz. Bu evlə daha bizi heç nə bağlamamalıdır. Sabah dalınca gələcəyəm və səni özümlə aparacağam. Bağışla, bu gün eləyə bilmirəm, ona görə ki... hələ öz qərarımı evdə bildirməliyəm.

Rəna. Səncə bunu mütləq etmək lazımdır?

Murad. Hə... Yalan demək istəmirəm... Sadəcə, bacarmıram.

Rəna (*bir müddət susduqdan sonra özündə güc taparaq*). Mən çox istərdim ki, bir yerdə yaşayaq, amma... mən səni elə-belə də sevə bilərəm. Mənə görə ailəni atmaq o qədər də vacib deyil... Hətta həftədə birçə dəfə görüşəsi olsaq belə, yəni özümü xoşbəxt sanacağam.

Murad. Mənsə yox... Səninlə ayrı yaşamağı, həftədə birçə kərə – bir neçə saatlıq qaçaraq görüşməyi mən bacarmıram. Hər addımda yalan demək, sudan quru çıxmaq, ört-basdır etmək ölimdən gəlməz. Özümü yaxşı tanıyıram, Rəna, inan mənə.

Rəna. İnanıram... tanıyıram səni... çox yaxşı tanıyıram. Sən çox yaxşı adamsan... çox xeyirxahsan... necib adamsan.

Murad (*onun gözlərindən öpür*). Sən xoşbəxt olmalısan. Sən buna layıqsən.

Rəna. Mən indi də xoşbəxtəm.

Murad. Mənsə həyatımda ilk dəfədir ki, xoşbəxtliyin nə olduğunu bilirəm.

Rəna. Ona görə də bu dəqiqələr əbədlilik yaddaşına həkk olunacaq. Ona görə də gələcəkdə nələr baş verəcəyindən asılı olmayaraq həmişə məni xatırlayacaqsan.

Murad. Buna görə sənə çox minnətdaram... (*Ətrafa bəylanır*). Gedək burdan... ya da yox, təki mən gedəcəyəm... Bu gün hər şeyi həll etməliyəm. Sən isə narahat olma, hər şeyi eləməyə imkan tapacam, sabah burdan köçərik. Razısan?

Rəna. Hə.

Murad. Səninlə olmadığım dəqiqələrdə məni düşünəcəksən?

Rəna. Hə.

Murad. Sabah səhər saat on birdə dalınca gələndə mənimlə hara desəm getməyə hazır olacaqsan?

Rəna. Hə.

Otağın ortasında bir-birinə sarılaraq bərk-bərk qucaqlaşırlar...

İKİNCİ EPİZOD

AİLƏ

Muradın mənzili; daha doğrusu, mənzilin bir otağı. Kündə yazı masası var; divarlarda kitab rəfləri. Otağın ortasında – yeməkmasası, yanında bufet var.

Murad yazı masasının arxasında öyləşərək fikrə dalıb.

Birdən telefon zəng çalır; Murad tələsmədən dəstəyi qaldırır.

Murad. Bəli... Salam... Sağ olun... yaxşıyam... evdədi. Çağırım? Yox, hələ düzəltməyiblər. İmkan olanda. Bilmirəm. Hə, məktəbdədi... əlbəttə, çox sevinirəm... Ustanı hardan tapım?... Su kəmərinə baş qoşacaq halda deyiləm... Yox, yox, telefon söhbəti deyil... hə, çox ciddidi... İndi bu barədə söhbətə hazır deyiləm... Solmaz sizə danışar... Yox, hələ o da heç nə bilmir, elə indiçə bu barədə onunla danışmaq istəyirdim... Ola bilsin, qəribədi, amma neyləyək, hərdən elə şeylər baş verir ki, adam özünü qəribə aparmağa məcbur olur... bir də ki, burda qəribə heç nə yoxdu... Gəlin, amma mən olmayacağam... Yaxşı, göndərin, Solmaz evdədir... Sağ olun. (*Dəstəyi asır.*)

Solmaz o biri otaqdan boylanır.

Solmaz. Kim idi?

Murad. Atan.

Solmaz. Sözü var idi, yoxsa elə-belə zəng vurmuşdu?

Murad. Su kəmərimizə görə nıgaran idi. Usta göndərməyə söz verdi.

Solmaz. Nə vaxt?

Murad. Bu gün. Axşam özü də gələcək.

Solmaz. Bilmirəm, atam olmasa idi nə edərdik?

Murad. Hə, atan bizə çox kömək edir.

Solmaz. Üç gündü kran damır... Yaxşı olardı ki, ustayla özün danışasan.

Murad. Mən indi gedəcəm.

Solmaz. Nə olub sənə, birtəhər danışarsan bu gün.

Murad. Niyə? Bizim üçün elədiyi hər şeyə görə atana çox minnətdaram.

Solmaz. Nə olub sənə?

Murad. Hər şey qaydasındadır.

Solmaz. Usta gələndə qədər evdə qala bilməzsən?

Murad. Yox, qala bilmərəm.

Solmaz. Niyə?

Murad. Ona görə ki, getməliyəm.

Solmaz. Hara?

Murad. Hələ bilmirəm. Səninlə danışmalıyam.

Solmaz. Heç nə anlamıram... Hara gedirsən axı?

Murad. Dedim ki, hələ bilmirəm.

Solmaz. Onda ustanı gözlə, danış, sonra hara istəyirsən get.

Murad. Yox, mən gedirəm.

Solmaz. Əşitdim də. Amma əvvəlcə ustayla danış.

Murad. Yox, mən gedirəm. Doğrudan heç nə anlamırsan? Mən gedirəm. Həmişəlik.

Solmaz (*o, narahat olmaqdan çox, təəccüblənir*). Atam bəyəm nə dedi ki sənə? Yoxsa dalaşmısınız? Belə asanlıqla bu cür sözlər danışmağını səndən gözləməzdim. Nə danışdığını başa düşürsən? Buna görə haqlı yerə danlayıblar səni...

Murad (*sakitcə*). Yox məsələ bunda deyil...

Solmaz (*masaya yaxınlaşır, bir xeyli ərinə baxır – Murad baxışlarını yayındırır*). Bəs nədədir? Sənə nə olub axı? Murad, heç səni tanıya bilmirəm...

Murad. Bütün gecəni fikirləşmişəm, necə deyim sənə... necə başa salım...

Solmaz. Nəyi başa salasan?

Murad. Çox şeyi. Sən ancaq sakitcə dinlə məni... (*Ayağa qalxıb otaqda var-gəl edir.*)

Solmaz. Dinləyirəm səni.

Murad. Yəni, səni necə başa salım? Mən başqa qadını sevirəm.

Solmaz. Hansı qadın? Sən nə danışırсан?

Murad (*həyəcanlanır*). Bax, görürsən, heç inana da bilmirсən, təsəvvürünə gətirə bilmirсən ki, belə şey mümkün olar. Bu sözlər mənim dilimdə o qədər səfəhcəsinə səslənir ki, elə bil özгəsinin yazdığını oxuyuram. Hətta utanıram... Ona görə yox ki, ailəmi atıram, ona görə ki, gülməli görünməkdən qorxuram – bu sözlər mənimlə, bu evlə, bizim həyatımızla elə uyuşmur ki, elə bil daha onlar dünyada mövcud deyil və heç kəs heç yerdə daha onları dilinə gətirmir... Amma, sən demə, bu sözləri insanlar bir-birinə hələ də deyir... Ya da ki, əksinə, daha demirlər... Amma cansız robot kimi yaşayırlar. Yalnız kəbin kəsdirdiklərinə görə bir yerdə yaşayırlar. Ona görə evlənmirlər ki, belə lazımdı, qayda belədi – palaza bürünüb elnən sürünmək görəkdir!.. (*Səsi qırılır, o susur.*)

Solmaz. Sakit ol. Mən heç nə anlamıram. Kim sənin xətrinə dəyib axı!

Murad (*həyəcanlanır*). Sakit olmaq istəmirəm. Sakit olmaqdan bezmişəm daha. Bütün ömrüm boyu sakit olmuşam, nə deyiblər, neyləmək lazımdı – eləmişəm, razılaşmışam, güzəştə getmişəm... Daha bacarmıram. Bacarmıram – ona görə ki, görürəm: mənim həyatımda hər şey ölçülüb-biçilib, yoxlanılıb, adətə, şərti refleksə dönüb. Doğrudan başa düşürсən ki, bizim həyatımız başdan-ayağa yalandır, səninlə qurulmuş saat mexanizmləri kimi, bizim üçün çoxdan mənəsini və əhəmiyyətini itirmiş əxlaq, davranış qanunları ilə yaşayırıq... elə bil işgüzar müqavilə bağlamışıq... Hətta ona görə də, bir yerdə yatırıq ki, ər-arvad bu işlə məşğul olmalıdır! Ailənin ancaq quruca adı, xarici görünüşü qalıb – onun bünövrəsi, məhək daşı sayılan məhəbbət isə – yoxdur!

Solmaz. Heç utanırsan? Belə iyrenc şeylər danışırсан mənə. (*Ağlayır.*)

Murad (*əllərini arxasına aparır*). Görürсən, bu qədər söz dedim, sən ancaq özünə sərf edən şeydən yapıydın – guya ki, səni təhqir etmək istəyirəm.

Solmaz (*göz yaşları içində*). Qışqırma.

Murad. Bağışla, sən allah. Lap asta danışacağam. Amma bu məsələnin məğzini dəyişməyəcək: başa düş, sən yaxşı qadınsan, amma biz səninlə ayrı-ayrı adamlarıq. Sən nə lazımdırsa, nə bacarmısan, hamısını eləmişən: əvvəl mənimlə görüşmüşən, sonra nişanlım olmusan, sonra arvadım... Yaxşı cvdar qadınsan, mənim

uğurlarıma sevinirsən, mənzil-məişət şəraitimizin yaxşılaşmasına çalışırsan: mebel alırsan, təmirlə məşğulsan, sən inadkarlığınla atan bizə hər cür köməklik eləyir – əlindən gələni əsirgəmirсən ki, ailəmiz, işgüzar birliymiz gündən-günə irəli getsin. Sənin bütün vaxtın, gücün, arzuların buna sərf olunur və məndən də tələb eləyirsən. Bax beləcə, səninlə bu adi yolla elə hey gedirik, lap çoxdan bir-birimizə qarşı heç bir hiss-həyəcan duymadan yanaşı adımlayırıq və ən dəhşətli odur ki, bu barədə heç düşünmürük də...

Solmaz. Kimdir o qadın?

Murad. Sən onu tanıdırсан. Gəlmədir.

Solmaz. Çoxdan tanıyırsan onu?

Murad. Bir ay olar.

Solmaz. Harda tanış olmuşuz?

Murad. Nə fərqi var ki...

Solmaz. İş-peşəsi nədir?

Murad. Aktrisaadır.

Solmaz. Cavandır?

Murad. İyirmi üç yaşı var.

Solmaz. Qəşəngdir?

Murad. Hə, yəqin ki...

Bu zaman qapı döyülür. Qapıya doğru gedir.

Kimdir? Bircə dəqiqə. (*Arvadının yanına qayıdır.*) Santexnikdir. Atan göndərib.

Solmaz hələ də ağlayır.

Eşidirsən?! Nə deyim ona?

Solmaz. Bilmirəm... Heç nə bilmirəm...

Murad. Belə olmaz axı... Özünü ələ al... (*Qapıya doğru gedir.*) Eşidirsiz? Bir azdan gələ bilərsiniz? Yarım saatdan sonra... Bağışlayın, siz allah, nəşə belə alındı... Nə? Saygac höyətdədir... (*Arvadının yanına qayıdır.*)

Solmaz (*ağlaya-ağlaya*). Demək, ömrün boyu riyakarlıq eləmişən... Mən hardan biləydim ki, sən belə düşündürсən... Bəs uşağı necə olsun?

Murad. Böyüyəndə başa düşəcək məni.

Solmaz. Bəs böyüyüb başa düşənə kimi necə yaşayacaq? Nə deyəcəm mən ona? Başqalarına nə deyəcəm?

Murad. Bax görürsən, hətta indi də mənim getməyim barədə deyil, başqalarına nə deyəcəyini və onların nə fikirləşəcəyini düşünürsən.

Solmaz. Sən ancaq məni günahlandırırsan, elə bil illər boyu mənimlə birgə yaşayan sən olmamısan. Mən hardan biləydim ki, sənə nə lazımdı? Səndən başqa heç kəsi sevməmişəm axı...

Murad. Heç bir sevgi-filan olmayıb.

Solmaz. Bəs aramızda olan nəymiş, görəsən?

Murad. Vərdiş, öhdəlik, borc – nə istəyirsən olub, təkcə sevgidən başqa...

Solmaz. Onda bütün bu illər ərzində yalan söyləmişən, özünü elə göstərmişən ki, guya xoşbəxtsən, hər şeydən razısan?

Murad. Yox, mən yalan deməmişəm. Sadəcə, elə-belə yaşamışam. Neyləyə bilərdim ki? Bu barədə danışmağın nə mənası vardı? Nəyisə düzəltmək mümkün deyildi axı... Sən hər şeyi öz bildiyin kimi elə fanatikcəsinə həyata keçirirdin ki, bu yolda sənə əngəl törətmək üçün hər hansı bir təşəbbüsdə bulunmağın axırı pis qurtarardı. Sən də atan kimi həyatda konkret zaman kəsiyində sənə nə lazım olduğunu dəqiq bilirən və həmişə də istədiyinizə nail olursunuz. İndi növbə sənə dissertasiyana çatıb. Baxmayaraq ki, elmə heç bir həvəsin, bu sahədə heç bir qabiliyyətin yoxdur. Düz bir ildən sonra müdafiə eləyəcəksən, ona görə ki, qarşına belə bir məqsəd qoymusan. Alim olacaqsan, halbuki öz eksperimentlərin barədə düşünmək belə ürəyini bulandırır. Sən də, sənənin atan da təəzədən məni kifayət qədər ciddi, işgüzar adam kimi qəbul etməmişiz, təzyiq göstərmişiz, yavaş-yavaş, zərrə-zərrə güzəştə getməyə, çiyəndiyim işlər görməyə məcbur olmuşuz...

Solmaz. Məcbur olmuşuq?! Nəyin varsa, hamısını papamə borclusan. Əgər papam olmasaydı, indi sən ibtidai məktəbdə dərs deyirdin. Bəs mənzil? Aspirantura? Sən öz dissertasiyanla qurdalanda bəs bizi kim saxlayırdı? Hələ papamə yaman deməyə dilin də gəlir?

Murad. Mən onun barəsində bir kəlmə də yaman söz söyləmədim. İşgüzar adam olmağını özü danır məgər?.. Amma belə işgüzarlıq, nəyin bahasına olursa olsun məqsədə çatmaq prinsipi məni iyirəndirir.

Solmaz. Bununla belə onun köməyindən heç vaxt imtina etməmişən...

Murad. Eləmişəm.

Solmaz. Axırda yenə qəbul etməmişən. Üz-gözünü turşutmusan, amma həmişə razılaşıbmısan.

Murad. Elə dəhşətli də budur!

Solmaz. Nəyi dəhşətdir? Yoldaşlarına, tay-tuşlarına bax. Hansının otuz iki yaşında öz laboratoriyası, böyük elmi işçi diplomu var? Kimin?

Murad. Heç kəsin. Amma daha istəmirəm. Bir daha yalan söyləməyi, özümü hər şeydən, hamıdan razı göstərməyi, atanın üzünə gülümsəməyi – halbuki, görən gözüm yoxdu – özümü ailə maraqlarına sadiq işgüzar adam kimi aparmağı, onillik birgə həyatımızda bir-birimizə yad olaraq qalmağımızla barışmağı bacarmıram. Məni belə uydurma ailə – üzdən guya cəlbədedici, abırılı görünən, əslində isə yalan və hoqqabazlıq üstündə qurulan vitrin ailəsi daha tənqəd götürüb!

Solmaz. Əlbəttə, indi əlin çörəyə çatıb daa, ayağın yer tutur, məni lazımsız bir əşya kimi atıb gedə bilərsiniz...

Murad. Aman allah, bu nə cəfəngiyyatdır danışsən! Heç bir şey anlaya bilmədin, heç bir şey... Heç vaxt da anlamayacaqsan. Biz sənəninlə yad adamlarıq, tamamilə yad... bircə nöqtədə belə fikrimiz üst-üstə düşmüş!

Solmaz. Bəs oğlumuz?

Qapı döyülür.

Murad. Gələn ustadır!

Solmaz. Cəhənnəm olsun.

Qapıya tərəf gedib açır, santexnik içəri girir; o, Ronanın mənzilinə arvadını axtarmağa gələn Yekəpərdir.

Yekəpər (*gülümsəyərək*). Salaməleyküm. Dalaşib qurtardız? Mən də birinci arvadımla dalaşırdım, neyləmək olar? Bizimki, belə götürüb, kran hardadır?

Solmaz. Burdadır, dalımcə gələn.

Santexnik geri qayıdır.

Murad. Hansı çamadanı götürürəm?

Solmaz. Bilmirəm.

Murad. Qəhvəyi çamadanı götürürəm... Bilmirsən, paltomnan kepkam hardadır?

Solmaz. Bilmirəm.

Murad. Bura bax, axı biz ayrılıq, heç olmasa son döqiqələrdə özünü layiqli apar. Ayrılıqsa, o demək deyil ki, avtomatik olaraq bir-birimizə düşmən kəsilməliyik. Axı bizim oğlumuz var...

Solmaz. Elədir ki, var!

Qapıda santexnikin başı görünür.

Yekəpər. Xanım, qonşulara xəbər verin ki, suyu kəsmişəm. Yoxsa hay-küy olar.

Solmaz otaqdan çıxır.

Yekəpər. Hamısını eşitdim. Bizdə də eynilə belə olmuşdu.

Murad (*narazı halda təəccüblənir*). Necə yəni eynilə belə?

Yekəpər. Birinci arvadımla... (*Baş barmağıyla koridoru göstərir*.) Sizin burada arvadınızla danışdıqlarınızın hamısını eşitdim. Məndə də eynən belə olmuşdu.

Murad. Nə eynən belə olmuşdu?

Yekəpər. Mən də ayrılmaq istəyirdim. Əla fürsət yaranmışdı. Paris Kommunası zavodunda qaynaqçı işləyirdim. Moskvadan gəlib şəklimi çəkmişdilər. Bir dəfə evdə oturmuşdum, qonşum özünü içəri salıb bağırdı: "Mahmud, gör sənin şəklini hara veriblər!" Baxdım ki, jurnalda bu boyda şəklimi veriblər. (*Göstərir*.) "Sovet İttifaqı" adlanır, lap "Oqonyok" jurnalı kimi, hətta ondan da yaxşı. Yazıblar ki, mən əla qaynaqçıyam, planı iki yüz əlli faiz yerinə yetirirəm. Bu doğrudur, elə olurdu ki, ayda dörd yüz manat alırdım... Hər şey də elə burdan başladı. Bütün Avropadan mənə məktublar gəlməyə başladı. Almaniyadan, Polşadan, Bolqarıstandan, Moskvadan, Saratovdan, Sibirdən – hardan desən. Günə yüzü gəlirdi. Əsasən qadınlar yazırdı, öz şəkillərini göndərirdilər, qonaq dəvət edirdilər, evli olub-olmadığımı soruşurdular. Çoxusu da gənc və gözəl qızlar idi. Hə, onda getmək istədim, hər şeyi buraxıb Moskvaya, yəni Sibirə getmək istədim. Bütün ömrüm boyu bir yerdə yaşamaqdan artıq bezmiş-

dim, arvadım da zəhləmi tökmüşdü, daha dözə bilmirdim... Oğluma görə qaldım. Sonradan onsuz da dözə bilmədim. İkinci arvadımla da özünüz gördünüz, necə oldu. Sizin oğlunuzun neçə yaşı var?

Murad. Yeddi.

Yekəpər (*sevincək gülür*). Eyni şeydir – eynilə mənim başıma gələnlər. Mənimkinin də yeddi yaşı vardı. Hər şey düz gəlir. Ona görə o saat başa düşdüm ki, nə üstə dalışırsız – başladım qulaq asmağa. Bax belə! (*Dəhlizdəki səs-küyə qulaq verir*.) Gedir! (*Otaqdan bayıra cumur*.)

Bu biri qapıdan Solmaz içəri girir. Yüngül rişxondlu köynəklərini çamadanı yağın əlini süzür. Murad köynəkləri çamadanı yığa-yığa özünü elə göstərir ki, guya arvadının ölümündəki qəfil dəyişikliyi hiss etmir.

Solmaz. İndi hər şey mənə aydındır?

Murad. Nə aydındır?

Solmaz. Hər şey. Rozadan hər şeyi yerli-yataqlı öyrənmişəm. Hə, noldu, əzizim, qarmağa ilişmisən?

Murad (*çamadanı yığmağına ara verir*). Nədən danışırısan, başa düşmürəm!

Solmaz. Belə avam, sadələhv olduğunu bilməzdim! Sənin otuz iki yaşı var. Özünə bir güzgüdə baxsana.

Murad. Nə olub ki? (*Qeyri-ixtiyari özünə baxır*.)

Solmaz. O olub ki, sənin kimilərini xüsusi axtarıb tapırlar ki, hərifləsinlər... Amma bu işin əsil ustasına ilişmisən ha...

Murad (*daha da əsəbiləşərək*). Sən allah, mənə dağa-daşa salma. Sözünü açıq de.

Solmaz (*onu yamsılayır*). "Başqa qadını sevmişəm! Axır ki, əsil məhəbbətin nə olduğunu bildim!" Doğrudan başa düşmürsən ki, səni sadəcə olaraq tora salıblar. Hansı məhəbbətdən danışırısan? Harda görmüsən onu? Özündən uydurduğu bu nağıllar ancaq sənin xam xəyallarının məhsuludur. Ay avam, hansı məhəbbətdən danışırısan? O arvadı bütün şəhər tanıyır. Onun birçox qulağının dibi qalıb, sən də məhəbbətdən dəm vurursan.

Murad (*qətiyyətlə*). Xahiş eləyirəm, onun haqqında belə danışma!

Solmaz. Axı niyə başa düşmək istəmirsən ki, ona sadəcə olaraq təzə or lazımdır? İdmançı dalından dəyib, ona görə də indi özünə təzə boyunduruc yoldaşı axtarır. Əvvəl birinə girdi, sonra o birinə – bir

şey çıxmadı – axı indi axmaq adam azdır; axırdə gəlib sənəin otəyin-dən yapışdı. Sən də ki, fil qulağında yatmısan: pah atonnan, məhəb-bət peyda olub, təzə həyat başlanır... Amma əslində, sıxıb suyunu çıxaracaq, sonra qaçacaq o birisinin yanına. Sən onunçün ancaq və ancaq ehtiyat etmə zolağın. Doğrudan bütün bunları başa düşmür-sən?! Səni bütün şəhər məsxərəyə qoyacaq.

Murad (*ehtiyatla*). Necə də xəbis və nanəcib adamsan. O qadını heç görməyə-görməyə, onun həyatından xəbərin olmaya-olmaya belə iyrənc şeylər danışmağa necə dilin gəlir?

Solmaz. Bunu mən demirəm, bütün şəhər danışır. Sən hələ yat-mısan, ay yazıq, gözündən pərdəni götür. Səni on altı yaşlı gədə kimi axmaq yerinə qoyurlar, səninsə xəyalın göylərdə dolaşır.

Murad. Əgər bircə kərə onu görsəydin, bu eybəcər, yaramaz ittihamların necə əbəs olduğunu anlayardın. Düzdü, iki dəfə ərdə olub. Axı bunun nə fərqi var ki? Bədbəxt olub, bəxti gətirməyib – buna görə günahkardı bəyəm?

Solmaz. Axı sənə kim dedi ki, onun özü haqqında danışdıqları-nın hamısı həqiqətdir? Hardandı səndə bu inam? Sən qadınları yaxşı tanıdırsan, nə desən uydura bilərlər. Elə bilirsən, vid-fasonuna baxan bilmir ki, sənəin başını hansı nağıllarla bəşirmək olar?! Bunun üçün o qədər də böyük psixoloq olmaq lazım deyil.

Murad (*demək olar ki, qışqırır*). Düz demirsən. Danışdıqlarının hamısı yalandır. Daha sənə qulaq asmaq istəmirəm, artıq bircə kəl-məni də dınləmək istəmirəm. (*Çamadandan aralanıb əsəbi halda otaqda gəzişir.*)

Solmaz. Mən isə susa bilmərəm, səni qorumağım, bu – mənim borcumdu. Uşağımın atasısan, sənəilə on il birgə ömür sürmüşük, görəndə ki, məhv olursan – mən necə susa bilərəm; üzməyi bacar-mırsan, amma dərin sulara baş vurursan – ona görə də, məhv olursan. Mən bilirəm. Sən ölümə gedirsən, ölümə... (*Ağlayaraq kürsüyə çökür.*)

Murad (*otaqda gəzişə-gəzişə*). Sən nə danışırısan? Mən niyə məhv olmağım ki?

Solmaz (*göz yaşları içində*). Ona görə ki, təcrübəsizsən, öz işindən başqa heç nədən başın çıxmır. Belə həyata başlamaq üçün buna uşaqlıqdan hazır olmaq lazımdır...

Yekəpər başını qapıdan içəri soxur və Murada göz vurur.

Yekəpər (*bərkədən pıçıldayaraq*). Hər şey hazırdır. Kim yox-layacaq?

Murad. Çox sağ olun. (*Arvadına.*) Solmaz, bəlkə sən baxasan, nə var, nə yox orda?

Solmaz (*göz yaşlarını gizlədərək*). Heç nəyə baxmaq istəmirəm. (*Ustaya.*) Borcumuz nə qədərdir?

Yekəpər. Heç nə, boş şeydir. Gələndə hesablaşırıq. (*Yenidən Murada göz vurur.*)

Murad (*hirsli*). Bu nə hərəkətdi? İş görmüsünüz, qiymətini deyir: borcumuz nədir?

Yekəpər. Heç nə, xırda-xuruş... beş manat

Murad (*əlini cibinə salır*). Götürün. Çox sağ olun.

Yekəpər bir anlıq arxası ona tərəf oturmuş Solmaza nəzər salıb yenidən Murada göz vurur və pulu almadan qapıya doğru gedir.

Yekəpər. Məndə də belə olmuşdu.

Murad yorğun halda kresloya çökür. Sükut.

Murad. Bax, sən bu qadını qınayırsan ki, iki dəfə ərdə olub. Axı xəbərin yoxdu ki, nə səbəbə belə olub, niyə belə olub. Məgər məsələ sayın çoxluğunda, azlığında? Elə bədbəxtçiliyimiz də ondadır ki, hər şeyi haçansa, kiminsə qəribə sayıb uydurduğu əxlaq kodeksi qaydaları ilə ölçürük. İnsanın həyatı necə qurulub, onu bu, yaxud o biri yolla getməyə nə vadar eləyib – bunun fərqi varmırıq, ancaq üzə olan faktlarla mühakimə yürütməyi bacarıırıq, dərinə getməklə işimiz yoxdur. Ola bilər, bu qadın həqiqətən hamısını açmasın, nədəsə yalan danışsın – qoy olsun; ancaq onun əsil məhəbbətlə sev-mək bacarığı şəksiz-şübhəsizdi...

Solmaz. Niyə görə şəksizdir?

Murad. Ona görə ki, onun danışdıqları bir yana dursun, mən göz-lərimlə də müəyyən şeylər gördüm.

Solmaz. Nə görmüsən ki?

Murad. Sənə deyə bilmərəm, amma inan ki, belə arxayın olmam üçün əsasım var.

Solmaz. Yaxşı, özün bil, əsasın var – inan. Heç olmasa, bu barədə mənə danışma.

Murad (*yerindən sıçrayır*). Sən məni düz başa düşmədin. Doğru sözümdü... Aramızda heç nə olmayıb... Mən tamam başqa şeydən danışırım.

Solmaz. Bilmirəm, sən nədən danışırısan, ancaq bircə şeyə əminəm: sənin, şəxsən sənin boynuna ip salıb oynadırlar. Tez bir zamanda özün bunu görəcəksən. Amma onda gec olacaq...

Murad. Yox, yox... İnan mənə. Heç kəsin mənim boynuma ip salıb oynatmaq fikri yoxdur, heç kəs də məni şimikləndirib qarmağa keçirməyi ağına gətirmir. Bütün bunlar haqqında sən çox qərībə təsəvvürlərin var... Tora, qarmağa qiymətli şikarı həvəsləndirirlər – mən kiməm ki?! Yaxşı fikirləş. Məgər sən demirdin ki, özümə güzgüdə baxım? (*İstehzayla gülümsünərək*.) Ancaq sənə elə gəlir ki, orindən yaxşısı yoxdu...

Solmaz. Daha mənə elə gəlmir...

Murad. Hər halda, elə gəlirdi. De görüm, onun nəyinə lazımam – əgər məndən xoşu gəlməseydi... Özü gözəl qadındır. Aktrisadır. Elə bilirsen, pərəstişkarları azdır?

Solmaz. Mən heç nə bilmirəm, bilmək də istəmirəm. Özü də gəl bu söhbəti qurtaraq.

Murad. Yaxşı. Gəl qurtaraq... Ancaq səni başa salmaq istəyirəm ki, məsələ hiyləgərlikdə, kiminsə kimisə şimikləndirib tora salmaq istəyində deyil. Demək istəyirəm ki, sadəcə olaraq, elə insanlar var, haçansa həmişəlik təsdiq olunmuş qaydalarla yox, hisslərlə, duyğularla yaşayırlar; onlar yalan danışmır və özlərini aldatmırlar – guya onların həyatında hər şey öz qaydasındadır, halbuki vicdanları və duyğuları bunun əksini deyir. Onlar azad adamlardır.

Solmaz. Bu – azadlıq deyil, əxlaqlıqdır. Belə yaşamaq çox asandır.

Murad. Təəssüf ki, sənə elə gəlir. Biz cürbəcür qaydalarla, qəliblərlə özümüzü çərçivəyə salırıq. Sonra da hər tərəfdən çəpərlədiyimiz bu ərazidən çıxmaq istəyəndə – hətta onun içində boğulanda belə – çıxma bilmirik. (*Masasının yanına qayıdıb oturur.*)

Solmaz. Bunun normal insanlara dəxli yoxdur – abırlı adam ədəb qaydalarından boğula bilməz... Bilmirəm, sən hansı nəciblikdən dəm vurursan: yoldan keçənin bir barmağının işarəsiylə öz doğma ev-çiyindən qaçaq düşürsən. Bəs oğlumuza atalıq borcun harda qaldı? Arxayınsan ki, böyüyəndə səni başa düşəcəm? Yox, özizim. Heç vaxt. Bax indidən deyirəm sənə – heç vaxt! Günlərin bir günü oğlun yanın-

dan salamsız ötəndə təəccüblənmə, heç təəccüblənmə! Bunu mən sənə deyirəm. Belə də olacaq! Onda təəccüblənməzsən. Mən sənə söz verirəm!

Murad. Mən getsəm, doğrudan da, sən belə şey eləyirsən?

Solmaz. Bəs sən nə xəyalda idin? – Bilmirdin? Başqa şey gözlüyürdün?

Murad. Mən başqa xəyalda deyiləm. Ömrümdə ilk dəfə nəticəsini düşünmədən bir addım atmaq istəyirdim...

Qapıda Rafiqin başı görünür. O, ariq və diribaşdır, tez-tez danışır, bəzən bir sözü bir neçə dəfə təkrar edir.

Rafiq. Salam. Olar?

Murad (*könülsüz*). Buyur...

Rafiq (*onların hər ikisindən eyni məsafədə dayanaraq*). Nə olub? Deyəsən, vaxtında gəlməmişəm.

Solmaz. Səni Roza göndərib, yoxsa özün qaçıb gəlmisən?

Rafiq. Hansı Roza?

Solmaz. Arvadın!

Rafiq. Roza niyə? Özüm gəlmişəm – yolüstü. Axı nə olub? (*Murada sarı gedir, həyəcanlı və fışılıtlı pıçılıtyla*.) Heç nəyi bəy-nuna alma, de ki, yalandı. (*Solmaza bərkdən*.) Roza mənə heç nə deməyib.

Solmaz. Demədi ki, mən zəng eləmişdim?

Rafiq. Zəng eləmişdin?

Solmaz. Onunla haçan danışmısan?

Rafiq. Danışmışam? (*Gözlərini dolandıraraq xatırlamağa çalışır*.) On dəqiqə qabaq.

Solmaz. Mənim zəngim barədə sənə heç nə deməyib?

Rafiq. Niyə deməyib ki, deyib.

Solmaz. Nə deyib?

Rafiq. Amma bu ola bilməz. Sən necə inandin buna? Muradı kiminləsə səhv salıblar. Mən sənə söz deyirəm! Çaş-başlıq düşüb, onun yanına ayrı adam gedib.

Solmaz. Sizin evinizdə də səhvən tanış olublar?

Rafiq. Bizim evdə?

Solmaz. Hə. Sizin evdə.

Rafiq. Canım, nə tanışbaşıqdı? Evdə bir sürü adam vardı. Hamı necə, onlar da elə...

Solmaz. Aradüzəldənlik cləməyə çoxdan başlamısız?

Rafiq. Kim?

Solmaz. Rozayla sən.

Rafiq. Bu nə sözdü, eyib deyil? (*Solmaza doğru gedir və onun çiyinlərini qucaqlamaq istəyir.*)

Solmaz onu itələyib otaqdan çıxır.

(*Murada.*) Boynuna alma, boynuna alma; heç nə olmayıb, heç nə bilmirsən, heç kəsi görməmişən... Belə şeylərin ustası olan adamlardan soruşmuşam: hər şeyi boynundan atmaq lazımdır.

Murad. Onun haqqında belə iyrənc şeylər danışmağa Rozanın necə dili gəlirdi?

Rafiq. Kimin haqqında?

Murad. Rənanın.

Rafiq. Rənanın? Biz onu nə tanıyırdıq ki? İki dəfə görmüşük, ikicə dəfə. Roza öz adından danışmayıb axı, yox, yox, qətiyyə... Ancaq ondan-bundan eşitdiklərini... Sən hər şeyi, hər şeyi boynundan atmalsan. (*Qapıya tərəf boylanır və əllərini ovuşdurur.*) Doğrudan, bunu necə eləyə bildin? Bu gün Roza mənə deyəndə düzü inanmağım gəlmədi. Əla, əntiqə! Mükəmməl qadındır! Afərin... afərin... sənə görə səmimi qəlbədən şadam... Mən sənəin tərəfindəyəm, sənəin tərəfindəyəm... (*Ehtiyatla.*) De görək, doğrudan başqa işə keçmək barədə ərizə yazmısan?

Murad. Hə, doğrudur.

Rafiq. Deməli, düzdü. Ancaq biz inanmırdıq.

Murad. Yaxşı, sən nəyə gəlmişən?

Rafiq (*qızgın halda*). Yox, yox... Sən elə danışma. Heç vaxt. Elə şey olar? Lap bir az da elə buna görə. Axı hamı bundan danışır, bütün institut məndən soruşur – mən də ki, heç nə bilmirəm... Bunu niyə etdin?

Murad. Elə bilirəm, mənim laboratoriyadan müvəqqəti getməyim heç kəsə sirr deyildi, hamı bilirdi ki, bizim mövzu üzərində işləməyə davam edirəm. Kimə olsa da, bütün bunlar sənəin üçün gözlənilməz olmasın görək. Axı sənə nəçə dəfə demişəm ki, belə çox davam edə bilməz...

Rafiq. Əlbəttə ki, demisən... Başa düşürsən, o vaxtdan axı çox illər ötüb. Düzünü desəm, daha heç kəs inanmırdı... Amma sən özün

əzab çəkirdin... düz deyirəm? Xüsusilə də, ilk vaxtlar... Ona görə hamının yazığı gəlirdi sənə...

Murad. Yazığı gəlirdi?

Rafiq. Yox, yox... Düz başa düşmədin. Əlbəttə, çoxları həsəd aparırdı, sənə baxıb sevinən də vardı? Bəs necə? Ayrıca laboratoriyası vardı! Amma... başa düşürsən... təkcə sən özün-özündən razı deyildin. Hamı görürdü ki, ürəyindən qara qanlar axır, ona görə də yazıqları gəlirdi. Ancaq ilk vaxtlar beləydi. Sonra hər şey unuduldu və hamı sakitləşdi... Bu akrobat arvad barədə isə – heç kəsə bir kəlmə də haa! Heç nəyi boynuna alma!

Murad. Artıq hər şeyi Solmaza danışmışam.

Rafiq (*həyəcanlanaraq*). Səhv olub! Düz deyil! Hamı deyəcək ki, səhv olub! Axı kimi danışmaq lazımdır.

Murad. Mən özüm danışmışam. Rənayla məni görün olmayıb.

Rafiq. Niyə? Niyə? Niyə danışdın? De görüm, nə səbəbə?

Murad. Mən bunu cləməliydim, ayrı cür bacarmazdım.

Rafiq. Öyrənmək lazımdır. Məncə, səhv olub – hamı ört-basdır eləyir, hamı, hamı... Ancaq sənən mənim heç kəsimiz olmayıb. Ancaq eybi yoxdu, geri çəkilmək olmaz, bu səhvi düzəltmək üçün mən yol taparam. Belə şeylərin cikini-bikini bilən adamlar var. Məsləhət verməyə ixtiyarım çatmır – mənim təcrübəm yoxdu, clə sən özün də təcrübəsizsən, məsləhətləşmək lazımdır. O sənəin xoşuna gəlir?

Murad. Çox!

Rafiq. Əla, əntiqə! Danışma! Hər şeyi yerli-yataqlı öyrənib sənə deyərəm.

Murad. Solmaz deyir ki, onları atıb getsəm, oğlumun məndən zəhləsi gedəcək.

Rafiq (*dəhşət içində*). Sən getmək istəyirsən?

Murad. Solmaz həmişə istədiyinə nail olur.

Rafiq. Sən tələsirsən, Murad! Tələsirsən. Belə olmaz. Sən allah, qoy hər şeyi öyrənək. Hər ikimiz təcrübəsizik.

Murad. Əgər bilsəydin, bu günlər necə xoşbəxt idim!

Rafiq. Danış... Düz cləmirsən. Mən hər şeyi bilməliyəm – axı sənəin dostunam.

Murad. İllər boyu gözləmişəm, arzulaşmışam, hətta təsəvvürümə belə gətirə bilməmişəm ki, insan necə xoşbəxt ola bilər.

Rafiq. Niyə hər şeyi Solmaza açıb-danışmısan? Sən çox tələs-misən, hamı ört-basdır eləyir. Mən bilirəm axı... (*Solmaz otağa daxil*

olduğu üçün bir anlıq susur, sonra Solmaza müraciət edərək davam edir.) Murad həqiqəti danışdı mənə. Boş şeydir, qorxulu bir şey yoxdur. Bu işi mən boynuma götürürəm, insanın başına nə gəlmir ki? İndi aləm qarışıb, hər şey baş-ayaq olub, yavaş-yavaş düzələcək. Əvvəlcə bir az ağrıyacaq, amma zaman bütün yaraları sağaldacaq. Həyatda kim bürdüyüb-yıxılmayıb ki?! Əsas odur ki, vaxtında qalxa biləsən. Murad artıq səhvini başa düşüb. Sən ona kömək əlini uzatmalısən.

Solmaz (Murada). Oğlun məktəbdən qayıdır. (Çamadana baxır.) Çamadanı ortadan yığışdırmaq lazımdır!

Rafiq. Hara qoyaq?

Solmaz. Hara istəyirsən qoy...

Rafiq. Çarpayının altına qoyum? (Çamadanın qapağını örtərək çarpayının altına soxur. Oğlunun addım səsləri və səsi eşidilir.)

Murad. Siz neynirsiniz? O məni gözləyir axı...

Solmaz. Sən onu cəmi bir aydır tanıyırsan.

Murad. Ancaq o məni gözləyir...

Rafiq. Murad, darıxma, sakit ol...

Murad. Mən bunu özümə heç vaxt bağışlamayacağam, heç vaxt...

Ər-arvad qapıya tərəf dönüb oğlanlarının gəlməsini gözləyirlər.

Rafiq də qapıya baxır.

ÜÇÜNCÜ EPİZOD

ÖLÜM

Üç ay keçir. Qış gəlir. Ramiz öz mənzilində şən-şən zümzümə edərək xüsusi möhlulda islatdığı əsgiyə qılıncın tiyasını silir. Möhlulla dolu banka qarşısındakı masanın üzərindədir. İkinci qılınc öz yerindədir – Afrika maskasının altından asılıb. Mənzil səliqəyə salınıb deyə daha rahat görünür. Zəng çalınır. Ramiz əlində qılınc qapıya tərəf gedir. Kim olduğunu soruşmadan açır. Kəndərdə xəz papaqlı və paltolu Murad görünür.

Onun üzərində qar ləpələri var.

Murad. Bağışlayın, siz allah. Mən istəyirdim...

Ramiz. İçəri girin, soyuqdur.

Murad otağa daxil olur, papağını çıxarır. O, ağır-ağır nəfəs alır, sanki qaçaraq gəlib. Ramiz qapını örtür.

Sizi eşidirəm...

Murad. Bilirsiniz... çox vacib bir məsələ barədə Rənayla danışmalıyam... Sizdən xəbər almaq istəyirdim – bəlkə siz bilirsiniz indi Rəna harda yaşayır?

Ramiz. Bilirəm.

Murad. Mənə desəydiniz – çox minnətdar olardım sizə...

Ramiz (masanın yanına gedir). Rəna, səni soruşurlar. (Murada.) Əyninizi soyunun, bu saat gələr.

Murad. Hardan?!

Ramiz (pısqıldayıb gülür). Necə yəni hardan?! Qapıdan...

Murad. Bağışlayın... Deməli...

Rəna daxil olur.

Salam, Rəna... Mənəm...

Rəna (ona yaxınlaşır). Salam.

Ramiz istehlazla ona baxmaqda davam edir.

Rəna. Soyunun... Niyə soyunmursunuz?

Ramiz. Mən olimdən gələni elədim...

Murad. Sağ olun... Elə bildirdim... Bilmək istəyirdim...

Rəna. Hə, bir ay olar, yenə burda yaşayıram. Paltonuzu çıxarın görək...

Murad. Nə?.. Sağ olun. (Soyunur.)

Rəna. Sizi tez-tez xatırlayırdım. Oğlunuz necədir? Məktəbə getmək xoşuna gəlir? (Muradı masaya tərəf aparır.) Tanış olun.

Muradla Ramiz tanış olurlar.

Rəna. Xahiş edirəm, oturun...

Ramiz. İndi yığışdıraram bunları. (Əsgini, bankanı və qılıncı göstərir.)

Rəna. Ramiz bu gün öz silahlarını döyüş hazırlığı vəziyyətinə gətirmək qərarına gəlib. (Masanı yığışdırmaqda ərinə kömək edir.)

Ramiz. Tiyosı qaralıb. Arabir təmizləmək lazımdır. Baxmaq istəyirsiniz? (Qılıncı Muradın gözümmün qabağına tutur.)

Murad (qeyri-ixtiyari). Mənə elə gəlir, ucunda diyircək olmalıdır.

Ramiz. Hə, var idi, özüm çıxarmışam. Daha yarışlarda iştirak eləmiyəm, divarda isə diyircəksiz gözəl görünür.

Murad. Yaman itidir.

Ramiz. Adamı deşmək olar.

Rəna. Hə, danışın görək, necə yaşayırsız? İş-gücünüz, oğlunuz...

Murad. Sağ olun.

Rəna (*masanın arxasında oturur*). Hə, danışın görək, necəsiniz. İşləriniz necə gedir, oğlunuz necədir?

Murad. Sağ olun

Rəna. Oğlunuzdan danışın. Necə oxuyur?

Murad. Babat.

Rəna. Ona kitab almışam. Hələ o vaxt. Gözəl şokilləri var, bir sözlə, çox zövqlə tərtib olunub... Ramiz, görmüsən onu?

Ramiz. Yox.

Rəna. Mənim çamadanımdadır, yaqın. İndi sizə göstərerəm, əntiqə kitabdı. Aslan qədərində. Doğrusu, o qədər ürekaçən əhvalat deyil. (*Kitabı gətirməyin o biri otağa keçir.*)

Ramiz. Bayırda qar çoxdur?

Murad. Hə, yağır, kəsmək bilmir.

Ramiz. Çox yaxşı. İki gündür evdən çıxmırıq. Bilmirik, dünyada nə var, nə yox. Bu gün hava almağa çıxmaq pis olmaz...

Murad. Hə, yaxşı havadı.

Ramiz. Sizi hardasa görmüşəm. Üzünüz çox tanış gəlir.

Murad. Bilmirəm... Ola bilər...

Ramiz. İdmanla məşğul olmamısınız?

Murad. Yox, heç vaxt.

Ramiz. Sifətiniz yaman tanış gəlir.

Rəna (*otağa daxil olur*). Kimin sifəti?

Ramiz. Qonağımızın.

Rəna. Bakıda hamı bir-birini üzdən tanıyır. (*Murada.*) Baxın.

İndiyə qədər hamıda necə olmuşdusa, nə deyilmişdisə, elə də oldu.

Rənanın yenidən burada yaşaması haqqında Ramizin verdiyi xəbərdən sonra sanki başından möhkəm zərbə almış Murad şüursuz olaraq olini kitabə uzatdı.

Mən sizi çox gözlədim...

Baxışları Muradın baxışlarıyla toqquşur.

Sonra onu çamadaında gizlətdim.

Ramiz. Rus dilində yazılmayıb axı...

Rəna. Hə, polyak dilindədi, ancaq başa düşmək olur. (*Murada.*) Sizdə lüğət var?

Murad. Bilmirəm... Deyəsən, yoxdu...

Rəna. Mənə məzmununu danışınlar.

Ramiz (*kitabçaya baxaraq*). Şir yaman kədərli çıxıb.

Rəna. O, neçə gün ac qalıb.

Murad. Qəşəng şokillərdir.

Rəna (*sevinir*). Doğrudan? Xoşunuza gəlir?

Murad. Hə.

Rəna. Məzmununu sizə danışım ki, oğlunuzu başa salmaq asan olsun.

Ramiz. Gəlin əvvəlcə bir şey yeyib-içək...

Rəna (*birdən ayılaraq*). Hə, əlbəttə. Gəlməyinizə elə sevindim ki, soruşmağı da untdum: yemək istəyirsiniz?

Ramiz. Nəyini soruşursan? Çay içməyəcəyik ki... Amma qəlyanaltısız çaydan başqa heç nə getmir. (*Soyuducuya sarı gedir.*)

Rəna. Niyə təkbaşına qərar verirsən? Bəlkə qonağımız çay istəyir?

Ramiz. Çay sonraya qalsın. Əvvəlcə daha sanballı bir şey lazımdı.

Rəna (*gülür*). Ancaq konfetimiz yoxdu. Nədənsə çoxdandır konfet almırsan, Ramiz.

Ramiz (*sakitə*). Sən evdə olanda, konfeti neyinirəm? Mən şirin şeylər sevmirəm. (*Əlində bir şüşə araş masaya qaydır.*)

Murad. Mənimçün fərqi yoxdur.

Ramiz. Lap yaxşı... Biz Rənayla araş içirik.

Rəna. Belə də, az-maz...

Ramiz. Baxır haçan da. (*Şüşənin ağzını açır.*)

Rəna. Muradı qorxutma. Doğrudan da, elə bilər ki, çox içirik, küpünə giririk. Hələlik gedim ördəyi qızdırım. (*Mətbəxə gedir.*)

Ramiz. Görürəm, içməyə o qədər də meyilli deyilsiz...

Murad. Hərdən bir.

Ramiz (*istehza edir*). Belə yaxşıdı. İçməyən adamlardan zəhləm gedir. Belə adamların çoxu ələf çıxır.

Murad. Doğrudan? Mən heç bilmirdim.

Ramiz. Ələf olmasalar da, hər şeyi ölçüb-biçən adamlar olur – son nəticədə ikisi də bir zibildi. Ancaq xəstəliyə görə içməyənləri

qınamaq olmaz. Mən şəxsən mədə yarası olanlara acıyıram, qalanlarını fərarli sayıram.

Murad. Bəs xərçəngli xəstələri?

Ramiz (*qəti şəkildə*). Onlar da fəraridir. Xərçəngin, onsuz da əlacı yoxdu, ona görə çoxlu, tez-tez və nə gəldi içmək lazımdı. Siz odekolon içirsiniz?

Murad. Yox.

Ramiz. Ən dadlısı “Troynoy” odekolondur. Ən pisləri də “Krasnaya Moskva” və “Koti” otirləridir. Əlif içmək ondan yaxşıdır. Əlif də içməmisiniz?

Murad. Yox.

Ramiz. Qərribədir. Hansı məktəbdə oxumusunuz?

Murad. 171-də.

Ramiz. Tanıyıram. Baş polis idarəsinin yanındakı.

Murad. Hə.

Rəna (*otağa daxil olur, ərinin səsinə eşidib gülür*). Murad, ona inanmayın. Onun belə zarafatları olur. Bir dəfə bizim bir tanışımızı elə qorxutdu ki, o vaxtdan bizə ayaq basmır.

Murad. Belə də bilirdim.

Ramiz. Nəyi elə bilirdiz?

Murad. Zarafat eləməyinizi.

Ramiz. Nahaq elə bilirsiz. Odekolon olsaydı, hökmən içərdik.

Rəna (*nimçələri və yeməkləri masaya düzür*). Özünü gic yerinə qoyma. (*Murada*.) O, arağı belə hərdən bir içir.

Ramiz. Hərdən bir, amma çox! Gəl, ördək gəlinə adama otuz üç qram vuraq! (*Araq süzür*.)

Rəna (*Murada*). Sizin sağlığınıza. Şadam ki, nəhayət, tapıldız.

Murad. Məni bağışlayın... Mən... belə alındı... (*Əvvəlcə Ramizə, sonra yenə Rənaya baxır*.) Hər şeyi sizə başa salaram.

İçirlər. Bir müddət sössüz oturlar.

Murad. Mən sizin qarşınızda çox günahkaram, Rəna. Məni bağışlayın.

Ramiz xüsusi maraqla ona baxır. Murad susmağa məcbur olur.

Rəna (*sakit*). Heç kəs heç kəsin qarşısında günahkar deyil... Gör vaxt necə uçar – düz üç ay keçib... Qış gəlib...

Ramiz maraqla arvadına baxır. Rəna baxışlarını yayındırmağa çalışır.

Bakıdan getmək istəyirdim, Mosestradada iş təklif eləmişdilər – xəstələndim, qaldım. Ramiz sağ olsun – iş-gücünü buraxıb mənimlə əlləşdi, hər nazıma dözdü... (*Ərinin masanın üzərinə qoyduğu əlini sığallayır*.)

Murad. Sizə nə olmuşdu?

Rəna (*gülür*). Nə olmamışdı? – ağ ciyərlərin iltihabı, əsəb... Bir sözlə, hər şey bir-birinə qarışmışdı.

Murad. Mən bilmirdim.

Ramiz (*həminki maraqla*). Neyləyərdiniz ki?

Murad (*həmsöhbətinin üzünə baxmadan*). Mənim... çoxlu həkim tanışlarım var... Dava-dərman...

Ramiz. Aydınır. (*Arvadına*.) Sənin ördəyin yanmadı ki?

Rəna. Yox. Qoy bir baxım. (*Mətbəxə gedir*.)

Ramiz Murada, Muradsa boş nimçəyə baxır.

Ramiz. Demək... əlif içmirsiz?

Murad. Yox.

Ramiz. Heyif.

Murad. Niyə?

Ramiz (*qınışaraq*). Ona görə ki, əlif yaxşı adamlar içir.

Murad (*ciyənlərini çəkərək gülümsəməyə çalışır*). Siz adamları qərribə üsulla qiymətləndirirsiniz.

Ramiz. Mən qiymətləndirmirəm, sadəcə olaraq ördək qızına qədər söhbət eləyirəm. Bəs çifir?

Murad. Nə çifir?

Ramiz. Deyirəm çifir içirsiniz?

Murad. O nə olan şeydi?

Ramiz. Çox tünd çaydı. Yarım stəkan suya bir qutu çay...

Murad. Nə olsun ki?

Ramiz. Səbəbsiz dilxorçuluqdan qurtulmaq üçün həbləri əvəz eləyir.

Murad. Səbəbsiz dilxorçuluqdan qurtulmaq üçün həb var məgər?

Ramiz. Əlbəttə.

Murad. Hardan tapmaq olar?

Ramiz. Uzaq Şimalda həkim resepti ilə verirlər. Sizə isə çifir məsləhət görərdim. Həmin effekti verir. İndi Rənadan xahiş eləyərik, hazırlayar.

Rəna (*əlində böyük yumru sini daxil olur*). Bu da ördək.

Ramiz. Qonağımız xahiş eləyir ki, onunçün çifir dəmləyəsən.

Rəna (*haqiqətdən əsəbiləşir*). Çifir nədi?! Çox şit zarafat edirsən, Ramiz. Bəlkə kifayətdir?

Ramiz (*gülür*). Sizin öz mövzunuz var, mənim də öz mövzum.

Murad. Çifir dediyiniz o şey adamı sorxos eləyir?

Rəna (*gülür*). Nəyinizə lazımdı, Murad? Onu türmələrdə cına-yotkarlar içir.

Murad. Sadəcə olaraq, bu içki haqqında heç vaxt heç nə eşitməmişəm.

Rəna. Allaha şükür! Boşqabınızı bəri verin!

Ramiz (*Murada*). Amma ağac spirti içmək fikrinə düşməyin. O saat kor olarsız.

Murad (*süni gülüşlə gülür*). Bunu bilirəm.

Ramiz. Taxtabiti dərmanından da uzaq qaçın. Amma antifriz içmək olar.

Rəna. Sən allah, bəsdir. Ver boşqabını.

Ramiz. Saç şampunu da yaxşıdır. Amma yumurtalı olmasın.

Rəna. Ramiz, xahiş eləyirəm, bəsd! Yaxşı olar ki, araq süzəsən.

Ramiz. Bu olar. (*Hamıya araq süzür*.) Sənin sağlığını, Rəna.

Murad. Sizin sağlığınıza, Rəna.

Rəna. Sağ olun. Sizin sağlığınıza.

Toqquşdururlar. Ördəkdən yeyirlər. Uzunsürən sükut.

Rəna. İndi sizə bu kitabdakı şirin əhvalatını danışacağam. İstəyirsiniz? Sizinçün törcümə eləmək asan olsun, Murad.

Ramiz. İstəyirik. (*Kitabı əlinə götürüb, üz qabığına baxır*.)

Rəna. Bu əhvalat müharibə vaxtı Polşada olub. Almanlar zooparkı olan balaca bir şəhəri işğal edirlər. Baxıb görürlər ki, polyaklar şəhəri tərək eləyəndə, zooparkdakı bütün qəfəslərin qapısını açıblar və heyvanlar ora-bura qaçısb. Bəzilərini – şəhərdən çıxıb bilməyib küçələrdə vurmuxanları güllələyib bilirlər, qalanları, yəqin ki, özlərini meşəyə çatdırmışdılar – çünki sonradan onları heç kəs görməmişdi. Bir sözlə, almanlar zooparkın orazisinə daxil olanda qəfəslərin hamısı

boş idi – heyvanlar qaçmışdı. Təkcə birindən başqa. Qəfəslərin birində bu gördüyünüz şir oturmuşdu. Qəfəsin qapısı açıq idi – şir qaça bilərdi. Amma qaçmamışdı. Qorxmuşdu. Bu qədər vəhşi heyvanın içində təkcə bircəsi iki gün – adamlar qayıdana və qəfəsin ağzını təzədən bağlayana qədər qəfəsdə oturmuşdu.

Ramiz kitabı baxmaqda davam edir.

Murad (*qərribə tərzdə gülür*). Bu kitabı məzmunundan xəbərdar olandan sonra mənə bağışlamaq qərarına gəldiz, yoxsa təsadüfən belə alındı?

Rəna. Nə təsadüf? Mən onu şəkillərinə görə almışam. Necə bəyəm?

Murad. Belə olan halda – heç nə. Mənə elə gəldi... Bağışlayın...

Ramiz (*birdən ucadan gülməyə başlayır*). Eşidirsiz? Bura baxın, bu şəkllə baxın...

Rəna. Nə olsun ki? Niyə gülürsən?

Ramiz gülməyinə davam edir.

Nolub, Ramiz, səni belə güldürən nədi axı? (*Əsəbiləşir*.) Burda gülməli nə var ki?

Ramiz (*gülməkdən gözləri yaşarmış halda*). Sən allah, bu şirin sir-sifətinə bax... Gözlərinə bax... Hələ belə gülməli şey görməmişəm...

Rəna (*şəklə baxır*). Heç nə anlamıram. Bəlkə siz bir şey başa düşürsüz, Murad?

Murad da şəkllə baxır.

Ramiz. Eynilə ona oxşayır. (*Muradı göstərir*.) Elə bil bir almanı yarı bölmüşən... (*Gülməkdən qəss edir*.)

Rəna. Ramiz... Nə boş-boş danışsın...

Ramiz gülür.

(*möhkəm əsəbiləşir*). Bəsdir, sən allah! Murad, xahiş edirəm fikir verməyin ona, sadəcə olaraq zarafatının yerini bilmir.

Murad. Eybi yox, eybi yoxdu...

R a m i z. Zarafat niyə? Tökə qofəsi çatmır, qalan hər şey olduğu kimidir.

M u r a d (Rəna). İndi başa düşdük ki, bu kitabı oğluma bağış-lamaq qərarına gəlməmişdən öncə onun məzmunundan xəbərdar olub-olmadığınızı nəyə görə soruşurdum?

R ə n a. Bağışlayın, sizi incitmək istəmirdim... Bu barədə düşün-mək heç ağılıma gəlməzdi. (Əlini Muradın masanın üstündəki əlinin üzərinə qoyur)

R a m i z. Axı nəyə görə inciməliidi? Şir – heyvanlar padşahıdı. Timsah deyil ki?

M u r a d (Rəna). Mən sizin qarşınızda çox günahkaram, Rəna.

R ə n a. Gəlin bu barədə danışmayaq...

M u r a d. Mən sizə çox şeyləri anlatmalıyam. Bu, çox vacibdir.

R a m i z. Qulaqları da oxşayır.

R ə n a (Murada). Heç nəyi anlatmaq lazım deyil. Mən hər şeyi yaxşı başa düşürəm...

R a m i z (Murada). Hər halda, bu şirə oxşamağımızla razısız?

M u r a d. Hə, razıyam.

R ə n a. Düzünü deyim ki, o vaxt çox pis olmuşdum...

M u r a d. Bağışlayın...

R a m i z (Murada). Əgər razısınızsız, deyin: "Mən bu şirə bənzə-yirəm".

R ə n a. Ramiz, xahiş eləyirəm, bədsir!

R a m i z (birdən əsəbiləşir). Yox, qoy desin!

R ə n a. Sənin üçün eyib deyil?! Adam bizə qonaq gəlib, sən də... (Düz ərinin gözünün içinə baxır.)

R a m i z (həvəssiz). Yaxşı, oldu. İstəmir – deməsin. Guya ikicə kəlmə sözü demək çox çətindi: "Mən bu şirə bənzəyirəm." Qonaq ev yiyəsinin könlünü xoş etməlidir. Onda ev yiyəsi də onunla yaxşı davranar. Yaxşı, yaxşı, hirsələnmiş, sənə əsəbiləşmək olmaz...

M u r a d. Məni bağışlayın, Rəna.

R a m i z (Murada). Ördək yeyin, araq için... Şirlərin sağlığına içək! Cəngəlliklərdə gözənlərin də, qəfəsdə oturanların da.

R ə n a. Şirlər cəngəlliklərdə yaşamır.

R a m i z. Eybi yoxdu. Öyrədirik. (İçir.)

Muradla Rəna bir-birini baxırlar.

(boşqabı kənara itələyir). Yaxşı, ördəyin axırına çıxdıq. (Murada.) Dadlıydı?

M u r a d. Hə, çox dadlıdır.

R a m i z. Bəs nə? Rəna hər şeyi əla bəşirir. Bizə plov yeməyə gəlin. Rəna, nə deyirən? Bizə plov bəşir! (Murada.) Plov xoşlayan-sız?

M u r a d. Hə.

R a m i z (arvadına). Görürsən, yoldaş plovsevəndir. Sənin ördə-yin xoşuna gəlib, plova da qonaq etmək lazımdı. Plov bəşir, ələ üçlükdə – kənar adamı neynirik – özümüz oturub yeyərik. Necə xoş-layırırsız – şabalıdla, yoxsa toyuqla?

M u r a d. Fərqi yoxdu.

R a m i z. Onda hər ikisindən. (Arvadına) Eşitdin? Hər ikisindən...

R ə n a. Ramiz, qurtar.

R a m i z. Niyə axı? Mən qonağımızın könlünü alıram, sənə nara-zılıq eləyirəm?

R ə n a. Yaxşı, yaxşı, sən allah. (Murada.) Gedim, çay qoyum.

R a m i z. Dəm çayniki Həsəndədir. Dünən qonağı vardı.

R ə n a. Eybi yox, gedib alaram. (Murada.) Qonşumuzdur. İndi gəlirəm.

R a m i z. Ona da bir azdan nərd oynamağa gələcəm.

R ə n a. Yaxşı... Bəlkə çaynikin dalınca özün gedəsən?

R a m i z (diqqətlə ona baxır). Əgər istəyirsənsə... (Tənbəl-tənbəl ayağa qalxıb qapıya tərəf gedir.)

M u r a d (Ramiz otaqdan çıxar-cıxmaz). Rəna, bağışlayın məni. O vaxt əclaflıq elədim. Bunu heç vaxt özümə bağışlaya bilmərəm... Amma iş ələ gətirdi ki... Oğlum... ələ qalan şeylər də... bütün bunları adlayıb keçə bilmədim...

R ə n a. Sizi başa düşürəm.

M u r a d. Elə bilirdim, dözə biləcəyəm. Amma məlum oldu ki, belə qurbanlar verməyə hələ hazır deyiləm. Mən sizsiz yaşaya bil-mirəm, Rəna. Heç təsəvvür eləyə bilməzsiniz ki, siz mənim üçün nə qədər qiymətlisiniz – hər şeydən imtina eləmişəm, öz işimə, öz mövzuma qayıtmışam. Siz mənə uzun illər tərəddüd elədiyim bir işə qərar verməkdə kömək etdiniz. Siz mənim həyatıma həmişəlik daxil olmuşunuz. Daima sizi düşünürəm – hər dəqiqə, hər saniyə... Gecələr sizinlə danışırəm, o üç gün özində deyilən hər sözü, kəlməni səf-çürük eləyirəm... Bütün həyatımın həqiqi günləri olan yeganə

üç gün... Özüm də əzab çəkirəm, ətrafımdakı adamlara da əzab verirəm, işləyə bilmirəm, yeyib-İçə bilmirəm, yata bilmirəm... sizsiz yaşaya bilmirəm, Rəna... Bacarmıram... İnanırsız mənə?

Rəna. İnanıram.

Murad. Sizi unutmağa özümü məcbur eləmək istəyirdim. Özümü inandırmağa çalışırdım ki, yəqin hər şeyi beləcə ağrıyla qarşılamağım bütün bunların həyatımda ilk dəfə baş verməsiylə bağlıdır. Böyür-başımda olanların da hamısı belə deyirdilər – deyirdilər ki, məsələ ancaq mənim təcrübəsizliyimdədir, belə işlər onların başına dəfələrlə gəlib və həmişə də öz-özünə keçib-gedib, elə əriyib-itib ki, guya heç vaxt heç nə olmayıb... Mən onlara inanmağa cəhd elədim... Onları dinləmək nə qədər zəhlətökən olsa da, özüm haqqında danışmaya bilməzdim – ürəyim ağrıyırdı... Yəqin gülməli çıxır – sənə şikayət eləyirəm, amma neyləyim, gündə neçə dəfə saatlarla ürəyimdən şiddətli ağrı qopur, övəllər heç bilməzdim ürəyim hardadı; yəqin elə bir qorxulu şey yoxdur, buna görə boğuluram, sanki havam çatmır, xüsusilə də gecələr... Amma elə ki sənin barəndə kiminləsə, yaxud öz-özümə danışmağa başlayıram – hər şey keçib-gedir. Eyni şeyləri, özü də lap başdan danışırəm: səninlə necə tanış olmuşuq, üç gün ərzində nədən danışmışıq, indi sənsiz necə əzab çəkirəm... eyni şeyləri söyləyirəm... Uşaqlıq dostlarımı axtarıb tapdım – düz on il idi ki, görüşmürdük – onlara da hər şeyi danışdım. Hər kəs, hamı nəşə bir məsləhət verməyə çalışır. Mən isə birçə şey lazımdır: mənə eşitsinlər. Elə ki bunu başa düşdülər, başladılar mənə lağa qoymağa... Və mən deyəndə ki, sənsiz yaşaya bilmirəm, heç kəs mənə inanmır. Guya bütün bunlar mənə elə gəlir, özümdən uydururam... Rəna, doğrudan da sənsiz yaşaya bilmirəm. Sadəcə olaraq dəli-divanəyəm, inan mənə.

Rəna. İnanıram.

Murad. Heç kəs mənə inanmır. Amma mən səni görməliydim, səsinə eşitməliydim, əllərinə toxunmalıydım... Rəna, mən neyləməliyəm? Neyləyim mən? Məhv oluram, Rəna! Məni ancaq sən xilas eləyə bilərsən...

Rəna. Bununçün mən neyləməliyəm?

Murad. Mənimlə olmalısən. Xəyanətimi bağışlayıb mənimlə olmalısən. Biz bir yerdə yaşamalırıq... Rəna, mən sənsiz yaşaya bilmirəm. Biz birlikdə olmalıyıq...

Rəna (*paUZadan sonra*). Bu mümkün deyil...

Murad. Mümkün deyil?!

Rəna. Yox.

Murad. Bəs axı... Doğrudan mənə bağışlaya bilmirsən?!

Rəna. Yox. Məsələ bunda deyil, mən kiməm ki, bağışlayım, ya bağışlamayım? Başa düş, bizdə heç nə alınmayacaq... O vaxt da yəqin bir şey alınmayacaqdı...

Murad. Nə?! Sən artıq belə düşünürsən?!

Rəna. Sən bütün ömrüm boyu ailənə görə əzab çəkəcəkdin, mənşə sənə görə. Axı sən keçmişini unudan adamlardan deyilsən. Keçmişin ömrün boyu sənə əzab verəcəkdin. İndi mənə görə əzab çəkdiyin kimi, onda da oğluna görə əzab çəkəcəkdin... Bütün bunları sonradan – səni gözləyə-gözləyə anladım. Çox gözlədim səni...

Murad (*onun əllərindən tutub gözlərinə baxır*). Sən o vaxt olan şeylərdən niyə danışsən? İndən belə tamam ayrı cür olacaq. İnan mənə. Bu üç ay mənə çox şey öyrətdi, Rəna. Başa düşdüm ki, sadəcə olaraq, sənsiz yaşaya bilmirəm, lap elə cismani şəkildə bacarmıram. Onda belə qəti bilmirdim. Amma indi bilirəm.

Rəna (*yumşaq tərzdə*). Mənsə indi sənə söylədiklərimi yaxşı bilirəm.

Murad. Rəna, sən yanılırsan, inan mənə...

Rəna. Yox, yanılmıram. Bəlkə də o vaxt nəşə baş tuta bilirdi, amma indi – yox.

Murad (*bir az ara verdikdən sonra*). Bilirəm, ona görə edirsən, ərinə görə...

Rəna. Hə. Həm də ona görə... Mən doğrudan da ondan ayrılı bilmərəm – özü mənə atmasa...

Murad. Deməli, o vaxt ona görə baş tuta bilirdi ki, ərin səni atmışdı?

Rəna. Hə. Ancaq mənə doğrudan da səninlə xoş idi. Qayıtmağımı elə istəyirdim ki... səni gözləyirdim... axı həyatda ilk dəfə kiməsə daha çox görək idim, nəinki bir kimsə mənə. Həmişə əksinə olurdu: hamını mənə sevdiklərindən artıq sevirdim və yavaş-yavaş qula çevrilirdim. Ancaq səninlə hər şey tamam başqa cür ola bilirdi. Hər ikimiz xoşbəxt olardıq... Əgər sənin ailən olmasaydı. Biz bir-birimizə həddindən artıq gec rast gəlmişik...

Murad. Yox, düz demirsən!

Rəna (*sakitcə*). Yox, düz deyirəm. Biz səninlə yeddi il öncə görüşməliydik – mənim on altı, səninşə iyirmi iki yaşımda. Onda

hələ nə "Qu quşu və ovçu" etüdü vardı, nə "Kauçuk" nömrələri, nə də Moskva, Gürcüstan, Özbəkistan, sınıqlar, ölümlər, xəstəliklər, sənin oğlun... Onca il qabaq bizə bir-birimizi sevməyə heç nə mane ola bilməzdi... Amma indi gecdi.

Murad (*az qala ağlayaraq və onun əllərini buraxmadan*). Rəna, yalvarıram sənə, hələ gec deyil, hələ çox şeyi qaytarmaq olar. Mən bacarmıram, başa düşürsən, sadəcə olaraq bacarmıram, mən dəli olacağam, sənsiz ölüb gedəcəyəm.

Ramizin addım səsləri eşidilir, o daxil olur.

Ramiz. Hə, işlər necədir? Hər şeyi danışib qurtardız?

Rəna. Hə.

Ramiz. Onda çayla içməyə bir şey gətir.

Rəna (*Murada*). İndi gəlirəm.

Ramiz. Bizsə hələlik söhbət eləyək. (*Muradın qarşısında oturur, üz qabığına şir şəklində olan kitabçanı əlinə götürüb baxır, sonra Muradı süzür, sanki şir şəklində onu müqayisə edir.*) Sən nə təhər şir-sən ki, quyruğun yoxdur? Sənə quyruq taxmaq lazımdı. İstəyirsən, sənə quyruq yapışdırırm?

Murad (*heç bir şey başa düşmədən bir xeyli ona baxır*). Nə?

Ramiz. Deyirəm, sənə quyruq yapışdırmaq lazımdır!

Murad. Quyruq nədi?... Hə...ə...ə... Qulaq asın... Başa düşürəm, mənim burda olmağım ürəyinizcə deyil... Amma hər şeyin də bir həddi var axı...

Ramiz. Həddi var, deyirsən?... Maraqlıdır. Bu barədə heç düşünməmişəm. Bəs sənin həddin hara qədərdir?

Murad. Bura baxın, məni rahat buraxın. İndi sizinlə danışmağa həvəsim yoxdu.

Ramiz. Həvəsin yoxdur, qəribədir. Elə bilirsən, burdan səni elə-belə buraxacam? Evimə gəlib arvadımla münasibətlərini aydınlaşdırırsan, həm də istəyirsən ki, sağ-salamat buraxım səni?! Yox, əzizim, belə şeylər ancaq Parisdə olur...

Murad. Xahiş edirəm, bu barədə başqa vaxt danışaq.

Ramiz. Sənə nə olub? Yoxsa qorxursan? Yəni elə dəhşətliyəm? Hiss edirsən, burdan nə iyi gəlir? De görək, hiss eləyirsən?

Hər ikisi pıçıltyla danışır ki, Rəna onların söhbətlərini eşitməsin.

Murad. İnanın, bu – mənasız və gülünc söhbətdir...

Ramiz. Gülüncdü, amma sonrası kədərli olacaq. Çox kədərli. Özün də darıxma, hər şeyi başa salacağam sənə. Elə anlayacaqsan ki, ömürlük yadında qalacaq.

Murad. İndi mənə çox çətindir. Nə deyirsiz, hamısına razıyam. Amma indi sizinlə danışa bilmərəm.

Ramiz. Niyə danışa bilmirsən?

Murad (*bir az ara verib sakitcə*). Siz ki bilirsiniz niyə. Siz ki hər şeyi bilirsiniz.

Ramiz. Bilirəm. Amma istəyirəm ki, sənin dilindən eşidim.

Murad. Nəyinizə lazımdır bu?

Ramiz. Ona görə ki, yalan deyirsən, qırxayağın biri, gözünün içinə kimi yalan danışırısan.

Murad. Nəyi yalan deyirəm?

Ramiz. İstəyirsən ki, sənə yazıqları gəlsin, dərdinə şərik olsunlar. Arvadlar belə şeyləri xoşlayırlar: sən də onların bu damarını yaxşı tutursan. "Ah, mən bədbəxtəm, mənə heç kəs sevmir, mənə heç kəs anlamır, mən ancaq sizi sevirəm, məni tərk etməyin, siz bu dünyada sevdiyim yeganə adamsız, ürəyim ağrıyır, mən sizsiz ölürəm!"

Murad. Bizə xəlvətcə qulaq asırdınız?

Ramiz. Yox bir! – İşim-gücüm qurtarmışdı?! Bundan artıq bir şey söyləməyə qadir olmadığın sənin sir-sifətində yazılıb. "Sevirəm! Ölürem! Əzab çəkirəm!" Bura bax, qırxayaq, sən nə bilirsən məhəbbət nədi?! Sənin qanın rəngini görənin kimi qorxudan ürəyin gedər, amma ölümdən, sevgidən döm vurursan... (*Qəfildən.*) Ancaq mən səni bu qadına görə öldürə bilərəm. Başa düşürsən – öldürürəm!.. Halbuki, ona bircə kərə də səni sevirəm deməmişəm. Amma sən ağzına gələni danışırısan, bircə kəlmə sözünün də dalında dayana bilməzsən. Bircə sözünün də! Bir-iki kitab oxumusan, həm özünü, həm də başqalarını aldadırısan – guya ki, qəhrəmansan. Əslində isə başdan-ayağa saxtasan. Doğrudanmı qadınlar bunu başa düşmür?! Sənin bütün içini, içalatını görürəm! Səndə zərrə qədər də təbii heç nə yoxdu, hamısı saxtadı, sünid, sintetikadı. Ömrün boyu da saxta həyat sürmüşsən, xalis heç bir şeyin olmayıb. Qadının da, dostun da, düşmənin də, qanın da, qəzəbin də, davan da, ölümün də – hər şeyin saxta olub... Ömründə bircə dəfə əsil insana rast gəlmisən – onda da, qorxursan, dəhşətə gəlirsən...

Murad. Əgər səsinizi kəsməsəniz, sizi vuracağam.

R a m i z. Elə məsələ də bundadı ki, sənə nə desəm də, məni vura bilməzsən. Ona görə ki, döyüləcəyindən qəti şübhən yoxdur. Qandan isə qorxursan. Xüsusilə də öz qanından... Hə, indi səni neyləyim? (*Azca dikəlik.*) Elə eləyim ki, bundan sonra həyatda öz yerini biləsən – biləsən ki, qırxağın yeri hardadı və bir də gücün çatmayan şeylərdən yapışmayasan. Hə, indi dediyimi təkrar elə görək: “Mən – qırxağam.” (*Aralanmış barmaqlarını Muradın sifətinə sarı uzadır.*)

M u r a d. Xahiş edirəm... Mənim səbrim böyükdür, odur ki, məni tamam hövsələdən çıxarmayın... Siz məndən güclüsüz, məni döyə bilərsiz...

R a m i z. Kəs səsini və qulaq as. İndi sən qulağından yapışacağam və mənə bərabər təkrar eləyəcəksən: “Mən qırxağam”. (*Əlini az qalır Muradın gözüne soxsun.*)

M u r a d (*əbəli halda pıçıldayır*). Bunu etməyin! (*Ramizin əli onun üzünə dəyəndə qəfil əyilib jurnal stolunun üzərindəki qılncı götürür və ucunu düz Ramizin burnunun ucuna yaxınlaşdırır.*) Sizə söz dedim axı...

R a m i z (*hırıldayır*). Bax, bunu nahaq elədin, səni əməlli-başlı cəzalandırmaq lazım gələcək... nə qədər ki, gec deyil, qılncı qoy yerinə, onsuz da bir şey eləyə bilməyəcəksən... Sən qorxaqsan axı...

M u r a d (*qılncıdan ikiəlli yapışaraq Ramizin başı üzərinə qaldırır*). Səsinizi kəsin, allah xətrinə. Siz heç bir şey anlamırsız. Mən indi başqa adam olmuşam. Sizi öldürə bilərəm. Doğrudanmı, bunu başa düşmürsünüz? Mən sizin arvadınızı sevirəm və bu saat səsinizi kəsməsiniz, sizi öldürə bilərəm. Mən sizi öldürmək istəyirəm, başa düşürsüz, öldürmək istəyirəm... Allah xətrinə, bununçün əlimə bəhanə verməyin...

R a m i z. Niyə ki? Sənə kim olduğunu xatırlatmağın əsl məqamıdır ki, həmişəlik yadında saxlayasan...

M u r a d. Axı niyə məni alçaaltmaq istəyirsiniz? Nəyə görə mənə belə nifrət eləyirsiniz?

R a m i z. Bura bax, qırxağ, qulaqlarını aç və mənə yaxşı-yaxşı qulaq as. Təkrar edirəm...

M u r a d. Lazım deyil... Məni təhqir etməyin. Yoxsa qılncı qarınınıza soxmağa məcbur olacam... Ayırlacağım yoxdu, mən bunu edə-cəyəm, allah xətrinə...

R a m i z. Mən səni təhqir etsəm də, sən bunu bacarmazsan. Bunun üçün başqa cür yaşamaq lazım idi. Amma indi gecdir – hər şeyə döz-

məlisən. Sənin kimilərini yaxşı tanıyıram. Ona görə də yenə deyirəm: sən qırxağ və qorxaqsan... Kifayətdir? Yoxsa bir də təkrar eləyim? Sevgi haqqında danışdıqlarının da hamısı yalan-palandır...

Murad əllərini bir az da yuxarı qaldırır və qılncı Ramizin düz sinəsinə tuşlayır.

Hə, hə, nə oldu?... Sox görüm... heç olmasa, ömründə birçə kərə kişil ol. Sən ki, onu sevirsən. Sox qılncı qarınma, arvad da sənə qalsın. Rənanın səsi. Çay demək olar ki, hazırdır. Süzmək olar.

Rəna otağa daxil olur. Murad ikiəlli qılncıdan yapışaraq özünü zərbə vurmağa zorlayır. Birdən arxadan zərbə almış kimi səndələyir və ağır-ağır böyrü üstə yıxılır. Müvazinətini qorumaq üçün əllərini qərribə tərəfdə havada oynadır. Ancaq yıxılır. Əlindəki qılncı döşəməyə düşüb cingildəyir.

Rəna (*Muradın üzərinə atılır*). Nə oldu?

R a m i z. Tülkülük edir... Onunla zarafat elədim, o da axmaq kimi qılncıdan yapışdı... indi də özünü tülkülüyə qoyub.

Murad ağzını geniş açır. Bilinmir ki, hava udmaq istəyir, yoxsa nəso demək.

Rəna (*ona tərəf əyilir, kürsüdən yıxılan Muradı tutmağa çalışır*). Murad, Murad, nə oldu sizə?

R a m i z. Heç nə... tülkülük eləyir...

Rəna. Murad, Murad... (*Ərinə.*) Nəfəsi gəlmir... O ölür...

R a m i z (*bir addım ataraq qulağını Muradın sinəsinə qoyur və qulaq asır; sonra dikəlib təşvişlə başını yırğalayır*). Hə, doğrudan da, ürəyi dayanıb. Mən də elə bilirdim, hoqqabazlıq eləyir.

Rəna. Bəs neyləyək? Neyləyək? Belə olmaz axı... Baxa-baxa qalmış, o isə gözümüzün qabağında can verir... Nəso eləmək lazımdır, Ramiz...

R a m i z (*karıxmış*). Mən neyləyə bilərəm ki?

Rəna (*ağlaya-ağlaya*). Murad, Murad...

R a m i z. Silkələmə onu, əgər ürəyidirsə – tərpətmək olmaz, sakitlik lazımdır.

Ramiz su götürmək üçün mətbəxə qaçır. Rəna Muradın nəbzini yoxlamağa çalışır.

Murad (*pıçıldayaraq*). O elə bilir ki, yalan deyirəm... Heç kəs inanmır... Onlar kitablarda oxuduqlarını həyatda görəndə inanmırlar... Mən sizi sevirəm, Rəna.

Rəna. Bilirəm. Mən sizə inanıram, Murad... Mən həmişə sənə inanmışam, ancaq indi danışma, yalvarıram sənə... hər şeyi sonra danışarıq, sonra... indi olmaz...

Ramiz qayıdır. Öləndə stəkan onların başı üstə dayanır. Baş verən hadisə onu oməlli-başlı karıxdırır və ömründə ilk dəfə bunu gizlətməyə çalışır. Muradın Rənaya olan sevgisinə görə ölmesi onun həyat təcrübəsini və insanlar haqqındakı təsəvvürlərini alt-üst edib. O, həyat bahasına qalıb gəlməyin mümkünlüyünü bilirdi, ancaq Murad kimi tiplərin buna qadir olduğuna heç vaxt inanmamışdı.

Murad. Sonra yox... Sən indi bilməlisən... Mən onsuz da xoşbəxtəm, sonra nə olur-olsun... Mən sənə çox minnətdaram... Sənə qədər ürəyimin harda olduğunu bilməzdim, elə bil yerli-dibli yoxuydu... ya da lap çoxdan – uşaqlıq çağlarımda, lap balaca olanda ölüb getmişdi... indisə mən onu hər dəqiqə duyuram, daima döyünür, çırpır... və qorxu nə olduğunu bilmir... Qorxu hissindən tamam azaddır! Sən mənə inanırsan, Rəna?

Rəna. Əlbəttə, mən sənə inanıram.

Murad. Mən səni sevirəm. (*Yenə nəsa demək istəyir, ancaq deyə bilmir, onun gözləri qapanır.*)

Rəna (*qulağını onun köksünə dayayır, qorxur*). Murad... Murad... Eşidirsən mənə? (*Gicgahlarını ovuşdurur.*) Mən sənə inanıram. Eşidirsən? İnanıram. Bilirəm ki, mənə çox sevirsən. Niyə susursan? Danış, heç olmasa, bir söz de... De ki, mənə sevirsən... Eşidirsən? Allah xətrinə, susma... (*Murad buraxaraq ağlayır.*)

Pərdə salınır.

MÜNDƏRİCAT

Bəxtiyar Vahabzadə

İkinci səs 8

Nəriman Həsənzadə

Atabəylər 58

Rüfət Əhmədzadə

Bildirçinin böyliyi (Sönqulunun növbəti cəhdi) 164

Maqsd İbrahimbəyov

Kərgədan buynuzu 204

Kəmalə

Apardı sellor Saranı 268

Əkrəm Əylisli

Yazığam, sevmə məni 330

Anar

Şəhərin yay günləri 367

Vaqif Səmədoğlu

Mamoy kişinin yuxuları 444

Rüstəm İbrahimbəyov

Şirəbənzər 498

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Azər Rüstəmli</i>
Korrektorlar:	<i>Leyla Hüseynova</i> <i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 12.03.2007. Çapa imzalanmışdır 05.07.2007.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 34. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 62.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.

Ш 6
799